PEET VALLAK

Valitud novelle

PEET VALLAK

VALITUD NOVELLE

PEET VALLAK

Valitud novelle

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1958

Kaane ja tiitli joonistanud
V. TOMASSOV

Valitud novelle

TÜHJAS LÖÖVIS

Tühjale nurmele aleviku taga lüüakse kärmesti poetelke üles: homme on laat. Tee kõrval seisavad kõrged kraamikoormad väsinud hobustega ja kaubakastide vahel askeldavad tolmunud kaupmehed nagu hallid möldrid. Mustale mullasele nurmele on ilmunud valged telgid nagu merele laiade purjedega laevad. Ümbrus on täis sõimu ja kirumist.

Öö jõudes on kõik kaubakastid kantud telkide alla, ja telkide vahel raugeb pikkamisi askeldus. Alatasa laadalt laadale kõmpivad hobused norutavad lasila küljes ja nooskavad tasa pimedas, väristades oma pikki kummimokki.

Musta metsa serval puude vahel liiguvad hallid kogud: on saabunud uusi laadalisi, väsinud laadaloomad vankripära küljes. Üleni riideisse mässitud, suigutavad paljud saabunuist käsipõsakil istmekotil, oodates hommikut. Eemal metsas istuvad mustlased lõkketule ümber, ja aeg-ajalt kastab tulekuma kaht lumivalget, märsi kallal nosivat hobust.

Telkide reas vilgub mõni üksik vabisev tuli: seal on saiamüüja avanud oma suure kasti, tema kõrval aga keedab valge kaelpõllega naine katlas vorste. Nende ümber koguneb laadaliste sõõr, kes sööb ahnelt saia, kuumi vorste ja helbib soojendatud kapsasuppi. Puhuti segab vaikust mõni naljasõna, mille peale kostab valju ja muretut naeru. Mitmel on juba lai laadatuju, ning

üle tühja nurmesopi läheb tuikudes ja komistades salkkond mehi, ajades sõbralikku juttu, viinalõhn kannul.

Nad sammuvad vaarudes pika madala maja poole, mille akenderida on heledasti valgustatud. Avar uks paotub laisalt ja imeb nad hämarasse ruumi.

Telkide vahel vaibub pikkamisi ööelu ja alevikus kustub üks tuli teise järel. Mäerünkalt paistavad mustad majakogud pilves taeva taustal ja nagu öise rongi lame larin kaugeneb maanteel logisev vanker.

*

Laadaplatsil kõnnib rahutult veel keskööl noor külapoiss Nääs. Ta kõmbib poetelkide vahel, peatub palagani ees ja kobab riidega kaetud karussellihobuseid. Kõrtsitulede hämaral valgusel näeb ta palagani pikale sildile võõbatud mehekogusid, kes murravad oma konte, ja veiderdavaid narre. Nende hulgas surub süsimust neeger pikka oda oma kurku ja teine tema kõrval, triibulises ülikonnas, neelab elavat tuld.

Nääs teeb laadaplatsil uue pika ringi ja peatub kõrtsi akna all. Öö venib kiuslikult igavalt edasi, jääb pimedamaks ja pimedamaks ning vaiksemaks. Ainult pikas kõrtsihoones ei vaibu sumin, seal kihiseb meeste muretu elu üha suurema hooga.

Palagani telkhoone lööb äkki kollakasvalgeks — palagani ilmub tuli. Valgus kumab läbi presentseinte ja hoone hiilgab pimeduses nagu mingi tohutu tulivagel.

Nääs on tulnud siia ja surub kõrva tasa vastu palagani seinapresenti, kuulatab meeste jutukõma. Kord satuvad mustad mehekogud palaganis tule ette ja siis ilmuvad valgele seinale groteskseid inimkujud, tömbid ja jämedad nagu mingid loomkoljatid.

Palagani presendis leiab Nääs väikese augu ja vaatab sellest sisse. Ta näeb väikest ruumi kolme mehekoguga, kes lebavad põrandal punasel vaibal. Meeste juures hullab noor tüdruk ja torgib neid vallatledes luukepiga.

Väikese kasti kaanel põleb võbisedes küünal pudelite ja joogiklaaside keskel, samas seisab taldrik saiapuruga. Palagani nurgas paistavad suured läikivad raudpommid käepidemetega ja imelikud kompsud. Tüdruk pistab kepi-

otsa selili lebava mehe tuhvli kanna taha ja viskab selle naerdes üles lae alla. Mees kargab ruttu asemelt põlvili ja kahmab neiu ümbert kinni. Ning siis jäävad nad itsitades teineteise embusse.

Nääs piilub innukalt neid inimesi, kes tunduvad temale nagu mingid sangarid hallis igapäeva-elus. See hulkurite raske elu näib talle muretuna ja vabana, meelitab teda nagu petlik virvatuli. Kuidas ta tahaks olla nende hulgas, käia ühelt laadalt teisele, viibida vihmaseil öil selle kõrge telgi all, mis laseb läbi üksikuid jämedaid piisku ja mida rasked sügisiilid ta pea kohal igapidi väänavad ja murravad. See igaveste rännakute vaba elu on olnud juba ammugi ta unistuste imemaa, mille purunemist ta kardab ja millest ta ei tahaks loobuda. Väänelda nagu nõtke madu, käia traadil surmaohus peaaegu palagani lae all! Lüüa õhus kukerpalle ja ratsutada tulise täku seljas! Olla muretu homse päeva pärast, sest nälga ei jääks ta kunagi: rahvas pilluks neile ohtralt raha, ka siis, kui nad tänaval näitleksid.

Palagani nurga juurde ilmub tüse mehetomp, seisab tükk aega liikumatult nagu tulp ja vaatleb tuulevaikset sügisööd, millest kostab aeg-ajalt mõne joobnu jutuloba. Nüüd peab noor Nääs kokku võtma oma julguse ega tohi mööda lasta parajat silmapilku. Ja ta ruttabki palaganist väljunud mehe juurde, korraldades erutatult oma valget kaelarätti. Juba eemalt teretab ta teda ja väikese vaheaja järel võtab mees rämedal häälel tema tere vastu.

Kohmetult jääb Nääs tüseda mehe ette seisma. Ta on äkki nii arg, et ei leia tükil ajal ühtki sõna. Kõõritades tusaselt tundmatule külapoisikesele, surub mees käed kuuetaskutesse ja sammub vilistades aleviku poole. Läheb õgujoones üle laadaväljaku ja kaob pikka lärmitsevasse kõrtsihoonesse. Kuid varsti tuleb taas nähtavale ta kallutav kogu, jõuab tagasi palagani juurde, taskud viinapudelitest pungis. Lööb vaenuliku pilgu ikka veel samal kohal seisvale külapoisile, lükkab siis sissekäigu tumeda eesriide kõrvale ja tahab jälle ta silmist kaduda.

Kuid nüüd hüppab Nääs kaduvale mehele järele, haarab ukse-eesriidest kinni ja tõmbab selle uuesti eemale.

«Kuulge . . .» kogeleb ta abitul häälel ja jääb mehe ette kohmetult seisma.

Võigas nagu mardisandi-mask muigab ta ees mehe kitsas, luine nägu. Ta mustad kulmud sügavate silmade kohal kerkivad kõrgele.

«Kuulge!» ütleb Nääs. «Kas ma... võin paar sõna... teiega...»

Kuid Nääs ei suuda siiski väljendada oma soovi, sest tal ei jätku sõnu. Ta tunneb hirmu selle vaikiva mehe ees, tema imestavate, tigedate pilkude ees. Võib-olla on see toosama mees, kes ajab pika piigi kurgust alla oma sisikonda, neelab tuld ja teeb teisigi seletamatuid kunsttükke.

Veel möödub Näänsile saatuslikke silmapilke, mil nad teineteist sõnatult vahivad. Siis lööb mees musta ukseeesriide kõrvale ja see jookseb vaskrõngail kõrinal kokku. Näänsile avaneb kõrge tühi palaganiruum, mida lambituli vaevaliselt valgustab ja mille tagapõhjal seisab mehe jäme siluett.

«Mida's nüüd? Mis sa minust tahad?» müristab mees tigedalt ja astub Näänsi ette.

Nüüd saab Nääs siiski mehele avaldada oma südamesoovi, aralt, kogeldes: ta tahaks tulla nende juurde... Tahaks meeleldi olla palaganikunstnik, käia nendega ühelt laadalt teisele, ja kui nad temaga ehk rahulgi pole, — ta on valmis teenima isegi ilma tasuta.

«Võtke mind vastu... esiteks kas või pillimeheks!» anub ta kogeldes. «Oskan mitut pilli mängida... Õpin veel juurdegi... olen veel noor... alles neljateistkümneaastane!»

Mees sügab mõrult oma punakat nina, silub käharat habet ja sülitab laias kaares. Ta mõtleb veidi aega tusaselt ja kaob siis palagani tagaruumi.

Nääs seisab üksi tühjas ruumis nagu uppunud laeva keres, see tundub talle kuidagi imelikult õudsena. Tuul liigutab telgi vetruvaid presentseinu, nagu tahaks ta nad maa küljest lahti kiskuda ja õhku paisata.

Tüki aja pärast tuleb mees tagasi Näänsi juurde, viipab käega. Ta kutsub Näänsi tagaruumi, hoiatades, et ta ei komistaks trapetsil, mis ulatub risti üle ruumi.

Need mehed seal tagaruumis ei ole tema vastu sõbralikud. Nad vahivad teda mornilt põrnitsedes — seda noort poissi, kes tahab tulla nende kaaslaseks, vereven-

naks, nagu nad taotsevad üksteist nimetada. Ainult kaks noort tüdrukut, kes seisavad meestest eemal, silmitsevad teda lahkete pilkudega.

Ja siis käratab pikk sassis juustega mees Nääsile pigem tigedalt kui sõbralikult:

«Nii! Või tahad tulla meie kampa! N-noh! Ega siin pole lastekodu! See peab olema vanasarvik ise, kellest siin täismees saab!»

Nääsi süda toab roiete vahel nagu trumminui, poiss muutub veelgi arglikumaks. Ta hääl on vaevalt kuuldav, kui ta ütleb, et temast saab asja.

«Mida sa siis teha oskad?» küsib temalt hiiglane, jäme nagu tõrs.

Ja kõikide pilgud mõõdavad teda peaaegu õelalt alt üles ja ülalt alla.

Alles nüüd taipab noor Nääs, et ta ei oska tõepoolest midagi, mitte kui midagi. Taipab sedagi, et küllap siiski ta õige koht pole siin nende mornide ja karmide meeste hulgas.

«Olen ise harjutanud üht ja teist,» seletab ta tagasihoidlikult. «Oskan kahel käel käia, kolme pussi pilduda...»

Ta on erutatud, ta hääl väriseb, ta hakkab kogelema.

«Mõistan veel hundiratast visata ja... ajan jalad püsti ja painutan selja nii looka, et jalad lagipead puudutavad...»

Nääsi selja tagant kostab naeru ja keegi teeb pilkava märkuse. Siis tekib paus.

«Ka pilli mängin... ja oskan linnuhääli teha.»

«Linnuhääli?» kargab bassihäälega mees vahele. «Noo, või sedasi! Siis teeme sinust papagoi! Vaat kus alles number!»

Nääs naeratab nukralt, nüüd näib kõik see talle endalegi tühine ja naeruväärne. Ta tunneb end saamatuna ja viletsana meeste keskel, kes neelavad tuld ja kindlasti purskavad seda siis sõõrmeist ja silmist välja, nii et sädemed lendavad.

Jõumees loetleb sõrmedel Nääsi kunsttükke, — neid on arvult seitse.

«Seitse! Ka maailma-imesid on seitse,» uratab ta

naljatoonil. «Aga kes ütleb, et sa neid tõepoolest oskad, et sa meid ninapidi ei vea!»

Nääs teab, mis ta peab tegema. Saanud mehe sõnadest julgust, lubab ta neile näidata kõiki oma oskusi. Nääs on kodunt kaasa võtnud isegi kolm nuga, mida ta on harjunud pilduma. Ta võtab kuue seljast, viskab selle nurka pommidele ja heidab siis meestele juba julgema pilgu.

Kuid algul ta on siiski erutatud ja kohmetu. Mitu korda kukuvad tal noad maha, mitu korda tabab ta nuge terapidi. Aga ta algab uuesti, noad läigatavad kordamisi õhus ja langevad meisterlikult peadpidi poisi pihku. Ta pillub julgesti, kord-korralt ikka kõrgemale ja kõrgemale, ning tüki aja pärast lõpetades laseb neil koguneda ühte pihku.

Siis laskub ta kätele ja käib kitsas ruumis ringi. Ta painutab küünarpeadest käsi, puudutab näoga maad ja ajab siis keha jälle üles. Ta teeb seda korduvalt, kuni käed hakkavad väsima ja värisema.

Noor tütarlaps julgustab teda lahkete sõnadega, see annab talle uut indu. Nääs asub kindlamalt uute numbrite juurde, sest ta tahab siit võimalikult ruttu pääseda, — siit irvitavate, mornide meeste hulgast. Poiss laskub tagurpidi kätele looka nagu pajasang ja kutsub ühe meestest oma kõhule istuma. Kui mees on läinud, teeb Nääsi keha hüppe ja jalad satuvad õhus ringi lüües jälle maha. Nüüd jääb Nääs näoli põrandale, haarates kätega peast kinni: ta ajab pingutades keha püsti, leides tuge küünarnukkidest ja lagipeast, mis asetsevad vastu põrandat. Ning nüüd kooldub ta keha tagurpidi looka — ta kukal ja varbad puutuvad kokku.

Higitilgad laubal, tõuseb Nääs hingeldades püsti, kuid ta ei vaata meeste poole, kartes nende mõnitamist ja eitavat otsust.

«Kas sa traadil käia oskad?» küsib üks neist meestest, ja Nääs peab vastama eitavalt.

«See oleks just kõige tähtsam, kõik muu võiks ära jääda,» jätkab mees. «Just traadijõmmi oleks meile vaja!»

Ja lühikese vaheaja järel annab ta oma lõpliku otsuse:

«Mine, poisu, veel üheks aastaks koju, tule tuleval aastal uuesti. Aga õpi traadil käima ja meisterlikult

pusse pilduma. Pussid peavad olema suuremad ja teravamad. Ka oleks hea, kui sa laulda oskaksid, meil on niisuguseid naljalaule olemas, mis iga mehe möirgama panevad.»

«Hea küll ... siis tuleval aastal,» sosistab Nääs, kahmab mütsi ja ruttab välja.

Minnes kuuleb ta veel enese taga hääli, mis käsivad teda hoolega harjutada. Ka traadil tagurpidi käia ja pöörduda peab ta oskama, peab vägevaid laule ja kupleesid laulma.

Erutatult ruttab Nääs palaganist välja. Öö on pime nagu mäekoobas. Kuid homme läheb Nääs jälle tagasi laadale, ta tahab näha palagani-etendusi, et hiljem kodus nende järgi õppida. Ka viib ta laadalt kaasa traati, seab selle kodus üles ja hakkab harjutama.

Ei ole igavik üks aasta. See kaob linnulennul ajamerre. Siis pääseb Nääs lõpuks ometi välja sügavast metsakurust, kus ta peaks surmani adra taga tammuma. Tema aga tahab rännata mööda maad — ühelt laadalt teisele, võib-olla koguni ühest linnast teise. Tahab peatuda linnades ja näha teisi, paremaid palagane, tahab näha tõelist tsirkust. Ta suur ja salajane soov ongi pääseda tsirkusse, aga sellest ta veel vaikib, selleni ta jõuab hiljem. Alata tuleb siit, laadalt. Kuidas ta muidu pääsekski minema siit mahajäänud metsakolkast, kui mitte niisuguse rändpalagani abil? Ja töö selles palaganis poleks raske — käia traadil, pilduda nuge, laulda naljalaule. Võib-olla laulda koguni klouniriides ...

Ja kui nad oma telgid jälle kokku panevad, need laadakunstnikud, kraami vankrisse laovad ja mööda lõpmatuid maanteid edasi rändavad, suvel kõrvetava päikese eest kuhugi metsatukka pagedes või mõnes teeäärses kõrtsis peavarju otsides, siis oleks see vaba elu, ilus elu, niisugune, millisest noor Nääs on ammugi unistanud, sellest ajast kui ta üheksa-aastase poisikesena emaga laadal käis ja nägi esmakordselt karutantsitajat ja meest, kes pildus uperpalle ning kõndis köiel, pikk tuttidega müts peas.

Nüüd ruttab Nääs mööda halli maanteed kodu poole, kõigiti rahul sellega, mis ta on kuulnud ja näinud. Metsa

ääres laadaplatsil tukuvad madalad telgid ja puude vahel tuleasemeil hõõguvad viimased söed.

Tee vingerdab külade vahel, karjatanumais haugatavad aeg-ajalt unised koerad. Elu siinmail on surnud ja vaikne. Aga Nääs ju lahkub siit varsti, lahkub juba aasta pärast...

2

Mõrsi küla all kaasiku serval konutab pikk vana kõrtsilööv, lookavajunud lööv variseva kivikatusega. Ta seisab tühjana, neljatahuliste maakivist sammaste vahel vajuvad pehkinud palgid, lauad langevad välja. Siin nõlvakul toretses aastakümnete eest Mõrsi kõrtsihoone lagendiku keskel, mis nüüd on kasvanud noore metsa alla, ja kunagise kiira-käära käiva maantee ääres, millel liiklus on praegu täielikult soikunud.

Ammu tühjadena kõmisevais kõrtsiruumides elas kord Mõrsi rätsep, kelle surma järel mõis laskis hoone lammutada ja palgid tulepuudeks lõigata. Ainult kõrtsilööv jäi sinna järele oma aukliku ja variseva kivikatusega. Mõrsi heinamaid niitsid oma lammastele Mõrsi küla popsinaised, kuid aja jooksul kasvas heinamaa mätlikuks, jäädes peamiselt võsa alla. Keegi ei tasandanud enam neid karusamblamättaid ega hävitanud lopsakat lepapadrikut. Veel hiljuti hoiti suure tühja löövi seinte ääres heinasülemeid, nüüd aga lösutab ta tühjana ja vajub üha kühmakamaks ja köötsakamaks.

Sügis on niiske ja hall, muld nurmedel valges härmatises. Kauge kuu sinakas valgus langeb vaikse kaasiku alla.

Nääs läheb hilisõhtul vanasse löövi, tal on traadikimp kaenlas. Lööv näib talle seestpoolt mingi huvitava tsirkuseruumina, mille laes põlevad siidpaberisse mähitud lambid. Kohati läbi hõreda katuse vaatavad alla suured värisevad tähed, ahvatledes hallis õhumeres nagu virvatuled udust vinetavas soos.

Nääs kõnnib mõtlikult löövis. Siin on vaikne ja üksildane, siin ta võib segamatult harjutada. Ta tuleb siia pühapäeviti, töövaheaegadel ja õhtuti, kui lööv on kuuvalge. Ta võib siin traadi ühest seinast teise tõmmata ja sellel osavasti ja kindlalt käima õppida.

Imelikult rahutuna, ärevana harutab ta traadirulli lahti ja mõõdab sammudega löövi laiust. Kivisammastes on jämedad roostetanud raudkonksud, — nende külge sidusid kõrtsilised omal ajal hobuseid, ise kõrtsikambreis lõbutsedes ja lärmates, sõpradega laua juures istudes, koju minna unustades...

Nende sammaste külge kinnitab Nääs traadi, ühest seinast teise. Ta tõmbab selle väga madalale, peaaegu vastu savipõrandat, sest nii ei saaks ta kukkudes viga. Kas on raske või koguni võimatu käia sellisel peenel traadil, kus vähimgi vääratus võib tasakaalu rikkuda? Nääs isegi ei suuda uskuda, et ta jaksab ühe aasta jooksul selle kunsti ära õppida. Kuid ta võtab kumbagi kätte pika kepi ja näe — ta käib tõepoolest traadil — kuigi ainult keppide abil. Ta otsekui hõljub üle löövi, edasi-tagasi nagu mingi muinaslind, kelle pikkadele tiivanöksidele pole veel sulgi kasvanud ja kes abitult püüab lendu tõusta.

On pisut õudnegi üksi siin tühjas löövis südaööl harjutada, eemal külast ja kaasiku kõrval, mille taga kummitab sügav umbmets öiste koletistega. Väljas on vaikne, peaaegu hääletu, ainult mõned üksikud külakoerad uluvad aeg-ajalt vastamisi kuskil õige kaugel. Kuid hilisöö lõpetab needki hääled.

Nääs püüab käia rahulikult, mehiselt, hirmu maha surudes. Aasta pärast ei käi ta enam siin, aasta pärast ta näitab oma võimeid laadatsirkuses, mis on alati ja kõikjal tulvil teda imetlevat rahvast.

Siis mingi hääl... mingi kahin... nagu läheneks keegi vanale mahajäetud löövile. Võib-olla on see ainult kõrvapete, võib-olla kõnnib seal eksinud metsloom, otsides öövarju üksildases kõrtsihoones.

Selle tühja löövi kohta liigub külas palju jubedaid jutte. Siin olevat neljapäeva-öösiti nähtud vanasti mõrvatud inimesi ümber hulkumas ja löövinurgas kaarte mängimas, ise seejuures paksu kurja vandudes.

Nääs käib komistades ja libisedes löövi ühest seinast teise; ta jalad hakkavad väsima, keha ei hoia enam tasakaalu, süda lööb kiirelt.

Äkki kostab hämaras löövis läbilõikav karjatus. Nääs

hüppab traadilt maha, paiskab kepid põrandale ja tormab välja. Mingi tontlik olend oli karanud talle selga, rebinud ta särki ja muutunud siis jällegi olematuks. Väljas näeb Nääs, kuidas läbi katuseaugu lendab välja kummaline must lind, kuidas ta tükk aega tema ümber õhus vuhiseb: nahkhiir, keda oli laskuma ahvatlenud Nääsi lumivalge saunasärk.

Väljas avardub selge kuuvalge öö. Eemal niitude taga hämardub mets ja metsa taga kerkivad heledamad nurmelagendikud. Siis taas tume metsariba kaugel silmapiiril, ning taevas kummub küla kohal kõrgeks siniroheliseks kupliks.

Nurmede keskel asetsevad üksikud talud pikkade hoonetega, millest langeb põllule sügavaid sinakaid varje. Aknaklaasidki helgivad kuupaistes ja valged korstnad sammaldunud katustel lummavad vaikset maastikku. Kuskil külatanumas longib salkkond noori poisse, vilistades või jorutades laulda, keegi mängib neile kaasa kumisevat parmupilli. Poisid sammuvad paariti roigasaia taga, kuuesiilud lahti, puhaste särkide valendades. Nende lähedal nurmel hüppab üles varitsev kass ja jookseb kaerakõrres ulpides taamal lösutava talutare poole. Kuu hakkab laskuma silmapiirile, teda ümbritseb suur helendav sõõr ja sellest sõõrist väljaspool sammub väärikalt sinihelkjas Saturn.

Vähe on neid õhtuid ja öid, millal Nääs saab löövis käia.

Sageli on ilmad pimedad, pilveudarad sõõrutavad tinahalli udutolmu. Vahel on taevas täis poriseid rünkaid, mis kõledas kirdetuules lõuna poole kihutavad. Siis jälle näib, nagu oleks pea kohal igavene jäämeri triivivate jääpankadega, nende keskel aga vilksatab külm poolekslöödud kuu.

Pilviseil ja pimedail öil ei lähe Nääs sinna löövi, siis harjutab ta kodus nugade-pildumist, viskab hundiratast, õpib klounilaule. Talvel keerutab tuisk talle lööviharjalt kaela valget lumevahtu, suvel üllatab äike kohiseva vihmapaginaga, kuid Nääsi need ei heiduta. Ta vaev on hakanud vilja kandma, ta käib juba vilkalt ühest seinast teise nagu mehaaniline nukk, nagu hiigelkella pendel. Ei käi ta nüüd enam keppide abil, need on ta ammugi

kõrvale heitnud. Ta liigub vabalt ja osavalt, ja traadi on ta aeg-ajalt nihutanud maast kõrgemale ja kõrgemale. Juba oskab ta traadil osavasti pöörduda ja isegi tagurpidi käia. Ta peabki seda oskama, sest laadapäevad lähenevad, aasta hakkab jõudma lõpule.

Veel kakskümmend päeva, siis annab ta aru oma tööst, näitab, mida suudab. Veel kümme päeva, veel seitse... viis...

3

Juba teist päeva sajab lakkamatult külma sügisvihma. Tuul puskleb raevukalt hoonete kallal ja puistab hooti raheteri vastu aknaid. Räästad solisevad öösel ja päeval. Sadu on tapvalt pikaldane, taevas üleni hall, teed läbipääsematud, auklikud. Metsas rapsib tuul viimased koltunud lehed, kaasik on raagus ja nõretab piiskadest. Nurme kohal loovivad varesteparved, kiiguvad puude latvades, tuul tõstab nad lendu ja kannab poolviltu edasi. Öösel, kui majad magavad, kiunub tuul kaeblikult korstnais, kergitab katuseharju, mässab kaevukooguga. Väljas on pime, on külm, kõle.

Kas juba valmistuvad inimesed sügislaada vastu — määrivad vankreid, köidavad heinamärsse vankripärra? On neist osa juba asunud teele, venides edasi sitkes maanteeporis, vihma pekstes neile vastu nägu? Nääs surub end saju eest kivitulba varju ja mõtiskleb oma seiklusrikkast tulevikust. Ta silmade ette kerkib mullune palagan: valgejuukseline mees, karm ja hoolimatu, siis ükshaaval teised. Nad ei olnud eriti sõbralikud ta vastu.

Kas sajab ka ülehomme, laadapäeval?

Nääs ei maga öösiti, uni on pelglik ja põgus — vaevalt puudutab ta poisi lauge, kui kohe jälle põgeneb. Rahutult vähkreb Nääs küljelt küljele. Ülehomme on laat, juba homme tulevad kaubitsejad, hobusevahetajad, mustlased. Ning tuleb laadarahvas kaugemastki ümbruskonnast.

Kui teda siiski palagani vastu ei võeta, kui tema üle irvitatakse, kui ta välja visatakse ühes oma kolme pussiga, ühes kõigi oskustega? Kui nad talle selgeks teevad, et ta on veel üsna nõrk, nende palaganile täiesti

sobimatu. Ja... kui nad julgevad kahelda, kas temast saab üldse asja tsirkusele! Mis küll siis? Kuhu siis?

Nääs ei oska mõelda kaugemale. Ta rahutus suureneb, ta ei suuda taluda teadmatust. Laada eelpäeva hommikul lahkub ta varakult kodunt, et minna alevikku. Maantee ääres lõpetatakse sügiskündi, mehed sammuvad nõõtades adra taga, pika piitsa vaos lohisedes. Mitmel pool rehelas tuulatakse vilja, terad tuhisevad sarjast siira-viira alla hunnikule. Teisal tossavad rehtede uksed ja räästad, levitades meeldivalt mõrkjat turbalõhna.

Porist lirtsuval laadaplatsil valitseb elav tegevus. Kõikjal juba taotakse poetelkide vaiu maasse, kinnitatakse ristpuid presentkatuste jaoks. Maantee toob juurde uusi kraamikoormaid, uusi kaupmehi; kuid need, keda ootab Nääs — need pole veel ilmunud.

Keskpäeval hakkab hall pilvemass rebenema üksikuteks sagarateks. Korratult ruttavad need ühes tuulega edasi ja kaovad silmapiiri taha. Vihma enam ei saja, madal taevas toetub väsinult ja tühjaksimetuna silmapiiril kasvavaile metsadele.

Ka keskpäeval ei näe Nääs neid, keda ta ootab. Maantee aga jõriseb vahetpidamata. Laadaplatsile püstitatakse usinasti uusi telke ja karusselli.

Nääs läheb kõrtsi juurde, astub suurde eesruumi, kus sõbrad teda lauda meelitavad. Ta on tusane ja tige, istub aga siiski, ent temast pole jutlejat, ta on kaotanud usu oma soovi täitumisse. Tema suur unistus on kokku varisemas.

Need, keda ta ootab, ei tule...

Kui saaks unustada oma põletava südamevalu, unustada sõprade keskel ahastuse! Ent ometi — päev on veel ees, kõik võib veel juhtuda.

Ja Nääs naeratab, istudes tükk aega vaikides lauas. Siis tõuseb ta ja lahkub kõrtsist. Väljas pöörduvad ta pilgud ikka uuesti maanteele, — ta südamesse asub raske, tuim valu. Ta pilk on tuhm, ta samm sihitu ja tönts.

Saabub vaikne õhtu pärast pikka, pikka sadu. Päike veereb veripunasena metsa taha.

Näästi nähakse sammuvat üle laadaplatsi maanteele.

käed kuuetaskus, traadikimp kaenlas, kuuekrae üles pööratud. Seal ta nüüd läheb üksi tagasi koduküllа, läheb nagu tegi seda aasta eest. Ent aasta eest ta ruttas kergel sammul, õnnelikuna, helge tulevik silme ees. Nüüd valdavad teda hoopis teised tunded.

Ta unistused on purunenud, nende asemele on asunud viha ja selgus: teda on petetud. Keegi ei mõelnudki teda otsima tulla, kellelgi ei tulnud meelde metsaküla poiss, keda õhutati usinasti õppima, keda lubati kaasa viia uude ja ilusasse ellu. Teda peteti teadlikult juba möödunud aastal, peteti teadlikult.

Õhtune videvik levib üle selge sügismaastiku. Maanteelt kuuldub vankripõrinat, majade aknad helgivad loojangukumas ja mäekupu tagant ilmub nähtavale kollase täiskuu lapergune nägu.

Nääs jõuab väsinult koduküllа, sõnakehv, tusane. Läpastavalt kuum eeskamber oma nõgistunud seintega tundub talle umbsena ja vastikuna. Nääs ei taha kedagi näha ega kellegagi kõnelda. Väikese klaaslambi tuli seinal näib talle armetuna ja viletsana, valgustades hädavaevalt ainult väikest lapikest seinast.

Täna ta vajab üksindust, üksindust ja vaikust!

Ta lahkub kambrist ja istub väljas seina äärde pingile. Ta tahaks saabuva öö mööda saata üksi — kas või kusagil pimedas koopas, mitte aga kodus inimeste hulgas. Tükk aega istunud, haarab ta aia äärde visatud traadikimbu ja pussid ning sammub üle kahiseva kõrrenurme. Ta suundub tühja löövi poole, ainult sealt ta võib leida, mida ta hädasti vajab: üksindust ja rahu. Löövis tõmbab ta traadi ühelt kivipostilt teisele, nii nagu ta on seda teinud kogu aasta. Ent täna mässab temas rusuv, põletav viha kogu maailma vastu; kuid ta tahaks endast heita kõik meeleheite kibedused ja ahastused. Nääs kummardab sügavalt ja mõnitavalt paremale ja vasakule — siin on nüüd tema laat ja palagan. Tulvil rahvast, kes avaldab talle tormilist kiitust. Ja siin tahab ta nüüd näidata oma publikule — tühjale löövile, mis on täis haruldaselt selget kuuvalgust, — oma kunsti-imesid.

Nääs tõuseb kepi abil traadile, mis on tõmmatud kõrgemale kui kunagi varem, otse löövi katuse alla. Ta

seisab traadil, sirge ja liikumatu nagu küünal. Katuse suurtes aukudes ta pea kohal sirab tähistaevas. Täna on ülalt põrandale varisenud uusi kive.

Siis tõstab ta pea ja libiseb edasi nagu viirastus hämaras õhus. Ta käed on laiali, otsekui viletsad, paljakskitkutud tiivanöksid. Näib, et täna on ta erakordselt julge, hoolimatu ja isegi kuritahtlik enda vastu.

Siis äkki — vinguv piu-uu-uuu...

Traat värahtab õhus, kargleb üles-alla. Nääs lendab läbi õhu, pea ees.

Tundub, nagu oleks kukkumine pannud võpatama öise löövi vanad kivisambad ja küüraka katuse. Lööv jääb tükiks ajaks haudvaikseks, elutuks...

Siis ilmub katuseaugust vilgas nahkhiir ja loovib mustadel tiibadel läbi sinaka tolmuse ruumi.

1918

LAIP METSAS

Öösel hakkas koer õues järsku haukuma ja jooksis erutatult aida poole: aida räästa all seisis must mehekogu, malakas pihus. Koer haukus üha ägedamalt teerajal, õunapuude vahel, vihast värisedes, karvad kuklas püsti.

Kambris äratas koera kisa magajad. Nad avasid akna ja nägid halli mehekogu aida juurest üle põllu lepikusse jooksvat, pikk ja kohmakas, ettepoole kummargil, malk pihus.

Mehed riietusid kähku, võtsid naela otsast püssi ja hiilisid õue. Nad hoidusid ettevaatlikult tare varju, seisid tükk aega seina najal sosistades ja hiilisid siis edasi aida juurde.

Kõik uksed olid terved ja aida sein tagant puutumata. Kuid räästa all poril nad silmasid mehe väikesi pastlajälgi.

Nad viisid koera vägisi kambrisse, ise läksid uuesti aida juurde. Kas tuleb mees veel tagasi või ei tule? Kuid nad jäid siiski valvama, tehes endale pinu ja seina vahele redupaiga, kust oli hea ümbrust silmas pidada. Sealt võis hästi jälgida võsastikku aida taga ja kitsast hämarat nurme, millest mees oli üle jooksnud.

«Näe, kas see seal on inimene?»

Mehed vaatasid üle pinu võsa poole.

«Jah, see on inimene!»

«Vist koguni kaks?»

«Kaks? Ei, üks!»

«Aga see must kogu paremal?»

«See on põõsas.»

Siis hakkas must kogu hiilides tagasi aida poole nihkuma. Ta muutus lähenedes ikka suuremaks ja suuremaks.

«Tuleb!»

«Kas laseme ta maha või võtame kinni?»

«Võtame kinni ja siis — maha!»

Võssa põgenenud mees tuli tüki aja pärast uuesti tagasi aida juurde ja hakkas redelit mööda üles ronima. Nüüd tormasid luurajad talle kisades kallale, haarasid ta kinni ja kiskusid redelilt maha. Mees libises selili porisse.

Kuid nad tõmbasid ta jälle jalule, sõimasid, ähvardasid rusikatega, püssiots suruti otse nina alla. Mees seisis abitult nende vahel, mustad juuksed sassis, lai vihmakuub peaaegu maani. Koer oli kambrist vabanenud, jooksis aida juurde ja nuusutas urisedes meest, karvad kuklas püsti.

«Mis asja sa hulgud ja askeldad siin öösiti!» karjuti tundmatule mehele. «Mis sa käid siin ja mis sul asja on südaööl võõrale aidapealsele? Mis sa hulgud, mis sa nuhid, seleta!»

«Mis ma hulgun!» lausus mees hääle värisedes, kolme mehe vahel. «Mis mul asja...»

«Jah, mis sa hulgud! Viime su võssa ja laseme maha nagu koerapoja.»

Mees silmitses võõraid mehi enda ümber, ta näol oli abitu hirmunaeratus.

«Ära vingu üksisõnu — mis mul asja! Ära siin veiderda! Oled sattunud kord meeste pihku, — kahtlane, kas sa näedki enam päikesetõusu!»

Nad hakkasid teda kahe mehe vahel elamu poole tirima, kolmas andis jalaga tagant.

«Ärge lööge, ärge tapke!» palus ehmunud mees.

Mida lähemale vanale elamule, seda koledam paistis talle hämar tare-esik oma musta, avatud uksega, seda küürakamaks näis tõmbuvat vana elamu õlgkatus.

«Olen inimene nagu teiegi — laske mind lahti ja oma teed minna.»

Jõud tema jalgadest hakkas kaduma.

«Sina oled inimene?» mõnitasid mehed edasi. «Küll me veel vaatame, kas sa oled ikka inimene.»

Nad kadusid mürinal esikusse, lõid ukse pärani ja vedasid mehe suurde eeskambrisse. Hirmunud naised silmitsesid tulijaid eemalt vaheukselt.

«Näe, saime varganäo kätte,» praalisid mehed. «Koer heidutas ta võssa, aga ta tobuke tuli jälle tagasi aida juurde. Mis sul asja oli võõrale aidapealsele, vasta!»

«Mis mul asja oli . . .»

«Jah, mis sul asja oli! Vasta!»

«Mida ma otsisin . . .»

«Ära vaagu üksisõnu — mida ma otsisin! Vasta!»

Nad tuhnisid põhjalikult läbi tema taskud, kuid ei leidnud neist mingit relva, leidsid ainult väikese käänispeaga noa.

Nad said ta taskust veelgi mõne eseme — vorstijupi, rahakoti mõne penniga, viis pikka küünalt ja tikutopsi.

Mehed muutusid tigedamaks.

«Aga ütle nüüd, miks sul küünlad ja tikutops taskus on? Jah, miks? Mis sa neist taskus kannad? Tikud on kaasas, aga ise suitsumees ei ole!»

«Miks ma suitsumees ei ole,» vastas võõras. «Lubage, ma näitan teile: mul on paberossid taskus! Teid on kuus, mina aga üksi, ja teie ei julge mu käsi lahti lasta! Jänesed! Otsige mu rinnatasku läbi, sealt leiate paberossikarbi. Miks ma ei ole siis suitsumees!»

Mehed leidsid ta rinnataskust tõepoolest paberossikarbi.

«Aga mis sa küünaldega teed? Mispärast sa küünlaid taskus kannad?»

«Mispärast. . .»

«Muidu sa oskad raginal vastu haukuda, aga nüüd sa ei oska enam valetadagi! Ega see «mispärast» ole mingi vastus!»

Aga siis ütles mees:

«Kui mul näiteks oleks olnud taskus teelusikas või suur raudnael, kas ma ka siis peaksin teile seletama, miks nad mul kaasas on . . .»

Aga mehed ei vajanudki ta vastust, nad mängisid tema vastu välja uue raske trumbi:

«Sul on viis küünalt taskus ja meil on viis maja ... Kuidas sa niisugust asja seletad?»

«Viis maja ...»

«Jah, viis maja ja viis küünalt!»

Nüüd ruttas peremees tagakambrisse ja tõi sealt kaasa väikese paberilipaka, andes selle kahtlase mehe kätte.

«Loe, röövel! Loe! Nüüd sa oled meil peos nagu vilets hiirepoeg!»

Mees luges:

«Teatan sulle, et kõik sinu majad näevad varsti punast kukke! Põletan su puupaljaks, saad endale eluks ajaks sandikepi!»

Võõra mehe sõrmede vahel lipendas imelikult valge leheke ränkade ähvardussõnadega. Ja peremees kisendas:

«Sa tahtsid minu majadele lauritsa lahti lasta — nad hea maksu eest lõõmama panna! Igale majale — küünal! Ja ühel heal ööl oleks mu õu elavat tuld täis! Aga nüüd sa oled meil peos ega pääse püssikuulist!»

Toodi nöör ja tundmatu mees seoti kõvasti kinni, kuigi ta neile sõgedasti vastu raius.

«Siin on eksitusega tegemist!» hüüdis ta. «Miks mina, võõras inimene, peaksin su majad maha põletama? Tulin alevist ja tahtsin linna minna. Siis hakkas vihma tibatama, mõtlesin hommikuni aidapealsel puhata ja vihmavarju otsida.»

Peremees karjus:

«Ma ei usu seda! Tulesüütaja! Viime su võssa ja tõmbame oksa!»

Nad ei viinud teda siiski kaasikusse, vaid talutasid vanasse kivikeldrisse, lukustasid ukse. Hommikul sõideti alevisse kordniku järele.

Alles keskpäeval jõudis kordnik tallu, väsinud ja tige, — öösel oli ta kuskil vargajahti pidanud.

«Ise olen näljas ja hobune on näljas,» kirus ta pahuralt. «Aja aina vargaid taga! Ühele tõmbasin öösel püssi peale, aga ei saanud pihta, kurat võtku!»

Näljasele hobusele toodi kaeru ja heinu, kordnik viidi tagakambrisse. Anti talle süüa ja kallati viina. Ja seal ta küsis, suu toitu täis:

«Nii et sinul, Märt, taheti eile öösel kõik majad maha põletada? Kuidas see siis juhtus?»

Suu rängalt toitu täis, tõstis ta aplalt taldrikule vägevaid lihatükke ja kummutas oma janunevasse kurku ühe klaasi teise järel meega magusaks tehtud kroonuviina.

«Kuidas see tuli?» hakkas peremees seletama. «Ega ma muidu polekski asjale jaole saanud, aga mul on hea õuekoer, see haukus meid üles. Jooksime aknale, näeme: mees sörgib aida juurest üle nurme kaasikusse, koer kannul. Läksime sedamaid kolmekesi välja, panime koera kambrisse kinni, et ta ei saaks asja nurja ajada, ja hakkasime aidapealsel ootama. Arvasime, et mees tuleb kindlasti tagasi. Ja ei läinudki kuigi kaua aega, kui mehe pea redeli ülemisele pulgale ilmus ja must kogu hakkas lakka ronima. Tema meid ei näinud, toppis küünla otsapidi põhku ja rapsis tikust tule otsa. Seadis nii, et põhk oleks mõne aja pärast tuld võtnud ... ja hoone põlema läinud. Kargasime siis kisaga talle kallale ja võtsime selle kaabaka kinni!»

«Õigus, sulaõigus!» kiitis kordnik. «Te oleksite võinud mehe samas paigas vagaks teha — koergi poleks tagantjärele haukunud.»

Peremees vaatas mõtlikult põrandale, nagistas kordamisi oma pahklikke sõrmi.

«Poisid tahtsid küll, aga mina, rumal, keelasin ära!» ütles ta. «Mõtlesin: olen varandusega inimene — ei ole hea ... Saan lõpuks veel teise vaenlase kaela!»

Aga siis sosistas õige tasa kordnikule:

«Teil oleks parem talle kuul pähe kihutada — teie olete ametimees. Teie võite seda südamerahuga teha — teile on see seadusega lubatud ... Võite öelda, et tahtis metsa põgeneda, siis — tõmbasin talle tule takka. Saigi saadan pihta, — kukkus ninali kanarbikku ja — kohe oli võhm väljas!»

Kordnik naeratas põse ühe poolega:

«Miks ei ... kui ... noh ... nii ...»

Ka tema sosistas õige tasa:

«On's nõnda vähe inimesi maailmast loojakarja saadetud! Üks laul aga ütleb: raha paneb rattad käima ...»

Ja ta pilutas üht silma, mille mõtet peremees kohe

taipas. Ka peremees pilutas talle silma ning mõlemad mehed muhelesid laialt.

Kordnik näris maitsvat ribikonti suure isuga edasi. Ja peremees ütles talle poolsosinal, et on valmis kordnikule teene eest maksma head vaevatasu: jahu, seapõrsa, mõned koormad ristikheina ja veel üht-teist.

Siis mindi alla keldrisse. Mees magas pooltühjas kartulisalves, põlved püsti. Ta käed olid selja taha seotud, ta norskas.

Nad koputasid talle kepiotsaga põlvenukile.

«Hei, küünlamees, nüüd kähku jalule! Uurime järele, mis me sinuga ette võtame!»

Mees tõusis vilkalt püsti, astus kartulisalvest välja ning läks ühes peremehe ja kordnikuga kambrisse. Ta näis olevat väsinud, istus vaikselt toolile. Ja ütles:

«Andke mulle palake leiba, mu kõht on tühi.»

Töömees vabastas kordniku loal ta käed, ja vang hakkas lauaotsal piima-leiba näsima.

Väljas korraldati kordniku ärasõitu: hobusel võeti heinad eest, anti kaerajahurokka, vankrisse toodi sületäis magusasti lõhnavat ristikheina. Perenaine peitis vankripärra mitmesuguseid kotte ja kompse. Siis toodi mees välja, seoti tal käed uuesti selja taha ja upitati vankrisse.

«Seo aga seo kõvasti, ole ettevaatlik!» manitses peremees kordnikku.

«Ära karda, sõber! Ega ma esimest korda seo! Ja milleks mul «tuletukk» kaasas on!»

Ta koputas käega puusal rippuvale nahktaskule ja päästis selle kaane lahti, et saaks vajaduse korral ruttu relva haarata.

Mees istus vankris palja peaga, päike paistis talle otse näkku. Nad saatsid siiski karjapoisi õhtul aida juurde jäänud mütsi järele, ja see suruti nüüd mehele poolviltu pähe.

«Vaata, et sa mul hiljukesi oled,» tõreles kordnik mehega. «Siin on mul kolt nagu kahur kaheksa mürsuga!»

Ta koputas uhkelt oma puusal rippuvale relvatupele ja ronis siis üle vankriredeli ulatuvale heinahunnikule, vahistatud mees madalal tema jalgade vahel.

Jäeti jumalaga, vanker hakkas õuest külateele veerema. Näis, nagu oleks tahetud kordnikule veelgi midagi viimaseks sõnaks kinnitada, kuid ei söandatud töömeeste kuuldes. Ent kordnik taipas ilma ütlemata neid viimaseid soove ja mõtteid: sõida metsateed, lase mees maha!

Väljusid mürinal õuest. Hobuse valgete täppidega jalad välkusid kärmesti teel ja suur sarviline vari jooksis ühes sõitjatega edasi küla poole.

Kordniku ja vahistatu vahel hargnes varsti jutulõng. Aeg-ajalt kuuldus isegi naeru.

«Sul on üsna väledate jalgadega mära,» kiitis mees. «Muidu vist üsna vana kronuke, aga jalad nagu sälul!»

«Jah, viledad, ei saa laita, laseb nagu põhjapõder,» kiitles kordnik. «Varemalt mul hobust ei olnudki, alles kevadel ostsin. Ei jõua ju igasse põrgusse jalgsi joosta. Aga jooksmist on minusugusel palju-palju!»

«Palju võib muidugi olla, nüüd on niisugune aeg!»

Edasi sõites arvas kordnik:

«Sul on ehk piinlik niiviisi sõita — kinniseotult? Kui tahad, ma viskan sulle tekiotsa peale.»

Kuid mees sellest ei hoolinud.

«Pole häbi midagi,» ühmatas ta. «Igaüks teab, et kui sõidad kordnikuga, siis on su käte ümber nöör. Kui mina oleksin kordnik, oleks mul endal häbi, et ma inimesel käed kinni seon: püssitoikam kaasas, aga ei julge siiski käsi lahti jätta! Ega ma hakkagi põgenema, ma pole mingit kurja teinud!»

Heietas edasi:

«Ega ole sugugi häbi kinniseotult sõita! Igaüks teab, et enam vangistatakse süütuid kui kelme. Ja ega tulepistja olegi tea kui suur roimar, tulepistmine pole minu arvates üldse kuritegu! On olemas seaduslik kohus ja — omakohus. Ise on palju parem kohut mõista kui teist seda teha lasta. Ega muidu ei põletata, kui seda ära pole teenitud! Niisugune kohus on rikaste jaoks juba vanast hallist ajast sisse seatud nagu jumal ja piibelgi. Ega vaesele ole kohut vaja ega midagi, keegi teda ei röövi ja keegi ei anna talle kohtuski õigust. Kui nüüd aru saadakse, et jumal on seatud inimeste petmiseks, siis peaks olema kohtuga seesama lugu. Igal inimesel olgu vabadus ise oma vaenlase üle kohut mõista. Koh-

tud ongi niisugused kohad, kus sünnib kõige rohkem ülekohut, kohtute pärast ei kaogi kuriteod kunagi maailmast: ei karistata nii, nagu peaks karistama.»

Kordnikule see jutt ei meeldinud. Ta urises mõne sõna vastu tahtmist ja arvas:

«Siis ei oleks muud, kui tuli jookseks ühest räästast teise! Siis ei jõuaks keegi enam korda maa peale seada!»

Mees hüüdis:

«Siis just tuleks kord jalule — iseendast! Siis ei tohiks keegi teisele ülekohut teha. Üks põlv põletaks end paljaks, järgmised juba oskaksid elada!»

Talust vaatasid peremees ja perenaine sõitjaile pingsalt järele. Varsti nad jõuavad teelahkmele: üks tee viib külast läbi, teine pöördub metsa. Kummale poole sõidab kordnik?

Ta sõitis metsateele!

Vist pööras meeski vankris näo kordniku poole ja küsis imestunult:

«Kas sõidame metsateed?»

«Sõidame metsateed!» vastas kordnik.

Ja nad kadusid varsti metsatukka, vanker loksus rööpais nagu paat lainetel.

Peremees hakkas tare ees puupakul sahka parandama, tuul pani ta vestihõlmad lipendama.

Veel pool tundi sõitu, siis lõpeb mets, algab küla. Mitu meest istub veel vankris? Üks? Kaks?

Ent siis lajatas pauk!

Teine, kolmas!

Tume kaja levis vaiksesse külla nagu rahepilve raske kohin. Peremehe sõrmed vabanesid kirvevarrelt, pakult varises laaste alla.

Mis juhtus metsas?

Õhtul leidis veskiline metsatee äärest laiba ... See lebas selili kanarbikus, silmad lahti, suu irvakil, kärbsed ridastikku huultel.

Üks puutüvi oli verine, ja tee ääres maas — pikk nöör.

Mees tundis ära tardunud laiba — kordniku.

Teine mees jäi jäljetult kadunuks.

1921

PUUSEPP REOS

Oli see Villem Reos, kes käis lonkides keskpäeval külavahelisel teel? Hiiglasuur mees halles rõivais, kuuehõlmad lahti, päikesest põlenud rind savikarva kiiluna laias särgiaugus, jalas tolmused ja paigatud veesaapad; valgejuukseline pea tömbi keha otsas nagu mingi raudpomm ettepoole vajunud, liikudes taktikindlalt — raskelt võmpudes, nagu vägisi seda tohutut keha edasi kiskudes. Lai veretu nägu käändus vasakule ja paremale: tee veeres kasvas vili, laiusid põllud, lookles rukis. Nägu täis suuri tedretäppe nagu sügisesi roostekollaseid haavalehti, hallid silmad kui veepiisad pilutlevate ripsmete vahel. Käis tasa, nõtkusid põlved, veesaapad lõid teelt tolmu üles ning suur pea vajutas ta halli keha ettepoole kühmu.

See külateel minev mees oli tõepoolest Villem Reos, puusepp Alakülast, höövlisepp keskmise tööheadusega. Tal oli Tõnu talu maa peal väike maja ahtakese aiamaaga, mõne kartulivaoga, tubaka- ning kapsapeenraga, paari õunapuu ja marjapõõsaga. Elas üksildaselt selles majas, heas sõpruses külarahvaga. Tahtis võtta viie aasta eest naise, kuid jant tuli vahele: kingsepp Veske sai Ellu endale. Nüüd oli Ell ta ammu unustanud, elas oma kahe lapse ja mehega metsaserval, külatee käänul, kust Reoski sageli mööda käis — kiirel sammul, nagu kardaks seda kingsepa väikest laastkatusega vana maja, mille lagunenud korsten alati suitses. Ikka tõmbas siis mõni väike lapsekäsi akna-ees-

riided kõrvale, väike pea nagu kipskuju vaatas uudishimulikult lillepottide vahelt välja. Ning teele oli kuulda vastsündinud nääbuse lõpmatut nuttu.

See teekäänul asetsev väike kingsepa maja manas iga kord esile mälestusi minevikust, ja öösiti mustas ta kui maassevajunud hiiglase pea — silmadeks kaks musta akent. Kuid oli öid, mil hüti mõlemad silmad põlesid lahtistena metsaserval. Siis aga hakkas miski neid sulgema, üht ja teist, vasakut, paremat.

Neid öisi tulesid oli Reos vaadelnud juba aastat viis, istudes oma pimedas majakeses tööpingil ja tõmmates paberossi. Teadis neist pilgutustest ikka, mis sündis selles majakeses: põles tuli mõlemais, oli õhtu — siis toimis mees omas ja Ell omas kambris. Parema silma kustudes magati mõlemas kambris. Ja kui mõnikord öösel majahütt avas hetkeks oma parema silma, pani kingsepp piibule tuld, avas vasaku — õiendas Ell lapse juures.

Vahel öösel, kui teel oli liikumist, sulges see majahütt nagu mõnituseks oma mõlemad silmad, et lasta hiline teekäija tähelepanu äratamata mööda; aga kui Reos oli parajasti mõned sammud majast eemal, avanesid need põlevad küdisilmad jälle: need silmad pilgutasid siiski, piilusid teda salaja. Neis pilkudes pidi olema nagu mingi saladus, need silmad ei mõnitanud muidu.

Mida mõtleb Ell neil pimedail öil hällivibu liigutades, peaaegu sonides tulikuumas kambris? Mida mõtleb neil unetuil öil, neil pikil päevil, liikudes kambris, õues, — käed ikka täis argipäevatöid? Ei mõelnud midagi, vaid liikus kui mingi mehaaniline inimene temale määratud ruumis, päeval ja ööl? Või istub kurvana kambris kui vanglas, vaatab läbi väikese akna teele ja mõtleb oma mõtteid? Akengi kui vangla aken — täis raamistiku riste, elugi kui vangla elu — vabaduseta, hall! Vaadates läbi väikese akna teele, näeb teda — tisler Reost — minevat muretuna mööda teed, nägu päikesele vastu! Läheb vabana, vilistab, keerutab keppi, vaatab kõrget taevast, kauget silmapiiri, Alaküla laiu nurmi.

Mis mõtleb siis Ell, nähes teel inimest minevat, muretut, vaba? On ta kunagi mõelnud oma raskele elule, tahtes vabaneda sellest rõhuvast koormast? Tahab

ta vabaneda sellest ööpäevasest tööpäevast, millel ei ole lõppu ega algust? Tahab ta vabaneda sellest umbsest kambrist, mida kütab igavene tuli koldes, kus keedetakse lastele piima, putru, pudi — keedetakse, lauale tuuakse, jälle soendatakse, kus pajas vuliseb vesi laste pesuga, aga vana tulikuum ahjukülg kuivatab lappe, mida seal ripub kahelt realt, aurates, hõngates seebivett, vänget lapselõhna? On Ellule vastik see kamber, mis täis musttuhandeid näljaseid kärbseid, kes on määrinud pruuniks seinad ja lae ning Kristuse pildi akna kõrval? Nad katavad laia söögilaua musta vaibana, liiguvad kobarana ümber iga leivatükikese, piimatilgakese nagu peret heitev mesilasparv. Aknal taldrik limase mürgiveega, kuid sinna pistab harva mõni üksik oma noka — ja sureb. Kamber täis huugavat suminat, lennuvirvendust, elu: kui lauale läheneda, tõuseb seal lendu must pilv, valgub minutiks laiali, ent koguneb varsti jälle. Kamber kui koobas madal ja ahtake, seinakella tasane surmasamm nurgas — naks, naks! Ümar laud kahe liikuva vardaga: kiuslik-igavalt roomavad nad edasi, mõnitavalt pikk on sekundilöök!

Ent Villem ise elas mahajäetult Alakülas oma majakeses, hämaras kambrikeses, mis oli täis höövlilaaste, puid, laudu, värnitsa- ja värvilõhna. Elas mahajäetuna keset puukoli, kambrinurgas madal voodi pooltühja õlgkotiga, üle visatud sõdurisinelist vaip; teises nurgas lauake nõude ja söögijäänustega — tööpõll üle. Lagi, seinad, voodi täis suuri jooksvaid prussakaid, punaseid, pelglikke; põrandal hiirte arglik jooks, järsk sahin höövlilaastudes, ööd läbi.

Vähe oli Villemil seal Alakülas tööd, sest harva tõi mõni peremees parandada lagunenud vankri, vanale nõule uue laua sisse panna, peale ajada uue vitsa; mõne väändunud vokiratta, katkiläinud tooli.

Elas üksi selles hiirekoopas, prussakate ja lutikatega. Harva podises väike pada tulel, lõhnas pann sealihaga, kippudes kõrbema. Kõndis vahel tööpuudusel külaveerseil karjamail, võsastikus, lõi mõne loogapuu, mõne kelgujalase, lonkis ja vaatas — ümber oli hääletu küla, mäeküljel kari, linduderohke mets.

Aga külainimesed urisesid teda nähes:

«Vaat kus viimane veenusk, laisk nagu mait, ei viitsi lillegi liigutada. Ei võta naistki, endal kasvavad varsti samblad selga ja seenetab ära nagu vana känd.»

Ei võtnud tõepoolest naist, juba viis aastat elas pärast Ellu pulmi üksi oma väikeses majas külaserval, eluniit nagu sassinud, õige tee nagu kadunud. Oli tal Ellust kahju, keda kord tahtis naiseks võtta ja kes nüüd oli saanud kurja, laisa ja põdura mehe?

Oli kahju tõepoolest! kõneldi külas ja seda võib-olla tundis ka Villem ise. Sest veel kahe aasta eest, kui Villem raius sama Alaküla Kulli talus uut lauta ja kus samal ajal Ell tegi oma kartulimaapäevi, jättis Villem mõnigi kord kirve seisma, kui nägi Ellu minevat üle õue, vaatas talle järele altkulmu, vargsi — oli kahju oma elust.

Igal õhtul kadus Villem seal vana lauda mustavasse uksauku, lõi käed kõlguses katusepaaridesse ja vedas väsinud keha laudapealsele. Pimedas nurgas, täis vanu regesid ja vankriosi, magas ta üksi põhuhunnikul, mõeldes sageli Ellule. Kahetseb Ell kunagi oma mõtlematut sammu ja tahaks nüüd ära tulla oma põdura mehe juurest? Miks ta muidu lükkas tihtipeale kõrvale oma majahüti aknariide, kui tema, Villem, teel mööda läks, ja miks muidu oli ta nüüd nii pelglik?

Tulid sajad ja tuhanded mõtted seal hämaras, laudapealsel. Rääk aga saagis väljas oma monotoonset viisi või lendas nahkhiir vana katuse aukudest sisse, lohises nagu lind magaja pea kohal ja piiksus siis oma varjatud pesas.

Vana lauda kõlguses — vildakas ja tühjas nagu rändlinnu vihmast pekstud sügiseses pesas, lind ise lennanud lõunamaale, — jootis kord hommikul Ell aida ees talu noori vasikaid — hiirvaikselt, kui kardaks ta magavat Villemit ülal laudapealsel. Ent vana katuse aukudest põhuhunnikule silmitsev päike oli juba äratanud Villemi. Ta seisis ülal laudaotsas, õlgkübar pähe vajutatud, sõrmed kobamas viimaseid kuuenööpe.

Nägi Ellu all kõlguses, selg väljaspool, kummaras üle aia, kaks kibu käes. Villemi süda lõi äkki verest tühjaks, pea käis ringi; mees haaras käega paaripuust kinni, et mitte üle laudaotsa kõlgusesse kukkuda.

«Ell!» sosistas ta eneselegi ootamata, ja samal ajal,

kui Ell pööras oma kohkunud näo hüüdja poole, taandus Villem laudapealsele — oli hiiglane mees, ulatus peaaegu katuseharjani — ja võttis tugeva hoo ning hüppas suures lookas alla kõlgusesse.

Kadus hetkeks kobedasse põhku, lai õlgkübar vaid jäi nähtavale nagu vettehüpanul; kuid siis tõusis ta hall kogu kähku üles, käed hakkasid usinasti kaabut otsima. Sahistas põhus kui lühinägelik või halvatu — käed siblisid kübarat, kuid ei leidnud seda ometi.

Ütles siis hääle värisedes, põsed punased kui veri:

«Ell, oota veel natuke, tahan sinuga kõnelda, ammu juba olen mõelnud paar sõna öelda.»

Ütles nii, pelglikult ja hääle värisedes, kuid kahetses peaaegu, et ei öelnud teisiti. Leidis end ootamata viletsast seisukorrast, kust ei osanud enam välja rabelda, kartis jääda naeruväärseks Ellu ees. Oleks pidanud ütlema võib-olla: «Sain pika sõidu laudapealselt alla hüpates, kadusin üleni kobedasse põhku.» Või koguni, et põhku hüpates libises taskust uur välja, hea uus uur, viieteistkümne kiviga. Siis ehk oleks Ellgi üles heintesse otsima tulnud, oleks otsinud iga peotäit hoolega ja murega, arutanud uuri väärtust ja sõnanud:

«Hull küll, kui ära kaob, tükk asja!»

Ent oli öelnud teisiti, ja nüüd võib-olla taipas Ell ilmselt, miks Villem alla hüppas. Seisid silmapilgu mõlemad sõnatult, nõjatudes vastu seina, aju ajades sõnu taga. Teised olid kõik juba tööl, kuuldusid tugevad kirvehoobid, kajastudes metsas, kõneles meister tellinguil tugeva häälega.

Sel hommikul küsis siis Villem Ellult, tahab ta oma kurja mehe juurest lahkuda ja tema juurde tulla, et alata elu, mis juba viie aasta eest oleks pidanud algama.

See oli ootamatu küsimus nii Ellule kui Villemile eneselegi, ja Ell raputas pead, öeldes:

«Ainult siis võiks ehk sellest midagi tulla, kui Jaan oleks surnud.»

Võttis siis kibud, lõi korraks pilgu Villemile, sest vaja oli tööle minna.

«Vaja jälle tööle minna!»

Ja läkski.

Läks ka Villem valendava laudakere juurde, kus kopsis

juba neli kirvest, ning otsis laastude alt puuri, et ronida üles seinale ja jätkata eelmisel õhtul pooleli jäänud tööd.

Keerutas näpu vahel puuri ja mõtles, et elu on väga sarnane selle uue lauda ehitamisega: päev-päevalt tõstetakse uusi osi juurde, need kinnitatakse salapulkadega — ja nii valmib ehitus. Keegi ei purusta seda kunagi tujukusest. Miks pidi temagi purustama hoone, millele viie aasta eest olid pannud aluse kingsepp Jaan ning naine Ell?

Ja kui Villem kord sügisel, tuues naabrikülast kapsariivi, kohtas Ellu metsateel, polnud tal Ellule peaaegu enam midagi öelda. Jäid küll mõlemad teel seisma, et vahetada mõnd tühja sõna — ainult kui tuttavad ühe-küla elanikud. Ell ütles siis naeratades, jutulõngaks:

«Tood endale Kurekülast riivi? Hakkad kapsaid riivima, ise, üksi?»

Hargnes seega väike jutt ja Villem pani riivi õlalt maha, seadis selle püsti enda najale ning kehitas õlga.

«Õlg päris väsinud!»

Ja muheles imelikult ning vaatas edasi teele, kus kaks sügavat rööbast kadusid puude vahele.

«Jah, tarvis jälle minna!» ütles varsti ja tõstis taas riivi õlale; andiski jumalagajätuks kätt ning kordas:

«Jah, tarvis jälle minna!»

Ja läkski, riiv õlal, laiad rõivad ühte värvi vanade pedajate tüvedega — nagu looduse poolt antud kaitsevärv oli see, et kaduda märkamatult Ellu terase silma alt.

Mis oligi tal muud enam Elluga kõnelda: «Jah, tarvis jälle minna», sest Villem ei tahtnud saada selle viieaastase, veel lõpetamata ehituse tulesüütajaks.

Nüüd oli neist kohtumistest möödunud mitu aastat, aga põdur kingsepp Veske polnud ikka veel surnud. Villem oli juba ammugi loobunud mõttest — saada kunagi Ellu endale, ja rühkis edasi oma üksildast elu.

Ja aegade minnes vajus ka tema väike maja küürakamaks, muutus hallimaks ja armetumaks — polnud nagu õiget elu neis kahes väikeses kambris, mis olid kuude viisi täis höövlilaaste ja ainult siis nägid luuda, kui suurte pühade eel põrandaid pesti.

Aga nüüd ühel päeval peatusid Villemi maja ees laua- ja laastukoormad ning need laoti seina äärde hunnikusse. Mis muud võis Villem nendega teha kui parandada vana,

pehkinud maja, et pikendada selle elupäevi. Kui katta sammaldunud katuse augud, lüüa näbrastunud seintele laudvooder — võiks see isalt päritud eluase anda Villemile surmani ulualust. Kauemaks polnud seda vajagi, sest niipea kui Villem on oma viimsel teekonnal kalmistu poole, müüakse kogu ta liikuv varandus oksjonil, tema vihma ja tuult läbi laskva hurtsiku akendele ja ustele lüüakse lauad risti ette — sellesse majja ei tule enam keegi elama! Ta laguneb nii, nagu lagunevad kõik vanad peremeheta majad; kord kisub keegi ta uste või akende eest lauad, ronib kambrisse, saaginäljased käed haaravad ühte ja teist ja viivad selle kaasa. Nii kantakse aja jooksul laiali kõik — müürikivid, aknaraamid, põrandalauad, isegi vanad raudnaelad seinast. Siis tuleb järg katuse ja seinte kätte, ning puusepp Villem Reose nigel onnike kaob lõpuks sületäite kaupa — tulepuudeks.

Ent seni kui on teadmata surmatund ja elu pole enda kustutada, pidi Villem parandama oma hurtsikut. Selle küürakale katusele ilmusid valged laastulapid, suured ja väikesed, ning maja võttis asja välimuse, millest oli raske öelda, mis ta õieti oli. Kingsepp Veske aga, kelle pilgud said aeg-ajalt mahti töö juurest eemale libiseda, ürises Ellule, silmitsedes Villemi maja:

«On kui kirju lehm see puusepp Reose tare seal metsa ääres, vägisi ajab naeru peale.»

Ja kui siis välisseintel juba valendas uus laudvooder, ei saadud külas jätta tegemata märkust:

«Käega katsuda: Villem võtab naise! Ei see mees kohenda muidu oma pesa, kui ei mõtle naist koju tuua!»

Need helkjad vasarahoobid, mis kostsid külla, andsid selgesti mõista, et Villem tahab oma elu korda seada nagu mõnd vana paati kevadiseks sõiduhooajaks. Oli kahju lasta elul laguneda, kui seda võis veel parandada, oli kahju heita vana paat kõrvale, kui sellega võis veel sõita kas või mõne suvegi.

Ja inimesed olid arvanud õieti: Villem kavatses tõepoolest midagi.

Õhtuti ja pühapäeviti jooksis Kebla talu tüdruk Ann sageli ta juurde, avalikult, teiste eest varjamata. Oli noor tüdruk, leeriealine, kahe mesikollase patsiga; rada Villemi

maja ja Kebla talu vahel polnud tallanud keegi muu kui tema. Ei hoolinud külarahvast — kui aga sai aega, viskas suurräti õlule ja kadus Kebla perekambrist; oli varsti kuulda, kuidas mõni külakoer haugatas, nähes jooksvat ta siluetti nurmel, ja kuidas ta jälle varsti vaikis: siis oli Ann juba Villemi juures.

Käis peaaegu iga päev, vahel oli tal asjagi sinna: saatis perenaine, et mõnele ämbrile uus põhi alla panna, uued vitsad peale ajada, mõni kurikas meisterdada. Ikka oli see Ann, kes ruttas tellimisega Villemi poole, rutemini kui muidu. Ei pannud kingigi otsa, vaid jooksis paljajalu üle sügisese porise nurme, põristas äkki kireva maja aknale, — põristas ägedasti, põrin oli mõnikord küllagi kuulda — ja siis juba teadis Villem, kes on akna taga.

«Külm! Külm!» võbistas sisse joostes, keris end ahju suu ette tulepaistele, hambad lõgisesid; ja ütles:

«Tulin toobri järele, Villem, ja toon sulle jälle tööd — homme!»

Oli ju asja tulekuks — tuli toobri järele, ei tulnud asjata, tõepoolest!

Ent Villem sõi vaikides laua juures, kastis sooje küpsekartuleid soolvette, koldes särisemas veel pann lihalõiguga. Ei pööranud peadki Anne tulles, sõi ikka rahulikult edasi, nagu poleks märganudki oma külalist. Ent Ann juba teadis ta sõnaahtrust, ei jäänud kõhklevalt müüri äärde seisma, käed põlle all. Toimetas ja talitas ikka mööda kambrit; tegi, mis tahtis; ütles, mis juhtus.

Tuli ta laua juurde, käed puusas, üks pats rippus ees, teine taga, luges ta suutäisi, pärditas. Või uuris nurgas ta kapsatünni, pistis mõne kapsalible suhu, näris, sülitas põrandale.

«Küll on palju kapsaid, mõrusid!» ilkus, oli edev. «Neist jätkuks mitmeks aastaks mõisa teomeestele, üksi sa neist küll jagu ei saa. Või koguni — võtad naise, kes sind võib uskuda, oled salalik nagu soolaugas. Tõmbad ootamata kaissu — ei oska aimatagi.»

Vaatas naeru kihistades Villemit, silmi peaaegu tulid pisarad.

«Ei tõmba ühti!» ütles Villem ja ajas end poolviltu laua juurest eemale; oli lõpetanud juba õhtul oma kapsanuiamise ja lükkas nüüd toobri jalanukiga Anne ette.

«Võta ja mine, toober on tühi!»
«Ei lähe veel nii ruttu, ära arva!» hüüdis Ann. «Proovin su, vanapoisi, voodigi ära. Proovin, missuguses voodis sa magad, meistermees!»
Tõstis sinelist vaiba ääre üles ja vaatas aluskotti; raputas tummalt pead ja nägu lõi tõsiseks.
«Peni pesa!» ütles siis nukralt. «Ei oska sellele tõepoolest ühtki muud nime anda: peni pesa!»
Viskus selili voodi, pani käed ristamisi pea alla ja vaatas kõõritades Villemit. Kadus voodi kõrgete küljelaudade vahele peaaegu täielikult, vaatas sealt välja nagu sügavast puusärgist.
«Üksi saab siin veel kuidagi magada,» seletas õpetlikult, «aga kahekesi küll ei saa! Kahekesi on kitsas, ja küljelauad vajutavad selja siniseks.»
Ootas pika puhu Villemi vastust, ent Villem näsis laua juures vaikselt õhtulist, puredes isukalt kuumi kartuleid. Jutt vaikiva vastasega kippus vägisi lõpule — ei jäänud muud üle, kui jätkata jälle voodijuttu. Nagistas seda vana koikut, lõi jalaga vastu otslauda ja ütles:
«Katsun, kas meistril on tugev voodi, kas kannatab kahekesi magada!»
Nagises hirmsasti, nagu läheksid lauad koost lahti või sõidaks teel mõni maamees oma vankriga, mille rattad kiuksuvad ja kiunuvad, olles määrimata lume lagunemisest mihklipäevani.
«Ilus voodi sul!» ilkus Ann kõrgete voodilaudade vahel. «Päris ehtne meistrivoodi, sest kunas on kingsepal korralikud saapad või rätsepal õige ülikond seljas! Aga mispärast sa, Villem, naist ei võta?»
Ent seegi vastus jäi Villemil võlgu, istus laua juures nagu nukk, jalad ristamisi, käed koos.
«Kõnelen sinuga, meister,» jätkas Ann. «Kapsaid tampides oled sa õhtul vist oma kõrvad lukku nuianud, muidu sa teeksid natukenegi häält.»
Hakkas juba igav voodis, Villem istus laua juures nagu tumm, suur kogu kumeras lambi ees, varjates tule.
«Tean küll, miks sa naist ei võta,» lõkerdas Ann. «Sul on Ellust kahju, hi-hi! Kingsepp Veske võttis Ellu sul nagu näpu vahelt ära, oled nüüd murega kõhnaks jäänud, luu ja nahk.»

Villemi hallid silmad värahtasid hetkeks, ent Ann oli juba kihkunud. Ta tõusis kähku üles, haaras toobri ja lõgistas ukselinki. Ei saanud siiski ütlemata jätta head mõtet, mis tal just praegu pähe lõi. Pöördus veel korraks tagasi ja sõnas:

«Hull küll, kui kodus küsitakse, miks ma nii kaua Villemi pool olin. Mis ma vastan neile, uudishimulistele? Vastan: Villemil oli kapsanuiamine alles pooleli, aitasin lõpetada. Või ütlen: Villem hullas, ei lasknud lahti. Rabelesin küll, aga hoidis kui pihtide vahel. Lubas naiseks võtta — jõuluks teeme pulmad.»

Viskas suure toobri puusale, nüüd tuli ruttu minna. Nüüd tuli Villem siia üksi jätta neid sõnu mõtlema ja veerima, nagu mõnd viina pärast tormilist käärimist selgima.

«Jumalaga siis, Villem!» ilkus ukse vahelt. «Jumal teab, kas näemegi enam teineteist: õnnetu armastuse pärast saab küll ja küll noori tüdrukuid hukka.»

Juba oli ta väljas, silmad otsisid hämarikus õgujoonelist rada nurmel, ent ootamata ilmus Villemi suur kogu uksele, nui peos.

«Ann!» hüüdis ta. «Nuia unustasid maha!»

Jooksis ta juurde, nui käes, nagu tahaks ta sellega neiule lagipähe virutada narrimise eest. Kuid Ann pööras kähku selja ega võtnudki nuia.

«Ei taha su nuia, ei taha!» vastas. «Nui võta endale öösi naiseks kõrvale, saad setugi armastust tunda.»

Ei võtnud tõepoolest nuia, vaid kadus õhtusesse hämarusse, õgujoones Kebla talu köögiakna tule suunas. Läks kallutades, nagu oleks toober üliraske, hoides keha vastukaaluks teisele poole kõverdi.

Läks ja pomises ise ikka endamisi, kirus naerdes Villemit ja kirus ta kapsariivimist, solistas mööda porist nurme ja äsjasadanud vee külmades lompides nagu poris pladistaja part.

*

Ei sallinud Villem Anne: Ann kippus talle kaela, vägisi. Käis alles mullu karjas ja sügisel leeris, ent nüüd ei mõtle muust kui meheleminekust. Liiga noor oli ta Villemile, kes lähenes neljakümnele ja kellel oli juba rohkem kui kaks tema eluiga seljataga.

Ent ometi paikas ja lappis Villem oma maja selleks, et tuua naine, tuua — mitte Ann, nagu arvas rahvas, — Anne pärast poleks Villem ühtki naela katusesse ajanud. Tal oli ära märgitud teine tüdruk, ja juba aeti asja omavahel tasa ja targu. See teine tüdruk oli Leebiku rentniku tütar Liina, juba elatanud inimene, töökas ja usin. Ent Liinast ei teadnud rahvas midagi, vaid sumises ikka Annest, nagu taru, kus ei vaiki enam sumin, niipea kui on koputatud ta seintele.

Ka Leebikul oli Villem juba paar korda käinud, enam tööotsimise tähe all kui Liina pärast, ja kui ta tagakambris mitu tundi järjestikku juttu ajas, siis seletati eeskambris pererahvale, nagu kaubeldaks Villemiga linakolkimise masinale uue vinna ja võllide tegemise pärast; kuid kaup ei minevat kokku, Villem nõudvat kallist. Siis leidis ka töömees Jaak asja üsna õige olevat ja vandus masina vana vinna ja võlle, mis mullu olid venitanud ta keha haigeks.

Võis ju Villem kindel olla, et ta Liinat Leebikult tuues ei istuks tühjas vankrikeres õlgkotil, vaid see on asju ja kompse kuhjaga täis, nii et need tuleb nööriga ristipõigiti kinni siduda, ja et mitte üksi see vanker ei veereks ta maja poole, vaid homme-ülehomme saadetakse Leebikult teele uued koormad, mille taga visklevad paar lehma kabla otsas ning mille redelite vahelt vahib mõne lamba pea, või laseb mõni põrsas kitsas kotis ürri, kogu tee.

Ent Anne võttes oleks võinud tema varanatukese koju tuua üle Kebla põldude, sama rada mööda, mille Ann ise oli tallanud nurmele, nagu oleks see veetud nööri abil. Oleks võinud selga võtta Anne väikese seinakapi, nii kerge, et parema käega oleks veel saanud peletada Kebla kurje koeri, kes ei salli kompsudega inimesi.

Mis suurt varandust võiski olla seal selles väikeses seinakapis, sest Ann oli käinud alles mullu karjas: seal koliseks ainult paar vanu pastlaid, sõrmkübar, peahari ja laadalt õnnevirriga visatud suhkrutoos. Olgu seda naise kaasavara või ärgu olgu — kuid hea on siiski, kui naine ei tule tühjade kätega, arvas Villem, ent peaasi: Liina on elatanud inimene ja vaevalt vaatab ta läbi akna mõnele teel minevale mehele kaksipidi mõeldes järele,

nagu seda teha võiks kaheksateistkümne-aastane kergemeelne Ann.

Nii oli Villem käinud juba kolm korda Leebikul — masina vinna ja võlli kauplemas. Ja et kaup peab kord ka kokku minema, saadetigi töömees Jaak ühel päeval võlli- ja vinnamaterjaliga Villemi juurde — Villem oli tõepoolest meistermees. Ja nii jäid külarahvale nägemata need salajased niidid Villemi maja ja Leebiku vahel, sest Villem ei tallanud sinna selle paari külaskäiguga mitte niisugust rada kui Ann Kebla nurmele.

Ning külarahvas arvas ja kõmises ikka:

«Villem võtab Anne ära! Ann käib iga päev tema juures. Käib ja käib, seni kui sületäis käes. Kes siis teab, kuidas lugu veel minna võib.»

Aga kui Annelt päriti, miks ta seal nii sageli käivat ja mis ta seal tegevat, vastas ta koguni lihtsalt, käega lüües:

«Mis ma seal teen? Taevake, kui rumal küsimus! Midagi ei tee!»

Ja naeris ise.

Õhtul tõi ta toobri Villemi juurest ära, nui jäi sinna. Nüüd oli hea järgmisel päeval jälle tagasi minna, — nuia järele, seda teadis Villem juba ette.

Ja vaevalt sai päike veereda metsa taha, kui Villemi majakese uks kisti poekile ja pool Anne põske oma läikiva silmaga piilus kambrisse. Naeris lõginal, nagu jookseks tanguveski, ja hüüdis juba ukse vahelt:

«Tulin nuia järele, Villem! Tulin nuia järele, ei tulnud asjata.»

Ei tulnudki asjata: tuli nuia järele. Homme algab Keblal kapsariivimine, ja siis on nuia hädasti vaja.

Naeris ukse vahelt, piilus ikka ühe silmaga, pärditas. Tuli sisse ega lahkunud enam nii ruttu, võttis mitmed jutud üles ja tegi oma tavalist nalja. Vaatas Villemi lehttubakat, mis kuivas nööriaetult lae all nagu kalad, see andis jälle jutuainet; kõneles:

«Küll sul on palju tubakat, Villem, su tubakas on tänavu hästi kasvanud! Saad sellega uue lõikuseni läbi või tuleb vargile minna? Tuleksin kaasa — kotti hoidma.»

Tegi lapsenalja, naeris, päris lõputult, vihastas Ville-

mit. Tuhnis ta kambri läbi nagu saagihimuline sõdur vaenlase küla.

«On sul sigaritubak või mahorka?»

«Roosade õitega või kollastega?»

«Kas pargid ahjus, kasti sees, kivid peal?»

Villem purustas vasaraga tööpingil liimi, tagus tahvli küljest väikesi kilde lahti ja pildus neid liimipotti. Otsis hoolega iga eemalelennanud kildu, et siis jälle kopsima hakata.

Äkki kiljatas Ann, sest liimikild lendas ta juustesse. See tuletas talle meelde kilki, kes kambris ringi keerleb ja kelle sajuleminev ilm on lõõri tagant välja ajanud.

Annel oli nüüd asja Villemile läheneda: viis juustesse lennanud liimikillu jälle tagasi. Seadis oma kaks kätt rõngana Villemi liimitahvli ümber, et killud enam eemale ei lendaks, ja sinna Anne käte rõngasse toksis Villem ettevaatlikult vasaraga, hoides iga kildu hoolega, sest liim oli kallis. Pildusid vaheaegadel mõlemad lahtisi kilde liimipotti, nokkides vähemagi terakese üles nagu kanad.

«Kas poleks hea, kui sul naine oleks?» küsis Ann, ent Villem vastas talle ainult tumma muigega ja jätkas usinasti kopsimist, nagu oleks tal rutt, nagu kardaks ta, et Ann võib varsti käed tahvli ümbert ära võtta. Ei kõnelnud kumbki tükil ajal enam sõnagi, vaatlesid üksisilmi liimikilde, need purunesid peenemaks ja peenemaks.

Hämar oli väike kamber, kus nad kahekesi kummaras tööpingil toimetasid, kopsides melanhoolselt vasaraga. Teises kambris aga sahistasid hiired höövlilaastudes, ajasid üksteist taga ja kadusid kähku väikesesse põrandaauku.

Ja tööpingi pilu vahelt tuli nähtavale punakaskollane prussakas, liigutas oma kaht pikka sarve ja väikest pead; jooksis vasaralöökidest ehmununa edasi-tagasi, tule poole, teadmata, kuhu põgeneda, seni kui Villem lõi ta vasaraga surnuks.

«Villem!» hüüdis Ann, süda läks halvaks, lõi käe silme ette. Siis pööras ta varsti Villemi laia särgivarruka üles ja vaatas ta lubivalget käsivart, täis väikesi punaseid puremismärke.

«Noh, vaata nüüd ise, meister!» ütles ta asjalikult. «Käsivarred kirjud nagu linnumunad ja kõik — prus-

sakate töö. Sellepärast nad ei jätagi sind öösiti rahule, et sa nende vastu halastamatu oled ja neid tapad!»

Lõpetasid liimi killustamise, ja Villem pani poti ahju äärele, — Ann ei läinud ikkagi ära.

«Su tuli on väike kui sea silm,» ütles ta, sest jutt pidi jooksma, muidu oli igav.

Leidis õnneks jälle asja, millest võis kõnelda, palju ja laialt. Koputas lampi vastu pinginurka, tegi tule suureks: see suitses laual nagu tõrvik. Ent Villem koputas tahi uuesti alla, tuli jäi endisest veelgi vähemaks.

«Õige ilus tegu!» hüüdis Ann. «Kustuta ta parem juba hoopis ära, jumal teab mis sul viimaks mõttesse tuleb.»

Vaatas muiates Villemit — temal ükskõik, kustutagu tuli hoopis ära: jääksid kahekesi pimedasse kambrisse, väljas öö. Kuid Ann ei kannatanud kaua seda väikest tulesilma, kustutaski selle ära. Ei kustutanud avalikult, vaid laskis tuult läbi kinnise suu — tuli kadus virvenduseta, otsegu oleks keegi ta ära nuusanud nagu küünlaleegi, nähtamatult.

Kamber jäi kottpimedaks ja haudvaikseks, ei kõnelnud kumbki sõnagi, ei liikunud kumbki paigalt. Ent siis laskus Ann käpuli põrandale, roomas tasahilju Villemi juurde ja lõi oma käed karjatades ta põlvede ümber.

Ei näinudki Villem, kuidas Ann pimedas lähedale roomas, ta peaaegu röögatas ehmust, kuid Ann jooksis naerdes uksest välja, hüüdes eeskojast:

«Head õhtut, Villem, meistermees! Homme õhtul tulen sind jälle vaatama ja toon sulle natuke tööd. Armastan ju sind!»

Ja Villem jäi üksinda pimedasse kambrisse, mõttesse vajunult, selg vastu kuuma ahju. Siiski — kamber jäi õudseks ja tühjaks pärast Anne minekut, elu oli siit nagu kadunud.

Taipas isegi, et kamber on nagu surnukoobas — pime, hääletu, sünk. Ei ole siin elu, siin liigub ainult inimese vari, ainult Ann toob elu endaga kaasa. Kuid mõne kuu pärast kaob siit ometi jäädavalt igavene tühjus: tuleb Liina majja. Ent kas toob Liina endaga kaasa seda elu ja vallatust, mis Ann?

Kohkudes tabas Villem end sellelt ootamatult võrdluselt ja tahtmata pidi ta enesele etteheiteid tegema oma

kergemeelsete mõtete pärast; need olid kähku kustki üles kerkinud nagu sooauru pilved.

Need kaks naist — Ann ja Liina... Esimese neist peab mõistus unustada aitama, sest viimasel ajal oli Villem isegi liialt meelsasti jälginud ta vallatlusi ja nalja. Tõsine, töökas, elatanud Liina peab saama võidu noore kergemeelse Anne üle.

Maja katus oli juba ammu paigatud, seintel valendav laudvooder ümber, nüüd pidi Annele mõista andma, et ta lõpetaks oma soovimatud külaskäigud: kahele naisele ei saa see väike külaäärne majake ruumi lubada.

Villem tegi seda Keblal, rehepeksu ajal, kuid rääkis poolikult, Ann saigi sellest valesti aru.

«Millal saab su aasta Keblal täis?» küsis ta, ja Ann vastas, et märdipäeval.

«Märdipäeval!» osatas Villem. «Siis lähed siit ära ega käi enam minu pool.»

Ta vaade vajus maha, oli arglik, sõnad nagu peatusid suus, ning Ann jäi punastades ta otsa vaatama.

...siis ei käi sa enam minu pool!

Süda värises ja Ann unustas hoopis, et sellele oleks vaja olnud vastus anda. Ning vastus jäigi võlgu: algas töö, aurukatel hakkas õues vurama, masinatrummel rehalas ulgudes keerlema, jätkus jälle monotoonne rehepeks.

Ent Ann mõtles hetke, ja ütles tõsiselt:

«Lähen märdipäeval Keblalt ära, ei saa enam Villemi juures käia, ja Villemil on sellest kahju?»

Villem tõstis hanguga vilja masinalauale, Ann lähendas seda seal ülal allalaskjale; ja kui jätkus aega, naeratas ta üle lauaveere Villemile, viskas talle aeg-ajalt mõne viljatuusti kaela.

Oli hea, et õhtu eel katkes masinarihm: töö jäi seisma, väsinud käed võisid puhata. Ann hüppas kohe masinalaualt alla, ei mallanud redelitki otsida, ja haakis enda lennult Villemi kaela. Naerdi tuulises rehalas, kui ta Villemit pikali kiskus ja kui Villem talle häbelikult vastu puikles; ent Ann ei jätnud enne oma jonni, kui nad mõlemad üleni põhku kadusid.

«Millal meil siis pulmad tulevad?» küsis ta seal Vil-

lemilt, hoides ta ümbert kinni. «Nüüd lõpuks alles tean, et sa mind tahad.»

Ütles seda küll pooleldi naljatades, kuid Villem teadis, et Ann ise mõtles seda tõsiselt.

«Nii jõulude paiku vast teeme,» ütles Villem, mis muud oskaski vastata selle kergemeelse tüdruku sõnadele. Ta lebas kogu aja liikumatult, käed surutud kõvasti vastu nägu — küllap ta kartis ohakaid.

Ent põhuhunnik nende kohal kasvas kiiresti: sinna loopisid rehelised hangudega põhku juurde — et katta armastajad teiste silme eest, nagu öeldi. Ja sellest kõrgest hunnikust ei roninud kumbki enne välja, kui jälle oli parandatud masinarihm. Siis alles läks hunnik pooleks ja Ann tuli nähtavale oma punaste põskedega, tüki aja pärast Villem.

«Võta tõesti mind enesele naiseks!» oli Ann seal põhuhunnikus öelnud. «Ja miks ei peakski sa mind tahtma, olen noor ja ilus küllalt.»

Need Anne sõnad tulid Villemil sageli õhtuti meelde, kui ta kodus Leebiku linamasina võlle hööveldas. Käsi vedas höövlit mehaaniliselt üle võllipuu, valge laast keris end rulli ja langes põrandale, ent Villemi mõtted seisid töö juurest eemal.

Mõne päeva pärast sõitis Leebiku Hendrik ise võllidele ja vinnale järele, oli kinnine ja sõnaaher, tassis võlli varsti vankrisse ja asutas sõidule.

«Palju's tuleb tööraha?» küsis koormat köiega kinni tõmmates, kuid Villem vastas, et sellest pole häda, see võib jääda nõndasama, omaste asi . . .

«Ei,» ütles Hendrik. «Miks nõndasama? Iga töö eest tuleb tasu maksta, seal pole midagi puigelda!»

Ei jätnud enne järele, kui Villem nimetas arve, ja seepeale ladus Hendrik raha Villemi pihku. Polnud enam nii lahke kui tavaliselt, ei nimetanud Villemit väimeheks nagu sageli varemalt, vaid ajas ainult paar sõna juttu ja sõitis minema.

Pulmad jäävad katki, nii teatas Liina hiljem Villemile. Liina ise kui ka vanemad olevat selle poolt, et jäägu see samm astumata. Vaibugu see mõte vaikselt, endamisi, ilma et keegi saaks sellest kunagi jutuainet.

Selle sammu astumiseks oli oma põhjus, Liina ei salanudki seda, vaid ütles Villemile avalikult: Ann! Sel ajal, kui nende vahel pidi olema kõik juba kindel — olla Annega! Sest jutt nende imelikust vahekorrast ei tahtnud vaibuda, vaid ulatus varsti Leebikule, liialdatult — ning siis otsustati seal: lõpetada niisuguse mehega!

Jäi katki see pulmakavatsus tõepoolest, hoolimata Villemi seletustest. Kes võiski uskuda, et tal polnud mingit sõprust Annega, et Ann jookseb vastu Villemi tahtmist õhtuti tema juurde, tuues üht-teist perenaiselt parandada või jälle viies ära: ei käinud asjata! Ei ustud Leebikul niisugust veidrat juttu, kehitati vaid õlgu nina krimpsutades.

Katus oli Villemi hurtsikul parandatud, seinad väljastpoolt laudadega vooderdatud ja kollaseks värvitud — kuid nüüd pidi ta jällegi üksi sinna metsaäärsesse majja elama jääma. Ell oli ta maha jätnud varemalt, viie aasta eest, nüüd näitab Liina talle pikka nina — mingi needus lamas ta saatusel.

Möödub märdipäev, siis ei tule ka enam Anne oma naljadega, vaid tulevad talvised tuisud, veeretavad aiaveerde kõrged hanged; ja siis ei paista sellest surnud majast muud kui lumine katus väikese korstnaga, mis ainult harva nõrutab halli suitsu, vaevalt märgatavalt valgete väljade kohal. Kes tallab siis veel jalgraja küla ja Villemi hurtsiku vahele, kui Annegi pole enam Keblal?

Pikad pimedad õhtud istus Villem mahajäetult pooltühjas ubrikus ja mõtles oma elu üle järele. Ann! On ta liiga noor temale? Võtta siiski see valge peaga ülemeelik tüdruk, kas või kättemaksuks Liinale: ei jäta oma elu elamata, kõigest hoolimata. Ja kui märdipäeval Ann Keblalt lahkus, oli ta juba Villemile andnud lubaduse — tulla temale naiseks, jõulude paiku.

Naeris ikka kergemeelselt, lausudes seda saatuslikku sõna, ei jäänud pilgukski tõsisemaks, mõtlikuks. Talle oli kogu elu nagu ilus unenägu, kust ei kerki silmapiirile ühtki raskust.

Ja siis sõitis Ann Keblalt teise valda, oma ema juurde, jõuludeni; ei tulnud enam õhtuti Villemi akna taha äkki põristama ja hirmutama, ust lahti vinnama ja kambrisse nalja tegema. Saabusid tuulised ja külmad sügispäevad,

tähitud mustad ööd, siis talv, tuhisevad tuisud, kõrged lumehanged aia ääres.

Õhtuti töö juures unistades meenus Villemile sageli, kuidas varemalt sel ajal Ann üle nurme ta maja poole veeres, ukse lahti tõmbas ja kambrisse jooksis. Sel ajal oli ta olnud Anne vastu peaaegu jõhkralt vaenulik, kuid nüüd kujunesid tal need ajad õrnadeks mälestusteks, mis minevikku kadudes muutusid nagu veelgi ilusamaks.

Õiendas kruuvpingi juures, mõtted aga tegid suuri keerdkäike, kuna käed mehaaniliselt höövlit mööda lauda edasi-tagasi tõukasid. Ent siis äkki ühel õhtul põristati aknaruudule: nii tegi ainult Ann varemalt! Höövel jäi erutusest peatuma, hööveldaja käed värisesid ja üle nukra näo jooksis naeratus: tuli Ann!

Tuli tõepoolest, ei jätnud Villemi juurde sisse astumata, sõites siit juhuslikult mööda; oli pööranud hobuse huupi üle nurme ta valgustatud akna poole, et teha oma üksildasele sõbrale külaskäiku.

Tõi endaga hämarasse urkasse elu kaasa, vallatles, tegi lapsenalja. Ja ta ei tulnud ka seekord põhjuseta, nagu kunagi varemgi, — tal oli ka seekord tõepoolest Villemi poole asja: tõi tagasi oma lubaduse — tulla temale naiseks. Oli juba võõras vallas leidnud teise, kes teda tahtis, noore ja nägusa.

Oli asja, ei tulnud asjata! Vallatles ja tegi oma lapsenalja, tuhnis kambris nagu saaginäljane sõdur vaenlase külas; sõitis siis jälle minema, reejalaste rudisedes, jättes nurme tuhklumme imelikud jäljed, mis ei pidanud kinni mingist rajast, vaid läksid huupi ja õgujoones külateele.

1925

EPP PILLARPARDI PUNJABA POTITEHAS

I

Niilas jooksis löövist välja, nägu ja käed savised, riided saviveest kollased. Jooksis maja madalasse esikusse ja küürutas suure pesukausi kohale, milles auras vesi. Särgivarrukad küünarpeadeni üles kooritud, peatus ta pilk hetkeks veepinnal. Sealt vaatas talle vastu lai kahvatu nägu, linakollane habemevõru kahel pool suud, meelekohtadel sügavad valged sarved. Aastaid oli Niilasel juba üle neljakümne.

Niilas loputas oma pikki käsitöölise-sõrmi, mis aastate jooksul olid kollaseks imbunud. Nägu ja sõrmed veest tilkumas, läks ta kummargil kööki, kus pottsepa naine Epp ulatas talle kuivatamiseks räti. Aga enne kui ta võttis räti, lõi Niilas Epule sõrmega vett näkku, — naeris ise ja naeris Epp: Epp oli kuuendat kuud lesk. Ämbrist vett võttes, suu punnis, lähenes Niilas lesele, nagu tahaks talle pursata, ent naine sõdis südikalt kätega vastu, lõi põlle silme ette ja urises. Ei urisenud tigedusest: oli lesk.

Ei pursanud Niilas siiski vett, ajas vaid pea selga ja kuristas kurku. Isegi suust näis tal tulevat savivett, — nii põhjalikult oli meister läbi imbunud savitööga.

Nüüd tuli löövist teine meister — Tiiskäpp, nägu ja käed samuti savised, põlvini paljaste jalgade otsas loksusid puutuhvlid. Tuli laisana, käed selja taga, pea kummargil päikese poole, silmad pilukil, põlved keha öötsu-

tamas nagu kaks vana vedru. Oli pikk poiss, vibalik ja noor, pea kaelapidi rinnakasti külge löödud nagu pikergune puukiil, millele söega tugev suujoon tõmmatud ja kaks ümmargust musta silma veeretatud. Polnud veretilkagi ta põskedel, elas ränki kasvuaastaid, mil keha ajas kärmesti lülisid nagu veeosi, — viinakuus saabub tal kaheksateistkümnes eluaasta.

Ent nüüd oli suvi . . .

Oli laisk poisilogard see Tiiskäpp, tahtis palju magada, väsis ruttu töö juures, haigutas söögilauda tulles ja söögilauast minnes. Pikk, kitsas nägu vajus siis veelgi pikemaks, võis arvata, et selle küljest pudeneb alumine osa, jättes järele paraja inimnäo. Poisil tuli ikka unekiusatus voodit nähes — suveööd on talle lühikesed, kohutavalt lühikesed.

Ning nüüd tuli Epp köögist aurava ämbriga, täitis pesukausi uuesti puhta veega, viskas Tiiskäpa õlale niiske räti Niilase näo- ja sõrmejälgedega.

«Ai, sa saatan!» kiunus äkki Tiiskäpp sõrmi vette pistes ja neid sealt kohe välja tõmmates. «Ära kõrvetasin näpud, ära kõrvetasin näpud, oh sa igavene saatan!»

Silmapilgu seisis lesk Epp kohkunult poisi ees, siis taipas ta Tiiskäpa nalja. Ta pistis sõrme vette, mis oli paras pesemiseks, ja viskas siis kiunujale pettuse eest vett kaela. Nagu hobune hirnus Tiisk̈äpp naerdes ja sööstis Epule järele, kes kadus köögi aurupilve ja lõi ukse tagaajaja eest paukudes kinni.

Niilas istus juba eeskambris laua juures. Päike kiirgas aknast sisse ja tuul liigutas akna taga sireleid. Astus ka Tiisk̈äpp sisse, kummardas pead madalas ukseavas ja laskus naeratades laua juurde pingile. Ootasid mõlemad sööki, käsipõsakil või rinnuli laual.

Kastrul vasises veel köögis, head toidulõhna levis eeskambrisse. Tiisk̈äpp neelas sülge ja vaatas kadunud pottsepa pilti seinal. Talle näis, et see suurendatud pilt sarnaneb vana kella numbrilauaga: osutid külge, ja hea kell valmis. Nii ümmargune oli selle kadunud pottsepa Andres Pillarpardi rahulik pale.

Varsti märkas Niilas Tiiskäpa pestud nägu. Seni oli Tiisk̈äpp hädavaevu loputanud oma saviseid käsi, mitte kunagi aga nägu. Ja seepärast Niilas ühmas pilgata:

«Noh, kas hakkad palvemajja minema: oled oma näo täna üle mitme aasta puhtaks pesnud.»

Mõnitas meeleldi, hallid silmad läigatasid salavihast.

Kuid Tiiskäpp oli siiras:

«See oli Epp, kes mu näo täna puhtaks pesi,» vastas ta. «Viskas hea peotäie ja otse näkku, hõõrusin laiali ja oligi puhas, tänu temale!»

Naeris hääletult, nagu oleks ta kedagi kartnud.

«Kes viskas vett? Epp?» küsis Niilas, kuigi ta oli seda ka ise näinud.

Ta kibrutas oma laia laupa ja näris huuli. Nähvas lühikese vaikuse järel põlglikult, hammaste vahelt:

«On aga naisi, seda peab ütlema!»

Siis pani ta pihu lapiti suu kõrvale, et Epp ei kuuleks, ja sosistas:

«Sa pane see lesk tanu alla! Saad ilusa potilöövi kaasa. Näed ju küll, et Epp jookseb sulle järele! Loll oled, kui sa juhust ei kasuta; ema lööb su maha, kui ta sellest kuulda saab!»

Sõnad tulid Niilasel läbi hammaste, kihkunud süda peksis ägedasti rinnakorvis.

«Seda minagi mõtlen,» vastas talle Tiiskäpp pilgates, pihku samuti lapiti suu kõrvale pannes. «Võtaksin küll Epu ära, aga mul pole riideid laulatusele minekuks! Juba laupäeval sähvatas mul see kena mõte peast läbi, kui palka sain. Mõtlesin: ostan nüüd püksid, teinekord, kui jälle palka saan, — vesti, siis jälle kuue. Aga pühapäeval laristasin viimse sendi kurku, nüüd kahetsen küll, aga hilja!»

Ega Tiiskäpal olnud teadmata, et Niilas ise tahab Eppu, tahab ihust ja hingest. Juba ammu ootas ta Andres Pillarpardi surma, ja kui see siis suikus, ei saanud Niilas surmasõnumit kuuldes naeru pidada.

Ja nüüd ta vastas Tiiskäpale, nägu kadedusest maakarva:

«Epul on kapis mitu vana Andrese ülikonda, rätsep lappigu need pisut pikemaks, siis ehk lähevad sulle selga. Sõida pastori juurde! Ära rumal ole!»

Tiiskäpp raputas jälestades pead:

«Ei taha su meistri vanu riideid,» vastas ta. «Laibalehk on juures, põrr!»

«Laibalehk!» noomis Niilas teeseldes. «Aga Eppu tahad küll, seal ei ole sul laibalehka juures!»

«Mina ... Eppu?» imestas Tiiskäpp. «Kuigi tahaksin, olen asjaga juba hiljaks jäänud: sina oled ta ise enda jaoks ära märkinud ja sisse soolanud, juba ammu.»

Niilasel lõi veri näkku, ta kõrvad liikusid. Ta ajas enda laua juurest üles, nii pikk ja lai kui ta oli.

«Sisse soolanud?» Rusikas raksatas lauale. Ja kui tükil ajal vastust ei tulnud, ähvardas ta tõsiselt:

«Kuule, poiss, sa norid täna endale keretäie, sa tahad täna, poiss, et ma sulle vastu vahtimist virutan!»

Kui Epp poleks olnud köögis, kes teab, mis siis oleks juhtunudki. Sest Niilas mõtles: «Löön su, koerapoja, vaeseomaks, kui sa oma näppu Epu külge julged pista!»

Epp tuli köögist kausiga, kauss oli veereni suppi täis. Pani selle lauale ootajate ette ja vaatas naeratades Tiiskäpale.

Ütles:

«Nüüd sa oled päris ristiinimese nägu. Ei lase sind enam ilmaski saviselt lauda, tahan su tänasest päevast kõva valve alla võtta!»

Niilas viskas tigeda pilgu supikausile.

«Muidugi, muidugi, hakka aga poisikesega tembutama,» kihvatas ta mõelda. «Siis ei jää tõepoolest muud järele, kui kõmbi ära mujale tööd otsima. Ei taha seda tsirkust näha ... mina igatahes mitte!»

Tiiskäpal oli vastus Epule veel võlgu. Ta ütles, kuid naljatujus:

«Kui sa mu valve alla paned, perenaine, siis muutub küll elu sunnitööks ja siis pean endale vist uue leivaisa otsima!»

Sõid kolmekesi laua juures, sigines vaikus. Kuue kuu eest oli neid siin neli: siis elas veel meister Pillarpart, tõbine ja tusane, ajades enda söögi ajaks üles, hall vaip ümber. Sõi siis laua otsale pandud väikesest kausist, sest keegi ei tahtnud süüa temaga ühisest nõust.

Kõrises haigena kogu aasta ja pidas avatud aknast löövi silmas, et seal ei laiskleks Niilas ega Tiiskäpp.

Ent ühel päeval taipas meister: tuleb minek ... Lebas selili voodis ja vahtis lakke, hall tühjus valitses ta ümber.

Mis saab nüüd potitehasest ja poolelijäänud töödest? Kas teevad need kaks selli veel lese naise käsku?

«Mis saab nüüd sinust, Epp?» ohkas ta. «Mul on juba Mulla-Madis järel...»

Hall kuum pea oli täis raskeid mõtteid, — surm viib ta täna siit majast igaveseks minema. Hirm valdas närbuvat meistrit: Epp on veel noor, vilumatu, Niilas ja Tiiskäpp aga hooletud ja laisad töömehed.

«Mis saab nüüd minust?» Epp ei osanud sellele raskele küsimusele vastata, pea vajus sureva mehe kõrvale padjale. Ta oli elanud seni muretult oma hoolsa mehe naisena: mees oli kandnud iga puuhalu kuurist kööki, iga veetilga kaevust, et noor naine ei teeks endale häda. Hellitas ja hoidis teda, et ta ei venitaks end kaevukooku vinnates, sest venitused on visad paranema.

«Mis ma siis veel elan, kui sind ei ole!» kaebles Epp surijale. «Ei tahagi üksi enam elada, kui sind enam ei ole!»

Ent surija arvas teisiti, ta noomis:

«Patt on surmast mõelda. Oled noor ja terve. Sulle jääb päranduseks Punjaba — maja ja lööv, majaga ühes vakamaa aiamaad. Pea seda löövi töölistega edasi ja ära mine mööda maailma veerema. Ehk kui sul löövi pidamine raskeks läheb, võta endale mees. Kuid ärgu see Niilas olgu, sellest mehest ei saa meistrit, Tiiskäpp on aga noor ja vilumatu.»

«Ei lähe ma enam iialgi mehele,» oli Epp siis kinnitanud, «tahan sulle parem juba sinna teise maailma järele tulla kui siia maha jääda!»

«Kes teab seda teist maailma!» kõneles surija. «Võibolla kaome surres jäädavalt. Aga üksi on sul palgalistega raske löövi pidada: lagunevad majad, tuul lõhub katused, pottidest on raske lahti saada, — palgalised ei tee enam head tööd, kui majas õige peremees puudub.»

Ent samal ajal, kui vana Pillarpart muretses oma löövi ja naise tuleviku pärast, oli Niilas visanud löövis kamaluga savikombu lauale ja mõelnud:

«Ma pean ta saama, selle Epu! Küll ma ta ükskord kinni püüan, läheb aega mis läheb. Ega mina ole mõni viimane togu!»

Nii lahkus meister Pillarpart kuue kuu eest. Jõulu eel olid matused, kääbas sai savine ja vihm peksis ta pealt vedelaks. Nii vedelast savist ei saaks potte.

2

Aias õunapuu all kuivadel heintel magas Tiiskäpp, põlved püsti, käed vaheliti pea all. Kambris voodis lamas Niilas, müts silmil, higised käed risti rinnal. Kell Epu kambris tõmbas vasara vinna ja lõi kaks.

Niilas virgus.

Vähe oli alles magatud lõunauinakust, vaevalt pool tundi. Uni oli veel magus ja silmad puised, ent Niilas ajas enda jalule. Ta võttis kambri esikust savised tööriided ja kõmpis aeda. Rapsis põõsast peotäie sõstraid ja veel närides hõikas ta Tiiskäpa üles. Siis astus ta madal savikollane kogu töökoja poole, tömp vari ühes temaga.

Tiiskäpp ajas enda istuli, vaatas töökoja poole, uni oli magus. Sääsed pirisesid ta paljaste käsivarte ümber, õunapuu vari oli edasi nihkunud, päike paistis otse ta paljastele jalgadele.

Niilas juba töötas löövis.

Tiiskäpp vedas suure uuri taskust välja, tõstis ta uniste silmade ette. Need läksid sekundiks suureks, mõtted ummistusid. Surus uuri kahtlevalt kõrva juurde: kas see viimaks ei seisa? Kuid uur tiksus südikalt edasi.

Pilku tusaselt töökoja poole lüües vajus Tiiskäpp uuesti heintele tagasi, vedas kaabu näole ja sulges silmad. Ta ei tõusnudki üles ega läinud tööle...

Juba keerles ratas Niilase põlvede vahel. Sõrm voolis keerlevast savikambast potti. Jalg tallab kähku ratast, — nii algab iga päev tema potitöö. Ja mõtted keerlesid ühes rattaga ringi: kes võtab Epu naiseks, saab ilusa kaasavara: tehas on käidavas kohas, tööd palju... Tööd võiks teha koguni nelja mehega.

Tallas ratast, vaatas aeda, — kuhu jäi siis Tiiskäpp vedelema? Sõrm juba voolis keerlevast savikambast ilusa poti valmis, ent Tiiskäpp ei tulnud ikka veel tööle. Süda kargas täis, ta jooksis uksele; nägi: kaabu näol, magab Tiiskäpp rahulikult eemal uibu all murul.

Kümme pikka sammu, ja Niilas seisis ta juures.

«Poiss, mis sa teed siin?» hüüdis ta vihaselt. «Kas sa laps oled, et sind kümme korda äratama peab? Üles, ruttu, jalamaid!»

Ent Tiiskäpp lamas edasi, kaabu näol.

Lamas kui surnu.

«Teen su kõrvad kuumaks!» vandus Niilas, rullis heintest kõva tombu ja viskas magajale pähe. «Teen su kõrvad kuumaks, küll sa siis tõusta oskad. Sedasi ei tule tööst midagi välja!»

Ta ootas veelgi pilgu. Tiisküpp lamas ikka veel liikumatult. Nagu kass hüppas Niilas heintele magaja juurde, tõmbas tal kaabu näolt: selle alt vaatasid üles suured silmad, pärani lahti.

«Mis see tähendab?» kirus Niilas, visates kaabu tagasi näkku. «Ütlen — silmapilk üles ja tööle!»

Nii pikk kui ta oli, ringutas end Tiisküpp magusasti inisedes. Nägu tõmbus vimma.

«Küll ma tulen,» ütles ta tusaselt. «Küll ma tulen, ära ainult kisa!»

«Või ära kisa!» turtsus Niilas, toppis käed püksitasku ja hakkas tagasi töökotta minema, süda täis. Hulk aega oli jälle raisku läinud, töö seisnud.

Ta vaatas nagu kogemata tagasi: Tiisküpp lebab ikka veel heintel! Haigutab, liigutab põlvi. Taevas ta kohal on vesihall ja pilvitu, tuul rapsib õunapuult õunu.

Käed püksitaskus, ootas Niilas töökoja uksel. Nõjatas õlanukiga piidale ja silmitses magajat.

Tõuseb või ei tõuse?

Ei tõusnud.

Niilase kannatusel oli lõpp, ta jooksis tagasi õunapuu alla: haaras magaja turjast kinni ja tõstis ta peaaegu lendu.

«Mis sa magad sedasi!» karjus ta pööraselt. «Arvad, et Pillarpart mädaneb mullas ja nüüd on hea päevavarast mängida, arvad, et nüüd võib nõnda palju vastu jorada kui süda himustab. Häbi sul ei ole, Epu sõna sa ei kuula! Ma tahan sulle näidata, kuidas vaese lese teenistuses tööd tuleb rühmata! Mina sulle näitan!»

Ta hoidis poissi oma tugevate käte vahel ja vandus edasi:

«Ütle, mis kotti sa täidad päisepäeval? Ütle, mis sa mõtled, et sa tööle ei tule! Laua juures viskad kõhu kolme mehe eest täis, seda oskad küll! Ajad kaks lihatükki ülestikku sisse — jälk vaadata — ei pilguta silmagi!»

Tiiskäpp rippus ta käte vahel, vait nagu sukk. Siis libisesid ta käed põuetaskusse, haaras sealt käänispeaga noa, tõmbas selle lahti ja näitas Niilasele.

«Lase mind lahti!» ütles asjalikult, lahtise noa läikides.

Niilas vabastas silmapilk ähvardaja, viskas ta tagasi heintele. Siis otsis ta taskust kähku vana viili.

«Või nuga!» kisendas ta. «Või noaga hinge kallale, sa poisinolk! Aga tahad näha, et ma su noaloksi ei karda? Tahad näha?»

Viil raius ähvardades õhku nagu terav pistoda.

«Mis mees sa siin majas päris oled, kui sa mulle kallale kipud?» kiunus Tiiskäpp vihast, silmade kilades. «Ütle, mis mees sa oled? Mis sa endast arvad?»

Niilase lõualuu liikus nagu süües, ent ta neelatas oma sõna alla. Siis tõmbas Tiisköpp uuri vestitaskust välja.

«Kas sa kella tunned?» küsis ta. «Veerad tundi on veel aega, alles siis tulen ma üles!»

Niilase nägu läks vihast mustaks nagu pori, ja ta vastas, hääle kurku lämbudes:

«Ära topi oma uurinäru mu nina alla, kas tead! Anna siia, ma löön ta vastu tüve puruks, kus mul risu! Paned käed risti kokku, et loksist lahti said!»

Nägelejate viha oli saavutanud haripunkti, nüüd hakkas ta mõõnama. Tiisköpp pani noa kinni ja libistas tagasi taskusse, seda tegi Niilas ka oma viiliga.

«Täna jumalat, et sa nahatäiest ilma jäid,» ütles Niilas. «Aga teinekord ei lase ma sind enam oma südant näidata. Sa ei ole veel eluilmas isahirmu tundnud — isa on sul metsas, händ jalge vahel — ema on sinust lurjuse kasvatanud.»

Heinad sahisesid, Niilas hakkas minema.

Tiisköpp mõtles:

«Ei tõuse sekunditki varem kui õige aeg. Kaks aastat olen Pillarparti teeninud, iga suvi anti terve tund lõunauinakuks.»

Hüüdis tusaselt Niilasele järele:
«Ära ootagi, et tõusen! Kui meister suri, ütles Epp, et kõik jääb vana viisi. Tund aega oli iga suvi lõunauinakuks, — sina hakkad nüüd uusi seadusi andma. Juba poole tunni pärast jooksed jalule, silm sai vaevalt kinni vajuda.»

Oli hea uriseda: majas polnud peremeest. Niilas on samasugune sell kui Tiisküpp. Ei kartnud seepärast öelda:

«Arvad, et ma pime olen! Tean küll, miks sa nüüd jooksed, pärast meistri surma.»

Irvitas neid sõnu suure suuga, küljeli heintel, põlved lõua alla keritud.

«Jooksen . . . pärast meistri surma?» küsis Niilas, suu nagu raius neid sõnu.

Tal polnudki vaja küsida, miks ja kelle pärast jookseb, sest seda teadsid mõlemad: Epu pärast.

Ja Tiiskäpp ütles:

«Jooksed Epu pärast. Lipitsed. Arvad, et ma pime olen!»

Mis pidi nüüd Niilas tegema niisuguse jutu peale? Kui lööks lihtsalt käega? Kui naeraks laia suuga: lipitsen jah, oled üsna õieti märganud! Aga üks asi on siiski pisut viltu: ma ei taha Eppu, vaid Punjabat! Ole mees ja aita kaasa! Saame jõuluks pulmad, kingin sulle säärikud ja nugisenahkse läkiläki.

Või ütleks:

«Sina Eppu muidugi ei taha: teise mehe jäänus, vana sinusugusele! Mina paneksin ta küll tanu alla — Punjaba pärast. Sinul ei kõlbagi veel naist võtta, oled noor ja elu alles ees. Aita kaasa, kiida mind Epu ees, ostan sulle, ausõna, säärikud ja läkiläki.»

Ent ta ei lausunud sõnagi, vaid vaikis targu. Ei läinud enam tagasi töökotta potte tegema, vaid võttis sammud toa poole.

Ta vaatas kõõrdi Tiiskäpale ja mõtles:

«Sinuga ei saa enam ühe katuse all elada: sööd silmad päisepäeva ajal välja! Lasen sind minema kihutada, nüüd on mul selleks ilus põhjus!»

Ta läks majaesisel Epust mööda, kes seina veeres kivil istudes kartuleid kooris ja urises üsna kuuldavalt:

«Asi on juba nõnda kaugel, — lähen ja toon politsei!» Epu nuga peatus kartulis.

«Politsei?» küsis ta ehmunult.

«Jah, politsei!» hüüdis Niilas. «Siin ei saa enam muidu läbi, — mõrtsukas on majas!»

Iga sõna pidi Epp talt nüüd välja kangutama, pidi iga küsimust mitu korda kordama. Niilas oli saladuslik oma vaikimisega.

«Kes on mõrtsukas? Kelle pärast on vaja politsei tuua? Kas sa kõnelda ei oska?»

«Miks ei oska!»

Siis ütles:

«Tõmbas noa!»

Tema jutu järgi sündinud lugu järgmiselt:

«Ei täida enam käsku, ei tee tööd see Tiisk äpp! Läksin täna tööle, hõikasin ka teda, kuulis küll. Nukitsen ammu juba poti kallal, ootan teda — ei tule, ei tule! Vaatan välja, magab uibu all. Läksin siis ja äratasin teist korda: jälle jääb magama. Tuli kolmandat korda minna, usu või ära usu! Siis kargas hing täis, hakkasin teda hurjutama. Aga tema tõuseb põlvili, otsib taskust noa, tõmbab selle lahti. Vehkleb, kiristab hambaid ja tahab kallale tulla. Oleks jooksnudki, aga mul oli õnneks vana viil taskus, hakkasin end sellega kaitsma. Kisendab, silmad vihast punased: «Lasen sul soolikad rüppe, vereimeja! Nüüd ei ole enam orjaaeg, nüüd on vabadus, vabaduse lipp lehvib vardas. Nüüd maksab kaheksatunniline tööpäev.» Lähen ja võtan kambrist püstoli, ei julge muidu enam käia; ütled sõna — joostakse kallale ja lastakse magu maha!»

Ja ta läkski kambrisse, nagu vajaks ta tõepoolest enesekaitseks püstolit. Jätkas seal vandumist, kõik oli Epule kuulda:

«Tööd oleks palju, kas või neljale mehele. Potivelled viivad ühe koorma teise järel minema, vaevalt saavad nõud riiulil ära jahtuda. Tiiskäpp läheb aga päev-päevalt jaburamaks, ei tõuse enam üles, magab nõnda palju, kui süda himustab. Lähed hõikama, saad noaga.»

Epp jättis kartulikoorimise pooleli ja läks aeda. Tiisk äpp seisis juba jalul, riided heinakõrsi täis, kortsunud.

Ta vaatas parajasti uuri ja tahtis töökotta kõmpida, ent jäi Eppu nähes ootama.

«Mis sa siin tülitsed Niilasega?» küsis Epp ja astus ta juurde; nüüd polnud peremeest majas, nüüd pidi Epp ise majas korda pidama.

Oli hirmgi minna selle poisikese ette, kes nobe nuga näitama.

«Mis ma tülitsen,» naeris Tiiskäpp. «Ei tülitse midagi. Niilas väänas mu kõri kinni, näitasin nuga. Siis laskis lahti ...»

Ja seletas:

«Vaevalt läksid silmad kinni, juba hüüdis üles! Vaatasin uuri — alles pool kolm. Arvasin, ega sina küll seda käsku ei andnud, ta ajab omapead. Varem lasti iga suvi terve tund magada.»

Ta vaatas uuri: nüüd alles oli aeg tõusta ja tööle minna.

Ent kambris vandus Niilas edasi. Kui ta kuulis ukselingi lõksatust ja Epp kööki astus, pahandas ta veel hoogsamalt edasi:

«Vaja tõepoolest politsei tuua, teisiti ei saa. Las viiakse kinni, needitakse käed raudu. Oleks minu asemel mõni teine mees, oleksin poisikesel naha üle pea tõmmanud. Aga mina teen nõnda, kuidas seadus nõuab: toon politsei! Lasen mõrtsuka kinni viia.»

Kuid ta ainult ähvardas, tegi asja suuremaks kui see oli, hirmutas Eppu.

Epp ei süüdistanud Tiiskäppa, ta teadis nüüd, kuidas oli lugu noatõmbamisega. Ta uskus Tiiskäppa enam kui Niilast, sest Tiiskäpp ei ole valetaja. Ongi mõnikord laisk ja sõnakuulmatu, kuid ei valeta. Juhtubki mingi äpardus, teeb mõne riista katki või kannab savikasti vähem vett kui vaja, aga kui küsid, tunnistab kõik üles. Ent Niilase sõnu ei või keegi kunagi uskuda. Kui vaja, kõneleb kõik jutud valega pooleks, ilma valeta nagu ei saagi elada.

«Tund aega uinakuks, sellest peaks ju poisile jätkuma,» ütles talle Epp kambrisse tulles, tehes nagu ei teakski ta loost midagi lähemalt.

«Mis tundi tal vaja on, kas poolest küll ei saa!» vastas Niilas. «Ööd on juba pikemaks läinud, tööd aga

palju. Pole vaja lasta teda ogaraks magada, ega tema lõõg ikka kunagi täis ei saa. Kes tööd teeb, kui magatakse! Ega savi ise ratta peale lähe, ratas veerema hakka. Seda juba ei ole!»

Kuid Epp ütles:

«Tänasest peale lased sa teda lõunauinakul terve tund magada. Terve tund, ütlen ma, ja ära sosi teda enneaegu üles!»

Niilase pea vibatas hämmastusest püsti, näole levis veider ilme. Sai suure vaevaga viha maha suruda, sest Epu sõnad riivasid teda valusasti.

«Või nii,» pomises ta endamisi. «Nagu näha, antakse sulile õigus! Nagu näha, on Tiiskäpal õigus mulle noaga kallale joosta: sosin ta enneaegu magamast üles! Ei lase tundi täis võtta! Nagu näha, õpipoiss hakkab peameistrist üle kasvama. Arusaadav: naine mängib majas peremeest! Ju sellele Tiiskäpale on vanainimene pärast sündimist mett otsaette määrinud, mind aga ilma jäetud. Tee tööd ja näe vaeva, pea lööv korras, aga head sõna selle eest ei kuule! Tiiskäpp — see on kõik!»

«Ei tormanud sulle keegi noaga kallale,» ütles Epp köögist. «Seda sa valetad!»

«Või ei tormanud!» sai Niilas vaevalt vastata.

Ja mõtles:

«Poleks sul, kergemeelsel, tehast, laseksin siit tänapäev jalga. Poisilorule antakse õigus, tuul pöördub nähtavasti vesikaarde. Nüüd läheb see pussitamine vist veelgi suurema hooga lahti: kaks hullu tõmbavad ühest nöörist.»

Pettunult libises ta kambrist välja, et minna löövi. Polnud veel aeg majas peremeest mängida, ent see aeg tuleb!

Tuleb, tuleb see aeg, ei jää tulemata. Ja siis kargab meelde ka see tänane noalugu: et noanäitajale antakse õigus!

3

Töökäsk oli käes, Tiiskäpp tõusis üles. Unised silmad vaatasid pilguks aknast välja, — seal oli näha vaid halli udu. Nagu kolm ankrusse heidetud laeva merel seisid Punjaba hooned udus — lööv, tall ja elumaja.

Rangid õlal, sammus Tiisкäpp talli poole, külmast küürus. Hobune hirnus ta sammu kuuldes, heinad sõimest otsas. Oli mõlemale vastik see varahommikune töö — Tiiskäpale ja ruunale. Tiiskäpp pidi ta laisa kere päitseidpidi tallist välja vedama, sest see seisis puiklevalt uksel, väga visa paigalt nihkuma.

Kuid juba tõsteti üks vankriais ta kõrvalt üles, tõmmati rinnus kinni ja ohjalõksid kinnitati päitsetesse. Ning savivanker nagises õuest välja, Tiiskäpp kõveras redeliäärel, kadudes pikkamisi Niilase silmist, kes seda toimingut löövi ukselt jälgis. Oli kuulda vaid vankri tasast naginat rööpais.

Hall mäemügar magas udus, veripunane suu lahti. Sinna haigutavasse suhu loovis Tiiskäpp oma savivankri, — kadus sinna suurde auku, kust oli veetud juba kolmkümmend aastat punast savi Punjaba tehasesse, sitkeks sõtkutud ja meistrite rattal pottideks, kaussideks, koppadeks voolitud ...

Hea töö oli see savivedamise-töö: nukitseda endamisi saviaugus, tuul liigutab ülal pea kohal udu, — tõuseb see üles, tuleb vihma, vajub maha, tulevad ilusad heinakuu ilmad. Labidas sitkesse savvi lüüa, — punane on see kui türgi riie, — lahmakas lahti kangutada ja vankrisse visata nagu telliskivi. Kes oskab vastata, kui palju on sellest mäest potte ja kausse tehtud, kui palju neid setud maad mööda laiali vedanud! Kes oskab vastata!

Ent päike kerkib pikkamisi kõrgemale, udu vajub laisalt maha. Nagu Niilase luurav pea kerkib päikese ümmargune ratas saviaugu veerele, et vaadata, mis Tiiskäpp teeb seal all urkas, kas ta ikka tõstab savi hoolega, pea märg nagu tükitöölisel.

Kuid saviaugus edeneb töö visalt. Kuum on seal kui potiahju lõukas, savi põlenud pealt peaaegu valgeks. Laisana kangutab Tiiskäpp mõne lahmaka lahti ja viskab vankrisse. Igast labidatäiest saab kausi, poti, kopa ... Higi nõrgub laubale, nagu lõhuks siin tööd peameister Niilas — Epp tema läheduses.

Tuleks nüüd Niilas saviaugu juurde, käed selja taga nagu kupjal. Tuleks vaatama, mis seal tehakse, et koorem ei jõua kord üles löövi juurde; ent siis Tiiskäpp näitaks talle oma higist laupa ja ütleks:

«Ära tahab tappa see raske vedu! See pole savi, vaid pigi! Löö labidas sisse, kätte enam ei saa!»

Kuid hea oli siiski see veotöö. Saad koorma peale ja ajad vankri august välja: vanker veereb ise allamäge potilöövi poole, nagu kisuks teda magnet. Pole ruunal muud muret kui vaadata, et koorma raskus range üle pea ei vii ja et ta ise rataste alla ei jää. Tiisküpp, see aina viskab koorma kõrval pikki samme, et järele jõuda.

Üks ilusamaist päevadest Punjabas on tänane päev. Meeleolu on kõigil hea — Niilasel, Epul, Tiisküpal. Ning täna tuli küttest välja ahjutäis nõusid — koppi, kausse, potte, savitaldrikuid, piiluparte, toose, vaase. Neil päevil valitses Punjabas tavaliselt ikka hea meeleolu, sest iga asi, mis ahjust tuleb — on raha.

Ja kui Tiisküpp jõuab oma koormaga löövi juurde, tilistab Niilas juba ahju ees pottide kallal. Päike paistab uksest ja aknast sisse ning lööv on nagu kirik täis õhku ja valgust. Ka Epp seisab ahju kõrval Niilase juures, ning Tiisküpp ilmub uksele, et osa võtta üldisest rõõmust.

Ei aja teda nüüd keegi tagasi saviauku, ta võib istuda savisele pingile ning silmitseda neid mitmevärvilisi nõusid, mis Niilas põrandale tõstab. Nagu hästi kordaläinud leivategu võetakse täna ahjust välja, mis levitab löövi ja Punjaba õuele magusat lõhna.

Niilas tilistab ahjust võttes iga nõu. Tilisevad kõik, nagu oleksid terasest valatud, harva tuleb mõni lõhkine kõrvale panna. Ent see ei riku meeleolu, tänast meeleolu ei suuda miski rikkuda.

On seal neid nõusid mitmevärvilisi: siniseid, kollaseid, rohelisi, punaseid. Otse meistritööd! Kuid savitaldrikuid, tuhatoose, vaase — neid õnnis meister Pillarpart ei teinud, neid hakkas tegema alles Niilas pärast meistri surma. Ning kaup läks hästi, nõudmine oli suur.

Iga vaas ja toos, mida Niilas koldes tilistas, viis ta meelehärdusse.

«Ammu oleksime neid tegema pidanud,» ütles ta, toos nelja sõrme otsas; ütles seda nagu Tiisküpale, kuid mõeldud oli see Epule. Epp ei peaks pime olema: potitöö läheb tema juhtimisel edukamalt kui varemalt, vana Pillarpardi ajal.

«Ammu!» jätkas Niilas. «Tormi joostakse külades nende peale. Kistakse setude koormad tühjaks mõne tunniga. Pole enam talu ega popsihütti, kus meie kaupa ei nõutaks!»

Ja parajal ajal, nagu oleks ta värskete nõude lõhna tundnud, nagiseb potivaari vanker õue, vankrikere tühi. Ainult tõkatitonn lehkab risti vankripäral, tema najal potikaupmees seljakil, kaabu päikese kaitseks silmile veetud.

Ta ajab vankri löövi ukse ette ja ronib maha. Piits peos, hüüab ta kolmele löövisolijale:

«Jõudu, Punjaba meistrid ja peremehed! Jõuan just parajal ajal kohale, nagu oleks mulle seda unes ette ilmutatud.»

«Jõudu tarvis,» vastab Niilas ahjulõukalt, valjusti nagu kurdile, ja varsti tema järel ka Tiiskäpp, kahtlevalt ja tasa.

Ning potivaari tüse kogu, hõngates tõkatist, vajub löövi. Ta keerutab sõrmega paar korda punast käharat habet ning ta silmad ahnitsevad põrandale laotud potte. Seisab seljaga vastu päikest ning alt maast peegelduvad kõik värvilised nõud ta tumedais silmaterades, tuhat korda vähendatult. Ning tema kirendavais silmaterades tõstab Niilas ahjust nõusid välja, tuhat korda vähendatult.

«Nõndaks, nõndaks!» kiidab potivaar, habe veel kahe sõrme vahel keerdus. «Tehke aga edasi neid toose, vaase ja taldrikuid, — see kaup läheb! Need kütavad ka kõige külmema ostja soojaks. Ütlebki mõnikord, nägu tusane, pea õlgade vahele tõmmatud: «Kuule, närukaupmees, seekord ei saa meie kaubast asja, närusid ei ole ja kausid-kopad on kõik terved.» Aga vaja on vankrist mõni vaas või toos õlgede seest välja võtta, — otsekohe läheb teine jutt lahti!»

Ei jõua Niilas end enam koldes vaos pidada, nägu kisub vägisi laiale naerule, põsed hakkavad punetama, ei oska silmi enam kuhugi panna. Meeldib see kiitus temale, ja seda kuuleb ka Epp! Sest vaase ja toose ning savitaldrikuid Punjabas enne ei tehtud, neid hakkas alles tema tegema pärast meister Pillarpardi surma!

«Usun, saan siit endale jälle koorma peale?» ütleb kaupmees, südames nagu hirm, et nõud juba ette teistele lubatud.

«Miks ei saa!» hüüab Niilas; tahtis ka Epp midagi öelda, ent Niilase sõnad käisid temast üle. «Laduge aga koorem peale, selleks on nad ju tehtud, et mööda maad laiali minna!»

Ja potivaar laskub ühele põlvele ning hakkab nõusid koputama.

«Tilisevad kui terasest!» hüüab Niilas. «Kas ei ole õigus, kaupmees!»

«Tilisevad, meister!» ütleb potivaar. «Punjaba nõud — neid tuntakse juba üle maa. Need on endale juba laialdase kuulsuse võitnud. Punjaba potte teab ja tunneb iga perenaine!»

«Ah teab?» hüüab Niilas silmade kilades meelehärdusest, süda õnnest lõhkemas.

«Iga perenaine! Sõidad kausikoormaga ukse ette, esimene asi — kas Punjaba kaup? Saab mõnikord naljatatud ja öeldud: ei ole, kulla perenaised. Kohe vastu: miks ei ole? Teisi meie ei taha, ootame, kuni mõni teine Punjaba kaubaga tuleb!»

Ja hiljem lisab:

«Ja viimasel ajal ... viimasel ajal on Punjaba kaup minu arvates nagu veelgi paremaks läinud!»

«Kuidas ... viimasel ajal?» küsib Niilas, kisendada oleks tahtnud selle küsimuse, ja tunneb hirmu, et selle tähtsa kõneluse niit võib kuidagi katkeda.

«Just viimasel ajal,» kinnitab potivaar, sest ta tunneb juba Niilast ja teab, et Niilas armastab kiitust.

«Mis, see mõni jutt!» puikleb Niilas ja tilistab nelja sõrme otsas suurt liuda; see hele tilin pidi juba iseendast soovitud vastuse andma.

«Mina, vana inimene, tühja lori ei kõnele,» ütleb potivaar. «Kaup on tõepoolest viimasel ajal paremaks läinud. Ennevaremalt põrus tihti mõni nõu koormas katki, aga nüüd sõida või põrgust läbi: niisama terved on nad välja võttes kui sisse pannes. Vist olete nüüd kuskilt parema saviaugu saanud!»

Sest ei võinud potivaar ka õnnist meister Pillarparti ülekohtuselt laita.

«Paremat savi?» ehmub Niilas, näole libiseb tusane vari.

«Ei ole!» ütleb Tiiskäpp pingilt, silmad maas, nagu kõneleks ta põrandaga. «Võtame ikka endisest august.»

See pole meeldiv arvamine, tundis Niilas, ja keel jäi tal suulakke kinni. Kuid Epp oli see, kes oskas löövi uuesti värskust tuua ja õhuluugid parajal ajal avada. Ta ütles:

«Võtame savi ikka endisest august: savi on savi! Aga nüüd töötame ju uue meistriga!»

Ütles: uue meistriga!

Ütles selgesti: uue meistriga!

Niilas nägi, kuidas Tiiskäpa lodevad kõrvad liikusid seda sõna kuuldes. Epp ei ütelnud: uute meistritega, ütles — uue meistriga!

Niilasel pole olnud elus paremat päeva! Hulluks tahtis teda õnn teha, ta õhetas näost nagu tulle pandud savipott. Käed värisesid ja vaevalt jõudsid nad suurt kaussi kinni hoida.

Potivaari kõrvust polnud need sõnad tähelepanematult mööda libisenud; ta osatas:

«Ah uue meistriga? See võib küll olla! See võib küll tõepoolest olla: hea meistri käsi kaitseb ikka oma kausse, olgu need temast kas või mitusada kilomeetrit eemal ... ta ei lase neist ühtki katki minna.»

«Mis nüüd mina ... meister!»

Ta hakkas kogelema, ei osanud midagi vastata, pea oli tühi nagu pott. Siis sai lõpuks öelda:

«Mis nüüd mina mõni meister! Muidu tühipaljas kiitus! Aga töö on sellepärast viimasel ajal paremaks läinud, et meil on nõnda lahke ja kena pereemand!»

Potivaar tõstis äkki oma punase habemega näo Niilase poole, naeratas imelikult, Epp muutus äkki tõsiseks, ning Tiiskäpp, see kehitas end rahutult pingil.

See Niilase vastus polnud õnnelik, sellest sai Niilas nüüd ka ise kohe aru; tal oli häbi ja piinlik, ei julgenud enam kellelegi silmi lüüa. Oleks pidanud teisiti ütlema, hoopis teisiti, vähemalt nõndagi:

«Et meil lahke ja kena pereemand on, sellepärast püüame meie ka head tööd teha. Oleks perenaine halb, kas meie siis nii suure hoole ja armastusega töö juures

oleksime! Ükskõik oleks siis, kuidas kauss valmis saaks, kas või puhtast porist nagu pääsukese pesa!»

Ent oli hea, et vähemalt Tiisköpp vaikis, et vähemalt tema ei öelnud seekord midagi. Sest mõnikord oskas ta teravalt pilgata, nagu torkaks naaskliga.

Kuid piinlik vaikus möödus varsti, nagu oleks kõik märkamatult kõrvust mööda libisenud; ja potivaar ütles:

«Niisugust meistrit nagu Niilas on meie ajal tulega otsida! Hea meister on enam kui pool löövi!»

Ning ta valis oma kauba välja, kauples hinna kindlaks ja hakkas asju vankrisse kandma.

Ei käratanud Niilas täna Tiisköpale: «Mis sa siin vahid, lontrus, aita kaupmeest!» Täna läks ta ise appi ja aitas nõusid kanda; kaupmees pakkis ja tema muudkui kandis.

«Pane ikka rohkem põhku vahele,» ütles ta potivaarile, «muidu võid kausitükkidest suppi keetma hakata!»

Ütles seda löövis nõude vahel askeldades, et Epp kuuleks; sest teadis juba ette, kuidas kaupmees sellele vastab. Ja kaupmees vastaski nii, kuidas vaja:

«Ei, seda pole tarvis, meister! Punjaba kaup ei karda vedu!»

Läksid varsti kolmekesi kambrisse, kaupmees, Epp, Niilas. Vihmariie üle kõrge koorma, seisis vanker löövi kõrval, hobune näris kõhutäiteks heinu.

«Kahe kuu pärast, siis tulen jälle kaupa ostma,» ütles kaupmees. «Ärge mind siis ilma jätke: maksan kas või pisut käsiraha sisse, et asi oleks kindlam!»

«Oh ei, käsiraha, seda mitte!» vastati. Tulgu aga järele, küll kaup hoitakse vanale ostjale alal. Ent hiljem, kui kaupmees juba minekul, pakkus ta veel kord käsiraha, pakkus Niilasele, sest Epp oli teises kambris.

«Ei, kulla kaupmees,» manitses Niilas. «Niisugust asja pole meie pool selle aja jooksul nähtud, mil mina asja eesotsas ja peameister! Minu sõna maksab enam kui mõni leping või allkiri.»

«Olgu,» ütles potivaar. «Usun teid, sest ma pole pime, et aru ei saa, kes nüüd pärast vana Pillarpardi surma siin majas peremees ja ohjade hoidja.»

Oskas hästi Niilasele meelepärane olla.

Ta pilgutas vihjates oma teist silma, ja Niilas raputas tükk aega ta kätt, noogutades mõistaandvalt peaga vastu.

Vanker nagises raske koorma all õuest välja, tõkatilehka maha jättes. Läks jälle teele osa Punjaba savimäest — koppade, kausside, taldrikute, vaaside, piilupartide ja tooside näol. Ning oli nagu kahju kõigest sellest, kui õuele sigines uuesti vaikus.

Kaupmees oli juba tükk aega teel, aga Tiiskäpp istus ikka veel löövis pingil. Käed koos, suur peapomm mõtetest tühi, vajudes uniselt allapoole, nõksukaupa.

Ja siis nägi ta äkki Niilast: see seisis löövi uksel nagu ilmutus, uur tiksus käes.

«Varsti saab süüa, poiss,» ütles ta, «ja sul ei maksa enam savi järele minna. Viska ruunale heinad ette ja heida ise pooleks tunniks õunapuu alla murule.»

Tiiskäpp naeratas. Kunas on Niilas tema vastu tarvitanud niisugust sõbralikku tooni! Poleks täna potikaupmees tulnud, kes kiita oskas, oleks Tiiskäpp pidanud juba seitsmendat koormat tooma! Oleksid kas või kartulid laual auramas, ikka oleks Niilas käratanud:

«Ega sa pole näljalaudast lahti lastud! Too enne sööki veel üks koorem savi.»

Tänane päev algas hästi ja lõppes samuti hästi. Kogu päeva vilistas Niilas, nägu naerul. Ning löövi taga sõtkus vana ruun punast savi, savilõhn levis üle Punjaba. See savilõhn oli Niilasele meeldiv ja magus, ta tõmbas seda suurte sõõmudega oma kopsudesse.

4

Ei sallinud Niilas Tiiskäppa, tee mis tahes. Möödus ka mõni päev rahus, saadi hästi läbi, siis leidis Niilas jällegi, et poiss on tal teel risuks. Niisugune jälk poisimolu tema meelest, keda Epp siiski hellitab ja hoiab, rohkemgi kui teda, Niilast. Jookse küll ööd ja päevad segamini, tee tööd nagu hobune, aga paremat pole sellest midagi.

Jah, Tiiskäpp — laisk nagu vana oinas, kes karja järel longib, paar vakamaad taga. Teenib oma tööga vaevalt söögiraha, palk jääb Niilase õlgadele, arvab

Niilas. Kuid Epp ei pane seda tähelegi, tema veel vabandab ja kaitsebki:

«Mis me sellelt poisikeselt ikka nõuda võime. Las ta kasvab veel! Küll ta siis teeb, kui ükskord aeg tuleb.»

Kasvab! Teeb!

Niilase silmad läksid vihast pimedaks, kui ta selle peale mõtles. Pikk on Tiiskäpp, nagu pikem enam olla ei kõlbagi, kõik uksed kipuvad madalaks jääma. Kasvab ta veelgi pikemaks, tuleb kambrilakke auk raiuda ja kuppel peale ehitada, muidu poiss ei mahuks kõndima.

Mis muud võis Epu ja Tiiskäpa vahel olla kui armujaht. Niilas ei mõistnud seda Tiiskäpa hoidmist ja hellitamist muuks pidada kui armujahiks. Kuid ta ei teadnud, et Epp hellitab teda muu pärast. On küll laisk ja väikese tööga see Tiiskäpp, aga ta pole ulakas ja sõnakuulmatu. Teeb mis tahes, kas või kogemata kurja, aga ei salga, kui aru päritakse. Ei valeta poolt sõnagi, kõneleb kõik, kuidas lugu olnud. Vastand Niilasele, kes on auahne, libekeelne, kelle ühtki sõna ei või uskuda. Niilas toob sageli alevist niisuguseid jutte koju, mida keegi ei oska uneski näha. Ja tahab Eppu naiseks kõigest hingest, Epp pole pime, et ta seda ei märka.

Niilas on juba mitu korda juttu üritanud: kihutada minema — see Tiiskäpp.

Kihutada minema, mis niisugusest lorust hoida! Tööd oleks palju, nõud viiakse kõik peaaegu tulipalavalt minema, ei jõua nii palju tehagi, kui nõutakse. Võtaks Tiiskäpa asemele uue töömehe, hoolsama ja asjatundlikuma.

Ta teadiski juba üht meest, kes oleks paras võtta Tiiskäpa asemele... kuuekümne viie aastane Pilli-Märt. See on naisemees ega jääks Niilasele teele risuks.

«Oleks niisugune mees töömeheks,» mõtles Niilas, «hakkaks Epp juba igavuse pärast mind rohkem tähele panema. Ajapikku pureks see igavuserooste ta südame raudkambri ukse läbi ja — sissepääs oleks vaba.»

Kuid ega Epp polnud praegugi tema vastu vaenulik, teadis Niilas, ta tegi nalja isegi rohkem kui sünnis lesele, kelle mees alles kuus kuud mulla all. Aga südamlik see vahekord polnud siiski, sellel naerul ja naljal olid nagu jäätilgad küljes.

Ent Niilas püüdis kannatlik olla, sundis end ootama kas või Jakobi seitse aastat: saaks aga kätte Punjaba potitehase. Tegi seepärast tööd ööd ja päevad, käis kambri ja löövi vahet peaaegu pooljoostes. Ja ajas Tiiskäppa taga hommikust õhtuni — selle ratas pidi löövis huugama nagu vurriluu.

Käis kord Niilas alevis vööbamaterjali ostmas, teades küll, et töö siis seisab, et Tiiskäpp magab võib-olla kuskil tühjal riiulil; või on kummargil rattal, nägu savikampa vajunud — kõik võis temaga juhtuda Niilase arvates. Ta pidi kähku tagasi ruttama, sest töö ei võinud seista, uus tegu nõusid tuleb homme ahju laduda. Ta ei saanud isegi aega teel tuttavatega juttu ajada, napsas neile vaid mõne sõna üle õla — ja jälle edasi Punjaba poole, higitilgad laubal. Rutt oli seda suurem, et taevas tõmbus pilve, hakkas müristama ja raske vihmapilv kergitas end jõudsalt üles.

«Ajab end kähku üles ja läheb siniseks nagu ussipaistetus,» mõtles Niilas ja kiirustas samme, sest Punjabas talli kõrval oli kolm koormat ristikheinu kuivamas. Lööb pikne vihma valla, võib ilm pikemale sajule minna ja heinad poriks määndada.

Niilas hakkas jooksma. Eemal, otse Punjaba kohal, joonistas pikne oma kõveraid õudseid tulijooni, pilv tõusis nagu kiuste kähku kõrgemale; ta jooksis Niilasele vastu nagu vihane elajas, et alata võitlust Punjaba meistriga kolme koorma ristikheinte pärast.

Mäetipul, kuhu viis maantee, said nad kokku. Ent pilv oli üleval kõrgel ja jätkas oma ruttavat reisi. Niilas aga jooksis ta sinise müriseva serva all nagu pelglik putukas puukoore vahel. Siit mäetipult paistis juba Punjaba silma ning Niilase suureks rõõmuks ta nägi, et Punjabas juba aetaksegi heinu kärmesti üles tallilakka. Hangutäis käis hangutäie järel kähku kitsast otsauksest sisse, ja seal lõhkus seda tööd — Tiiskäpp, see laisk ja vastik poisimolu! Ning pilv näis veidi viivitavat sajuga.

Kuid Niilase süda kihvatas siiski seda tööd nähes. Oleks olnud parem, kui ta ise oleks jõudnud koju joosta

enne heinte ajamist, nägu hernesvees. Oleks tormanud kambrisse nagu pöörane ja hüüdnud:

«Sa saatan küll, mis aru teil peaks peas olema, inimesed! Väljas möllab viimnepäev, heinu aga ei tule kellelgi meelde tallilakka ajada.»

Jookseks löövi ja saaks kätte seina veeres magava Tiiskäpa, sarjaks selle läbi ja viskaks ta uksest välja, nii et jalad ei puutuks maha.

Niilas jätkas nüüdki jooksu, sest on ikkagi parem koju jõuda hingeldades: näeks Epp, et tal on olnud heinad südamel ... Lööb vihm nad läbi, saab neist vaid sõnnikut.

Ta oli veel mõnisada sammu kodunt eemal, kui Tiisköpp viimase hangutäie üles viskas ja hangu tallilakka viis. Ning siis lõi vihm äkki nagu viimsest valukannatusest lahti, ilm oli peaaegu pime. Läbimärg, jõudis Niilas koju, kuuevarrukaist solises vett nagu räästatorudest.

Ta ruttas kambrisse, seal aga polnud ühtki inimhinge. Aken oli lahti ja tuul murdis selle hingi, sadu viskus hooti sisse.

Kambrid tühjad — kambrites ei ühtegi inimhinge! Ja kähku ruttas Niilas talli poole, et Epule öelda:

«Surnuks tahtsin joosta, jumala pärast, perenaine, mõtlesin, et heinad jäävad vihma kätte. Hakkasin juba Rimmu kõrtsi juurest jooksma, ja kogu aja!»

Talli jõudes ja redelile ronides kuulis ta ülalt heintelt Epu naeru.

«Ma kõditan sind, perenaine,» ütles Tiisköpp, ütles naeratades, peaaegu hirnudes.

Ja heinad sahisesid.

«Ei tohi, katsu sa, küll ma vaatan!» vastas talle Epp. Ütles: «Ei tohi. Katsu sa, küll ma vaatan!» Aga kuidas ta seda ütles? Niilasele näis, et — lõkerdades, hambad naerust irevil! Ja Niilase sõrmed klammerdusid vihast redelipulkade ümber nagu kullil, ning samal ajal käis väljas hirmus pikseprahvatus. Niilas jäi redelile seisma, teadmata mis teha, pea armukadedusest jabur.

«Ei tohi, katsu sa, küll ma vaatan!» lõhkus Niilase süda. Kas Epp ütles seda — lõkerdades? Ja see ei tähen-

danud midagi muud kui: tule, tule, poiss, ja kõdita, mis sa veel peaksid ootama ja vaatama!

Niilase süda lõhkus sees nagu hobusel raske koorma ees. Ta oli pöörane vihast ja kadedusest. Ent tallilakas heintel kõneldi edasi, kõik oli sõna-sõnalt alla kuulda.

«Õige kuri oled kah, perenaine,» ütles Tiiskäpp.

«Jah, löön kohe,» vastas Epp.

Sahisesid heinad ja Epp kiljatas. Kiljatas:

«Ai, ära kõdita, Jass. Kardan koledasti kõdi, kisendan enda surnuks.»

Vaikus.

«Siis anna musu!» torises Tiiskäpp.

«Hull oled! Ei anna!»

«Miks? Ega musu ei kõdita!»

Jälle sahisesid heinad, katus põrises vihmavalingust; kõnehääled vaikisid.

«Miks ei tule Epp ülevalt alla?» mõtles Niilas. «Kui ta ei salliks seda Tiiskäppa, miks ta siis kaupleb seal üleval nagu juut? Miks ta ei tõmba hanguvart ega ütle: seda sa näed, poisimolu, kui sa mind sõrmega puudutad, saad sellega! Käid kõverasse kokku nagu kapsaraud, ja homme tuleb ema sulle järele!»

Ülal kestis vaikus, pikk vaikus.

«Mis mul siin Punjabas veel teha on,» kisendas hääl Niilases. «Mis mul siin veel teha on? Titte ootama jääda, väikesi Tiiskäppi savi sees pätserdama õpetada?»

Ta jooksis tallist välja õue, põrgu oli tal kõikjal. Rahevihm peksis teda nagu tinaubadega, polnud näha maa ega taeva vahet.

«Jalga lasta, mis muud veel,» vaevles Niilas. «Mis siin enam norutada, Epp peab oma lesepõlve mesinädalaid poisimoluga!»

Ja mõtles:

«Joosta löövi ja vemblaga puruks peksta kõik riiulile tahenema pandud nõud ... potid, kausid, vaasid, toosid, piilupardid! Peksta puruks see kahe nädala töö ja siis Epu juurde minna, kui see on tallilakast maha tulnud. Kisendada: lähen minema siit kahtlasest majast, peksin puruks oma kahe nädala töö. Aga ei taha selle eest sentigi palka. Maksan veel juurdegi ... toitmise eest!»

Ta haaras maast hea malaka, kuid ei sööstnud löövi.

Ühes pottidega ta oleks puruks peksnud ka oma tuleviku ... see peks käis tal üle jõu. Ta seisatas tükk aega vihma käes, polnud enam hamba allgi kuiva kohta.

Ta tormas siiski löövi, viskas suure savikamba rattale, hakkas tallama, lüües sõrmed külma savisse. Ent tööst ei tulnud midagi välja, ta haaras vastiku savikamba ja saatis selle südametäiega põrandale, löövväris.

«Löön selle poisimolu jalust maha!» ähvardas ta. «Peksan ta kolu puruks nagu viletsa poti. Olen niikuinii kõik kaotanud, hoida ei ole enam midagi. Las võtavad kinni: mõrtsukas! Las panevad käed raudu, ei salga oma süüd, tunnistan kõik üles.»

Aeg möödus löövis painajalikult igavalt. Niilast piinasid mornid mõtted. Ent siis pudenes päike pilve tagant välja, sadu lakkas. Ja talliuks, see lükati lahti ning heinaajajad tulid välja, Epp ees, Tiisräpp järel. Nad läksid kambrisse peaaegu kõrvuti, peaaegu käsikäes. Kuid Tiisräpp tuli sealt varsti löövi, ta oli näinud kambris laual alevist toodud vööbamaterjali-pakki: niisiis Niilas on kodus, ja nüüd ta peab kähku tööle ruttama ...

«Või sina juba kodu!» ütles Tiisräpp löövi tulles, ei saanud aga Niilaselt pooltki sõna vastu. Niilas seisis ahjusuu ees, käed püksitaskus, ilme võigas.

«Nojah, olen kodu,» vastas ta lõpuks. «Sina oleksid muidugi tahtnud, et ma igaveseks ära oleksin jäänud!»

«Asjata arvamine,» naeris Tiisräpp. «Ega olegi nii väga tähtis, kas sa oled kodu või ei ole!»

«Ah ei olegi tähtis?» urises Niilas ning möönis kibedusega: «Õigus küll, kõnelesid sulatõtt! Olen lihtsalt tükk vana mööblit siin Punjabas, pole silmi ega kõrvu. Ja kui need oleksid, ega neist ei hoolitaks, need pillutakse savi täis ... ja ole ilusasti vait.»

Tiisräpp istus ratta ette, hakkas tööle. Ratas keerles ta jalge vahel, kiuksudes hädiselt. Ta töötas löövi teises otsas, Niilasest eemal, laudseina taga. Natukese aja pärast tuli Niilas Tiisräpa juurde, süda kipitas.

«Pea!» ütles ta ja pani käe rattale, ratas jäi seisma. «Ütle õige, Jass, mis sa päris sellest meie perenaisest arvad?»

Ta jäi kilavate silmadega Tiiskäpa otsa vaatama, nägu punane.
«Sina ehk saad temast aru, mina mitte!» jätkas ta. «Minule on ta niisuguseks mõistatuseks, et murra kas või pea katki.»
Tiiskäpp hakkas jälle ratast tallama, naeratades endamisi. Ta kehitas vaid õlgu, noogutas salapäraselt peaga.
Niilas katsus nüüd heaga:
«Olen mina ka maailmas naisi näinud, aga mitte niisugust. Ei oska niisugusele kahejalgsele õiget nimegi anda. Sina tunned teda lähemalt ja paremini, ütle sinagi... mis inimene ta on!»
«Ah, mis sa puurid!» lõi Tiiskäpp käega ja naeratas.
«Ah mis ma puurin? On's see siis puurimine? Poisimolu, sa ole oma sõnade valimisega ettevaatlikum, tead vist küll, et ma olen peameister?»
«Poisimolu?»
Tiiskäpa käed hakkasid taskusse noa järele kippuma.
«Poisimolu?»
Silmad kilasid.
Ent käed püksitaskus, kõndis Niilas minema, lodumüts silmil.
Vandus.
«Võtaks mind või saatan, aga sellest eidest ei saa ma tõepoolest aru! Ei saa aru, löö kas või surnuks!»

5

Päevad olid pikad ja kuumad. Öid nagu polnud enam olemaski, vaevalt tunniks lasti vaheriie kesköösl päikese ette, ja magades saadi vaevalt teine külg pöörata, kui juba hommikune päike hakkas kambrisse paistma.
Tiiskäpp tallas ratast ja mõtles: igavene ringlemine on see maailma elu — ringleb maakera, potitegemiseratas ja meister Niilas Epu ümber. Ei tule iialgi lõppu ühele ega teisele.
Ent kuidas tahaks Tiiskäpp unele lisa võtta keskpäeval! Lebada selili kas või paljal põrandal... pool tundigi. Haigutas, suu tõmbus pärani, käsi nõksatas poti küljest lahti. Võtaks selle Epu... kui saaks... just

sellepärast naiseks, et võiks tublisti magada... magada mitu tundi päevas nagu peremees, keda keegi ei tohi äratada.

«Tss!» kuulis Tiiskäpp löövi akna taga sosinat, ja poisikese naeratav nägu ilmus aknalaual nähtavale.

«Tss!»

Viibati käega.

Tiiskäpp juba teadis neid rätsep Lepa lapsi: käisid tihti tema käest savi mangumas, head, sitket savi, et kodus potitehast mängida. Täna Tiiskäpp isegi ootas neid, sest tal oli nendega oma väike kavatsus.

Ta läks akna juurde ja pistis oma kiilusarnase pea katkisest ruuduaugust välja.

«Ei saa enam savi!» sosistas ta sealt poisikestele.

Nelja savimanguja naeratavad näod jäid kurvaks, nad seisid ridamisi akna all ja vahtisid üksisilmi üles.

«Miks ei saa?» küsisid siis aralt.

«Kasige minema, kasige kus seda ja teist!» vandus Tiiskäpp, kuid sealsamas ta naeratas neile sedamaid: oli poistele ainult nalja teinud. Ta sosistas:

«Hea küll, annan teile savi, aga ainult ühel tingimusel...»

Neli naeratavat nägu, kõik tedretähti täis, olid kindlaks pandiks, et täidetakse täpselt igasugune tingimus ja nõue.

«Tulge sisse ja tallake mul ratast ümber, tund aega,» ütles neile Tiisküpp salapäraselt.

Ta avas akna ja kiskus poisid ükshaaval löövi. Siis pani vaheseina ukse konksu, et Niilas sisse ei pääseks. Ta ütles poistele:

«Teie tallake tund aega vahetpidamata ratast tühjalt ümber, mina aga heidan ise pisut leiba luusse laskma.»

Ta näitas neile, kuidas ratast tallata, ja pani uuri naela otsa rippuma. Tunni aja pärast peavad nad tema üles äratama.

Poistele meeldis see töö ja Tiisküpp võis rahulikult magada. Ratas kiuksus kogu aeg ja Niilas kuulis teises ruumis, et töö ei seisa... Ta pani iga päev seda kiuksumist hoolega tähele, ja kui see mõnikord kauemaks seisatas, hüüdis hoiatades:

«Kuule, Jass, mis sa seal laiskled mul?»

Kuid täna kiuksus ratas vahetpidamatult ja Niilasel polnud midagi kurjustada.

Õhinal harjutasid poisid rattal proovivoolimist, põrandale hakkas tekkima hulk väikesi nõusid. Poisid olid täna eriti kasuliku kaubaga toime tulnud, ja kui nad tunni aja pärast Tiisküpa äratasid, võtsid nad oma potid ja kopad kaasa ning ruttasid tuldud teed minema.

Nüüd hakkasid nad iga päev potilöövis käima, iga päev tund aega Tiisküpa ratast tallamas. Ning mõnus oli Tiisküpal põrandal põõnutada... terve tunni!

Kuid selline kuldne põli ei kestnud kaua, Niilas sai asjaloo jälile. Ta nägi kord üsna juhuslikult poisikesi aknast löövi ronimas ja aimas halba. Ta piilus aknaruudust sisse, nägi kõik: lapsed raiskavad savi, Tiisküpp magab.

Kikivarbail hiilis ta Epu juurde, suu lõgises naerust, kui ta talle teatas:

«Noh, kallis perenaine, seda poleks ma eluilmaski uskunud, mida ma täna omaenda lihaste silmadega nägin! Sa saatan küll!...»

Epp ehmus, jume kadus põskedelt.

«Tule vaata,» ütles Niilas. «Aga tasa, kikivarbail, muidu jääme sellest ilusast näitemängust ilma.»

Ning ta viis Epu löövi juurde.

«Vaata!» sosistas ta võiduröõmsalt.

Nägid: rätsep Lepa lapsed voolivad väikesi potte, neljakesi ratta kallal. Tiisküpp magab põrandal, käed ja jalad laiali, ratas aga kiuksub ühetooniliselt, vahetpidamata...

Niilas teadis: tarvitseks vaid äkki aknaruudule põrutada ja suurt häält teha — lapsed jookseksid ülepeakaela hirmunult laiali nagu hiired pesast.

«Tore!» sosistas Epp ja jälgis säravail silmil laste mängu.

Oli tõesti tore vaadata, kuidas töö käis tehases kaheksa käega ja ratas kiuksus juba armupaluvalt.

«Kuidas tore?» urises Niilas imestades, nagu ei usuks ta oma kõrvu. Ta nägu tõmbus pikkamisi vimma, sest talle turgatas meelde see valus tõde, et Epp ju hellitab Tiisküppa.

Ta otsustas ise olla peremees majas ja ise lahendada naeruväärse seisukorra.

Ta jooksis, Eppu akna taha jättes, ringiga löövi ja põrutas rusikaga vaheuksele. Kisendas:

«Uks lahti, Jass, uks lahti! Või ma löön ta puruks nagu pilpa! Mis kuradi barrikaad see siia on ehitatud, tahaks teada!»

Ratas jäi silmapilk seisma, töötajad ehmusid. Nad seisid liikumatult püsti nagu nuiad, südamete ägedasti pekstes.

«Uks lahti, silmapilk!» paukus kuri hääl edasi, ja siis tümitati rusikatega ja taoti saapaninaga.

Veel hetk, ja rätsep Lepa lapsed sööstsid aknale, kõik voolitud potid jäid neist põrandale maha. Kadusid rüsinal aknast välja, rabeldes üksteise kukil, ja Epp nägi, kuidas nad üle kesanurme rätsepa maja poole lidusid, suuremad ees, vähemad tükk maad järel.

Põristamisest ärkas ka Tiisкäpp ja avas silmad. Lööv oli tühi, lapsed kadunud, ratas seisis, põrandal hulk väikesi mängupotte. Ta tõusis kähku püsti, silmad uniselt pilukil.

«Mis sul asja on?» küsis ta Niilaselt pahuralt, erutusest veelgi toibumata. «Ega's tuli ometi lahti ole, ja kunas mina sinu ukse taga lokku löömas käin?»

Väikesi potte oli põrand täis, Tiisкäpp haaras need sülle ja muljus ruttu pihu vahel savikambaks. Siis vabastas ta ukse riivist silmigi pilgutamata.

Nagu politseinik, kes on tulnud läbiotsimisele, sööstis Niilas sisse. Ta ei saanud viha pärast sõnagi suust, vaid ainult kogeles:

«Mis... Mis siin tehakse? Mis siin tehakse, mis... mis?...»

«Mis tehakse?» osatas Tiisкäpp teeseldud rahuga, hääl kõmises. «Mis siin ikka tehakse. Tööd tehakse!»

Ta liigutas oma saviseid sõrmi.

«Tööd tehakse!» vastas Niilas mõnitavalt. «Tööd tehakse! Ma ei taha öelda, mis siin tehakse. Marss, ratta juurde!»

Epp oli küll öelnud aknast sisse piiludes: ilus vaadata. Ja oli naeratanudki, selle asemel et kurjaks saada. Kuid

ometi sai Tiiskäpp õhtul tema käest noomida, Niilase kuuldes:

«Küll sinu pea oskab aga kõiksuguseid asju välja mõelda, Jass,» ütles ta. «Ei oleks uskunud, et sa nii nupukas oled. Aga seda ma sulle ütlen: pea ennast paremini üleval. Muidu võib hõlpsasti juhtuda, et sa uue peremehe otsid!»

Niilasele aga ütles ta:

«Las Jass võtab lõunauinakut veerand tundi kauemini, kui seni on võtnud. Aga niisugust lugu ei tohi enam juhtuda, nagu täna juhtus!»

Niilas ei suutnud muiet tagasi hoida. Ta nägu venis vastu tahtmist naerule, kuigi oleks pidanud tõsisemaks jääma ja ka Tiiskäpale omalt poolt midagi ütlema. Kuid ta lihtsalt ei saanud tõsiseks jääda, nägu aina lõõmas kahjurõõmust. Sest Epp oli ju selge sõnaga öelnud:

«Pea ennast igatahes paremini üleval, Jass, muidu võib hõlpsasti juhtuda, et sa endale uue peremehe otsid!»

See oli hästi öeldud, leidis Niilas, ja Epu poolt nagu mingi ime. Nüüd oli Niilasel hea Tiiskäppa pilgata, sest Epp ei kaitsnud teda enam. Ning Niilas võttis selle kõditava jutuaine juba õhtulauas käsile ja ütles:

«Mina murdsin juba mitu nädalat pead, et mis see on: Jassi ratas kiuksub küll hommikust õhtuni vahetpidamata nagu vihmakull, hale meel hakkas päris rattast ja poisist, aga potte — neid ei siginenud ega siginenud juurde!»

Tiiskäpp piilus altkulmu ja tusaselt Niilasele, kuid vaikis.

«Ja sosistati!» seletas Niilas edasi. «Sosistati seal hommikust õhtuni. Mõtlesin, Jass kõneleb iseendaga, — mõnel inimesel on ju niisugune iseendaga kõnelemise komme. Aga rätsep Lepp võib nüüd potte kas või jalaga segada: neli meistrit vehivad tal neid iga päev otse särgiväel juurde!»

Nägi — Epp naeratas.

Epp naeratas!

Oli hea, et järgmine päev oli pühapäev. Ei tahtnud Tiiskäpp koju jääda, vaid läks külla. Juba hommikul vara oli ta kadunud, ootamata söögiaegagi.

Tal oli piinlik selle eilse loo pärast. Kodu polnud enam nõnda armas nagu varemalt. Varemalt ei võinud

Niilas teda palju pilgata, Epp astus ikka vahele, kui sõnad kaugemale läksid. Ent eile ta ei öelnud midagi, aitas isegi Niilasele kaasa — oma muigega.

Päev läbi oli Tiiskäpp kodunt ära, keegi ei teadnud, kus ta hulgub. Ja parem oligi, et teda kodus polnud, Niilas sai olla Epuga kahekesi. Ta kõneles ja arutas seal asjalikult, pikalt ja laialt, käsipõsakil laua juures, juuksed siledaks kammitud, uued riided seljas.

Seletas:

«Oma ilusa rahakese toob tehas igatahes sisse. Kui kõik hästi ja eeskujulikult korraldatud, ela nagu miljonär. Aga peaasi: töö tuleb hea teha, halva tööga ei seisa kuigi kaua vee peal, vajud põhja, vehi nii palju kui tahad. Ära väsid ikka kord!»

Ning siis ta köhatas tähtsalt:

«Vaata, perenaine, mina mõtlen, et meie peaksime ühe uuenduse läbi viima. (Ütles m e i e, ei öelnud s i n a; ei öelnud, et sina võiksid oma äris ühe uuenduse läbi viia.) Meie kaubal on hea kuulsus, nagu närukaupmehed kiidavad. Igal pool nõutakse ainult Punjaba kaupa. Meie võiksime oma kauba iseäralise märgi alla panna . . .»

Epp ei mõistnud Niilase mõtteid, ta ainult naeratas.

«Kuidas iseäralise märgi alla?» küsis ta.

«Me laseksime niisuguse isesuguse märgi teha, kaubamärgi. Niisuguste kaubamärkidega märgivad kõik suuremad ja ettevõtlikumad tehased oma kaupu. Neid märke ei tohi teised järele teha ja oma kauba peale panna, seadus karistaks seda. Selle kaubamärgi peale tuleks tehase nimi, meie laseksime kirjutada: Punjaba potitehas — ja siis veel maakonna ja postkontori nimetus. Niisuguse märgi liimiksime igale nõule põhja külge.»

«Sissepoole või väljapoole?»

«Väljapoole.»

«Kes neid ära jõuab liimida. Siis kulub Jass ainuüksi liimijaks!»

Epp oli nagu umbusklik selle kaubamärgi vastu.

«Ei, ei,» seletas Niilas. «Need märgid tehakse juba trükkimise juures tagant liimiga. Pole muud midagi kui tõmba keele peal märjaks ja löö põhja alla.»

Epp naeratas, — päris kena mõte ja uuendus oli see Niilase mõte.

«Kas minu nimi ka sinna peale tuleb? Epp Pillarpart...»

«Nimi?»

Ja Niilas vajus mõtteisse. Epp Pillarpart ... Kes teab ... aga kui varsti on tehase omanikul uus nimi... Mihkel Niilas? ...

«Võib ka nime, miks ei või!» leppis ta. «Peale selle võiksime sügisel oma nõudega näitusel esineda, saaksime aurahasid, neid võib siis pärast selle kaubamärgi peale trükkida lasta. Olengi juba mõned paremad nõud kõrvale visanud... näituse jaoks.»

Hea oli nõnda kogu pühapäeva Epuga kõnelda ja arutada. Sest ta märkas: Epp on viimasel ajal tema vastu märksa lahkemaks muutunud.

«Niisugune kaubamärk oleks kena küll,» kiitis nüüd Epp Niilase jutu peale. «Kui ta ainult suurt kulu ei nõua...»

Aga Niilas naeris:

«Mis kulu! Lasen selle kas või omal kulul trükkida — see ei ole kõneväärtki! Aga kaubamärgi me teeme! See on kindel!»

Õhtul tuli Tiiskäpp külast koju, taskud ja kübar kaenlas noori õunu täis. Ta näris neid isukalt, kuigi olid veel vihad ja hapud. Ta tuju oli külas paremaks läinud, ükskõik oleks nüüd temale, mis Niilas ütleks, raiuks aina vastu. Naeratas endamisi noori õunu närides, — raiuks aina vahvalt vastu!

Ta tilkus kambrisse, istus laua juurde, ja oli parajasti söögiaeg.

«Kus sa siis hulkusid täna kogu päeva, Jass?» küsis Niilas muidu jutujätkuks.

«Ah mina?» küsis Tiiskäpp. «Niisama! Sai Männikännus käidud ja Nipral!»

«Mis sa seal siis tegid kogu päeva? Ei oska enam kojugi tulla,» urises Niilas edasi.

«Ah mina? Sai seal paar koera üles poodud. Ja nõnda see aeg siis lendas!»

Epu lusikas jäi kausiveerele paigale, ta keerutas ehmunult silmi ja küsis ärevalt:

«Kuidas? Koeri poodi, kes poos?»

«Ah kes poos? Mina, kes muu kui mina. Nahanärud

olid nii hirmsasti kinni, et kisu kas või hammastega. Pole enne näinud, et koerarisul nahk nii kinni on!»

Epu süda läks halvaks.

«Kas sa käed puhtaks pesid, Jass?» küsis ta jälestades.

Niilas viskas lusika lauale.

«Ptüi, kurat!» hüüdis ta. «Koeranülgija! Ära ajas tõbras söögiisu! Oli hea söök, keisrilgi ei ole iga päev paremat nina ees.»

«Ah mina? Pesin küll käed puhtaks!»

Niilas tõusis pingilt püsti ja käratas:

«Kasi laua juurest minema, kuradi koeranülgija! Kasi minema!»

Tiiskäpp naeratas omaette, kõik see tegi talle vaid nalja.

«Jumala pärast,» ütles ka Epp. «Mine pese oma käed puhtaks, aga tublisti. Näe, sealt ääre alt on sul varrukas veel verine!»

Tiiskäpp tõmbas kuuevarruka kõrgemale.

«Siit on jah natuke verine,» nõustus ta. «Aga mis sellest, ega ma käsivarrega ei söö!»

Ta laskis varruka jälle tagasi alla ja jätkas söömist.

«Kuule, poiss!» hüüdis Epp uuesti. «Sa oled täna pealegi veel viina võtnud!»

«Olen!» naeratas Tiiskäpp. «Sai võetud küll!»

Niilas sülitas ja lahkus laua juurest, nagu oleks tal süda iiveldama hakanud. Ometi oli see tema poolt vaid tühi jantimine.

«Aga tulevaks pühapäevaks sai Lepikule kutsutud!» kiitles Tiiskäpp.

«Jälle koer, mis?»

«Nii koer kui viin!»

Niilas läks oma kambrisse ja viskus voodisse selili.

«Poiss ennast täis joonud,» ütles talle Epp ukselt. «Joob ja käib küla mööda koeri nülgimas... Jälgiks hakkab niisugune inimene minema, tõepoolest!»

«Miks ta jälgiks ei lähe!» aitas Niilas kaasa. «Tõpralauta vaja niisugune kihutada, ei kõlba enam inimeste elumajja! Kas ta ei tea, et koeral on niisugused paelussid sees, mis inimese peale võivad minna ja inimese hukka ajada!»

Tiiskäpp vaatas üle õla tagasi. Ta taipas kõik, ta pol-

nud ju hoopis joobnud: Epp on Niilase kilda läinud, nüüd on Niilas Epu lemmik. Täna oli temal see täiesti ükskõik ja ta vastas Niilasele:

«Kuule, vana, sinul endal on niisugused paelussid sees, mis teiste peale üle võivad minna ja teisi inimesi hukka ajada, mitte koertel!»

6

Niilase vile jooksis päevad läbi. Mis vilel viga joosta, kui meeleolu oli nii hea, et ei saanud parem enam ollagi. Ükskõik oli nüüd Niilasel, kas Tiiskäpp üldse hingitseb maa peal või ei hingitse. See mees oli reast välja löödud, kui ta üldse mingisuguses reas on seisnudki.

«Mis sellest loost viimaks saab,» oli Niilas kord targu Epule naeratanud. «Mina lõhun siin tööd teha nagu neeger ja tapan oma kallist tervist. Veel mõned aastad, ja tervis on läbi, — pean vist lihtsalt vaestemajja minema! Sina peaksid endale ikka mehe koju võtma, kelle kaela kõik see mure ja vaev üle läheks...»

«Vara veel,» vastas Epp ja naeratas. «Las läheb aega, veel mõni kuu...»

Ja oligi vara: meister Pillarpart on mulla all alles kolmveerand aastat.

Ning lisas:

«Miks sa siis vaestemajja tahad minna, kas sul Punjabal enam ruumi ei ole? Või saad kuskilt mõne parema koha? Mis siis meie tööst küll saab, kui sina minema lähed!»

Mis Niilasel viga päevad läbi vilistada, kui Epp juba niisugust juttu ajab. Ega ole vaja tuliselt otse asja südamesse tuisata, küll aeg kõik asjad arutab!

Kuid nüüd pidi hoolega laada vastu valmistama, — homme on laat. Ja juba lõi Tiiskäpp löövis pottide põhja alla kaubamärke: Epp Pillarpardi Punjaba potitehas!... Epp Pillarpardi Punjaba potitehas ... See töö juba oli Tiiskäpale kontimööda: märk keelel märjaks tõmmata, poti põhja alla panna, hoop pihuga peale lüüa ...

Niilas ise aga jooksis ja askeldas väljas: ta määris vankrit, sidus laia lammiku redelitele, et rohkem kaupa

mahutada, ja täitis suure koti ristikheinu hobusele. Siis hakkas ta nõusid vankrisse pakkima.

See oli esimene selline laadareis, kunagi varemalt ei käidud Punjabalt laatadel kauplemas.

«Kas maksabki niisugust vigurit teha?» kahtles seepärast Epp.

«Kahtlemata maksab!» vastas Niilas. «Küll sa näed, reis läheb hästi, ja ega meie luud-liikmed mädad pole, et nad seda väikest sõitu välja ei kannata.»

Ka Tiiskäpale meeldis laadareis. Ta lopsis nüüd kähku kaubamärke nõupõhjade alla, et saaks aga rutemini minema. Ja ruttas ka Niilas, sest väga suure tähtsusega on laadal hea ja sobiv müügikoht.

Koorem sai ruttu peale, hobune vankri ette, meestel uued riided selga.

«Noh, perenaine, anna mulle ka natuke laadaraha,» ütles Tiiskäpp, sorides oma tühja rahakotti.

«Või jälle raha!» urises Niilas, tõmmates säärikut jalga.

«Palju siis, poiss?» küsis Epp.

«Kahe kuu palk on mul veel saada, vahest annad nüüd selle kätte. Ostan võib-olla endale saapad, või kui saapaid ei osta, siis talveks karvamütsi.»

Ja Epp andis talle kahe kuu palga kätte, manitsedes kokkuhoiule.

«Vaata, et sa raha tühja asja peale ei raiska. Ja sina, Mihkel, mine temaga kaasa, kui ta saapaid läheb ostma: tema käest juba võetakse mitmekordset hinda!»

Ning siis asusid nad teele, need Punjaba agarad potivelled.

Käisid mõlemad koorma kõrval maas, sest koorem oli raske; Tiiskäpp pikk ja kuivetu, Niilas madal ja tüse. Ning ohjad, need olid Niilase käes.

Teel juba veeres ka teisi kaubakoormaid laada poole. Läksid sarjad ja puunõud, saapa- ja riidekaup, raamatud, maiustused, karussell ja palagan, ja vooris mustlasi.

Tee tolmas nagu kõrb.

«Saab näha, kuidas läheb?» mõtles Niilas ja tundis nagu hirmu: mis siis, kui kaup jääks müümata? Piinlik oleks tagasi minnes Epu ees ... Saaks aga kõigest lahti, tasuks vaeva kümnekordselt. Ja peaasi: Epu ees

võiks rinda kergitada — küll see Niilas on tark ja arukas! Ei tule uneski ette, mis tema pea juba ilmsi kinni võtab!

«Kobime üles koorma otsa,» ütles Niilas Tiiskäpale, sest tee hakkas kalduma alla orgu. Nad ronisidki mõlemad peale ning vanker veeres raske koorma all nagisedes kallakut mööda edasi.

Äkki võpatas Tiiskäpp:

«Auto!»

«Mis auto? . . .» turtsus Niilas.

«Auto! Näe!»

Ning Tiiskäpp näitas eemale teele.

«Ära karju! Kus?»

Eemalt, üsna kaugelt vajus läikiv automardikas kiiresti lähemale. Veel mõni minut, siis on ta siin . . . Nüüd nägi ka Niilas autot ja tal kadus kätest jõud. Kallis potikoorem on peal ja hobune kardab autot nagu tuld . . . Koorem maanteelt kõrvale lasta! see oli Niilase esimene ja arukas mõte.

All orus olid sügavad kraavid ning puudus sild. Tuleks tuhatnelja autole vastu sõita, et ülal mäenõlvakul ühelt väikeselt sillalt põllule pääseda. Kuid kahe sõiduki teineteisele vastukihutamine lõikas viimase lootuse. Ei aidanud enam piits, Niilas seisis hädaohu tõelikkuse ees.

Kallis potikoorem peal, läheb see puruks, siis kihutab Epp tema juba homme Punjabalt malgaga minema, ilkudes: vaat nüüd sul ilus laat ja suur puhaskasu — mitmekümne krooni eest kahju!

«Vankrist maha!» hüüdis Niilas Tiiskäpale, tõmbas hobuse paigale, nägu ärevusest hall.

«Maha?» küsis Tiiskäpp.

«Jah, maha, saatan! Rutem!» ja oli valmis teda ohjaotsaga lööma. «Maha, ja hoia hobust suuveerest kinni, muidu oleme ühes kõigega kummuli kraavis!»

Tiiskäpp lohistas end vankrist alla, kuigi vastumeelselt.

«Hobust ma küll hoida ei julge,» ütles ta, seistes hädiselt koorma kõrval.

«Koeranülgija . . .»

Niilase hääl peaaegu lämbus vihast.

«Ruttu, molkus, ega sa löövis ratta juures ei ole! Lased veel potikoorma puruks lennata: hoia oma nahk!»

«Ei julge!» puikles Tiiskäpp edasi. «Hobune hakkab jamelema, hüppab selga.»

Jah, ta jõudis kindlale otsusele: ei julge hobust hoida, tehku Niilas mis tahes.

«Siis tule koorma otsa ja hoia siit! Ma ise lähen suuveerde ja viskan talle kuue pähe.»

Oma elu oleks Niilas andnud selle potikoorma eest! Tiiskäpa silmad kilasid õnnetult, ta ei teadnud, mis teha. Ei julgenud ka koorma otsa minna, see oli veelgi ohtlikum. Auto aga lähenes kiiresti ...

«Kas sa teed mu käsku või ei tee!» ähvardas Niilas ja talle meenus kuuldus sõjaväljalt: tõrgub sõdur hädaohu puhul käsku täitmast, ülem võib relva haarata ja tõrkuja maha lasta, otsekohe, samas paigas ... Ka Niilas lööks Tiiskäpa maha, kui saaks, nii suure kõlbelise õiguse tundis ka tema endal olevat praegusel hetkel.

Hobune nägi juba autot, norskas, hakkas jamelema.

«Ptrr! Ptrr!»

Ühe käega hoidis Niilas hobust, teisega andis ta autojuhile märku, et see peataks sõiduki, sest hobune on peru.

«Ptrr! Ptrr!»

Auto ei jäänud paigale, küll aga tasandas käiku. Tiiskäpp oli juba vankrist hulk maad maha jäänud ja jälgis nüüd hirmuga potikoormat. Niilas töötas meeleheitlikult nagu kalur tormisel merel paadis, mis ähvardab hukkuda.

«Ptrr! Ptrr!»

Hobune hakkas aiste vahel hüplema, sõõrmed hirmust laiali. Suu raudadega laiali kistud, pea seljas, tantsis ta tagumistel jalgadel. Iga hetk võis ta ühes koormaga kraavi lennata.

Nüüd seisatas auto, juht ronis välja ja ruttas appi. Kuid hobune kartis ka tema lähenevat kogu, neid suuri nahkkindaid, suuri tumedaid prille. Norskas, lõi end tagasi ja ... vanker vajus tagurpidi kraavi.

«Ptrr!» Niilas lendas selili vilja, vili lõi sahisedes kahele poole nagu vesi vettehüppaja eest.

Autojuhi tugev käsi haaras hobuse suuraudadest kinni, surus sõõrmed kokku ning teine autosolija laskis pobiseva sõiduki värisevast hobusest pikkamisi mööda.

«On aga peru!» ütles juht Niilasele, kes viljast üles tõusis, põsk mullane.

Kahe mehega läks neil korda vankrit kraavist välja kiskuda, kuna kraav polnud õnneks sügav.

«Mine tõmba sellele molule seal mõned tulised!» ütles Niilas ja näitas Tiiskäpale, kes seisis kartlikult eemal ega julgenud läheneda. Niilas hingeldas vihast ja ärevusest, ent kausid ... need olid jäänud — taevale tänu — terveks ...

Auto sõitis minema ja juht tegi naljanumbri: ta sõitis suure hooga jalgteele Tiiskäpa poole, nagu kihutaks ta temale peale, ning ehmunult hüppas Tiiskäpp üle kraavi suure kivi taha.

Niilas kohendas koorma kallal, kui Tiiskäpp järele jõudis. Mõned kausid olid siiski vastu vankri päralauda katki põrunud, kuid kahju oli õnneks väike.

Tiiskäpp jäi koorma kõrvale seisma nagu süüdlane, kes kahetseb oma tegu.

«Mis sa siit otsid?» hüüdis talle Niilas; ning kui Tiiskäpp vaikis, käratas talle: «Kasi siit minema! Kasi minema! Kellele sind siia vaja on — hobusele veel koormaks vedada. Kasi koju!»

Ütles nagu järelejooksnud koerale:

«Kasi koju! Kas sa saad koju!»

Ta haaras piitsa ja ähvardas sellega.

Siis ronis ta koorma otsa ja laskis hobuse minema.

«Kasi koju! Et sa kaod!»

Tiiskäpp seisis tükk aega teel, näol nukker naeratus, ent koorma kaugenedes hakkas ta häbelikult järele lonkima. Hakkas järele lonkima nagu koer, kellel hulkumisekomme ja kes ei hooli tagasiajamisest.

Kuid Rimmu kõrtsi juures istusid nad jälle kahekesi peal ning raske koorem libises kergesti kallakust alla laada poole.

Õnnestus hästi see Niilase laadareis, kaup leidis ostjaid. Naiste ahelik piiras lõunani vankrist maha tõstetud kauba ladu. Tilistati ja kõlistati kausse, kauss ikka viie sõrme otsas, ja siis teise käe sõrmekondiga sellele pihta. Oli kibe töö Niilasel kauba pakkumisega, hinnatingimisega, valearvamiste tagasitõrjumisega.

Oli kibe töö tõepoolest, sest ta tegi seda kõike üksipäini. Tiiskäpp, see kadus koorma juurest juba keskhommikul. Kadus ega tulnudki enam tagasi. Oli kokku

saanud paari hea sõbraga, läksid kõrtsi, vajusid lauda, kolm ühesugust poisinolki, viinamaiast.

Jõid ja lärmitsesid seal mitu tundi, alles siis läksid laadale. Laaberdasid rahva keskel, näppisid tüdrukuid, rippusid üksteise kaelas. Käisid palaganis ja uhkeldasid esimeses reas, sõitsid karussellil hobuse seljas, hõiskasid, hirnusid, üks lugu teise järel. Ei tulnud mõttessegi Niilasele appi minna.

Õhtu eel, kui laat oli juba laiali valgumas, sai Niilas ta kätte nahakaupluse trepil. Istus seal üksinda, pea käte vahel, süda sant.

«Tule koju, mis sa siin toogud, poiss!» ütles Niilas talle väärika karmusega, sundides teda kaasa tulema.

Ja Tiiskäpp ronis vankrisse, vajus selili õlgedele nagu tapetu. Kogu tee ta aina norskas ja põõnas.

«Auto!» hüüdis Niilas, tahtes teda hirmutada. «Auto, Jass!»

«Las olla!» inises Tiiskäpp talle ükskõikselt vastu ega avanud silmigi.

Koju jõudnud, sidus Niilas hobuse seinarõnga külge kinni ja ruttas kambrisse.

«Tule natukeseks välja,» ütles ta Epule. «Tule, ma näitan sulle võõramaa looma, mis ma laadalt kaasa tõin.»

Epp tuligi välja, uudishimulik, teadmata, kas Niilas teeb nalja või on ta tõepoolest laadalt midagi erilist kaasa toonud.

«Näe, siin! . . .» ja Niilas näitas vankrisse Tiiskäpale.

Epp pahvatas heledasti naerma.

«Täis?»

«Täis kui pintsel! Rohkem ei saagi enam olla!»

Nad tassisid ta kambrisse nagu pooltühja koti, jalad lohisesid mööda maad. Epp tõi sinna järele ka vankrisse põrunud tühja viinapudeli ja vana kortsunud mütsi. Poiss polnud ostnud ei uut läkiläkit ega uusi saapaid. Niilas vandus:

«Küll täna sai selle poisimoluga kimpus oldud! Jumala õnn oli veel, et ma ta elusalt koju sain. Juba minnes tuli meil siinpool Rimmu kõrtsi auto vastu Ütlesin Jassile, et karaku maha ja hoidku hobust suuveerest kinni. Aga Jass kardab autot nagu kurat risti.

Hüppab küll koorma pealt maha, et oma hinge päästa, mina aga tehku oma hobusega, mis ma ise tahan. Ei jõudnud mina üksi midagi teha, hobune ajas vankri kraavi... kolmteist kaussi ja potti läks katki! Jumala õnn, et meie kaubal hea nimi ja minek on, hoidsin hinna kõrgel ja sain kahjud-augud ilusasti täis täita!»

Ta tõstis nurgast ühe mõranenud poti lauale, see oli peenikest laadaraha peaaegu ääreni täis. Puistas need lauale laiali, ise otse hõisates rõõmust:

«Säh, perenaine! Ilus raha igatahes!»

Ta lõi tiliseva hunniku laiali, see säras ja sätendas, veel enam särasid aga Niilase enda silmad.

«Aga kimpus olin küll Jassiga, surmani kimpus,» jätkas ta. «Kogu aja olin üksi: läks teine juba hommikul koorma juurest minema... ütles, tulen varsti tagasi, meister!... Aga ilus varsti! Ootan mina ja ootan... ei Jassi kuskil! Mõtlen: on see aga molusk, teab küll, et kaup tahab müüa. Ootan nii, et silmad valged, asjata. Viimaks sain ühe tuttava ja ustava mehe kätte ja ütlesin temale: valva natuke siin kauba juures, ma lähen pilguks kõrtsihoovi. — Tõepoolest, niisugust loru ei maksa teinekord küll enam laadale kaasa võtta. Ja kui ma koju hakkasin tulema, otsisin kogu laada läbi, ei Jassi kuskil! Viimaks näen, karusselli taga salk inimesi koos, laadakupjad lohistavad kedagi soolaputka poole. Vaatan: Jass! Läksin juurde ja ütlesin: ärge vedage seda poisimolu midagi priileivale, ma koristan ta tühjanäru parem ise koju. Andsidki viimaks suure tegemisega poisi mulle kätte... ja tõin ta siis koju.»

Tiisкäpp liigutas end voodis.

«Ära valeta!» urises ta.

«Kuidas ära valeta!» vastas Niilas. «Tead sa ka midagi ööst või päevast!»

Hakkasid siis kahekesi raha lugema, Epp ja Niilas. Mõlemal oli tuju hea: laat oli õnnestunud ootamatult hästi.

«Ei oleks uskunud, et sa terve koormatäie läbi müüd,» ütles Epp.

«Mina küll!» naeris Niilas. «Mis seal müüa! Ega ma poleks muidu ette võtnudki!»

«Suur tänu siis vaeva eest,» tänas Epp, kui raha üle loetud ja kappi pandud.

«Mis siin tühja tänada,» puikles Niilas keeleotsast ning jume läbis ta põski. Ta kiskus taskust kompvekikoti ning veinipudeli välja ja pani need kopsatades lauale.

«Mis sa rahast oled raisanud,» ütles Epp edvistades, pistis aga kohe kompveki suhu ning otsis kapist veiniklaasid. Siis istusid nad lauda ja Niilas hakkas perenaisele oma laadaliiku pakkuma.

Jõid, sõid kompvekki ja lobisesid kõigist maailma asjadest, tuju hea ja lõbus.

«Kuule, Mihkel,» ütles Epp juba varsti, «minul hakkab vein juba kõvasti pähe minema, sa oled sinna midagi sisse pannud.»

«Ei ole,» kinnitas Niilas ja naeris kogu keha võmpudes, pea seljas. Ta nägi, kuidas Epu põsed punetama lõid ja silmad imelikult halliks muutusid.

Jutt paisus suuremaks ja suuremaks, naerdi iga tühisema asjakese pärast.

«Pean sulle süüa andma,» ütles Epp ja tõusis püsti, aga ütles peast kinni haarates: «Päris tõsi, Mihkel, mina olen täis, jalad on pehmed, ei kanna enam.»

«Ma ei tahagi süüa,» ütles Niilas ja võttis Epu ümbert kinni, palus nagu laps: «Ära mine, Epukene, õige kena on istuda. Ma ei taha mitmel päeval süüa, olen kurguni kollast saia täis.»

Epp naeris Niilase käte vahel ega rabelnud lahti.

Samal ajal nagises Tiiskäpa voodi, Tiiskäpp kargas põlvili ja hakkas valjusti nuuksuma:

«Minu rahakott on ära varastatud! Minu rahakott on ära varastatud!»

Ta tuhnis meeleheitlikult taskuis, ei leidnud aga otsitavat kuskilt.

Niilas laskis Epu lahti, oli tuline kahju, ja ta turtsus pahaselt Tiiskäpale:

«Mis sa lorised! Kes su rahakotti õige himustab, tahaks teada! Mis sa tühjast kotist varastad, kui seal midagi sees ei ole!»

Tiiskäpp puistas ikka veel taskuid, ei leidnud aga siiski otsitavat. Ta peaaegu kiljus nuttes:

«Sina oled ta ära võtnud, Mihkel! Sina!»
Hulk raha oli kaduma läinud, ei mäletanud isegi enam kui palju...
«Mina?» hüüdis Niilas kätt rinnale pannes.
«Jah, sina!» raius Tiiskäpp läbi hammaste. «Tegid mu vankris puhtaks nagu kalanaine särjepoja!»
Nüüd sai Epp kurjaks.
«Kuule, Jass,» ütles ta, «sa ikka mõtle enne järele, mis sa kõneled! Kelle sa arvad Mihkli olevat, kas sulipoisi? Pea meeles — ta on sinu meister!»
Niilas naeratas. Ta kuulis selgesti Epu viimaseid sõnu.
«Tean küll, et ta on minu meister,» nuuksus Tiiskäpp. «Varsti saab ta ka sinu meistriks. Aga rahakoti lõi ta mul siiski täna osavasti üle, kuhu see kott muidu võis jääda!»
Nuuksus, oli rahast ja kotist kahju, oli koledasti kahju.

7

Üksainus sõna, ja Tiiskäpp läheks Punjabalt minema, — nii suur oli juba Niilase võim ja mõju. Ent seda polnud tarvis, Tiiskäpp tegi küllaltki head tööd ja tema palk oli väike. Nii odavasti ei saaks enam teist vilunud töömeest, seda tuli arvestada. Ja Niilas arvestaski, sest ta luges juba iga senti, mis tehas sisse andis, oma tuluks: ta oli enam kui kindel, et Epp tuleb talle naiseks. Ta polnud asjata jooksnud, ööd ja päevad tööd rühkinud, uuendusi kavatsenud ja teostanud.
Niilas tundis küll põlgust Tiiskäpa vastu, Tiiskäpp oli teda mitu korda rängalt solvanud, kuid viimasel ajal ta oli siiski vaiksemaks jäänud, teades, et Epp tema eest enam ei kosta.
Ja polnudki enam midagi kosta, sest Punjabal elati vaikselt ja rahulikult. Ei juhtunud midagi halba, kõik näis korras olevat. Ööd olid muutunud pikemaks, päevad lühemaks ja vilumaks — seega ka Tiiskäpa töö viljakamaks. Niilas ei tülitsenud enam temaga nii sagedasti, oli tagasihoidlik, sõnakehv, isegi nagu üleolevalt heatahtlik. Kippus küll tihti mõni pilkesõna keelele, kuid jõudis selle õigel ajal tagasi tõrjuda.

Tiiskäppa nagu polnudki Punjabal enam olemas, ta ei puutunud enam kellelegi ette. Ta sõi söögilauas vaikselt endamisi, Epp ja Niilas isekeskis elavalt vesteldes. Ei hoolinud neist ka Tiiskäpp midagi — ei Niilasest ega Epust. Vihkas Niilast, pidas teda libekeelseks ja valelikuks, upsakaks ja äkiliseks. Ja kuna ta arvas, et Epp temaga abiellub, siis kadus temal ka naljategemise himu Epuga. Kuid tal oli nagu kahju, et Epp läheb Niilasele mehele. Sest ta teadis — tal tuleb siis uus peremees otsida: ta ei teeniks päevagi Niilast, ei iialgi! Ei saakski teenida niisugust peremeest.

Vedas kord Tiiskäpp savi ja ilm tõmbus vihmale. Ta jõudis savikoormaga löövi taha ja tuli ise löövi vihmavarju. Ka Epp ja Niilas olid löövis, keetes koldes süte sees rauatükki. Oli katki läinud sõiduvankri juhtmekonk ning Niilas tahtis sellele ise uue asemele teha. Miks viia see sepa kätte, kui selle väikese tööga võib ka ise toime tulla. Sepp võtaks vaid kallist hinda, oma töö ei maksa aga midagi.

Kuid oma töö ei läinud hästi, raud ei keenud küllalt pehmeks, samuti puudusid tööriistad. Pakku löödud kirves oli alasiks ja lihtsad naelapihid sepapihtideks. Niilas jändas juba tükk aega selle rauatükiga, ikka ta ei saanud temast korralikku juhtmekonku.

«Vii tühi sepa juurde,» arvas juba Epp. «Ega sa ise ikka sellega hakkama ei saa!»

«Miks ma hakkama ei saa!» urises Niilas, tuju hämar; konk tuli siiski valmis teha, kõige kiuste!

Tiiskäpp astus kolde juurde sooja ja hõõrus käsi tule paistel.

«Vihma hakkas sadama,» ütles ta oma tuleku põhjenduseks.

«Kas me ise ei näe, et sadama hakkas,» urises Niilas, ilme sünge.

Ta võttis rauatüki tulest välja ja pani kirvesilmale. See hõõgus nüüd nagu tulekamakas pihtide vahel, peaaegu läbipaistvalt nagu tuline klaas.

«Mis see on?» küsis Tiiskäpp, kuna ta ei teadnud kongutegemisest midagi. Ta oli uudishimulik, kummardus rauatüki kohale ja küsis veel: «Mis see on, Mihkel?»

Kuid Niilasele lõi vihasööst äkki pähe.

«Mis see on, Mihkel?» hüüdis ta mõnitades ja äigas tulipunase rauatüki otse Tiisköpa silmade ette...
«Säh, vahi, säh, vahi, kui sa pime oled!» irvitas ta. «Mina igatahes ei oska seda sulle selgeks teha! Säh, vahi!»
Nüüd juhtus löövis kohutav lugu, jube lugu. Äkki kõlas hirmus röögatus ning Tiisköpp vajus tagurpidi vastu ahjumüüri. Ta tuikus nagu meelest segane ja oigas, käed silme ees.
«Mihkel, mis sa tegid?» karjatas Epp ehmudes, värisedes hirmust.
Niilas seisis liikumatult paku kõrval, tulipunane raud pihtide vahel. Ta vaatas võikal ilmel Tiisköpale, kes oigas müüri kõrval, käed ikka veel silme ees, nagu kartes neid ära võtta.
«Pime?» mõtles Epp hirmunult. «Pimedaks põletatud!»
Ta jooksis Tiisköpa juurde, tõmbas ta enda vastu ning kiskus tal käed silme eest.
«Mis on, Jass, mis sul viga?» küsis ta hirmuga.
Tiisköpp vaatas suurte, liikumatute silmadega: ta ei näinud midagi... Lööv oli nagu paksu kollast suitsu täis, ja see virvendas ta silmade ees läbipaistmatu massina...
Kuid see kollane hämarus hakkas pikkamisi hajuma, sellesse tekkis lahtise välisukse hele ruut. Ja siis hakkas eralduma Niilase siluett, hall nagu viirastus, ning seejärel — tõeline Niilas ise, kes vaatas teda üksisilmi, hanguv rauatükk pihtide vahel. Kuid tema võigas ilme hakkas pikkamisi naeruks lagunema, kui nägi, et raud polnud Tiisköppa pimedaks põletanud...
Ent äkki lõi Tiisköpp end Epu käte vahelt lahti.
«Mõrtsukas!» karjus ta jubedalt. «Mõrtsukas!»
Ta haaras paku kõrvalt suure haamri, kümnenaelase, käed tõstsid selle üles pea kohale.
«Mõrtsukas!»
Ning hirmsa hooga sihtis ta vana sepahaamri Niilasele pähe. Epp kiljatas, haamer langes valjusti kolksatades vastu seina, vars praksatas kaheks. Ent hoop ei tabanud märki. Niilas viskas tulise raua ja pihid koldesse ja taganes ukse poole.

Ta nägi, kuidas Tiiskäpa käsi libises kähku kuuetaskusse. Ta tõmbas sealt välja käänispeaga noa, uue, laadalt ostetud, laia teraga noa.

«Sure, mõrtsukas!» hüüdis ta. «Mõrtsukas!»

Ta sööstis Niilasele järele, nuga löögivalmis. Ent Niilas oli juba õues ja jooksis teed mööda edasi, küla poole.

«Seisa paigal!» nõudis Tiiskäpp ja tormas talle löövist järele. «Seisa paigal, mõrtsukas!»

Epp sööstis löövi uksele, värisedes hirmust. Meistrid mõlemad kihutasid teed mööda edasi, kiiresti nagu jalgrattasõitjad. Üht ajas hirm, teist viha. Ja aeg-ajalt hüüdis Tiiskäpp lõõtsutades:

«Võtke inimesetapja kinni! Lööge inimesetapja maha!»

Niilas paar sülda ees, maa nende vahel ei vähenenud, ei suurenenud. Olid mõlemad ühevääarsed jooksjad, — kumb väsib neist nüüd enne? Epp vaatas hirmuga kohutavat mängu teel, teadmata, mis teha. Ent siis näis, et esimesena hakkas väsima — Niilas.

Tee viis jooksjad maja taha, Epp ei näinud neid enam. Ja Epp hoidis hirmuga kõrvu kinni, et mitte midagi enam kuulda.

Ta kartis üksi koju jääda ja tahtis üle nurme rätsep Lepa juurde joosta. Sõrmed kõrvade ees, kadus ta löövi nurga taha. Mullane kesanurm oli täis rätsep Lepa laste väikesi jalajälgi, tulemise ja minemise.

Kuid mõned sammud jooksnud, nägi ta Tiiskäppa, kes oli tagaajamise lõpetanud ja teed mööda kodu poole lonkis, väsinud, lõõtsutades.

Epp jäi seisma ja pöördus tagasi. Ta hingas kergendatult, et Tiiskäpal oli kuri jäänud tegemata. Nad läksid mõlemad kambrisse ja Tiiskäpp vajus voodiveerele kummargile, silmad niisked.

«Perenaine, ma lähen nüüd minema,» ütles ta. «Ma ei saa siin enam teenida!»

Epp astus ta voodi juurde ja hakkas teda lohutama.

«Miks sa siis ära lähed, Jass?» küsis ta. «Küll ma selle asja täna ära selgitan, niisugust lugu ei tohi siin enam kunagi korduda.»

«Niilas tapab mu ükskord ikkagi ära,» kaebas Tiisкäpp. «Ta ähvardas mind tagantjärele, kui ma kodu

poole tulin: oota sa, poiss, poon su varsti üles nagu koerarisu, seda saad sa näha!»

Tiiskäpp kompas oma silmi, nagu kahtleks ta veel praegugi, kas need on enam nägemisvõimelised.

Paar tundi oli Niilas kadunud, kes teab, kus ta lonkis või istus. Siis nähti teda löövi taga savikoorma juures, ja kui ta oli savi kasti pildunud, rakendas ta hobuse lahti ja viis ta talli. Käis ja toimetas tasa, nagu kardaks kolinat teha, piiludes aeg-ajalt elamu poole.

«Ära sa temale midagi tee, kui ta kambrisse tuleb,» ütles Epp Tiiskäpale. «Ja ära karda, et tema ka sinule midagi teha julgeb.»

«Ei mina tee midagi!» vastas Tiiskäpp nagu häbelikult, tundes end süüdlase je karistamisväärilise olevat. Ta arvas, et nüüd makstakse talle palk välja ja saadetakse Punjabalt minema. Kus leiab ta jälle nii hõlpsasti tööd, sest siin ümbruskonnas pole ühtki teist potitehast.

Õhtu eel poetas Niilas end kambrisse, kui oli vahepeal löövis töötanud. Ta jäi sisse astudes pilguks ukse kõrvale seisma, otsides silmadega Eppu ja Tiiskäppa.

«Täna nagu mõni riigipüha,» püüdis ta naljatada. «Inimesed tööd ei teegi... ikka tõepoolest nagu mõni püha!»

Tal jäi vastus saamata, tema nalja ei võetud naljana.

Ta istus laua juurde ja trummeldas mõtlikult sõrmedega, ning siis ta ütles:

«Arvan, et Jass peab endale uue peremehe otsima, see nuga seisab tal ikka väga lahtiselt peos! Sedaviisi saab temast ükskord kindlasti inimese mõrtsukas!»

Tiiskäpp viskas oma riidekompsu lauale, ta oli juba kokku korjanud oma väikese varanduse.

«Lähen juba ilma ajamata,» ütles ta hääle värisedes.

Niilas vaatas ta kompsu mõtlikkude pilkudega, nagu kardaks ta, kas sinna pole teiste asju sisse pakitud.

«Palju sul siis veel palka saada on?» küsis ta tähtsalt ja asjalikult.

«Ühe kuu palk ja peale selle veel paari päeva eest. Kuu sai laupäeval täis.»

«Epp, kas sul peenikest raha on?» küsis Niilas, küsis rahulikult ja varjamatu võiduröömuga. «Aga nende

paari päeva eest, Jass, ei saa sa küll sentigi: sa ei teeninud selle aja jooksul seda vettki ära, mis leiva sisse pannakse!»

«Hea küll, lepin ka terve kuu palgaga!» ütles Tiiskäpp, õnnelik, et saab sellegi kätte.

«Kas sul on peenikest raha, Epp?» kordas Niilas oma küsimust.

«On küll, miks ei ole,» vastas Epp.

Ta läks kapi juurde, võttis raharaamatu välja ja pani lauale.

«Mis sa siis selle peenikese rahaga tegema hakkad?» küsis ta äkki Niilaselt.

«Kuidas, mis ma sellega tegema hakkan? ... Jassile viskan palgatühja näkku.»

Ta küünitas käe raha järele.

Epp pani aga kähku käe oma raharaamatule.

«Lase olla, kas ma ise ei oska maksta,» ütles ta. «Ma tunnen ka ise väga hästi raha ja tean, palju mul kellelegi maksta tuleb.»

Niilas muigas mürgiselt, vedas pöidlaga mõlemad vurruotsad kõrgemale; ta oli tõmmanud käe rahakoti juurest vastiku liigutusega eemale, nagu oleks see näppe kõrvetanud.

«Mis janti siin siis mängitakse, et töömehi päevapealt lahti lastakse?» küsis Epp järsku väga tõsiselt.

«Kuidas, mis janti?» osatas Niilas. «Kas sa siis ise ei näinud, mis siin täna sündis: noad ja kümnenaelased haamrid muudkui välkusid!»

«Või nõnda,» ütles Epp. «Jass jääb paigale!»

Tiiskäpa silmad vajusid suureks, ta läks näost tulipunaseks.

«Mina?» kogeles ta.

«Jah, Jass jääb paigale!» ütles Epp.

Niilas kehitas õlgu, turtsus tummalt, nagu ei oskaks midagi öelda, nagu oleks kuulnud äkki midagi jalustrabavat. Siis tõusis ta pingilt üles ja ütles:

«Jass ja mina ... meie ühe katuse alla ei mahu! Kui Jass ei lahku, lahkub keegi teine.»

See äkiline trump pidi hästi mõjuma, arvas Niilas. Kuid ka Epp käis välja oma trumbi ja veelgi vägevama.

«Mina küll igatahes see teine ei ole!» ütles ta. «Siis

tähendab: sina oled see teine? Ole lahke, palju sul palka saada on?»

Ta andis riidekompsu Tiiskäpale tagasi ja ütles:

«Võta oma asjad rätikust välja, sina ei lähe siit kuhugi!»

Niilas viivitas vastusega, nagu näeks ta arvutamisega vaeva, kui palju tal raha veel saada; ometi teadis ta ise täpselt, mitme kuu palk tal saamata.

«Noh, palju?» küsis Epp, raharaamat käes lahti, kümnekroonised näpu vahel värisemas.

«Noh palju?» turtsatas Niilas ja vaikis. Siis ei jõudnud ta end enam pidada, vaid hüüdis:

«Aga mispärast mind majast välja kihutatakse, tahaksin teada? Mispärast mind?»

Ta oli enda poolviltu Epu ette ajanud, ta laubale imbusid higitilgad.

«Mispärast mind, aga mitte seda seal... mõrtsukat, tahaksin teada?...»

«Ja mina tahaksin teada, kumb teist õieti mõrtsukas on, sina või Jass?» küsis Epp.

«Naeruväärt küsimine: mina või Jass? Mina ei teinud midagi, aga Jass.. kümnenaelane haamer ja nuga!»

«Või ei teinud midagi!»

«Mitte midagi: tegin ainult nalja!»

Ta naeratas lipitsevalt oma üleskeeratud vurrude alt.

«Nalja! Ilus nali... tulipunane raud teisele silme alla pista! Seda sa ei arvanud, et võid poisi pimedaks põletada!»

«Ilus pimedaks!» ilkus Niilas. «Aga tema haarab kümnenaelase haamri, jumala õnn, et ma pea eest ära sain tõmmata! Ega enda surmast poleks olnudki kahju, aga... Jass! Vaene mees oleks praegu raudus kätega vangimajas istunud! Kunas tema elupäevad seal täis oleksid saanud!»

Ta oskas hästi kahetseda teise raudus käsi ja vanglat.

«Keegi ei oleks teda puudutanud!» ütles Epp. «Oleks ta su maha löönud, kohus oleks Jassi õigeks mõistnud!»

«Või õigeks mõistnud, taga paremaks, perenaine!» Niilas otse hirnus mõnitades.

«Ei pea siis inimene vihast hulluks minema, kui talle tuline raud silmade ette pistetakse. Jumala õnn, et ta

pimedaks ei jäänud. Keegi ei oleks näppu Jassi külge pistnud... küll seaduseraamat oskab vahet teha mõrtsuka ja süütu vahel!»

Niilase laiad sõõrmed ahmisid ahnelt õhku.

«Tegin ainult nalja,» ütles ta kahetsevalt, kuid see kahetsus ei tulnud tal südamest. Ka tema ise sai aru, et ta on süüdlane, ning kartis, et Epp ajabki ta Punjabalt minema. Ära minna nüüd, kus Epu sõprus hakkab kalduma juba pulmade poole...

«Ei,» ütles Epp, «see polnud nali! Sul on vist nelja kuu palk saamata. Kolmkümmend kaks krooni kuus, see teeb kokku... Jass, palju see teeb kokku?»

Lühikese vaikuse järel vastas Tiisķäpp:

«Sada kakskümmend kaheksa krooni!»

Epp hakkas raha lugema.

«Kuidas sada kakskümmend kaheksa krooni?» naeris Niilas, moonutades oma ärevа näo rahulikuks. «Oh, tühja, mõtlen, lepime parem ära, toon pool toopi lauluõli... Usun, Jass annab mulle andeks... kui ma süüdlane olen...»

Ta mängis välja oma viimase trumbi: ta kahetses oma tegu ja palus lepitust. Seda polnud tal kerge teha... alandada end Tiiskäpa ees...

«Jass, sina oled tore poiss, sina lepid kindlasti ära,» mangus ta. «Ostan sulle liitri lauluõli, joome nii, et mees ei tunne meest. See väike tülike ununeb meil juba mõne tunni pärast!»

Tiiskäpa suunurgad juba tuksatasid naerda, ta oli juba valmis leppima. Kuid Epp ütles:

«Leppida te ju võite, see on teist ilus, aga minu majast peab Mihkel siiski lahkuma. See on minu kindel otsus! Siin — sada kakskümmend kaheksa krooni!»

Ta lükkas rahahunniku Niilase ette.

«Niisugusest inimesest tahan ma oma majas lahti saada!»

Lõpuks nägi Niilas, et leppimisest ei saa siiski asja, ja ta võttis äkki hoopis teise tooni.

«Mis sada kakskümmend kaheksa krooni!» karjus ta. «Mina ei tunne niisugust summat. Jalamaid töölt lahti lasta... siis makstakse seaduse järgi vähemalt kolme kuu palk ette! Ja pealegi olen ma viis päeva üle nelja

kuu tööl olnud. Täna olen isegi üle kaheksa tunni tööd lahminud, aga seaduse järgi ei tohi üle kaheksa tunni tööd teha ... Nii tood sa endale kaelakohtu karistuse kaela, perenaine, hoiatan sind!»

«Palju tuleb viie päeva eest, Jass?» küsis Epp ähvardusest hoolimata. Oskas küll ka ise arvutada, oli aga siiski parem, kui Tiiskäpp aitas. Ning Tiisküpp hakkas arvutama.

«Ega tema seda iialgi välja arva,» mõnitas Niilas. «See teeb välja viis krooni kaheksakümmend senti.»

«Pisut rohkem,» ütles Tiiskäpp.

«Need pooled sendid kerja endale,» nähvas Niilas, «mina neid igatahes ei taha!»

Epp luges öeldud arvu endisele summale juurde ja lükkas raha uuesti Niilase ette.

«Seda kolme kuu palka ma sulle küll välja ei maksa, seda õiendame kohtu teel, kui sa soovid. Mis sul õiguse nimel saada, sellest ei hoia ma mitte üht sentigi kinni.»

Niilas vaatas põlastavalt rahahunnikut.

«Ah niisugune ongi see «mitte ühe sendi kinnihoidmine»!» ilkus ta. «Kevadel tõin ma sulle oma raha eest üht kui teist kaupa ... raudnaelu, petrooleumi, lambitahi, mitu korda pipart ja vürtsi, ja muud ... Nüüd see salatakse mul ilusasti maha. Ilus «mitte ühe sendi kinnihoidmine»!»

Epp ei tahtnud midagi salata, nüüd tulid temal endalgi meelde need ostud, millede eest tal raha Niilasele maksmata. Kevadel ta oli tahtnud mitu korda selle summa välja maksta, kuid Niilas oli iga kord öelnud:

«Pole tarvis, perenaine! Need tühised sendid — need pole kõneväärtki!»

Nüüd ütles Epp:

«Ega ma ei salga sentigi, seda ei ole! Palju eest sa ostnud oled?»

Niilas tõmbas taskuraamatu seinakapist välja, sellesse olid tal need summad üles märgitud — igaks juhuks.

«Olen ostnud nelja krooni seitsmekümne kahe sendi eest.»

Talle loeti ka see summa lauale. Ning siis võeti talt allkiri, et ta on kogu palga kätte saanud ja et tal pole Epp Pillarpardi vastu enam mingisugust nõudmist.

«Noh, siis head päeva!» ütles lahkuja ega pistnud oma külma kätt teisele jumalagajätuks pihku, vaid nokutas ainult pealiskaudselt. «Homme, siis tulen ma oma kraami järele, lähen nüüd sellele ulualust otsima.»

Raske oli lahkuda siit Punjabalt! Tehas jäi maha! Oli siin juba mitu kuud peaaegu peremees, ei mõistnud enam kunagi arvata, et siit tuleb kord lahkuda. Aga Tiiskäpp ... seda poissi ta oli kogu aeg nagu vaistlikult põlanud, otsekui aimates, et see pillub kord malku ta kodarate vahele. Poisimolu, kelle kaela tal endal korda ei läinud kahekorra käänata!

Teisel päeval viis Niilas oma kraami ära, olles endale alevis väikese toakese üürinud. Ta püüdis küll Epu ees muretu ja lõbus näida, ent ta käed ei tahtnud kuidagi seinakapi järele tõusta, et seda ülalt maha tõsta. Kuid kapp tuli siiski vankrisse tassida, parata polnud midagi. Sellest hoolimata, et ratas jäi löövis seisma ja tehas ilma peameistrita, pidi Niilas Punjabalt lahkuma ...

Pärast seda õudset juhtumit rauakeetmisel hakkas Epp teda kartma ja põlgama. Niilas oli olnud talle vastik juba ammu enne oma libeda keele pärast, hiljem aga siiski tema poolehoiu võitnud ettevõtlikkuse ja hoolsusega, kuigi sellest paistis läbi sihilik ja liialdatud rühkimine.

Äkilise vihaga ja taltsutamatu oli ta olnud alati, ehk ta küll püüdis end vaos hoida. Ja seda kartis Epp kõige rohkem: saada endale kuri mees, kes pealegi enam himustab potitehast kui Eppu ennast.

8

Punjaba potitehas seisis. Tiiskäpp oli läinud ema juurde ega tulnud sealt enam mitmel päeval tagasi. Ja kes teab, kas tulebki ... ta oli Punjabalt lahkunud rusutuna ja pettununa.

«Nüüd peame endale jälle uue meistri muretsema, kes asjaajamise enda kätte võtab,» oli Epp talle öelnud teisel päeval pärast Niilase lahkumist.

Tiiskäpp oli asja teisiti ette kujutanud. Ta vaikis tükk aega mõtlikult, liigutas oma jalgu laua all ja ütles siis:

«Kes teab ... egas see pottsepatöö nii keeruline olegi! Kes teab, saame ehk niisama läbi ... Mina tunnen savitegemist põhjalikult ja mu muud tööd tead sa ise: halba tööd ma ei tee! Niilas otsis küll mõnikord lausa rüsinal tüli, aga voolimise pärast ei saanud ta mulle kunagi midagi öelda.»

Tiiskäpal olid teised mõtted. Tal oli seitsmeteistkümne-aastane vend kodus, ka seda tahtis ta potitehasesse õppima tuua.

«Võtaks õige vend Eedi siia,» ütles ta Epule. «Eedi tahab kangesti pottsepaks õppida, tunneb selle asja vastu suurt huvi ... küll me õigeks saaksime, paremini veel kui Niilase ajal.»

Aga Epu arvamine oli teine:

«Sellest ei tule vist küll midagi välja, Jass,» ütles ta. «Peame ikka ühe vanema meistri võtma, viimaks jääme omaga hädasse ja pankrotti!»

Ning siis oli Tiiskäpp laupäeva õhtul ema juurde läinud, sõnaaher, enesesse süvenenud, pettunud, nukker, et Epp ei usaldanud tehast tema hoolde.

Jõudes ema juurde, kes oli lesk ja elas väimehe leival, viskas ta mütsi lauale ja vajus roidunult toolile.

«Mis sul viga on, Jass?» küsis ema, hääl värises pisut ärevusest.

«Ei midagi,» ütles Tiiskäpp. «Ei midagi!»

«Midagi siin siiski on,» arvas ema murelikult, «oled näost kahvatu ja hall.»

«Ei midagi, mitte kui midagi.»

Poeg veeretas näpuga oma mütsi laual.

Siis aga pidi ta tunnistama:

«Pole see pottsepatöö asi midagi! Kahju, et sai sinna õppima mindud! Kurguni on mul kõigest sellest himu täis!»

Ema hakkas halba aimama.

«Lahti oled kohast või?»

«Ei!» viskas Tiiskäpp kähku. «Ei ole! Mispärast lahti! Lihtsalt himu on täis sellest sunnitööst, viskan selle savipätserdamise igaveseks nurka. Lähen parem sadulsepp Kiisveki juurde õppima ... juba hoopis teine laul!»

Punjaba potitehas, see seisis. Löövi uksed olid kinni, akendel kangid ees, koju veetud savi kastis sõtkumata.

«Päris tööseisak kohe!» ütles Niilas kord Punjabale tulles, sest ta oli oma habemenoa meelega Punjabale jätnud, et asja oleks sellele järele tulla ja, kui võimalik, lepitust sobitada.

Ta ajas tükk aega Epuga juttu, veeretas töö ja tehase küsimust nagu sitket savi peopesas pöidla all. Ikka ei lasknud seda jutulõnga lahti, ikka tuli ta ringiga selle juurde tagasi. Kuid jutt ei siginenud siiski enam hästi, Epp otsis sellele iga kord kähku lõpu. Nii pidi Niilas Punjabalt uuesti lahkuma, ja vahekord jäi endiselt purunenuks.

Ka Epp taipas, et Niilas on oma habemenoa meelega Punjabale jätnud. Seepärast otsis Epp kõik kambrid, köögi, talli ja löövi läbi, et leida Niilase mahajäänud asju. Ta leidis veel terve kimbu mängukaarte, taskulambi ja ühe juturaamatu. Need kogus ta kokku ja saatis oma õega alevisse Niilasele kätte, et tal poleks uuesti põhjust külaskäikudeks.

Tehas ei võinud kauemaks seisma jääda, tuli leida uusi meistreid. Ja Epp võttis tööle sellesama vana Pilli-Märdi, kelle Niilas kord tahtis võtta Tiiskäpa asemele ja kes oli naisemees.

Tiiskäpp tuli alles kahe nädala pärast Punjabale tagasi.

«Õige mul veenusk,» ütles talle Epp. «Kus sa vedelesid kogu selle aja?»

«Ema juures,» vastas Tiiskäpp.

«Ja mis sa nüüd tegema mõtled hakata?»

«Kes teab ... Midagi ikka tegema peaks hakkama.» Oli kidakeelne.

«Mis sul siin Punjabal viga on?» küsis Epp etteheitvalt. «Kas töö käib üle jõu või said sa vähe magada?»

Ei üht ega teist, ja Tiiskäpp kehitas õlgu.

«Seda küll mitte, aga ... kes teab jälle, missugune see uus peameister on, hakkab viimaks jälle kiusama ja silmi põletama ...»

Ta rõhutas sõna — peameister, elu oli talle nagu kõigiti õel ja ülekohtune.

«Seekordne meister on kuldaväärt mees: vana Pilli-

Märt! Selle inimese pärast tee potte kas või lagipeas. Juba ainuüksi häälestki kuulda, et on hea inimene.»

«Peameistrite all töötamine võtab eluhimu ära,» arvas Tiiskäpp. «Kui ma ise peameistriks ei saa, ükskõik kelle töökojas, siis ma ei pista enam iialgi oma näppu savisse, vannun seda!»

«Nonoh, Jass,» naeris Epp, «mõtle ikka järele, nõnda ruttu ei või peameistriks tahta, sa ei ole veel kahtkümmend aastatki vana.»

«Ükskõik, ei ole ... siis ei ole! Ega neid aastaid labidaga ka juurde tõsta ei saa, ega nad savi ole.»

«Hakka ilusti tööle,» noomis Epp. «Pilli-Märt on juba kuuskümmend viis aastat vana, ütleb ise, et paar-kolm aastat teeb veel seda tööd, siis läheb ära poja juurde, pojal on väike taluke. Kui sa mõistlik ja töökas oled, saad ise paari-kolme aasta pärast Punjaba peameistriks, ja mis sa veel tahad? Nii noorelt ei saa peaaegu keegi nii kõrge koha peale kui sina seda saaksid.»

Tiiskäpa meeleolu läks paremaks, nägu lõi helendama.

«Ah Pilli-Märt on juba kuuekümne viie aastane!»

Muiatas endamisi.

Ning ta läks löövi seda uut meistrit, Pilli-Märti vaatama. See oli punase habemega mees, lagipea paljas, käed ja laup täis siniseid sooni.

Jäi küll Tiiskäpp Punjabale tööle. Pilli-Märt oli hoopis teine mees kui Niilas, ja Epp ütles:

«Sina, Jass, jääd mul ikka nagu teiseks käeks. On kunagi vaja kuhugi minna asju õiendama või midagi muud toimetama, — sina oled noor ja kergema jalaga, niisugused toimetused jäävad kõik sinu hooleks.»

Tiiskäpp tahtis kangesti niisuguseid käimisi ja askeldusi, see tähendas niisama palju, nagu oleks ta juba praegu Punjaba peameister.

«Aga viinajoomise pead sa nüüd maha jätma,» ütles Epp. «Seda sa pead mulle praegu siinsamas tõotama!»

«Ju ma jätan, püüan,» vastas Tiisküpp. «Jõin viimasel ajal enam sellepärast, et mul elujärg enam kuigi korras ei olnud. Aga kui inimesel kord rahulik ja armas kodu on, ega ta siis niisugust tühja asja ka ei himusta.»

Ta kõneles väga elutargalt ja silmad kilasid rõõmust.

Aga kui Niilas kõike seda kuulda sai, irvitas ta kord alevis:

«Nojah, see Punjaba Pillarpardi või Piilupardi Epp hakkab endale nüüd sellest karukäpast meest kasvatama, — mis kõik ilmas ette ei tule! Aga ma kardan, et see poisimolu kasvab tal lihtsalt noaks, korgivinn küljes: hea viinapudelit lahti tõmmata. Küll on kahju, et praegu mõnda luulemeest käepärast ei ole, laseks sellest Punjaba loost ilusa lugulaulu meisterdada, sada salmi pika! Sest kõik läheb siin nii hästi riimi: Pillarpart ... Pilli-Märt, lesk Epp ... Tiiskäpp, laadanuga ... verejuga!»

«Kasvatan jah endale sellest karukäpast mehe,» oli Epp jutu kättekõnelejale õrritades vastanud. «Mis ime see siis veel ei ole! Igatahes saab Jassist kümme korda parem mees kui Niilasest kunagi oleks saanud. Ja aastate vahe pole meie vahel ka tea kui suur: oleme mõlemad noored. Oodake ainult, las see karukäpp kasvab, temast saab kord veel tubli mees ja tubli meister!»

1925

VÕSA TAGA

Lihav sinetav lepatihnik maantee veeres kippus suvel teekäija pilkude eest varjama Ääremaa Tõnise väikest elamut. Mullu paistis üle lopsaka võsamüüri veel sammaldunud hari katkise korstnaga, aga tänavu oli lepik peitnud Ääremaa täielikult oma tiheda lehestiku taha. Seda väikest popsikohta märkis veel vaid maanteest hargnev teemülgas, mis lookles lepikus nagu sassiläinud ojaõõsik, rööplik ja auklik, laiad lohud vett täis. Ülalt mitme meetri kõrguselt teemuldrilt pöörduti siia alla Ääremaale — sellesse lompi, ja siis sahises vanker mööda võsa, otsides kuivemat pinda. Teeveersed lepad olid kõik libisenud mööda hobuste kõhualuseid ja vankri põhjalaudu, nende tüved olid lõhkised, koor narmaskil ja oksad rattamäärdest mustad.

Kahvatu sügispäike levis juba Ääremaa ahtakestele põldudele, kus valendas paar-kolm väikest viljarõuku — rõuguvõred nagu lahja looma seljaluud teravalt püsti —, ja leo veeres tuule sasitud linapeostik. Eemal võsaserval nähti poolikut sügiskündi, rabamuld oli must nagu kiindrus.

Kahe suure kase all tukkus Tõnise elamu, ta popsikoha ainus hoone, mille õlgkatuse all oli ruumi paarile kambrile, tallile ja rehele. Ta räästa alla oli aeg-ajalt ehitatud väikesi laudajuppe, milles virises mõni seahing, mõni maksatõbine lammas, ja sea virts oli nirisenud seina äärde, muutnud mulla vedelaks, täis looma ja inimese sügavaid jalajälgi.

Mõni poolkuivanud marjapõõsas elamu juures, mõni kõver ja kidur õunapuu, — küll aga palju lopsakaid päevalilli, mis ettevaatlikult kiigutasid oma suuri seemnekobaraid. Ja tare taga ahervareme juures tilgendasid humalapuhmad õienuttidest.

Kambri uks vajus irevile, ja Tõnis astus õue. Olid veel soojad sügispäevad, aga juba kandis Tõnis lambanahkset kasukat; see vana, läikima kulunud kasukas sarnanes liblikanuku tupega, millesse see end mässib pikaks talveuneks. Väikesekasvuline, mustade juustega, tumeda näojumega, lõuapäradel hõre kähar habemevõru, oli Tõnis nagu mustlane, ning vanemad inimesed, kes mäletasid tema isa ja isa-isa, teadsid kõnelda, et Ääremaa Tihaste kasv on jäänud põlv-põlvelt kiduramaks, madalamaks. Veel mõni põlv edasi, arvati, siis pidavat Ääremaa meestel kaabuveer jääma vastu maad.

Nüüd sammus Tõnis heinamaale, mis asus põldude taga. Seal oli kase külge seotud hobune mässinud köie ümber tüve ja seisis nüüd ninapidi otse vastu puud. Tõnis keris köie tüve ümbert lahti, sidus kimpu, hüppas leoveerselt kivilt kõhuli hobuse selga ja vedas enda seal istuli. Kuigi siit elamuni oli vaid mõnisada sammu, ei viitsinud Tõnis seda maad siiski jalgsi käia: ta oli roidunud, silmad tursunud, ehkki ta oli tõusnud otse voodist.

Pead tiiva all, magasid haned leo veeres, ligu ja muld valendasid sulgedest. Tõnis oli heidutanud nad jalule, ja nüüd jooksid nad rüseldes linapeode vahele, tõusid sealt kilgates lendu, vuhisesid minema. Puine ja vaevaline oli nende lend, poetusid ükshaaval nurmele, siia ja sinna, kilkasid, proovides uuesti oma tiibu, nagu vaevaks neid igatsus lõunamaa järele, kuhu iga päev oli parvedes lennanud luiki, kurgi ja metshanesid.

Tõnis rakendas hobuse vankri ette, laadis vankrikeresse heinu ja läks kambrisse riietuma. Ta ajas näo väikese seinapeegli ette ja laskis pilgu libiseda üle oma teisiku, kes vaatas talle vastu vanast tuhmunud peeglist. Ta lõug oli kare ja habetunud — mitmel nädalal polnud see näinud seebivett ega habemenuga. Ent Tõnis jättis ka täna habeme ajamata ja näo pesemata ega pannud selga uusi riideid.

Kuhugi sõites nõudis ta tavaliselt naiselt Roosilt puhast ja triigitud kaelarätti — see oli talle pindunud nagu mingiks uhkelduskombeks. Täna ta rahuldus vana rätiga, mässis selle kaks korda ümber kaela ja sidus lühikesed teravad otsad lõua all kokku nagu hiiresabad. Rätt ei varjanud vestilõikes ta võidunud hamet, ent täna hoolis Tõnis sellest vähe. Täna ta ei hõiganud ka Roosit, vaid otsis ise jalarätte köögist ja tarest, ise tõmbas voodi alt välja vanad säärikud, mis polnud tükil ajal tõkatit näinud.

Roosile ei lausunud Tõnis oma sõidust sõnagi, aga naine juba aimas tema sõidu sihti: laual oli kalender, laadateadete külg lahti, ja homsele laadapäevale oli tõmmatud küünega kriips alla. Tõnis käis tavaliselt ümbruskonna laatadel, harva jäi tal mõni neist vahele. Töö ei takistanud teda kunagi, ta võis lüüa vikati maasse kas või poolel kaarel — ja sõita. Teda näis kiusavat hangeldamiskirg, sest tänavu oli tal olnud juba kolm hobust, ja nüüd ta sõitis sahkerdama neljandat. Ta parvis laatadel küll mustlastega, küll lätlastega, piits pihus nagu parisnikul, ning mõnikord tõi ta peale hobuse laadalt kaasa veel lõhkise ja verise näo, noahaava seljas või kolmekuise vangistuse kakluse pärast.

Kui Tõnis oli juba riides, sama läikima kulunud kasukas seljas, lükkas ta tagakambri ukse piitsavarrega lahti.

«Lähen laadale,» ütles ta rämedal häälel, mis kuuldus vägisi välja surutuna kurgust, mille ümber oli mitmekordselt seotud kaelarätt. Ja juba ta pöördus kannal, võttis naela otsast mütsi ja astus õue.

Oli kuulda lepiku tagant, kuidas liikumine oli täna maanteel muutunud elavamaks: seal sõideti vankrite larisedes, kaubakoormate nagisedes, või liiguti aeglaselt kariloomadega.

Roosil tuli jälle vastu võtta pikki pimedaid sügisöid, üksi selles maantee-äärses elamus. Laatade aegu oli tavaliselt liikvel kelme ja vargaid, need nuuskisid mööda teeveerseid talusid, ja mis siis, kui nad tulevad ka siia, Ääremaale?

Ja nagu kiuste saabus tänagi pilkaselt pime sügisöö, taevaveered ajasid üles musti raskeid pilverünki. Juba

varakult lukutas Roosi taretaguste laudakongide uksed, pani rehala väravad seestpoolt pulka, samuti tare ja köögi uksed. Ning aknale riputas ta ette paksu villase vaiba, et ei paistaks tulekuma maanteele läbi selle sügiseselt hõreda raagus lepiku.

Laps virises hällis, ei uinunud. Suur kumminisaga piimapudel loksus ta kõrval, kaelani täis õhtust lehmapiima. Ahi, milles täna oli küpsetatud leiba, oli ajanud kambri ülikuumaks; ja Roosi istus nüüd särgiväel voodiveerel, ümar nägu kahvatu, suurtes hallides silmades väsimus! jälle rase, juba mitmendat kuud.

Tõusnud tuul pani tare taga kased oigama. Kell nihutas osuteid kesköö poole, ent Roosil ei tulnud und. Ta kõverdus voodis, vaip jalutsisse sasitud, särgiväel.

Selle undava tuulemuusika saatel hakkasid Roosi silme ees lahti rulluma mineviku-päevad: lapsepõlv, neiupõlv, naisepõlv. Alles viie aasta eest oli ta abiellunud Tõnisega, ja seda nii imelikul kombel, et see andis jutuainet kogu vallale. Roosi isa oli Tõnise piirimees, ja ta talu — Kõrendi — asus siinsamas lepiku taga. Tõnis oli tallanud sel ajal teeraja Ääremaa ja Kõrendi vahelisse lepikusse — Roosi pärast, aga pulmadest ei lastud teda Kõrendil siiski kõnelda. Sest Tõnist peeti tühiseks ja kelmide kommetega inimeseks, kellest polnud loota töömeest, kes käis vaid laatadel vedelemas ja musta äri ajamas. Ei uskunud tookord keegi, kui kõneldi, et Kõrendi ja Ääremaa lepiku teerajal leidub ka Roosi jalajälgi, aga nagu nõidusest pimestunud, abiellus tüdruk siiski Tõnisega — vastu vanemate tahtmist. Ja siis teati, et Ääremaal elatakse mesinädalaid, mitu kuud — suvisest kibedast heinaajast hoolimata.

Aga nüüd oli kõik muutunud, ja uskumatult ruttu. Tõnis oli naise vastu karm ja vali, Roosi elas Tõnisega koos nagu tummaga, kes küll liikus õues ja tegi tööd, kuid ei kõnelnud temaga peaaegu sõnagi, ainsatki sõna pikkade päevade jooksul. Küllap oli Tõnis Roosit kosides arvanud, et äi liidab Kõrendi metsamaad Ääremaaga, aga kui Kõrendi peremees samal aastal suri, ei lausunud ta testament sõnagagi neist Tõnise himustatud metsatükkidest, ja võib-olla just sellepärast see Tõnis ei hoolinudki enam nii väga Roosist.

Roosi oli ikka veel ärkvel, pannes erksalt tähele vähematki tuulekahinat väljas. Mis see oli? Pööningult kuuldus naginat. Keegi nagu kõndis seal, hiilides ja ringi piiludes. Aga seda naginat võis ju tekitada vana ja pehkinud maja, mille katuse küljele surus tuul nagu suurele purjele. Pööningul — seal vedeles juba mitu aastat koormatäis sõelu, sarju ja muidki puunõusid. Olid kõik ühe laadakaupmehe omad, kes tapmise eest oli mõistetud kümneks aastaks vangi ja kes oli andnud oma kauba Tõnisele hoiule. Nüüd nägi Roosi oma pelglikes kujutelmades seda habetunud laadakaupmeest pööningul oma sarju ning sõelu tõstmas ja loendamas.

Pakitsev ja rahutu oli täna Roosi süda. Viibides üksi hämaralt valgustatud onnis, kujutles naine oma elule jubeda, raske lõpu. Millegipärast uskus ta nüüd kindlasti, et Tõnis kord ta tapab ... Tapab! ... Tal on palju laadasõpru — hulkureid ja kelme. Kui ta ise pelgab seda veretööd, siis saavad sellega toime tema mustad sõbrad. Mingi lõpp pidi tulema nende väänikule elule, varem või hiljem. Seda oli ka Tõnis ise sageli öelnud: mingi lõpp! Nad mõlemad elasid imeliku surutuse all — usk ellu oli kadunud. Kui kunagi oli vaja alustada mõnd tööd, siis lõi neil ikka mõttesse: mis sellest teha, kes teab, millised on elupäevad tuleval aastal! Kivine süda oli Tõnisel, seda teadis Roosi, ja kord oli mees teda ähvardanud kirvega. Ka siis oli ta kisendanud mingist lõpust, järsust lõpust, mis peab tooma muudatuse nende ellu.

Ja kui Tõnis nii endamisi päevad läbi vaikis — kas ta ka siis ei mõtelnud mingist lõpust, paratamatust ja järsust lõpust?

Põrr, põrr!

«Uks lahti!»

Äge rusikapõrin vastu aknaruutu äratas Roosi poolunest. Ta hüppas ehmunult püsti, süda peksis hirmust nagu vasar.

Väljast kuuldus meeste rämedat kõnekõminat, lõgistati köögiust. Roosi jooksis laua juurde ja kustutas tule, aga pimedas valdas teda veelgi suurem hirm, ta ei julgenud end liigutada.

Jälle põristati rusikaga vastu aknaristi:

«Uks lahti, Roosi!»

Hääl kuuldus nii lähedal, nagu oleks pea õhuaknast kambrisse pistetud. Kuid seekord oli see Tõnise hääl, ja Roosi unustas ühel hoobil hirmsad mõtted. Ta süütas ruttu lambi, avas välisukse konksust, ja kohe kiskusid vihmast kangestunud sõrmed ukse lahti, vihmasegast tuult tuiskas Roosile näkku.

Ning jäme mehekogu ajas enda uksest sisse, — võhivõõras mees.

«Tere,» ütles ta, ja pikalt paljastusid ta pealmised hambad. Ta pühkis pihuga punasest habemest vihma, kummardudes ettepoole, ja sorinal jooksis kaabuveerele korjunud vesi köögi põrandale.

Nüüd tuli ka Tõnis oma teise kaaslasega sisse, kõik kolm vihmast läbimärjad. Mehed olid viinastunud, ja Tõnis oli vankris istunud heeringapakil — ta kasukahõlm oli märg ja haises heeringasoolveest.

Mehed ei jäänud Ääremaale ööbima. Varsti pani Tõnis tule laternasse, mindi välja, rehala väravad aeti pärani lahti ja vanker tõmmati tagurpidi sisse. Latern käes, ronis Tõnis üles pööningule ja hakkas sealt nõusid alla pilduma. Need olid tolmunud mitmeaastasest seismisest, ja kaks pütti läks kukkudes vitsadest lahti.

Neist nõudest sai kõrge koorem Tõnise vankrisse, ja see tõmmati kõvasti köiega kinni. Kui kambrisse tagasi tuldi, laskis Tõnis meestele süüa anda, et siis jällegi teele asuda — juba kohe, öösel.

Meeste tuju oli hea. Toit kadus aplalt, rasvased näpud käisid ükshaaval suus, imeti puhtaks. Nagu nende jutust selgus, lootsid nad laadal tulusat äri teha, tuli ju iga penn võõra mehe taskust.

«Ja mis neist seal pööningul hoida!» kinnitas Tõnis, kinnitas korduvalt ja enam Roosile. «Mis neist hoida, neist nõude närudest! Teab keegi, kus me kõik elame ja oleme tuleval aastal! Teab keegi, mis võib tulla tuleval aastal, — võib-olla oleme surnud — kõik!»

Tõnis lõikas meestele leivaviilukaid kaasa, mässis need paberisse, ja siis logises koorem õuest välja. Lepikus kuuldi neid tükk aega vanduvat ja nõõtavat. Nähtavasti oli hobune vajunud maoli mülkasse ega võtnud koormat järele.

Roosi käis mitu korda väljas kuulamas, süda valutas looma pärast.

Kolmandalgi päeval polnud Tõnis veel laadalt tagasi. Roosi silmad väsisid vahtimast lepiku poole — vahtis asjatult.

Ilmad läksid päev-päevalt viletsamaks, saabus november. Põld ähvardas kündmata jääda, sest puudusid Tõnis ja hobune. Üksi köitis Roosi leo ääres linavarsi kuppu, üksi tõstis nad rõuku ja üksi hakkas kartulikuhja kinni matma, sest põhja pöördunud tuul tõi juba kaasa lumepihu.

Roosi vend käis Kõrendilt Ääremaal. — Nähes Roosit väsinuna ja higisena kartulikuhja matmas, aitas ta kuhjaharjale viimaseid labidatäisi visata. Ta ei kõnelnud palju Tõnisest, sest ta teadis, et sõnad siin midagi ei parandaks. Kui ta olekski Tõnist kirunud, oleks Roosi siiski veel leidnud mehe kaitseks mõne vabanduse. Ta ei ole tunnistanud vennalegi, veel vähem võõrale, et ta elu Ääremaal on lähenenud meeleheitele, et Tõnis käitub temaga halvasti ja võib-olla hülgab varsti.

Õhtul käis Roosi leost välja aitamas vana, vigase jalaga hane. See jäi sinna kallaste vahele teistest maha, ujudes üksi, kaagutades, rabavesi pigimust ja külm. Roosi kummardus ta järele üle leo kalda, ta ülakeha peegeldus pigimustal veepinnal. See pigimust ja sügav vesi oli nii salapärane ja ahvatlev, et Roosi laskis lati ta põhja — põhjast hakkas kihisedes üles keema tuhandeid mulle. Nii seal latiga vett segades mõtles Roosi võib-olla enesetapule, mõtles sellest, et ühel päeval ta poetab enda sinna sisse.

Laadalt jõudis Tõnis koju alles neljandal päeval ja täiesti märkamatult. Kui Roosi kambrisse läks, lebas ta külili voodis, kahvatu ja väsinud nagu haige. Ta oli tulnud jalgsi, sest hobune oli jäänud laadale, sõprade kätte, kes ülejäänud nõukoormaga sõitsid teisele laadale.

«Kus on vanker ja hobune?» küsis Roosi; ta oli käinud rehalas, kuid ei näinud seal ei vankrit ega hobust.

Tükk aega valitses kambris vaikus, siis ajas Tõnis end voodis ringutades sirgu.

«Ah kus on vanker ja hobune?» vingus ta virilalt, nagu näriksid ta sisikonnas suured valud.

Roosi ei oodanud enam ta vastust, vaid ruttas tagakambrisse, puhkes seal nutma. Ta teadis kindlasti, et nüüd nad on ilma hobusest ja vankrist, et Tõnis on maha joonud ka nõude müügist saadud raha.

Ta nuuksumine hakkas kostma eeskambrisse.

«Mis sa seal ulud?» pahandas Tõnis. «Mis see hobune ja vanker sinu mure on! Ära sa seda mõtle, et olen nad maha joonud: homme või ülehomme tuuakse nad mõlemad tagasi — vanker ja hobune.»

«Tuuakse tagasi!» hüüdis Roosi.

Ja lisas hädaldades:

«Ilm läheb külmale, põllud jäävad kündmata, mis elu me siin elame niisugust!»

Tõnis pani teraselt tähele Roosi viimaseid sõnu ja tõusis voodis küünarnukkidele, et omakorda rõhutada nende elu mõttetust.

«Elu?» ütles ta. «Põrgu on see siin, aga mitte elu! Kaelani on himu täis sellest põrgust, nimelt kaelani, siitsaadik, näe!»

Tõnis tõmbas pöidlaga üle pussitera ja astus tagasi pesuküna juurde, milles oli tapetud siga. Roosi urgitses noaotsaga selle suuri karvaseid kõrvalehti. Lahja oli see siga, selg terav, kubemed tühjad, jalad pikad ja luised nagu mullikal.

Tõnis lõi hetkeks pilgu Roosile, jälle vaatas ta tema suuri halle silmi ja jälle ei leidnud Tõnise pilk oma naises midagi meeldivat. Ka laps, kes kükitas verekausi juures kasukal, tundus Tõnisele vastikuna oma vanainimese-ilmega ning väikese valge juukseudemega.

Tõnis võttis künast kapaga tulikuuma vett ja saatis üle sea selja, hoolimata sellest, et vesi võis kõrvetada Roosi käed või piisad karata lapsele näkku; ja ta kõndis ümber küna oma veriste saabastega nii ettevaatamatult, et tallas kas või lapse maha.

Kui Tõnis, suur puss sea kõhus, oli selle lõhki ajanud, sai Roosi sarjatäie kuumi, auravaid sooli. Vaikne tuul levitas nurmedele värsket lihalõhna, ning juba täksis harakaid maja taga kase otsas. Ja uimaseid sügiskärbseid, suuri nagu näpuotsi, laskus põrisedes sooltele.

Liha lõikudes, seda tükk-tükilt toobrisse pildudes, kujutles Tõnis nälginud inimese isuga, kuidas lõunalaual aurab kauss värske lihaga: maks, keel, pehmed kopsutükid, ja õhtul käkid.

Päike, tuhm-punane nagu vask, oli veel mõni süld metsast kõrgemal, kui Roosi lõpetas soolte puhastamise. Suur tuli pliidi all, hakkas ta koldes kõrvetama karvaseid seajalgu, mille kuumad sõranupsid nuga hõlpsasti lahti kangutas. Tõnis puhus väljas akna all põit, muljudes seda rusikaga ja põlvega. Äkki, kui põit oli liialt muljutud, prahvatas see lõhki, kohutades hanesid, kes magasid tare taga kaskede all. Veel hetke vaatles Tõnis kokkuvajunud põit, siis viskas ta selle koerale.

Tõnis läks kambrisse läbi poolpimeda auruse köögi, kus tuli pliidi all prõksus ja Roosi käkitainast kastis. Väljas oli hakanud hämarduma, päike oli kadunud lepiku taha, — kõle pilvitu õhtu valmistus vastu võtma pikka ja külma novembriööd.

Tõnis ootas õhtusööki, pannes erksalt tähele tule praksumist pliidi all. Et leevendada isu, viskus ta sängi, sulges silmad. Tükk aega lebas ta sängis, ja tal jätkus aega poolunne suikumiseks.

Äkki tõstis ta pea padjalt, kuulatas: karjatas keegi? Kaugelt, nagu maa alt kostis summutatud tasast häält, oigamist.

Ta ajas end voodist üles, tõukas vaheukse lahti ja vaatas tagakambrisse. Seal oli kõik vaikne, laps magas rahulikult voodis. Ta astus kööki. Roosit polnud köögis, pada kees üle ja aur ulatus maani. Ta astus õue, ettevaatlikult, uudishimulikult: õu oli tühi, samuti rehala.

Kus oli Roosi?

Mingi erutav aimus valdas Tõnist. Ta sammus pesuküna juurde, iga samm oli nagu mõõdetud. Ent inimhingegi ei näinud ta kuskil, nurgad olid tühjad ja hämarad.

Nüüd peatus ta pilk kännuhunnikul, mis oli laotud kaskede alla ahervaremele. See hunnik oli varisenud laiali, kändude alt kuuldus tasast oigamist ...

Tõnis jäi tulbana tarenurga juurde seisma, ta nägi kätt, mis ulatus kändude alt välja, nagu asjatuks appikutseks. Paari hüppega oli Tõnis õnnetusepaigal ja kum-

mardus käe juurde. Siin nägi ta kohutavat pilti: Roosi lebas raskete kändude all kummuli, nägu surutud porri. Ta oli tulnud siia puid viima ja ettevaatamatult endale kännuhunniku kaela tõmmanud.

Tõnis seisatas hetkeks tardunult, käed ei haaranud kändude järele, et neid laiali pilduda. Roosi lebas nüüd vaikselt, täiesti vaikselt, käsi ei liikunud.

Oli ta surnud?

Surnud?

Lämbunud vastu maad, kummuli, suu muljutud porri.

Tõnis taganes sammu, taandus eemale, pilgud üksisilmi laialivajunud kännuhunnikul. Ta käed ei tõusnud aitamiseks. Ta taganes! Taganes samm-sammult! Ta jooksis tagasi kambrisse, viskas kasuka selga, mütsi pähe ning ruttas siis pikil sammel lepikusse.

Öö jäi vaikseks. Tumm lepik imes põgeneja aplalt endasse, suur punane kuu upitas silmapiirilt üles. Taevas oli tõmbunud roheliseks, tähti hakkas tilkuma lagipunkti.

Oli juba kesköö, kui Tõnis jõudis alevist tagasi Ääremaale. Ürgvaikus valitses lepikus, nurmedel, maja juures. Kuu oli kõrgel, peaaegu endiselt suur ja kollane, ja valge pilveriba ujus risti üle taeva.

Köögi välisuks oli lahti, tuli pliidi all kustunud.

Mis pidi ta tegema?

Ta ei süüdanud lampi, vaid vajus ühes riietega voodisse. Kella äge tiksumine sõi ta närve, ja varsti hüppas ta püsti ning võttis kähku riidest lahti.

Hele kuuvalguse laik oli jõudnud keset kambrit, nihkudes sealt Tõnise voodi ette.

Pidi ta minema kännuhunniku juurde, tooma politsei? Aga ta käed libisesid sügavamale vaiba alla, sinna mattis ta ka oma näo.

Nii hiirvaikselt lebades, üksi oma mõtete keerises, kuulis ta väljas samme. Kes tuli nii hilja ja vargsi, sest koergi ei haugatanud?

Köögi välisuks tõmmati lahti, pimedas rapsiti tikke ja sõrmed klõbistasid ukselinki. Siiski see oli mees, kes astus sisse, habemik, madal, jäme. Ta vaatas uurivalt ringi, seisatas voodi ees, ja suur käsi vedas vaiba

Tõnise näolt ära. Tükk aega tunnistas tulija lebajat: kas see magab, silmad suletud?

Ta koputas Tõnise õlanukile ja Tõnis avas silmad.

«Mis on?»

Ta viskus istuli.

Habemik seisis vaikselt ta voodi ees, pilgutades vanu silmi.

«Kolm korda käisin sind otsimas,» ütles ta. «Kus sa olid?»

Tõnis ajas oma näo habemikule lähemale. Ta hääl värises, kui ta küsis:

«Mis siis on? Mis sa minust tahad — nii hilja öösel?»

«Ei midagi erilist!» vastas vanamees. «Ei midagi erilist, Tõnis. Ainult tõuse nüüd üles...»

Näis olevat raske jätkamiseks sõnu leida.

«Roosi vend käis õhtul Kõrendilt siin,» ütles ta imelikul häälel. «Ta leidis Roosi väljast...»

«Väljast?»

«Riida juurest... Viisime ta Kõrendile, sest sind polnud kodus.»

Hirm tegi Tõnise segaseks. Roosi pole siiski surnud? Ja kähku hüppas ta voodist üles, haaras oma riided. Ta sõrmed ei leidnud nööpe ega nööbiauke, ja vest pidi minema selga pahupidi.

Kui Roosi on elus!

«Aga laps, kus on see?»

«Seal, Kõrendil.»

Ja nad ruttasid uksest välja. Tõnis ees, kaela visatud salli otsad lipendamas. Jääkirme tilises nende jalgade all, kui nad jõudsid heinamaale ja edasi lepikusse, kust rada viis Kõrendile. Vana, kiunuvate kopsudega saunamees sörkis otse Tõnise kannul. Ta rind ragises, ta lõõtsutas ja hingeldas.

Kui mehed väljusid lepikust, tulid mäekupu tagant nähtavale Kõrendi hooned. Ja kahe tagakambri tuled põlesid öös nagu näljase hundi silmad.

«Tõnis!» ütles vanamees. «Ole ... kõige vastu valmis ... ka kõige pahema vastu.»

«Mina? Mis see tähendab: kõige pahema vastu? Kõnele! Või ähvardad sa mind nende sõnadega, mis?»

Hingetult lõõtsutas vanamees, rasked kopsud ei andnud õhku.

«Miks sa ei kõnele?» nõudis Tõnis. «Missuguse kõige pahema vastu pean ma valmis olema?»

Sest võib-olla ootab teda Kõrendil politseinik, võtab ta vangi, paneb käed raudu . . .

Tõnis ronis aeglaselt üle aia, nagu inimene, kes peab paratamatult vastu minema oma saatusele, olgu see kas või pahimast pahem. Sammud jäid üha lühemaks, öine tare ootas ähvardavalt, ent selle pimedasse seinaõõnde kadusid nad siiski nagu maa kurku.

Pime oli köök, pime oli eeskamber, ja kui Tõnis pilutas tagakambri ukse, võttis teda vastu vee ja seebi lõhn. Ust pärani lükates nägi Tõnis kohutavat pilti: keset kambrit õlgedel lebas Roosi, teda pesid kaks naist. Ta ihu oli täis siniseid täppe ja veremärke, nägu ahtake ja vahakas, kollane.

Ta oli surnud.

Ta oli siiski surnud.

Tõnise silmad läigatasid imelikult.

1929

RASKED RAKMED

1

Juhan Sirnask märkas juba kevadel ühe kaldaveerse tänava maja õueväraval paberilipakat, millel pakuti toanurka kaasüürnikule. Sügisel sealt läbi minnes nägi Sirnask seda kuulutust valendavat endisel kohal.

Sirnask peatus, ja kuna tal oli peavarju küsimus kibedasti päevakorral, otsustas ta pakutavat toanurka vaatama minna.

Esimesel pilgul jättis see kaldaveerne tänav väga mahajäetud ja üksildase mulje. Kõik oli viltu ja làngu: katused, aknad, väravad ja pesuköökide ning kuuride rägastik, mille raudtabad nagu salapärased põrgumasinad kaitsesid näpumeeste eest mõnd vaesele elanikule kallist puusülemit. Kuid see väike kaldaveerne tänav ei olnudki nii mahajäetud ja üksildane, nagu näis esimesel hetkel: otse vastas üle jõe mürises saeveski, selle kõrval tikuvabrik, ja enamasti igas majas kolistas käsitööline: mehaanik, tisler, plekksepp; ning eemal, üsna linna serval, lehkas kondijahu pisitehas ja mustas lontmaakri pikk, loskunud laudkatusega kuur. Hommikuti hüürgasid siin tehaste tarmukad viled, ja samuti sujus linna poole lootsikuid ning lotje, viimased väga mõtlikult ja rahulikult, kössis nagu luutõbised, täis kurke ja sibulaid, kuremarju, õunu, kalu ja puid.

Sirnask avas jalgvärava ja astus kitsasse õue, kus tõrvatud prügikast levitas roiskunud lõhna ja kaks majalogu ulatus otsapidi vastu naaberkrundi plankaeda.

Uksi oli siin eespool ja tagapool, ja kuulutuses mainitud korteri leidis Sirnask tagumisest ühekordsest majakesest. Oli väga väike see maja ja sarnanes enam lehtlaga, kuna ta esikülg oli üleni varjatud humalapadrikusse, üksikud kasvuladvad ronisid mööda katust kuni korstnani. Isegi kaks akent, mille ruudud hädavaevalt välja paistsid sellest väätkasvude sasist, oli ülemeelik lillearmastaja lasknud seestpoolt kasvada metsikusse lillepahmasse.

Sirnask astus ahtakesse koridori, koputas toauksele ja pääses kambrisse.

«Tere,» ütles ta tüdrukule, kes taganes ta eest suure leivaahju ette. «Kas siin ongi see toanurk saadaval?»

«Tere,» oli lahke vastus. «Toanurk on küll saadaval, aga . . . ainult naisterahvale,» ütles tüdruk.

Sirnask libistas rutulise pilgu üle toa. Akna all seisis suur laud, millel oli õmblusmasin ja pooleli pesutöö. Nurgas voodi valge heegeldatud vaibaga ja kolme koheva padjaga, samas kummut pitsist linaga ja mõne iluasjaga. Seinale oli kinnitatud kimp ülesvõtteid ja postkaarte, kõik lehvikukujuliselt ümber ümara peegli. See oli tavaline tööinimese vähenõudlik ühetoaline korter, suure ahjuga nurgas, — korter nõndanimetatud keeduvõimalusega.

«Naisterahvale?» osatas Sirnask ja tõmbas pöidlaküünega pooleldi hajameelselt mööda põse krabisevat habemetüügast.

Ta mõõtis ahju juures seisvat tüdrukut hindavate pilkudega ülalt alla ja alt üles. See oli umbes kolmekümne viie aastane, madala kasvuga, jalad paljad, seljas lilleline sitskuub ja varrukateta kampsun, juuksed lühikesed ja lahku kammitud.

Sirnask närveldas pisut sõrmedega.

«Kui naisterahvale, siis ei ole midagi teha: mina olen meesterahvas,» kõneles ta ja hiilis ühtlasi oma silmanurkadest toolile, millele ta siiski meelsasti oleks minutiks istunud; ent tüdruk oli kinnitanud juba mitmendat korda, et ta oma toanurga annab ikkagi ainult naisele, ikkagi ainult naisele.

«Ole hea inimene ja luba pisut jalgu puhata, ainult viis minutit,» palus Sirnask, ja toetas enda akna alla

toolinurgale; ta võttis taskust karbi, küsis suitsetamiseks luba ja õngitses siidpaberi alt paberossi.

«Käisin kord kevadel siit mööda,» jätkas ta ajaküllast juttu. «Juba siis oli teil see kuulutuselipakas väraval. Ei saanud vist kogu suve toanurgast lahti?»

«Ei saanud,» oli vastus. «Ja iga sisseastujat ei taha võttagi . . .»

Iga sisseastujat . . .

Sirnask tõmbas suure mahvi suitsu kopsudesse, tüdruk oli eriti rõhutanud neid kaht sõna: iga sisseastujat. Kas oli ta sellega mõelnud ka teda?

«Nojaa, iga sisseastujat muidugi mitte,» nõustus Sirnask. «Aga kui ikka nii vali olla ja valida, siis lõpuks toanurk jääbki tühjaks: sellel ei oleks ka mingit mõtet. Palju maksaks see toanurk, kui küsida tohin?»

«Suvel kolm, talvel kuus. Aga ikkagi ainult — naisterahvale.»

«Seda ma mõistan: ainult naisterahvale. Meesterahvale mitte, see on mulle selge. Aga kuidas oleks kümneaastase poisikesega?»

Sirnask viskas paberossikesta lillepotti, keerutas pihu vahel keppi ja kobis minekut. Toa polsterdatud uks kolksatas ta selja taga tugevasti konksu nagu naistekloostri raske värav.

«Kus oli ikka alles hani!» mõtles Sirnask kibestunult. «Just nagu mõni päästearmeelane? Muidu puhas ja kena naisterahvas, peab ütlema, lõika temast või klaasi.»

Sirnaskile jäi tüdruku kuju ja nägu kauaks meelde, samuti ta mugav ja puhas tuba. Mõne nädala pärast kohtas ta teda laadal, kus ta müüs puiestee pingil pleekimata puuvillast pesu.

«Kas toanurk on välja antud?» küsis Sirnask ja jäi ta väikese käsiäri ette seisma.

Tüdruk lõi temale lühikese kiire pilgu ja näis teda veel mäletavat.

«Päris välja antud veel mitte,» kuuldus vastus, pisut häbelik.

«Seda ma arvasin,» uhkeldas Sirnask. «Jäätegi sinna üksi eluajaks, ütlen ma, ega tarvitsegi siin olla tark ettekuulutaja. Te ei taha igaüht võtta, kes jala tänavalt sisse pistab, aga kust te niisuguse saate, kes tänavalt ei tule?»

Laat oli jäänud juba hõredaks ja päike vajunud madalale majakatuste taha. Sirnask istus pesumüüja kõrvale pingile, mürgiembleemiga denaturaadipudel taskus. Kui pesumüüja nägi ta pudelit, virildus ta nägu: ta nimetu tuttav sarnanes mõne kahtlase laadatüübiga, kes elatab end kergeusklike talumeeste tüssamisest. Ta riidedki juba olid sellised kahtlased: hall poeriidest suveülikond, määrdunud ja plekiline, laiad püksipõlved välja veninud, ääred alt narmendamas. Pruunid nöörsaapad lapitud, vildakud ja ta jalgadest suuremad: näis, nagu oleksid nad saadud kuskilt «juhuslikult» või «äkki ostetud». Lõug oli tal ikka veel mustas habemetüükas, ja ainult helehall kübar näis tuliuuena, vist alles tänane laadakaup; see aga ei sobinud sugugi ta vanade riietega ja musta habemetüükaga.

Sirnask kippus pesumüüjale lähemale, heitis nalja, mis oskas, aitas tal kaupa hõigata ja sõimas läbi koolipoisi, kes juhtus laitma tööd ja riiet.

«Kuidas läheb, Mihkra?» küsis keegi möödamineja pesumüüjalt, ja nüüd teadis Sirnask oma uue tuttava nime, painates talt samuti suure tegemisega välja ta eesnime: Anne-Kristi, igapäevases elus lihtsalt Anne.

Aeg hilines, ja pesumüüja pakkis oma ülejäänud kaubad korvi, et koju minna.

«Kas aitan korvi kanda?» küsis Sirnask ja ajas end pingilt üles.

Anne Mihkra tundis mehe suust viinalõhna, ja tema meelest sarnanes see denaturaadilõhnaga.

«Ei ole vaja, saan üksi toime,» ütles ta puiklevalt. «Kas mul endal käsi ja jalgu ei ole ja kas ma ei tea, kus mu kodu on. Te lõhnate tinaturaadist, ja kui mõni teile tikutule suu ette pistab, plahvatate lõpuks põlema.»

«Kuidas, lõhnan tinaturaadist?» hüüdis Sirnask solvunult. «Mis te jahvatate, võtaks teid saatan. Pole täna rohkem suhu saanud kui kaks pitsi kroonu valget, ja tema kõneleb tinaturaadist.»

Ka seekord pahandas tüdruk Sirnaski, ja ta jäi vandudes üksi puiesteele, kui tüdruk oma suure korviga kodu poole ruttas.

Sirnask tõmbas pea õlgade vahele ja larpis peatänavale, kust kuuldus puhkpillide mürtsuvat marssi ja mustav rahvapilv surus pikkamisi kahel pool jalgteed.

Mõne päeva pärast oli Sirnask jälle Anne juures nagu tõbi, millest ei saada lahti, kui see kord on majja sattunud.

Sellel õhtul jutustas Sirnask üht ja teist oma elust, lootusega, et see tõstab Anne silmis tema väärtust.

Tal oli kaasas pakk ülesvõtteid ajalehepaberis, ja kui ta seletas oma elulugu, siis ta ühtlasi ilustas seda piltidest mälestistega.

«Siin, vaadake, on minu isa ja ema, mõlemad ausad ja õiglased inimesed. Kooliharidust nad mulle ei andnud — ei jõudnud — aga mis nad andsid, see oli — lai maailm. «Mine ja võta kogu maailm endale, Jussist poju, see kõik on sinu päralt.» Ja eks see olegi tõepoolest kõige suurem pärandus, mis vanemad võivad lapsele anda.»

Ta viskas lauale uue ülesvõtte. Rakmete läikides kepsles must täkk, kaleskas istus väike hallipäine vanamees nagu öökull oma ümarate klaasistunud silmadega.

«Kas tunnete seda pukipoissi?» naeratas Sirnask. «Kas see pole mina? Ja see vana öökull siin — see on praost Reinert, vana tuntud Reinert, sakslane, poolpime. Kärutasin teda iga päev mõisaidpidi, kus ta käis lakkumas: oli ju see veel «vanal heal ajal», kui sakslased mõisates istusid! Ühel õnnetumal esmaspäeval aga, kui ka mina olin sattunud piskuks õllekotta, ei jõudnud ma tagasisõidul enam täkku kinni pidada; jalgratas hirmutas meid kraavi. Jalamaid olin kohast lahti ja kirikumõisast väljas — egas sel ajal olnud töökaitset ega töökaitsekomissari: ja äkiline kurat oli see vana poolpime kadakasaks nagu saarlase püss.»

Ta libistas hulga ülesvõtteid tagasi pakipõhja, ilma et oleks neid näidanud. Lõpuks pani ta ühe ülesvõtte Anne ette lauale: pilt kujutas kahekordset alevimaja, mille otsmise ukse kohal rippus suur silt: Pudukauplus. Juhan Sirnask; akna kõrval väikesel sildil võis selgesti lugeda sõnu: tšekiviina müük. Sirnask ise seisis pildi esiplaanil jalgrattale nõjatades, põlvpükstes, koerapiits käes.

«Kolm aastat kauplesin tšekiviinaga,» kõneles ta. «Ja alguses, kui piiritust müüdi lahtistest vaatidest, olid mul head päevad: lahmisin muudkui vett juurde! Lõpuks inimesed hakkasid lärmama ja käisid rajooniülemale kaebamas, et see Sirnask, kuradinahk, müüb rahvale viina ase-

mel lausa haljast, just nagu me käiksime Jordanis oma pudeleid täitmas. No aga said pika nina: egas rajooniülem tulnud mulle kaela, oma sõbramehele! Võeti ka ära oma paar proovi, aga proovid näitasid õigust: ei kraad alla ega kraad üle!»

Rajooniülemaga sõpruse kinnitamiseks näitas Sirnask ülesvõtet, mis oli pildistatud kunagi väljasõidul, kuskil jõe veeres.

«Kõik vanad joomavennad ja sinasõbrad. Siin: rajooniülem Kikas, pritsimeeste peamees Andrus, köster Lill ja kaupmees Mutikas — kõige rikkam mees alevis, ütleme — üle kihelkonna; aga sai nii haleõnnetut surma, et nutsime kõik mehed.»

Ja siis:

«See oli aeg, mil inimene võis tõusta ja võis ka vajuda. Rahval oli siis rohkem raha, trahterid ja õllepoed jooksid nagu veskipaisud ööd ja päeva, vahetpidamata. Trahteripidajal Liival oli auto, kihutasime sellega iga jumala päev ümber, raha ja aega oli meestel veeviisi. — Kord, kui jälle olime reisil: mina, vana Liiv, rajooniülem Kikas, pritsimeeste peamees Jaak Andrus, köster Lill ja linakaupmees Mutikas, see kõige rikkam üle kihelkonna (mul kipub ikka minema ü l e m a a i l m a), — lendasime igavese hooga kraavi! Kui auto alt välja ronisime, ei olnud meist keegi enam päris terve: kes hüppas ühe jala peal, kes käis käpuli; aga kaupmees Mutikas oli kraavipõhjas vait nagu surnu. Ja oligi surnud. Leinama jäi kaks naist . . . ei, põrgu, kaks last ja naine. Naine läks juba aasta pärast teisele mehele, mis niisugust miljonäri viga võtta või jätta!»

Veel oli Sirnaskil teisigi ülesvõtteid, ühel neist oli ta tuletõrjemundris, aumärk rinnas, ja ühes ajalehe väljalõikes, milles anti lõbus ülevaade alevi elust-olust, nimetati noort kaupmeest Juhan Sirnaskit uhkeldades lärmikuningaks, kes ise on kange lärmi tegema ja muretseb ka selle eest, et teised lärmaksid.

«Ajad on läinud küll pisut halvemaks,» seletas Sirnask vaiksemalt, «ja kauplemine hakkas lõpuks kasu asemel kahju tooma — kus kruviti makse selga! — aga niikaugele ma siiski ei langenud, et oleksin hakanud laatadel tinaturaati jooma, nagu sina seda arvad. Mul jalad veel

praegugi tugevasti maamullas kinni, egas ma ole see viimane logard.»

Ta viskas uhke liigutusega panga hoiuraamatu lauale, lõi ta lahti ja näitas oma hoiusummat: see polnud küll suur, vaevalt paarsada krooni, kuid kunagi oli see summa küündinud kolmesajale. Tal oli veel midagi: ligi tuhande krooni suuruses protestitud veksleid, mis tal kunagi-kunagi võlgnikelt saamata jäänud.

«Ei ole viga,» suurustas ta, «mul on lootust seda raha ühel ilusal päeval kätte saada; mees, kes mulle selle summa võlgneb, kosub viimasel ajal silmanähtavalt.»

Ta viskas oma dokumendid ja ülesvõtted Anne ette lauale, et see võiks neid ise sirvida ja silmitseda.

Siis jälle:

«Mul on pealegi iga kuu oma kindel sissetulek, ja paar aastat veel edasi, löön mõne majaloksi kuskil oma nimele. Häda on mu ihnuskoiks õpetanud: mu seljariided ei tule just nõelasilma alt ega ole tehtud viimase moe järgi, — see ei tule mitte rahapuudusest, igatahes mitte rahapuudusest . . .»

Ta kõneles nii veenvalt ja lihtsalt, et Anne ta sõnades ei kahelnud. Ta oli pealegi hoolega kogunud oma minevikust asitõendeid, küll ajalehelõigetena, küll ülesvõtetena.

Ühel tuulisel sügise varahommikul, kui ilm oli veel täiesti pime ja agulis vilkusid üksikud hämarad tänavatuled, viis Juhan Sirnask oma kraaminatukese Anne juurde. Jõgi kivikallaste vahel oli must nagu pigi, ja iil pani kirmendama unised tulekumad. Masendav tunne valdas Sirnaskit, kuuldes tühjal tänaval oma sammude nukraid kopsatusi. Ta elu teine pool mõõnas järjekindlalt, tegi vähikäike. Ees ootavad teda viletsad agulimajad, mis pole õieti muud kui armetud prügikastid. Neisse kärutatakse aeg-ajalt kesklinnast kehvunuid ja laostunuid, ja harva juhtub, et kärukoorem nagiseb vastassuunda — agulist kesklinna. Sest see suund ei tähenda siis mõõna, vaid tõusu, ja tõusjaid leidus aguli viletsais majakastides vähe.

2

Töö käis igal pool, kuhu silm ulatus: tehastes, töökodades, jõel, tänaval ja maal põldudel. Tööd pakkus sügis igaühele, ja kui teisiti ei saadud leiba, siis käidi rändtöölisena-kaubitsejana majast majja, teritades nuge, korjates närusid, pudeleid, vanu riideid või müütades käekorvist mitmesugust odavat pudukaupa.

Ent kas selline mees otsis tööd, nagu seda oli Juhan Sirnask: hall villane kampsun pükstele tõmmatud, jalas riidest katkised pätid, istub ta õues Anne korteri akna all pingil ja nosib võileiba. Sügispäike soojendab teda seina ääres mugavas tuulevarjus, ta on nõjatunud seljaga vastu humalapuhmast, mis tilgendab valminud nuttidest. Võileib söödud, asub ta kehasse leebe loidus ja rammetus, ta silmad kipuvad kinni. Või teinekord püksitaskust midagi hoolega suhu noppides — vist herneid — kõmpis ta pehmel sammul kaldatammile, kust laskus alla nõkku puujalaga invaliidi juurde, kes parandas oma kalapaati. Seal ta vestles tundide kaupa vanakesega, kes kunagi pikkade aastate jooksul oli sõjatapluse selgeks õppinud nagu mõne käsitöö.

Sirnask elas juba mitu aastat tööta, aga ta ei olnud tööst huvitatudki. Tal oli kindel igakuine sissetulek, nagu ta sellest kõneles enne Anne juurde asumist. Nimelt nelja aasta eest kukkunud talle kasarmuehitusel telliskivi pähe, vigastades teda raskesti. Kaua põdenud ta haiglas ja kodus, ja kuna õnnetus oli juhtunud riigi ehitustöödel, protsessis Sirnask endale hõlpsasti osalise töövõimetuse tunnustuse ja talle määrati eluaegne paiuk — kakskümmend krooni kuus. Ta vigastus polnud ometi raske, ja lõpuks ei andnud see end enam sugugi tunda. Selle õnnelikku õnnetuse eest võis ta nüüd iga kuu esimesel astuda riigipanka: seal loeti talle pihku ta kuupaiuk — kakskümmend krooni.

Ta ajas kuu selle väikese summaga läbi ja võis jalutada muretult ukse ees kaldatammil, kampsuniväel, veeretades oma paksu tagupoolt; ja püksid olid tal laiad ja läikivad, põlvedelt ümarad, nagu krinoliinile tõmmatud.

«Küll on aga mees, see Anne Sirnaski-jõmm,» uriseti teda nähes mitmest avatud aknast, kas õmblusmasina

tagant või saapaliistude juurest. «Saab jumalamuidu oma kakskümmend krooni kuus, ja nüüd ei viitsi enam õngevibugi pihku võtta, et viidikahinge jõest välja nokitseda.»

Sest neid viidikanokitsejaid — poisikesi ja mehi — oli kaldaveer iga päev üsna kuhjas täis, seal seisti kannatlikult nagu vahisõdurid, või kükitati paadipäras, jalgade vahel tühi kilunõu, millesse tõsteti aeg-ajalt mõni siplev kalake; päevade kaupa nokitseti ühel ja samal kohal liikumatult nagu kinnised jõepudelid.

Sirnaski elu siin kaldaveersel tänaval Anne juures oli tõepoolest laitmatu. Juba esimesel nädalal otsis Anne üles ta pesupuntra ja sokiriismed, pesi ja pleekis neid; lappimiseks ning paikamiseks kulus tal mitu pikka sügisõhtut. Ta oli nii hoolas, et öösel suigatas vaevalt paar tundi, ja kui ta tõusis, asus kohe laua juurde õmblema — võimalikult tasa, et Sirnaskit mitte häirida. Esimesil nädalail, kui nad olid veel võõramad, jälgisid nad hoolega teineteise sõnu ja tegusid. Esimesed tähelepanekud, nagu tavaliselt, olid teravad ja juurdlevad ning muljete kokkuvõte segane.

Kuid juba nende kooselu esimese kuu lõpul juhtus lugu, mis tõi Annele suurt ärevust. Nimelt ühel reedesel keskpäeval, kui Sirnask istus kaldatammi käsipuul, juteldes kalastajatega ja kõigutades jalgu, ilmus tänava nurga tagant nähtavale konstaabli hall kogu, pungis mapp kaenlas, saapad läikivad nagu emailkopad. Ta pöördus õue, kus elas Anne, käis mitme ukse taga ja küsis Juhan Sirnaskit. Kui ta juhatati Anne korterisse, ei avatud talle ust, kuigi Anne teiste teades pidi kodus olema. Konstaablil tuli tühjalt tagasi minna.

«Politsei käis sind otsimas,» ütles Anne erutatult, kui Sirnask koju jõudis.

«Politsei?» ühmatas Sirnask ja vaikis.

Ta vahtis põrandale ja nukitses pöidlaküünega mõtlikult hambaid.

«Mis ta tahtis minust?» küsis ta tusaselt virgudes.

«Ma ei lasknud teda sisse. Olin ukse taga vait kui hiir, ja siis läks ta minema.»

Sirnask kehitas arusaamatult õlgu, kuid Anne silmad nägid selles teeseldud rahu.

«Mis ta võis sinust tahta?» küsis ta.

«Tõesti ei tea,» vastas Sirnask, ja ta raius tüdruku erutatud küsimustele lakkamatult, et tal pole mingit pattu hingel ja et ta üldse vihkab politseinikke, neid nuhke, kes ei tee muud kui kiusavad enam õigeid inimesi kui kaabakaid.

Teisel päeval andis konstaabli käik paremaid tagajärgi. Ta astus parajasti esikusse, kui avanes polsterdatud uks ja mõtteisse süvenenud Sirnask ilmus lävele. Sirnask ehmus pisut, pea nõksatas selga, käsi tegi närvilise liigutuse, nagu tahaks mees põgeneda tagasi kambrisse ja sulgeda ruttu ukse. Kuid juba oli konstaabel aimanud ta mõtteid ning pistis saapanina kähku uksepilu vahele. Pilk, millega nad teineteist mõõtsid, ei olnud sõbralik.

«Kas teie olete Juhan Sirnask?»

«Olen,» urises Sirnask.

Konstaabel astus kambrisse ja pani oma mütsi kopsatades toolile nagu tühja, kaanetu räimekarbi. Tuba oli hämar, sest aken oli kuhjatud lilledega, väänkasvud katsid neli väikest ruutu peaaegu täiesti. Konstaabel kibrutas silmi, otsis siis taskust näpitsad ja asetas ninale. Nüüd ta nägi, et kambri nurgas söögilaua ees seisis veel naine, kes oli lõpetanud söömise ja pühkis peopesaga suud. Ja voodis lina ja vaipade sasimal lokitas liikumatult must kass, nagu mõni kohvikannu tutt.

«Istuge,» öeldi konstaablile pealiskaudse lahkusega.

«Tänan.»

Ta võttis oma punase voodriga karpmütsi toolipõhjalt, ja — kuhu ta võis selle paigutada? Ei olnud sellele kuskil panipaika, ning lõpuks riputati see ahju siibri otsa.

Kambris valitses vaikus; tundus, nagu teeks siin õpetaja surija voodi ees ettevalmistusi viimseks sakramendiks.

Konstaabel soris pabereid oma mahukas mapis.

«Vaadake, Sirnask,» ütles ta siis. «Tahan teilt saada kümme krooni.»

Sirnask nõjatas oma kondise käe lauanurgale.

«Kuidas? Kümme krooni?»

Ta hääl värises äkkvihast.

«Just nii, kümme krooni.»

Ta ulatas krabiseva paberi Sirnaskile, see libistas ärevad pilgud üle teatelehe virvendavate ridade. Ent kontori-

ametnik oli teinud sinna tähtede asemele mitteloetavat kiirkirja.

«Siit ei oska ma midagi lugeda,» urises Sirnask. «Kus on siin kümme krooni? Ja mille eest?»

Sirnask oli olnud mullu suvel kraavitööl. Kuid raba, millesse tõmmati kraav, oli olnud täis salakände ning teenistus seetõttu vilets. Nähes, et teenistus on väike, oli Sirnask nõudnud oma peremehelt hinda juurde, kuid peremees ei andnud. Ja siis tõusis tüli. Sirnask lõi oma nädalasele vaevale käega ja tuli tagasi linna, ilma et oleks peremehelt sentigi saanud. Kuid töö ajal peremees oli märkinud Sirnaski majaraamatusse ja registreerinud ka vallamajja. Nii sattus ta valla elanike nimekirja ja jäi sinna unustusest edasi ka siis, kui Sirnask oli juba linnas. Isikumaksu määramisel märgiti ka Sirnaskile kümme krooni, mille nõudeleht oli rännanud üle aasta ringi, ühest politseiasutusest teise, kuni see nüüd lõpuks pärale jõudis.

«Kas maksate mulle ära selle summa?» küsis konstaabel.

«Ah mina?»

Ta vaatas küsivalt Annele, nad kõnelesid teineteisega näoilme kaudu. Ning kui Sirnask pöördus konstaabli poole, oli ta kindlasti veendunud oma otsuses. Ja see oli:

«Ei, mina seda summat ei maksa, lööge või maha! Ei mõtlegi maksta.»

Ning ta seletas ametnikule lähemalt, kuidas ta peremehe lohakuse läbi sattus valla elanike nimekirja.

«Mina ei saa siin midagi parata, mina olen ainult käsutäitja,» vastas konstaabel ükskõikselt. «Minule saadeti vallast paber, ja mina pean summa sisse nõudma. Kui heaga ei maksa, võetakse sunniviisil.»

«Olge lahke!» lõi Sirnask konstaabli ees käed laiali.

«Ärge suurustage,» noomis konstaabel. «Raske on teil igatahes lahti rabelda. Kas siis tõesti ei maksa?»

«Ei.»

«Siis kirjutage siia alla, et olete teatelehe kätte saanud.»

«Ei tee ka seda, mitte ei tee.»

Nüüd segas end vahele ka Anne, kes seni oli nende juttu vaikides kuulanud.

«Ära kirjuta!» ässitas ta kiivalt ja avalikult. «Mis seadus see on, kui... Ära mitte maksa, Noki! Ära ole rumal!»

«Ei mitte!»

Konstaabel vaatles neid kordamisi vaikides.

«Näeme varsti, kas kirjutate ja kas maksate,» ütles ta siis, ning need sõnad kõlasid ähvardusena. Ta tõusis toolilt, kergitas vöörihma, surus mütsikarbi pähe, ja jättes üleoleva rahuga jumalaga, astus õue.

Sirnask viskas kassi koikult maha ja laskus siis ise selili asemele, tõstes jalad ristamisi jalutsilauale.

«Seekord nad vaatavad ilusti läbi sõrmede, käigu ja kulutagu saapaid nii palju kui soovivad: rahast nad jäävad ilma!»

Ja hiljem oli Anne korter mitu nädalat nagu kindlus, mis lõi menukalt tagasi konstaablite atakid. Seal põristati ja koputati, ning teistest akendest piilus inimesi uudishimulikult lillede vahelt, jälgides jätkuvat janti Sirnaski ja politsei vahel.

Ent vähe on kindlusi, mida rünnatakse ja mis ei alistu. Ja nii ühel päeval, kui Anne oli kaevul ja uks lahti, lippas kambrisse nende vaenlane — pristav. Sirnask istus parajasti ahju kõrval toolil ja rappis lutse. Naeratasid mõlemad, Sirnask ja pristav, need kaks vaenulikku leeri. Ent õige ruttu tõmbus punaseks Sirnaski hari, ja kui Anne veeämbriga kohale saabus, tuli pristavil purelda kahe vastasega.

«Tere, proua!» ütles ta tulijale.

Ei ühtki vastust.

Ämber paiskas üle veere suure veelombi põrandale. Ja ämbris loksuv vesi virildas naise näo lõustaks, mis kord oli väike ja kitsas, kord suur, lai ja kõver.

«Oma isikumaksu te ära ei tasu,» ütles pristav, «ja nüüd läheb teil midagi haamri alla.»

Kambrisse sigines jääkülm vaikus.

Pristav otsis taskust tindipliiatsi.

«Selle kummuti ja peegli ma kirjutan võla katteks üles. Need lähevad müügile!»

«Mis: kummuti ja peegli?» küsis Anne. «Ei neid te puutuda ei tohi, need on minu omad. Ja ega mina ei võlgne isikumaksu, vaadake oma paberid järele!»

«Kas ka teil on see moes: varandus lepinguga lahu-

tada?» pilkas pristav ja jätkas mööbli pitseerimise ettevalmistusi.

Anne oli vihane ja vaikis meeleavalduslikult. Sirnask viskas limase noa rapmete juurde kaussi, ning käed verises vees puhtaks loputanud, ajas ta enda sirgu nagu puine karu.

«Mis on selle naise varandusel tegemist minu võlaga, tahaksin teada?» küsis ta, kuid ametniku müts lauanurgal vaigistas pisut ta äkilisi mõtteid: mütsi ümar plekksilm sirmi kohal vaatas talle otsa nagu võika kükloobi oma.

«Kuidas ei ole tegemist?» küsis pristav imestunult. «On teil varanduselahutuse-leping või on see naine... noh, niisama manuline...»

«Nojaa, on küll see tüdruk niisama minu manuline!» hakkas siis Sirnask sajatama. «Kuradi sigadus niisugune. Röövige sisse oma rahanatuke, kui oskate, aga ärge tulge siia inimeste isiklikku elu nosima! Manuline! Mis see tähendab — manuline!»

Ning ta vandus edasi, sellest hoolimata et pristav oli palunud vabandust.

«Kuradi elu niisugune: mine ja osta turu pealt liha — sellel peab olema tapamaja tempel peal, osta kauplusest sukapaar — sellel peab tolliplomm küljes rippuma, hakka naisega elama — sellel peab papp altari ees võru sõrme ajama nagu mõnele härjale rõnga sõõrmesse.»

«Hea küll,» ütles pristav äkki kergendatult. «Lahendame selle küsimuse lihtsamini.»

Ta viitas käega ukse kõrvale seinale, kus rippusid püksid.

«Need on loodetavasti teie omad?»

«Jah, need on minu omad,» vastas Sirnask. «Aga mis on teil nendega tegemist, need on minu ainukesed seljariided, ja seljariided tuleb teil seaduse järgi rahule jätta. Neid ei tohi puutuda!»

«Või ei tohi!»

Olid ilusad sinakad kalevist püksid, alles vähe kantud. Need kirjutas pristav võla katteks siiski üles ning lahkus siis asjaliku viisakusega.

Sirnask sülitas, sülitas kolm korda tulivihaselt. Turtsus, pöörles toolil nii, et selle jalad nagisesid.

«Tulisem saatan! Kes ajas need püksid talle parajasti silma alla!»

«Mis läinud, see läinud,» lohutas teda Anne.

Need püksid tõid Sirnaskile kaela suuri sekeldusi. Kui kuulutati välja oksjon ja kohale olid ilmunud pristav, politseinik ning vanakraamikaupmehi, selgus, et oksjonile määratud püksid olid rikutud mõne päeva eest värnitsaga, ja nüüd nad olid karedad ja kanged nagu parkimata nahk, kandmiseks täiesti kõlbmatud. Kuigi Sirnask tõendas, et värnits on pükstele sattunud juhuslikult, ei usutud ta seletust. Teda süüdistati oksjonile määratud eseme kuritahtlikus rikkumises ning protokoll esitati prokurörile.

«Las annavad kohtu kätte, kui tahavad — mina ei karda!» suurustas Sirnask. «Juhuslikult on isegi inimesi tapetud ja majasid põletatud, keda siis selle eest on võlla tõmmatud!»

Sest peaasi oli Sirnaskile, et vägikaikavedu lõpeb tema kasuks, et vald ei saa temalt sentigi isikumaksu. Ja kuna Sirnask, nagu ta ise ütles, ei võinud ümber joosta paljaste koibadega, õmbles Anne talle oma maavillasest seelikust uued säpilised püksid.

Saabusid pikad vihmased ja sünged sügispäevad. Möödus viina- ja mardikuu, ent talv oli visa tulema. Elu nagu kippus seisma jääma kahe aastaaja vahel, sest sügisesed tööd olid ammu lõppenud, taliseid ei saadud alata. Annel oli siiski oma väike teenistus: ta õmbles ühele ringpoodide kaupmehele pesu, lihtsat pesu pleekimata, odavast puuvillriidest, mida ostsid töölised. Ta teenistus polnud suur, ta sai ainult nelikümmend senti pesupaari õmblemisest, sest võistlejad viisid hinnad viimase võimaluseni alla. Sellegi väikese tasu eest ei saanud ta töötada kogu aeg, päevast päeva, sest piiratud läbimüügi tõttu võttis kauplus pesu ainult vähesel arvul. Kuid jõulu eel jäi Anne ilma ka sellest tööst, sest kaupmees oli pesuõmblemise edasi andnud ühele lähedasele sugulasele. Annel oli raske leida uut kauplust, kes oleks vajanud pesuõmblejaid: õmblustöölisi oli peaaegu igas majas, ja tööd käidi pakkumas iga päev.

Annele jäi nüüd vaid kaks koristajakohta, kus ta käis

mõned tunnid päevas. Selle töö eest sai ta vaevalt nimetamisväärse tasu — kaks krooni nädalas.

Tuli otsida sissetulekuid ja tööd, kust võimalik. Juba kahe kuu pärast tõusis arve kaupluses paarikümnele kroonile, ja jõulu eel palus kaupmees pühadeks ka ennast meeles pidada.

«Muidugi, muidugi,» ütles Anne, ja tal oli piinlik, sest kaupmehe meeldetuletus oli ühtlasi hoiatus.

Suurema osa vürtskaupmehe arvest moodustasid Sirnaski paberossisummad. Hõlpus oli tal ju astuda mööda minnes kauplusse, küsida pakk paberosse ja öelda kaupmehele, karp avatud, pabeross juba himukalt suus:

«Kirjuta siis jälle meie arvele!»

Kirjutatigi. Mõnikord kaks karpi päevas. Ja kuna niisugune ostmine ei teinud raskusi, ei võtnud Sirnask kunagi kõige odavamaid sorte.

Teda ei vaevanud kuu tulude-kulude tasakaalustamine. Tema sissetulek oli ju täpne ja kindel: iga kuu kakskümmend krooni paiukit, mis talle välja maksti automaadi täpsusega iga kuu esimesel päeval. Oma toanurga eest tasus ta seni Annele korralikult. Saades pangast oma summa, andis ta sellest kokkulepitud osa edasi. Kuid söögi eest maksis ta ebatäpselt, kuigi oli alati esimene lauas. Kuud olid ju tavaliselt pikad, kolmekümnepäevalised, ja selle aja jooksul kippus näppude vahelt märkamatult pudenema ta väike paiuk. Kuu algul antud toidurahast hakkas ta kuu lõppedes tagasi manguma «hädatarvilikke» kulusid, kümne ja paarikümne sendi kaupa. Ei juhtunud harva, et ta «hädatarvilike» summade eest tuli hilisõhtul koju viinalõhnaga.

«Küll ma maksan sulle kõik tagasi, igatahes,» kinnitas ta alati, kuid ometi jäid need summad ei tea kelle tasuda, sest kumbki ei märkinud neid üles, ja peas nad läksid segi ning ununesid hoopis, eriti Sirnaskil.

Annel polnud loota kellelegi, ta pidi olema liikvel hommikust õhtuni. Ta oli väsimatult ja kärsitult usin. Sirnask oma loidusega oli talle täielikuks vastandiks. Sirnask enamasti luges kodus ajalehti, kui Anne väljas tööl käis. Tal oli tänavanurgal tuttav ajalehemüüja, kes ühesendise tasu eest andis talle koju lugemiseks kaks ajalehte.

«Küll mõni mees lööb kerge vaevaga ränka raha kokku,» seletas Sirnask õhtuti oma ajaleheuudiseid Annele. «Lugesin täna, et talumees tõi suure sea linna, paar viisakat härrat astuvad juurde, saadakse kaubale, siga viiakse minema. Siis tuleb rahajaht, sest isa, seda õiget ostjat ja rahamaksjat, ei ole kodus... Käiakse siis mitmes kohas otsimas, ikka ei leita. Lõpuks minnakse restorani ja viidetakse õllelauas aega, oodatakse ka seal «isa». Varsti läheb üks kaaslastest välja, teisel on varsti vaja minna vanaleivateole. Kaovadki mõlemad ära ega tule enam tagasi. Maamees peab oma taskust maksma veel joogiarvegi. Seast ta on niikuinii ilma!»

Või ta kõneles sellest, kuidas talumees ostab laadalt ilusa ja kalli hobuse. Kui mees on selle vankri juurde viinud, koguneb sinna parisnikke, kes tahavad hobust ümber osta, pakkudes kõrgemat hinda kui ostja seda maksnud. Kuid mees ei müü, paku või kulda: on rahul oma ostuga. Vaevalt jõuavad aga hangeldajad eemale, kui hobune muutub rahutuks, hakkab köhima, värisema, ninast-suust verd välja ajama. Mees kohkub keeletuks ega tea, mis teha. «Hobune viskab sul iga silmapilk hinge välja,» kuuleb häid nõuandjaid selja taga, «hobune sul purusant ja vigane. Katsu, et saad tast enne lahti, kui tal toss lõplikult loojakarjas.» Mees on nagu haluga pähe saanud, tal on kahju rahast, hobusest. Hobune aga köhib verd ning tambib jalgadel. «Ilma oled loomast, vanapapi,» kuulduvad uued hääled õnnetuma juures, ja seekord on jaole rutanud mustlased. Kui mees hobuse suremisega vagaks hirmutatud, vahetab ta oma toreda looma mustlase vana setuka vastu, et vähemalt oleks hing aiste vahel, kes vankrigi koju tirib. Muidugi oli kogu aeg talumehega mänginud suurearvuline kelmidesalk: ühed pigistasid hobuse kõri verd jooksma, teised hirmutasid meest hobuse suremisega ja ko'mandad vahetasid toreda looma vana kolme jalaga setuka vastu.

«Peenikesed vennad, ei ole seal minusugusel midagi öelda,» imestas Sirnask, lebades selili voodis, ajaleht kõhul. Kõik kuriteo- ja õnnetusteated olid tal loetud, samuti maailma suurpetturite ja seiklejate lood; need

olid tal esimesed palad, mida ta ajalehest tavaliselt nuhkis.

«Mis peenikesed vennad!» parandas Anne pisut pahuralt. «Mitte peenikesed vennad, vaid kelmid.»

«Äri on äri,» vaidles Sirnask. «Üks petab avalikult, teine salaja ja seaduse nimel. Avalik kelm on ausam. Kes käsib olla loll ja võõrast meest hobuse kõri kallale lasta?»

Anne vaikis, kuigi tal oleks olnud palju öelda. Ta oli tüdinud neist igapäevastest varguste ja pettuste arutamistest, sest oli ilmne, et Sirnaski enda poolehoid kaldus kelmide poole. Ta imetles nende nükkeid ja leidlikkust, pidas kaupmehi puupeadeks, keda igaüks võib pügada ja sugeda.

«Mis sa neist uurid,» urises Anne. «Uurid nagu piiblit, on veel asjad uurida! Nagu inimesel muud teha ei olekski.»

«Mida muud ma peaksin tegema, tahaksin teada? Saab ka kuskilt tööd, ütle, või annad sina seda!»

«Miks ei anna, kui sa tahad,» vastas Anne. «Tule homme kaasa metsa oksi tooma.»

Ent hommikul Anne läks metsa muidugi üksi, saades juhuslikult õllevabriku veoautole, mis sõitis maale. Õhtul oli tal samuti õnne: olles kandnud suured sülemid kuuse- ja männioksi teeveerde, võttis möödasõitja talumees, kes ruttas linna, oksad ja Anne oma vankri tühja ja lõgisevasse redeliteõõnde.

Anne istus väsinult pakutud kotiotsale ja sirutas talumehe tökatist lõhnavate säärikute kõrvale oma porised ja paeltega nööritud poolsaapad, mis vesises metsas olid ligunenud halliks ja kuumunud soojaks. Ta käed olid vaigust mustad, vateeritud tööpalitu täis halli samblapuru ja kuivanud okkaid. Söönud oli ta ise päeva jooksul vaid kaks rasvaga määritud leivaviilukat.

«Mis sa teed nende okstega?» küsis talumees uudishimulikult.

«Mis ma suuremat teen: mõne pärjakese ja kimbukese turul müümiseks,» vastas Anne tagasihoidlikult. «Teenistust ja sissetulekut mingit ei ole, tuleb katsuda mõni sent kuidagi okstega teenida.»

«Või nii,» arvas talumees. «Ja teenid hästi nende pärgadega?»
«Või hästi!» hüüatas Anne naeratades.
«Palju sulle makstakse näiteks tükist?»
«Nii mõnikümmend senti tükist.»
«Aga siis sa ikka teenid!» imestas talumees. «See hind ei ole halb!»
«Kui neid aga müüa saaks!» ohkas Anne. «Turul on kõik kohad täis neid pärjamüüjaid. Õnn, kui päeva jooksul saab ühest või kahest lahti.»
Nad said teel teineteist mõistvaiks jutusõpradeks ja talumees viis Anne koos oksakoormaga kodu värava ette, kus aitas tal oksad õue kanda.
Kogu öö töötanud, oli Anne juba järgmisel päeval oma värske kaubaga turul teiste hulgas, kes aga tulnuka kui uue võistleja näägutustega vastu võtsid. Mõned naised tundsid Annet ja sellest jätkus, et pärgademüüjad kahel pool jalgrada teadsid üldjoontes varsti kogu ta eluloo ja eriti selle varjuküljed.
«Kas sa saad siit minema oma inetu rämpsuhunnikuga,» hüüdis keegi suurrätti mähkunud naine Anne ees teisel pool jalgrada. «Noor ja tervete luude-liikmetega, tuleb vananaiste leiba riisuma. Kas sa mujalt ei leia teenistust, endal ilus näolapike ees!»
Anne kuulas esialgu rahulikult naiste näägutusi, arvates, et nii nad vaikivad lõpuks kõige rutemini. Kui ta viimaks siiski tundis, et ta tõepoolest on teistele pinnuks silmas, püüdis ta pahuraid eitesid rahustada mõne lahke ja lepliku vastusega.
«Meie oleme vaesed ja vanad, muu töö ja teenistus on meile üle jõu. Saa kuue- ja seitsmekümne-aastaseks — siis tule siia!»
«Ka mina olen vaene ja tööta,» vastas Anne. «Ega's ma ahnuse pärast ei tulnud siia pärgi müüma. Mul on kodus samasugune puudus nagu teil. Kui ma täna raha ei saa, siis ma ei tea, mis homme hamba alla panna.»
«Tema räägib vaesusest ja puudusest, temasugune!» hüüti talle mitmest suust korraga. «Näe, mina olen kuuekümne kolme aastane, mul on vigane poeg toita ja kuueaastane pojapoeg. Kui sa puudust ja vaesust

tahad näha, siis tule vaatama, kuidas meie elame. Arvad vist, et linn meile midagi annab?»

Need etteheited ja näägutused olid vaid tagasihoidlikuks sissejuhatuseks. Nüüd algasid alles otsesed süüdistused, mida seni polnud veel puudutatud.

«Ära mängi siin inglit!» öeldi talle vihaselt. «Kas me ei tea, kes sa oled ja mis su nimi on. Kas me ei tea, et sa magatad endal sõnni kodus. Sõnn magab kodus patjade vahel nagu türgi paassa, ei tea uneski, mis on töö ja nälg. Sina tuled siia vanainimeste vahele, et seda lõbusõnni ja venivenda toita. Häbene!»

«Niisugused ei häbene, ära seda mõtle!» kaagutas teine naine eemal reas. «Kui niisugused saavad mehe kätte, siis see pannakse kas või meepurki: et ela sina mul nagu linnuke puuris, ära sina muretse homse päeva eest, küll mina kõik teen ja toon. Litad niisugused!»

«Tss! Tss! Ärge nüüd nõnda!» hüüdis üks vanaeit vahele.

Kuid vanaeide keeldu ei kuuldud. Anne ja ta «sõnni» ristiti kõiksuguste sõimunimedega, milliseid eales kuuldud. Tal õnnestus müüa kaks pärga, ja siis tuli lõunaaeg, mil ta pidi minema koju, müümata jäänud pärjad käsivarrel. Ta teadis, et homme ta ei tule enam siia tagasi, vaid otsib endale mõne uue koha.

3

On inimesi, kes meeldivad vähestele ja kelle kohta öeldakse juba pealiskaudse nägemise või kokkupuutumise järel, et see on vastik inimene. Enamail juhtudel satub niisugune inimene põlguse alla, eriti veel siis, kui teatavaks saavad ta teod, mis leitakse olevat hukkamõistmisväärsed.

Midagi sellist näis olevat juhtunud ka Juhan Sirnaskiga. Oma õue inimesed muutusid kuu-kuult ta vastu upsakamaks, uhkemaks, isegi vaenulikumaks. Kingsepp Kärk, kes elas nende naabruses ja kellega Sirnask ajas sügisel sageli mõnusat juttu, noris temaga ühel päeval tüli tühise saapapaiga pärast, mis Sirnaskile ei meeldinud, kui ta saapad paranduselt vastu võttis.

Kui vaidlus oli äge, haukus kingsepp Sirnaski ees üksisõnu:

«Mis sa kõneled! Mis sinusugune kõneleb! Mis sinusugune teab paigast või paikamisest. Mis sina oled, mis sa enesest kujutad? Sina mõni mees, sina oled mehe narr! Luba küsida, kelle püksid sul jalas on? Kas ma ei tea, et Mihkra lõhkus oma körtsiku ära ja õmbles sulle püksid jalga, kui su omad võla katteks üles kirjutati ja sa nad petrooli või traaniga üle valasid. Mihkra körtsikust püksid on sul jalas — ja ise sa tahad mehe nime kanda! Kuradi päevavaras — temasugune kõneleb paigast!»

Ka vürtskaupmees, kelle juurest Anne ja Sirnask tõid kaupa arvele, muutus ülbemaks. Sest arve oli tõusnud kuu-kuult suuremaks, tasuda aga ei suudetud sellest nimetamisväärsetki osa.

Tilises kaupluse uksekell ja Sirnask viskus tänavalt paar trepiastet üles jahukottide ja heeringatünnide vahele.

«Lubage mulle pakk paberosse ja toos tikke.»

Kaupmees silmitses teda altkulmu, üle prilliklaaside põrnitsedes.

«Missuguseid paberosse?»

«Ikka neid, mis ma võtan iga päev — Uraanust!»

«Ah Uraanust.»

Ta võttis riiulilt küsitud karbi, kuid ta ei ulatanud seda kohe Sirnaskile, vaid veeretas käes, nagu kaheldes milleski.

Siis käsi tegi väikese nõksatuse ettepoole, ent tõmbus kohe tagasi.

«Kas saab või ei saa?» küsis Sirnask, hääles tundus pahameelt. «Mis sa nõksutad sedasi edasi-tagasi!»

«Miks ei saa,» vastas peremees. «Aga ... maksa raha!»

Sirnaski mõtted naksatasid hetkeks seisma, see tema meelest pisut ülbe rahanorimine tuli talle ootamatult ja solvas teda. Aga ta püüdis end ruttu valitseda.

«Miks siis raha ei saa,» vastas ta teeseldud rahuga. «Kes siis ilma rahata tahtnud on, mis? Või arvate, et mina muudkui suitsetan ega mõtlegi maksmisele.»

Kaupmees oli täna siiras.

«Mis sa, kuramus, mängid parunit, ise ei oska paruni poisski olla! Või muudkui kisub ikka neid kõige kallimaid sorte, ja paar pakki päevas. Kas sa oma naba niimoodi paigalt ära ei katkesta? Mis üle jõu, see üle jõu! Säh, siin on sulle kolmas sort — kakskümmend tükki kümme senti! Suitseta neid! Ja ära nori Uraanuse suitse, kui sul endal taskud tühjad nagu harmoonika lõõtsad!»

«Härmoonika lõõtsad!» urises Sirnask kimbutatult. «Või härmoonika lõõtsad! Oled sa seal sees kunagi vaatamas käinud? Säh, pista pea sisse, vahi!»

Ta tõmbas püksitasku irvakile ja ulatas kaupmehele lähemale.

«Kui juba tühi, siis olgu!» mõtles ta sõjakalt. «Aga alla ma ei anna, läheme või käsitsi kokku.»

Kuid kaupmees polnud tülihimuline, ta viskas odavad paberossid lauale, kallimad pani tagasi riiulile.

«Arve on tõusnud liiga suureks!» ütles ta juba sõbralikult. «Ei või enam anda, mitte kuidagi ei või. Makske vähemalt kümme krooni ära, siis laseme jälle vanaviisi edasi!»

«Maksan!» viskas Sirnask lakooniliselt. «Aga seda odavat sõnnikut ma ka ei suitseta, ega mu kopsud semendist ole!»

Ent maksja — see oli Anne Mihkra. Ta tasus suurekspaisunud võlga paari krooni kaupa, palus kaupmeest kannatada ja hankis mõne päeva pärast jälle mõnesuguse summa.

Kõige rängemini solvas Sirnaskit siiski peremees. Kui Sirnask tuli ühel õhtul hilja koju, oli õuevärav juba lukutatud.

Ta tegi värava taga põrgulärmi, ja kui väravat ei avatud nii ruttu, nagu seda tahtis hiline nõudlik saabuja, andis Sirnask sellele paar tugevat jalahoopi, ja värav prantsatas maha.

«Mis te siin kolate südaööl,» võttis majaperemehe vali hääl ta õues vastu. «Mis te lõhute, — kas toon politsei?»

Ja ütles siis, pärast lühikest vastastikust sõnelust:

«Kas teate, kes te olete? Alfonso! Vilets inimesenäru, ei viitsi tööd teha, elab tüdrukute rahast ja vaevast.»

Need olid valusad sõnad, need ei ununenud niipea. Olla mingisugune tüdruku armuke!

Samal ööl kõneles Sirnask Annele nagu üldiseks enesekaitseks:

«Ärgu nad mõelgu, et olen mõni vorlontsik, kes ei viitsi tööd teha ja kes elab jumal-teab kuidas. Las tulla kevad, las läheb jõesoon lahti — siis läheb lahti ka elusoon ja töösoon. Las läheb lahti, siis näete!»

Kui tuli kevad, hakkas Sirnask tõepoolest otsima tööd ja tegi matku linnast maale. Esimese päeva teenistusena oli tal kaasas pundar hobusesabajõhve ja teinekord tõi ta kaasa ilusad nahkohjad, mis ta vanakraamiturul rahaks vahetas, — varem olid sinna läinud ka kahtlased sabajõhvid.

«Kust sa said need ohjad ja sabajõhvid?» küsis Anne.

«Kuule, tüdruk!» vastas Sirnask talle noomivalt. «Näen, sa kahtlustad mind! Sa arvad, et ma need kuskilt sisse hingasin ja hobused koplis lagedaks lõikasin. Mine oma jutuga! Ohjad leidsin maanteelt ja sabad ostsin ühelt vanalt saunamehelt, kes nülib kõngenud hobuseid ja saab oma kindla «taksi»: üks kroon ja saba! Kui sa ei usu, võin sulle öelda selle vanamehe nime ja talu! Tema hurtsiku ees kuivab nahku ja sabapuntraid nagu indiaanlasel inimese peanahku.»

Kuid Sirnaski tööotsimine ja tuhin jäi ühel päeval äkki soiku: ta sai kohtukutse, ja kahe nädala pärast tuli tal kohtus vastust anda oma kaelakohtuliku kuriteo — pristavi poolt oksjonile määratud eseme kuritahtliku rikkumise eest.

«Ptüi!» sülitas Sirnask, jäädes laua juurde istuma, kohtukutse näpuvahel.

Ta taipas, et on end võrku mänginud. Ta nagu tahtis koondada oma erutatud mõtteid ja veenduda, kas ta ei näe und. Ja meelsamini olekski ta näinud, et see on tõepoolest vaid painajalik uneviirastus.

«Kinni sa lähed ikkagi, tingimata,» ütlesid talle sõbrad. «Ega sa sellest sopast puhtalt välja ei tule. Võid ikka ilusti terveks aastaks priileivale minna.»

«Terveks aastaks? Nonoh!»

Sirnask käis pehmete, mugavate sammudega kaldatammil, puud juba pakatasid ja ilmad olid kesksuviselt

kuumad. All nõos moodustasid õngitsejad pika rivi mööda kaldaveert, korginupud pulbitsemas salakavalalt rohelises vees.

Aastaks vangi minna — see tundus Sirnaskile äärmiselt vastikuna, meelsamini oleks ta võib-olla vastu võtnud isegi sõjakutse. Mis teeb Anne? Kas võtab endale uue kaasüürniku, ja kui Sirnask vangist vabaneb, ei ole tal seal enam ulualust.

Sirnask käis mitu tundi kaldatammil edasi-tagasi, kuni Anne tuli jalgväravale ja hõikas ta sööma.

«Kui ma vangi lähen,» kõneles ta söögilauas, «siis kasvab mul kõht vist näljast selgroo külge kinni, ja kui ma siis kord vabaks saan, olen nagu hurdakoer,» ütles Sirnask.

Nädal enne kohtupäeva käisid nad perekonnaseisuametniku juures, avaldades soovi abielluda. Mitte üksi kohtuprotsess ei olnud siin selle sammu kiirendajaks, vaid Anne leidis kindlaid tundemärke, et ta on rase.

«Mis, mis?» küsiti kaldaveerses tänavas imestunult, kui abiellumise teade mõne päeva pärast sinna jõudis. «Ah Mihkra läheb Sirnaskile, sellele «nikolaiaegsele» paiukisõdurile, sellele igavesele veenuskile, kes paiukil olles on õppinud nahka venitama. Mis on Mihkral niisugusest mehest kasu, taevake, löö kaks kätt imestusest kokku! . . .»

Ja pudukaupmees arvas isegi tarvilikuks Anne Mihkrat hoiatada:

«Nii või teisiti, mis häda sul on mehele minna! Kes teab, jaa, jaa, kas tast on ka mingit kasu, või on muidu üks suu sul söögilauas enamaks... üks linnupojuke, kellel eluilmaski suled selga ei kasva, et ise toidu järele lennata. Nii või teisiti . . . armastad sa siis teda? . . . Sirnask võib-olla võtab su nüüd ainult sellepärast naiseks, et oleks inimene, kes sooja pudrukausiga vangimaja ette sappa läheks. Päris tõsi, Anne, annan sulle isalikku . . .»

Need kevadpäevad ei olnud kummalegi rõõmsad ja lähenev kohtupäev kollitas. Noor advokaat, kes kaitses Sirnaskit, soovitas tal oma süü üles tunnistada, et seega saada karistuse kergendust. Salgamine ei tooks pääsu,

arvas ta, kuna kuritahtliku teo tundemärgid on enam kui ilmsed.

Sirnask tegi antud nõu järgi, tunnistas üles oma süü ja palus karistada tingimisi. Kuid ta kõneles enam, kui ta kaitsja talle oli õpetanud.

«Olen haige inimene,» ütles ta. «Kasarmu ehitusel kukkus mulle telliskivi pähe ja lõi mu vigaseks. Põdesin ligi aasta, ja terveks ei saanud. Hoop oli nii tugev, et pea enam hästi ei tööta ja mõnikord kipub mõistus segi minema. Eriti, kui ennast ärritan, jookseb mõistus minema, ja kui mult pristav hakkas ülekohtuselt raha nõudma, siis ma selle hullu tembu tegingi, ilma et ma ise . . .»

«. . . ise oleks teadnudki?» küsis kohtunik naerdes.

Naersid ka kuulajad pinkidel.

Kohtuotsus üllatas Sirnaskit ja Anne Mihkrat: oma värnitsaoperatsiooni pärast ta mõisteti vangi — tingimisi: kui ta kolme aasta jooksul ei satu uuesti süüpinki, jääb ta karistus kandmata.

Sirnaski nägu vajus laiale muigele. Vaba! Ja peaaegu võit: vald sai lõppude lõpuks mööda nahka oma kümne näljase krooniga.

«Vaba?» naersid aga kadedad naabrid kaheldes pärast Anne ja Sirnaski abiellumist. «Siiamaani oli ta tõepoolest vaba, elas kui tõuk muretult puukoore vahel. Aga katsugu nüüd veel paadialust mängida — nüüd tuleb tal päev, mil ta käed-jalad kõhust välja peab ajama. Anne juba oskab ta kukil olla. Oleks ta manuline edasi olnud, oleks nüüd vaba mees, oleks võinud nosida oma paiukit kas või kahe padja vahel. Aga katsugu nüüd veel!»

Ja ega ta naabrid siin ei eksinud: juba vaevalt nädal pärast abiellumist hakkas Anne meest õhutama tööle, sest nüüd oli tööhooaeg — kevad, suvi, sügis. Talvel on seisak, ja seepärast peab Sirnask tooma raha varuks, kuni teise kevadeni.

Sirnaskil avanesid mitmed teenistusvõimalused, kuid ta sõitis ehitama uut raudteed, kuna seal osutus teenistus pidevamaks. Istudes jaamas väikesse liivavagunisse, mille pöörang juhtis uuele ehitatavale teele, logisedes ja mürtsudes vajumata muldril, valdas Sirnaskit het-

keks imelik tunne: talle näis, nagu oleks ta sunnitööline, käru külge needitud, ja laskub nüüd kolisedes igavesse kaevandusse, kus orjus enam iial ei lõpe.

Need jubedad võrdlused hajusid tal ruttu, kui rong jõudis avarate põldude vahele; seal nurmedel lõpetati külvi ja varajased orased osalt juba haljendasid. Töö kees igal pool, kuhu silm ulatus nägema. Ka Sirnaskit ootas mitmeid aastaid kestev suur töö: rajati uut teed, kõige mahajäänumaisse kolgastesse, kus nüüd võis alata uus elu ja areng.

Anne surus Sirnaski rakmeisse, — temast pidi saama aus ja korralik inimene, ennastsalgav tubli töömees.

1931

AUVÕLAD

Isabella tänava nurgal tõmbas valge sanitaarauto lahti oma hädiselt kõlava hoiatuse nagu harmoonika pika akordi ööl vastu pühapäeva aidaukse taga — kuid hilja: nurga tagant söõstis talle vastu väike sinine takso, ja kokkupõrge kujunes paratamatuks. Küll röögatasid pidurid ja rattad lohisesid sillutisel liivakottidena, kuid piirituse- ja bensiiniauru all olevad sõidukid tormasid kokku suure vihaga nagu kuked, kelle toidu hulka on segatud vägijooki. Takso, tühine käru, võrreldes suure sanitaartõllaga, paisati Jüri Veiderpassi raamatuäri seina äärde, parema külje rattad jäid ülearuste jäsemetena õhku rippuma. Selles mehaanilises kahevõitluses sai võidu kogukas sanitaartõld ja tema ainsaks hädaliseks osutus öösel halvatud pagarmeister Tibar, kes oigas, lebades kivikangena autos koikul. Silmapilkselt viskus tolle ajalehe kolmerealise sõnumi ümber uudishimutsejate vehkiv söõr, ning kohal olid kolm kutsekiivast kordnikku, tormates sinna surmapõlgusega, nagu tuletõrje lendsalk lammutama tulepesa.

Ja siis järgnes õnnetuse tagatipp, küll pisut koomiline: väike kobav käsi avas ümberpaisatud auto ukse ja välja ronis Jüri Veiderpassi raamatuäri jooksupoiss Madis Elken, kes kohkus, nähes äkki nii suurt rahvahulka, ja korraldas vaistlikult oma kaelasidet.

Jooksupoiss, kes sõidab hommikul autoga ametisse, ei kuulunud isegi noores pärditavas pealinnas tavaliste hulka, ja Madis Elkeni oli tõepoolest toonud Jüri Veider-

passi raamatuärisse äärmine tööpuudus, kuna Elkenil oli seljataga juba ilusam, parem ja kuulsusrikkam minevik kui jooksupoisi oma. Ta tegi alles tänavu kevadel kaasa jalgpalliturnee Euroopa spordikeskustesse, kus ta nagu noor märatsev määrkass kaitses vahvalt rahvusvärve. Meeskonna kapten vaatas asjale vaid läbi viie sõrme, kui ta Riia matšil värava päästmiseks õnnetuse maski all virutas pooleks lätlase sääreluu, aga kui ta Budapestis lõppbanketil peksis poolsurnuks ühe spordimadjari, millest ähvardas tulla rahvusvahelisi sekeldusi, suleti koju jõudes Elkenile rahvusmeeskonna kitsas uks, kuigi ta teeneid hinnati kõrgelt. Talle soovitati minna — ja mitte pilgates — poksiklubisse, kus ju sagimist ja löömist otse treenitakse ja kus Elken võiks oma vastast lõhkuda nagu pull turbakuhilat. Kuid kaua andis talle endale ja sõpradele mõistatada, kas ta oli langenud ohvriks spordihullustusele, marurahvuslusele või lihtsalt oma äkilisele meelele-mõistusele.

Kui Madis Elken astus teenistusse Jüri Veiderpassi raamatuärri, siis tal oli väike lootus, et see ajutine koht saab talle ta elustaadionil vaid hüppelauaks, kust võiks sooritada rekordhüppe avaramasse tulevikku: tunti ju Jüri Veiderpassi kui sidemetega meest, kellel oli suur erikaal nii ees- kui tagatreppidel.

Jüri Veiderpassi, nüüd juba kuuekümnesse küündiva vanahärra elulugu oli nii tüüpiliselt sarnane tuhandete omataolistega; teda oli üles upitanud rahahimu ja ta oli alanud karjääri peaaegu tühjade kätega, maal, kuskil alevikolkas. Kauge ookeanitaguse kullamandri jooksupoistest kasvanud rahaässade eludoktriin «töö teeb inimese» oli oma sigitustolmu agaralt levitanud ka siia põhjamaale; oli levitanud niisama agaralt nagu kullamanner ise oma kaht kuulsat vanaaja artiklit: kartuleid ja lutikaid. Kui Jüri Veiderpass oli alles alevi-raamatukaupmees ja käis kaubitsemas suurtel laatadel, siis ammutas ta osalt oma elusitkuse mõtte, nagu ta kord pidulauas tervitusklaasi tõstes ise ütles (enamik tõusikuid seob oma tõusu ikkagi mingi nähtusega) — ammutas oma elusitkuse mõtte ühelt Saaremaa puhtatõuliselt hobusenässilt, kes tolleaegseil maanteemülkail oli mingiks imeloomaks: väsimatu, raudne. Sama sitke ja tugev

eluvaist oli puurinud oma jändrikud juured ka Jüri Veiderpassi, ja kui ta hakkas roostetama vanarauahunnikuna, oli ta vaikne naine toonud talle kaks tervet ja tublit poisipõntsu ja kaks punapäist tütrenääpsu.

Segaste tunnetega astus Madis Elken Jüri Veiderpassi teenistusse, mis esialgu sarnanes nagu hädaabitööga, mingi jooksupoisiametiga. Juba tänav, millel iseenesest küll ilus ja kõlav nimi — Isabella —, oli nagu mingi suurlinna solgitoru, kust välja vooris koorem koorma järel sõnnikut, prügi ja prahti ja mida mööda kahest tapamajast valgus linna värske liha koormaid. Kui avada väljastpoolt Jüri Veiderpassi äri uks, siis tilises pea kohal veider märgukell: kolm väikest kuljust — igaüks ise tooni, ja tuli tänavalt alla astuda neli astet — kauplus asus pooleldi keldrikorral. Suur ja lai oli see poeruum ja väga madala laega, jättes mulje, nagu võiks majamürakas iga silmapilk kaela variseda, seesolijad enda alla matta. Juba see oligi keskelt pisut lohkus, kuna väikesed kinnimätsitud praod vingerdasid mööda laelupja laiali nagu jõekesed maakaardil.

Leti taga müttasid kaks vanapiigat, ühel neist linahallid juuksed, närbunud põsed veripunaste ümarate laikudega, hall džemper nagu kummikott ümber keha. Ja kuna sinna keldrikorrale kitsa tänava tõttu ei paistnud kunagi päikest, oli suur ruum alati väga vilu ja sünge. Nii need naised seal leti taga virelesid, käed vastamisi džemprivarrukais, ise kõbistades ja liigutades jalgu, nagu külmetaksid need neil vahetpidamata. Aeg oli tavaliselt igav venima, sest harva kukkus tänavalt alla keldrisse mõni nigel ostja, ja üksi olles vahtisid müüjannad üles aknaisse, mis asetsesid peaaegu jalgtee tasemel. Seal nad võisid näha isemoodi liiklemist — ruttasid ja siblisid vaid jalad, punased ja valged naistekingad, loduäärtega saapad, pahatihti ka rautatud kepiotsad, mis saatsid jooksvast vaevatud ja vorplikke jalapöidi.

Üks neid müüjannasid vaatas altkulmu, iroonilise ja valusa pilguga Elkenile, kui see astus kauplusse ja küsis Veiderpassi. Neiu teadis, et tulija on Veiderpassi uus ametnik ja et Veiderpass teeb äris ümberkorraldusi: kauplusest vallandatakse teine müüjanna. Koht oligi

juba üles öeldud, ja lahkujal tuli peremees ja kaasteenijad jumalaga jätta homme-ülehomme.

Äri uus jooksupoiss Elken juhatati kauplusest laoruumi, mis oli täis laeni küündivaid riiuleid, teine väiksem ruum aga kaubakaste ja paberiprahti. Sealt selle prahikuhja juurest Elken leidiski peremehe, kes seisis, käed püksitaskuis, ja vahtis üles aknasse, kust venis mööda lõpmatu jalgadeköis. Kui Elken ilmus uksele, pöördus Veiderpass tulija poole ja ulatas talle loiult vastu oma luise ja pisut väriseva käe, milles ei tundnud enam pisutki soojust ega jõudu. Ka Veiderpassi nägu oli hall ja veretu, täis kurrukesi ja kiprakesi, kuna ta paljast läikivat lagipead ümbritses hõredavõitu hallikiuline võru. Ta hallid suviriided olid liiga laiad, nagu polekski need olnud tema omad, vaid ostetud juhuslikult, krae ja kaelaside võidunud nagu mõnel ammusel leskmehel. Veiderpass võttis Elkeni vastu lahkesti ja ilma peremeestele tavalise uhkuseta. Juba esimesest hetkest jäi mulje, et ta vajab hädasti ustavat töömeest ja ametnikku, kes oma moodsa elu kogemustega aitaks tal vanul päevil äri jätkata.

Kuid tagapool, laoruumi kõrval olevas tillukeses punkris klõbistas veel keegi. Pikkade raamaturiiulite vahelt viis sinna kitsas värvimata lauduks, käsiraua asemel jäme puuvang, mille higised näpud olid mitmekümne aasta jooksul käperdanud vastikult mustaks. Esimesel tööpäeval pidas Madis Elken seda ust kloseti omaks, kuid tõmmates kord selle lahti, ehmus ta peaaegu kangeks: ta ees avanes väike kontoriruum, mille keskel kitsa laua juures istus kössis kõhetu mees, pea paljas nagu kummipall. Ta pikad pahklikud sõrmed lõgistasid arvelaua nöpse, kõrva taga tolknes pikk hästiteritatud pliiats. Mees seal aknata kongis oli enam luukere kui inimene, ja kui ta juhtis oma külmad silmad üle ninaotsale nihkunud prillide, ei jäänud Madis Elkenil üle muud kui kogelda vabandust ja taanduda uksest välja.

See kõverdunud kondik oli Jüri Veiderpassi ärihaldjas, Veiderpassi vend Andres, paiukile saadetud rahvakooliõpetaja maalt, kes nokitses juba mitu-setu aastat ettevõtte äriraamatute kallal ja korraldas ta kirjavahetust. Siin tundis Veiderpass juba ilmselt, et riik polnud

temast asjata pensionäri teinud, vaid et ta tervis on tõepoolest niivõrd vilets, et seegi väike töö hakkab talle käima üle jõu. Ta istus oma kongis paberivirna juures ühel päeval veel üsna kõbusana, kuid teisel juba puruhaigena. Paks villane sall ümber kaela, seljas igivana lambanahkne kasukas, astus ta töö lõpul neli trepiastet kauplusest tänavale, komberdas vaevaliselt rahvavoolu, ja tavalisest pooletunnisest koduteest kujunes talle neil korril pikk ja vaevarikas rännak.

Selle pensionärist kooliõpetaja asemele asus kontorikongi nüüd Madis Elken, ja tal oli tunne, nagu oleks ta suletud liftikabiini, mis sõidutab teda sujuvalt ja vahetpidamata üles ja alla: nii ebamugavate tunnetega möödusid tal ta esimesed tööpäevad. Vanal pensionäril võis seal jätkuda tegemist hommikust õhtuni, kuid Elkenil kulus sama kirjavahetuse ja arvete korraldamiseks ainult pool sellest ajast.

Klõbistades arvelaual ja klõpsutades selle väikesi nöpse, kuulis Elken, kuidas vana Veiderpass käis laoruumis riiulite vahel rahutult edasi-tagasi: pisut ettepoole kumaras, hall habemetutt lõua otsas terava kiiluna ees, madal kraerõngas odava rohelise kaelasidemega pisut viltu, vana Moser põksumas vestitaskus. Ta astus käed seljal, liputades sõrmi, ja aju — see imestamisväärseim mehhanism maailmas — lennutas mõtteid minevikku, olevikku ja tulevikku. Ja mõtelda-muretseda oli palju, sest äri käis aasta-aastalt üha enam alla, ning polnud väljavaateid, et olukord paraneb. Omal ajal oli Veiderpassi raamatukauplus olnud linna nimekamaid ja suuremaid ning tegutsenud ühtlasi kirjastusena. Nüüd oli talle tekkinud võistlejaid moodsate suuräride näol ja ka kirjastamine oli peaaegu täiesti soikunud. Veiderpass tundis end üksi ja mahajäetuna: kõik ta neli last olid pudenenud omaenda maailma, ta raamatute juurde ei jäänud neist ükski. Ja tegid targasti — oli Veiderpass hiljem veendunud, sest raamatuäri õitseng näis olevat lõplikult möödunud: kes ostis nüüd veel raamatuid! Sest ega's muidu Veiderpassi suure äriruumi tühja nurka ei kogunenud sügisel mahukaid veinipudeleid, moosi- ja meepurke. Ta raamatukauplusest hakkas kujunema mingi segatüüpi hädaajakauplus.

«Näeb, millal ja millega see kitsas aeg lõpeb,» rääkis Jüri Veiderpass Elkenile. «Mis aasta edasi, seda vähemaks jääb läbimüük ... Ei tea, kes siin süüdi, kas mina ise või ostjad. Võib-olla olen väikese haridusega, ei oska enam rahuldada ostjate nõudeid, — maalt ju olen tulnud, tegin siin omal ajal head äri, minu kauplus oli üks suuremaid. Aga nüüd ma pole endaga enam rahul; vanaks jään samuti, mõnegi väärsammu olen astunud, mõnegi hea juhuse maha maganud. Pojad peletasin nagu mürkgaasiga endast eemale: kumbki neist ei jäänud peatuma äri juurde. Ja võib-olla ongi parem: nüüd on nad mõlemad ilusal, haljal oksal ja teenivad leiba «ausal» kombel: üks neist kaubitseb metsaga, teine on eksporttapamaja abidirektor.»

Mõned aastakümned tagasi oskas Jüri Veiderpass arvestada massi nõudeid. Ta kirjastas mitmesuguseid raamatuid, mida rahvas elavalt nõudis ja milledest mõned väljaanded võimaldasid korralikku puhaskasu. Igal aastal laskis ta järjekindlalt turule naljakalendri, pühadealbumi, ta kirjastusel ilmus unenägudeseletajaid, armastuskirjade näiteid, viisakuseõpetusi, käetarku, suguelusaladusi, kunst miljonäriks saada, kokaraamatuid ning vereromaane annete kaupa, mis levisid tõepoolest suurel arvul. Nüüd näis niisuguste raamatute aeg olevat möödunud, nende suurtest trükkidest tolmasid veel paljud laos ja nõudmine nende järele oli hoopis väike. Alles aasta eest oli ta tahtnud elustada oma kirjastust, lastes välja kaks juturaamatut ja ühe luuletuskogu, kuid nüüd mõtles ta hirmuga neile mahamaetud summadele, sest raamatute ilmudes võttis arvustus need vastu kära ja mõnitusega. Ta raamatute autoriteks olid nimeta kirjamehed, teosed nende esikteosed, ja kuna Veiderpass ei tundnud kirjandust, oli ta nende teoste väärtust üle hinnanud. Eriti luuletuskogu ... seda oli müüdud ainult mõnikümmend eksemplari: ta oli trükkinud need raamatud lattu, oli hulk raha matnud surnud asjade alla. Isegi suguelu käsitlevaid raamatuid, milledel omal ajal oli suur menu, ei riskinud ta enam kirjastada, ja autorile, kes talle üht säärast pakkus, ta naeratas:

«Suguelu saladused? Ah, meie ajal ei ole ju enam

suguelu saladusi! Kui see raamat sisaldaks suguelu näpunäiteid — siis vahest veel kuidagi!»

Käed selja taga, turi pisut vimmas, liigutades pöidlaid, jätkas ta käimist riiulitevahelisel kitsal rajal nagu vang oma ahtas puuris. Käis üsna hääletult kautšuktaldadel, ülal kõmises rahutu tänav. Ja küllap seal edasi-tagasi matkates puuris ta mõtet, mis teda viimasel ajal hakkas valdama ikka enam ja enam: lõpetada äritegevus. Lõpetada äritegevus ja veeta vanaduspäevad vaikselt oma linnaäärses aiamajas, — pika elu jooksul kogutud varandusest pidi selleks jätkuma. Ta oli ju viimaseil aastail äri alal teotsenud enam harjumusest, kartes töötust ja igavust rohkem kui midagi muud.

Astunud Veiderpassi teenistusse, oli Madis Elken nagu hakanud lugema mõnd uut romaani, sest loob ju iga perekond oma kroonikaid, mis kõikidest varjamistest hoolimata satuvad naabrite kätte, eriti nende mustemad leheküljed. See kirjutamata perekonnakroonika andis Jüri Veiderpassist kaunis heatahtliku kokkuvõtte, ja ka preili Ehka teadis, et Jüri Veiderpass on õiglane, aus ja lahke peremees, keda ta on teeninud enam kui viisteist aastat. Tabab teda äpardus või õnnetus, ei jookse ta kisendades ümber, ei sõima, puhi ega ähi nagu sepalõõts. Mida raskem hoop teda tabab, seda vaiksemaks ta jääb, seda püsivamalt ta istub kontori laua juures, üksi ja käsipõsakil. Selle preili Ehka iseloomustuse järgi pidi Elken Jüri Veiderpassi tahtmatult võrdlema laste pildiraamatust välja lõigatud paikese onuga, — hea ja õiglasega kuni naeruväärsuseni, heldega nagu automaat: lase sellesse kümnesendiline, tõmba rõngast, ja midagi sulle ikkagi pudeneb peopessa, olgu seda kui vähe tahes.

Ühel päeval tõi ekspress Veiderpassile kirja, millele olid märgitud sõnad «Väga kiire». See oli kirjutatud ilusale armastuskirja paberile, suurte, ärevate tähtedega ja näis olevat tõepoolest kiireloomuline. Sest pisut järele mõelnud, ruttas Veiderpass kauplusse, avas kassalaeka, luges üle selles oleva raha, otsis ka taskuraamatu vahelt viimased kroonid ja pistis ümbrikku.

«Härra Elken!» hüüdis ta siis. «Siin on üks kiri, viige

see minu tütrele, proua Toomele! Rutake, palun,» lisas ta. «Sõitke juba trammiga!»

Aga kui ta vaatas uuri, oma vana Moserit, käskis ta Elkenil võtta auto, andes talle sõiduraha.

Ja ütles:

«Hoidke ümbrikku hoolega, — selles on raha.»

Elken võttis auto ja sõitis ümbrikul märgitud tänavasse. Suure kivimaja koridoris tuli tal käia kuue vasknimekaardiga varustatud ukse ees, enne kui leidis otsitava: «Johannes Toom, kapten.»

Ta helistas, ja talle avas pidžaamas daam, kes ilmselt oli tõusnud tualettlaua eest:

«Härra Elken?»

Ja erutatud käsi sirutus talle vastu.

«Jah, olen Elken.»

«Ometi kord inimene, kes vastab inimese kombel ega hüüa igale küsimusele: just nii, proua kapten, just nii!»

Elken ulatas prouale ümbriku, kuid proua taganes ukselt ja palus teda hetkeks sisse astuda. Samas eestoas Elkeni juuresolekul rebis ta lahti ümbriku, otsides sellest kirja, kuid ei leidnud seda, ka rahapakk näis talle tunduvat kahtlaselt õhukesena. Ja miks puudub kiri?

Proua Toom hakkas hädaldama:

«Ma ei saa isast aru. Kas tal puudusid prillid, kui ta luges mu kirja? Palusin teda saata kolmsada krooni, tema aga saadab ainult kaheksakümmend.»

Ta muutus kahvatuks, närviliseks, rahamärgid värisesid näppude vahel.

«Mis saab nüüd küll minust, kust ma võtan puuduva osa — kakssada kakskümmend krooni? Aga mees mul muudkui sõidab minema, kaob nagu kivi vette. Olen talle saatnud kolm telegrammi, ootan vastust ja raha nagu haige. Asjata. Ta ometi teab, et täna on meil õiendada auvõlg. Kolmsada krooni. Mõtelge: auvõlg! Jääb see täna maksmata, loobib homme iga ajaleheteporter meid poriga nii palju, kui süda himustab.»

Elken naeratas piinlikult, kuid püüdis teeselda, nagu poleks ta kuulnudki proua perekonnasaladusi. Talle tundus väga võõrastav, et proua hakkas oma meest paljas-

tama võõrale isikule, keda ta nägi esmakordselt. Kuid hättasattunud naine ei leppinud sellega, ta virises edasi, kirudes meest ja isa.

«Oli mu isa vihane, kui ta selle kirja andis?» küsis ta.

«Ei, miks? Ei märganud.»

«Miks ta siis ei lisanud paari sõnagi? See, mis ta tegi, oli kõrk žest. Viskas mulle raha nii-öelda näkku. Nüüd olen ma nagu kahe kurja vahel: ühel pool mees, teisel — isa. Arvan, te olete juba mõndagi kuulnud mu mehest, ja just tema nii-öelda ohvitseri «aumehelikkusest». Niisugune... ah! Ta muidugi ei liigutanud sõrmegi minu telegrammide peale!»

Ta näis olevat nii närviline, et võis iga hetk nutma puhkeda.

«Võib-olla... saate teie, härra Elken, mulle laenata paariks nädalaks...»

«Ei!...» hüüatas Elken ruttu, veel enne kui kaptenipoua sai lõpetada. Aga teise hetke pärast hüüatas ta uuesti, nüüd juba kohmetult: «Siiski, proua, ma saan teile anda väikese summa, ainult väikese — paarkümmend krooni. Rohkem mul pole.»

«Aga sellest ju mulle ei jätku, seda on lõpmata vähe, härra Elken! Seda raha ma ei või teilt tõesti vastu võtta, seda te vajate endale taskurahaks.»

Ta ruttas tagatuppa, käis seal kärmete sammudega ühest ruumist teise; siis kuulis Elken, kuidas ta rebis paberit. Tulles tagasi, oli tal näpu vahel kiri.

«Aidake mind, härra Elken!» palus ta. «Näete, hädas olen! Hiljemalt täna pean tasuma selle auvõla. Muidu ei tea, mida homme ajalehed kirjutavad. Milline sigadus! Ilus aumõiste mu mehel auvõlast! Loodan, te saate minust aru ja aitate mind. Ma kirjutasin kirja major Mäe prouale, olge lahke ja viige see talle kätte. Ja tooge temalt ka vastus.»

Elken võttis proualt kirja, libistas taskust uuri peopessa ning ruttas välja: see käik röövis talt uuesti aega, kontoris aga ootas teda kiire töö.

Proua Mäe asemel võttis Elkeni vastu major Mäe ise. Ta nähtavasti avas ka ise kirja ja kirjutas vastuse, millele oli lisatud rahamärke. Saades koguka ümbriku, näis proua Toom tundvat kergendust, kuid ka seekord val-

mistas ärev ootus talle ainult pettumust, sest saadetud rahast talle samuti ei piisanud.

Proua Toom raputas imestusest pead ja ohkas.

«Mul on piinlik, härra Elken,» ütles ta, «aga teie aitate mind veelgi. Mul ei ole ikka veel koos tarvilikku summat. Oh, mul on influentsa, arst ei luba mind välja — muidu ma ajaksin need asjad ise. Ärge kartke, et mu isa pahandab, kui te hiljaks jääte. Või veelgi parem: ma saadan talle Peetriga kirja. Jah, aidake mind, palun. Teate — auvõlg, see on see kõige hirmsam!»

Elken ei saanud keelduda minemast, kuna proua Toom külvas teda üle igasuguste meelitustega. Ja veel enne kui Elken oli lahkunud, avas proua Toom akna ja hõikas kedagi Peetrit, kes vastas talle rämedal kurguhäälel. Ta saatis selle Peetriga isale kirja, teatades, et Elken on tema teenistuses võib-olla õhtuni. Nüüd läkitas ta teele veel kaks uut kirja — mõlemad vendadele. Elkenil tuli kohe sõita linna servale tapamajja, mida piiras hall maakivist müür. Üle müüri paistis madal kivihoone, mille pikk korsten hüpitas sügistaeva poole halle suitsukägaraid. Suur peavärav seisis lahti ja sellesse logises parajasti maamees oma töövankriga, väsinud pull vankripära küljes.

Elken otsis üles kontori ja pääses abidirektor Veiderpassi jutule. See pojast Veiderpass oli samuti laheda ja suure kuuetorbikuga nagu ta isa, kuid selle torbiku sees polnud tühi luukere, vaid kõigiti turjakas ja lihav mehemürakas.

Elken ulatas talle kirja. On näha, et selle härra otsustusvõime oli juhtival ametikohal arenenud. Ta ei viivitanud ega nühkinud end pöördtoolil — teadmata, mida teha. Ta ei heitnud pilkugi kirja toojale, vaid rebis blokist lehe, kirjutas sellele üheainsa sõna — «ei», sulges ta ümbrikku ja ulatas Elkenile.

Elken teadis, mida sisaldas kiri, ja ta ruttas kohe teise venna juurde, kes elas ühes kaugemas linnaosas. Oli hakanud piisutama vihma, tihedat, nähtamatut uduvihma. See immitses Elkeni õhukesest mantlist läbi ja rõskus tungis talle luusse ja lihasse.

Ümbriku aadress juhtis Elkeni väikesesse hoovipealsesse majja, mille uued vihmatorud nõristasid toob-

reisse tõrvasegust vett. Kogu ukseesine ja eeskoja telliskivipõrand olid täis laste poriseid jäljesarvikuid. Köögis, poolpimedas ja nii väikeses nagu kapp, podises ahjupliidil kapsapada. Väike naine avas ukse, võttis sisseastuja umbusklikult vastu, nagu oleks see mõni politseiagent.

«Siin on kiri härra Veiderpassile.»

Teisest toast, džuudist ukse-eesriide vahelt pudenes eestuppa üksteise järel kolm määrdunud last, kelle pesemata kriimnäod vahtisid uudishimulikult üles Elkenile.

Elken ulatas kirja naisele, ja see ruttas kohe teise tuppa.

Nagises voodi, ümbrik rebiti lahti. Kirja lugemine nõudis nähtavasti palju vaeva, sest alles tüki aja pärast algas laudseina taga äge kirumine ja vandumine.

«Juba jälle raha, võtaks kurat! Raha — kakssada krooni! Liisbet hakkab vist jaburaks minema, või peab ta mind lehmaks, keda iga päev kolm korda lüpstakse? Auvõlad! Tean ta auvõlgu! Kui palju raha ma olen sulatanud tema «auvõlgadeks» — aga tagasi pole ma saanud rohkem kui selle, mis ta kord andis Eedile kampsuni ostmiseks: viis krooni. Nüüd on tal jällegi auvõlad! Igavene iri-liri rahaga! Ei, ütle sellele poisile seal, et ma midagi ei saada, käigu ta põrgu vanakuradi vanaema juurde!»

Vaatamata sellele, et Elken oli kuulnud vähemagi sõna laudseina taga, andis naine talle edasi mehe eitava vastuse.

«Ei, öelge prouale, et ei saa, et... meil pole võimalik... et meil on endil puudus majas...»

Mees laudseina taga ei suutnud seda ebakindlat vabandust taluda, ta hakkas uuesti sajatama, veelgi vihasemalt:

«Mis sa seal räägid, et kuidagi pole võimalik, et meil on endil puudus majas! Öelgu Liisbetile, et sõitku oma auvõlgadega pärapõrgupõhja. Nüüd, kus kapten eemal, tahetakse kuskilt sisse teha mõni karusmantel, et kui kapten koju tuleb, siis ta «seisab sündinud fakti ees» — viis-kuussada krooni on see kergemeelne naine jällegi kirjutanud auvõlgade kontosse.»

Kui Elken viis proua Toomele kirja ja suusõnalise eitava vastuse, venis proua nägu põlglikult pikaks. Ta ainus märkus oli:

«Kas nägite nüüd, millised vennad mul on, härra Elken? Kui omakasupüüdlikud on kõik inimesed maailmas: jookse läbi pool linna, aga keegi ei aita teist! Kuid teie, härra Elken, vist pakkusite mulle oma abi? ... Palju te ütlesite — kakskümmend krooni? Oleksin tõepoolest tänulik, kui laenaksite mulle siiski selle summakese — kõige enam üheks nädalaks. Usun, et siis juba tulen oma võlaga toime...»

Elkeni tunded olid tänase jooksmise tõttu väga segased, ja kogu see kihutamine rahasummade järele paistis talle veidra komöödiana. Praegu ta igatahes poleks pakkunud prouale seda summat: kuigi üsna väike, oli see siiski teenitud suure vaevaga ja pealegi — selle rahaga oleks ta pidanud läbi ajama järgmise palgapäevani. Nüüd aga ei jäänud tal järele muud kui pista käsi põue, tõmmata rahatasku välja ning ulatada prouale küsitud summa.

«Tänan,» ütles see. «Tasun teile hiljemalt kahe nädala pärast. Olen tõepoolest väga pealekippuv...»

Väljas oli pime, kui Elken jõudis tagasi tööle. Kell oli juba viis läbi ja varsti suleti kauplus. Kogu tänane post oli veel korraldamata ja pakid postkontorisse viimata. Kauplus oli tühi, laoruumid hääletud ja pimedad. Elken istus üksi ja askeldas tulevalgel väikeses kontorikarbis. Ja pärast jooksmist ja askeldamist poriseil tänavail oli nii ääretult mugav istuda. Imelik pilt ilmus veel nüüdki ta silmade ette: pidžaamas kapteniproua, juuksekahlud tollakile ja sassis, hädaldas oma võlgade pärast ja siunas aumõistelagedat meest. Siis tapamaja ülemaju — abidirektor, kes täitis mitmendat kuud direktori kohuseid, kinnine ja ihne nagu mõni rahakapp, mille juurde soovimatu külaline pääseb vaid hapnikulambiga; ja väikeses hoovimajas see kolmas Veiderpass, Jaan, kes öeldi olevat «metsakaupmees» ja kes täna nii armutult loopis vihaseid granaate oma õe kahtlastele auvõlgadele.

«Veider perekond need Veiderpassid,» mõtles Elken, surus paberossiotsa tuhatoosi, ajas palitu selga ja astus

tagauksest õuelabürinti, kust ruttas välja tänavale, niiskesse ja tuulisesse õhe. Ta viis saadetised postkontorisse ja astus lähemasse söökIasse, et lõunastada — ajal, mil teised istusid juba õhtulauas.

Üks Veiderpassi võsudest jäi tal täna veel nägemata — keegi Giina, Iina või midagi sellesarnast. Vana paiuki-Andres oli temast paaril korral Elkenile jutustanud kui vahvast tüdrukust, võluvast tüdrukust, kellel on palju sex appeali. See ütlus kuuldus küll pisut koomilisena paiukile kihutatud maakooliõpetaja hambutust suust, kuid teisest küljest — miks paiukile kihutatud maakooliõpetaja ei peaks meie päevil olema moderniseerunud isegi džässikultuseni?

Ühel märdikuu õhtul, kui põhja pöördunud tuul oli päevase vihma tänavail poleerinud siledaks jäävõõbaks, sattus Elken teatrimaja ees juhuslikult kokku selle vana paiukisaajaga. Libeda jalgtee tõttu kõkerdas see vaevaliselt edasi nagu pime, kombates ettevaatlikult kepiga teed. Elken võttis vanahärral käe alt kinni ja saatis ta kodu ukse ette.

«Astuge minu poole sisse, härra Elken,» kutsus vana mees. «Tulge ja vaadake, kuidas ma elan, ja ajame mõne sõna juttu.»

Kuna Elkenil polnud õhtu kohta teisi kavatsusi, võttis ta lahke kutse vastu.

Ülal teisel korral vedas rauk püksitaskust välja võtmekimbu, milles tilises vähemalt paarkümmend võtit; siis muukis ta lahti eesukse, mis oli lukutatud kahekordselt, ka snepriga; ja kuna ta elas üüritoas, siis vajas tal iga kast ja kapp lukku ja võtit. Ta süütas petrooleumilambi, vanad käed tilistasid tükk aega kuplit, enne kui said selle asetada tagasi kohale; ja üha heledamaks muutuv tuluke levitas ähmast valgust vanale, koidest puretud mööblilaole.

«Kuidas olete rahul oma uue kohaga?» küsis Veiderpass, lükates Elkenile tooli ja istudes ka ise väsinult laua juurde.

«Miks mitte rahul olla,» vastas Elken. «Härra Veiderpass on viisakas peremees — on nagu lihane isa. Olen rahul.»

«Jah, vend on mul kuldne inimene,» kiitis rauk. «Võib-

olla liigagi hea ja vastutulelik. Ja justament selle tõttu on ta endale kaela saanud suuri raskusi, väga suuri, nii et isegi . . .»

Rahalised raskused?

Kas tõesti ka Veiderpass oli sattunud rahalisse kitsikusse ja likvideerib võib-olla varsti oma äri?

Elkeni silme ette ilmus Veiderpassi küütsakas kogu, mis liigub laoruumis riiulite vahel nagu süstik, ikka edasi ja tagasi, edasi ja tagasi. Nii käib ta seal viimasel ajal tundide kaupa, olles muutunud eriti rahutuks, sõnaahtraks.

«Vekslid?» küsis Elken osavõtlikult.

«Mitte just vekslid,» kõlas vastus. «Kuid midagi veelgi halvemat kui need: lapsed, härra Elken! Ma ei peaks sellest rääkima, kuid olen jäänud vanaks, hakkan juba lobisema. Mis kroon iganes kaupluses laekub, see läheb laste tasku. Kas on siis Jaanil, Paulil või Liisbetil tasuda hädaline auvõlg . . .»

See sõna oli nüüd Elkenile väga tuttav: sama «auvõla» pärast oli ta hiljuti jooksnud linnale mitu haaki ümber, ajades taga kahtsada krooni, ent kuigi sellest oli möödunud juba mitu head kuud, võlg oli ikka veel tasumata. Paar korda oli proua Toom kohanud Elkenit isa äris, ja alati ta oli vabandanud, et võlg on piinlikult hilinenud. «Ah, härra Elken,» hüüatas ta ehmunult, «ikka veel ma pole teile tasunud kahtkümmend krooni, kuid homme... Homme loodetavasti mu mees saab suurema summa, siis saadan teile selle kohe ja suurima tänuga.» Kuid iga kord möödusid ja ununesid need «mehe homsed suuremad summad», ja võlg seisis senini tasumata.

«Nii see on, kahjuks!» ohkas rauk. «Mu vend oleks tea kui rikas ärimees — üle pealinna võib-olla. Aga lapsed — need kannavad ta varanduse laiali, üksteise võidu. Kaua see enam nii ei kesta, teevad varsti lõpu peale. Kuid siis oleks mul kahju väikesest Giinast, mu ristitütrest, tema õppimine jääks pooleli. Ta on ju eriti andekas tüdruk, väga südi tüdruk, sex appealiga, nagu ikka olen kinnitanud. Õpib maalikunsti ja mitte ilma eduta! Juba kevadel esines näitusel ja müüs ühe pildi

kellelegi ameeriklasele. Mees maksis häbematut hinda — küll ikka enam Giina sex appeali pärast!»

Rauk kõhistas oma luisesse pihku, ja see ta kahemõtteline naerukõkutus oma vennatütre paljukiidetud sex appeali üle mõjus Elkenisse eemaletõukavalt.

Lõpuks ütles Andres Veiderpass murelikult:

«Ma kardan väga oma venna pärast. Olen kuulnud, et ta kaela on veeremas ränk kivimürakas, — küllap see matab vanamehe lõplikult enda alla. Jajah, need lapsed, lapsed . . .»

Kui Elken läks teisel päeval tööle, valdas teda väga rusuv tunne. Ta astus alla kauplusse nagu koopasse, mille nurgas hingitses koksiahi, levitades kerget karmu ja soojust küdikülma ruumi. Veidi hiljem astus kauplusse keegi vanapoolne mees, — vihmamantlis, kuigi väljas ulatus külm üle kümne pügala — küsis Veiderpassi, istus koksiahju ette toolile ja jäi ootama. Ta vaikis peaaegu kogu aja, vaadates väga sageli kella.

«Otsin tööd,» kaebas ta lõpuks Elkenile. «Olen perekonnainimene, nelja väikese lapse isa. Kannatame juba kauemat aega puudust. Tuba on kütmata, külmast veel saaksime kuidagi jagu, aga nälg, nälg! . . . Ja lapsed.»

Ta veeretas käte vahel oma nahkmütsi, ta hääl kärises, tinahallid silmad rändasid rahutult ja piidlevalt ringi.

«Teenisin mõne aja Veiderpassi juures,» jätkas ta siis. «Rikas mees, tal on suur ja vana äri, usun kindlasti, et ta leiab minu jaoks tööd. Ei või nuriseda, sest kui peremehel polnud tal väga viga . . .»

Teadagi, et Veiderpass pidi ta saatma tühjalt minema.

«Jah, jah, ma mäletan teid muidugi,» ütles ta, «miks mitte! Aga pole enam endised ajad,» jätkas. «Üsna viletsasti käib nüüd minugi käsi. Ei ole siin enam seda rühki, mis teie ajal: teie ajal töötas mul kuus-seitse ametnikku, nüüd ainult kaks. Kolmanda vallandasin mõne kuu eest, ja võimalik, et üks peab veelgi minema. Mõtlengi juba, et lõpetan äri, siis muidugi tuleb kõigil lahkuda.»

Ränk kivi, millest oli rääkinud vana paiukimees, näiski hakkavat lämmatama Jüri Veiderpassi. Ühel räidinud sügispäeval tuli ta erutatult kontorikongi, otsis

kaua võtit, avas laeka, soris ja pildus pabereid. Siis otsis ta põuest taskuraamatu, mis oli pungis rohkem dokumentidest kui rahast. Ta korraldas paberid mitmeks hunnikuks, mõtiskles, kõõbitses paljast lagipead ja ohkas. Lõpuks kirjutas ta kümmekond paarirealist kirja.

«Viige need kirjad isiklikult adressaatidele,» ütles ta Elkenile. «Ärge laske neid kirjakastidesse, vaid andke käest kätte. Ja nende kolme peale tooge mulle kohe ka vastus.»

Elken ajas palitu selga ja ruttas välja. Ta teadis, et kirjad olid võlgnikele, kelle juures Elken samasuguste meeldetuletustega oli käinud juba mitu korda varemaltki. Ka võlgnikud tundsid teda juba ukseprao vahelt, võtsid kirja vastu lakoonilise küsimusega: «Veiderpassilt?» ja sulgesid kähku ukse.

Kirju laiali kandes pidi Elken Veiderpassile vastuse tooma kelleltki Juhkamsoni-nimeliselt, kelle korteri eeskoja seinad olid kaetud linnutopistega, põdra- ja sokusarvedega. Ümbriku avanud ja paberit sirvinud, vaatas Juhkamsoni-nimeline istuvat kirjatoojat üle prilliäärte ja muigas pisut. Ta oli kummardunud ettepoole ning näis, nagu oleks ta võtnud poksimispoosi.

«Siis vanal Veiderpassil on nüüd tuli hänna all?» küsis ta pilkavalt. Kui Elken talle midagi ei vastanud, jätkas ta, nagu oma sõnu kinnitades: «Jah, jah, tühi käes ja tüürikas peos! Kihutab nagu põdrasõnn ringi ümber põõsa, raba sõrgade all aina tuiskab!»

Kuidas see inimene nägi teist inimest looma kaudu! Nähes, et mees ootab vastust, ütles Elken õlgu kehitades:

«Ei mõista, mida tahate sellega öelda.»

«Ah nii, et ei,» urises Juhkamson, ja irve hakkas pikkamisi kaduma ta lamedalt näolt. «Teenite Veiderpassi ja elate nagu kits kotis! Harilikult teenijad-ametnikud teavad ikka rohkem peremehe elu-olust ja saladustest kui peremees ise! Peate küll olema liiga vähe uudishimulik. Muide — kui inimene pole uudishimulik, siis pole ta ka edasipüüdlik. Tähendab — et teil pole aimugi, et Veiderpass sai poolemiljonilise pommi pessa? Pristav ju nuhib nüüd Veiderpassi äri ümber nagu mägrakoer rebase koopas.»

«Poolemiljoniline pomm? Kuidas... kes?»
«Või veel — kuidas ja kes?! Veiderpass ju kasvatas ise endale kaagid kaela. Nüüd laskis see puukaupleja oma poolemiljonilise veksli protesti, ja vekslil oli isa allkiri. Vanamehel läheb majaloks haamri alla, — pole enam mingit kahtlust.»
Ning lisas:
«Igatahes poeg tegi targasti ja ta näitas isale ja õdedele-vendadele, kuidas tuleb asju ajada ja kalkuleerida, kui ei taheta puupaljaks jääda. Puukauplejal oli isa žiiroga poolemiljoniline veksel. Ta sai teada, et Paulist vend raiub juba pikemat aega isale auku pähe, muretsegu see oma maja obligatsiooni tagatisel talle miljon. Muidugi «laenuks lühema aja peale». Et kui sina, isa, ei hangi mulle seda miljonit, siis ma ei tea, mis minust saab... Kas kuul või mis! Sest auvõlad... Ja vanamees pikkamisi harjuski järele nihkuma. Sellest mahhinatsioonist sai puukaupleja haisu ninna; ta teadis, et kui isa kühveldab miljoni tapamaja-venna kurku, siis on kõik teised lapsed pärandusest enam-vähem ilma. Palju siis maksab see majalogu, mis võib olla oma paarsada aastat vana ja kõlbab õieti ainult veel tuvipuuriks. Ühel heal päeval ajab ehituskomisjon sealt elanikud ja kaupluse välja ja lööb lauad uste-akende ette, kui seda koihunnikut ei osata õigeks ajaks tuhaks teha! Igatahes kargas puukaupleja õigel ajal näitelavale, ja tapamaja-Paulil tuleb oma auvõlgadega teha tuhat imet. Üsna õige tegu mõlema poja poolt: isa muudkui jagagu varandus enne surma nende kahe vahel ära, teadmata, mis siis lõpuks endast saab!»
Juhkamson võttis taskuraamatu vahelt kolmkümmend viis krooni.
«Andke see härra Veiderpassile: see on mu laen! Tervitage ja tänage, kuid usun, niisugused väikesed summad ei kaitse ta koihunnikut pristavi eest.»
Elken kasseeris veel paarist kohast laenusummasid, kuid need olid tõepoolest nii väikesed, et ei võinud protestitud veksli väljaostmisel avaldada vähimatki mõju. Pealegi lükkas Veiderpass summa üleandmisel Elkeni ette kapteniproua võla — kakskümmend krooni; niisiis tasuti tõepoolest kapteniproua «auvõlg».

Elken jälgis päevast päeva kaastundlikult Veiderpassi siseheitlust. Väliselt oli seda vähe märgata, Veiderpass näis olevat ikka tasakaalus, rahulik, kuid pisut vaiksem.

Ühel pärastlõunal hakkasid linnas lööma tornikellad.

«Tulekahju!» hüüatas preili Ehka. «Kas lõpuks ei põle meie maja?»

«Kuidas meie maja?» kohkus Elken, ja talle turgatas meelde Juhkamsoni ütlus, et kui Veiderpass ei oska õigel ajal oma koihunnikut tuhaks teha, siis ehituskomisjon võib sealt ühel päeval elanikud välja ajada — ja majast jääks järele vaid mõnus tuvipuur. Talle meenus samuti, et täna hommikul oli Veiderpass võtnud laoruumist naela otsast võtme ja läinud tagauksest välja: käis ta võib-olla pööningul, kus oli laos igasugust ajast ja arust läinud raamatuprahti, millest aastate jooksul vahest keegi bibliomaan ostis mõne tolmunud eksemplari. Veiderpass ülal pööninguruumis... Ta pole käinud seal peaaegu kunagi!

Elken kuulis, kuidas preili Ehka ruttas kauplusest välja. Ta tõttas temale järele, uskudes kindlasti, et tuul keerutab Veiderpassi pööningult suitsupilvi üle naabermajade ja et kiiluaknast limpsivad välja tulekeeled.

Kuid siiski — tuli oli lahti pääsenud kuskil mujal. Raekoja kell märkis kolme üksildase pauguga kolmandat linnaosa.

«Ma kohkusin hirmsasti, kui kellad lööma hakkasid,» ütles preili Ehka. «Ma kohkun iga kord, kui kuulen tulekahjukelli. Mõtlen: nüüd põleb meie äri.»

Elken vaatas talle imestunult otsa.

«Miks?» küsis ta, kuid taipas äkki, et ta poleks pidanud seda tegema. Kas siis ka preili Ehka kahtlustab Veiderpassi, et see kõrge kindlustussumma kättesaamiseks võib põlema süüdata oma maja? Esialgu tundusid need mõtted Elkenile rängad: aus ja õiglane, milliseks Elken Veiderpassi oli alati pidanud, kas ka tema saaks hakkama niisuguse tembuga, niisuguse ohtliku asjaga?

«Ongi ime, et see maja pole veel maha põletatud,» ütles preili Ehka. «Viimase kolme aasta jooksul on siin tuli lahti pääsenud kolmteist korda, iga kord aga kustutatud.»

Kolmteist korda kolme viimase aasta jooksul? . . .
See vana maja muutus Elkeni silmis mingiks salapäraseks nõialossiks.
«Kas süüdatakse sihilikult, või käiakse tulega lohakalt ümber?»
Nüüd aga seletas preili Ehka, et see summutamatu tulepesa asus kõrvalmajas, mille omanik oli keegi lihunik, kes ise elab mujal, oma teises majas. Sagedate õnnetuste tõttu oli olukord läinud isegi nii ohtlikuks, et ka Veiderpass kindlustanud oma hoone suure summa eest, samuti inventari ja raamatulao. Sest keegi ei kahelnud, et tolle kõrvalmaja tulejuhud on ühenduses kuritahtliku süütamisega ja et need võivad veelgi korduda. Kuid põhjalikest juurdlustest hoolimata ei leitud kunagi süütajat, kuigi lihunik käis istumas eeluurimise all kolmteist korda.
Lihunik oli linnas omandanud mingi «Sinihabeme» kuulsuse ja tal oli raske leida üürnikke. Need, kes nüüd elasid ta majas, olid oma vallasvara kõrgelt kindlustanud, arvestusega, et kui neil tuleb kas või särgiväel hüpata alla tuletõrje laialilaotatud linale, siis nad pole kaugeltki põlenud puupaljaks, vaid on teinud isegi ilusa äri.
Kui tulekahjukellad ikka veel ägedasti tillasid ja tuletõrjujaid sõitis ning jooksis tulekahju suunas, astus Jüri Veiderpass kauplusse. See mõjus Elkenisse imelikult rahustavalt.
Veiderpass tegi oma kasuka hõlmad eest lahti ja istus küdeva koksiahju juurde, tulekuma virvendas ta näol. Ta vaatas mõtlikult, kuidas leegid puresid koksi, kuidas koks vajus ikka madalamale ja madalamale restile. Mida võis ta mõelda koksiahju suu ees, kui väljas lõid tulekahjukellad, pangas aga ootas väljaostmist poolemiljoniline veksel? Kas ta ei mõelnud, et tuli oleks võinud praegu teha hävitustööd tema maja kallal, auruprits pumbata asjatult veejugasid leekidesse. Tuli hävitaks maja maani, ühes kogu kalliltkinnitatud kaubaga. Ja siis lahendaks tulekassast saadud kindlustussumma ühel hoobil esilekerkinud raskused. Tuli muudaks suureks rahasummaks kõik need vanad raamatukuhjad, mis pole üldse enam müüdavad, kuid mis siiski on kindlustatud

kõrge summa eest. Kes läheks üles pööningule, asetaks sinna küünla, mis pikkamisi kahanedes süütaks põlema läitmisained? Ja siis, keset vaikset ööd, tõuseksid vastu taevast ahned leegid, ja kellad heliseksid ning täidaksid linna jubedustundega...

«Küllap vist keegi praegu kõrvetab endale tulekassast ilusa summa sisse,» naljatas Veiderpass mornil ilmel, ja Elken oli veendunud, et Veiderpass äsja mõlgutledes oli tõepoolest otsinud vastust küsimusele: mis saaks, kui pistaks põlema omagi maja? Saaks kätte kõrge kindlustussumma! Kes nuhiks välja, et süüdi on omaniku käed, kuna tuli pääseb valla kesköõl, ajal, mil omanik ise magab rahulikult kodus või istub kuskil seltskonnas, sünnipäevalapse pidulauas.

Kuid Elken oli enam kui kindel, et Veiderpass ei saa toime sellise roimaga. Ta on aus ja õiglane mees, ta pigem laseb haamri alla minna oma maja ja äri, kui kisub end põletamise seiklustesse. Mõni teine jultunum tema asemel ei viivitaks kaua selle probleemi lahendamisega.

Ning nüüd lisas Elken Veiderpassi sapisele märkusele:

«Või mõni mees kõrvetab äriraamatuid, et varjata puudujääke ja võltsimisi!»

Vaevalt oli Elken lõpetanud oma märkuse, kui kauplusse astus ostja, kes teadis öelda, et tuli on lahti pääsenud — tapamajas.

«Tapamajas?»

Veiderpass hüppas erutatult üles, näost punane.

«Kummas tapamajas?»

«Eksporttapamajas!»

Veiderpassi esimeseks mõtteks oli, et ainelisse kitsikusse sattunud poeg võib tapamaja hävinedes kaotada hea koha, teiseks: kas ei too tulekahju soovimatuid sekeldusi, vangistusi, mõningaid paljastusi...

Ka Elken oli pisut kohmetu — oma ütluse pärast: «Või mõni mees kõrvetab äriraamatuid, et varjata puudujääke ja võltsimisi.»

Samal ajal lakkasid häirekellad, ja piinav vaikus sigines alla Veiderpassi hämarasse laoruumi. Niisiis, tuli tapamajas oli summutatud, seal võis veel vaid mõnest

sisselöödud aknaorvast välja irgitseda suitsu, kuna nobedad kiivrimehed juhivad veejugasid hoonelasusse, mis nüüd püsib vaikselt pikali nagu haige, kellele tehakse klistiiri.

Esimest korda nägi Elken, et Veiderpass, kes tavaliselt oli vaikne ja rahulik, nüüd väga erutus. Elken isegi kartis, et Veiderpass võib kokku langeda, sest ta kannatas südamenõrkust. Ta teadis, et summutatud tulekahju on sageli ohtlik; see aitab paljastada mõndagi kahtlast. Võtta auto ja kihutada vaatama? Sest ärev ootus oli piinav. Kuid võib-olla pole pojale hea, kui ta sõidab sinna. «Milleks niisugune ärevus?» võidakse õlgu kehitades küsida, ja see ehk halvendaks poja kui tapamaja praeguse direktori-kohustetäitja olukorda.

Äkki tirtsatas telefon. Veiderpass võpatas oma taburetil ja ta nägu muutus peaaegu surnukahvatuks. Siis tõusis ta püsti ja haaras kuuldetoru: helistaja oli ta tütar, kapteniproua Toom.

«Ah sina... Ja... ja... ma tean... jah, põleb... milleks see ärevus... Kuule, niisugust juttu ei aeta telefoni teel... Helistada? Tõesti, võib-olla ei olegi telefon rikutud.»

Veiderpass katkestas ühenduse ja võttis uue kõne tapamajja. Tükk aega ootas ta telefoni juures, siis tõepoolest keegi vastas.

«Kas dir... Ah sina, Paul? Kuidas on?» Ja aeg-ajalt avaldas Veiderpass kõnekõrinale oma heakskiitu: «Summutati! Kahjud väikesed! Ära põles paberikorv, tool, laud, mõned äripaberid?... Kuidas sai tuli alguse? Ei tea... juurdlus teeb kindlaks?»

Nüüd helistas Veiderpass tütrele, kapteniprouale, kes ootas ärevalt kuskil sõbra korteris telefoni juures, ja teatas, et tuli teinud tapamajas ainult pisut kurja: ära on põlenud paberikorv, tool, laud, asjaajaja uus mantel ja kübar. Kust tuli lahti pääses, näitab juurdlus, kuid arvatakse, et keegi on kogemata paberossiotsa või tiku paberikorvi visanud, ja see süütas paberid.

Viimaste päevade sündmused mõjusid erutavalt Veiderpassile, ta käis ringi murtult ja kurvameelselt. Kinnisvara kindlustuse vastu ta sai küll pangast laenu ja ostis välja poja poolemiljonilise veksli, kuid uus olu-

kord surus ta kontorisse laua taha, kus ta maadles mitu tundi numbriterägastikus. Kümned kalkulatsioonid andsid ühe ja sama tulemuse — et äri jätkamine end enam ei tasu, vaid uus aasta lõpeb paratamatult puudujäägiga.

Veel kärpida ja koondada? Vallandada mõlemad ametnikud: Elken ja Ehka; püüda läbi ajada omal jõul? Või suudab vend veel istuda kontoris selle kokkukuivanud äri raamatute juures ja tema ise kaubelda all äris? Või kärpida kahe ametniku palka? Palju annaks see aastas kokkuhoidu? Ei, sealt oli piinlik ja raske kärpida, ennem likvideerida äri, müüa maja — ja summast, mis jääb järele majal lasuvate võlgade kustutamisest, jätkuks vanaduspäeviks.

«Tõepoolest, isa, sa likvideeri äri ja müü oma majaloks maha,» ütles poeg Paul. «On veel viimane aeg. Muidu, vaata, variseb kaela. Küllap mõnigi asutus annab hea hinna, sest plats asub kahe käidava tänava nurgal. Tõmmatakse see koihunnik maha ühes lihuniku omadega ja ehitatakse pilvelõhkuja asemele. Metsade peavalitsus otsib ammu sobivat krunti, vaja mõnele kõrva juurde hiilida. Riigil raha kui raba — kui ainult saaks sobiva platsi.»

Ta hea nõuande tagamõte oli ilmne: müügisummast peab isa andma talle miljoni laenuks, ainult laenuks.

Laev hakkas «lekkima», ja esimene rott, kes temalt lahkus, oli preili Ehka, kes otsis endale uue teenistuskoha. Ta sai selle kuulutuse kaudu, kus lesk otsis müüjannat, kellel oleks kapitali ja kes võiks soovi korral jääda ka äriosanikuks. Elken kohtas teda kevadel rannamuusikal sageli ta valgepäise äriosanikuga. See näis veidi lonkavat, kuid selle eest sarnanes ta kõnnak veel täiesti sõdurite turjalt tulnud veltveebli omaga.

Veiderpassi äri läks nüüd kahe invaliidi tööjõul — mõlema põdura venna tööjõul, ainuke dissonants nende hulgas oli sportlasest Elken, kes võis end lao ja kaupluse vahel treenida lühimaade suurjooksjaks. Niisugune lootusetu hingitsemine ja viimsete sentide õngitsemine kahe invaliidiga kihutas ka Elkenit õigel ajal lahkuma, kui ta ei tahtnud ühes äriga põhja minna.

Nädalapäevad pumpasid nad vett vajuvast laevast, siis haigestus Jüri Veiderpass. Nüüd öeldi sinna alla keldri-

kauplusse appi tulevat Veiderpassi viimane võsu Giina või Iina, nagu teda kutsuti, vana paiukimehe Veiderpassi ristitütar, tema lemmik, kellele ristiisa küütis sageli taskuraha T. linna, kus neiu õppis maalikunsti ja laulmist. Elken polnud Giinat veel näinud, vaid kujutles teda kuidagi ta innuka ristiisa kirjelduste järgi: sale, blond, sinakashallide põhjamaiste silmadega, suure sex appealiga. Elken nägi teda saabumas kui kevadist liblikat, libisevat kergeil tiivul läbi leebe õhu; ja alla keldrisse tulles satub ta ebameeldivasse kimbatusse, läheb leti taha, laob oma küünarnukini ulatuvad mustad nahkkindad letile risti nagu kaks jubedat konti mürgipudeli sildil; korvtooli istudes võtab auväärse ilme, nagu oleks istunud ooperi looži. Kuid Giina tuli kauplusse lihtsamalt, kui seda kujutles Elken. Tuli üsna lihtsa tüdrukuna, jalas kautšuktaldadega kingad, seljas hallikas lihtne kevadmantel, peas barett. Esimesel hetkel oli Elken temas pettunud ja võis juba kolme päeva pärast kinnitada, et preili Giinal — hoolimata ristiisa eelpropagandast — on vähem sex appeali kui vanal viiekümneliitrisel tindipudelil laonurgas.

Elken suhtus temasse teatud eelarvamusega. Oli ta ju veendunud, et see tüdruk on samasugune kui ta õde, proua Toom, tüüpiline Veiderpass: hellitatud, tahtejõuetu, laisk, edev, kergemeelne. Ja et ta õppis kaht kunsti korraga — juba see viitas ta pinnapealsusele ja kergemeelsusele.

Vana Andres viibis äri sulgemiseni kramplikult äris, vististi kartes jätta noori kahekesi, vististi olles hirmul, et ta õhuline ristitütar hakkab suhteid looma isa väikesepalgalise ametnikuga. Kuid Elkeni arvates oli see hoolsus ja pingutus täiesti liigne: juba mõne nädala pärast, kui rauk jättis nad kord pooleks päevaks kahekesi, lõid nad lähenemissuhteid — nägelemisega. Elken ei talunud selle uue hädaabilise eputusi ja veiderdusi. Ta oli nagu takkudesse sattunud kana, kes ei saa enam omal jalal edasi, vaid ukerdab ja vaarub ühelt küljelt teisele. Sest Giina näis muutuvat päev-päevalt saamatumaks, hooletumaks, hajameelsemaks. Talle tegi raskusi asetada laudtrepp riiuli ette ja tõusta paar astet üles, et küünitada raamatuid; ta ei saanud korgivinnaga

avada tindipudelit, või ta pillas riiulilt kangast võttes põrandale terve virna vihikuid. Ikka ja alati vajas ta abi, ning iga ostja puhul tuli ta laoruumi, et küsida Elkenilt, kas neil leidub nõutavat kaupa. Seaijuures ajas ta segi asjade nimed või moonutas nad tundmatuseni. Sel päeval, kui nende vahel tõusis nägelus, oli keegi pikkade juustega muusikaõpilane, laulja, mitu tundi pingutanud ja vihastanud kontoris töötavat Elkenit oma laulujorinaga. Ta näis seal läbi võtvat kogu solfedžo kursuse ning möirgas tosina tüütuseni leierdatud helifilmi lööklaule. Kui ostjaid kauplusse astus, taandus see laulumees laoruumi ja jätkas seal oma muusikat, pisut tasemini.

Elken lükkas kontoriukse lahti ja vaatas seda heledaruuduliste pükstega lindu, kes oli ikka veel lauluhoos, hoolimata sellest, et kuldnokad juba pesade juures olid unustanud laulud ja kägu hakkas rahva jutu järgi muutuma kulliks.

«Siin ei laulda,» ütles Elken karmilt lauljale. «Siin töötatakse. Teil tuleb valida teine koht. Ärge seda unustage!»

Ja ta tõmbas uuesti kontoriukse kinni, ükskõikne, mis nüüd tuleb. Hakaku Giina teda kiusama ja kangutagu ta kas või ametist lahti.

«Härra Elken, mul oli täna teie pärast piinlik,» ütles Giina talle etteheitvalt. «Teie tahate siia vist avada mõne poksilava, tõmmata inimesi köite vahele ja neid haakima hakata. Ma ei tea, kuidas pean end vabandama härra Silla ees. Teie tänane samm oli lubamatu.»

Elken taarus ühelt jalalt teisele, libistas pihu üle siledate juuste.

«Niisuguse kisa ja kära vaigistamise pärast maksab teil vaevalt vihastada, preili Veiderpass,» ütles ta. «Vähe veel puudus ja ma oleksin selle lauliku tagauksest õue visanud. Usun kindlasti, et see oleks meeldinud... nii teie isale kui ka ristiisale. Terve mõistusega teoinimene ei kannata niisugust logelejat, niisugust juuksekakku.»

«Kuidas te võite härra Sillast nii kõnelda? Logeleja, juuksekakk!»

«Miks mitte? Tunnen seda härrat mitu aastat tegude

järgi. Looder, ütlen, laske mind kas või laimamise pärast kinni panna. Mina niisuguseid igavesi töötatöölisi ei salli. Omale jalale nad ei pääse kunagi! Enne surmagi mitte! Kui see surm on aga visa tulema, siis aidatakse pisut nööriga kaasa.»

Nägelus hakkas selleks puhuks lõppema, ja kui nad jätkasid vaidlust, siis oli see rohkem põhimõtteline. Jõudes tagauksest hoovi kaudu tänavale, läksid nad tükk maad kahekesi, ühist teed.

«Teie ei salli ka mind, härra Elken!» ütles äkki Giina Veiderpass. «Mina vist olen samasugune looder kui Silla ja teised. Olen märganud, et kohtlete mind nii — tehtud viisakusega.»

Elken vaatas naerdes kõnelejale, ning ta otsustas teda seekord kohelda tehtud viisakuseta, siiralt.

«Ega te just ei meeldinud mulle küll,» tunnistas ta ja jälgis hoolega silmanurgast preili Veiderpassi. Ta esimesed sõnad tundusid usutlejale pisut karmidena, kuid oli üllatav, kuidas neiu püüdis näidata end täiesti rahulikuna. «Ma kujutlesin teid juba varem kergemeelse, pealiskaudse kunstieputajana, kes maalimist ja laulmist õpib niisama ajaviiteks. Kuidas te arvate, kas ma täna veel kõnelen teeseldud viisakusega?»

«Ei arva. Kuid huvitav oleks siiski kuulda iseloomustust enda kohta. Niisiis — te pidasite mind esialgu eputajaks. Ja nüüd te leiate?»

«Leian sedasama.»

«Sedasama?»

«Jah. Vaadake, võtame seda kas või nii: vanasõna ütleb, et nimest tuntakse meest. Kui kuulsin, et teid hüütakse Giinaks, Iinaks või jumal teab kelleks, siis teadsin, et olete midagi liblikataolist — õrn, ebamaine, poos ja fraas, nagu öeldakse: ilus kõnnak, ilus silmavaade, suured teadmised kosmeetikas, kodus kinoiluduste ülesvõtete kollektsioon, ühe sõnaga kodanik, keda elu veel ei pigista. Teie kaks tunduvat puudust on tahtejõuetus ja kergemeelsus. Isegi sellega ei saa te äris hakkama, et tõstate trepi raamaturiiuli ette, astute paar astet üles ja võtate soovitud raamatu. Mulle näib, et te oma saamatust koguni teadlikult kultiveerite. Mis mõte sellel on, preili Veiderpass? Mis mõte on näiteks sellel,

kui autojuht viskab autol neljanda ratta alt ära ja püüab siis edasi kihutada kolmega? On juba aeg jätta igal plikal see iinatamine ja giinatamine ja saada töötahteliseks naiseks. Teie nimi on Alviine, miks te moonutasite sellest veidra Giina? Milleks?»

Lõikuskuul sängitasid nad igavesele puhkusele Andres Veiderpassi, kes oli nelikümmend aastat töötanud rahvakooliõpetajana ja kelle pärast direktorist vennapoeg tegi mitu käiku reporterite juurde, et paigutada pealinna ajalehtedesse sõbralik järelhüüd. Too tapamaja-Paul tundis samuti huvi lahkunu testamendi vastu, kuna vanamees oli korduvalt kinnitanud — tal olevat vaevalt mõned sajad kroonid pangas hoiul.

Surnu testament leiti kirjutuslaua laekast ja see pakkus üllatuse: kadunu oli pärandanud küllaltki suure summa — kolm tuhat krooni — ainult Giinale, jättes teised vennalapsed hoopis ilma. Paul kibrutas laia murelikku laupa. Kui palju oli ta käinud kadunu juures mangumas laenu, pakkudes tugevaid kindlustusi! Iga kord oli onu saatnud ta tühjalt tagasi. Ja nüüd see küllalt suur summa langes ainuüksi Giinale — selleks, et sõita korraks Pariisi ja osta mõned mantlid?

Hädasti oleks Paul vajanud neid kolme tuhat krooni. Ta sõrmed kiskusid vägisi krampi, et pigistada vilets paberilipakas surnu viimse tahteavaldusega paberikorvi, rebida ta tuhandeks tükiks.

Oli lihtsalt imestusväärne Pauli laenamisnälg. See muutus peaaegu maaniaks, hädaks, agooniaks, tõveks. Ühe nädala jooksul käis ta kümme korda isa juures, soovides temalt laenuks miljon senti. Kust võtaks isa selle raha ja mida teeks tüdimatu manguja sellega? Äri? Kuidas nii suur häda selle äriga? Paul vandus ja kirus, näost punane, aga alati lahkus ta tühjade kätega. Kuid isa vajas rahu, sest ka tema tervis oli sügise tulekuga halvenenud ja arst soovitas talle paariks kuuks täielikku puhkust.

Paul Veiderpass astus nüüd sageli raamatuärri ja toimetas seal nagu uus peremees, püüdes oma käsutusse painutada nii õde kui Elkenit. Ta uuris äriraamatuid, kontrollis kassakviitungeid, otsides vist kuritarvituse

varjatud jälgi. Elken pidi andma talle sageli seletusi mitmete arvete puhul, ja juhtus, et Paul Veiderpass jäi tihtipeale kuidagi kahtlema.

Ühel pimedal sajusel novembrikuu südaööl hakkasid lööma tulekahjukellad, märkides õnnetuskohaks kesklinna. Samal ajal paiskas kähar suitsuhänd musta öökurku miljoneid sädemeid, nagu oleks Linnutee hakanud mässama ja liuglema. Linn oli valgustatud tulekahju kumast: loitsid kolm suurt puumaja südalinnas — lihunik Karu ja Jüri Veiderpassi omad. See osutus kõmuliseks tulekahjuks, sest nüüd langesid lihunik Karu majad lõpuks siiski tuleroaks, kuna see varem oli äpardunud juba kolmteist korda.

Peavarjutuid jäi kolmest majast kakskümmend perekonda, põledes puupaljaks. Üks elanik, kes hüppas alla koridori aknast, viidi haiglasse murtud säärtega.

Inimparv, kes jälgis lõõskavat tulemerd, süüdistas lihunik Karu kuritahtlikus süütamises, ja kõneldi muinasjutulisest summast, mille eest Karu olevat kindlustanud oma majad kolmes kindlustusseltsis. Kuid samuti teati, et ka Veiderpass ei saa kahju selle tulekahju läbi, sest ka tema oli oma maja ning kauba kindlustanud alatise tuleohu tõttu suure summa eest, suurema eest kui maja ja kaup seda väärt.

Oli kohutav vaadata, kuidas majast varisesid tükktükilt sisse katus, seinad, korsten, laed. Ja iga langemise puhul võttis must õhukoobas ülal vastu meeletu sädemetemere. Hommikuks oli Veiderpassi ärist järel vaid suitsev koobas, mille juures valvas tuletõrje lendsalk.

Veiderpass istus öö läbi ahju kõrval vaipadesse mähitult ja jälgis oma toast tulekumas tantsisklevaid punaseid varje. Kogu ta minevik oli hävitatud, sest hoones, milles ta oli töötanud enam kui pool oma eluajast, oli tal iga ruum ja nurk ühenduses mälestustega. Kuid tuli oli toonud kaasa ka suure muudatuse: Veiderpass võis nüüd vabaneda kõigist võlgadest ja siiski jääb talle järele suurem summa sularaha vanaduspäeviks.

Suurem summa vanaduspäeviks?

Kas mitte ei ilmu aga lagedale näljased mativõtjad, kes ulatavad ahnelt käe suurte kindlustussummade

järele? Ning tõepoolest — vaevalt olid tuletukid kustunud ja tuhakuhi lakanud suitsemast, kui Paul taas sõitis isale selgitama oma laenuhäda.

«Isa,» ütles ta ahastades, kartes iga sõna, mis tal tuli avaldada. «Kui sa ei laena mulle kaht miljonit, siis ma ei tea, mis minust saab. Minuga ei ole kõik korras... ma...»

Isa kummardus toolil ettepoole, ta hingamine peatus.

«Sinuga pole midagi korras?...»

«Olen toime saanud võltsimistega ja kõrvaldanud raha. Praegu on kõik veel vakka, aga... iga päev oodatakse revidente, siis olen lõksus, — siis tuleb minna mitmeks aastaks istuma, ja kogu mu elu on põhjas. Kui sa annad mulle puuduva osa, olen pääsenud...»

Ta sai oma miljonid, sellest hoolimata et nüüd läks lendu kogu kindlustussumma ja isale jäi järele vaid tühi krunt. Kuid ka seda tulest säilinud prügihunnikut käisid lapsed endale õngitsemas, et enne kui isa suleb silmad, kanda laiali kogu ta maine vara.

«Kes süütas majad?» kirjutasid ajalehed teisel päeval ja teatasid, et eeluurimiseks on vangistatud lihunik Karu ja Veiderpassi asjaajaja Elken, kuna see oli tulekahjuööl kontorist lahkunud õige hilja. Ja kummast majast sai tuli alguse — selle küsimuse pidi selgitama juurdlus.

«Kes süütas?» mõtles ka Veiderpass oma haigetoolil. «Tegi seda Karu? Või siiski keegi teine ... keegi teine ... kes samuti oli huvitatud kõrgest kindlustussummast ... et tasuda oma «auvõlgu»?»

Ta ei julgenud enam edasi mõelda, ta haige süda hakkas kiirelt vasardama. Võib-olla hoitakse vanglas kaht süütut, kuna tulesüütaja viibib vabaduses?

Kuhu panna pea, et mõtted valguksid mujale, need tinased mõtted, rasked nagu kaljurahnud, mis ähvardasid teda lõplikult enda alla matta!

1932

OMAKOHUS

Lõhkenud värvikorraga tammeuksel säras ümmargune vaskne silt nagu öövahi rinnamärk. Sellesse oli graveerija uuristanud sõnad: Aktsiaselts «Eksportmets». Vilust koridorist, kust läbi värviliste klaaside immitses sinist ja punast valgust, viis raudkäsipuudega keerdtrepp üles teisele korrale kontorisse.

Kontoris valitses põrgukuumus, hoolimata allalastud ruloodest. Tagumises ruumis, kontorijuhataja kabinetis, paukus täna ennelõunat juba neljas soodaveepudel. Karastavat jooki kuuldi vulksatavat klaasi ja seejärel ähkis mees mõnutsedes. Ees kontoris aga solistati tihti veekarahvini ja kummutati klaas klaasi järel leiget kraanivett.

Kahe akna vahele varjulisse kohta oli oma töölauaga kolinud Liisel Luige, kes küll enam krabistas laual laialipillatud arvelehtedega kui kandis neid raamatusse. See krabistamine moodustaski suurema osa ta piskust tööst, kuna ta pidi vähemalt teeseldes vähendama ajalünki. Ta kõrvalehtedes rippus kuldketi otsas kaks klaasrohelist viinamarja, ja ta põsed õhetasid täna loomulikust punast. Talle tundus kohutava piinana istuda sellisel troopikapäeval kontoris, kuna samal ajal mererand kihas tervistusmaaniat põdevaist logelejaist.

Siinsamas kontoris, teise laua juures kirjutusmasina taga istus üks neist enesekõrvetajaist päikesemaniakkidest, Maie Pihlik, alles kaheksateistkümne-aastane neiu, kes oli enesest välja meisterdanud väärika rannanumbri. Teda võidi pidada mingiks mulativärdjaks: ihu ja nägu

peaaegu seepiapruunid, silmad — helesinised, juuksed aga hoopis linakarva valged. See oli tõepoolest värdjalik kontrast, ja sagedail kiirülesvõtteil rannas sarnanesid ta pildid pigem negatiividega: nägu tume, silmad valged, täiesti valged, nagu puuduksid neil iirised, ja juuksed — oma toonitugevuselt ühtisid need juba taevaga. Ta ilusad sinised silmad oleks pildile toonud ainult ortokromaatiline plaat, kuid seda Maie Pihlik ei soovinud, hoopis vastupidi — ta uhkustas nende omapäraste ülesvõtetega, ulatas neid vaatamiseks igale tuttavale, küsides, kas tuntakse seda mulatti.

Alles kell kolm lõpeb kontoris töö ja alles siis võib joosta läpasest ruumist laiali, kes kuhu — randa päikese kätte, puiestikku põõsa villu või süstaga jõele.

Kuna Maie Pihlik luges tööpuudusel kirjutuslaua taga romaani ja Liisel Luige soris muidu krabistamise mõttes arvelehti, oli meesametnik Juhan Laos sõna otseses mõttes uppunud pabereisse. Täna tal näis olevat eriti ränk päev, kuna ta hommikust saadik otsis asjata üht kadunud arvet. Ta pööras segi kõik laekad ja riiulid, tuhnis suures aktikapis, ja iga veerandtunni järel kukkus ta kaela vihane kontorijuhataja Aleksander Janter, luksudes soodaveest.

«Kas leidsite, Laos?»

Tuhnides põlvili alumisel riiulil, veri näkku valgunud, pöördus Laos õnnetuna Janteri poole.

«Ei,» ütles ta tuhmi häälega, «mitte ei leia, olen kõik laekad ja kapid läbi otsinud.»

«Lohakus!» vandus Janter. «Kuulmata lohakus! Oodake, teeme siin varsti veidi õhupuhastust, anname mõnele mehele hundipassi ja saadame ta randa jalgu vastu taevast upitama.»

Alles paari päeva eest juhtus siin kontoris äge tüli, mis ähvardas lõppeda löömingaga. Nimelt kahtlustati kedagi praakijat, et ta on kõrvaldanud mõne meetri puid, mis olid määratud ühele tellisevabrikule. Kui praakijat kontoris neis kelmustes süüdistati, salgas ta kõike kangekaelselt. Sõna-sõnalt muutusid süüdistused ja kaitsmised ägedamaks, lõpuks kaotas praakija enesevalitsuse. Ta ristis Janterit saja sõimunimega ja teotas teda kõige suuremaks kelmiks. Muidugi vallandati ta ametist ja visati

koridori. Ja sellest päevast saadik oli Janter kinnine, ähmis ja pahur, käies ümber nagu vurriluu, mida kardeti ja millest püüti kõrvale hoiduda. Nüüd loksutas Janter oma vihavimma Laose kallal, kes pealegi oli täiesti süütu: Janter ise oli võtnud selle arvelehe enda kätte ja unustanud ta koju teiste riiete tasku. Nüüd ei võinud seda ükski mustkunst paigutada kontorisse paberite vahele, vallandatagu sealt kas või kogu kontori personal.

«Olete nagu eesel tõlla ees,» pilkas Janter. «See ei ole enam mingi sõit, see on sõidu karikatuur! Seal sõandab pukis seista ainult see viimane tobe!»

Ja ta ähvardas:

«Varsti lõpeb kuu ... siis vaatame järele, Laos!»

Nüüd ta pöördus preili Maie Pihliku poole, hoopis teisel toonil. Ta istus reitpidi lauaotsale, kõlgutas jalga, kummardus pisut ettepoole. Ei tea, kust ta küll võttis sellise paindliku hääle, see andis end murda nagu kuumutatud vits.

«Tahtsin küsida, preili Pihlik, kuhu te kadusite eile õhtul rannakontserdilt? Vilksatasite paar korda siin ja seal nagu kala — ja olitegi kadunud.»

Preili Pihlik vaatles teda oma taevassiniste silmadega ja naeratas. Äkki meeldis talle teha sellest kontserdi lõpust väike müsteerium: vaikida puiklevalt ... Ja õieti lahendub see küsimus meeldivalt just vaikimisega, sest ta oli kontserdilt lahkunud üsna ebaromantilistel põhjustel.

Nüüd pöördus Janter preili Liisel Luige poole, kuna nobless kohustas mõne lahke sõnaga kohtlema ka teist naisametnikku.

«Teid ma eile kontserdil ei näinud, preili Luige, üks teie moodi preili kõndis rannas kunstnik Liibusega. Kas te lõpuks ei poseerigi temale?»

«Mis te mõtlete, härra Janter?» hüüdis preili Luige punastades.

«Aga mida siis?»

Kuid Janteri naer näis olevat kahemõtteline.

«Mina ei ... poseeriks iialgi kunstnikule,» kinnitas preili Luige.

«Ei poseeriks? Taevake! Ja teie, preili Pihlik?»

«Mina küll!»

«Noh, vaadake, preili Pihlik on palju moodsam. Olen

seda ammu arvanud. Ei tohi ju kunstnike vastu olla nii karm: töid neilt keegi niikuinii ei osta, ja kui neile ka keegi enam ei poseeri, siis ei saa nad produtseerida isegi lattu!»

Nüüd küsis preili Maie Pihlik üsna rünnuhimuliselt:

«Kas teie, härra Janter, poseeriksite kunstnikule, ütleme naiskunstnikule?»

«Endastki mõista.»

«Isegi siis, kui akt pannakse näitusele?»

«Isegi siis.»

«Aga härra Laos?»

Laos oli ametis kadunud arve otsimisega; tusases meeleolus jättis ta selle talle ebasündsana näiva küsimuse vastamata. Tema eest vastas aga Janter:

«Väljaspool kahtlust, Laos on poseerimisega harjunud: tema järgi meisterdatakse juba mitu aastat nilbeid postkaarte.»

Janter pistis käe tasku ja jätkas:

«Oodake, näitan teile kohe, mul on paar niisugust postkaarti parajasti kaasas. Kui aga olete araverelised või häbelikud, siis on parem, kui ma neid ei näita.»

Ta teeskles, nagu otsiks tõepoolest taskust Laose järgi pildistatud postkaarte, ja kuna tal neid muidugi polnud, ütles ta, et on unustanud nad kahjuks koju, teise kuue tasku.

Kuus naerust kurdunud silma olid viskunud Laosele, kes ei võtnud osa teiste naljast, — naljast, millest ta näis olevat tüdinud.

Äkki tõmbas Janter taskust uuri, kirus ehmunult, hüppas lauanurgalt maha. Ta ruttas oma kabinetti, helistas ja kutsus auto. Siis tõttas ta välja, kaenlas kepp, mis kujutas endast salamõõka. Janterit ju tunti kõikjal veidrate esemete kogujana: ta kandis pilvisel päeval keppi, mis oli ühtlasi mugav vihmavari, kuna tulesüütaja oli tal jälle brauningukujuline.

Pool tundi enne tööaja lõppu libises Maie Pihlik büroost minema. Ta teadis, et Janter ei tule täna enam büroosse tagasi, ja pealegi oli tal töö juba ammugi otsas. Oli vaja rutata koju lõunale ja sealt siis noolelt mereranda. Liisel Luige lõi samuti oma kassaraamatu kinni, kuid büroost lahkuda ta veel ei julgenud. Ta veetis üle-

jäänud aja käekoti ja puudritopsi kallal ning käis siis juhataja kabinetis lõpetamas soodaveepudelit.

Väsinud ja tülpinud arve otsimisest, laskis Laos preili Luige eesuksest välja, riivitas ja lukutas ukse seestpoolt mitmekordselt ja laskus siis ise tagaukse kaudu suurde pooltühja õue. Tohutud lauavirnad levitasid meeldivat kuusevaigu lõhna, peaaegu põledes kuumas päikeseleilis. Keset õue asus lauatehas — uksed kinni, akendel luugid ees, korstna nõgistunud kraater külm, rööbastikul seisis rida vagonette kõrge plank-aia ääres. Kõikjal valitses segamatu vaikus: tehas oli neljaks suvekuuks katkestanud tegevuse, vallandanud töölised.

Ilm oli vaikne, tuuletu, trotuaaritahvlid kuumad. Laos ajas oma valge linase suvekuue hõlmad lahti ja otsis karastavat õhku, kuid päike paistis talumatu kuumusega. Kustki kioskist ostis ta tänase ajalehe ja karbi paberosse, toppis nad tasku, pöördus siis vana vallikraavi nõkku, sealt kitsasse Kalkuni tänavasse, kus elas ühe turukaupleja perekonna umbses korteris. Ka tema väikese köögi kõrval asetseva toakese oli päike kütnud kuumaks, kuigi akna ette oli lastud roheline kartongist kate. Termomeeter näitas siin kolmkümmend pügalat üle nulli.

Laos viskus suurele lillelisele diivanile, mis nagu tohutu konnakarp nurgas seisis. Ümberringi valitses segamatu vaikus, välja arvatud väike äratuskell, mis tiksus laual lonkavas taktis — see Laose hoolas sõber siinses toakeses ehk õigemini igas lihtsas üüritoakeses, millistes Laos elas juba kümneid aastaid, koolipõlvest alates.

Ta lebas diivanil poolküliti, jalad risti toolile tõstetud, väsinud ja roidunud. Ei tahtnud süüa, kuigi kõht oli tühi ja perenaist kuuldi köögis lõunasööki valmistavat. Ta kiskus taskust ajalehe ja võttis lugemisasendi vastu valgust, kuid lugejat temast täna polnud. Ta vaid sirvis suuri lehekülgi, pilgud kiindusid mõnele rasvasele pealkirjale, kuid sisu lugema hakates ta mõtted hajusid, koondusid üha tagasi saeveski kontorisse. Ta silme ette kerkis taas kontorijuhataja Janteri ümar kogu: näost punane, higine, käed suured ja pondunud. Kuub naela otsa riputatud, askeldab ta lahtise kaelusega pluusis, lõdvale lastud püksid vasakul puusal viltu. Püüdes teda iseloomustada, leidis Laos, et Janter oma isikus esindab kõiki

inimlikke pahesid, alates upsakusega ja lõpetades rumaluse ning alatusega.

Muidugi, selline kokkuvõte võis olla erapoolik, liialdatud, sest Laos vihkas Janterit. Janter oma kibeda ja hoolimatu pilkega mürgitas iga päev Laose tööindu ja meeleolu. Täna oli Janter teda võrrelnud tõlla ette rakendatud eesliga ja öelnud, et ta käib poseerimas — pornograafiliste postkaartide ateljees. Eesel tõlla ees! ... Solvavate torgete ohvriks oli Laos juba aastapäevi, tema kaela valas Janter sageli oma vihasapi ja pilkesõnade rikkaliku tagavara. Talle näis pakkuvat lõbu öelda inimestele teravusi otse näkku, — liiati inimestele, kes talle allusid ja oma leivapala pärast olid sunnitud vaikima.

Laose tuju oli tänaseks rikutud. Ta unustas hoopis lõunastamise, olles kibedasti ametis oma mõtetega. Köögist tuli kuuma kotleti- ja sibulalõhna, kuid need ei suutnud Laosele meelde tuletada nälga, vaid vastupidi — tundusid talle vastikutena.

Laos surus mütsi pähe ja astus uuesti välja tänavale. Päike oli pöördunud õhtusse. Möödavuhisevad autod keerutasid üles bensiinilõhnaga segatud tänavatolmu, paisates seda jalutajaile suhu ja silmi nagu kibedat putukapulbrit.

Mis teha, kuhu minna? Kõikjal valitses suvine tühjus ja loidus — tänaval, ärides, kinodes. Sõbrad ja tuttavad olid sõitnud laiali, maale, mereranda, huvireisidele; sellest mõnekuisest lühikesest suvest püüdis igaüks tervistada pultide taga kurnatud keha. Ühes puiestikuäärses kioskis jõi Laos pudeli sidrunisoodat ja kuulatas raadiomuusikat, tegi siis suure ringi tühjunud linnas, vaadeldes vitriine ja kinoreklaame. Kuid tegi mis ta tegi — kõikjal jälgis ta mõtteid võimas vari, nagu sageli uinuvat mälu vaevab äraleierdatud filmilööklaul: ikka ja ikka viisid mõtted Laose tagasi saeveski kontorisse, asetasid ta vastamisi Janteriga, kes teda pilkas, sõimas, ähvardas vallandada, ja seda kõike kaasteenijate ja võõraste kuuldes.

«Ah, närvid on läbi,» mõtles ta. «Närvid on mul täiesti läbi. Nii ei või see enam kesta; kui saan puhkuse, sõidan kuskile maale, täielikku vaikusse.»

Aga millal saab ta puhkuse? Alles sügisel. Sest tavaliselt valib Janter ise endale igal aastal kõige parema

suvekuu, selle järgi, kuidas töötavad ilmad. Janteri järel on harilikult eesõigustatud seisukorras preilid Pihlik ja Luige, kuna Laos lükatakse «suvitama» kas kevadistesse hallaöödesse või sügisestesse sadudesse. Selline kord on büroos kujunenud täiesti endastmõistetavaks.

Hakkavad mu mõtted taas ringlema, keerlema selle neetud nõiakera ümber? Saaks ometi mõne hetke vabaks neist lõpmatuist arutlusist!

Laos hakkas juba igatsema sügist, mitte seepärast, et siis algab ta suvituskuu — pärast eesõigustatud kaasametnike puhkusparaadi plaažidel. Laos igatses sügist seepärast, et siis algab jälle töö tehases, nüüd tühjana seisev õu täitub elust ja askeldusest. Vaikiv, kustunud korstnaga tehas mõjub mornina ja rõhuvana, viies mõtted hääbuvale, manduvale elule, sugereerides elujõuetust. Nähes seda surnult seisvat hoonemürakat kõrge plankaia taga, on raske vabaneda mõttest, et kogu elu sarnaneb selles saeveskiga: ehitatakse ja asutatakse teda heade lootustega, ilusate tuleviku-väljavaadetega, saavutatakse mõningaid häid tulemusigi, kuid siis hakkab teda pikkamisi närima vaesus ja kitsikus ning lõpuks langeb ta kokku nagu taim, mis tõstetakse akna alt keldrisse.

Kui saabuks sügis, talv, tuleksid kevadel vallandatud töömehed tagasi töö juurde! Hakkaks tehas jälle mürisema pingutavast tööst, kaatrid vinguma ja tirima tõrksaid palke oma lahkavate giljotiinihammaste alla! Ja õu oleks täis palgi- ja lauavedajate voore, tulijaid-minejaid — nüüdsete üksikute lauakoormate asemel, mis poetatakse vaikselt kuskile ehituse juurde, tõepoolest vaikselt, nagu oleks tegemist varastatud materjaliga. Nüüd istub paarikümne askeldava töömehe asemel lauavirnade juures üksainus, — valvur, nagu koer varaaida ees ketis.

Tänased ilmateated ennustasid kuumadele ja kuivadele ilmadele pikemat püsi, ja Laos oli enam kui kindel, et lähemail päevil sõidab Janter suvitama. Ja tõepoolest — kui Janter teisel hommikul büroosse tuli, teatas ta, et homme algab tema puhkusekuu. Kuu? Kes uskus ta kuud? Tavaliselt kestis see ikka poolteist kuud või kujunes kogu suvi ta puhkusekuuks, eriti veel nüüd, kus tehas seisab. Nädala pärast läheb ka Liisel Luige — mitte küll puhkusele. Ta vallandatakse sügiseni, kuni tehase töölehakka-

miseni, nagu vallandati kuu aja eest kakskümmend töömeest. Õieti oleks pidanud Luige asemel minema küll Maie Pihlik, kes istus büroos enam taskuraha teenimise mõttes. Ta isa oli tollivalitsuses tulukal kohal, üks ta vendadest arst, teine kaupmees, kes, nagu kõneldi, tegi mustal börsil ilusaid lõikeid ja kelle raha hakkas «saneerima» mitmeid ettevõtteid. Tal oli alati liikvel suuri summasid ja ta elas pillavat lõbuelu, küllap kartes, et vajub kord paratamatult üle pea musta äri mülkasse, mille finaaliks on kas vangirood või kuul pähe! Ta oli veel vanapoiss ja seepärast õngitsesid tütarderohked perekonnad teda nagu hõrnast — ettevaatlikult, suure lugupidamisega, kuid tagajärjetult; või korraldasid ta peale alalõpmatuid ajujahte, sest tema kohta polnud jahikalendris ette nähtud ühtki keelukuud, teda võis igaüks aasta läbi klaperdada. Ja ükskõik millise relvaga.

Ka Aleksander Janter lipitses Maie Pihliku ümber ta nimeka venna pärast. Janter oleks näinud end meelsasti Korneelius Pihliku lähema sõbrana, soovinud pääseda selle kogenud elunautija sabas kõrgemaisse lõbusfääridesse, luua suhteid rahatuusadega, kes oskavad hästi pillata, veelgi paremini aga kokku kahmida.

Kui Janter hommikuti büroosse ilmus, keppmõõk elegantselt käsivarrel, oli ta tervitus juhitud peamiselt preili Pihlikule. Tehes oma libedat kummardust, oli ta juba jõudnud Maie Pihliku laua ette — Laos oli siis oma lauaga hoopis ta selja taga, Liisel Luige aga kõrval. Kui Maie Pihlik puudus büroost, tegi Janter mingi tagasihoidliku liigutuse, millest oli raske aru saada, kas see oli tervitus või sügeles tal lõuaalune. Kuid Laos ja Luige tervitasid teda selle liigutuse peale igal juhul, sest — parem laeng pihta kui mööda!

Täna Janter kutsus Maie Pihliku oma kabinetti, sulges vaheukse, palus istuda ja pakkus paberossi.

«Mina lähen homsest puhkusele,» algas ta. «Teie jääte nüüd kahekesi Laosega . . .»

Ta lõi loiu pilgu vastasistujale, kuid nähes selle näol pisut ehmunud ja põlastavat grimassi, tõstis ta kaks kätt kussutamiseks preili poole ja vaigistas teda:

«. . . Ja-jaa, ma tean, preili Pihlik, see teile ei meeldi; teie ei taha jääda kahekesi Laosega. Saan aru. Arutasingi

seda asja endamisi nii ja teisiti, kuidas teha ja olla. Olen ise ka tervisega pisut maha jooksnud ega tea, kas saan just täpselt kuu pärast tagasi. Võib-olla läheb poolteist ... Kui kuu aja pärast järg tuleb teie kätte, siis jääks Laos tükiks ajaks üksi kontorisse! Aga Laos, vaadake, võib siin sel juhul sisse seada kas või pättide kodu — ja olge lahke! Meil on raske pähkel pureda, preili Maie Pihlik ... Iga kord pean imestama, kui ilus nimi on teil! ... Aga seda ma ei taha, et teie puhkus jääb liiga sügisesse.»

«Tänan osavõtu eest,» naeratas Maie Pihlik, ja tal oli raske jääda sellise lahkuse juures tõsiseks. «Nimelt on ka minul endal kava, võib-olla teile vastuvõetav. Kõnelesin preili Luigega, tema on sügiseni vallandatud... Kui lubate, siis Luige jääb kaheks suvekuuks minu asetäitjaks. Tasu selle eest maksan talle mina.»

«Aga kas Luige on sellega nõus?»

«Jah, ja kuidas veel!»

Janteri asemele jäi nüüd «asedirektoriks» Juhan Laos, ja kuna Laos oli vana ametnik, «teenides siin büroos ligi kümme aastat, tundis ta asjaajamist põhjalikumalt kui suurepalgaline auametnik Aleksander Janter. Viimasele ju tõstis Laos valmiskirjutatud paberid nina ette ja see kirjutas neile alla vaid oma nime, sirvides ja uurides tükk aega esitatud paberit, nagu oleks siin tegemist mõne võltsimise või sissevedamisega. Oligi siin büroos vastikumaid nähtusi, et Janter suhtus ikka ja alati kõigesse kahtlevalt.

«Nüüd jääb meil asjaajamine küll jumala hoolde,» hakkas Janter Laost pilkama. «Kui ma puhkuselt tagasi tulen, mine tea, mida kõike võib siin siis selle aja jooksul juhtunud olla. Kassa tühi, läbi löödud, kviitungid võltsitud, tulud sisse kandmata jäetud ja raha oma tasku pandud. Siis tuleb teil kas Brasiiliasse jalga lasta või vabatahtlikult kriminaalpolitseisse ilmuda.»

Laos püüdis naeratada, ta naeratusest aga ei saanud asja: see virildus valusaks grimassiks. Tal sügeles vastus keelel, et mis siin veel kõnelda kassa tühjendamisest, kui tehas on aetud lohaka ja asjatundmatu juhtimise läbi pankrotini, et annab vaielda, kummal tuleks jalga lasta Brasiiliasse, kas direktoril või asjaajajal. Ent ta pidi vaikima, vaikimine on kuld ega vallanda ametist.

«Laske endale vähemalt joon pükstesse triikida ja ärge jutuletulijaid sellega ehmatage, et ronite nii kasimatult mu kabinetti kirjutuslaua taha,» viskas Janter.

«Lasen triikida!» ütles Laos haavunult. «Kindlasti lasen triikida. Tean, et pükste joontel on väga suur tähtsus ... äri alal.»

Janter kuulatas kööritades.

«Vaadake, kus on alles mehel teravmeelsus!» hüüdis ta siis, käsi selja taha lüües. «Annab niisuguse haagi vastu, et kuku põrandale! Teie mõistus on nagu kuuekümnepuudane auruhaamer: lööb kõik puruks, mis aga alla satub. Kuradi teravmeelsus, tõsijutt!»

Ta sõitis suvitama, õnneks Laosele, ja teisel päeval oli kadunud ka Maie Pihlik. Kontoris valitses nüüd selline vaikus ja hubasus, et töö muutus puhkuseks. Kontoris puudus inimene, kes kõndis nagu mesipuu sumisedes: ikka oli tal midagi uriseda, pilgata, varitseda; oli iseennast täis nagu õhupall gaasi, — upsakas, kõrk, kuid juhm, istus igal oma all-ametnikul kukil nagu teoorjuse kubjas või vana roodu-veltveebel. Oma haiglases valitsemishimus ta vist muud ei mõelnud, kui et jällegi saaks kedagi alandada, pilgata, sõimata, vallandada, ähvardada, uksest välja visata. Nii suur näis olevat ta meelest klassivahe direktori ja asjaajaja vahel, et asjaajaja oli lihtsalt märklauaks ta halbadele tujudele.

Sügis tõi saeveski kontori isikulisse koosseisu muudatuse: Maie Pihlik ei tulnud suvepuhkuse möödudes enam tagasi tööle. Teda nähti jalutavat ühe härraga, kes kandis põskhabet ja ruudulist põlvpükstega spordiülikonda, meenutades oma jämeda raudotsalise kepiga alpinisti. Kõneldi, et Maie Pihlik abiellub temaga — mitte armastusest, vaid mängus on peigmehe miljonid. Maie Pihliku asemele püüdis Janter tööle paigutada üht oma tuttavat masinakirjutajat, kuid põrkas vastu ärijuhatuse keeldu. See oli kibedamaid päevi Janteri ametiajal, sest seisti vastu igale ta ettepanekule, kukutati need läbi üksteise järel. Ärijuhatus koguni leidis, et kontor ei vaja üldse kolme ametnikku, vaid tööga peavad toime tulema kaks.

«Kaks?» Janter naeris kibestunult. «Kaks? Kui seni püherdati kolmekesi ülepeakaela paberihunnikutes!»

«Nii mõnigi preili oli kontoris ainult dekoratsiooniks,» vastati talle.

Kui Janter juhatuse toast väljus, vangutas ta pahuralt pead.

«Jah, siin ei ole enam asjad korras, siin on mõni mees juhatuse ees selga kummardamas ja keelt peksmas käinud. Mõni mees? Kes? Vahest Laos? Niisugune viss ja vimm on ta juba iidsest ajast peale!» mõtles ta.

Saeveski oli saanud välismaale realiseerida suurema saadetise laudu, ja nüüd oli tellimuse tähtajaline täitmine hoolsasti käsil. Suvel pooltühja õue nukker vaikus ja tardumus oli kadunud ja selle asemel suur veskikuur aina tümises ja põrises; hoovi saabus koorem koorma järel metsamaterjale, väikesed auravad hobusenässid lõõtsutasid, sõõrmed nagu veduri avatud silindrid pakasesse aurupilvi pahvimas.

Avatud hooviväravast poetub sageli sisse mõni töö-otsija — pikaldasest alatoitlusest kõhn ja rusutud, riided ning jalatsid katki. Ta kõnetab esmalt palgivedajaid, astub siis saeveskisse, küsib sealt meistrilt tööd, kuid meister juhatab mehe kontorisse. Kikivarbail, müts näpu vahel, jättes rea lumiseid jälgi põrandale, poeb ta aralt ja aupaklikult ukse vahelt juhataja kabinetti. On kuulda, kuidas ta teretab, küsib tööd, kuidas siis sigineb pikk vaikus, nagu oleks pöördutud tööküsimusega tühja toa poole.

Ees kontoris Laos teritab kõrvu ja ootab: ei ühtki vastust. Ja siis kuuldub, kuidas nagiseb Janteri pöördtool, kuidas Janteri nina lajatab taskurätis. Nüüd on ta vist löönud pilgud laua ees seisvale tööotsijale, umbusust mänglevate pilkudega mõõtes kõhna kogu ülalt alla ja alt üles, nagu kohtunik kohtulauas mõõdab süüdlast, kelle kohta ta täna võib langetada surmaotsuse.

Siis katkes vaikus, ja tööotsija puistati üle küsimustesajuga.

«Tööd, mis? Ah tööd otsite, vanamees? Kah ilus amet, ei saa salata, ilusam ja ausam igatahes kui kodus istumine ja abiraha ootamine hoolekandeministeeriumilt. Olete muidugi tubli töömees: riputate hommikuti korralikult oma kontrollnumbri tahvlile, kaote siis lauavirnade vahele, seisate ja vadistate seal õhtuni; õhtul võtate jälle

kontrollnumbri tahvlilt ja ruttate koju, käed rakkus. Palju tahate niisuguse tööpäeva eest palka? Viis krooni?»

Ta ootas vastust, ja vastuse sai ta kannatliku naeratuse ja naljatuse näol, sest mees tahtis pilkeks ja narrimiseks muutunud kõnelust pöörata sõbralikumaks. Kuid Janterit ei vääranud need paar naljatilka ja talle teesklusena tunduv ning äpardunud naeratus.

«Kuulge, te haisete denaturaadist ja... heeringast ja... sibulast,» hüüatas ta äkki. «Olete tubli lõbuvend, nagu näha, ja nüüd äkki võtate pähe lolli mõtte end tööga vaevama hakata. Töö ei ole naljaasi, sõber, töö on lõbuvennale viimane viletsus, sellest tuleb iga hinna eest eemale hoiduda, jumal paraku!»

«Kuidas... lõhnan denaturaadist?» imestas tööotsija. «Ei, noorhärra, mina ei joo denaturaadisolki, te küll eksite...»

«Mina eksin ega tunne denaturaadi lõhna, mis?»

Janter lükkas kabineti ukse lahti.

«Laos, tulge sekundiks siia,» kutsus ta. «Tulge nuusutage, kas see mees haiseb denaturaadist või ei haise. Vaidleme siin tükk aega asjatult: üks ütleb, et haiseb, teine ütleb, et ei haise. Vajame nüüd vilunud eksperti.»

Oli ju teada, et saeveski ei vaja enam töölisi ja et Janter saadab tühjalt minema ka selle tööotsija, kuid siiski pilas ja vintsutas ta seda meest, tundes niisugusest ebasündsast naljast nagu mingit haiglast mõnu. Selliseid tööotsijaid käis kontoris iga päev, ja nende näägutamisega veetis Janter mõnegi muidu igava tunni. Olles mõnikord pahuras meeleolus, saatis ta tööotsija paari kibeda käratusega uksest välja, aga kui oli aega ja tuju, hullutas ja narritas teda tüütuseni.

Ning nüüd ta kutsus sellest jandist osa võtma ka Laost. Kuid Laos jäi istuma oma töö juurde, nagu poleks ta Janteri kutset kuulnudki.

Janter lükkas ukse pärani lahti ja vaatas laupa kibrutades tõrkujale. Siis viipas ta uuesti peaga.

«Mina igatahes ei ole denaturaadi nuusutamises asjatundja,» ütles Laos talle isemeelselt.

«Ah ei ole asjatundja?» hämmastus Janter. «Mis te räägite: ei ole asjatundja! Eile öösel läksite minust turu-

nurgal mööda, haisesite nagu tõhk. Arvate, et see oli muu kui denaturaat!»

«Noh, kui lugu nii, siis olete ka ise vilunud asjatundja.»

Seda oli Janterile liiga palju! Rutem kui muidu käratati tööotsija kabinetist välja. Liisel Luige vaatas ehmunult Laosele, ka tema taipas, et Laos oli Janterile vastanud lubamatult. Kuigi see kõik ei puutu otsestesse teenistuskohustesse, on Janter visa unustama ametnike ja tööliste teadlikku lugupidamatust tema vastu. Ta on ju otse haiglane haavuma, ja kuigi ta enamasti neil kordadel jääb sõnaga alla, viitab ta morn vaikimine salavihale ja kättemaksumõtetele. Nii on tehasest ja kontorist aegajalt vallandatud mõnigi ametnik ja tööline, hoolimata sellest, et nad on töökad ja hoolsad.

Laos mõistis, et ka tema päevad on loetud ja et Janter ta varsti kontorist lahti kangutab, kuid ta ei saanud pakuna vaikides laua juures istuda, kui teda pilgati ja tema kulul labast nalja tehti.

«Hea küll,» mõtles Laos endamisi, «las kangutab mu lahti, las saadab tänavale! Ega see kontor siin ole mõni meepott, mille juurest mul raske on lahkuda, saagu ma või iga päev sõimata. Kui lasen siin Janterit oma närvid läbi süüa, siis olen niikuinii kadunud inimene. Magan mõne aja öösiti kas või linna viiesendises kodutute öömajas, aga ei vannu alla!»

Ja ta leidis, et ta närvid hakkavad tuhastuma, et ta on paari viimase aasta jooksul muutunud melanhoolsemaks ja rahutumaks. Leidis, et ta ei kaalutle sageli enam kainelt ja mõistusega, vaid allub ägedale tunnetepuhangule.

Päev-päevalt lõi vaen Janteri ja Laose vahel üha enam leegitsema. Oli ilmne, et Janter oli otsustanud Laose minema kihutada, ning Laos omalt poolt arvestanud paratamatu vallandamisega. Oleks vallandamine olenenud ainult Janterist, siis muidugi poleks teda enam kontorilaua taga, aga et vallandamine oli õieti juhatuse asi, siis pidi Janter esinema kaaluvate põhjendustega. Sest nii vastumeelt kui see Janterile oligi — ta pidi tunnistama, et juhatus suhtub viimasel ajal temasse endasse üsna arvustavalt ja ilmse tagasihoidlikkusega. Oleks olnud riskantne esineda juhatuse ees kategoorilise nõud-

misega, et minema kihutataks talle sõnakuulmatu ja vastu-uriseja ametnik; küsimus võib nüüd koguni seista vaid valikus: tema või Laos!

Tööliste ja kontoriametnike kaudu võis tilkuda nii mõnigi kaebus ja paljastus juhatusse. Kuid neist salakaebusist lootis Janter võitu saada, kulugu selleks aega mis kulub.

Tööliste ja Janteri vahel valitses umbes samasugune viril vahekord kui Laose ja Janteri vahel. Janter ei võitnud oma kahepalgelise iseloomuga kellegi poolehoidu. Ta võis olla lahke ja lipitsev, otse sulav, sealsamas aga ei saanud tagasi hoida teravat ja valusat pilget, lõikavat märkust. Tehes ringkäiku õue ja kaatriruumi tööliste juurde, hall kängurunahast kraega jopp seljas, randlase nahkmüts peas, jalas kedridega ševroosaapad, taarutas ta uhkelt oma lühikestel jalgadel, ja ta piilus silmanurgast kahele poole, et kas iga tööline märkab ta tulekut ja tervitab teda.

Tal oli kogu aasta nagu aprilli esimene kuupäev, ta narritas ja nokkis inimesi, ükskõik, kes talle pihku juhtus.

Kui Janter Laost ühel päeval ristis kõikide sõimunimedega tühipalja arusaamatuse pärast kirjavahetuse koostamisel, ei saanud Laos töölt koju minnes lahti mõttest, et teisel säärasel juhul ta lingutab talle hoobi näkku. Ta käsi tõmbus rusikasse juba ainult seda kujutledes, ja ta nägi elavalt oma silme ees inetut, pikkade aastate jooksul visalt tekkinud kättemaksupilti.

Kuid ei — sealsamas ta püüdis eemale peletada kõik need hirmsad mõtted.

«Seda mitte, ei!» mõtles ta. «Pigemini anda talle omalt poolt sõnadega vastu, lahkuda teenistusest, kuid minna vägivallani — ei!»

Samas aga hakkas ta sisemas helisema teine hääl, mis õpetas talle vastupidist: On sul temast kahju? See Janter pole ainus. Niisuguseid Jantereid on palju, kes mürgitavad sinu ja sinutaoliste elu...

Surudes maha neid esilekippuvaid mõtteid, peatus ta kino reklaamkasti ees. Ühel pildil ulatas käsi laternaposti tagant revolvriraua nähtavale; teisel pildil sama laternaposti lähedal lebas liikumatult maas kägarasse tõmbu-

nud mehekogu. Kino lai klaasuks käis kaksipidi kinni-lahti, inimesi ruttas etendusele.

Õhtul jahedas voodis vaiba all, oodates und, tehes hingeõhuga endale sooja, kuulas Laos kõrvaltoast kellalööke: kümme, üksteist, kaksteist.

«Elu on ühekülgne ja kitsas,» mõtles ta. «Hommikul kell kaheksa kontorisse, kell kolm lõunale. Kuhu minna õhtupoolikul tühjustunde peletamiseks? Kinno, teatrisse? Kuid väike palk ei võimalda väljaminekuid lõbustusteks.» Kokkuvõetuna keerleb ta elu aastast aastasse samas nõiaringis, samade seitsme-kaheksa inimese keskel! Pole siis ime, kui tülpimus tõuseb üle pea, kui saeveski kontor oma «teravmeelse» juhiga muutub vastikuks.

«Kas tuleks hirmus skandaal, kui ühel päeval mu närvid siiski üles ütleksid ja ma peksaksin Janteri vaeseomaks? Kas vallandatakse mind siis jalamaid, tuleb kohtuprotsess, kisa ja kära ajakirjanduses? Ja lõpuks vangistus?»

Kuid võib-olla sumbub kaklus kontoriseinte vahel? Kas tookski lärm ajakirjanduses Janterile rahuldust? Võib-olla koguni, et see oleks talle kahjulik, sest kui Laosel tuleks kohtus vastust anda, tooks ta oma kaitsekõnes avalikkuse ette Janteri isiku varjuküljed, ja ajalehe reporter võiks teha sellest tavalise mõnerealise sõnumi asemel pooleleheküljelise asjalikuma ülevaate. Ja poolehoid seejuures ei kalduks kaugeltki kannatada saanud Janterile, vaid süüalusele Laosele.

Kui Laos läks järgmisel päeval tööle, kiusasid teda kogu tee need mornid mõlgutused. Mõte, mis teda hiljuti oli haaranud, kujunes mingiks lumepalliks, mis mäest alla tormates kasvab üha suuremaks ja suuremaks, ähvardades ta lõplikult enda alla matta.

Paar kõrvakiilu — see veel ei tee lööjast kangelast! Kujuneks lihtsalt vilets kukevõitlus, ja muud mitte midagi!

Ei, ei, see mõte on rumal mõte!

Kuid tõustes üles mööda kontoriesiku keerdtreppi, valdas teda rahutu viha- ja vastikustunne. Mõnikord sarnanes see rahutuse ja ärevuse tunne poksija omaga, kes ronib nööride vahelt poksiringi: läheb lahti peks ja sagimine vastasega, kumb tuleb peksu peremeheks — kas

või moraalses mõttes, see tähendab — ise oiata põrandal pikali ja olla siiski võitja!

Nädalad ja kuud tootsid saeveskisse lõhkematerjali lisaks endisele. Kord oli laoruumist kaduma läinud või varastatud, nagu seletati, mitme meetri pikkune paksust tallanahast rihm, samuti väike tungraud. Enne kriminaalpolitseile teatamist tahtis Janter ise hiilata suurnuhina ja avastada varga. Ta hakkas oma kabinetis töölisi usutlema, kasutades kõiki vahendeid — ähvardas neid, hoiatas, lubas varga paljastamise korral suurt tasu või suuremeelset andestust, kui usuteldav ise peaks olema süüdlane. Ta kohtles sageli töölisi jõhkralt, sõimates neid vargaiks ja kelmideks.

«Tulge minu juurde,» ütles Janter samal äreval päeval Laosele, ilmudes kabinetiuksele. «Varas peab leitama ja näppudele saama!»

«Ega te ometi mind varguses kahtlusta?» küsis Laos naljatada püüdes ja tõusis laua juurest püsti, et minna Janteri kabinetti.

«Mispärast mitte?» küsis Janter imestades. «Just teid! Ja nüüd ma näen, et tegin saatusliku vea, kui teid enne tööliste ülekuulamist kahe kriminalisti saatel õigesse paika ei toimetanud!»

Laos jäi laua juurde seisma, veri näos.

«See on liig, härra Janter,» hüüdis ta suures ägeduses ja vaevalt kuuldes oma hääle ähvardavat tooni. «Te lubate endale siiski väga palju vaba nalja!»

«Vaba nalja?» naeris Janter. «Mis see tähendab — vaba nalja? Ja kes lubas endale liiga palju vaba nalja? Ah nii, et mul on põhjust teid üle kuulamata jätta, kui ma kõik teised olen üle kuulanud! Kas olete mõne suure võimumehe onupoeg, et hakkate endale eesõigusi nõudma? Marss kabinetti! Tahaks näha!»

Näis olevatki tõsi, et Janter teda kahtlustab. Kuid küllap see oli enam mõeldud Laose alandamiseks, — uus lüli nende omavahelises pusklemises.

«Kui te mind varguses kahtlustate ja juurdluse mõttes oma kabinetti kutsute, siis ma teatan, et ma sinna ei tule! Minu mõõt on lõpuks ometi täis, ma ei luba endaga ...»

Ta sõnad lämbusid suhu, mõtteniit katkes järsku. Kui Janter ei loobu süüdistusest, kui ta ütleb veel mõne haa-

vava sõna, siis Laos teostab oma ähvarduse, mis kuude jooksul ta peas on valminud lõhkepommiks.

Kuid sel ohtlikul hetkel avanes välisuks, ja ühes sisseastuva saeveski meistriga tulvas kontorisse karget talveõhku. Meister ruttas kabinetti ühes Janteriga, ja suletud ukse taga hakati ägedasti vaidlema ja arutlema tekkinud olukorda.

Laos võitis alles pikapeale tagasi oma tasakaalu, ja et kõik oli lõppenud ilma plahvatuseta, näis talle endalegi uskumatu. Kuid üleskihutatud viha oli siiski visa vaibuma, liiati kuna see täna oli juurde saanud uut leeki.

«Janter on häbematu jõhkard,» seletas Laos kontoris. «Iga jumala-päev hüppab ta mulle kallale, nagu tahaks mind maha murda. Hoian end suure vaevaga tagasi, et teda mitte pikali virutada, nii et ta sealt enam ei tõuse. Olen tõepoolest läinud nii kaugele, närvid on läbi, täiesti läbi! Saagu minust siis, mis saab, mõistetagu kas või kahekümneks aastaks sunnitööle!»

«Aga härra Laos!» hüüdis preili Luige ehmunult. «Ärge rääkige rumalusi. Võtke end kokku ja laske kõik ühest kõrvast sisse, teisest välja, vaadake asjale lihtsalt läbi sõrmede.»

«Neli aastat olen käega löönud, ühest kõrvast sisse, teisest välja lasknud, aga vaadake — nüüd olen nii kaugel, et kannatamine käib üle jõu!»

«Uskuge, see ägedus läheb mööda!» lohutas preili Luige. «Ja küllap te enam hooplete kui tõsiselt kõnelete!»

Laos istus tagasi laua juurde, aga mõtted ei koondunud enam tükil ajal tööle.

Vähe on sellele inimesele lõuahoobist. Peaks ta aknast alla tänavale viskama nagu vana kasuka, pea ees. Kui Janter on olnud kogu aja mu kuklas, on olnud võitja, siis kohtus vähemalt olen mina võitja — kuigi mind kinni mõistetakse.

Aga kas ma olen siiski võitja, arutles ta endamisi edasi. Võib-olla ajakirjandus teeb minust vastutusvõimetu närvihaige, milliseid kui ohtlikke tuleks paigutada hullumajja. Ja võib-olla vaevalt keegi läbeks tungida saeveski kontori mitmeaastasesse purevasse ja piinavasse ümbrusse. Ebaõigeid otsuseid langetatakse sageli kergel käel, tehakse süütust süüdlane. Kuid on olnud

juhtumeid, kus mõni roim, õnnetus, enesetapp on avastanud kohutavaid saladusi ja pahesid, mida siis rutatakse parandama ja kõrvaldama. Aga enne kui need pahed ja mülkad kisti päevavalgele, tuli mõnel asjaosalisel minna märtrisurma.

Ent pärast viimast kokkupõrget näis Janter olevat muutunud paindlikumaks ja vaiksemaks. Või tundus see nii vaid Laosele, kes istus nüüd oma töö juures suure ja kindla rahuga, veendunud, et Janter ei ole siin kontoris enam juht ja käskija, vaid nagu mingi väike, tähtsusetu ametnik, kelle sõnadele Laos ei osuta enam mingit tähelepanu.

Tõepoolest, Janter oli nüüd palju tagasihoidlikum ja sõbralikum. Miks? Kas Liisel Luige lõpuks ei kõnelnud talle teda ähvardavast ohust, ja kas nüüd hirm ei teinud teda taltsamaks? Tõepoolest, Liisel Luige oli kõnelnud Janteriga, kuid mitte sellest hiljutisest ähvardusest. Vastupidi, ta tahtis Laose ja Janteri vahel valitsevat pinevat vahekorda lõpetada või vähemalt nõrgendada ja selleks leidis ta üsna lihtsa vahendi oma senistest elukogemustest. Trammil sõites tekkis tema ja Janteri vahel selles asjas järgmine kõnelus:

«Laos on väga imelik inimene,» tähendas Janter. «Ta on niisugune omaette unistaja, väga hell ja närviline. Meie oleme nagu tuli ja vesi: ta ei salli mind, alati on ta tusane ja kinnine.»

«Teie ei tunne Laost,» seletas Luige. «Mina olin temast umbes samal arvamusel, aga nüüd olen ma arvamust muutnud. Tõsi, ta on küll pisut tusane ja kinnine, aga see tuleb ta raskemeelsest iseloomust. Sellest on kahju, ka Laos ise kannatab selle all. Aga et ta teid sugugi ei salli või vihkab, see küll ei ole tõsi. Laos on sageli teid kiitnud, peaaegu ülistanud. «Janter on arukas ärimees,» ütleb ta. «Tal on taipu ja mõistust, huumorit ja organiseerimisvõimet, ühe sõnaga — suure ärimehe omadusi. Ainult kahju, et osaühingu juhatus segab end tema tegevusse ega anna talle vabu käsi. Kui sel mehel oleksid vabad käed, siis tehas ei oleks sattunud kevadel raskustesse: Janteri piiramatu tegevusvabaduse korral areneks meie saeveskist mõne aasta jooksul suurtööstus.»»

Janter veeretas peos oma hõbenupuga keppmõõka ja ta näole ilmus varjatud naeratus.

«Kas Laos tõesti minust nõnda mõtleb? See on uudis! See on tõesti uudis!»

«Laos on alati olnud teist heas arvamuses, härra Janter. Ainult kahju, et ta kinnine ja raskemeelne iseloom võib temast anda hoopis väära kujutluse. Ja närviline on ta mõnikord muidugi ka.»

See trammikõnelus põhjustas Janteri suhtumises Laosesse äkilise muudatuse, üle öö. Liisel Luige ju teadis, et Janter on kiiduarmastaja ja et need kiidusõnad võivad leevendada meeste pinevat vahekorda. Hea sõna võib sageli korda saata suure teo.

«Janteriga on sündinud mingi ime,» märkis Laos Luigele. «Teie ehk teate, millest? Võib-olla on ta kuulnud, et ma teda ähvardasin?»

«Võimalik, kuid ärge arvake, et mina talle seda ütlema läksin.»

«Ei, seda ma ei arva.»

Siis naeratas Liisel Luige.

«Rääkisin talle küll midagi, aga hoopis muud,» ütles ta. «Juhtusin temaga kord trammil koos sõitma, ja siis...»

«Siis?» küsis Laos pinevalt.

«Siis ütlesin talle, et teie olete temast alati heas arvamuses, et peate teda õigustatult osavaks ärijuhiks, kes teeks virelevast saeveskist mõne aastaga suurtööstuse, kui saamatu osaühingu juhatus ainult ta käsi ei seoks. Ütlesin, et austate teda kui otsekohest inimest, kes mõnikord on küll pisut karm, kuid kunagi ei saa toime tagaselja virisemise ja pealekaebamisega: aus ja lugupidamisväärne inimene ühe sõnaga.»

«Kurat võtaks, seda tegite halvasti!» hüüdis Laos. «See on, vabandage, karuteene! Nüüd on Janter hakanud minu ümber peaaegu lipitsema, ja see on veelgi vastikum! Milline kuradi pühvel, tahab meelitusi ja silitamist nagu mõni mops!»

Liisel Luige vaatas talle ehmunult otsa; ta oli lootnud, et ta vahendajaosa annab teistsuguseid tulemusi.

«Ma ei taha, et see inimene minust niimoodi arvab! Ma teen talle selgeks, et olete eksinud, et ta on siiski

ainult tühipaljas närukael, alatuim inimene maa peal; et vastupidi: kui tema juhiks äritegevust, oleks isegi saeveski korsten juba ammugi võlausaldajate poolt kivikivilt laiali veetud, saeveskist oleks järele jäänud vaid tühi hoov. Säherdune pühvel — tea kust ja kelle poolt siia juhatajalaua taha tõstetud!»

Mõne päeva pärast oli Laos juba ise hoolitsenud selle eest, et ajutine, kunstlikult üleskruvitud vaherahu lõpeks ja Janteri kõditatud enesearmastus pettumuse läbi elaks. See tegi talle Laose veelgi enam talumatuks ja ta otsustas tema vallandamiseks ette võtta uusi otsustavaid samme.

Ja jälle alustas ta oma tavalisi teravusi.

«Tõstke oma jalad üles,» ütles ta. «Näidake mulle oma saapataldu.»

«Miks?» küsis Laos.

«Tahan vaadata, kas varastatud masinarihmast on juba uued pooltallad alla löödud.»

Laos nohises vihast. Kas nüüd hüpata üles, öelda talle näkku, mis ta temast mõtleb! Ja anda vabadus oma toorele jõule, mis pakitses, otsides vabadussepääsu nagu veel kääriv, vaatidesse villitud õlu: kas või vitsad puruks!

Ta vaatas Janterile põlgliku pilguga, kuid täna ta viha siiski veel ei plahvatanud ega paiskunud õhku, hävitades oma hapra kesta nagu õlu vaadi, hävides ka ise. Veel oli sellel käärival vihaleemel ruumi, ta oli kummi koolutanud vaadi otsalauad ja nüüd, iga hetk, annavad järele kas või põlised raudvitsadki.

Kuid ühel näärikuu hommikul leiti Janter õuest värava kõrvalt kokkuvarisenuna lumelt, poolkummuli, oiates. Saeveskist jooksis töölisi talle appi. Ta pea tõsteti lumest üles, sinna jäi järele veretav ase.

«Mis siin on juhtunud? Kes lõi, keda lööдi?»

Elektrilamp keset õue kõrge tulba otsas valgustas hämaralt haavatu ümber askeldavat töölistejõuku.

«Kas teie, härra Janter?» küsis meister, rutates õnnetuspaigale, tõstes haavatu käe üles. «Kes lõi, millega?»

Vastus jäi tulemata, haavatu silmad olid suletud, kostis vaid ta nõrka oigavat hingamist. Ta kõrval lumes mustendas karvamüts ja hõbedase peaga keppmõõk.

«Surnud?»

«Ei, ta elab. Ta on meelemärkuseta.»

Meister püüdis teda ikka veel kõnetada.

«Kes lõi teid, härra Janter? Kas kuulete mind, kes lõi teid?»

Kuid haavatu ei vastanud, ta verine pea oli vajunud jõuetult rinnale.

Ja sellele küsimusele ei osanud keegi vastust anda: salk vaikis.

Neli meest võtsid ta kätele ja viisid kontorisse, asetasid kabinetti kušetile. Liisel Luige, kes istus kirjutusmasina ees, kiljatas ehmunult, kui uks lahti lükati ja nähtavale tuli salk mehi, kandes enda vahel verise peaga Janterit.

Laos puudus! Kell oli veerand üheksa: seega on ta hilinenud tervenisti veerand tundi.

Liisel Luige kangestus hirmust ja pahaendelisest aimusest: miks puudub Laos? Kuid samal ajal avanes välisuks ja Laos astus sisse, ruttamisest lõõtsutades ning näost punane. Ta heitis kahtleva pilgu töölistele, kes seisid vaikides kabinetiuksel.

«Mis siin... on juhtunud?» küsis ta.

«Ah, härra Laos,» kogeles Liisel Luige. «On juhtunud midagi... oh jumal!...»

Kuna Liisel Luige oli äärmiselt erutatud ega suutnud vastata, ütles ühe töölise räme bassihääl:

«Direktorile tungiti kallale, all hoovis, värava juures, nüüdsama.»

Näis, et see teade ei rabanud Laost vähimalgi määral. Võib-olla sellepärast, et tööline oli öelnud seda rahulikult ja ükskõikselt, samuti polnud midagi erilist sõnastuses — «tungiti kallale».

Liisel Luige arvas nägevat, et Laos seda teadet kuuldes muiatas.

Tõepoolest Laos ei pööranud sündmusele peaaegu mingit tähelepanu, vaid hakkas kapist välja võtma kassaraamatuid, et rahulikult oma päevatööle asuda. Ta mõtles, et kui keegi Janterile kallale tungis ja teda lõi, siis Janter oli selles ise süüdi, ainuüksi tema ise; tegelikult oleks ta väärinud enamat kui ainult kallaletungi.

Liisel Luige jälgis erutatult Laose rahulikku töötamist, jälgis otse põlgusega.

«Vaevalt, et ta ellu jääb...» kuuldus siis esikust töömeeste hulgast.

«Seda arvan minagi,» vastas teine töömees. «Hoop oli igatahes ränk.»

Laos vaatas võpatades meeste poole. Ta nägu muutus tõsiseks, peaaegu süngeks. Siis tõusis ta laua juurest püsti ja ruttas kabinetti, töölised andsid talle kušetile lähenemiseks teed.

Ta kummardus kušeti kohale, — sellel lebas Janter liikumatult, silmad suletud. Ta elas, suu ja sõõrmed tukslesid, nägu ja käed olid verised. Ta oli kaotanud teadvuse, kuid ometi kannatas ta raskeid valusid, ümisedes aeg-ajalt nõrgalt.

Laos tunnistas teda tükk aega sõnatult, kahvatu ja erutatud. Samal ajal tehti korraldusi arsti ja kriminaalpolitsei kohalekutsumiseks.

«Seisukord on äärmiselt raske. Hoop on antud pähe.»

Saabus arst, siis sanitaarauto, ning raskelt haavatu asetati kanderaamile. Ta kaeti hoolsalt vaipadega, kanti välja õue, ning rutates hakkas sõiduk otsima lühemat teed haiglasse.

Kui Laos astus tagasi kontorisse, võttis Liisel Luige ta vastu põlastava, süüdistava pilguga. Laos ei suutnud kaua ta ärevaisse silmadesse vaadata, vaid pööras oma pilgu kõrvale. Ta peaaegu võpatas: talle meenus, et ta oli mõne nädala eest, ei — varem üsna korduvalt — ka Liisel Luige ees tõotanud Janterile kätte maksta, hoolimata sellest, mis juhtuks siis tema endaga: kas või võlla! Ja nüüd oli Janter raskesti haavatud, teel kliinikusse, võib-olla surma.

Ta astus Luige juurde, et temaga rääkida. Kuid tal näis olevat äärmiselt raske leida sobivaid sõnu, eriti enda kaitseks.

«Preili Luige,» ütles ta. «Mulle näib, te arvate, et mina...»

«Ärge rääkige, palun,» ütles Liisel Luige talle vahele, sosistades ja peaaegu meeleheitlikult. «Ma ei taha! Ma lihtsalt ei või seda kuulda... Jätke mind rahule, palun!»

Liisel Luige pilgud olid nii järeleandmatud ja karmid, et Laos pidi vaikima. Nad istusid kogu päeva kon-

toris, teineteist kõnetamata. Ja päev oli hall ning sompus, kogu aja põlesid kontori laudadel lambid.

Tööaeg polnud veel lõppenud, kui Laos pani oma arveraamatud kõrvale, ajas mantli selga ja ruttas välja. Ilm oli muutunud veelgi udusemaks ja räästarennid tilkusid.

Laos tõstis krae üles ja astus edasi. Ta rahutud tõtlikud sammud kõmasid valjusti pooltühjal tänaval. Tee viis mäkke, kust mustade puutüvede vahelt nihkusid talle pikkamisi vastu suured kõrged hooned; rida aknaid heitis puiestikku sirgeid valgusekangaid.

Ta astus laiale kivitrepile, pühkis jalad hoolikalt puhtaks ja andis esikus mantli hoiule. Kogu aja võitles ta üha kasvava ärevustundega, teadmata, millest see tekkis. Pikas hämaras koridoris valitses sügav vaikus, kahel pool koridori seisid reas kõrged kitsad uksed, liikumatult nagu tunnimehed.

Koridori otsas väikese laua juures istus valges kitlis eidetudi ja valmistas sidemeid. Laos astus ta juurde ja küsis, kuhu on paigutatud täna toodud raskestivigastatu, direktor Janter. Vanake tõstis vaikides pead ja noogutas läheneva sanitari poole, kes juhtis ta ühe kaugema ukse juurde.

«Kuidas on ta seisukord?» küsis Laos sosistades.

«Raske,» vastas sanitar siiralt. «Professori arvates äärmiselt raske, peaaegu lootusetu.»

Ettevaatlikult avas Laos ukse, millele oli riputatud sildike «Tasa!», ja astus väikesse ruumi, kus seisis vaid kaks voodit. Ühes neist lebas vaevutuntavana Janter, pea üleni valges sidemes. Ta voodi juures istus elatanud naine, kuivatades taskurätiga silmi. Kui Laos läheneS voodile, pööras naine oma pisaraist tursunud näo tema poole. See vana ja kortsudes nägu oli üllatavalt sarnane Janteri omaga, — niisiis üks neid mullastunud emasid, kellele on antud istuda oma poja surisängi juures.

Laos astus vaikselt ta kõrvale ja seisatas, vaadeldes lebajat. See hingas katkendlikult, valust vaevalt kuuldavalt oiates, peaaegu inisedes.

«Kas olete mu poja sõber?» küsis vanake end kokku võttes.

«Jah,» vastas Laos ebakindlalt. «Teenisin tema juures tehase kontoris.»
«Te olete siis Laos?»
«Jah, olen Laos.»
«Ta on mitu korda sosistanud teie nime.»
Kerge värin läbis Laost, kuid ema vaatas ta poole üles tänulike pilkudega ja puhkes siis uuesti nutma.
«Ta ei jää enam ellu. Kes küll kandis ta peale nii ägedat viha, et ta seda ei saanud jahutada teisiti kui puuhalu abil!»
See haigeruum mõjus Laosele nii ängistavalt, et ta ei suutnud siia jääda kauemaks, vaid leidis enda varsti tänavalt.
Ta teadis, et teda võidaks kahtlustada selles roimas, ja üks neid kahtlustajaid oli ju kindlasti Liisel Luige. Suudab ta oma musti mõtteid pidada ainuüksi endale? Või sisendab neid teistelegi, sisendab politseile? Ta käitumine ülekuulamisel oli olnud enam kui mõtlemapanev.
Kuid ei, tema, Laos, pole mõrvar, pole siiski mõrvar.
Järgmisel hommikul seisis ta varakult haigla trepil. Oli karge kevadhommik, noor päike vaevalt tõusnud hallide katuste kohale. Vana tornikell all orus mõõtis ühtlaselt seitse kumisevat lööki.
Kui ta helistas, ilmus kaarestiku pimedusest klaasukse taha öövalvuri pikk ja kollane nägu. Ta silmad tunnistasid tükk aega nii varajast tulijat, siis lõksatas võti lukus.
«Janter? See, kes toodi eile lõhkise peaga? Jah, suri, varahommikul.»
Laos seisis ka veel siis, kui uks suleti ja koltunud inimvari taas taandus eeskoja hämarusse. Seejärel pöördus ta pikkamisi tagasi. Pehkinud puurõdu põrand ta jalge all vetrus ja vajus, ja lühikeseks hetkeks meenus Laosele, kuidas ta kord öötsus merel, selili paadis, kõik ümberringi pime ja vakka; liikus vaid paat, ja tähed hääletus ning mustas taevas kiikusid üles ja alla, paremale, vasakule. Sel ööl ta oli otsinud surma ja hommikul, ärgates, tundis ülimat õnne, et oli siiski veel elus.
Ei, tema polnud mõrvar, tema mitte.
Ta mõistis nüüd hukka oma kunagised mõtted —

tappa Janter, see elajas, ükskõik, mis endaga juhtuks. Janteri vastu oli käärinud ka kellegi teise viha, haudunud samuti kättemaksu. Ja ta oli jõudnud Laosest ette, see teine, — teine oli üle elanud kohutava hetke, mil ta vastane langes vargsi antud hoobist, jäi maha lumme haletsemisväärsena, võitlusvõimetuna. See murranguline hetk pärast mõrvamist peab olema kohutav: tulla mõistusele ja taibata seisukorra õudust alles siis, kui on juba hilja kahetseda oma tegu.

Laos oli masendatud, enesele ootamatult. Ta seisis nüüd kõrgel ja kitsal sillal, vanad pärnad ta pea kohal sirutasid musti raagus oksi. Linn oli ärganud ja liikvel — silla alt kihutas läbi vilgas auto ja tümpsisid jalakäijate rutakad sammud.

1932

VIIS VANA RUUNA

1

Kõik need viis meest, kes sõid perekambris pikas söögilauas, olid Taadremaa perepojad. Nad sõid vaikides, nosisid igaüks omaette, nagu oleksid vihased üksteisega. Sõid kärmesti, rüüpasid suurte sõõmudega, vaevalt jätkus aega toitu peeneks pureda. Hommikuse päikese riba ulatus aknast risti üle söögilaua, poolitades selle kaheks.

Üks söõjaist pani noa lõksatades kinni, pistis vestitasku, ajas pingiotsa laua juurest eemale. Närides oma poolikut suutäit, istus ta voodiservale ja hakkas jalga tõmbama puhtaksviksitud säärikuid. Oli lõpetanud söömise enneaegu, kõht alles pooleldi tühi.

Nüüd tõusid ka teised vennad ükshaaval laua juurest ja igaüks hakkas riietuma. Oma krobeliste töökätega hõõrusid nad seebitüki köögis pesukünal õhukeseks nagu teravate rasplitega, ning kõik viis ajasid seinal rippuva vana peegli ees kordamisi habet.

Isa, Taadremaa Kaarli, ei tulnudki täna nende juurde lauda sööma, vaid askeldas rehalas, seades vankrit sõiduvalmis. Ta ei käinud ei söömas ega habet ajamas, ei otsinud kapist uusi riideid. Ta lõuga ja põski kattis paarikuine hall habemetüügas, peas oli tal kevadisest soojast ilmast hoolimata jänesenahast müts ja laiad madalad säärikud lopendasid ümber ta jalgade. Nii ta askeldas rehalas, käed rattamäärdest mustad, ehk küll oli neid pühkinud heinatuustiga ja vastu püksisäärt.

Täna oli laadapäev, ja Taadremaale toodi koduhoidjaks naabri saunanaine. Täna polnud Taadremaal ju kedagi koju jäämas, kõigil oli rutt ja kihk laadaleminekuga. Öö läbi oli maanteel laadalisi voorinud ja nüüdki rutati seal — jalgsi, jalgratastega, koormatega, autodega, — tõstes õhku pakse tolmupilvi.

Nagises värav, ja naabri saunanaine astus õue, kuivetunud nagu lestakala, käed pikad ja soonelised. Ta hallid silmad näisid täiesti kaduvat kõrgete kulmude alla, eemalt vaadates sarnanes ta peaaegu silmituga. Vana Kaarli tõmbas rehalas parajasti rangirinnust kinni, kui saunanaine väravale jõudis, teretades ja tööle jõudu andes. Jalg üles vastu rangilauda tõstetud, nihutas Kaarli vähehaaval nõksutades ja suure vaevaga kõveraid rangipuid koomale.

Saunanaine seisatas, ja juba ta esimene küsimus pidi olema — kus on peremehe viis tugevat pojamürakat, kui isa ise — vana põdur mees — rakendab hobust. Aga ta ei saanud veel lõpetada oma mõtteid, kui köögiuksest ilmus õue Juhan, Kaarli vanim poeg, keda hüüti tavaliselt ta neljakümne neljast aastast hoolimata veelgi Jukuks. Ta oli juba sõiduvalmis, ilusad täpilised suveriided seljas, siidrätt kaelas, suurte ruutudega sonimüts peas. Ta lõi tusase pilgu rehala poole, et näha, kas isa on lõpul hobuse rakendamisega ja kas ta tuleb varsti tagasi kambrisse, kus teda juba oodati. Nähes naabri saunanaist rehala väravas, pöördus ta ümber ja vaatas vaikides põldude poole, käed püksitaskuis, nagu uuriks ta uudishimulikult ja põnevalt, kas kuum maikuupäike ei haudu keskpäevaks äikesevihma.

Oodanud tükk aega saunanaise lahkumist, kuulis ta köögiuksel kõnehäält. See oli Villem, kes samuti oli huvitatud, miks ei tule isa rutemini kambrisse, sest seal tekitas iga viivitatud sekund kärsitust. Villem läks rehala väravale, ta viksitud säärikud kriuksusid, aga see kriuksumine meeldis Villemile, ja kui ta kõndis võõraste juures, oli ta oma saabastele isegi uhke.

«Tule ometi kord sisse!» ütles ta isale pooltusaselt. «Kas me läheme täna laadale või ei lähegi?»

Ta küsimuses tundus juba ilmselt viha.

Vana Kaarli oli jõudnud oma tööga lõpule, pühkis

veel kord pükstesse rattamäärdest õliseid sõrmi, raputas sealt maha mõne pika lahtise heinakõrre ja astus siis Villemi kannul eeskambrisse. Ka Juhan tuli nüüd neile järele, nagu oleks kambris algamas mingi oodatud ja salajane nõupidamine, millest peavad osa võtma kõik viis poega ja isa.

Pojad istusid kambris pingil, jalad välja sirutatud, vastu lauda seljakile längu vajunud.

«Anna meile laadaraha!» ütles Hendrik, olles ise rinnuli laia peegli ees, pigistades põsest vistrikku; isa nägi peeglis ta vimmas nägu ja kaht teravat sõrmeküünt vistrikul, millest imbus verist, punakat vett.

Hendriku küsimus näis olevat ka teiste tema vendade küsimus, sest ka need tahtsid isalt laadaraha.

«Laadaraha?» osatas isa nagu pettunult ning heitis kõhkleva pilgu üle viie vaikiva poja. Ta käsi juba libises püksitaskusse, ronis sealt edasi põue, tuli aga taas tühjalt nähtavale.

«Jah, laadaraha!» lausus ta endamisi. «Jah, laadaraha!»

Ta astus tagakambrisse, käis kapi juures, mille võtmeid ta kandis alati kaasas. Väljudes oli tal rahatasku käes, näpp järjehoidmiseks vahel. Pojad istusid ridamisi pingil, vaikisid, ja küllap igaüks vist kujutles summat, mis neile nüüd peopesale laotakse; ja nähes mahukat mitme poolega kukrut, võis nende soovitud summa suurus aina tõusta.

«Palju siis läheks teile seda laadaraha igaühele?»

Hendrik nihutas end närviliselt pingil.

«Mulle anna viiskümmend krooni,» ütles ta. «Ma tahan endale üht ja teist asja osta.»

Isa ei näinud hästi kuulvat.

«Kui palju?» Ja ta pani käe lapiti kõrva juurde.

«Viiskümmend!» kordas Hendrik valjemini, peaaegu hüüdes.

Isa naeratas imelikult. Ta ei saanud veel Hendrikule vastata, kui Juhan nimetas, et ka tema vajab laadaleminekuks sama palju.

«Mis me siin kaupleme,» ütles Anton, noorim neist, mõned aastad üle kolmekümne. «Viska meile igaühele

viiskümmend näkku, siis saame kõik ühetasa, siis pole kadetsemist ega kööritamist.»

Ta nagu raius need sõnad täht-tähelt ja silp-silbilt teravalt kuuldavale.

Oskar heitis hammaste vahelt osavas poolkaares süljelirtsaku keset kambrit.

«Igatahes!» kinnitas ka tema. «Igaühele viiskümmend — alla selle ei tule omaga läbi. Ja aeg on jalga lasta.»

Ta vaatas oma uuri, mis tiksus nii valjusti oma tugeva mehhanismiga, et kõik võisid seda kuulda.

Isa oli hetkeks hämmeldatud. Ta seisis viie põrnitseva poja ees, kes mõõtsid teda puurivate pilkudega. Ta tundis end nii kohmetuna, nagu seisaks ta võhivõõraste meeste ees, kelledele ta on tulnud tasuma ammuaegset võlga, mida aga nüüdki ei jõua tasuda, kõigist lubadusist hoolimata.

«Kallid pojad,» ütles ta siis, hääl abitu ja pelglik. «Kust ma, vaene mees, võtan äkki nii palju raha: igaühele viiskümmend! Mul ei ole nii palju, kallid pojad, mul lihtsalt ei ole!»

Ta ärritas end liialt, hääl muutus peaaegu nutuks. Sest ta elas poegadega halvas vahekorras ja see vahekord oli muutunud aasta-aastalt vaenulikumaks. Pojad olid ta vastu hoolimatud, isekad, sõnakuulmatud ja pahurad. Enamasti iga päev juhtus pahandusi, tülisid isa ja poegade vahel, kuna pojad viiekesi hoidusid kokku ja olid üksmeelselt isa vastu. Isa oli juba vana mees, tervis põdur, nägemine viletsavõitu, ent seda ta polnud veel teinud, mida temalt pikisilmi oodati — ta ei andnud talupidamist poegadele üle, vaid oli ikka veel ise peremees. Viie aasta eest oli ta jäänud leseks, ja siis oli ta tõsiselt tahtnud talu poegadele kirjutada ja ise kõigest tööst ja murest kõrvale jääda. Seda polnud tal ometi kerge teostada, sest kõik tema viis poega — juba ammugi täisealised — olid veel kodu ja nende elu korraldamata. Oleks ta talu andnud ühele, oleks ta jätnud teised liialt äkki kõigi nelja tuule tõugata. Küll oli ta katsunud oma poegi kuhugi leivale sokutada: oli sobitanud Villemit koduväiks, manitsenud Juhanit leskperenaist naima ja Oskarile tahtis ta anda Taadremaast tüki met-

samaad. Ent need kavatsused olid jäänud kavatsusteks, sest Villem ei tahtnud minna koduväiks, — seal oli vanaperemees veel täies meheeas ega mõelnudki oma tütrele talu taha panna, — Juhan aga vaid sülitas mõtte juures, et ta peab naima teisest mehest maha jäänud naise. Nad olid ka isé loiud sellest ülestikku elamisest väljapääsu otsima, sest vististi lootis neist igaüks, et isa annab talu nimelt temale.

Nii läksid aastad aastate järel, muutust ootasid Taadremaal kõik, ent elu jäi siiski endiseks: pojad elasid kodus, teenisid isa kui sulased ja vanadus kippus lähemale nii Kaarlile endale kui ka ta viiele pojale. Igaüks neist oleks pidanud mõtlema oma elu korraldamisele, sest selleks oli käes tõepoolest viimane aeg. Aga viha ja hõõrumine Taadremaal kestis. See hõõgus ja immitses nagu tuli tuha all — vaikselt, salaja, aga ometi lakkamatult.

Nüüd, täna hommikul, lõi see vimm jälle lõkkele, kui pojad mangusid isalt laadaraha ja kui isa neile vastas, et tal puudub küsitav summa.

«Kust ma võtan nii palju raha?» kõneles isa. «Mul ei ole seda! Mul on endal näpud kotipõhjas. Ajad on kehvad!»

See summa oli talle niivõrd suur, et ta ikka veel hämmastusest ei toibunud: igale pojale viiskümmend krooni!

«Mis kurat see tähendab, et raha ei ole,» urises Villem. «Raha on sul tõepoolest küll, aga sa ei tihka anda. Nii see siiski ei lähe, vana! Üht ja teist oleks vaja osta, ja nüüd äkki — ei saa!»

«Mine kui sant laadale!» sajatas Hendrik. «Sentigi ei ole taskus, hakka või mütsiga kerjama, kui tahad suutäie saia ja vorsti osta või pudeli õlut lauale.»

Neid kõiki valdas tusk ja pettumus.

«Aga palju sa saad meile anda?» küsis Juhan.

Isa soris sõrmega rahakoti pooltühje soppe.

«Mis ma siit saan . . .» osatas ta. «Viis krooni igale!»

«Viis krooni!»

«Viis krooni!»

«Kur-rat!»

Need kaks sõna — viis krooni — panid kihama kogu kambri. Need sõnad tundusid poegadele kõige alatuma

narrimisena, pilkamisena, neid võidi kohelda vaid seepärast nii, et neil puudus võimalus oma õigusi kaitsta. Ning nurin suurenes ja võttis ägedama tooni.

«Tee tööd ja näe vaeva, tõmba päevast päeva, aastast aastasse! Kurat võtaks, ja nüüd äkki — viis krooni!»

Villem oli hüpanud pingilt üles, valmis tormama ei tea kuhu, kui aga siit kambrist välja saaks.

«Kas su rahaasjad tõesti nii kehvad on?» küsis Anton. Tema toon oli kõige leplikum, aga tal oli väga kahju, et peab ostmata jätma kummist vihmamantli, millest ta oli mõelnud juba mitu aastat.

«Ajage seekord vähemaga läbi!» ütles isa alandlikult. «Sügisel, mihklipäeval saan ehk mõne lehma laadale viia, siis annan teile rohkem.»

Villem haaras voodijalutsi otsast oma kepi ja asutas minekut.

«Mina seda sandiraha ei taha!» hüüdis ta. «Võta see minu osa endale, mina pole kerjus! Kui sa mind kerjuseks pead, võin ju laadalt ise mütsiga raha korjata!»

Ta andis vendadele peaga märku, et ka need tuleksid kaasa, sest tema arvates polnud enam aega ega mõtet isaga kauem jantida.

«Padavai laadale, vennad!»

Kuna teised ei liikunud paigast, läks ta üksi minema, jättes oma laadaraha puutumatult lauale. Ta sammus keppi keerutades põiki üle põldude maanteele ja ühines seal poiste ja tüdrukute parvega, kes samuti laadale ruttasid. Teiste hulgas näis tema pahur tuju peagi lahtuvat, sest juba varsti hakkas ta seal tüdrukuid murdma, — need aina kiljusid ja karjusid ta käte vahel.

Ent Taadremaa eeskambris valitses veel sõnatu, raske vaikus. Keegi ei tahtnud võtta lauaotsale pandud raha, ja kõik nad vist kaalusid küsimust, kas mitte järgida Villemi eeskuju ja lahkuda tühja taskuga.

«Ära mängi lolli!» ütles lõpuks Juhan isale.

«Viska veel tublisti lisa, ole ikka mees!»

Ent isa ei lisanud enam.

«Saatan!» urises Hendrik läbi hammaste. «Kui sa pankrotis oled, siis anna oma talu mõnele üle, kingi või vallasandile, kui sa meile ei tihka anda! Ja ära näita

meile oma haledat nägu! Ega see ei maksa midagi, see ei käi kontosse!»

Ta lõi käed lauaotsale rahahunnikusse, pildus münte, nagu ta poleks saanud uskuda, et see raha on mõeldud — viiele mehele.

Siis mõnitas:

«Mis teha, kui pankrot majas! Võtame jalad selga ja marsime laadale. Vaatame natuke teiste inimeste lõbu ja nalja, ehk saab mõne sõbramehe käest ka suutäie lauluõli!»

Isa seisis veel keset kambrit, vaikides. Kartis, et ta võiks oma sõnadega ja noomimisega asja ainult halvemaks teha, tule kustutamise asemel laustule lahti päästa. Ta läks vaikides tagasi tagakambrisse.

Nüüd kostis eeskambrist saapakobinat. Uriseti ja kõneldi vandumisi. Oli kuulda, kuis nelja sammud läksid läbi köögi, jättes eeskambrisse vaid sinakat paberossisuitsu. Ent raha oli laualt kadunud.

Hommikul räägiti, et Juhan ja Anton sõidavad koos isaga, aidates ajada hobust, sest hobune oli noor ja kartis autot. Kuid nüüd olid kadunud ka Juhan ja Anton, jättes isa üksi iseenda hoolde. Oskar, kel oli jalgratas, pumpas veel tareesikul kummisid, aga varsti oli ka tema läinud, sõites teel vendadest mööda. Ta teisedki vennad ei jäänud jalameesteks, sest tuttavad võtsid nad oma vankrisse, ja nii läks sõit kiiresti ammu käratseva ja kirendava laada poole.

Villem üksi mõõtis veel jalgsi tüdrukute ja poiste salgas maantee kõiki ülemeelikuid looki ja käänakuid. Tast sõitis esimesena mööda Oskar oma nagiseval jalgrattal, siis teised vennad, kägaras külameeste vankripärades.

«Kuradi kaagid need Taadremaa mehed!» urises üks poistest, kes larpis Villemi seltsis, paksud kodukootud riided seljas, nägu punane ja higist leemendav. «Endal tall hobuseid täis, aga laadale sõites küütsutavad teiste vankrites, kõverad nagu e-d.»

«Hobused tallis ei ole meie omad!» vastas Villem, kõmpides samuti loiult maipäikeses, mis kerkis kiiresti kesktaeva poole, küttes selja tulikuumaks; tihe maanteetolm kattis aegamööda ka tema riided halli korraga.

Seletas:

«Minul pole mingisugust varandust, ei hobuseid ega vankreid. Olen kehvemast kehvem inimene, hale hingeke, paljas nagu porgand. Riided, mis seljas, pole ka minu omad! Vana kutsub igal aastal rätsepa majja, laseb kangast tüki maha lõigata ja riided õmmelda. Ütleb siis: pane selga! Ei ütle: saad need uued, ilusad riided endale! Saapad — need võtsin samuti Juhani jalast, olid Juhanile väiksed ja pigistasid. Pesu on meil ühine: aidast õrrepuult seda aeg-ajalt saunapäevil tuuakse ja lastakse selga ajada — aga meie oma see pole.»

Hilistunult jõudsid nad laadale. Kõrtsi ees räuskas juba joobnuid salgakaupa koos, kooserdades kaelakuti, istudes kraavipervel; äge vaidlus ja ropp sõim lasila juures oli muutumas veriseks tüliks. Inimpeade kirev täpistik liikus ja sumises, ei vaikinud hetkekski.

Hendrik ja Juhan olid vaevalt tunni aja eest kohale jõudnud, aga juba nad laaberdasid mööda laata, taarudes jalul, hoides kui kaks parimat sõpra teineteise ümbert kinni. Aeg-ajalt tulid nad toime mõne rabeda laulureaga, ja kohates tuttavaid löödi salka ning topsitati.

Isa istus oma vankri äärel ja ajas kahe külamehega juttu. Nende hallipäiste vanaperemeeste saatus sarnanes osalt Taadremaa Kaarli omaga, sest ka nemad pidasid talu edasi —, kodus kari poegi. Ei olnud ka nemad oma talupidamist loovutanud poegadele, sest mitme naabri elu oli manitsenud neid ettevaatusele. Andnud talu pojale, olid need näinud viletsaid päevi, nii mõnigi neist oli pidanud ulualust otsima võhivõõra juurest.

Taadremaa Kaarli vankri juures arutati nüüd seda küsimust omavahel, — küsimust, mis eriti teravana oli üles kerkinud paljudes Liivakalda taludes, — selles suures Liivakalda külas, mida rahvasuus ta paljude vanapoistest perepoegade tõttu kutsuti Ruunakülaks.

«Minul ei ole poegi, minu pojad on metsahundid,» ohkas Teeristi vanaperemees, istudes vankriäärel, käed põlvede vahel rippu. Ta vana hääl kõmises, tulles kõhust, ja kokkutõmbunud suu andis sõnadele ebaselge kõla. Ta igivana luitunud kaabu alt ulatusid salkus juuksed pea-

aegu õlgadeni; kuub oli tal nii lai, et kõhn kondine kere näis selle voltidesse hoopis kaduvat.

Teine jutukaaslane, Ojaste Viidik, rinnuli vankriredelile nõjatunud, jalg rattarummul, näris heinakõrt. Ka tema ei rääkinud oma poegadest head.

«Nüüd ei ole töö enam inimestele armas,» arvas ta. «Nüüd on töö inimestele sunnitöö. Aga igal pühapäeval — siis kõnnivad kõik su pojad isa juurde tagakambrisse — muidu on see isa neile terve nädala jooksul nagu tühi õhk —, ja mangutakse raha. Raha, raha ja raha! Ikka raha!»

«Ikka raha!» kinnitati üksmeelselt. «Seda ikka: raha, raha! Igal pühapäeval peab sul kotisuu üle ääre jooksma.»

Eemalt kuuldus kisa ja lärmi. Need olid Taadremaa Hendrik ja Juhan, kes tuikusid rahva keskel ja tegid endile küünarnukkidega teed, jorutades lorilaule.

«Sealt nad nüüd tulevad, need minu asjamehed,» ütles Taadremaa Kaarli. «Vaevalt on nad pool tundi laadal, kui juba lakuvad ja lällutavad. Anna nüüd niisugustele talu!»

Hendrik nägi juba eemalt isa. Ta ajas käed üles, nagu tahaks talle eemalt kaela hüpata, teda kaelustada. Ja nad vajusid vankri juurde — need kaks viletsat, vigaste jalgadega meest, vänderdades ja ähvardades iga hetk ümber kukkuda. Vankrist leidsid nad endale toe, ja siis ristlesid nende joobnud pilgud ühelt vanamehelt teisele, nagu otsiksid nad huvitavat jutuainet nende igavestihädaldajatega ja -ohkajatega.

«Vanad on vanaga, noored noorega,» sõnas Hendrik. «Lööme siia vanade kampa, sest ka meie oleme vanad: Ruunaküla vanad ruunad! Aga mis me siin konutame, siin on igav! Mis me siin kuiva peaga vankris istume, nagu polekski me laadamehed, lähme parem sinna, pika katuse alla, sealt saab keelele karastust.»

«Minge, minge!» õhutas isa pilgates. «Minge tingimata sinna pika katuse alla, küll meie tuleme varsti järele.»

«Aga mispärast järele?» haavus Hendrik. «Mispärast — tulete järele, tahaksin teada? Kas meiega kaasa

tulla ei kõlba?! On sul mõni härjamöks müüa, et sa vankri juurest ära ei tihka tulla?»

«Härjamöks!» otse hirnus Juhan. «Niisugusel mõni härjamöks! Kust niisugune saab härjamöksi, kui talus pole õiget korda ega peremeest! See peaks olema teistlaadi majapidamine, kust härjad laadale tuuakse! Meie vanamees muud kui sõidab lõbusõitu!»

Ta irises innukalt edasi, sest oleks isa laadale toonud kas või kitsegi kabla otsas, oleks saanud hommikusele laadarahale tubli lisa.

«Mis me siin niipalju härjatame ja möksitame!» kähvas Juhan. «Ega's meie ole Taadremaa peremehed! Ja ega härjamöksid ole meie tuua. Oleme parem paipoisid ja peame suud ilusti kinni!»

Hendrik ajas oma käed nagu käpad Teeristi peremehe ette laiali.

«Vaata, naaber!» hüüdis ta. «Vaata neid harke, nendega ma pole teinud muud kui rühmanud rasket tööd, aga varandust mul ei ole näpuotsatäitki ega saagi olema, enne kui isa kolib ära künka alla . . .»

«Tss, tss, vennas!» manitses Juhan. «Nüüd sa ütlesid liiga palju — laadal on laiad kõrvad!»

«Tss, tss? Jajah, õigus küll, parem peame suud, näe laadakubjas juba veabki oma sihverplaati siiapoole, arvab vist, et laseme mõnel mehel sooled jahtuma . . .»

Ta pigistas teise silma kinni, noogutas pead, tegi sügava õrritava kummarduse, siis kooserdasid mõlemad mehed laadaliste hulka. Sealt nad leidsid rahvamurrust Villemi ja veel mõne teise Liivakalda vanapoisi, mõne Ruunaküla tuntud kohimehe. Kõik nad omavahel oleksid nagu kuulunud mingisse liitu, sest kui nad kuskil üksteist kohtasid, kogunes neid kokku terve parv. Ja tavaliselt tervitati siis üksteist eriti soojalt:

«Tere, kuradi päitspea, igavene ruun!»

«Tere, sinder ja seegisant!»

Täna neid Ruunaküla ruuni kogunes kõrtsi leti ette üle kümne, ja juba varsti koliti sealt üles saksakambrisse. Seal olid nad kõik koos: Taadremaa viis subisanti, — nagu nad iseennast kutsusid — Teeristi kaks hallpead, Ojaste rüssakad mehenässid ja teised. Need olid veidrad mehed: enamasti juba neljakümneaastased,

mõned veelgi vanemad, pead juba paljad nagu juustukerad või jälle hallis juuksepärjas, iseloomult kõik enamasti kerglased, elumuredest puutumata. Nende kõnedki kiskusid pinnapealseks, ja saades kokku, jooksutasid nad juttu vaid tüdrukutest ja vanematest: need vanemad istuvad oma taludes nagu villavakas ega tee väljagi, et Liiva Annus liputab neile juba ammugi kätt.

Juba mitu tundi käis saksakambris kange kära, kui avati uks ja kõrtsipoiss teatas, et Taadremaa peremees on hobusega väljas ukse ees ja kutsub Oskarit.

«Mis see vanamees minust tahab?» vastas Oskar. «Ütle talle, et tulgu siia üles saksakambri, ega ma tema kannupoiss ole. Mul ei ole isu ta sabas sörkida. Tulgu aga ise siia!»

Isa ootas tükk aega väljas kõrtsi ees; hobune oli perutades purustanud vankriaisa, ja vana Kaarli vajas abi. Hädaaisa tegemisega ei tulnud ta üksi toime ja pealegi tahtis ta koju sõites võtta Oskari kaasa, sest hobune, nagu öeldud, kartis autot.

Tükk aega ootas ta asjata. Avatud õhuaknast kostis joobnute lällamist, kõnekõminat, millest ei eraldunud ühtki arusaadavat sõna. Viimaks nägi Kaarli Juhanit, kes kusagil rahva seas kaela sirutas ja näis teda otsivat.

«Tule, taat, tipi üles saksakambrisse,» ütles ta, kui Kaarli ta juurde astus. «Seal on lõbus olemine, küll sa näed! Kõik kutsuvad, ja mind saadeti sulle suure palvega järele. Läki!»

Isa kahtles hetke jooksul, aga et ka temale meeldis tops õlut teha, leppis ta järele.

Jõudes trepile, peatus Juhan äkki, sügas kukalt ning näis, et ta millegi üle pingsalt järele mõtleb. Siis äkki tõmbas ta isa inimeste juurest eemale, pani käe lapiti ta kõrva juurde ja sosistas, väga salapäraselt ja ettevaatlikult:

«Ära tule siiski sinna üles saksakambrisse, vana! Meie vahel on küll mõnikord olnud tüli ja nägelust, nii ja naa, aga seda kõige sandemat ma sulle siiski ei soovi ... Ära sina tule, seal on täna sinu peale kurivaim lahti! Kõik on juba valmis, et su sinke soola panna.

Seda annaks sulle mäletada kümme aastat. Hea veel, kui nad su latva hoopis ära ei kärbi. Parem lase jalga, ja ära tee väljagi, et me siin kahekesi kokku saime. Muidu veel litsuvad mu laiaks nagu seenekoti.»

Isa seisis hämmastunult Juhani ees, suu ammuli.

«Kuidas?» kogeles ta. «Kuidas ... singid soola?»

«Saad aru — seal üleval soeb asi viimasele vihale. Kõik on valmis, ainult sina veel puudud. Ja kui sa oma jala üles pistad, sõidad kirju vestiga koju. See tähendab — kui sa üldse sõidad! Ah, kuram, mis ma küll lobisen, olen mina ka äraandja, Juudas! Aga usu, pagana sant oleks näha, kui sind kõhuli lauale tõmmatakse ja püksirihmad mängu pannakse. Oleme ju ikka vähekese sugulased, ja sellepärast — just suguluse pärast — hoiatan sind!»

Vana Kaarli seisis liikumatult. Siis neelatas ta mitu korda järjestikku, nagu oleks talle midagi kurku kinni jäänud — suur kõrisõlm peaaegu tühjas vestiaugus liikus üles ja alla.

«Kes seal siis minu, vana mehe peale nõnda hammast ihub?» küsis ta viimaks.

«Omad mehed!» vastas Juhan. «Olen mina aga paras Juku, nii nagu mind hüütakse. Poisike! Süda läks pehmeks, mitte ma ei võiks näha niisugust inimihu muserdamist.»

Kaarli sai ju aru, et ta poeg on purupurjus, kuid selles jutus tundus siiski terake tõtt. Ta vaikis, vahtides tuhmide silmadega enda ette maha, poriseks tallatud trepile. Näis, nagu oleks ta tahtnud midagi öelda, ta kitsas tüükaline lõug vajus rinnale, suu avanes, kuid sõnad jäid tulemata. Siis tõmbus ta imelikult kühmu, ja pojale vaatamata läks ta tagasi vankri juurde. Seal parandas ta võõraste abil purunenud aisa ja rakendas hobuse ette. Sidus siis ohjad redelipeele külge, võttis hobuse valjaidpidi järele ja juhtis vankri rahvarägastikust välja, tehes kümneid käänakuid.

Ta sõitis koju, üksi.

2

Päike oli juba jõudmas kesktaevasse, ent Taadremaal magati ikka veel. Eeskambri mõlema akna ees rippusid villased vaibad ning hämarast ruumist kuuldus meeste tugevat unenorinat. Ka Taadremaa õues valitses vaikus. Lauda ja elamu sammaldunud õlgkatused haljendasid, akna all õitses paar metsikut kirssi ja sööti jäänud aias kaskede vahel valendas nööridel pesu. Ei liikunud inimhinge õues, ei tõusnud korstnast suitsu, ei upitunud kaevuvinn üle katuseharja. Talu oli nagu surnud, mitmendat päeva.

Ka Taadremaa põllud olid jäänud täielikku unarusse. Äkkepaar seisis keset nurme, piits püsti pulgaaugus; ader tukkus ninapidi vaos, look ja ohjad laiali künnil. Mullusel nisupõllul pleekisid sõnnikuhunnikud veel laiali löömata ning talli ees seisis poolik koorem, kaks harki püsti sisse löödud.

Juba mitmendat päeva käis Taadremaa naaber lepiku ääres, hall nagu tolmusammas, külimit rihmaga kõhul. Aeg-ajalt vaatas ta uudishimulikult Taadremaa poole, sinna mahajäetud õuele ja tühjadele nurmedele, kus ei liikunud ühtegi inimhinge kõige kibedamal külviajal. Naabrimehe näole libises naerumuie. Tööd lõpetades kadus ta lepikusse, kuum päike paistis ta laiale seljale, varbad rehitsesid lompidest kokku lopsakaid kanakoolmeid. Võttis oksale riputatud takuse kuue, viskas õlgadele ja lonkis väsinult kodu poole. Taas oli tal külla uudis viia: ikka veel pole Taadremaa poegi põllul näha, talu nagu tumm kindlus oma aiarägastikuga virvendab päikeselõõsas, keset avaraid ja veerjaid nurmi.

Mida tähendas see suur vaikus õues — juba mitmendat päeva?

«Mäss!» räägiti külas. «Taadremaal mässatakse. Viis vana ruuna ei käi enam tööl pärast laadapummelust. Vana Kaarli vingub ja viriseb üksi õues: külviga tuleks rutata, ilmad on ilusad, endast enam kündjat ega külvajat pole, jalad on kõvad ja kanged, aga poisid ei mõtlegi käsi töö külge panna.»

Ei pane.

«Maksa meile palka, vanamees,» jonnivad nad. «Mis

me teenime ilma palgata! Ja anna meile talu, tee kord lõpp sellele närusele olemisele!»

Ümbruses kuuldi, kuidas algas see nägelus isa ja poegade vahel hommikul pärast laadapäeva. Ilm oli vaikne ja vaikus viis viimase kui sõna edasi külla. Sinna kostis selgesti, kuidas vanamees oma tumedal kurguhäälel kähistas üksikuid sõimusõnu ja kuidas pojad talle vihaselt vastu haukusid. Õu oli täis kurja kisa.

Siis saabus uuesti vaikus, mitmeks päevaks. Ainult isa ise ja tüdruk Liis liikusid aeg-ajalt õues, sest Liis ei ühinenud mässumeestega. Tema talitada ja sööta jäid nüüd kõik loomad ja ka mässajad. Söögilaud pidi olema töötõrkumisest hoolimata õigel ajal kaetud — vägagi õigel ajal, sest muidu võis tõusta nurinat ja pahandust.

Pärast esimest päeva magasid kõik mehed hommikust õhtuni; ka pärast õhtusööki heideti kohe jälle voodisse, Oskar ja Anton ronisid üles aida peale. Und siis sageli enam ei tulnud. Väljas olid ilusad kevadööd, harva häälitses mõni lind unisena puus või põõsas. Metsa äärest rabast tõusis udu ja levis karjamaale kadakate ja kasepässide vahele. Näis, nagu magaks maastik segamatut võluund, tummana ning liikumatuna.

Oskar ronis maha aidatrepile, aluspesus, valge nagu saunaline. Istus seina äärde asetatud viljaredelile ja vahtis tükk aega alla küla poole: kahel pool teed seisid talud, venides ridastikku koiduaimus kimavasse põhjataevasse; hoonete mustad kogud olid kõikjal kägaras koos: elutared, laudad, aidad, saunad; väiksemad ja viletsamad ikka eemal nagu mõnes tigedas veisekarjas; ikka saun, see viimane hoonejupp, poetatud kuhugi nurmesoppi, väike ja nigel, sisikonna haisedes laupäevasest seebiveest ja kadakasuitsust; ja enamasti vildak, vana, lömitades alandlikult porisel maapinnal ning ümbritsetud lopsakaist kobrulehepuhmaist.

Oskar võttis redelipulgalt rõskunud kuue, seadis selle õlgadele ja astus siis ruttamata mööda kastemärga peenart küla suunas, koer lonkides järel. Ei tulnud ta ka hommikul külast tagasi — rutata ju polnud kuhugi: töö Taadremaal seisis. Magas Silla talu tüdruku sängis keskhommikuni, selg väljapoole, ja norskas valjusti.

«Oh, sina viimane pühe!» hurjutas teda hommikul

Silla vanaperenaine, seistes ta voodi ees, nägu vaikne ja tume nagu mullapaluke. «Või päris päisel päeval vedeled võõras talus.»

Magaja ei vastanud midagi.

«Tee aga enne õhtut säng tühjaks, va tüdrukute kirbunakitseja! Käib siin teisigi sinutaolisi, ega sina ole see pulmaperemees!»

Ja kebis minekut.

Ka teised vennad hulkusid ringi, üks siin ja teine seal. Villem võttis hommikul jahipüssi ja läks metsa. Oli ilus kõndida lõputuil sihiteil, kus talvine lumi oli kahel pool teed looka vajutanud vibalikke kaski, — need kummardusid nüüd üle tee, nõtked ja valged, lehed veel pooleldi tupsukestest tulnud, pehmed, vaigused. Vaikne metsaalune soojendas end päikesepaistel, siin-seal rohelisel samblamättal valendas ülasepuhmaid, kuna kuused lähemal ja kaugemal kukutasid vanu ja kuivanud käbisid, noored ja värsked juba punetamas.

Mitmeid kilomeetreid lonkis Villem mööda sihiteid, müts kuklas, karvane rind higihernes, püss õlal. Jõudes viimaks kuhugi lagedale heinamaale, leidis haabade alt vana küüni, mille uksele juba varemalt oli söega tõmmatud sõõr, ja hakkas märki laskma. Kuid paugutamine ei teinud talle kauaks nalja. Siin kõrgete metsamüüride vahel oli päike eriti kuum, hulkumisest rammestunud Villem kiskus küüniukse lahti ja viskus nurka heinariismetele. Kuskil pidi ju mööduma päev, pikk päev, igav päev.

Juhan — see lamas marjaaias murul, vana kasukas alla laotatud, vankri istmekott pea all. Ta luges üht annetena ilmunud romaani, milles jutustati pealinna ööelust, pättidest ja nende seiklustest. Romaan, mille ta oli saanud tüdrukult, oli nii põnev, et Juhan ahmis seda ühe ande teise järel — neid määrdunud ja keerdutõmbunud nurkadega vihikuid, milledel oli vallas nii palju lugejaid, et raamatu õiget omanikku enam keegi ei teadnud. Juhan pidi mitu korda oma aset edasi nihutama, et ikka ja uuesti pugeda vilusse, sest päike otsis ta ruttu üles sealt kahara õunapuu alt. Tal näis kuluvat mitu päeva selleks, et läbi tuhnida need paarkümmend vihikut, mis nagu koltunud kasetohikud ta kõrval hunnikus

lamasid. Ta leidis lugedes naljakaid kohti, need panid ta tihti naeratama, ta luges neid ikka uuesti, sageli lehekülgede kaupa, püüdes loetut meeles pidada, et seda hiljem teistele edasi jutustada.

Anton — see kõndis õues, vilksatas kord siin, kord seal. Liis vaatas mõnikord võõrastades tema poole, nagu kardaks ta teda — seda hiilivat meest, kes käis palja jalu ja aluspükstes, vana sõdurisinel õlgadel. Ta paistiski tõepoolest võõrana, sest habe oli tal mitu päeva ajamata, ja selle tume tugev tüügas sinetas lõua ümber. Anton oli nagu haige, kes kõnnib väljas päikesepaistel, ettevaatlik ja norgus, oodates päikeselt oma tõvele abi. Igav, igav oli ka temal!

Vanal Kaarlil aga oli tegemist ja toimetamist kõikjal. Ta korjas rakmed kokku äkete ja atrade juurest, sest kartis, et need võidakse öösel varastada. Tööd oleks olnud täis kõik süled ja seljad, aga kuna tervis oli halb, suutis ta teha ainult kodust ja kergemat.

Valus oli vanal mehel vaadata naabrite põldudele: seal kestis künd ja külv. Mehed käisid palja päi ja palja jalu hobuste järel, kõigil oli nagu tuli takus: ilm oli tuulevaikne, muld niiske ja soe, valmis idandama iga seemnetera, mis langes ta üska. Päike erendas taevas nagu tuletätar ja kesa kohal lõgutas ning lõõritas lõoke.

Kui Kaarli kõndis põllul, sai ta kokku piiriperemehega. Naaber seisis vahepeenral, koputas viltupööratud külimitu põhjale, sai suure peotäie teri. See oli viimane peotäis, mis ta sel kevadel mulda viskas. Külv oli maas, kuid juba ootasid teised suvised tööd; kohe oli vaja minna turbarappa, ja polnud kaugel ka heinategu.

Piirimees pani külimitu peenrale ja pühkis habeme kahele poole harali. Kui Kaarli mööda vahepeenart temani jõudis, oli naabrimehe esimene sõna:

«Kuule, Kaarli, sina võta malk! Võta malk!»

Kaarli seisis hetke vaikides, silmad ringlesid kaugemal põldudel.

«Kõik ütlevad: võta malk!» seletas ta siis. «Aga mis malgutajat minust enam — olen vana, seitsmekümne üheksane. Nüüd minu käsi enam ei malguta, mullakannikas nagu ma olen. Nüüd võin ise malka saada, kui ma pole ettevaatlik.»

«Aga — müü talu maha, ahaa!» ilkus järsku naaber; ta läks näost punaseks — nii tugevasti lõi talle veri pähe selle mõtte juures. «Müü maha! Tahaks näha, mida nad siis teevad! Tulevad kindlasti sinu juurde ja annavad su jalajälgedele suud: isa, ära müü! Kuhu me läheme, paljad nagu hiirepojad!»

Jõudis kätte viies päev, mil Taadremaal peeti paasapüha, nagu külas seda töömässu nimetati. Ikka veel ei mingit elumärki talust, üksnes halli, vaevaltmärgatavat suitsuvinet immitses üles lagunevast korstnajupist; aeg-ajalt nähti vaid Liisut ratsutamas õues ämbrite all, seljas punasetäpiline jakk. Vaiksed olid päevad, harva kiuksus ja kägises maanteel mõni unine vanker, sõitja poolküljeli vankrikeres, silmad eredast päikesest vidukil.

Mees, kes töötas Taadremaa all rabas, lõigates seal turvast, rääkis ühel hommikul — täna olevat ta kuulnud Taadremaa õuest ärevat kisa. Õhk olnud täis kurje vandeja sõimusõnu, tuuleiil toonud rappa ägedaid mehehääli, mis tõendanud, et Taadremaa talus pidi olema põrgu lahti. Siis olevat ta näinud, kuidas vana Kaarli jooksnud mööda laudatreppi üles, kirves käes, karjunud ja ähvardanud: «Tulge nüüd, kuradima kuradid! Tulge aga, küll ma teen teile verepesu!» Ta jäänud sinna seisma nagu sõjamees, kirves löögivalmis käes, ja vahtinud punnsilmi alla oma poegadele.

Nii rääkis turbalõikaja, kuid keegi teda ei uskunud — oli tuntud liialdaja ja üldse kõlakas külakell.

Ent teati, et Kaarli on käinud endale peret tellimas, kes tal oleks aidanud põllud maha külvata. Vanamees hädaldanud, et kuidagi ei oska elada: pojad ei kuula sõna, hauguvad vastu, tööle ei tule, mitte kõverat kõrtki ei viitsi enam liigutada. Kuhu aga pea pistavad, seal päeva mööda saadavad. Ja ähvardavad läbi peksta, kui tahad neile päitseid pähe panna.

«Nühi nüüd ise, vana kõmm!» uriseti talle vastu. «Sinu tööde jaoks on meie näpud ammugi roostes. Hakkame endile uut leiba otsima.»

Villem juba oligi mitu päeva kodunt kadunud, ei ilmunud ka ööseks magama. Oli öelnud, et läheb linna ja vaatab endale kohta, sadamas või korgivabrikus, kus tal

olevat mitmeid tuttavaid ees. Ja temale lubasid kohe järgneda Oskar ja Anton, niipea kui leidub tööd.

«Läheme kõik!» irises Hendrik. «Kõik viiekesi. Vanamees poksib siin nagu sokk — mitte ei lase elada!»

Aga linnameest Villemist ei saanud. Juba kolmandal päeval kõmpis ta jaamast tagasi kodu poole. Teel võttis ta kauge sugulane, metsavaht Ratas, mehe oma vankripärasse, lubades teda viia Taadremaa teelahkmele.

«Mida seal kodumail nüüd tehakse?» küsis Villem metsavahilt. «Kuidas elavad vennad, need vanad ruunad? Lõhuvad juba tööd seal Taadremaa põldudel nagu veohärjad, ja vanamees muudkui vuhistab piitsapiud?»

Villemi taskust oli vankrisse põrunud ajalehte mässitud puss, millel puudus tupp. Villem haaras pussi pihku ja virutas sügavale redelipeelde.

Kuigi mees oli kõvasti viinastunud, mõtles metsavaht teda pisut noomida. Ta pöördus pooleldi tagasi, pani käe Villemi õlale ja püüdis temaga rääkida südamlikult, heasoovlikult. Andis nõu, et vennad läheksid tööle, lõpetaksid külvi ja oleksid kannatlikud ning pikameelsed vana isaga.

Villem kuulatas ja kuulatas. Ta pea nõksatas aegajalt allapoole, nagu tukuks ta väsimusest, silmad piluli ja tinahallid. Mida rohkem ja innukamalt metsavaht rääkis, seda pahuramaks ja tusasemaks Villem muutus. Ta surus oma raudsed sõrmed istmekotti, nagu tahtes seda puruks rebida ja sellega oma tõusvat viha leevendada.

«Ah siis sina leiad, et teeme rumalasti?» hüüdis ta vahele, ja ta liikumatud silmad kilasid. «Sa ju räägid nagu papp kantslist, must kuub seljas, valged lõkad lõua all. Vesi tuleks mul silma kui sorinal, oleks mul vähegi haledam süda. Aga mina ei lähe tööle, ei homme ega ülehomme. Ei lähe meist ükski: oleme kõik viiekesi kolm sõrme taeva poole tõstnud ja üksteisele vandunud — mitte alla anda! Oleme oodanud aasta-aastalt, kannatlikult ja leplikult — kirjutagu vanamees talu meile, sest meie ju tahame ka elada, — aga ei! Oleme teda orjanud nagu neegrid, aga mitte tiba ega tilka pole meil seni oma tööst ja vaevast olnud!»

Ta rämedasse häälde tekkis ummik, sülg sulges suu, viha surus nutu kurku.

«Nõnda ju läheb kogu me elu nahka,» lisas ta pahaselt, peaaegu jaburdumas. Ta vaikis viivu, siis valdas teda uus vihasööst. Ta lõi käed pea ümber, mudis ja tagus seda, vingus valust, vandus. Ta mässas nagu loom ketis, püüdes end lahti kiskuda: ei katke lõõg, ei pääse vabadusse; külm raud kõmiseb ja kõliseb ta kaelas, ramm raugeb asjatus heitluses.

Nähes pussi redelipeeles läigatamas päikesepaistes, rabas Villem ta pihku ja tõmbas peelest välja.

«Villem, jäta nüüd!...»

Villem kuulis neid sõnu läbi metsavahi laia vimmas selja, mille külge haagitud käed saagisid hobust kiiremale sõidule.

«Meie, meie peaksime olema pika meelega! Ja kui kaua, kui kaugele peaks ulatuma see pikkmeel, tahaksin teada?»

Side ta käe ja aju vahel katkes hetkeks, ja kui ta uuesti meelt märkas, nägi ta, et seekord oli virutanud pussi otsapidi istmekotti, hoides veel nüüdki himukalt kätt selle pära ümber.

«See tähendaks siis, et mässime homme end jälle räbalapuntraisse, pressime hargi pihku ja puistame põllul sõnnikut, nii et sooled sees segi. Ja seda viletsa koiku ja supilakke eest!»

Veelgi rängem mõte pimestas ta viinast uimastunud aju: ei saagi võib-olla talu endale, selle saab mõni teine, võõras, ja siis tuleb neil minema kõmpida puupaljalt, muudkui võta kepp kätte ja kõnni kuuse alla.

Ta keerutas pussi istmekotis, tõmbas ta välja, andis uue hoobi.

Metsavaht vaatas hirmunult tagasi. Ta ei julgenud Villemile enam midagi lausuda, ei head ega halba, vaid nihkus temast võimalikult kaugemale. Iga liigutus selja taga pani ta võpatama: kas ei anna see meeletu lõpuks ka temale hoobi kuklasse?

Märatseja viha ei raugenud. Ta sünged mõtted piinasid teda lakkamatult; otseli istmekotil lebades pobises ta meeletuid vandesõnu. Ta ähvardas ja hoiatas, lubas lasta lauritsa lahti, teha Taadremaast tuhahunniku.

Metsavaht kiirustas hobust. Kaugel oli veel Taadremaa teesuu, päike juba punetas all silmapiiril, serv

vajunud paksult sinetava pilvesõõna taha. Tuli veel läbi sõita üksildasest paigast, kus kitsas metsatee-mulder lookles kahe kõrge kohiseva kuuseseina vahel. See oli jube sõit.

Hobune nooskas ja auras, kui nad jõudsid Taadremaa teelahkmele. Villem magas otseli, puss oli põrunud vankripõhja. Algul oli metsavaht kavatsenud mehe sõidutada Taadremaa õue ja ka ise hetkeks sisse astuda, et sobitada kokkulepet Kaarli ja poegade vahel. Aga nüüd loobus ta sellest möllust: aeg oli juba hiline, ja mine tea, mis see viinastunud Villem seal kambris võib ette võtta.

Taadremaa taluhooned magasid hääletult. Lauda ees tahras mäletsesid kirevad lehmad. Üle põldude tuli lonkides valge koer teelahkme poole, ei haukunud. Kui peatati hobune, jäi ta mõni samm eemal seisma, istus maha ja silmitses ükskõikselt hiliseid tulijaid.

Metsavaht raputas Villemit õlast, see norises edasi. Kulus tükk aega ja vaeva, enne kui ta ärkas, vankrist maha ronis ja pussi tasku peites kodu poole komberdas.

«Tõsi jutt, Villem, olge ikka meheks ja hakake ilusasti elama!» hüüdis metsavaht talle tanumasse järele. «Ajage elu korralikult edasi. Maksab siis teil, täiskasvanud meestel, vana isaga jännata!»

Villem seisatas.

«Täiskasvanud meestel!» kordas ta. «Mitte täiskasvanud meestel, vaid ka vanadel meestel, tahtsid öelda. Aga ära arva, — enne meist keegi tööd ei nuusuta, kui see inimeseküütsukene pole hakanud meile palka maksma. Või talust oma luud-liikmed kokku kogunud ja künka alla kolinud!»

Taadremaa õuest liikus raske porine vanker maantee poole. Hobune liikus hädavaevalt aiste vahel — vankripära küljes tolgutas ja rabeles härjamöks. Kaarli ise ei istunud vankris, vaid kõndis maas; ta oli mõne päeva jooksul jäänud nagu väiksemaks, ta suured savikamakais saapad lirtsusid peaaegu tühjadena öösel sadanud äikesevihma lompides.

Oli veel väga varajane hommik, öö vaevalt taandunud päikese ootel. Taevas õhkus ja roosatas, põõsad tee ääres

nõrjutasid vihmast raskeid oksi, ja kohati juba haljendasid õrna orase väljad.

Kaarli sammus mõtlikult, laasitud kasevits peos. Aegajalt kergitas ta vana ja pleekinud nokkmütsi, mis kippus ta puhmjatele kulmudele vajuma. Ta hambutu, lohkuvajunud suu mutsutas nagu rahustades härjamöksi, kes tõstis nüüd ettevaatlikult oma helli sõrgu. Lahja oli see pooleldi-vasikast punupõnn, karjast kinni võetud, küljed ja reied veel koos sõnnikukarbaga, talikarv tükati seljas. Ta läks minema odava hinna eest, — jumalamuidu, nagu Liis neile värikult järele hüüdis. Aga talus oli rahanälg, ja muud polnud turule viia.

Hädas oli Kaarli puskleva härjaga, see tõrkus kõndimast. Ta toetas jalad vastu maad, või pistis pea vankripära alla ja upitas selle lendu. Lõõg vedas ta kõri kinni, ta langes põlvili, vajus küljeli, ja nii lohistas vanker teda tükk maad edasi. Aga ta väsis varsti, alevik polnud kaugel, ja samal ajal, kui lihunik maksis Kaarlile kambris raha, vedasid sellid punu juba talli juurde, tapsid ta. Ta tõmmati jalgupidi talli ukse ette tali külge, ja mõne minuti pärast visati nülitud nahk Kaarli vankrisse, — nagu see oli ostukaubas.

Kui Kaarli jõudis alevikust koju, olid pojad kõik viiekesi eeskambris. Juhan viksis voodiäärel istudes saapaid, Oskar oli lauale laotanud oma uuri mehhanismi ning urgitses selle kallal.

Isa astus uksest sisse, nööpis kuue lahti, ajas käe põuetaskusse ja tõmbas sealt rahakoti välja.

«Sähke, siin ta on teil!» hüüdis ta erutatult. «Sähke, võtke!»

Ta ulatas kukru poegade poole, ja kui need pöörasid pead, kätt siiski välja sirutamata, nagu tahtes vaikimisega seda vaatemängu pikendada, viskas Kaarli rahakoti keset kambrit põrandale.

«Võtke!» kordas ta, hääl värises veelgi enam. Ta tundis, kuidas ta pea jahmerdas ja meelekohad tuksusid. «Võtke kõik — võtke viimse sendini! Ja talu — selle saate kätte tuleval kevadel!»

Poegade pilgud olid kiindunud põrandale visatud rahakotile. See oli suur ja pungis, lukk lahti, rauad irvakil.

Hendrik tõmbas voodis lamades paar korda läbi sõõrmete hinge. Muud häält sel hetkel eeskambris ei kuuldunud. Ja keegi ei liigutanud enne, kui isa nagu vari vajus tagakambrisse, jättes raha põrandale.

Nüüd, teisel päeval, nähti Taadremaa nurmedel kündjaid ja äestajaid, — kõik pojad olid tööl. Ilm oli ilus, muld kuum, puhanud hobused astusid jõudsaid samme.

1933

PILLAJA

Epukuru Juhan hakkas raha rapsima igalt poolt, kust aga andis rapsida. Sügisel, esimese lumega, viis ta alatarest vana Mesilase Kusta karjamaa veerde, kus kasvas tihe männi- ja kuusetihnik, ja rakendas seal kirve ja sae tapatööle. Iga männijuss ja kuusenäss, mis oli sirutanud oma ladva mõned meetrid üle mehe pea, määrati mahavõtmisele ja titsipuuks. Tihe ja lopsakas tihnik, mille Juhani arukas isa aastakümne eest oli jätnud talu kasumetsaks, heidetakse nüüd kirve ja sae söödaks, ja mõne nädala pärast jääb temast järele vaid hõre, haletsemisväärne raiesmik, mille üksikute kidurate ja kängunud puude vahel vaikivad titsipuude elutud riidad.

Oleks mõni võõras näinud neid kaht meest siin tihnikuserval, ta oleks pidanud Kustat enam peremeheks kui pobuliks ja Juhanit enam pobuliks kui peremeheks; nii vissis ja vimmas oli peremees täna, — või kunas ta oli palju teistsugune! — nägu kasvanud habemerägastikku, mis musta hobuserauakujulise poolsõõrina ulatus põselt põsele. Ta hall jopp oli nagu hilbuhunnik ja kokku seotud nahkrihmaga — vist selleks, et ta lahti ei hargneks ega teele ei pudeneks. Laiad katkised püksid tolgendasid ripakil rebadel, ning näis, et nende kandja ei pööranud mingit tähelepanu sellele, et püksid istuksid vähemalt õigel kohal ja oleksid korralikult lapitud. Kusta, vastupidi, niisugust lohakat muljet ei jätnud, kuigi ta

oli tulnud metsatöödele, kuhu ju tavaliselt minnakse halvemate hilpudega.

Kui Kustale oli töö kätte juhatatud, jõudis peremehele kodunt hobune järele, ja peremees istus tüdruku kõrvale reeotsale. Nad tegid mätlikul karjamaal poolringi kolme suure männi poole, mis kasvasid karjamaa teisel serval liivapõndakul. Need vanad sügistormide veteranid — kolmekesi aastakümneid rivis seisnud — ei taibanud, et täna lähenetakse neile saagimismõtetega.

«Või needki topitakse peremehe rahapunga,» mõtles Kusta, vaadates minejaile järele ja võngutades pead; ta oli juba käte ja selja soojendamiseks tule üles teinud, ja veritoorest oksarämpsust visises ihnelt üles halli, vaigust ning värskeist okkaist lõhnavat suitsu.

Seistes tule ääres ja popsutades piibutobi, jälgis Kusta mõtlikult peremehe ja tüdruku tööd seal eemal liivapõndakul. Vilumatult saemehelt nõudis tükk aega, enne kui puu langes oiates maha oma kaaslaste kõrvalt. Siis jälle pikaldane pinisev puremine teise männi tüves, pikaldane rappimine läbi selle südame. Ning langes teine ja langes kolmas, viimane. Liivapõndakule jäid nüüd ukerdama kaks inimkogu ja hobune, kes nosis jalge ette visatud heinu. Alles lõuna paiku vinnati sealt vaevaga reele kolm palginässi, ja raske, toores koorem libises põndakult alla, Juhan sörkides pikkade sammudega selle kõrval.

«Puu alles oigab verivärskelt ega ole veel hangudagi saanud — ja juba tassitakse ta raudtee äärde!» mõtles Kusta haletsedes. «Peremehel nagu tuli takus: kus aga sent ripakil, sinna kargab kümne küünega kallale. Ära rüüstab niimoodi talu ja vara — see on minu kindel arvamine.»

Kõrvalseisjad märkavad sageli asjaolude tõelist seisukorda isegi siis, kui seda püütakse varjata ja salata. Ka Kusta — elus ringi veerenud mitmes vallas ja näinud ning kuulnud igasuguseid inimesi — märkas Epukuruski mõnda, mida teised veel ei näinud. Sest kas jäi see tema kahe terase silma vahele, et paari nädala eest, mil maa oli veel täiesti sula, ajas Juhan vankrid Kureniitu? Suure vaevaga saadi pehmest soost kätte kuhjajupp, aga kätte tuli see saada kõigest hoolimata, tuleks heinad kas või

süle-seljaga välja kanda! Ja põhjatule teele vaatamata hakkasid koormad talust mööda veerema, ikka alevi poole, ikka turule, kuigi heinasaak oli Epukurus suvel kesine olnud ja perenaine kartis põhupuudust; nagises alevi poole, kodust ja laudast mööda, kus lehmad vankri häält kuuldes ja värske heina lõhna tundes ammusid nälginult üksteise võidu.

Värsked titsiriidadki ei jäänud kauaks Kusta silma alla, sest vaevalt oli mõni neist sinna siginenud, kui Juhan sõitis neile järele, ladus nad rekke ja küütis üle niitude ja soode mööda taliteed hundi lõugade vahele: raudtee äärde, kuhu küüditi talv läbi puid ja palke igast metsatukast. Kuid Juhani omad läksid hangeldajate kätte tihti kuulmata odava hinna eest, sest Juhanil polnud võimalik oodata paremat hinda, — läksid vaevalt töö ja veokulude eest, nii et õigem oleks olnud töö seisma panna ja mets kasvama jätta.

Kui raudtee äärde viidi viimane koorem titsipuid, oli oodata konstaablit tallu makse nõudma või oksjonikuulutust üles panema. Ka vana Kusta ootas ammugi oma töötasu, mis tal seni oli ikka veel saamata. Novembripäev jäi lühikeseks, tõmbus kähku õhtule. Tõusis tuul, hakkas tuiskama ja külm maalis aknaruutudele hõbehalle jäälilli.

Pikisilmi oodati sel õhtul Juhanit koju, sest ta pidi tulema rahaga.

Oodati asjata, oodati kogu öö.

«Elu kipub allamäge nihkuma,» mõtles perenaine öösi tütre kõrval pikutades. «Juhan logeleb päevade kaupa alevis, ei hooli enam tööst ega muudest muredest. Raha kaob nagu vesi sõelast — mis tilgake kuskile langeb, ei jää sinna peatama: Juhan on arutu pillaja ja joodik. Pealegi rumal kiitleja ja suurustleja — viin teeb temast miljonäri. Mida enam vaesus ja puudus tallu poeb, seda enam hakkab peremees kelkima ja hooplema, seda enam himustab teiste tühist kiitust. Ta suurustleb ja kiitleb silmi kinni pigistamata koguni selle ees, kes ise tema kodust seisukorda hästi teab, — teab, et seal pole enam midagi peale puuduse ja päevast päeva hingitsemise. Mõnikord valdab teda imelik soov oma olematut rikkust tõestada ja ta ujutab restoranilauad üle õlle ning vii-

naga, makstes üksipäini kogu arve kinni. Sama teed läheb nüüd ka tänane, ilusa kasumetsa lagastamisest saadud raha.»

Hommikulgi oli tall tühi, Juhan ikka veel tulemata. Ainult noor, kolmeaastane ruun, keda seni rakendati ainult sõiduks, konutas tühja sõime ja küna juures. Ta hirnatas rahutult, kuuldes perenaise häält, nagu oleks ta tusane, et on jäetud pikaks ööks üksi talli. Nüüd rakendas perenaine ta ree ette, nii et look raksatas, ja kihutas tuisanud külateele.

Jõudnud alevisse, ruttas ta kohe kuulsa ja vihatud «Bibi trahteri» juurde. Trahteri aia taga asetses talu, üsna tee ääres, ja selle suures viljaküünis leidsid joojate hobused sageli tuisu ja vihma eest peavarju. Kui nüüd Anna tõmbas ka oma hobuse sinna õue, hirnusid Epukuru hobused küünis. Seal nad olid konutanud jällegi ühe öö poolnäljastena, tüdruk kraapinud neile pisut kaerapõhku nina ette.

Anna sidus oma hobuse värava konksu külge ja ajas köögist tulnud peremehega paar sõna juttu. Siis tõi ta hobused küünist välja, sidus nad ree taha ja sõitis õuelt suure ringiga välja. Ta kihutas peatamatult mööda «trahterist», kus Juhan nähtavasti ikka veel losutas joomalauas. Ta nägi, kuidas köögiuks lahti lükati ja uudishimulik mehekogu välja ruttas, hakates ägedasti möödasõitjale viipama, et see peatuks. Kuid perenaine vaid laksutas ohje ja kihutas edasi, vaatamata kordagi tagasi.

Kuhu pidi ta nüüd jälle pilgud lööma, arutas Juhan, et rapsida raha, sest noore kasumetsa oli ta juba jätnud trahterisse? Nädalapäevad nokitses ta vaikides kodus nagu poolhaige ja vedeles voodis. Kui teda sööma kutsuti, vahtis ta tükk aega poolkõõrdi auravaid toidukausse laual — kuid söögikordi ta ei jätnud kunagi vahele.

Rahapuudus oli talus igapäevane nähtus. Kümne küünega korjas perenaine ühest ja teisest pisiasjast mõne sendi kokku. Ta varjas seda hoolega mehe eest, jättes tagavaraks, et hädakorral oleks käepärast võtta kas või lastele ravimite ostmiseks. Rahapuudusel läksid jõuluks lihuniku kätte lahja väike härjamöks, mõned lambad ja haned, need juba viimse hingeni.

Kevadeks näitas majapidamine üldist kahanemist ja laostumist. Ka ait kippus tühjaks jääma, ja kui vajati raha, veeretati jällegi mõni kott vilja reele alevisse viimiseks. Muud sissetulekut polnud talvel peaaegu mingisugust.

«Näikse, millega sa oma põllud kevadel täis külvad?» küsis Anna kord Juhanilt, kui talust jälle välja saadeti kaks kotti rukist ja kolmanda salve põhi luuaga juba täiesti puhtaks pühiti.

«Mille kuradiga mina neid külvan,» urises mees pahuralt. «Külvaku kas või vanasaadan ise! Nälg tuleb niikuinii omaks, varem või hiljem, sinna ei aita enam ei minu ega sinu nõu. Võta või nöör ja seo kaela!»

«Kuidas, ei aita?» küsis Anna.

«Kogu maailma põllud lähevad varsti vanakuradi seemendada,» kõneles mees. «Ja siis tuleb niisugune nälg, et hakka kas või mulda näsima.»

Anna ei kannatanud niisugust põhjendamatut juttu, see tundus talle laiskade topsivendade hädakisana, kes näevad omaenda viletsuses maailma lõppu ja igavest hukkumist.

Kuid Juhanil olid seekord tõsised mõtted ja neid ta nähtavasti oli haudunud juba pikemat aega. Ta ütles:

«Ole nagu see viimane narr: püüa ja lõhu tööd teha, aga näpu vahele ei jää mitte kui midagi. Ajad lähevad sandimaks ja sandimaks. Näe, Altnurme Jaan läks talust välja, Tamme Siibak läks talust välja, siis — Veski Nööp ja teised. Puhusid kõik oma viimsepäevapasuna lõhki, talu müüdi maha ja — ole lahke! Kanna veel nina püsti, nagu sina seda teed!»

«Need olid kõik maidad ja laiutajad,» vaidles Anna vastu. «Hea, et maa sai luupainajaist lahti, see ei näinud enam aastakümneid õiget atra ega äket!»

«Sina ütle, mis sa tahad, aga üks on kindel: asi läheb varsti nii kaugele, et annan talu ühel heal päeval pooleterale ja panen ise käed isandana konti,» sõnas Juhan. «See on veel see ainus ja õige viis, kuidas elada maksab! Mis sa siis enam irised: pooleteramees paneb vilja sügisel ilusti salve — endal ei ole mingit muret ega vaeva! Ela nagu väike parun!»

«Ah arvad?»

«Miks mitte! Nii ju elavad paljud, ja elatakse hästi: muret mitte mingisugust!»

«Sina oled selle murega päris harjapidi hädas,» pilkas Anna. «On sul siis teda kunagi nii palju olnud, et sa ta eest pakku hakkad jooksma? Hea on öelda, et võtame pooleteramehe, aga mis põllud siis teevad, selle peale sa ei mõtle! Ja lapsed kasvavad meil varsti suureks . . . kas muidusööjateks?»

Kevadel jäi talu siiski pooleterale andmata. Juhan sõitis seepärast kuhugi mereranda või jumal teab kuhu odraseemet laenama — oma hea sõbra käest, nagu ta kinnitas. Alles nädalase ootamise järel tuli ta tagasi koju, uimane ja tusane, ja kui Anna lõi põhukoti vankrist üles, leidis ta selle alt vaid tühjad viljakotid. Neis ei olnud niigi palju teri, et oleks saanud külida mõne kitsa peenra. Ometi oli see tühjade kottide sõidutamine toimunud kõige kibedamal tööajal, kui juba kõikjal põldudel rahmeldati.

Juhan ei hoolitsenud enam odraseemne eest, kuna selle toomine oli tal «äpardunud». Jäägu kas või pool nurme tühjaks — tema oli sellest kõigest tülpinud! Ometi teadis ta väga hästi, et odranurm ei jää siiski tühjaks — küllap Anna ikka kuskilt seemne välja tõmbab, ükskõik, kust. Ja nii sündiski: Anna sõitis oma poolvenna Jaani juurde, see laskis kaks suurt odrakotti Anna vankrisse vinnata.

Kuigi Juhan külis toodud seemne maha, ei pakkunud tärkav oras talle nähtavasti kuigi suurt rõõmu. Oras oli lopsakas ja lihav, lehed laiad ja sinetavad, aga Juhan rabas teda siiski ainult laita ja kiitjaile hüüda:

«Või ilus oras, ütled! Kulla sõber, sa ei ole ilusat orast vist veel näinudki! Aga tule nädala pärast, vaata, kas sa ka siis veel kiita saad!»

Ning ta lõi pilgu pilvitusse taevasse, nagu soovides, et tuleks pikem põud, koltuks ja kuivaks odraoras hoopis kiduraks, siis oleks hea parastada ja uhkeldada:

«Vaata nüüd, ole lahke, siin ta sul on! Saad sa siit tera või kõrt! Aja lihtsalt loomad peale, siis on ta sul südamelt ära! Ja vähemalt saab loomgi midagi.»

Kui aga Juhani orased paari nädala pärast siiski endi-

selt lokkasid, otsis Juhan hädaldamiseks ja virisemiseks uusi põhjusi.

«Nojah, hea küll, orased on nüüd ilusad!» möönis ta. «Aga kes seda öelda teab, kuidas lood sügiseks kujunevad! Sina muudkui mõtled, et vili ulatub üle pea, et raiu seda kas või kirvega! Mootormasingi ei jaksa seda peksta, tuleb tugev isesõitja muretseda! Siis muudkui teri jookseb nagu paisust alla, kotivõtja tõstab oma naba umbsõlme! Arvad, et nii, mis?»

Ta lõi pea põlastavalt kuklasse, huigates imelikult läbi nina.

«Elame, näeme!» jätkas ta oma närivat umbusku. «Sügiseni on veel mitu head kuud! Kes teab, missugust hundiratast me seni lööme! Ega nüüd ole enam endine aeg: ela nagu karu koopas, ega sind keegi ei puutu! Ei näe minu ega sinu silmad seda lõikust sügisel — oma või vaenlase sõjavägi on see, kes ta pahmaks ja pudruks tallab . . .!»

«Mis juttu sa jälle jampsima hakkad!» hüüdis Anna pahaselt.

«Ei jampsi ma midagi: sõda võib tulla täna või homme!» urises Juhan edasi. «Mitte midagi ma ei soni: sõda lüüakse vähemalt sügiseks lahti, seda juttu kõmistavad kõik, kes ajalehte näpu vahele võtavad ja asja silmas peavad. Tuli teeb tuhaks kõik meie kätevaeva, sellepärast on täiesti ükskõik, kas vilja hävitab põud, või tallab sõda ta pahmaks, või jälle lüüakse aidauksed maha ja salved roogitakse vägisi puhtaks.»

Anna istus tükk aega vaikides ahju kõrval toolil, Juhani jutt pani ta hetkeks jahmatama.

«Kuidas sõda? . . .»

«Igatahes sõda!»

Ja Juhani nägu oli sünge ja kurjakuulutav.

«Jälle sõda?»

Kuid Anna viimane küsimus kõlas juba uskumatult ja kahtlevalt. Ja kui ta mõtted olid juba pisut ümber uitnud, oli tal enam kui selge, et siin Juhan jälle lihtsalt raiub huupi oma sõnadega, tahtes talle sisendada, et talupidamine on asjatu vaev: kõik on nagu tuulde rajatud! Teed tööd ja näed vaeva, aga homme on su vara kallal mõni üleaedne, keda ei takista ükski võim ega seadus. Nii olid

kõik Juhani jutuniidid teadlikult ja sihilikult ühte punkti suunatud: saavutada Anna nõusolek, anda Epukuru maad tuleval aastal kas rendile või pooleterale ja hakata ise härraks.

See kavaluse ja meelituste võrk oli aga liialt hõre, et varjata Juhani mõtteid ja kavatsusi. Seepärast ütles Anna:

«Nojah, mis siis ikka, istu aga kas või sügiseni viljas ja vahi hirmuga ümber. Et kui sa põrinat kuuled, siis vaata, et silkad õigel ajal padrikusse, muidu võid suurtüki rataste alla jääda või saad pommi pähe! Sina pead ikka midagi pikisilmi ootama ja ikka-ikka ainult halba! Head mitte kunagi!»

«Sõnu mõistad sa igasuguseid pilduda, selle peale oled sa meister!» urises Juhan. «Aga oled sa ka ajalehte silmamuna alla saanud, et sa nüüd kõike seda maailmapoliitikat nagu peopesast loed: et midagi ei tule sõda!»

Kui nad tükk aega olid sõja puhkemise võimalusest vaielnud, hakkas Juhan lõpuks järele andma.

«Heake küll,» lausus ta. «Heake küll, sõda ei tule, ütleme, et ei tule, et riigid on väsinud ja näpud tühja kassa põhjas. Ega see veel ei tähenda, et talumees muudkui pista pea padja alla ja ime pöialt: ega keegi küüsi sinu vara kallale ei pista, ole mureta! Oota, oota veel mõned kuud, siis näed, kes su varanduse peremeheks saab! Sinu silmaring kahjuks supipajast kaugemale ei ulatu ega oska sa kaugemale mõelda kui paariks tunniks! Mis tuleb homme, on sulle pimedam kui öö!»

Anna kannatus katkes seekord lõplikult.

«Ma ei taha kuulda niisugust jaburat juttu!» ütles ta. «Mine aja seda jäma kõrtsis! Siin tuleb tööd teha — ja ka sina pead end kokku võtma, või su ajad on möödas. Ega jää sul siis muud, kui pista pillid kotti ja lase talust jalga!»

2

Juhan tuli hilisõhtul koju hea tuju ja jutuga. Ta oli isegi lastele midagi taskunurka ostnud, mida tavaliselt harva juhtus.

«Kurat võtaks,» hüüdis ta naisele rõõmsasti. «Oleks

mul täna kolm tuhat krooni, ma teeksin sellega ilusa äri: ülehomme oleks mul kolme tuhande asemel juba viis tuhat taskus! Tead, mitu protsenti see vaheltkasu annab?»

Anna pidas ta sõnu mõttetuks lobaks ega pööranud neile mingit tähelepanu. Nimelt pidi Juhani jutu järgi olema kuskil müüa vähetarvitatud aurujõuline rehepeksugarnituur, mida võlgadesse sattunud omanik tahtvat edasi sahkerdada.

«Kolme tuhande krooniga saaksin ta kätte, ja ma juba teangi üht rehepeksuühingut, kes niisuguse garnituuri eest maksaks silmipilgutamata ligikaudu kaks korda enam!»

Seegi Juhani jutt oli asjatu nagu tühine veemühin veskipaisu liiasilmas: vesi ei pane veskiratast käima, vaid juhitakse sellest liigsena eemale. Ja Anna ütles:

«Ilus teenistus küll ühe ööpäeva jooksul, aga siis tuleb sul hirmsat vaeva näha, kuidas seda raha paari nädalaga kõrtsis kasvama panna!»

Juhan hüppas laua juurest püsti, lõi äkkvihas plekktopsi põrandale ja jooksis sõnalausumata välja, et üles aidalakka magama minna. Kogu nädala jooksul ei kõnelnud ta Annaga peaaegu ainustki sõna, ja kui ilm läks reedel vihmale, lonkis ta alla jõe äärde ega tulnud sealt tagasi ei õhtul, teisel hommikul ega pühapäeval. Karjapoiss leidis juhuslikult kahvad lepikust, — tõendus, et Juhan ei läinudki nendega vähile, vaid võttis kahvad kaenlasse ainult selleks, et oleks ilusam kodunt töö juurest minema uidata.

Nii teravaks ja rumalaks oli elu läinud Epukurus.

Kui Anna pühapäeval alevisse sõitis, köitis ta tähelepanu salk lärmitsejaid mehi pagari ukse ees maanteel. Oli sõitnud mööda pulm ja ühe vankriga juhtunud õnnetus, sest vanker oli nüüd kraavi tõugatud, rattad ülespidi. Oldi ametis viie vankritäie mahutamisega nelja vankrisse. Anna ei tahtnud oma silmigi uskuda, kui nägi ka Juhanit seal teiste seas tiirlemas ja lärmitsemas. Paistis, et ka tema kuulus nende pulmaliste hulka, kes olid jäänud vankrita.

Juhan märkas Annat juba eemalt ja hakkas talle pilkavaid ja roppe sõnu hüüdma. Õnneks tuli samal ajal teed

mööda metsavaht Kraav, kes oli Epukuru rahva hea tuttav ja kelle nüüd Anna enda juurde viipas.

«Mis see Juhan seal tümistab?» küsis metsavaht. «Mis ta laaberdab nende pommis meestega? Kutsu ta ära!»

«Minu kutsumise peale ta ei tule,» kaebas Anna. «Saan veel hurjutada pealegi! Kutsu sina, ehk siis ometi kuulab!»

Metsavaht nihutas kaabu sõrmeotsaga kuklasse.

«Jah, ma toon ta sealt ära,» ütles ta abivalmilt.

Kuuehõlmad lahti, ruttas ta pulmavankrite juurde. Kuid Juhan ei lasknud kojusõidust rääkidagi, ta pidas end esimeseks ja viimaseks pulmaliseks. Selg tagant paksu tolmuga — ta oli vist kukkunud selili maanteele — muudkui otsis vankrist kohta, kuhu saaks teiste vahele istuma pugeda.

Nähes, et manitsused ei aita, otsustas metsavaht ta pulmaliste juurest eemale tassida väevõimul. Ta oli tugev ja koblakas mees, — väsinud Juhan jääks ta kätte rippu nagu tühi kott. Ja metsavaht haaraski Juhani käsivarrest kinni ning hakkas teda eemale sikutama. Vaatamata sellele, et Juhan talle vastu sõdis ja sõimas, sai metsavaht temast kergesti jagu, ja vaevalt olid nad jõudnud sadakond sammu eemale, kui pulmalised minema kihutasid, nagu oleksid nad kartnud tülitaja tagasitulekut. Metsavaht ei lasknud nüüdki Juhanit lahti, vaid upitas ta Anna juurde vankrisse ja saatis minema. Juhan oli ärritatud ja vihane ja hakkas oma viha kõigepealt välja valama hobusele. Juba nad kihutasid mitmest eelminejast mööda, nagu oleks neil kodus tuli räästas.

Istudes Juhani selja taga tagurpidi vankris, hoidis Anna kramplikult redelipulkadest kinni, ta süda peksis hirmust. Ta kartis suurt veskimäge, sest polnud kahtlustki, et kui nad nii meeletult kihutades pärimäge sõidavad, paiskab hobune nad paratamatult ümber — kas teeäärse kiviaia otsa või lausa järve.

Järsk veskimägi lähenes suure kiirusega — all orus aga sinetas teekalda kõrval järv. Anna teadis, et oleks asjata Juhanit manitseda, see oleks suurendanud veelgi enam mehe jonni ja viha.

Ta surus pea uuesti põhku ja püüdis olla mehine — tulgu surm, kui see tulema peab! Ta kuulis, kuidas kellegi hirmunud hääl püüdis lõhkuvat hobust peatada ja

õpetas — saetagu ohjadega hobuse suud, siis ta jäävat seisma. Kuid hüüdja nägi imestunult, et hobusele tõmmati piitsaga veelgi tulisemaid jutte; hetk hiljem sööstis vanker nõlvakult alla, kadus ohtliku käänaku taha... Siis tõusid rattad õhku, teljeots mürtsatas vastu kiviaeda, tolmupilv paiskus kõrgele teeäärsete leppade latva.

Nüüd on lõpp kõigel! Näis, et viinast hullunud mees ei hoolinud enam elust ega surmast.

Kuid nagu ime läbi jäi rängem õnnetus siiski tulemata, sest vanker veeres tolmupilvest tervena välja. Tee hakkas tõusma orust mäkke, mägi oli liivane ja järsk, rattad kündsid sügavalt roopaid, väsinud hobune tasandas jooksu. Alles nüüd tõstis Anna põhukotilt pead: Juhan ta ees istus liikumatult, selg tema poole, nagu polekski ta inimene, vaid ainult suur elutu inimesetopis.

Vähe aja pärast kuulis Juhan oma selja taga nuuksumist; nägu käte vahel, lömitas Anna vankripäras, põsed märjad.

«Mis sa seal ulud?» küsis Juhan karmi häälega. «Mis sa vingud, tahaksin teada! Vist on sulle töövanker lõbusõiduks liiga kõva ja sa ajad nüüd kiusu vedruvankri pärast!»

Anna nuuksus edasi, mehe pilkavale küsimusele vastamata. Siis hakkas ta rääkima, pikkamisi, peaaegu üksisõnu, nutt katkestas sageli ta väriseva hääle:

«Miks ei peaks ma uluma, kui elu on läinud nii sassi, et ei saa enam õiget algust ega otsa kätte. Häda kasvab päev-päevalt suuremaks, varsti jõuame nii kaugele, et lõikame võsast kepi ja kõnnime kodust välja.»

«Kõnnime välja?» küsis Juhan imestades. «Lõikame võsast kepi ja kõnnime kodust välja? Nonoh, sa ju hakkad päriselt sonima — päise päeva ajal!»

«Ei ma soni ega aja kiusujuttu!» vastas Anna. «Sina ju ei võta enam hoopiski talu muredest osa, kõik pean mina tegema ja toimetama. Just nagu polekski sa enam Epukuru peremees! Muidugi — mina teen, mis ma suudan ja mis mu mõistus võtab. On ju teisigi seandseid talusid, kus peremeest majas pole...»

Juhan pööras oma vihast punetava näo naise poole.

«Sa juba hakkad mind talust välja kihutama, mis?» küsis ta pilgates. «Noh, pea siis meeles, et sel korral on

sul ka endal varsti piigukene peos. Oled sa aga rumal nagu kõrtsi vasikas! Kuhu sa siis mõtled minna oma laste-koormaga? Jäta kord need jobujutud! Sest seni kui minul pole surmaga matti, pole ka sinul asja uluda ega hädaldada!»

Kui Anna sellele enam ei vastanud, jäi ka Juhan pikapeale vaiksemaks. Tükk teed sõideti sõnagi rääkimata, nagu oleks kõik kõige paremas korras. Juhan otsis vankripõlle alt piitsa ja hakkas asjalikult hobuse seljas paigalt nihkunud leisid ukitsema.

«Ja mis sul päris häda on?» alustas ta siis jälle, seekord leplikult ja peremehelikult. «Sa ju elad nagu luste rukkis — nagu mina aru saan! Kannata ometi ivakenegi! Kevadel — siis tuleb pooleteramees majja, siis alles hakkame elama! Siis panen kaks kätt selja peale ja vilistan tööle! Ja ka sina saad siis paremat põlve ega ole sul vaja hommikust õhtuni rähmata — kahe inimese eest, nagu sa kurdad, nimelt minu ja enda eest! Siis liigub minu eest pooleteramees ja sinu eest pooleteranaine. Saad siis sinagi käed vastu vatsa vajutada ja puhata, ja võid siis minu hingekese ilusasti rahule jätta. Olgu ma siis pealegi pätt ja päevapätsaja — siis on mul selleks ka aega!»

Külavahetee on auklik ja porine. Koju jõudes oli tulijail tunne, nagu saabuksid nad mahajäetud, tühja tallu: ei haugatanud koer ega tuianud ka lapsed neile vastu tulla, isegi Kusta ei ilmunud peremehele appi hobust lahti võtma.

«Tolkus!» vandus Juhan vihaselt. Ta ronis vankrist maha, ajas oma tuimad sõrmed rehealuse peelepulga vahele, et värava tiibu lahti tõmmata ja hobust varju alla lasta. Kuid värav ei nõrkunud järele, näis, et see oli seestpoolt pulka pandud. Juhan virutas talle jalaga nii tugeva kõmaka, et värava teine pool, mis oli juba ennegi katkine, maha lendas ja seejuures hobust riivas.

«Oh, sa Soodom . . . ja mitte talu!» hakkas Juhan südametäiega vanduma. «Nagu oleks siin vähe konte murtud ja vaeva nähtud, aga näe — see kurivaim tahab sul veel kaela kahekorra keerata. Olen oma talus juba sihuke vihaalune, et ühel heal päeval põllul kõndides hakkavad mulle isegi kivid maast näkku ja kuklasse

kargama. Ja väravapost jookseb heast-paremast paar sammu lähemale ning tõmbab sulle pläudi vastu vahtimist. Olen olnud tõepoolest liiga tossike peremees, aga — pole viga! Küllap tõmban nüüd ohjad rohkem tremmi — seda saavad veel kõik näha!»

3

Aasta pärast oli elu Epukurus hoopis teine. Juhan oli andnud enamiku põldudest rendile, jättes endale ainult ühehobuse-maa. Ja Epukuru oli nüüd nagu mõni lasterohke mustlaslaager, sest uuel rentnikul — Jakob Toomel — oli neid seitse, Juhanil endal kolm — ja kõik kolm alla kooliea. Õu ja hoonepealsed kuulusid lastele, igalt poolt käisid üle nende rõõmsad käed ja teod. Alatares elas Mesilase Kusta asemel Jakob Toome kaheksakümne-aastane pime ema ühes oma neiupõlves tütrega, kes ka ise juba lähenes kuuekümnele ja kaebas samuti silmanägemise puudust. Kui Jakob Toome suur pea arvutamiskunstis ei eksinud, elas nüüd Epukurul hingede arvu järgi ligi kakskümmend inimest — see juba üksi tõendas, et elu oli aastate jooksul põhjalikult muutunud.

Ühehobuse-maa jättis Juhani peaaegu töötuks, ta võis laiselda ja logelda täiesti muretult, võis rakendama hakata isegi oma ammukiidetud «ärilisi kalduvusi». Seda viimast ta pidigi häda pärast tegema, sest ta praegusel heal põlvel ei puudunud suur viga: rahasaak oli kuivanud kokku, kustki ei tilkunud enam midagi näpu vahele, raha ilus tilingi hakkas kõrvust ununema, loodetud härrasmehe-elust polnud kuulda-näha kippu ega kõppu. Kraami ja loomade eest saadud rahal oli kümme omanikku, ja suur osa loomi läks Jakob Toomele Juhani restoranivõlgade katteks.

Juhan hakkas nüüd igale poole ringi vaatama, kuhu aga pilgud ulatusid. Ta müüs ära oma jahipüssi — oli veel võrdlemisi väärtuslik ese — ja sai selle eest üsna ilusa summa. Siis tuli järg pisiasjade kätte, mis hakkasid nüüd ükshaaval Epukurust kaduma, üksteise võidu. Läksid kuuri alt minema paar koormat katuselaaste,

mida Juhan oleks isegi hädasti vajanud laudakatuse parandamiseks; ja nelja-viie õunapuu kehvale saagile tuli hangeldaja oma kastidega järele — hoolimata sellest, et Anna tahtis õunu lastele jätta. Lapsed vaatasid vaikides ja suud vesistades pealt, kuidas hangeldaja ladus aidapõrandalt õlgedelt kõik õunad oma suurtesse kastidesse, säästmata isegi väikesi ja ussitanuid. Kõige nelja tuule poole kanti laiali lagastavast müügist üle jäänud esemed, ja ühel päeval tassis keegi küürakas vanamees tare pealt alla linamasina, tõstis selle oma vankrisse ja sõitis naginal külateele.

Mõnikord jäi Juhan ise harkis jalu seisma, käed sügavale taskuisse topitud. Ta seisis tusasel ja hädisel näol, mis tõendas, et ka tema ise polnud rahul oma olukorraga.

«Ega see elu ole mul teab mis asi!» mõtles ta endamisi. «Tõsi — eriti suurt põllumeest minust ei ole, mul nagu oleks teistmoodi hingelaad. Mis saan mina sinna parata, kui mind on emaihust niisugusena siia maamulda istutatud. Minust oleks pidanud saama ametimees, või jälle oleksin pidanud minema laevale, nii nagu poisikesena tahtsin. Nüüd oleksin kuskil Ameerikas mõni õlikuningas või midagi muud selletaolist. Poleks mind maa külge needitud — vastu minu tahtmist —, poleks mul kõike seda kupatust kaelas! Mis teha, kui elulaevuke pole sattunud õigesse vette... Aga mine-tea kus ja kunas veel minu nisupõld õitseb... Elupäevi veel jätkub: ega ma käi veel kahe kepi vahel!»

Kui Juhan niisugust juttu oleks kõnelnud ka teistele, oleks seda peetud tühja koti upitamiseks; talle oleks öeldud, et oma tahtejõuga tal ei maksaks kiidelda, sest see puudub tal täielikult.

«Tarvis õige linna vaatama minna,» jätkas Juhan oma arutlusi. «Linn on avar, ja seal jääb ikka midagi näpu alla — seal võiks teha ilusat äri. Müüd kas või talu maha ja paned raha äri alla mängu...»

Aastalaada ajal sõitis ta ühe tuttava peremehega linna, et aidata sellel hobust müüa ja uut osta. Juhan tundis lähemalt linna ja linnaelu, sest ta oli sagedane linnalaatade külastaja.

Samal ajal kui Juhan loksus mööda linna, pidi Anna end kodus kas või kaheks käristama, et üksi kõigi töö-

dega toime tulla. Rukkid olid juba kuu aega väljal hakkides ja purukuivaks põlenud, nüüd pidi need otsekohe varju alla tooma, sest ilm hakkas vihmale vedama. Kui ta läks rentnikku appi kutsuma, vastas see, et tal endalgi on hädalisi töid lõpetada ja et ta peab sõitma õe juurde — sinna oodatavat iga päev rukkipeksuks masinat.

«Mis sa kibeled ja pakitsed,» ütles rentnik pilgates. «Küll Juhan enda päikeseveeruks koju veab! Siis tulevad ka rukkid iseendast ulu alla.»

Juhani asemel tuli Epukurule rentniku õe karjapoiss, tuues sõna, et juba järgmisel päeval jõuab masin nende tallu. Sõitsid siis Epukurust kõik kilinal-kolinal minema, kes aga kaela kandsid.

Öösel udutas vihma, ja kuna hommik oli rukkiveoks väga soodne, ei aidanud muu nõu, kui Anna ise rakendas hobuse vankri ette ja sõitis üksi põllule. Kuigi ta veoga kiirustas ja päeva jooksul rühmas peaaegu kahe mehe eest, ei jõudnud ta tööga lõpule. Õhtul oli ta nii väsinud ja kondid nii kanged, et tal vaevalt jõudu jätkus lehma alt kibuga üles tõusta. Ka öösel unes tõstis ta üha viljakoormaid, need kippusid lagunema ja pudenema või läksid ümber, — Juhanit aga ei ilmunud koju, ei unes ega ilmsi. Järgmisel hommikul sai Anna veel suuri vaevu rangirinnuse kinni, sest ta käed olid eilsest tööst puised ja elutud, teravaist kõrtest verised.

Kui lõuna-ajal koorem alatarest mööda nagises, pöördus tema poole rentniku kaheksakümne-aastane pime ema, kes istus akna all murul ja end hilissuvises päikeses soojendas.

«Oled see sina, peremees, paike, oma koormaga, või Jakob?» küsis ta ja pööras oma näo ja vesihallid silmad nagina suunas tee poole, vaatamata sellele et silmad näitasid talle ainult piuhkpimedat igavest ööd.

«Ei kumbki, ei peremees ega Jakob,» vastas Anna ja pööras koorma istujast eemale, et lohisevad kõrred vanakest ei hirmutaks.

«Või jälle perenaine!» aiatas vanaeit kaastundlikult. «Eilse päeva jooksul sa voorisid siit hommikust õhtuni mööda, täna oled sa jällegi väljas — ja ikka üksi! Mitme inimese eest sina küll elad oma elukest!»

Vanake vaatas naeratades ta poole ja ta pimeda näo kaastundlik ilme oli nii valus, et Anna nähvas hobusele ohjaharudega ja ruttas edasi.

Kuigi ilm hakkas õhtu eel vihma piisutama ja Juhanit ikkagi koju ei ilmunud, otsustas Anna juba homme linakitkumisega algust teha. Juhan oli kevadel tervelt neli vakamaad lina külinud ja selle koristamiseks tõi Anna rätsepamajast Tõru naise endale appi. Ometi jäi linapõld peaaegu tervenisti Anna kitkuda, sest Tõru naine töötas enam suuga kui kätega. Ta võttis juba esimeste peode juures Juhani risti hammaste vahele ja korrutas ühte ja sedasama juttu hommikust õhtuni. Küll ta õpetas ja ässitas Annat igapidi, küll ajas ta Juhani kaela kõik patud ja jutud, mis küla vahel liikusid! Ta tüütas ja piinas Annat halastamatult, nii et see ei võinud ta häält enam kuuldagi. Ta ütles tüdinult:

«Jäta kord ometi Juhan rahule, mis sa tast ikka ühest suunurgast teise veeretad, hommikust õhtuni. Ega mu süda ole rauast, et ta midagi ei tunne. Inimesed teevad mu hulluks: kes aga juurde tuleb ja käe pihku pistab, see muudkui — Juhan . . . Juhan . . . Juhan . . . !»

Elts jäi seisma, naeratas piinlikult. Ta mõtles, et perenaine tõreles temaga seepärast, et ta oli kõnelnud Juhanist ainult halba. Ta otsustas kohe oma viga parandada, hakates Juhanit kaitsma.

«Uuehendriku Aleksander on liiga terava keelega, att, att!» algas ta. «Käisin eile seal ja siis ta muudkui pasundama: «Noh, et rätsepa Elts, mis sina niisugusest õigusest ja asjast arvad, mis sa oma silmaga näed ja kõrvaga kuuled. Kas Epukuru Juhan ei ole . . . ?» Kuidas ta nüüd ütles: kulak? . . . Jah! «Kas Epukuru Juhan ei ole napakas, mis? Endal suur talu maal, aga ise pistab linna ja käib seal nüüd — hädaabitöödel!» — Minul kargas siis hing lõpuni täis, ütlesin: «Kuule, Aleksander . . .»»

Anna lõpetas parajasti linapeo sidumise, mis oli nii jäme, et andis kämblasse võtta, ja viskas selle prantsatades taha reale. Seejuures oli ta pilk nii vali ja valus, et Tõru naisel jäid sõnad kurku kinni. Ja siis, alles tüki aja pärast, lõpetas Elts oma jutu õige vaikselt ja peaaegu alandlikult.

Järgmine nädal oli ehtne linakitkumise nädal: tihe udu kattis keskhommikuni nurmi, — nii tihe udu, et linakitkujad teineteist vaevalt nägid. Juba hommikul, kui keerutati esimest peod, leotas märg lina läbi naiste jakivarrukad ja sitsseelikud, — Elts hakkas varsti kaebama külma ja ruttas tarre, suure küdeva ahju ette end soojendama. Anna jäi usinasti töötama, — temal polnud mahti külma tunda, sest põld vajas koristamist. Tõustes linapeoga maast ja ajades selga sirgu, võis ta oma mõtete kõrval jälgida ümbritseva looduse mängu: ta nägi, kuidas valgest vahust tuleb pikkamisi esile tohutu kivivare ja selle ümber juba roostelehes põõsad nagu mingite kummaliste lillede puhmad; teisel pool niitu aga kergitas kuusik oma okkalist küüru ning näis, nagu oleks see mingi võlutud laev oma mustade mastide ja kärisenud purjedega, mis libises üha lähemale valgel hõljuval veepinnal. Siis tõusis tuul ja hajutas udu, taevas lõi selgeks ja päike ruttas soojendama koltunud kõrrepõldu, kuid nagu kiuste lööb mõni pilvesagar ootamatult valla vihma — ikka siis, kui linakitkujail riided juba tahenenud ja kuivamas. Nii järgnes üks päev teisele raskes töös, ning nädala lõpuks tundis Anna end niivõrd vaevatuna ja haigena, et tal oli hommikul voodist tõustes raske ja valus end liigutada.

«Võta ometi endale mõni mees kuskilt appi tööle,» ütles rentnik. «Juhanile aga on nüblikut tarvis: tõmba linahunniku otsa kõhuli ja kihuta talle sõda pealinna alla. Paistab, et Uuehendriku Aleksander ajas tõejuttu, kui ta ütles, et Juhan käib linnas — hädaabitöödel!»

Kui lina oli juba kitkutud, leotatud ja heinamaale kuivama laotatud, ütles rentnik pilkamisi Annale, pigistades oma teise silma kinni:

«Pange kõik tähele: nüüd tuleb Juhan varsti koju. Linad juba levitavad kanget rahalõhna, raha juurde lendama on Juhan esimene mees. Siis muudkui koormad parsile, vägev tuli ahju, ja linamasinad naeru lõgistama! Aga kes teab, võib-olla panen mina linarahale oma käpa peale — mul ju ka oma paar ägedat paberit taskus . . .!»

Anna jäi tööst ja töömuredest kõhnaks, tuimaks, ta ei osanud arvata, millega niisugune elu kord lõpeb. Rentnik

aga läks päev-päevalt pahuramaks, ja külast jõudis jutuots Anna kätte — rentnik olevat kelkinud: läheb aega mis läheb, ükskord on tema Epukuru peremees ja omanik, sest Juhan on oma närvid juba läbi joonud ja viinatilgakese juures võib temaga sõlmida kasulikke lepinguid. Häda oleks ainult, kui ta satuks kelmide kätte, kes võiksid teda kasutada kuritahtlikult ja teha mehe paljaks nagu hiirepoja.

Juhan muidugi ilmus ühel õhtul vaikselt koju, käis järgmisel hommikul soo peal linu vaatamas ja leidis, et lina on leos olnud paraja aja: luu juba lahti, kiud sitke nagu traat.

«Kas linnas läks lõbusasti?» küsis rentnik, kohates Juhanit künnivaol.

«Kuidas võtta,» vastas Juhan mõttetarga rahuga. «Võiks vastata, et lõbusasti, kuid ega ma lõbu peal väljas olnudki, mul oli ikka asja ja vaatamist ka.»

«Ah oli ikka asja ja vaatamist ka?» küsis rentnik, ja ta küsimus tundus ilmse pilkena. «Hakkad lõpuks oma pesa linna kohendama, nagu rahvas teab kõmistada?»

«Võimalik, et hakkangi... Mine tea, kuidas jänes jookseb!»

Rentniku suur pruun nägu venis uuesti pilkenaerule, kui ta küsis, kas hädaabitööde-jutt peaks tõele vastama.

Ta ei saanud veel lõpetada, kui Juhan pistis vanduma seitsmesarvilisi ja lubas lobisejate suud kord sulgeda teistsuguste uudistega.

Nende «teistsuguste uudistega» Juhan ise võib-olla mõtles mõne väikese äri avamist linnas, kuid enne nende «teistsuguste uudiste» teostamist rabas kevadel kõiki, eriti aga Annat, teine üllatus: kuna kodus juba kõik asjad olid kokku rapsitud, mis rapsida andsid, ja kustki enam rahanatukest pihku ei tilkunud, oli Juhan alevisse ära müünud kümme tiinu heinamaad, mis asetses talust lahus.

See oli väga halb uudis ja jõudis Epukurule alles mitmekümne suu läbi. Seda kuulujuttu Juhan ei lükanud ümber — heinamaatükk oli läinud tõepoolest alevilihuniku omanduseks.

«Mis sa ise ka mõtlesid, kui sa niisuguse teoga toime tulid?» küsis Anna nutma puhkedes.

«Mis ma mõtlesin . . .» osatas Juhan pahuralt. «Ju ma ikka midagi mõtlesin, ega ma muidu oleks müünud.»
«Muidugi võileiva eest?»
«Mispärast võileiva eest? Sina oletad ikka seda kõige pahemat! Sain igatahes ilusa raha!»
«Ja see ilus raha on sul veel oma taskus?»
«Jälle!» turtsatas Juhan. «Seisa õhtust hommikuni siin kohtulaua ees, mõõgamees selja taga: kümneks aastaks ähvardatakse kaatorgi saata! Raha . . . raha . . . on igatahes alles kaukas, sellega võtan suvel midagi tõsisemat ette . . .»
«Tõsisemat!» naeris Anna südamevaluga; ta oli enam kui kindel, et Juhanil pole ei kaugast ega raha, ainult talu on jäänud heinamaa poolest viletsamasse seisukorda. «Sinust ei saa ühtki tõsisemat ettevõtjat, sina ainult plaanitsed õhulosse. Sööd meie töö nahka, seda me näeme kõik oma silmaga. Sa ei mõtle põrmugi minule ega lastele — meil pole varsti enam peavarju, riidekatet ega suupistet. Sina pillad ja rüüstad kõik maatasa!»
«Noo-noo, kuss-kuss!» hoiatas Juhan. «Ära hakka häält tõstma, seda ma ei salli. Oota enne suveni, siis tule haiget tegema.»
Ja et suvel tõepoolest midagi pidi sündima, näitas see, et Juhan andis kõik Epukuru maad rentniku kätte. Nii oli ta igasugustest töömuredest vaba ja võis hakata tegutsema «tõsisemalt», nagu ta ise kinnitas.
Ning Annale ütles ta pahuralt, kui see tegi talle etteheiteid, — «ülekohtusi etteheiteid», nagu leidis Juhan:
«Nüüd on sul jälle vimm seljas, et ma hästi ei ole teinud. Sügisel sa kägistasid mind nagu luupainaja oma jutuga: ära tapab töö, ära tapab töö, kõik pean tegema mina, olgu see kündmine või linakraapimine, kuu aega ligunesin kartulivaos — kas mina ei olegi inimene! Noh, nüüd ma tegin su inimeseks, ole nüüd rõõmus ja näita ometi pisutki lahkemat nägu! Nüüd võid kaks kätt oma leivamõhu peale risti panna ja tantsu lüüa!»
Ühel sajusel sügishommikul rakendas Anna hobuse töövankri ette ja asus pikale teele naabervalda. Teda kohutas tänane päev — läbirääkimised Kaunissaare peremehega, sest neist läbirääkimistest rippus Anna ja

ta laste saatus lõplikult. Elu Epukurus oli vajunud viimaseil aastail niivõrd viltu, et Juhan juba sobitas Kaunissaare peremehele oma talu müüa. Neli aastat oli Epukuru olnud rendil, ja iga aastaga läks Anna elu raskemaks ja tumedamaks. Muidugi ei üritanud Juhan heinamaa eest saadud rahaga linnas mingisugust «äritegevust», vaid muretses endale sageli vaid läikivad klaasistunud silmad. Anna muredel ja raskustel polnud piiri, sest isegi niisugused asjad andsid tal kibedasti pead murda, mis küll kuue sööja suu ette lauale tõsta — iga päev, hommikul, lõunal, õhtul —, kuue sööja ette, kuna nende lastepere oli vaheajal veelgi suurenenud ühe suu võrra. Talust ei saanud Anna peaaegu mingit tulu, sest rendiraha tema silmad kunagi ei näinud.

Kui Kaunissaare peremees viis Anna tagakambrisse ja pani ta laua juurde istuma, aimas ta kohe, et külaline on tulnud talumüügi pärast: müüki kiirendama ja õhutama. Seepärast ta ütleski julgustavalt murtud ja nukrale Annale:

«Ei noh, Epukuru perenaine, mis siin's ikka: eks lööme käed kokku! Talul pole viga ja ka hinnal pole viga, nii et kaubast peaks asja saama. Mina panen ehk pisut veel juurde ja teie jälle jätate natuke maha . . .»

«Mina sõitsin siia just vastupidist kaupa tegema, peremees,» ütles Anna naeratada püüdes. «Mina tulin seda asja maha laitma: jätke Epukuru ostmise mõte katki, Epukuru on päris vilets talu, heinamaad napid, põllud liivakad . . .»

Nüüd naeratas ka peremees, tõmmates end imelikult kokku oma kobisevasse kasukasse.

«Aga kuidas — päris vilets talu, ma ei saa sinust aru, mis sa räägid?»

«Suure tüki heinamaad müüs Juhan talu küljest ära, nüüd on igal kevadel põhupuudus,» jätkas Anna. «Aga häda ei ole mitte ainult selles, vaid mujalgi: Juhan ei ole enam oma täieliku aru juures, ta tahab talu ära müüa salaja, ilma minu teadmata! Mina olen talumüügi vastu, sest mina ei taha oma nelja lapsega metsa kuuse alla minna. Juhan lööb taluraha mõne aastaga läbi, ja siis oleme puupaljad. Juhan ei hooli minust ega lastest,

peaasi — kui tal aga endal lõbus on! Ärge tulge meid õnnetuks tegema, ärge ostke meie talu!»

Kaunissaare peremees muutus tõsiseks, siis peaaegu süngeks.

«Ah nii,» sõnas ta kuidagi pealiskaudselt. «Ah et ärgu ma ostku teie talu. Aga, kulla perenaine: kui mina ei osta, ostab keegi teine ta ikkagi! Ega sina ei jõua kõiki neid ostjaid läbi sõita ja kaupa katki kaubelda! Ja teadmata on, kas niisugustel sõitmistel ongi tagajärgi. Heake küll, ütleme, et mina ei osta, mina tõesti selle raha eest ei ostakski, Juhan tahab kallist! Aga mis ütles Juhan: tema ütles, et heake küll, kui ma tervest talust nii palju ei saa, siis müün ta maha tükikaupa! Siis saan ikkagi selle raha kätte, veel rohkemgi. Näete nüüd, perenaine, et mina ei mõista siin midagi aidata. Minu peale Juhan enam suurt ei loodagi, ta käis juba teisi ostjaid nurumas. Ja mina pean hinda kalliks.»

Kaunissaarel käimine ei selgitanud kaugeltki talumüügi asja, vaid tegi selle veelgi keerulisemaks. Vähemalt selles mõttes jäi Anna oma käiguga rahule, et ta oli saanud seisukorra tõsidusest selge pildi. Sest õige see oli: «Kui mina ei osta, siis ostab keegi teine, ära ostetakse ta ikkagi, vaevalt siin aitavad sinu kõned ja palved.»

Anna istus juba järgmisel päeval rongile ja sõitis linna. Ta haaras nüüd kinni viimasest õlekõrrest, et päästa lapsi, ennast ja ka Juhanit.

Ta astus sisse ühe kuulsa advokaadi juurde, seletas sellele oma õnnetuse ja esitas siis rahukogule palve, et Juhan tunnistataks pillajaks, kuna ta on sattunud laiutusmeeleollu, ei hoolitse oma perekonna ülalpidamise eest ja raiskab perekonna varandust. Ta andis üles rea isikuid, kes seda võisid tõendada, ja palus mehe varanduse üle sisse seada hoolekanne.

Pisut kergendust tundes, uskudes, et kohus rahuldab ta palve, sõitis Anna tagasi koju, kus talle igast nurgast vastu vahtis häda, puudus ja mure.

Kohus võttis asja kiiremini ette, kui Anna seda oleks võinud loota, ja ühel päeval saabusid mitmele vallas kohtukutsed: see oli senikuulmatu protsess ümbruskonnas ja tekitas seepärast suurt kõmu. Kõik kiitsid Anna

agarust ja ettevõtlikkust ja soovisid talle kordaminekut. Jõuab ta kohust veenda, et ta mees on sattunud joomatõppe, ei hoolitse enam oma perekonna eest ja raiskab mõtlematult varandust, siis pole kahtlust, et Anna võidab protsessi.

Kuid Juhani ulaelu ja joomatõve kohta oli kohtunikel endilgi küllaldaselt kaaluvaid andmeid — peale tunnistajate tõenduste —, sest Juhanit oli sageli karistatud joobnud olekus rahurikkumiste eest küll rahatrahviga, küll arestiga.

«Ega sel Juhanil ole nüüd head loota midagi,» ennustati ja naerdi kohtumaja trepil. «Ära võtavad mehikeselt selle kõige tähtsama — mehe au ja mehe õiguse!»

Ja nii juhtuski, et rahukogu tunnistas Juhan Tõrvandi pillajaks ja otsustas tema varanduse üle sisse seada hoolekande.

Kuuldes kohtuotsust oli Juhanil tunne, nagu oleks ta paisatud kõrgele õhku ja nagu keerleks ta seal nüüd vurriluuna, teadmata, kuhu ta kukub ja mis temast saab. Nõjatudes kohtuhoone ees seljaga lasipuule, tagudes rusikaga hobuste näritud hambulist palki, oli tema nägu kahvatu nagu kipsmask. Ta ei näinud ega kuulnud, mis ümber sündis, nagu läbi uneviirastuse taipas vaid, et seisab kuskil seina veeres, päike paistab kuklasse, et tema eest käib mööda inimahelik — tuttavaid ja vööraid. Kõik silmitsesid teda imelikult: kes altkulmu põrnitsedes, näol mingi kahetsuse ja heameele segu, kes lausa parastava lõustaga; kuid keegi neist ei öelnud talle ainsatki sõna, ei tere ega jumalaga.

«Hobused vähemalt närivad lasipuud, seni kui nende peremehed kõrtsmiku põldu kasvatavad ja kui neil elu väljas oodates hapuks läheb, aga mida pean mina tegema? Kas ka mitte hambad palgile pehmesse kohta sisse lööma? Aga siis ju tulevad hooldajad mind vaigistama, et kuss, kuss, ära sa seda tee, mitte ilma meie loata! Pea ikka meeles, kes ja mis sa oled!»

Juhani juurde kõmpisid kaks «Bibi trahteri» joomakaaslast, ja neile hakkas ta peaaegu nuttes oma meeleolu pihtima, kuid ta pihtimusse segunes siiski pisut enesepilget ja huumorit.

«Näete nüüd, vennad, missuguses seplis ma olen!

Ja kes tegi? Omaenda küljesoe! Olen ka mõnikord piiritust joonud ja siis kolme kordniku vahel oma päriskoju puhkama kõmpinud, aga niisugust tunnet mul siis ei olnud nagu nüüd — jumala-kaine peaga! Ära narrisid mehikese kõige ilusamas elueas! Ega see võimatu ole, et hulgun nüüd varsti mööda maailma nagu seegisant: hilp ees ja tallukas taga! Ennemini oleks võinud mu mõista lindpriiks, oleksin siis olnud õnnelikum kui nüüd, mil mu kummagi püksitasku küljes tolgendab agar hooldaja: küllap need nüüd jooksevad mulle järele surmatunnini, lohinal, nagu peruksläinud hobusel aisajupid!»

Juhan vaikis, vahtis tükk aega vidusilmil ühte punkti. Siis tõmbas ta pikad hallid kulmud kortsu:

«Aga mis siis, vennad, kui need aisajupid mulle veelgi suurema sõidu sisse teevad?» ütles ta korraga hoopis teisel, rämedal ja hoopleval häälel. «Kui nad mulle jalgu jäävad, nii et lendame kõik kolmekesi kokku ühte hunnikusse — üks ei tunne ühte ega teine teist . . .»

Ent need ähvardused ei kohutanud enam ei Annat ega hooldajaid.

Juhanile endale aga oli selge, et talu müügile tuli nüüd vilistada läbi sõrmede. Ka rendiraha pidi nüüdsest käima läbi kümne peo, enne kui mõni pisem pühe sellest libises Juhani tasku. Enam kui vastik oli Juhanile teadmine, et ta peab paratamatult sinna neetud Epukurru tagasi minema.

«Soolikad hakkavad mul virtsuma selle mõtte juures,» ütles ta sõpradele. «Ja mida's mul seal enam sehkendamist — Annal ju nüüd kaks hooldajast tarka kukil, kes teda juhivad ja õpetavad — üks paremini kui teine. Ega see talutöö ole kellelegi midagi andnud — tõsta kas või naba kohalt ja venita pöidlad pikaks, enne kui saad ivakese hamba alla.»

Kuid Juhan tuli siiski tagasi Epukurru, — tuli pisut väsinuna ja kahvatuna. Sammus pimedal novembriõhtul porisel külateel, ja kogu aja oli tal tunne, et ta ei käi üksi, vaid ikka kolmekesi: tema ja ta kaks hooldajat. Ja ikka arutasid nad rahaküsimusi ja ikka jäid nad selles asjas eri arvamusele.

Vanast räämaläinud õunaaiast vaatas tulijale vastu

vilkuv taresilm, näidates talle nagu paak pimedas teed. Kui Juhan surus pöidla köögiukse vangule, lõksatas see valjusti ja äratas rehe all magava koera. Suur tollakas peni jooksis larinal välja ukse ette.

«Tss, mait, kas sa pead lõuad!» uratas Juhan. «Või ei tunne enam peremeestki ära ...»

Peremeest! ... Taipas siis koergi juba, et ta pole enam peremees, ja rapsib nüüd ta püksisäärt?

Juhan langetas pea ja vajus alandlikult uksest sisse.

Kui saabusid soojad kevadilmad ja põõsad Epukuru marjaaias sumisesid usinatest mesilastest, rääkis Juhan kord alevis oma «Bibi trahteri» sõpradele:

«Mis nüüd mina ... Ei ole minust enam meest ega midagi ... Muidu vanainimese-risu, kes nokitseb mööda nurki ja mõlgutab oma tarku mõtteid. Kui nüüd veel juhtuks, et mõni poetaks mulle pisut raha, ostaksin endale mesipuid ja hakkaksin mesilinde pidama. Lesiksin siis tarude man maas, päevad läbi, imeksin peopesast piibutobi ja laseksin mõtteil heietada omaette ... Jah, hm, hm, — see mõttetarga-amet oleks mulle tõesti mokka mööda! Mõtleksin veel välja, kuidas oma elujärge parandada ... Talu võtsid, aga ladva jätsid. Ja ärge arvake — mul neid mutikaid küllalt veel peas ...»

Juhani muhe jutt pani mehed naeratama.

«Pole häda midagi, Juhan,» ütlesid nad. «Kui su naljameel pole sind maha jätnud, pole sa veel kõige õnnetum inimene maa peal. Küllap harjud aiste vahel ja elad veel kuldseid raugapäevigi.»

1934

NELI TUULT JALGE ALL

1

Madalast pedastikust sai kahele poole teed kõrge põlismets, mis võttis hilise teelise oma tüvestikku ja mattis ta oktoobrikuu hilisõhtu pilkasse pimedusse. Võis arvata, et töövankris kükitab sajust läbimärg inimene, vaip või vankripõll vihmavarjuks üle pea tõmmatud, sest hobust ei kuuldud sunnitavat, — see vedas ja rahmis vankrit teele kasvanud männijuurtel. Aga kui tükk metsa oli selja taga, hakkas tüvede vahelt paistma lagendiku kuma, tee laskus madalamale, oli üle ujutatud nädalapäevi kestnud raskest sajust. Lõpuks vajus hobune põlvili vette, norsatas kartlikult ja seisatas.

«Mis nüüd?» urises vähe aja pärast unest virgunud räme hääl vankrist. Mees tõusis istuli ja hakkas ohjadega ja piitsaga hobust ergutama. Siis, väga pikkamisi ja ettevaatlikult, astus hobune edasi, solistades jääkülmas vees. Metsaservale jõudes jäi ta uuesti seisma, ei aidanud nüüd enam ergutushüüded ega piits. Mees tõmbas taskust elektrilambi ja valgustas sellega teed: ta nägi, kuidas hobuse ees risti üle tee kobrutas tugev veevool — seal pidi olema oja, mis oli täis ajanud metsaaluse ja teispool kallast algava heinamaa.

Tükk aega ristles taskulambi morn valgus hõredas tüvestikus, siis tõmbas mees hobuse pisut kuivemale kaldakühmule ja sidus ta sinna tuules murdunud kuuse kännu külge. Eemal lagendikul vilkus hiline valgustatud aken — küla oli siinsamas lähedal, ent kuidas pää-

seda sinna, selle ähvardava veelaama taha, mis oli kaasa viinud silla? Kõndides kaldakühmul edasi-tagasi, märkas mees eemal palki, mis viis risti üle oja. Ta komberdas sellest lati abil ettevaatlikult üle, astus ujutatud heinamaal põlvini vette ja jõudis nõlvakule, kus uuesti algas tee valgustatud akna sihis.

Mees möödus saunast, siis pikast vanast laudast, kus tuul kõigutas koogu otsas kaevupange nagu hoovõtul lingukivi. Õu oli porine ja täis lompe, jalad vajusid sügavale sitkesse mölli. Vana õlgkatusega elamu räästa alt otsis mees üles väikese akna, põristas ruudule. Vanas pelglikus majas jäi tükk aega vaikseks, siis hiilis keegi kikivarvul akna juurde, kergitas eesriide ja piilus ettevaatlikult välja: kes seal põristab akna all, veel nii hilja?

«Tahan peremehe jutule. Laske mind sisse!»

«Peremehe?» kuuldus mõtlik vastus. «Peremeest pole kodus.»

«Siis andke meile öömaja — hobusele ja minule endale.»

Nüüd lasti eesriie uuesti akna ette. Tulejärg jõudis kööki ja välisuks avati riivist. Riided läbimärjad, astus võõras mees ukse vahelt kööki, ukse avanud sulane valgustas laternaga ta nägu.

«Olen Tagametsast,» ütles mees enda tutvustamiseks. «Tagametsa peremees Tauts.»

Sulane ei teadnud midagi ei Tagametsast ega selle peremehest Tautsist, sest ta oli rändtööline ja tee oli toonud ta siia sootuks teisest riigisopist. Kuid ta andis Tautsile laterna, ja uuesti tagasi metsa larpides juhtis Tauts hobuse üle oja mööda kivitrumpi, mis oli küll aegade jooksul lohku vajunud, kuid veest veel viimata. Rehalas leiti auravale ja väsinud hobusele peavari, kuna Tauts ise kutsuti suurde perekambrisse. Soojas toas läksid ta märjad sääred ja jalad kuumaks ja hakkasid sügelema, kuid sellest hoolimata ei vabastanud mees end riideist ega saapaist, vaid heitis müüri äärde maha — vähenõudlikule õlgasemele nagu mõni lahingusõdur.

«Sellel vanamehel on vist kõige kibedam tuli taga,» mõtles sulane öösel endamisi, kuulatades väljas ähvar-

davat tormi, mis vist pidas vana ja kõrge katusega maja lodjaks ja tahtis ta triivida musta ja morni öölaama. «Niisuguse ilmaga ulu alt välja tulla, pealegi öösel! Mehel peab olema tõepoolest midagi katki.»

Hommikul, enne öösel koju jõudnud peremehe jutule minekut, kasis mees end köögis korralikuks, pesi näo puhtaks ja kammis juuksed siledaks; siis koputas tasakesi tagakambri uksele, ja kuuldes seest peremehe torinat, puges sisse.

«Tõnis, nonoh! Päris Tagametsa mees kohe lagedal!»

Peremehe rõõm näha oma noorpõlve sõpra ja pisut sugulastki, kes elas naaberkihelkonnas ja keda ta polnud kohanud tükil ajal, paistis olevat enam teeseldud ja välispidine. Ta ju nägi Tautsi mõtteid niisama hästi nagu klaaskupli alla varjatud suhkrukooke poeletil, nii et tal ei tarvitsenudki küsida, milline uudis oli toonud talle sugulase külla. Selle asemel hakkas peremees otsima Tautsile läbikaalutud ja löögivalmis vastust, sest ta kartis, et lugu võiks minna temale ohtlikuks.

Kui Tauts oli pisut einestanud ja laual mõtlikult sõrmi põristanud, viskas ta oma hädajutu alguseks raskestimuugitava mõtte:

«Olen, kallis sugulane, oma eluga juba sinnamaale jõudnud, et ootan iga päev siklimehe pobinat oma õue . . .»

Ta lõi altkulmu siniste silmade häbeliku pilgu Liivamaa peremehele, et näha, kas see on lahti mõtestanud ta ristsõnamõistatuse.

«Siklipobinat?» küsiski see imestades. «Mis siklipobinat sa ootad, mitte ei saa su jutust aru!»

«Ei saa aru?» naeratas Tauts pisut pettunult. «Mis siin saada: ootan iga päev siklimeest, kes kihutab õue, krabistab taskust paberi välja ja lööb selle seinale: talu oksjon! — Vanal ajal kartsid inimesed kuradit ja vikatimeest ja tegid õhtul enne magamaminekut ristimärgi padjale, et vanakuri kallale ei pääseks. Nüüd seda enam ei juhtu, nüüd kuulatatakse õues siklipobinat, et kui see tuleb, siis . . . ajalt metsa joosta! Ristimärgike selle vastu ei aita! Jah, sugulane, olen oma asjaga nii kaugel, et kevadel tuleb kuuse alla kolida: pank lööb mulle käpad turja ja tõstab õueväravast välja. Ei, ei, sugu-

lane, ega ma ei liialda, niisuguseid sõnu enda kohta öelda pole kerge asi: et näe, olen nüüd puupaljas, pank riisub kõik endale. Sina, Andres, oled siiamaani sitkeks ja kangeks jäänud, mina aga lasksin endale kavalal maailmal jala taha lüüa. Karga mulle appi, sugulane, karga mulle appi, aita mind pangameeste käpa alt välja, sul ju seda puru on. Juba ülehomme tehakse mu talule oksjon, aga kui jõuan pangale tuhat krooni kurku kõristada, saan jälle mõne aja hingata. Sina oled rahadega mees, Andres, aita mind nüüd sõna ja teoga.»

Habemik Liivamaa Andres turtsatas endamisi ja kõhistas naerda. See oli tema tavaline komme: pisut turtsatada ja siis habemesse naerda. Kõva sõna ja kindel otsus tal puudus, oli paindliku ja pehme loomuga. Sageli niisugune habemesse-muhelemine jäigi ta vastuseks, ja sellest pidi küsija ise tegema vastavad järeldused.

«Mis mina nüüd rahadega mees või omaga väljas,» hakkas ta maha salgama oma hoiusummasid. «Ei minul, Tõnis, ole pangas rahasid ega raamatuid, ja ei tea, kes niisuguse karjapoisivile külas käima on pannud! Kuidas see asi siis sinuga niikaugele libises, et oksjonihaamer juba talu hakkab naksima?»

«Kuidas libises? Libises õige ladusasti, ja mis tal viga libiseda,» seletas Tauts. «Kõigepealt panin tütre mehele, sepp Sipelgas võttis ta ära. Andsin omalt poolt korraliku rahasummagi kaasa, mõni tuhat sellest sai pangast võetud; sepp parajasti ehitas uut maja. Mõtlesin, et linahinnad on head, et võihinnad on head, et küll maksan pangale paari aastaga tagasi. Siis tuli nihuke mõte, et hakkame lauta ehitama, mõtlesime, pojad samuti ... et ...»

Tauts lõi pilgu maha, raske oli lahti kerida sõnade sassikippuvat kera, kuid ta jätkas:

«... mõtlesime, pojad samuti, et ehitame enam uueaja hoone, nihukese, nagu seda kõnepidajad siin ja seal koosolekutel soovitasid — et ehitame põlise hoone. Ehitasimegi siis põlise hoone: semendist.»

«Köh, köh, köh,» naeratas Andres endale habemesse: «Või põlise ja semendist, köh, köh, köh! Ja ehitasitegi?»

«Ehitasime! Nii need võlad ajasid külge väga sõbraliku ja lahke näoga: mõnikord tuli laenu eest maksta üle kahekümne protsendi, kas või oiga käes! Esiteks läks linahind alla, siis võihind. Ja kust sa veel saad pangameestele viia? Surm aga tegi selle viimase tembu: võttis esimese lapse ajal Annigi ära, nii elab sepp nüüd minu rahaga üles löödud majas; oota, et selle eest märkab sul mõnel rattal vitsagi peale tõmmata! Ikka oma taks ja maks — sihuke on nüüd see ilmaelu!»

«Või nihuke on nüüd ilmaelu!» kiitis habemik jälle sõbralikult, «köh, köh.»

«Jah, nihuke, Liivamaa peremees! Ja ta on veel nihuke, et sinagi oled hakanud ting-meheks, kes ei tihka kivigi anda teisele päheviskamiseks. Ise oled mul veel sugulane, Andres, Andres!»

Andres sasis pöidlaga oma punast habet, mitte kihelemise pärast.

«Mis ma nüüd sugulane või! Olen muidu viies vesi Tautside taari peal!»

«Kui sa mu sugulane häbened olla, Liivamaa, aga rahamees oled sa siiski!» kähvas Tauts. «Seda teame ju kõik, et sul on ilusad summad pangaraamatus. Linadestki täitsid kah tengelpunga, teab küla kõmistada. Ega mina tule siis röövli kombel, et viskan aga hõlma ja vilistan tagasimaksmisele! Kõik tasun tagasi, Andres, sendi pealt. Ole ikka inimene teise inimese vastu!»

Andres sülitas üle ettelükatud alumise huule osavasti laua alla.

«Pole kerge tagasi maksta,» ütles ta noomivalt, «kerge on ainult — lubada . . . Kui ma sulle laenaksingi, siis tahaksin kindlat paberit . . . jah, tahaksin kindlat paberit vastu!»

«Kindlat paberit?»

Habemik saagis oma suud kahele poole, nagu sööks ta sõnu, mis juba kippusid liiale minema. Oli tal vaja öelda, et kui ta laenakski, siis tahaks ta Tõniselt vastu kindlat paberit!

Vähe aja pärast jätkas ta siiski:

«Too mulle veksel, Tõnis, too niisugune, millel kõvad allkirjad!»

«Oled sina aga siil: mitte ei saa sulle muidu kallale, kui löö kõht ülespidi. Arva ise, kes annab mulle allkirju, kui sularahagi ei laenata!»

«Siis lõpetame jutu!»

Tauts võpatas.

«Need küll ei või olla sinu enda sõnad, vana Liivamaa!» kahetses ta pead noogutades. «Niisugused sõnad on sulle pojalits pähe pistnud — need ei ole sinu suu järgi. Ah või nii: et siis lõpetame jutu? Andres!»

Nüüd hüppas Tauts erutatult üles, näost punane. Juba mitu tundi oli ta habemikku luninud, ja nüüd selgus, et see punahabe ainult mängib temaga ega mõtlegi laenata. Sest nõuda oksjonialuselt kõvade allkirjade hankimist on niisama hea kui uppujat kaldale hüüda!

«Annan sulle kindlustuse!» hüüdis Tõnis ägedasti ja lõi laksatades lauale, küll mitte rusikaga, vaid enam peopesaga. «Annan sulle kindlustuse ja niisuguse, missugust sa tahtagi ei oska, sina tinghammas sihuke. Olen veel tugev ja käbe mees, naine samuti, pojad nagu muukrauad, keda keegi kinni ei pea. Meie kõik tuleme sulle kirjalepingu põhjal niikaua orjaks, kui su sada tuhat maha käib. Meie kõik neljakesi tuleme sulle orjaks, pärisorjaks, sina muudkui keeruta piitsa!»

Tükk aega kõõritasid mehed teineteise ees, mis nüüd edasi öelda. Jube tundus neile mõlemale niisugune orjakspakkumine, niisugune enesemüümine.

«Mis nüüd niisuguse jutuga, Tagametsa!» noomis Andres. «Niisugune jutt pole mehejutt! Ei mina taha sinu orjust, seda ei lase juba seaduseraamatudki. Ära viska rumalat võllanalja, mul tõesti ei ole sulle laenata, ma ise võib-olla ühel ilusal päeval . . . köh, köh, köh . . .»

«Ah, Andres, Andres! Või sul pole endalgi ja sa ise võid ühel ilusal päeval . . . köh, köh, köh . . .»

Ei saanud Tauts laenu, ka mitte nii kõva tagatise vastu nagu neli tugevat orja.

Ta tõusis püsti, nägu punane ja õhetav: sõrmed, mis kobasid nööpe, värisesid ja libisesid ühe nööbi juurest teise juurde, ilma et oleksidki kuube kinni saanud.

Ka Andres tõusis, ja seega oli meeste jutul lõpp. Hobune ootas lahkujat väljas ukse ees, ja Tauts kobis ohates vankrikerre, vajudes seal madalale istmekotile.

Udune hommik võttis ta enda hõlma. Väljunud õuest, hakkasid tükkhaaval ta silmist kaduma Liivamaa hoonete hallid kogud. Tauts jäi nüüd ihuüksi sellesse halli hõljuvasse massi, mis lahutas teda muust maailmast. Esialgu oli mehel tegemist oma ränkade mõtetega ega märganud oma üksindust, aga kui hall ja külm somp ei tahtnud tükil ajal lõppeda, näis talle, nagu sõidaks ta mööda kitsast maariba kaugele merre. Harva — nagu mõnelt kalapaadilt — kostis sellest tinajast lõpmatusest mõni räme mehehääl, väga pikaldane ja rahulik. Alles mitmetunnise teekonna järel hakkas kitsas maariba samm-sammult laienema, silm hakkas juba tabama teeäärseid suuri liikumatuid hoonekogusid, — kujutlus tegi neist randa triivinud laevariisme, kust — õudne mõelda — kuuldus kuke kiremist.

Kui Tauts pöördus vana tiibadeta tuuliku juurest külateele, oli udu juba lõplikult taevasse tõusnud, kuhjates sinna maalilisi rünkpilvi. Lepavõsa-vaheline madal rabatee, mida oli püütud täita ja parandada telliseprügiga, pani vankri väänlema ja oigama. Siis lühike jupp kõrgemat palu, taas madal sootee, palistatud kahelt poolt tiheda padrikuga, ja juba põrisesid vankrirattad kraavisillal — Tagametsa krundi piiril. Karjamaa liivaseljandiku tagant hakkas paistma Tagametsa hoonetekobar viljapuuaia rohelise tuti küljes. Jõudes üles liivaku harjale, avardus Tautsile ta kodutalu täielikult, ja ta ei kahelnud, et seal valitseb ärev ootus vist juba hommikust saadik: ikka piilutakse teele, et kas lõpuks ometi ei tule Tõnis ega too neile uudiseid, seekord häid uudiseid. Häid? Täna teda vähemalt ei võetud Liivamaal vastu sõimu ja pilkega, nagu seda juhtus nii mitmeski kohas, kus ta oli käinud laenu või allkirju mangumas. Nii näiteks viskas kivilöövi omanik Tautsi läinud nädalal sõna otseses mõttes uksest välja. «Või sa tuled minu nina alla oma tühja rahapekki soputama, et muudkui toeta vaeseid! Millega sa tagasi maksad? Talu on sul läbi, pank paneb käpa peale; sulle endale lüüakse laulusulg taguotsa, tuleb sul talust jalga lasta. Majja astub teine mees, sööb seal oma moosid ja munad! Sülitan sulle raha asemel pekki!» Lõpptulemus oli kõikjal ühesugune: kõike võis saada — öömaja, süüa, hurjutada,

head nõu, hoiatusi, kuid mitte kuskilt — raha! Raha mitte!

Veel ühe ööpäeva on Tauts Tagametsa peremees, ainult ühe ööpäeva. Homme on Tagametsa selle oma, kellel kõige suurem tengelpung ja kõige suurem isu ta järele: ta saab selle oksjonilt kätte kindlasti alla omahinna, pooleldi kingitusena. Kuid võib-olla on talu kallal siiski pusklemist ja poksimist, sest kuuldavasti käivat nii mitmegi mehe himu ta järele.

2

Ühe niisuguse silmahimutseja leidis Tautsi vanem poeg Peeter juba oksjonieelsel õhtul Tagametsa sauna tagant kopliaialt. Tema lahja hobune, kes norutas koltase kerega vedruvankri ees, oli seotud mäe alla puutüve külge. Mees ei tundnud Tagametsa noorperemeest ja pidas teda sulaseks, hakates temaga kõnelema talu müügist.

«Teab, kuidas siin ka lood on põllu- ja heinamaavärgiga?» küsis ta. «Kõneldakse, kõik on jäetud hooletusse ja lohakusse, vanaperemees, kõneldakse, ei olevat asi põllumees.»

Peeter mõõtis võõrast karistavate pilkudega ja talle kippus õel vastus suhu.

«Hooletusse jäetud või mitte,» ütles ta, «aga teistel ärgu olgu sellega pistmist!»

Võõras mees sattus upsakast vastusest hetkeks kimbatusse, ent sellest aitas Peeter ise mehe üle oma seletusega, mille ta andis nüüd rahulikult ja asjalikult. Rahulikult ja asjalikult seepärast, et tal tuli valetada ja vale usutavaks teha. Ta ütles:

«Ega oksjonist homme ei tule midagi välja, Tauts lööb maksud ise kinni. Ega Tauts lase talu võileiva eest võõrale minna, mis sa mõtled!»

Võõra mehe ilme avaldas pettumust, ta nihutas käed sügavamale presentriidest vihmamantli lapptaskuisse. Ja rohkem ta ei saanud Tagametsa müügist midagi kuulda, sest juba viskas Peeter kirve õlale, pöördus ringi ja sammus vesiste jalatsite lirtsudes mööda jalgrada kodu poole.

Lähemaid lisateateid talumüügi kohta sai vööras mees pisut hiljem Tautsi nooremalt pojalt Eedilt, kes samuti oli minemas mäeveerselt jalgrajalt koju õhtule, labidas seljas. Sel hetkel askeldas vööras mees juba mäe all oma kollase vedruvankri juures, korjates hobuse nina eest heinakõrsi üles ja toppides neid istmekoti alla.

«Vanamees ajab vist võsaräasikus oksjonihaisu!» hüüdis Eedi juba eemalt vööristajale ja nagu näha väga asjalikult oma aastate kohta. «Nagu sitikaid matsatab teid siia kokku, üks hullem ja näljasem kui teine.»

Vööras mees ootas uudishimuga sõjaka poisi lähenemist, et näha, kas see väljakutse oli naljaks või tõeks. Aga kui poiss jõudis lähemale ja jäi harkis jalu tee äärde seisma, võis veenduda, et siin on tegemist tülitujuga. Ning nüüd taipas ta, et küllap poisid on mõlemad vanaperemehe pojad — sealt siis see nende riiakus ja vaenulikkus.

«Ajan oksjonihaisu või mitte, see on minu oma asi,» urises mees talle vastu, arvates, et iga sõnelus meeste vahel peab olema tasavägine. «Kui mitte mina ei aja siit talust viletsust välja, siis teeb seda keegi teine!»

Eedi lõi labida terapidi maasse ja juba kahmas teda mõte visata see kollane kaleska-kast kummuli, kõik neli ratast taeva poole, ja näidata mehele, kuidas ta peab Tagametsast kaduma kõige otsemat teed.

«Ütlen sulle heaga,» hüüdis ta, «tee oma kerjamisekastile kiirem sõit sisse, muidu võib tulla meie vahel — arusaamatusi! Ja pista kõrva taha, et me teineteist näeme — viimast korda: muidu teen puhta töö nagu alati!»

Vööras lõpetas omalt poolt sõnatüli, ajas hobusele rauad suhu, istus vankrisse ja sõitis minema. Eedi, ikka veel vihane, tõmbas labida maa seest välja ja hakkas mäelt kodu poole kõmpima. Ülal põllu kohal oli loojuv päike langetanud oma punetava pronksketta pooleldi kiviaia taha, nagu kartes seda riiakat ja tülihimulist poissi. Lõpuks sukeldus ta kumera maa taha nagu osav ujuja vee alla, et mitte enam samalt kohalt tagasi pinnale tõusta, vaid hoopis kuskilt mujalt. Ta jäi pikaks pimedaks ööks maaserva taha, ja seda ööd ei valgustanud isegi kuu oma äbariku valgusega.

Ja seda ööd kardeti täna Tagametsal, seda viimast oksjonieelset unetut ööd.

Oli veel täiesti pime, kui Tõnis end tagakambris jalule ajas, uued riided selga tõmbas, veesaapad jalga kiskus ja linna pikale teekonnale ruttas. Ta nõgise laterna vilkuv silm hakkas ujuma õgujoones üle mustade põldude metsa poole, kus kadus kitsale liivasele jalgrajale. Tõnis ei võinud ju jääda koju, sest täna pakutakse kohtusaalis tema talule uut omanikku.

Kui ta linna jõudis ja jaamast rahukoguhoone poole astus, lõi raekoja kell katuseviilude vahelt kümme: oksjoni alguseni oli niisiis veel terve tund aega. Kuid Tõnis ei mõelnudki tänavail lonkida, vaid otsustas otsekohe kohtumajja minna. Ta arvas, et selle kõrgeis koridorides valitseb veel hommikune vaikus, pingid seina veeres haigutavad tühjadena.

Ta avas ettevaatlikult ukse, mis võis olla paar korda kõrgem Tagametsa ustest, ja pudenes suurde eeskotta. Hetkeks jäi ta liikumatult seisma; kui ta udused silmad hakkasid hämaraga harjuma, ujus ta nähtavusse pingitäis mehi ja naisi. Kuigi Tõnis oli juba elatanud mees, olid ta jalad kohtuhoone kivipõrandat puudutanud vaid üksainus kord, mõnekümne aasta eest, siis kui ta siia tunnistajaks kutsuti. Kohtuhoones oli nii palju koridorisoppe ja uksi, et Tõnis pidi oksjonisaali leidmiseks juhatust küsima. Külamees, kellel sonimüts nokkapidi taskust välja vahtis, juhatas ta poolsosinal üles, ja kui Tõnis tõusis kivitreppi mööda teisele korrale, tuli talle poolel teel vastu meeleheitliku koltunud näoga vang, kelle käed ja jalad olid raudus, kolm valvurit kõrval ja kannul. Niisama rasked võisid olla selle mehe sammud ülalt alla tulles kui Tõnise omad alt üles toksides: kuidagi ei tahtnud lõppeda lai trepp oma kolme piinava käänuga.

Oksjonisaali uksed olid veel kinni ja oksjonirahvas istus koridoris pinkidel, oodates kohtupristavit. Oli kokku tulnud palju rahvast, nii mehi kui naisi, nende vahele poetas end ka Tõnis.

Siis tuli kohtupristav, avati saaliuksed ja rahvas valgus pinkidele. Tõnis võttis endale koha viimasesse pinki, kuumava ahju kõrvale. Tal oli imelik tunne, nagu oleks

ka tema täna kohtu ette toodud vangivalvurite saatel, käed ja jalad raudus, seljas triibulised vangiriided; ja kohtuakt — see kõneleb omamoodi raskest mõrvast, mis viib süüdlase eluajaks vangileivale. Jah, eluajaks, seda teadis Tõnis kindlasti: otsus, mis täna tema kohta langetatakse, jääb talle kanda eluajaks.

Kohtupristavi laua juurde kuhjus askeldavaid inimesi. Keegi prillidega juut viskas mapist lauale rahapaki, milles kõik olid viiekümnekroonised. Tõnise mõtted olid laokil, ta ei suutnud end koondada, ta registreeris ainult seda, mis ta silmad võtsid — jah, kõik olid viiekümnekroonised. Alles siis, kui rahameistri vilunud näpud olid paki läbi lehitsenud, loeti ette oksjonile tuleva kinnisvara nimestik ja kutsuti pakkujaid registreerima.

«Tagametsa, omanik Tõnis Tauts, krundi suurus viiskümmend tiinu, võlga — neli tuhat kaheksasada krooni. Kes soovivad selle kinnisvara pakkumisest osa võtta, palun endid üles anda.»

Kahele eelmisele kinnisvarale ei leidunud pakkujaid, hinda peeti kalliks. Tõnis ajas sirgu oma kössivajunud kogu ja vaatas teraselt üle rahvakogu kohtulaua poole. Võib-olla ei leidu ka tema talule pakkujaid, võib-olla peetakse tema võlakoormat liiga suureks? Kui nii, siis saaks ta kuni järgmise oksjonini armuaega ja võib-olla õnnestuks tal vahepeal pangaga arved korraldada.

Ei, keegi ei soovi pakkumisest osa võtta? Võib-olla, võib-olla . . .

Ent siis rüseles pingist välja mees, kelle pea oli aetud habemenoaga paljaks ja kes kandis halli joppi kängurunahast kraega. Mees läks võre taha kohtupristavi laua juurde ja registreeris end pakkujaks. Tuli veel keegi naine, siis lõpuks kehakas vana talutaadi-muld, aastatelt ligikaudu kaheksakümnene.

Niisiis pole Tagametsal enam pääsu, Tagametsa läheb paratamatult müügile! Ja Tõnis tundis, et kogu maailm kipub ta silme ees mustaks tõmbuma, et ta õlgadele ähvardab vajuda kogu see rahukoguhoone kivilahmakas.

Rauk tuli registreerimiselt tagasi ja istus Tõnise lähedale pingiotsale.

«Vaat, kus ikka mehel visa eluhimu!» urises keegi ta

läheduses. «Ise juba haua äärel, aga ronib veel talu ostma. Vist mõne karjaplikaga asjad käimas?»

Vanamehel ei jäänud need sõnad kuulmata ja ta hallid külmad silmad hakkasid pilkajat otsima.

«Mis nüüd mina,» pomises ta vastu. «Ega ma endale — mul on kodus pojad — ma nendele!»

Ta hambutu suu oli tõmbunud kokku nagu suur haav, mis juba kinni kasvamas; ta meelekohtadele kleepus pikki hõredaid juuksekarvu; ta põsed olid peentest veresoontest roosad.

Algasid pakkumised. Kui järjekord jõudis Tagametsa kätte, kutsuti kõik kolm pakkujat võre ette pingile.

Tõnis istus liikumatult seina ääres, pilgud põrandal. Kui ta ei suutnud oksjonit jälgida silmadega, siis seda enam ta jälgis seda kõrvadega.

Esimesena kuulis ta nõrka naisehäält, mis pakkus algsummale juurde ainult ühe krooni.

«Viiskümmend krooni enam!» kõlas kiilaspeaga mehe iseteadlik hüüd. Ja siis algas kolme võistleja üsna veider ja mõttetu pakkumine ühe ja kahe krooni kaupa.

«Üks kroon juurde!»

«Kaks!»

«Üks!»

Kui summa tõusis viie tuhande lähedale, hakati lisama isegi sentide kaupa, otsekui oleksid kõikide näpud juba koti põhjas. Siiski puseldi Tagametsa kallal veel ligikaudu veerand tundi.

«Viis tuhat krooni!» hüüatas äkki teatud võidurõõmuga vanamehe tume kurguhääl, mis kostis nagu tühjast savitorust: hääl ju moodustati ainult keele ja huultega, rauga igemed olid juba ammugi hammastest tühjad.

Naispakkuja vaikis, siis teatas ta pettunult, et ta pakkumisest enam osa ei võta.

«Viis tuhat ja üks kroon!» hüüdis rauga võistleja, kuid näis, et ta selle summa oli hüüdnud juba hirmu ja kõhklusega.

«Viiskümmend senti juurde!»

Ka kiilaspeaga mees oli löödud.

«Ei paku enam!» ütles ta õige tasa.

Nüüd ahmis tülpinud kohtupristav nagu sõõmu värsket õhku.

«Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti. Keegi ei paku enam? Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti esimest korda! Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti teist korda! Keegi ei paku enam! Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti ... kolmandat korda!»

Siis kopsatas haamer, talu omandas kaheksakümne aastane taaditudi.

Tõnis tõusis pingilt püsti, ta klaasistunud silmad vahtisid õnnelikku rauka, kes nüüd otsis midagi taskust, aga et ta oli pisut erutatud, siis käisid tal käed kordamisi ühest taskust teise, leidmata otsitavat. Tõnisel polnud siin enam midagi teha, ta libises saalist välja ja astus tänavale.

«See isa ostis oma poegadele talu, mina aga, vastuoksa, puistan oma pojad talust minema!» jälitas teda painajalik mõte.

Ta tundis end täna ääretult väsinuna ja piinatuna, ja kuna rongi väljumiseni oli aega veel üle kolme tunni, läks ta jaama taha, väikesesse puiestikku, istus sinna pingile. Kuskilt majaräästa tagant tuli külm ja kahvatu sügispäike ja otsis ta üles; ta jalgade ees keksles parv end talisulgedesse ehtinud kohedaid varblasi, ümaraid nagu palle, oodates istujalt leivaraase. Kuid Tõnis ei tundnud selle väikese puiestiku ilusaid kombeid, ja kuigi tal oli taskus toidupoolist, ei söönud ta seda ise ega andnud ka varblastele. Ta istus sügavais mõtteis ja ootas juba ammugi sooja nurgakest vagunis, kuhu ta võiks väsinult vajuda, kuna vedur pillub aurusagaraid hämarduva õhtu kargesse õhku. Et ometi kord pääseks siit minema, koju, et ometi kord viskuda puruväsinult voodisse ja magada vahetpidamata mitu ööd-päeva — nüüd, mil ta tundis äkki nii suurt vajadust vaikuse ja rahu järele.

3

Ühel päeval sõitis pinkvankril kolm meest alt orust Tagametsa nurmeteele. Seal peatati hobune, kaks meest astusid vankrist maha ja tükk aega kestis omavaheline

elav jutuajamine. Kui siis tulijad hakkasid talule lähenema, jäi Tagametsa õu vaikseks, sest seal talus polnud enam koera, kes oleks tulijaile vastu jooksnud. Nii peatus pinkvanker rehealuse ukse kõrval, vaikselt nagu kaldale jõudnud paat — ei kihku ega kahku pikas pilliroos.

«Ptrr! Ei siin pole konksugi seina sees ohjaotsa jaoks!» urises vanamees vankrist. «Juhan ae, vaata, tõmba sinna sagaranässi külge!»

Oli kõigile enam kui selge, et tulija oli Margus Tarkpea oma kahe pojaga, Tagametsa uued peremehed.

Nüüd poetas Tõnis end madalast tareuksest välja õue, pühapäevariided rutuga selga visatud. Kui vana Tarkpea vankrist maha kobis ja Tõnis talle vastu läks, jättis nende vastastikune tervitus piinliku mulje; tundus, nagu oleksid kohanud kaks kuningat pärast verevalamist, üks võitja, teine kaotaja. Kuid Margus Tarkpea osutus oma raugaeast hoolimata Tõnise ees võitjaks majesteediks, tüse ja kerekas nagu ta oli, ligi kaks peajagu Tõnisest pikem; seljas tuisumantel musta lambanahast kraega, meenutas ta pigem mõnd keskaegset Moskva riigi bojaari kui talumeest. Ta raputas tükk aega Tõnise loidu kätt, nagu tahtes kaastunnet avaldada mehele, kelle raske aeg oli maha paisanud ja kes pole osanud tarvitada oma kange vastase võitmiseks valevõtteid ega nükke.

Kui mehed kutsuti vahekambrisse, tõmmati ruumitegemise mõttes söögilaud akna alt eemale. Nii istusid selle ümber kuus meest esimeseks tutvumiseks ja asjalikuks jutuajamiseks, — kuus meest: kaks isa nelja pojaga. See, kuidas Margus Tarkpea lauda istus, andis üsna kujuka pildi isa ja poegade vahekorrast: isa vajus laua juurde kogu oma raskusega, kumer kõhupall jäi laua alla peitu. Pojad istusid kahel pool isa, tagasihoidlikult lauast eemal, nagu tahtes häbelikult isa taha varju pugeda.

Esialgu üritasid mehed ainult lühikesi jutuotsi, ja sel ajal puurisid Margus Tarkpea pisut vesised ja hallid silmad uudishimulikult vastasistujaid. Ta näis tahtvat selgusele jõuda, mis riistad need Tagametsa mehed õieti on, need, kes lasksid talu haamri alla minna. Ja et oleks parem neid mehi tunnistada, pani ta käe lapiti silmade juurde — nii eksitas aknast tulvav valgus teda vähem. Ta võttis mehed läbi süstemaatilise täpsusega selles jär-

jekorras; kuidas nad tema ees istusid. Esimene neist oli Tõnis ise. Jah, tal olid töömehe käed, leidis Tarkpea, tõelise töömehe käed, laiad ja tugevad nagu karu käpad, nii et kuhu hoobi äigab, sealt midagi ikka pudeneb. Kuid Tõnise õlad, rind ja turi ei andnud Margusele õiget mõõtu välja, sest Tõnis oli kehaehituselt väheldane ja kuivetu. Ka tema habetunud nägu, kurvad silmad, rusutud ja pahur ilme ei saanud kiitvat otsust.

Sel ajal, kui Margus Tarkpea uuris Eedit, püüdis Tõnis jutujätkuks vanameest kiita.

«Nii palju elupäevi juba, aga ikka veel rahmeldab ja rassib ümber!»

«Jah, kaheksakümmend on juba täis, aga kõik on veel alles: kõrvakuulmine ja silmanägemine,» nätsutas kähku kiiduarmastaja Margus. «Isa oli mul saja kahe aastane, kui suri. Kõik oli temalgi alles: kõrvakuulmine ja silmanägemine. Ega kandnud ta isegi keppi nagu mina. Aga või see minulgi on jumalast antud häda, kannan oma saua noorpõlve vallatuste pärast, igavene rüüstik nagu ma olin, ei seisnud kuskil paigal.»

Kuid ega ta nüüdki seisnud paigal, siin Tagametsas. Ta tõusis varsti toolilt ja hakkas elamut uurima. Vaatas lage, koputas kepiotsaga aampalke ja seinu, nagu kahelde, kas need pole pehkinud ja näbrastunud. Ta vaikis seejuures salapäraselt, kuid ta ilmest võis lugeda, et ta ei pidanud suuremat lugu sellest hoonest — mitte üksi hoonest, vaid ka siinsetest meestest ja tervest Tagametsast kõiges tükkis.

Ilma et ta oleks luba küsinud või sõnagi lausunud, avas ta tagakambri ukse ja astus sinna sisse; ukselt piiludes leidis ta midagi, mis tegi ta tusaseks ja pani ta urisema: akna all olid põrandalauad pehastunud ja katkised; üks auk oli isegi nii suur, et naised põrandaid pestes sealt vett välja ajasid. Ja kui Margus kepiotsaga kergitas voodivaipa, nägi ta seal juba niisket seina, mis valendas hallitusest.

«M-jaa!» Margus maigutas oma kiprunud suud. Kui ta tuli tagasi vahekambrisse, võtsid Tagametsa mehed ta vastu juba vaenulike pilkudega.

«Näe, kus lööberdab mööda nurki, nagu otsiks vargust,» mõtlesid vist kõik kolm korraga.

«Vana see tarerisu võiks teil olla?» küsis Margus hädisel, laulval kurguhäälel.
Peeter ja Eedi vahtisid vanameest altkulmu kõõritades.
«Võib olla nii aastat kuuskümmend ära,» vastas Tõnis vanamehe küsimusele.
Sellest hoolimata, et Margus Tarkpea kuulmist oli kiidetud, pööras ta oma kõrva Tõnise poole ja seadis talle peo lapiti äärde.
«Mis, kuussada aastat?» hüüatas ta ehmudes.
Siit tahtsid Peeter ja Eedi saada naljanumbri, ja nende pead nõksatasidki selga, suud pilkenaerust lausa irvakil.
«Jah, kuussada aastat!» rabas Eedi hüüda. Ta pilgudki kinnitasid tükk aega tagantjärele, et jah — see hooneroisk on tõepoolest kuussada aastat vana. Üldiselt see oli piinlik silmapilk, kuigi Tarkpea pojad püüdsid seda mahendada sõbralike muietega.
Ka Margus märkas, et teda oli pilgatud, ja ta nohises pahaendeliselt. Ta riputas kepi uuesti toolikorju külge ja istus tagasi lauda.
«Nüüd ma tahan näha Tagametsa kaarti,» ütles ta.
Selle iseteadliku käsuga oli ta vähemalt esialgu tasa teinud Eedi ninatarkuse.
Raugale toodi tagakambrist kapist kaardikarp ja visati lauale. Küllalt silmapaistva uhkustundega puistas Margus kaardi rulli seest lauale ja veeretas ta lahti. Kuid kaart püüdis tõmbuda uuesti tagasi rulli, nagu oleks ka tema oma vana peremehe poolt. Nüüd kutsus Margus Tarkpea oma pojad lauale lähemale ja need pidid oma pöidlad nagu terasnöpsikud kaardi igale neljale nurgale vajutama.
Kuna teda oli pilgatud hoone vanadusega, siis Margus Tarkpea tahtis kaardi silmitsemisel toime tulla ainuüksi oma poegade kaasabil. Ta pilutas silmad ja vedas kaardil näppu.
«Mis see siin on, see sinine?» küsis ta.
«Need on põllud,» vastasid pojad pärast põgusat vaatlemist.
«Põllud? Palju neid võib olla vakamaade järgi?»
Tõnis upitas end üle laua kaardile lähemale, et anda seletust.

«Põllumaad on meil ligi viiskümmend vakamaad,» ütles ta.

Margus Tarkpea ei näinud kuulvatki tema etteruttavat seletust. Ta tahtis, et vakamaade arvu otsiksid talle kätte tema pojad, ja kordas seepärast veel oma küsimust.

Pojad pomisesid arvutada.

«Jah, tuleb küll viiekümne ümber!»

Ja nii võeti kaardilt läbi kogu krundi üksikosad, kuni Margus Tarkpea sai talust teatud ülevaate. Kuid ta ei leppinud muidugi vaid kaardi sirvimisega, veelgi tähtsam oli kõike seda näha looduses, ise oma silmaga. Nii neid nähtigi varsti õuel ringlevat ja sealt põllule kõmpivat, Margus Tarkpea meestesalga ees, nagu oleks tema selle krundi ettenäitaja.

«Kas see põld ikka annab ka oma seemne tagasi?» küsis ta.

Kus oli alles küsimus!

«Mis oma seemne?» küsis Tõnis ja see küsimus kehutas uuesti ta südant.

«Tahaksin heameelega ka heinamaatükke näha,» ütles rauk Tõnisele, «aga väsimus kipub vägisi peale. Heinamaal te kasvatavat palgimetsa ja loogavõsa, räägitakse?»

Ta istus ise võsa äärde suurele kivile ja saatis pojad Tõnisega alla heinamaad vaatama. Vaadata või mitte vaadata neid põlde ja heinamaid, kuid seda teadis Margus Tarkpea siiski, et turuhinnaga võrreldes ta oli Tagametsa kätte saanud odavasti.

«Jüripäevani jääte siis siia Tagametsa,» kõneles Margus Tõnisele, kui ring heinamaal oli tehtud ja sammuti tagasi kodu poole. «Küünlapäevast tahame kätte saada eeskambri, aida; jüripäevaks — siis olgu kõik ruumid ja hooned tühjad.»

Need sõnad ei libisenud Tagametsa meeste kõrvust mööda tähelepanematult. Need tungisid sügavamale kui kõrvadesse.

Kui jõuti tagasi tuppa, oli laud külalistele kaetud. Nüüd otsis Margus Tarkpea oma suure tuisumantli karvade vahele uppunud taskust köömneviina pudeli. Jälle istusid nad endist viisi lauas: kummalgi pool isa oma poegadega, ja kuigi magus köömneviin suristas murda üles mõistuse varakambreisse, ei saadud siiski lahti muljest, et selle

laua juures istuvad vastamisi kaks vaenulikku perekonda, kes lingutavad tusaseid ja umbusklikke pilke üle laua vastasistujate poole.

Ja jutt ei tahtnud sujuda, vaid jäi endiselt napiks ja kuivaks.

Margus Tarkpea murdis endale taldrikult tüki rukkileiba. Ta nuusutas seda, vaatas ja veeretas näppude vahel ja pudistas siis pihku. Ta toppis leiva tükikaupa suhu ja nätsutas seda oma roosade igemetega ühest suunurgast teise. Ta raugasuu ei võinud üldse enam kiidelda terava maitsetundega, kuid ta püüdis siiski jõuda selgusele, kas Tagametsa nurmed ikka annavad leiba, mis on ta oma koduse leiva vääriline.

«Siin on enam karukaera kui puhast rukki-iva,» söandas ta laita head Tagametsa leiba. «Pojad olid sul vist hooletud atra hoidma, aga rukkimaa nõuab ikka täismeest adra taha, kui ei taheta karukaerapätsi näsida!»

Söögi lõpul vajus kangevereline rauk siiski kokku, võib-olla köömneviina mõjul, võib-olla väsimusest. Pead kätele nõjatades jäi ta laua juurde tukkuma, nahistades seal üsna magusasti. Kuna aga uinak käsipõsakil polnud siiski küllalt mugav, tõusis ta üles ja tatsus seinaäärsesse voodisse. Silmapilkselt hakkas ta norskama.

«Las tukastab natuke,» kiitsid pojad hoolikalt. «Vana inimene, ega maksa pahaks panna.»

Noorem vend püüdis sõbrustada Tagametsa Eediga, sest viin oli teinud ta tuju paremaks.

«Kas sul kaarte on?» küsis ta naeratades. «Lööks õige niikaua kaarte, kuni vanamees põõnutab.»

Eedil olid küll kaardid, ta ise kirglik mängija, kes neid mõnikord ööd läbi tümmitas, kas või sõrmekondid veriseks, kuid täna muidugi mäng ei võitnud ta südant.

«Ei, meil ei ole kaarte,» vastas ta küsijale. «Ega ole me suuremad mängumehed!»

Ise aga mõtles:

«Kurat võtaks teid: või kas teil kaarte on? Ons meil lusti siin teiega kaarte lõhkuda! Parem tõmmake vanamees voodist välja ja käige oma teed tagasi Junnimaale!»

Ja nii nurjusid Tarkpeade lähenemiskatsed, külm, varjatud tusk jäi endiselt nende vahele, köömneviinast hoolimata. Siis äratasid pojad vanamehe, upitasid talle tuisu-

kasuka selga ja sõitsid tagasi külateele. Koera polnud Tagametsas neile järele haukumas, küll aga kaagatasid haned õunapuude all, kui aia tagant mööda lohises nagisev pinkvanker.

Kuid Tagametsas valitses praegu selline meeleolu, et pererahvas oleks soovinud siia vähemalt kolme koerakoljatit, kes oleksid murdnud nagu lõvid Tarkpeade pinkvankri ümber ja saatnud nad külast välja maanteeni, mitu kilomeetrit ühtejärge.

4

Ega nüüd Tagametsas käed enam tahtnud tööle tõusta. Seal elati nüüd enam tänapäevale, saagu homsest mis saab. Varandus pudenes päev-päevalt ikka enam laiali, sest jällegi sõitis keegi õue, küsis peremeest, ostis mõne asja, tassis reele ja sõitis uuesti Tagametsast minema.

Mõnikord varises Tõnise südamesse tunne, nagu valmistutaks siin põgenemiseks sõjamöllu eest, ja kuna teati, et talu niikuinii langeb lõpliku rüüstamise ohvriks, rüüstati seda ka omalt poolt agarasti. Kui näiteks tuli laupäev ja saunakütmine, siis võttis Eedi kütmise meelsasti enda hoolde, sest see pakkus talle omamoodi meelerahu. Ta ei tassinud puupinu juurest sauna halukandamit, vaid tegi ringi karjatanumas ja hankis küttepuid roigasaiast. Ja kuna Tautsid järgmiseks aastaks üldse enam põletuspuid koju ei vedanud, siis poisid kangutasid ja lõhkusid mõnikord isegi hoonete kallal, laest või trepi küljest jäi neile ikka jälle midagi pihku.

Ühel õhtul istusid vennad tares ahjusuu ees lõõmava leivatule paistel. Väljas uste taga kuuldi sahistavat talvist tuisku.

«Kes teab, kus me kõik tuleval talvel samal ajal elame ja oleme?» arutas Peeter mõtlikult.

Võib-olla mõtles Eedi praegu just sedasama, sest venna küsimus ei tundunud talle enam uudsena.

«Maksab siin nutta!» viskas ta muretult, kuna ta muidu alati iga tühise asja pärast virises. «Parem küsi, mis vanapaarist saab — see oleks juba asjalikum küsimus: vii

kas või vaestemajja! Lõpuks — vilista kõige peale, ja muud mitte midagi!»

«Asi ei ole vilistada!» vastas Peeter tõsiselt.

«Mina küll palju ei pühitse: mina kaon siit ühel heal päeval nagu halb lehk!» kelkis Eedi. «Mina igatahes siia oma valda teiste jalgu vedelema ei jää — teiste tõgada ja pilgata.»

«Ah kaod siit?» venitas vend kahtlustades. «Kuhu, linna?»

«Kas või linna taha, aga kaon.»

«Kao, kao!» mõtles ja ässitas Peeter tagant järelegi, aga kui ta hiljem lähemalt järele mõtles, leidis ka tema, et oleks tõepoolest kõige parem siit ühel heal päeval minema minna. Maailm on suur ja lai, eks kuskile prao vahele mahu temagi, ja ega talgi siin ole mingeid väljavaateid. Siin vallas elasid tema arvates kõige viletsamad, õelamad, kadedamad ja väiklasemad inimesed, sest enamasti igas talus hõõruti heameelest käsi, parastades, et näe nüüd, Tõnis sai endale siiski risti kaela, oli omal ajal uhke ja upsakas, poleks teed andnud kas või iseendalegi, kui see oleks talle tee peal vastu tulnud; et kui Tõnis pistis peo teise mehe pihku, siis see polnud kellegi käsi, see oli enam kurikas või sahalusikas, — ükskõik mis, aga mitte käsi; parastasid, et kaob ometi külast see Jonni-Tõnis, kes tahtis surnuks puretada naabrite sead ja kanad, kes igale talvisele teele, mis aeti õgujoones üle nurmeotsa, lõi kohe laua ette ähvardavate keelumärkustega, kes ehitas hullust peast puhta võla peal tsemendist karjalauda, ise vaat et korjab talvel metsateedel okstelt heinariismeid! Kui siis lehm laseb piimatilgakese lüpsiku põhja silistada, siis seda jahutatakse ja solistatakse mööda torusid nagu puskarivabrikus ja sõidutatakse piimakotta uhke vedruvankriga. Niisugust juttu ajasid naabrid tõesti, kuigi nad suu ees kõnelesid hoopis midagi muud. Tavaliselt muutusid kohtumised nendega lausa piinaks, kõik nad rääkisid niisuguse hädise näoga, nagu seisaks Tagametsas surnu laudisel: aeti juttu ringiratast, poole sõnagagi ei puudutatud oksjoniasja, talust väljaminekut, isegi raha nime ei nimetatud, nagu võiks seegi vihjata vana Tõnise pankrottiminekule. Ei küsitud, et mis nüüd kodu pool teete, sest see küsimus võis viia

küsitava mõttele, et mis me ikka teeme, teadagi — nukitseme elada päevast päeva, muud muret meil polegi, kui et vähemasti suitsu immitseks korstnast välja ja et elajad saaksid laudas midagi mäletseda.

Kui juba külma süda küünlakuus lõhki löödi ja ilm hakkas kevadele kalduma, oli post toonud Peetrile viimaseil nädalail mõned kirjad, milledest Peeter aga esialgu kodustele vaikis. Aga kui ta ühel pühapäeval jällegi kirja sai, ei jäänud ta enam kauemaks alevisse norutama, vaid ruttas koju.

«Kuule, ole hea inimene,» ütles ta emale, kes talitas köögis, «otsi mulle pisut pesuvärki kokku, ma . . . ma sõidan homme hommikul minema.»

Ema jäi talle poolhämaras köögis ehmunult otsa vahtima. Jõud kadus tal põlvist ja ta pilgud olid nii valusad, et Peetril oli raske talle otsa vaadata.

«Mis homme . . . mis homme hommikul?» küsis ta. «Mis juttu sa ajad, Peeter?»

Poeg kohmetus ja ema eelaimuse hirm tegi ta hetkeks sõnatuks.

«Noh, tuli niisugune asi ette,» ütles ta tasa nagu süüdlane.

«Kuhu sa siis lähed, taevane jumal, ja nii ülepeakaela, juba homme hommikul? Kust ma sulle nüüd nii tunnipealt pesu kokku saan? Oleksid ometi varemini rääkinud.»

«Olgu mis on, aga homme hommikul on mul kindlasti teekond jalge all!» jäi Peeter oma otsuse juurde.

Ema vaikis tükk aega, köök oli äkki muutunud pimedaks, silmad ei eraldanud enam midagi muud kui poja pikka kogu.

«Kuhu, Peeter?»

«Niisama, siia-sinna. Saan natuke tööd, ja mis mõtet mul on koduski istuda?»

Kodus? Mis mõtet on tal koduski istuda!

«Saan võib-olla raudteele tööle, leian seal väikese koha.»

«Koha? Lipunäitajaks?»

«Lipunäitajaks või mõneks muuks,» vastas Peeter, «aga võib-olla esialgu isegi rattamäärijaks. Hea seegi!»

Ema ei mallanud oodata, millal mees tuleb talli juurest tagasi kambrisse. Ta ruttas sinna, ja kui Tõnis tõstis

parajasti tõrrest vett, rääkis Liisu ka temale tänase uudise, halva uudise.

Tõnis lõpetas varsti hobuste talitamise ja tuli siis kambrisse, et pojaga kõnelda. Koos naisega ta püüdis teda veenda, et ta vähemalt esialgu loobuks oma sõidukavatsusest, kuna võiks ju väga hästi oodata kevadeni.

«Mis siin enam oodata,» arvas aga Peeter, leplikult ja rahulikult. Ta püüdis vältida iga sõna, mis ehk kuidagi oleks tundunud etteheitena isale nende kõikide praeguse raske olukorra pärast.

Süüdistada ei tahtnud ta isa poole sõnagagi, olid nad ju täna õhtul viimast korda koos.

Selle asemel sai Eedi teha isale kibedaid etteheiteid, kui ta hakkas venna lahkumist õigustama ja õhutama.

«Mis te keelate ja kaeblete,» ütles ta. «Mis tal siin veel teha on — oodata jüripäeva, et siis vana Puupea — ta nimetas Tarkpead nüüd järjekindlalt ainult Puupeaks — et vana Puupea ta siit välja lennutaks? Parem olla kümme korda raudteel rattamäärija kui siin lörrilastud talus homset päeva oodata.»

Lörrilastud talus?

Ja isa lõi valusa pilgu põrandale.

Tuli siiski jääda selle juurde, et Peeter sõidab homme hommikul minema. Ema süütas nüüd köögis laterna, et minna aita pesu ja riideid kokku panema. Ta koperdas ja kopsis kesköõni mööda kambreid, lappis ja kohendas. Hommikul viis Eedi venna jaama, jõudes sinna ühel ajal rongiga, mõlemad ähkides ja puhkides aurust — vedur ja hobune. Teel nelja kihutades, lunis Eedi Peetrit, et see otsiks ka temale linnas koha.

«Saagu kas või öövahiks ja kümme krooni kuus — peaasi, kui ainult siit välja pääseks!»

«Küll ma otsiksin, kui oleks otsida,» oli Peeter öelnud. «Sina vist arvad, et linnas mind mõni koht ootab, suu lahti: et muudkui tule Tagametsast ja hüppa sisse. Mul on seal ainult paar sõjasõpra, ühes lahingus saime haavata, ühes laatsaretis põdesime. Nende juures saan esialgu peavarju — muud väljavaadet mul praegu pole.»

Kui Eedi ulatas talle vagunitrepil jumalagajätuks käe, olid ta viimased sõnad, kõige kiuste:

«Vaata siiski, ehk leiad midagi. Ära unusta! Nägemiseni!»

Siis libises rong hämarikku, sulgedes varsti oma punase hoiatava laternasilma sabavagunil.

Kui kevad juba lähemale kippus ja lähemale kippus ühtlasi jüripäev, muutus Eedi läbematuks. Ta arvas, et tal tuleb ise tegutsema hakata, ise kohta otsima minna. Jüripäevaks ta siia Tagametsa igatahes ei tahtnud jääda, mitte mingil tingimusel.

«Mina küll teiega mööda maanteed kooserdama ei hakka,» ütles ta kord isale. «Mina näitan samuti Tagametsale päkki nagu Peeter. Andke mulle raha, ma sõidan siit minema, juba homme, kurat võtaks!»

Oli näha, et asi soeb vihale, poisi toon oli pahur, ja kohe esimese lausega ütles ta isale teravusi. Kuigi see oli juba tuimaks jäänud igasuguste alanduste, pilkamiste ja laimamise vastu, polnud ta kõrvad sellistele etteheiteile siiski hoopis kurdid.

Kui vanemad püüdsid ta lahkumist asjalikult kaalutleda ja avaldasid kahtlust, kas on mõtet uisapäisa kodunt välja tuisata, ei lasknud Eedi end kõigutada.

«Niisugust loba olete eluaeg ajanud,» tuiskas ta, «ja selle nahas me kõik nüüd oleme! Ei ole teil ülevaadet olnud elust ega talupidamisest. Semendist vangla lehmadele lõite üles, kõik trellid ja haagid kombe järgi küljes, ainult elektritool veel puudub! Aga kui mina tahan kord oma elu alustamiseks natuke raha, siis te seisate nagu kaks puunuia. Pankrotti mõistate mängida, seda küll, aga kui mina oma töö ja vaeva eest elus esimest korda sada krooni küsin, siis tuleb seda teha põlvili.»

Ta ei olnud oma sõnadega kitsi, ta pildus neid igasuguseid. Ja siis ta muidugi sai oma väljasõimatud sada krooni, sõitis minema, jättes isat-emat kahekesi kogu talu peale jüripäeva vastu võtma.

Tagametsa oma hoonete-pesaga kesk lagedat lumevälja meenutas jäässe külmunud laevu, mida nüüd käidi regedega tühjendamas. Võis imestada ta laadungi kirevust ja mitmekesisust, sest mõni päev läks sealt teele mõttetut kili-koli — puutünne, tooliroiske, kaste, rauakoli, kuid teinekord rudises teele juba väärtuslikumaid koormaid — lühike rodu regesid, ühes rees lehm pikali,

vaibad ja köied risti-rästi peal, et ta ei saaks jalule tõusta; teises jälle kõrises seahing, kaagutas hani või määgis lammas.

Läksid ajapikku kõik — tühjenesid laudad, aidad, kambripealsed.

Kuid samal ajal vedasid teised mehed tühjadesse ruumidesse oma kraami, — neisse tühjadesse ruumidesse, kust kõik oli juba müüdud ja laiali kantud, kus laudas mäletses veel üksainus lehm, tallis puristas vana ruun ja reheall linaluuhunnikus ruigas ja virises vilets seahing.

Talu jättis juba ammugi hüljatud mulje. Oli vaja vaid kerget tuisku, et uuesti umbseks lüüa mõnd jalajälge lauda-talli ja elamu vahel, neid ainukesi elumärke selles kokkuvarisevas kodus.

Siis ühel päeval rebis Tõnise käsi seinakalendrilt lehe: oli saabunud aprill ja lähenes jüripäev.

Juba mõnda päeva puhusid lõunakaarest soojad tuuled. Nurmed, mis äsja olid veel üleni lume all, näitasid juba musti vaoharju ja kõrrevarsi. Lohukesed ja lombikesed niristasid kraavidesse vett, kraavid omakorda solistasid seda alla heinamaadele, mis muutusid varsti ääretuiks järvedeks.

Teed muutusid põhjatuks, kevad lähenes kiirel sammul.

Tõnis istus pikki päevi peaaegu liikumatult kambris, pea täis kõige mustemaid mõtteid. Ei ta hoolinud nüüd enam nurmedest ega rukkiorasest, mis juba lumekoorukesest välja kippus. Eelmisil kevadeil võttis ta tavaliselt labida ja käis iga päev põlluveered läbi, valvates, et vesi ei jääks orasevagudesse magama: veel enam — ta urgitses labidaga kõik lombikesed lahti ja juhtis veed kraavi. Nüüd ta aga ei teinud enam ühtki käiku põldudele ega heinamaadele, sest need polnud enam teps tema omad. Ja kui aida kõrval jalakate ja pärnade otsas hakkasid pesitsema kuldnokad, vilistades ja sillerdades länguvajunud tonnikeste ees, siis isegi nende rõõmus vilistamine tundus tänavu mingi hirmu- või appihüüdena. Ei tahetud enam midagi kuulda ega näha.

Tuli tõsiselt mõtlema hakata äraminekule. Tagametsa oli juba elama asunud uue peremehe maakuulaja: Tihase-nimeline vanamehekõsu, kes ütles end olevat Tarkpeade sugulase. Ta elutses suures perekambris, kuhu oli varem

veetud uue peremehe mööblikolu. Piibupigi oli võtnud mehe rinnad ragisema, ja öösiti tõmbas ta üksi köhida suure eeskambri pimedas nurgas.

Tõnis oli saatnud poegadele linna mitu kirja ja kutsunud neid appi kolima. Õieti polnud tal ju abi tungivalt vajagi, ta oleks saanud hakkama ka omal jõul, kuid poegi tahtis ta koju peamiselt sellepärast, et ühiselt oleks kergem üle saada sellest raskest päevast, mil tuli Tagametsast lahkuda. Eedilt saabus ta kirjale varsti vastus, et ta ei taha tulla, ei olevat õieti aegagi, ja raudteesõit tegevat tunduvat kulu. Peetrilt ei tulnud üldse vastust, ja Tõnis kirjutas talle teist korda. Määras ka päeva, millal ta tahab kolida: ta ei jääks ootama jüripäeva, ta lahkuks siit nädalapäevad varem.

Kuid päevad läksid, ja pojad jäid kadunuks.

Ühel aprillikuu õhtul otsustas Tõnis, et ei jää enam muud üle, kui homme hommikul teele asuda, hommikul hästi varakult.

Palju seda kraami neil enam oligi viia, suurem osa sellest oli läinud ammugi leivaküna täiteks; järele oli jäänud ainult hädatarvilikke toa- ja köögitarbeid, tühjunud laudast sai vankri taha siduda vaid seemnelehma.

Tõnis läks rehe alla. Ta kevadisest porist kuni redeliteni halliks karbatanud vanker kunetas nurgas. Tõnis tõstis aisad sõnnikult üles ja vedas vankri värava juurde valge kätte, et teda sõiduvalmis seada. Loogapakult sai ta määrdetopsi, kraapis selle põhjalt viimsed riismed kokku, koputas siis teljepulgad lahti, tõmbas rattad eemale ja libistas määret kuivanud teljeotstele. Selleks toiminguks näis tal aega kuluvat vähemalt terve tund — nii vastutahtmist liikusid ta käed; ja kui ta määrimise lõpetas, punetas ta näost ja kõrgel laubal läikisid higipiisad.

Ta käis läbi kõik hooned ja ruumid, et kokku koguda asju, mis ta varandusest veel järele jäänud, tühiseidki asju. Nii tuli ta saunast, käes väike kibu, vitsad lahti, ja aganikust seina vahelt leidis ta roostetanud juurikanoa. Ta teadis — neisse ruumidesse heidab ta oma pilgu viimset korda, neid ukselinke ta käed ei puuduta iialgi enam.

Saabus õhtu, viimne õhtu Tagametsas. Päike loojus väikesesse pilvesagarasse, kullates selle kohedaid ääri.

Kuid samal ajal ennustas lage, punetav põhjataevas ööseks küdikülma.

Oli alles kesköö, kui Tõnis käis tallis hobust söötmas, sest omaküla taludest taheti mööduda pimedas. Taheti vältida naabrite uudishimulikke nägusid aknail, teel vastutulijaid, nende kõnekeerutusi, tagasihoidlikku, haledat, otsitud juttu, nagu oleks Tõnisel koormas laip.

Tulles tallist tagasi kambrisse ja viskudes uuesti voodisse, näis Tõnisele, nagu oleks ta kuulnud väljas kobinat.

Ehk tuli siiski Peeter?

Kuid Peetrit ei tulnud, õues jäi kohe jälle endiselt vaikseks.

Kui kell lõi kaks, hüppas Tõnis voodist välja:

«Lähme minema!»

Ta võttis köögist laterna ja ruttas talli. Vana ruun laskis endale vaid vastumeelselt valjad pähe panna, ja õuel lonkis ta Tõnisele järele tõrkudes, — oli ju veel pilkane öö ja söömine tallis jäänud pooleli. Hobune rakkes, kargas Tõnis laamitsaäärele ja laskis vankri lauda ette. Ta astus suurde tühja hoonesse, kus nurgas sõnnikul magas üksainus Tagametsa elusveis: lehm. See inises, nähes lähenevat laternatuld, ja vaatas Tõnisele vastu suurte läikivate silmadega. Tõnis andis loomale jalaga kerge müksu, ja ehmunult kargas see soojalt asemelt. Nüüd seoti talle köis sarvetüvede ümber, kisti vägisi laudast välja ja kinnitati raudketiga vankripära külge.

Astudes tagasi sisse, leidis Tõnis Liisugi jalul. Aknalaual suitses väike plekklamp, heites tühja, kõmisevasse kambrisse suuri musti varje. Naine oli tõstnud padjad voodist välja ja pannud päitsilauale peitli, et Tõnis sellega voodikruvid lahti keeraks.

«Ohohoo!» ühmitses ta, käies ümber sängi ja mässides patju kulunud vaipa. «Teab, kuhu siis nüüd oma pead paneme!» Kui Tõnis ei vastanud, jätkas ta kohe, tehes teist juttu: «Et see Peeter meid ka aitama ei tulnud . . .»

Ta oli väga murtud.

Tõnis võttis seinalt kella, pani ta seisma ja mässis hoolikalt Liisu rätti. Siis turgatas talle hetkeks meelde, et nüüd on tal Tagametsaga kõik sidemed lõplikult katkenud. See kell oli siin tiksunud Tõnise lapsepõlvest saadik,

ja kui ta nüüd vaikis, siis tundus, et kellgi on nagu mingi elusolend, kes liigub ja mõtleb.

Tõnis ajas hobuse uuesti rehe alla ja tassis toast viimased asjad vankrisse. Pidi olema ainult paar tundi üle südaöö, taevaserv veel ei hahetanud, külas valitses sügav vaikus ega teadnud keegi, et Tagametsast hiilib vanaperemees minema, pimeduse katte all, üksi oma naisega.

«Hüüan ka Tihasele üle ukse head tervist,» ütles Tõnis, tulles rehe alt kambrisse Liisule järele.

Astudes oma kodukohas viimaseid samme, pani ta tähele, et ta süda on paadunud ükskõikseks. Kogu aja oli ta mõelnud, et lahkumine murrab lõplikult ta jõu, kuid nüüd, mil see hetk oli saabunud, tundis ta end siiski tugevana. Ainult kiirendada tahtis ta viimset lahkumist — seda siiski enam naise pärast, kes oli oma pea mässinud suurrätti ja nüüd vaikselt tihkus.

Kui Tõnis surus pöidla lingile, et avada suurkambri ust, siis uks ei avanenud. Tuli järeldada, et Tihast polnud kodus, et ta oli läinud naabrite poole, kus ta käis sageli piipu popsitamas ja puhuti kaarte mängimas.

Niisiis jääb talu hoopis tühjaks, — kui nemad lahkuvad, pole siin enam ühtegi hinge.

Kuid ühe hingelise nad unustasid siiski — suure musta koera, kelle Tihane oli toonud Tagametsa kaasa. Kuna koer oli siit mitu korda ära jooksnud, oli Tihane ta pannud rehe alla ketti. Ta lamas seina ääres linaluuhunnikul, koon käppadel, ja jälgis pilusilmil peremeest, kui see askeldas ja kohmitses vankri ümber.

«On sul hea istuda?» küsis Tõnis tasa naiselt, kes istus koormal, liikumatult nagu suur nukk, oodates minekut.

«On küll hea!» kostis naine niisama vaikselt.

Tõnis ajas hobuse rehe alt välja ja ulatas siis ohjad Liisule. Ta sulges rehealuse väravad, ja jäädes maha lehma ajama, latern käes, andis liikumiseks käsu.

«Noh, siis ... lase!»

Ja vankrirattad hakkasid ladisema öösi pisut kõvaks kahutanud poris. Lehm viskles kahele poole vankrit ja püüdis seisma jääda, kartes jääklirinat poriaukudes; Tõnis pidi sageli looma tagumisi põlvekonte vitsaga nähvima.

Jõudes koplist välja küla vahele, kuulsid nad maha-

jäetud Tagametsast koera ulgumist. Üksi suures pimedas rehealuses, väravad kinni, ümberringi hauavaikus, ainult kaugel külateel eemalduv vankripõrin, pidi vist koeragi valdama hirmu- ja hüljatusetunne.

Teekond jätkus. Keegi ei näinud lahkujaid, küla magas; ja kui nad jõudsid maanteele, möödusid nad talust, mis mullu oli läinud ränga võlakoorma kalteks haamri alla. Selles õues kääksutas nüüd külapoiss lõõtspilli, heli roomas laisalt ja tülpinult läbi tühja õue ja raagus viljapuuaia.

Hakkas juba ivakese koitma, silm küündima kaugemale põldudele.

Üks mehekogu larpis neile rutates vastu, ja Liisu püüdis teda teravate pilkudega. Ta pidi juba Tõnisele hüüdma, et see on Peeter, kuid see polnud siiski Peeter.

Ülal koorma otsas istudes tundis Liisu, et kogu ta elu on nüüd lõplikult läbi. Tal võib-olla polnudki nii suurt kahju Tagametsast kui just poegadest, kes on nad maha jätnud, veel enam kui maha jätnud: võib-olla isegi vihkavad neid ...

Kuid ega nemad olnud need ainukesed, kes jäid alla raskele ajale. Eemal suure metsa serval vilkus aknatuli, ja sealt selle talu oksjonilt oli Tõnis kolme aasta eest ostnud sama töövankri, mis nüüd viis ta enda varanatukese Tagametsast minema. Tõnis mäletas, et oksjonil oli teda pilgatud ja küsitud, miks ta ostab kokku teiste asju, kui tal endalgi on varsti talust mineku valu varbais.

«Las ostab,» oli vastanud teine naabrimees. «Ostab endale kolimiseks.»

Ja nüüd ta oligi teel sama vankriga, mille oli ostnud sealt talust, Vana-Muhumäelt, kui selle peremees kõndis kodunt minema, kompsuke kaenlas ja kaabulodu käes.

Ei, tema polnud ainus selline õnnetu: maantee-äär näitas täna talle terve rea temasuguseid laostunuid, kes olid jäänud alla raskele ja ülekohtusele panga-ajastule.

1934

RISTIALUNE ELU

1

Punapõllu on väike ääretaluke, küla tagatipus teiste talumaade küljest lahti näpistatud. Ta nüüdseks peremeheks oli Jaan Maiste, külavaimulik, kes ristis lapsi ja saatis lahkunuid nende pärispaika, kalmistu suurte kaskede alla. Sinna pärispaika oli Jaan Maiste saatnud ka oma naise ja elas nüüd Punapõllul poja Tõnise ja tütre Liisiga. Ta teine poeg Priidu, kes polnud nii pehme südamega nagu Tõnis ega saanud virila isaga kõige paremini läbi, teenis aastast aastasse võõraid. See teine poeg oli pealegi jonnakas ja usina vihaga. Tõmmu lühheldane mehike, tüse, rinnakas, tugev — ei võinud enam olla sobivamat väliskesta visale vihale ja jonnile. Mõned kõnelesid, et Priidu oleks muidu arukas mees, on ainult pisut lihtsameelne.

Mitte üksnes jonnakas ja usina vihaga iseloom ei viinud Priidut Punapõllult välja, vaid peamiselt suur rahahimu. Nagu tavaliselt kõik rahamaiad, oli ka Priidu väga hoolas, usin ja otsitud tööjõud, kellele maksti meelsasti paremat palka kui teistele töölistele. Iga sent, mis kunagi pudenes Priidu näppude vahele, lõksatas kinni selle tinghamba kaukasse. Nii polnud ime, kui kolmekümneaastasel Priidul oli juba ilus summa hoiukassas.

Suveks oli Punapõllul ette nähtud aida parandamine. Nüüd jäi Priidu koju ja Tõnis läks välja teenima, sest Priidu oli osav höövli- ja kirvemees. Seda tehti kokku-

hoiu mõttes, et mitte võtta kallipalgalist ehitusmeistrit. Poleks Priidu sel suvel koju tulnud, oleks ta pidanud meistri tasu omast taskust maksma, sest isal puudus raha. Priidu arvas paremaks aita omal jõul parandada, kui et pangast kallist raha välja võtta, mida ta kindlasti enam tagasi ei saaks.

Sel suvel, mil Priidu elas Punapõllul, sulges isa ühel külapeol ootamatult ja igaveseks silmad.

Kui isa laip koju toodi, ütles Priidu süda, et kevadine kojujäämine on tulnud talle saatuslikult õnneks. Sest nüüd istub Priidu kindla peremehena Punapõllul ega kanguta teda siit enam keegi välja. Väike pärandusmaks vennale ja õele ei teeks talle raskusi, selle eest saab ta aga endale maalapi ja kindla ulualuse.

Kui isa laip puhkas veel viimset ööd aidas, kõneldi vendade vahel Punapõllust ainult ääri-veeri mööda. Oli aga ilmne, et Punapõldu tahavad mõlemad — Tõnis ja Priidu.

Kalmistult sõitis mahajääjatega Punapõllule kaasa nende ainus onu Märt. See pidas endastmõistetavaks, et ta on kohustatud pärijatega Punapõllust kõnelema ja neid kokkuleppele aitama. Sest isa lahkus äkki ja ilma testamendita, ja kui ei mõju onu sõna, võib Priidu järsu meele tõttu tulla rasket riidu.

«Istume nüüd siia neljakesi omavahel lauda, armsad vennalapsed,» ütles onu Märt, kes oli usklik mees. «Arvan, me ei tee pahasti, kui kõneleme natuke Punapõllust. Rääkimine tahab rääkida, olgugi et saatsime peremehe alles täna siit minema. Teeme seepärast jutuotsa lahti ja olgem leplikud meeles ja sõnas. Jeesus, jää täna meile abimeheks!»

Kuid onu alustatud jutt jäi esialgu sinnapaika. Priidu vaikis nagu lukk, samuti Tõnis. Liisi ohkas ja silmad kippusid niiskeks.

«Ühe kasuka sees ei saa kuigi kaua kolmekesi elada!» ütles onu. «See on selge!»

Priidu tõusis püsti ja tõstis väikesest seinakapist oma suitsuvärgi lauale. Ta keeras maisipaberisse poe- ja kodutubaka segust tüseda vilka, sest tema oli tinghammas — iga sendi andis ta välja ettevaatlikult.

«See vähemasti on nii, et Liisile määrame sularaha ja

vaatame talle mõistliku mehe. Punapõllu saab kas Tõnis või Priidu,» seletas onu Märt.

«Nõnda küll,» lausus Priidu. «Just nõnda tuleb teha.»

Tõnis köhatas kõik välja juba esimese suutäiega. Ta ütles:

«Mina olen esimene poeg, sellepärast saab Punapõllu minule.»

Priidu vaatas pisut altkulmu vennale, nagu üle lugemisprillide. Halvast tubakast ta rind kõrises ja ragises, öösiti aga laulis ja vilistas.

«Viis imet!» urises ta; ja rohkem mitte sõnagi.

Onu sõrmenukk kobistas närviliselt vastu lauda.

«Seda ta ju on ... esimene poeg ... Ja eks ta sedasi ole ka seaduses öeldud, et esimene poeg jääb koju.»

Nii kõneles onu Märt, ja Priidul polnud enam kahtlust, et Märt hoidub Tõnise poole.

«Siis muudkui põleta peale!» hüüdis ta. «Siis muudkui võtku meie Liisiga kotid selga ja katsugu Punapõllult sooja hingega minema pääseda. Nõndaks, nõndaks!»

Ta puhus suitsuotsa pitsist välja, see lupsatas põrandale. Siis seletas ta lõplikult, kuidas tema sellele asjale vaatab:

«Kes Punapõllule jääb, sellel peab olema kaunikesti raha. Siin juba kukub üks hoone teise järel kaela, ja pärijaile tuleb ilus summa välja maksta. Tõnis seda ei jõua, ajagu ta pealegi taga seda esimese poja õigust, mida enam kuskil olemaski pole. Mina aga maksaksin Tõnisele ... nelisada krooni ja Liisile ... kolm ... kakssada krooni, noh, ütleme — kakssada viiskümmend! Asi on lausa lihtne ega ole meil siin jõge mäest üles juhtida! Mis sina sellest arvad, onu?»

«Jeesus, ole meie abimees!» ütles onu Märt. «Kuidas Tõnis selle asja peale vaatab?»

Oli tõsi, teadis ka Tõnis, et Punapõllu hooned on viletsad, et uute alla tuleb matta ränka raha. Ta kartis ka ise, et tema üksi ei tule kõige sellega toime.

«Aga mina nõuan endale vähemalt seitsesada viiskümmend krooni, mitte nelisada! Kokku Liisiga üks tuhat krooni!»

Priidul oli varuks tõsine ähvardus:

«Kui nõudmine on niisugune ja niisuguseks jääb, tulen mina siiski odavamini välja. Ajan koha ja vara oksjoni alla ja lasen oksjonil asjale hinna teha. Ostan ta ise tagasi, ja siis te näete, kui palju mul teile maksta tuleb. Arvan, et lepite mõlemad kahesajaga! Jah, nõuan oksjonit, kui kokkulepet ei tule!»

Tõnisel polnud häid kaarte lauale lüüa — ta ei teadnud kindlasti, kas seadus on tema poolt või mitte. Ta pidi seepärast vaese mehe osa mängima — leplik ja paindlik olema, mitte käega kohut mõistma.

Nii lõppesid tookordsed kõnelused ligikaudse kokkuleppega. Tõnis läks jälle tagasi võõrast teenima, kuna Priidu jäi ühes õega Punapõllule.

Priidu harjus Punapõllule vaatama kui oma päristalule. Ta ei oodanud koha seaduslikku kinnistamist, vaid hakkas hoolega aita parandama. Kuigi Punapõllu oli ainult väike ja kehv ühehobuse-taluke, oli Priidu tema üle siiski õnnelik. Ta lootis, et ta suudab Punapõllu elule teise lehekülje pöörata ja pääseb puudusest.

Umbes paar nädalat pärast isa matust, kui Priidu äestas kesapõldu, lihvatas alt rabast ta juurde vallakäskjalg oma suure nahkkotiga.

«Jõudu, peremees!» hüüdis ta habemekoonlast ja ulatas Priidule tervituseks käe, mille üks vigastatud sõrm oli peos konksus. Ta tõi Priidule vallamajast sekretärilt sõna. «Kui mõnikord aega, astuge vallamajja, kõik kolmekesi — sina ise, Tõnis ja Liisi; kui aega jätkub — ükskõik, millal.»

Priidu ehmus veidi seda pahaendelist käsku kuuldes.

«Kas kohtupäeval?» küsis ta altkulmu vaadates.

«Mispärast kohtupäeval?» vastas käskjalg. «Niipalju kui mina aru sain ja kuulsin, tahab sekretär teile isa testamendi kätte anda.»

«Isa testamendi? Missuguse testamendi ...? Mis kuradi testament seal vallamajas vedeleb? Tühi vigur ja konks minu sissevedamiseks ... Tõnise poolt! Isa ei jätnud mingit testamenti. See seal on mõne mehe poolt pärast isa surma sepitsetud. Seda testamenti ma ei usu, see on — sissevedamiseks!»

Õhtul saatis Priidu Liisiga Tõnisele testamendi asjus sõna, ja juba järgmisel päeval võttis ta Liisi vankrisse

ja sõitis vallamajja. Kogu öö oli ta olnud hirmul ja ärkvel. Munakorv käe otsas, puges Priidu köögiukse kaudu sekretäri poole.

«Ma nüüd selle testamendi pärast,» ütles ta ja seisis virila näoga kõhuka ja palja lagipeaga sekretäri ees.

«Jah, hea, et tulite, annan testamendi teile üle. Ka Tõnis istub ja ootab juba kantseleis, mitu head tundi.»

Et Tõnis temast varemini vallamajja ruttas, suurendas veelgi Priidu kahtlusi.

«See testamendi-asi kukub mulle küll nagu selgest taevast kaela,» hakkas Priidu tasa ja targu urgitsema. «Isa ei lausunud meile sõnagi, et ta oma viimse soovi paberile pani. Kunas ta seda tegi, oleks huvitav teada?! Kas ta mitte hauast väljas ei käinud?»

Priidul hakkas veri juba pähe tõusma. Sekretär oli aga äärmiselt rahulik, nii rahulik, et see mõjus Priidusse erutavalt.

«Ei ole meie siin kodukäijaist kõpukestki kuulnud,» ütles sekretär. «Pani juba enne haudaminekut oma tahtmise paberile.»

Priidu vaatas valusal ilmel sekretärile. Võib-olla oleks ta pidanud sekretärile munade toomise asemel pihku pistma sinise paberraha, see vahest oleks lahendanud selle salapärase loo.

«Kes kirjutasid testamendile alla? Usun, siin on mu venna kuri käsi mängus ...»

«Testament on tehtud linnas notari juures,» seletas sekretär. «Kui isa tõi selle minu kätte hoiule, siis ütles: «Pane sina ta raudkappi oma käe taha ja ära sellest kellelegi kihka. Lapsed mul midagi ei tea, parem ongi, hakkavad enneaegu tülitsema ja jonnima.»»

«Kas te ei saaks seda testamenti mulle siin pisut nelja silma all näidata?»

«Ei, ei! Isa ütles: «... Kutsu kõik kolm vallamajja, loe neile ette ja anna kätte! ...» Nii ma teengi!»

Pettunult kobis Priidu köögiuksest välja ja viis tühja munakorvi vankrisse põhu alla. Siis loivas ta suurde ooteruumi, võttis sealt Liisi kaasa ja astus kantseleisse. Tõnis istus tõepoolest üksipäini akna all pingil.

Nüüd ilmus sekretär tagaruumist suure halli ümbrikuga.

«Kutsusin teid kõik kolm seda vastu võtma, et hiljem ei tuleks arusaamatusi.»

Ta ulatas ümbriku kolme pärija poole, kes seisid kõrvuti laua ees. Esialgu ei sirutanud ükski neist kolmest kätt ümbrikku vastu võtma, sest see ei kuulunud otseselt ühelegi neist. Siis äkki rapsas Priidu selle enda pihku. Seal ta nüüd krabises Priidu pahklike sõrmede vahel, see võrdlemisi õhuke ja kerge ümbrik. Priidu vaatas seda erutatult ühelt ja teiselt poolt, ise näost punetades.

«Kas võime ta lahti võtta?»

«Muidugi!»

Priidu koputas paberi ümbrikus teise otsa, et seda avamisel mitte katki rebida. Siis käristas ta sakilise pabeririba põrandale ja tõmbas hallist kotikesest testamendi välja. Isa viimne tahtmine oli lühike, masinal kirjutatud.

Priidu hakkas veerima testamendi eelosa:

«Mina, allakirjutanu ... Jaan Maiste ... terve ja... selge ... mõistuse ... juures ... teen ... oma ... võimaliku ... surma ... puhuks ... korralduse ... oma ... kinnis ... ja ... vallas ... va ... ra ... kohta ...»

Ta luges seda nii visalt ja kaua, et Tõnis muutus läbematuks. Priidu pööras paberi pealegi viltu ega näidanud teistele selle sisu.

«Ega siin salgamist ole midagi,» ütles Tõnis. «Las loeb sekretär, tema tunneb paremini kirja kui meie.»

Ta tõmbas Priidu käest testamendi ja ulatas sekretärile. See luges valjusti ja selgesti, et ükski sõna ei jääks uduseks ega segaseks: «— 1. Päraste vallas asuva talu «Punapõllu nr. 41» pärandan ühes kõigi õiguste ja koormistega, hoonete ja inventariga oma pojale T õ n i s Maistele. — 2. Eelmises paragrahvis nimetatud päranduse eest võtab minu poeg Tõnis Maiste enda peale järgmised kohustused: maksab oma vennale Priidu Maistele ja õele Liisi Maistele kummalegi nelisada krooni nelja aasta jooksul ...»

Kantseleisse sigines sügav vaikus. See, kes esimesena nohises ja köhatas, oli Tõnis. Ta vaatas säravail silmil sekretärile, ta suu kippus vägisi naerule. Ta hakkas sellepärast oma huuli närima. Ka Liisi nägu säras rõõ-

must, sest isa oli temale määranud rohkem kui talle omavahelisel arutlusel osaks arvati.

Ainult Priidu oli löödud. Ta hingas sügavasti, pooleldi lõõtsutades, ikka veel näost punane. Ta kurjad pilgud puurisid õde, Tõnist, sekretäri. Nagu läbi udu nägi ta Tõnise laia naeratavat nägu ja samasugust õe oma. Isegi sekretär näis salapäraselt muhelevat.

Priidu taganes paar sammu seina poole ja toetus seljaga vastu paksu külma müüri. Ta peas mässas ja põles. Seal kisendasid läbisegi testamendist loetud nimed: Tõnis Maistele, Priidu Maistele, Liisi Maistele ... Ta pead peksti nende nimedega nagu suurte nuiadega, ta ähvardas kokku vajuda nende ränkade hoopide all. Punapõllu oli tema käest läinud, ja alles üleeile oli ta löönud aida uue katuse harjale viimase laasturea!

Irvitav lõust oli vend Tõnise nägu! Üksainus irvitav lõust! Priidu silmis läks kõik mustaks. Ja see polnud enam tema, Priidu, kes sööstis nurgast välja ning virutas rusikad võrele.

«Vale!» karjus ta lämbunud häälel, silmad jõllis. «Vale, pettus! See kõik on vale, võltsitud! Ma ei lase ennast petta, mina mitte! Ära tahate süüa minu käest talu, varganäod! Kõik kolm! Saadan teid kõik teise ilma, ükshaaval!»

Ta ulgus ja kisendas, vaevalt saadi aru ta ähvardusist. Ta tagus vastu võret, kiristas hambaid, trampis jalgadega.

«Priidu!» püüdis Liisi teda vaigistada, kuid see vihastas tasakaalu kaotanud märatsejat veelgi enam.

«Mis Priidu, mis Priidu!» karjus ta. «Vait, sina vana mära, sina vargasalga pärispealik! Sina oled hullem kelm kui kõik Tõnised kokku!»

«Priidu! Ära jookse üle kallaste, mis sul arus on, Priidu! Kes on siin varas, kes võltsis testamenti! Mine'nd ikka, ära aja lapsejuttu!»

Aga ka rahustamine Tõnise poolt oli vaid püssirohuks põrgutulele, ta tungis vennale kallale ja hakkas teda peksma.

«Priidu, mis sa teed? Mis sa ometi mõtled?»

Nüüd jooksis käskjalg kisa ja kära peale kantseleisse.

«Püha taevas, mis siin lahti on?»

«Priidu on hulluks läinud, aidake!»

Mehed sööstsid Tõnisele appi, haarasid märatseja selja tagant kinni. Priidu hoidis nüüd tugevasti nagu raudklambritega vennast kinni ega lasknud lahti. Neid mõlemaid lohistati põrandat mööda edasi. Lõpuks vabanes Tõnis hullunud venna käest.

«Jookse, too köögist külma vett!» ütles sekretär ja saatis Liisi klaasi vee järele. Kuid Priidu ei võtnud vett ega jätnud märatsemist.

«Priidu, kui sa rahule ei jää, viskame su arestikongi, kutsume politsei!»

«Jah, viskame su arestikongi, toome politsei, kui sa mõistust pähe ei võta!»

«Kas sul häbi ei ole, vennas!» hakkas teda Tõnis noomima. «Oma vennale mõrtsuka kombel kallale tungida! Ja kõik selle tühise raha ja varanduse pärast: see on sul kõige kallim maailmas!»

Kuna sekretär ja käskjalg Priidut kinni hoidsid, jättis Tõnis jumalaga ja ruttas uksest välja. Aknast oli näha, kuidas ta ühe teelise vankripärasse istus ja minema sõitis. Kui Priidu nüüd vabanes, polnud tal enam kellelegi oma viha valada; ta kohendas ja kehitas oma rõivaid ja lahkus ruumist. Tal oli piinlik ja häbi.

Kui see mässujutt otsaga külla jõudis, andis ka külarahvas selle kohta oma otsuse. Seal öeldi:

«Kõik selle va kõliseva patuse pärast! Temal ei siple raha kunagi taskus, tema hoiab igat senti kümne küünega kinni. Jätab kas või pimeda sandi porri nutma ja läheb temast kivise südamega mööda. Jumala ristike olgu meie juures!»

Nüüd asus Tõnis Punapõllule peremeheks, nagu määras ja tahtis isa oma testamendis.

2

Kolme aasta pärast võis Priidu lausa rõõmustada, et ta oli selili maailma sündinud: tal oli elus õnne! Kuigi ta pidi isa testamendi tagajärjel Punapõllult lahkuma, sai ta kolme aasta pärast parema ja suurema talu peremeheks, naides Saudre perenaise. Oleks ta jäänud

kangekaelselt Punapõllule, oleks tema põllul liikunud üksainus hobune. Saudrel oli neid aga tervelt kolm. Tõepoolest — tal oli olnud õnne.

Kuid oma mured ja raskused ootasid teda ka Saudrel. Pisut vesise silmaga vaatles Priidu Saudre õlgkatustega majakaste, mis näisid nagu kimpu seotud oma roigasaedade rägastiku ja tanumatega. Need majakastid oleksid väärinud vaid ühte marutuulist sügisõhtut ja reheahju sütt linalemmesse! Siis oleksid tüssatud kindlustusseltsi rahaga kerkinud Saudrele uued ja ilusad hooned. Peale selle teadis Priidu muidugi, et vana Harakas jättis Saudrele ilusa kimbu võlgu, mis jäävad nüüd tema kanda.

Küla ütles:

«Priidu on rahainimene, nojah, kui see raha Saudre alla matta ... siis saab talu lõpuks jaladki alla ...»

Ega teise mehe võlgade tasumine Priidule suurt rõõmu ei pakkunudki. Saanud Saudre peremeheks, hakkas Priidu urgitsema ja mõlgutama mitmesuguseid vembumõtteid. Raha seisis tal puutumatult pangas ega olnud ta sellest Saudre võlgadesse matnud ainsatki senti.

Priidu polnud mees, kes oma mõtteid ja kavatsusi naisele lobiseb. Isegi poolt sõna ei kukkunud tal kogemata suust, selles suhtes oli Priidu raudne. Küllalt oli naisele sellest, kui talle pikemate puurimiste peale öeldi, et täna pärast lõunat läheb ta pisut välja ja tahaks midagi näpu otsa võtta, kas korvikese mune või muud sellesarnast. Avati siis aidauks, pilluti põrandale teri ja kutsuti kokku kanakari. Pimedakstehtud aidaruumist rapsas karjapoiss kinni vana kollase kaelaga kana ja sellega ruttas Priidu aidanurga taha. Kuid enne kui Priidu võttis seinaprao vahelt noa, katsus ta järele, kas kana pole parajasti munas. Kombates kõhualust, tundsid Priidu sõrmed seal ümarat munamügarat. Kana sisimas võis olla rikkalik munalade, üks teisest suurem, terve tubli peotäis, nagu ümaraid purgikompvekke.

Priidu pigistas kana põlvede vahele ja tõmbas noa seinaprao vahelt välja. Siis jäi aga mõttesse, kööbitsedes noaga püksisäärt. Kana kööksus ja kraaksus ta põlvede vahel hirmsa häälega. Priidu vaatas altkulmu

elamu poole, torkas siis noa tagasi seina vahele, tõmbas kana põlvede vahelt välja ja saatis ta poolkaares üle aia õue: ei tihanud tappa, oli parajasti munas — võis veel muneda suure pesatäie. Kui Priidu pärast lõunat mõõtis vaikset külateed vallamaja poole, oli tal näpu otsas korvike munadega. Vallamajja pidi ta seepärast pugema jällegi köögiukse kaudu.

Mure, mis tõi ta sekretäri juurde, oli raske ja keerukas.

«Olete targem inimene ja tunnete seaduste kirja, andke mulle nüüd head nõu. Teadagi, sain selle Saudre ühes Haraka võlgadega. Kogu see lahnits tuleb nüüd minu kaela, tervenisti minu kaela! Mõtlen, maailmas on kindlasti mõni niisugune nupp, kes oskab selle asja niimoodi käänata, et mina neist võlgadest lahti saaksin! Pai sõber, sellepärast tulingi sinu jutule, murra nüüd natuke ka minu pärast oma pead! Mina ometi ei taha neid maksta, neid teise, võõra inimese võlgu!»

Sekretär muigas endamisi.

«Vaatame järele, ehk saab!» ütles ta. «Mõni asi annab end vahel ehk pisut käänata.»

«See lihuniku Toomas!» urises Priidu hammaste vahelt. «Pöial on tal pikem kui teised sõrmed: varas niisugune! Tema selle Haraka paljaks rööviski ja ühe paberi teise järel oma tasku kookis. Tema on adramees niisuguste asjade peale. Nüüd ähvardab paberid üles öelda. Mina — ole lahke — ladugu talle kahe nädala jooksul terve raha korraga pihku! Aga mina ei maksa, kas või nui pooleks! Mitte ei maksa!»

Vihaveri hõõgus ta näol.

«Nojah, eks laen tuleb ikka naeruga tagasi, kes meist seda ei tea!» muigas sekretär. «Aga niipalju kui mina aru saan, on sellest maksmisest raske kõrvale puigelda: kõneldakse, et Harakas viis hädaga obligatsiooni Tooma kätte.»

«Obligats on Tooma käes, selles see häda seisabki!»

«Siis on lugu paha!» ütles sekretär ja tema toonist kuuldus ilmselt, et tema just väga ei tunnegi Priidu muredele kaasa. «Aga teil on kõvad rahad pangas, lööge võlad kinni, tühja kah!»

«Näh, näh, näh! Oled sina mu raha kõvadust näinud?»

Mõni teine mees Priidu asemel oleks olnud uhke, kui teda oleks peetud kõvaks rahameheks. Priidu oli ettevaatlik nagu tark koer, kes viib oma kondi, mida ta enam kõhtu ei jõua varuda, eemale nurmele ja matab teiste eest mulda.

«See siis ongi see hea nõu, mis sa mulle anda oskad?» küsis Priidu pettunult ja ägedasti.

«Ega ... obligatsi vastu minu pea tarkus küll ei saa!»

«Mispärast ei saa? Lennuta mõtteid pisut kaugemale, küll siis saab!» nöökles Priidu, ja nüüd lõi ta oma padaässa lauale. «Riik! Riik peab mind aitama ja minu võlad maha kustutama! Lihtsalt maha kustutama!»

Tool Priidu all raksatas.

«Hm!»

Mõttesse vajunud, kraapis sekretär metallist joonlauaga oma paljast pealage. Ta nägi, et Priidu ajab väga imelikku juttu, nagu oleks tal lausa kinnine mõistus.

«Aga kuidas me sellega toime tuleme, kulla inimene? Mõte on ju ilus, ei saa laita, aga kes on riik ja kes oleme meie, kelle taskust see raha lõpuks tuleb!»

Et küsimuses oli kaks tuhat krooni, siis Priidu mõtted olid teravad ja vilkad.

«Kui neli-viis reisi pealinna teha, siis on võla kustutamise paber ausasti taskus! Lõhume palvekirju, üks ühe otsa! Lõpuks annavad järele! Pealegi võime mõnd ametnikku kõvera käega teretada...»

See ametniku «kõvera käega teretamine» oligi Priidule kasvanud lihasse ja luusse: kui oli asjatalitusi, ei läinud Priidu kunagi tühja käega kodunt välja, vaid võttis ikka määrimiseks ja meeleheaks midagi näpu otsa või ajas sõrmed rahakotti.

Sekretär nägi vaeva peaaegu terve tund, et Priidule selgeks teha niisuguse võlakustutamise mõttetust ja võimatust. Kuigi Priidu lõpuks jäi vait ega heietanud omasoodu edasi, võis arvata, et ta oma mõttest siiski lõplikult ei loobunud, vaid sõidab ühel päeval linna mõne advokaadi juurde.

Tekkis pikk ja mõtlik vaikus. Siis ütles Priidu:

«Aga kui ma oma naise läbi peksan ja minema ajan, mis siis?»

Ta värisevad sõrmed hakkasid pöidlajämedust vilkat keerama.

«Kuidas — läbi peksad ja minema ajad...? Mispärast?» küsis sekretär arusaamatult.

«Kas ma siis ei saaks Haraka võlgadest lahti?»

«Mitte ei saa aru, mis sa sellega öelda tahad.»

«Väga lihtsalt: kas seadus kaitseb minu naist või ei kaitse? Ma arvan, ta kaitseb, mis seadus ta muidu on?»

«Miks ei kaitse! Sina võid saada oma kolm kuud, peale selle alimendid.»

«Mis kolm kuud ja al... ali...» urises Priidu. «Ütleme nii: mina teda ei peksa ega kihuta ühtigi minema, naine ainult läheb kohtusse kaebama: mõistke minu mehe üle kohut. Ta peksis mu vaeseomaks ja kihutas talust minema. Mispärast? Sest mina petsin teda, kui ta mu naiseks võttis: ütlesin talle pealtkuulajate juuresolekul, et talu on võlgadest vaba —, aga ei — see oli vale! Nüüd mees peksis mu läbi ja kihutas minema, palun seaduslikku kaitset, olen põdura tervisega ja töövõimetu, raskejalgne.»

«Seaduse kaitse on kindel: võid saada kolme kuu asemel kolm aastat!» hirmutas sekretär ja muigas jälle: «... Ajad mul üsna lapselikku ja lolli juttu, vana tinghammas!...»

Priidu raius poolvihaselt vahele:

«Minu mõte on see, et kui naine nõnda kohtuvõimudele räägib, siis kohus peab naise ka oma kaitse alla võtma. Leppige oma mehega ära, annab ta nõu, aga naine ütleb: mees ei lepi, valetasin talle. Ta kihutab mu ikkagi minema. Ta võtab mu ainult siis tagasi, kui see Tooma laen tema kaela ei tule. Aidake mind, kohtuhärrad, mõistke mu mees Tooma laenust vabaks!»

Ka siin tuli sekretäril pikalt ja sõbralikult seletada, et niisugune vemp ei anna soovitud tulemusi. Kui Priidu ei tahtvat talust ilma jääda, tulevat tal laen kõigest hoolimata tasuda.

Kolme nädala pärast oli Priidu vaene mees, kes pangast oli välja kraapinud oma hingeõnnistuse. Ta vanas plekk-karbis teiste paberite hulgas olid nüüd — piltlikult öeldud — ainult veel pangaraamatu tühjad kaaned. See mõjus Priidusse rusuvalt ja võttis temalt elutahte. Ta

võrdles oma elu suure, maasse kaevatud auguga, mille äärel ta istub ja mõttes jalgu kõlgutab. Kui ta jääb loiuks ja tuimaks, prantsatab ta sinna sisse ja hukkub. Hoiukassas on tal nüüd veel üsna vilets summake, mille eest saaks vaevalt puusärgi osta, kui saabub surm, — matuseraha peaks naine aga naabreilt paluma.

Tuli asuda sõna tõsises mõttes uuesti rahakogumisele.

«Pere sööb liiga hästi!» ütles Priidu naisele. «Üksainus kord nädalas liha näidata, teine kord võid — pere peab aru saama, et ajad on kitsad ja kehvad.»

«Selle paari korraga küll ei saa nädalat läbi,» püüdis naine seletada, aga Priidu manitses ta vaikima.

«Saab, miks ei saa! Rihmad peale — muud midagi!»

Suurt tuska tegi Priidule Saudre piim, mis igal hommikul meiereisse vooriti. See oli terves külas kõige lahjem ja isegi saagi poolest teistest taga. Siin pidi asjasse pööre tulema. Seepärast tõmbaski Priidu ühel päeval puhtamad rõivad selga, et minna meiereisse asja selgitama. Tema arvates polnud piima rasvaprotsendiga õiged lood: talle tehakse ülekohut. Priidu ei läinud otsemat teed mööda jalgrada, vaid tegi suure ringi metsavahi juurde, kust ostis näpu otsa purgitäie mett, et jällegi jutule minnes asjaosalist «teretada kõvera käega». See oli ju Priidu sügavale juurdunud komme, millest ta lahti ei saanud. Kuigi ta oli ihnuskoi, pigistas ta meelehead ostes teise silma kinni ega olnud tal väljaantud rahast kahju. Ta arvas, et pistis keerab asja mitmekordselt tema kasuks.

Meierei juhataja Allik äratati magamast. Ta vaatas uduste pilkudega lauale asetatud meepurki ja neelatas sülge. Samal ajal tuli teisest toast Alliku seitsmeaastane poeg ja tassis mee kööki, kus ta vennad-õed juba kärsitult ootasid. Seal tõusis varsti ärev kisa ja rüselus.

«Ma nimelt olen hädas oma piimaga,» hakkas Priidu kaeblema. «See on lahja nagu vesi — ehkki meil lehmadele helde käega üht-teist nina ette visatakse.»

Allik lõi lahti suure nelinurkse raamatu ja otsis näpu abil üles Saudre nime.

«Jah, piim on teil lahjavõitu.»

«Mitte lahjavõitu, vaid päris solk!» urises Priidu ja vaatas kurjakahtlustavalt Allikule. «Vea nagu vett siia

kokku terve maailma naeruks. Võta lihtsalt püss ja tõmba terve piimakari maha! Või on teil aparaadid siin niisugused vanad ja loguskid, mis enam õigust ei näita?»

«Kuidas vanad ja loguskid, mis enam õigust ei näita?» küsis Allik pahaselt. «Ikka seesama jutt: varastatakse, petetakse, tehakse ülekohut, nagu oleksin mina mõni sunnitöölt ärakaranud inimesetapja!»

«Seda mitte . . .»

«Või seda mitte! Aga varga nime hõõrute mulle lausa avalikult nina alla! Teate, Saudre peremees, olen juba kaks teietaolist selli siit trepist alla visanud. Olen niisuguse asja juures äge, ei küsi millestki. Ma ei luba end alatasa asjata süüdistada. Minu lõõg on täis!»

Priidu peaaegu nõrkes teise mehe vihaste pilkude all. Ta näol oli ebamäärane naeratus.

«Aparaadid vanad ja loguskid!» vandus mees edasi. «Teistele kõigile näitavad nad õigust, aga teile ei näita, teid ma olen haneks püüdnud, kelle seljast hakkan seitset nahka nülgima. Nii, mis?»

Ta viha kihutas ägedasti edasi nagu tuli mööda kuiva sõõrdu. Meepurgist nagu ei tehtud väljagi.

Priidu vaikis ja kuulas targu Alliku ägedat enesekaitset. Ta ei leidnud parajat lünka, kuhu oleks võinud vahele hüpata. Kõige targemaks osutus praegu vaikimine, et lasta Allikul end põhjani tühjaks kõnelda. Jääb lepitus tulemata, siis võib olla kindel, et järgmine kord on rasvaprotsent veelgi madalam.

«Enne kui tulete aparaate laitma, lööge pilk oma kodusele majapidamisele!» pahandas Allik edasi. «Vaadake kõigepealt järele, kas seal mitte lehmade asemel kängurud ühelt mättalt teisele ei hüppa — kas need ikka tõepoolest ongi lehmad!»

Priidu tänane käik kujunes õnnetuks. Kuigi mehed lõpuks ajasid üsna sõbralikku juttu, ei kadunud Alliku näolt kibedus ja ärevus. Astudes trepist alla, nägi Priidu astmeil meetilku, ja kui ta jõudis õue, istus seal aia ääres pikal palgil viis poisijõnglast, õgides meega määritud võileibu.

«Selle lolli käest ei saa minusugune iialgi õigust kätte,» urises Priidu pahaselt, kõmpides metsavahelisel

teerajal kodu poole. «See inimene meest ei hooli, see tahab sularaha. Kust muidu saavad ta viis põntsu oma leivale kahe sõrme paksuselt võid?»

Järgmisel hommikul oli Saudre piima rasvaprotsent endine, teisel — pisut väiksem. Priidu ähkis vihast, teadmata, mis teha. Mitu päeva murdis ja vaevas ta pead, viskas siis hobuse aiste vahele ja sõitis alevisse. Sealt tõi ta endale koorelahutaja, ihnsuse tõttu väikese ja odava. Kui see pakuotsale kruviti ja tööle pandi, kulus Saudre piima siristamiseks poolteist tundi. Nüüd tõmbas perenaine püksid enda jalga: masin tuli uuesti paku otsast lahti kruvida ja vahetada suurema ning kallima vastu, sest Saudre talu hakkas ise võid valmistama ja turule toimetama.

Kogu tähelepanu karjapidamisele! otsustas Priidu. Piim pidi moodustama Saudre majapidamise selgroo. Oma plaani teostamiseks julges Priidu vahel korda saata ka niisuguseid tempe, mis rikkusid tema heanaaberlikke suhteid teiste taludega. Ta pani tihti karjapoisi tööle ja läks ise karja. Neil kordadel viis ta loomad lausa kurjale, kas veel üsna noorde, istutatud riigimetsa või piirimeeste heinamaale.

Ühel varajasel laadahommikul oli Priidu jälle oma karjaga Rukkimäe kultuurheinamaal. Kui ta võsatuti ääres kuhjapesas mõnusasti paberossi pahvis, nägi ta äkki eemal teel kaht ratsanikku. Need olid Rukkimäe peremees oma sulasega, kes igavese ajuga lähemale kihutasid. Üsna Priidu lähedal võsastiku ääres hüppasid mehed maha, sidusid hobused põõsa külge ja söötsid suurte malakategega heinamaale karja juurde. Nad ei näinudki Priidut, kes oli enda võsatutti peitnud. Samal ajal ajas päike oma serva kingu tagant nähtavale, järvesopis valendas udusomp, räägud saagisid niiskes rohus. Jõudnud karja juurde, hakkasid vihased mehed vandudes loomi müttama, nii et isegi Priidu turi kõiki neid hoope tundis. Kulus tükk vihast sõimu ja peksu, enne kui kogu kari hakkas võsa poole kihutama, nagu sõnnitabuun hävitava tulemere eest põlevas stepis. Peaaegu Priidu kõrval tõmbas Rukkimäe peremees Küüdikule viimase tugeva hoobi, nagu aitaks see ta viha leevendada. Siis jäi ta lõõtsutades seisma, sest nüüd oli kari

tema heinamaa piiridest väljas, teise naabri krundil. Kari jooksis hirmuga ühtesoodu metsarääsikuni, alles seal jäi ta seisma, loomad vaatasid tagasi ja hakkasid rahunedes rohtu nilpama.

Rukkimäe peremees viibutas ikka veel kaigast.

«Oleks nüüd vana Saudre ise käepärast, siis ta minu käest ei pääseks! Imelik mees, kus aga käe külge saab, seal on küünte peal väljas! Varaste vargam! Aga ta isal olid püha Jüri püksid jalas, ristis lapsi ja mattis surnuid.»

«Pole viga!» hüüdis talle sulane eemalt. «Tulen siia hommikuti salakesi vahtima! Teen ta seljakondid kõhunahast pehmemaks — küll ta siis teab, kust piirikriips läbi käib!»

Äkki ta nägi võsatutis kadakapõõsa kõrval liikumatut mehekogu.

«Ahaa, näe, seal ta ise ongi: Priidu!»

«Oh sa tuline rihmus, ptüi!» sülitas Rukkimäe peremees ehmatusest ja vihast. «Ptüi, ptüi! Kohe karauulis nagu soldat ja vaatab seda kõike rahuliku südamega! Hei, tule lähemale, tule vähemalt võsast välja, va soesilm!»

Kui mehed olid tükk aega üksteist kõõritanud, astusid Rukkimäe mehed Priidu ette. Neil mõlemal olid kaikad käes, ja erutatud Priidu oli näost punane ja lapiline, ta ilme kohmetunud ja hädine.

«On sul ka arunatukest peas, et oma karjaga minu heinamaad sõtkud?» hakkas Rukkimäe peremees hurjutama. «Luht on maha tallatud nagu pahmas, ei taha enam pealegi vaadata, süda läheb lõhki. Selle loo pärast, naaber, kisun su kohtulaua ette. Vaatame siis järele, mis kohus niisugusest asjast arvab ja mõtleb.»

Ta ütles sulasele:

«Ole sina tunnismeheks ja loe loomad üle!»

Sulane pöördus karja poole ja hakkas sõrmega ükshaaval loomi lugema.

«Üks, kaks, kolm . . .»

Luges kaks korda loomad üle, et mitte eksida ja kohtulaua ees valet vanduda. Siis ütles:

«Kaksteist!»

«Oleksin ma kümme aastat noorem, siis mõistaksin ise sulle siin võsa ääres kohut, sa saadanahing, nüüd

aga laseme seadusraamatuil seda asja seletada. Minu heinamaa sa pead rahule jätma, arenda oma karjaasjandust ükskõik kuidas. Seda ma nõuan!»

Siis läksid nad hobuste juurde, kargasid sadulasse ja sõitsid minema.

Priidu lonkis tusaselt oma karjale järele. Jõudnud metsakõrendikku, kuulis ta härjahõigu kaugusel püssipauku. See hirmutas teda nii, et ta hakkas ruttu metsast loomi välja ajama, kartes, et paugutaja on metsavaht: täna võidakse teda veel teist korda kurjalt tabada. Kuid kohtulaua ette astuks Priidu ainult surmahädas, see oleks nii-öelda tema viimane leib.

«Katk käib minu kannul päevast päeva!» mõtles ta õnnetult. «Mitte mul Saudrel ei vea! Kuhu aga iial jala pistan, seal on hädad kaelas. Igaüks mind tüssab ja petab, kes aga heaks arvab, ja muudkui pillub mulle kaikaid kodarate vahele. Mitte ei oska arvata, mis ma olen kurja teinud, et elu nõnda viltu veab!»

Priidu lootis, et Rukkimäe peremees jätab ähvarduse ähvarduseks ega vea teda kohtulaua ette, kuigi Rukkimäe rahvas laskis küla mööda ringi, õel keel käsivarrel.

Kahe kuu pärast sai Priidu siiski kohtukutse, selle vastiku paberi mitmesuguste ähvardustega ilmumata jäämise puhuks. Kui lõpuks saabus kohtumõistmine, litsus Priidu restorani hoovis, kus lasipuud kirendasid hobustest, samm-sammult Rukkimäe peremehe poole. Jõudnud lõpuks ta kõrvale, pistis oma lõdva käe tema pihku ja hakkas madalal ning väriseval häälel paluma, et Rukkimäe peremees andestaks selle väikese eksimuse. Ta kutsus teda alla restoranilauda, et lepitust juua ja protsessi lõpetada lihtsalt nõudja ilmumata jäämisega. Kuid Rukkimäe peremees raputas kangekaelselt pead.

«Sinuga, Priidu, sedasi ei saa, sinuga tuleb kõnelda teist keelt!» ütles ta. «Õiendame ikkagi kohtulaua ees, sina oled niisugune mees, kellega muidu ei maksa mässata!»

Nii tuligi Priidul kohtulaua ette kostjapulti astuda. Inetu hetk: selja taga saalitäis rahvast, palju tuttavaid oma valla inimesi, ees aga sirvib tusane kohtunik aktikausta. Priidu tammus ühelt jalalt teisele, toetas puldi-

äärele kord üht, kord teist küünarnukki. Ta kõrval teise puldi juures seisis Rukkimäe peremees oma pika ja uhke parraga.

«Priidu Maiste, kas võtate omaks, et söötsite käesoleval aastal neljateistkümnenda juuni hommikul Juhan Lõhmuse kultuurheinamaal oma kaheteistkümnepealist loomakarja?»

Priidu saagis oma närvilisi põlvi ja vajus kogu keharaskusega vastu puldiäärt.

«Jah, võtan omaks,» vastas ta tasa ja puhtsüdamlikult.

«Kas te ei mõelnud ka sellele, et te oma naabri ilusale heinamaale suure loomakarjaga kurja teete?» jätkas kohtunik.

«Jah, mõtlesin küll,» vastas Priidu. See kohmetu vastus pani kohtuniku kuiva näomaski hetkeks naeratama. Kohtunik soovitas leppimist.

«Kui Priidu Maiste tõotab, et jätab minu väetatud ja külitud heinamaa rahule, siis olen nõus leppima, ainult siis!» ütles Rukkimäe peremees selgesti, silphaaval.

Nii sobiski Priidu suureks rõõmuks lepitus üsna kerge vaevaga.

Kui nad kohtusaalist väljusid, hakkas Rukkimäe sulane Priidu kannul käima ja nuiama, et Priidu teeks leppimisliiku. Kuigi Priidu hommikul kümnekroonist näppude vahel hõõrus ja otsustas selle kokkuleppe sobituseks ohverdada, vabastas ta enda varsti kannulsörkijast ja pudenes koju ühes oma kümnekroonisega.

Nüüd jättis Priidu tõepoolest Rukkimäe kultuurheinamaa rahule, sest Rukkimäe peremees ähvardas Priidut kahekordselt karistada, kui selle looma jalg peaks veel kord tema heinamaad puudutama.

Oli juba sügis, kui Priidu ühel heal päeval kõndis Rukkimäe heinamaal järvesopis, sest ka tema oli otsustanud oma heinamaale tõsisemat tähelepanu pühendada. See asetses siinsamas järve kaldal teiste heinamaade vahel ja oli vana peremehe poolt lastud kasvada võsa alla. Sai siit peamiselt angervaksa ja kõva lühikest harjasheina, mida vikat maha materdas.

Kui Priidu nii haudus tõsiseid heinamaa kultiveeri-

mise mõtteid, märkas ta, et sügistuul on kuskilt lahti kangutanud kinnikasvava järve kaldatüki ja triivinud selle veele. Kaldatükk oli vaevalt nii suur, et sellel oleks võinud lüüa hundiratast, ja selle heinasaagist oleks jätkunud terveks päevaks vaid kolmele lambale.

Priidu leidis oma heinamaa kaldast koha, kuhu see ujuv kild just parajasti oleks sobinud nagu nööp nööpauku. Seda maalappi Priidu ei tahtnud jätta sügistuulte triivida — need võisid selle viia jumal teab kuhu ja kelle kaldasse.

Sellest kaldatükikesest sai nüüd Priidu heinamaakultiveerimise esimene lüli, nii et mees ootas kärsitult hämarikku, mil ta oleks võinud poiste vana lootsikulogu vette tõugata ja sellega järvele sõita. Oli juba kesköö, kui Priidu suurte raskustega ja elu kaalule pannes oma talu pindala suurendamisega toime tuli. Läbimärjana, väsinuna ja külmast lõdisedes jõudis ta koju, kus isegi naisele oma ilusast tehningust midagi ei rääkinud. Ta oli muutunud maailma vastu umbusklikuks, kinniseks ja ettevaatlikuks.

Priidu hakkas juba kaldatüki lugu unustama, kui Saudrele jõudsid jutud, et Priidu on Milku talu heinamaast tüki ära varastanud ja vaiade abil oma krundi külge kinnitanud. See jutt tekitas enam naeru ja nalja kui tõsist meelepaha ja hämmastust.

«On sihukest asja enne kuuldud?!» imestas Priidugi omalt poolt. «Kui on veetud, siis on seda teinud tuul, — jah, nii see võib väga hästi olla. Mina ise ei usu küll sedagi. Või mina olevat vedanud! ... Küla kiusab mind taga, küll sõna, küll teoga. Mitte ei saa aru, mis ma neile inimestele kurja olen teinud!»

Nii soikuski kaldatüki lugu hulgaks ajaks ja Priidu luges sissisõja lõpetatuks. Käed seljal, läks ta ühel soojal septembripühapäeval oma krundil jalutades alla järveäärse heinamaa «kultuurtööd» vaatama. Piki õõtsuvat kallast sammus ta ühe kupitsa juurest teise juurde. Siis pöördus ta sama teed mööda tagasi, nüüd juba hoopis kiiremini ja rahutult. Ta ei leidnud enam näpatud kaldatükki, see oli kadunud. Ühtlasi oli ka tema heinamaast sisse sõtkutud suur lamakas kallast.

Priidu süda kihvatas kuumaks.

«Kes muud kui Milku kolm poega, need hulgused!» mõtles ta. «Öövennad! Aga paneme nad kõik kolmekesi mõneks heaks ajaks suurde torni leinama! Seda kindlasti!»

Tõepoolest — ilus suur tükk kallast oli lagastatud. Selle kohalt mustast järvepõhjast vaatas talle hetkeks vastu rohekas kalalõust. Ja paar laia nööbikujulist vesimardikat ilmusid vaiksele veepinnale.

Nagu hiljem selgus, Priidu ei eksinud: kaldatüki olid tõepoolest Milku pojad ära tassinud — mitte aga ahnusest, vaid enam naljaks ja õrritamiseks. Nad olid ta vedanud tagasi oma endisele kohale, varda mätasse pistnud ja selle otsa lipu lehvima pannud.

Kogu pika talve jooksul ei andnud see kaldatükk Priidule rahu. Et ta seda enam tagasi ei saa, selles ta muidugi ei kahelnud, kuid ta ei tahtnud seda ka laastajaile saagiks jätta. Siis aga tulid jürikuusajud Priidule appi. Nad paisutasid vee kõrgele üle kallaste ja kangutasid ühtlasi Milku kaldatüki lahti. Kui siis Tanni vesiveski avas oma liigsilmad, kandis vool kaldatüki endaga kaasa ja vedas paisust alla. Ta purunes kitsais väravais tuhandeks tükiks, hävis lõplikult.

See rahustas täiel määral Priidu rasket südamevimma.

3

Priidul tükkisid omad kärnad sügelema: ta hakkas tasapisi märkama oma vigu ja puudusi. Ta pidi endale tunnistama, et ta on olnud üsna agar sogases vees kalu õngitsema. See aga pole toonud talle ei au ega kuulsust, ammugi mitte tulu. Küllap oleks õigem neid vigu edaspidi vältida, kui iseloom lubab, ja oma talu elu teises suunas arendama hakata. Polnud andnud loodetud tulu ka kodune võimüük oma koorelahutajaga, mis undas kolm korda päevas ta sahvris, põrisedes nagu nähtamatu lennuk ülal pilvede taga. Tema karja piim oli tõepoolest nii lahja, nagu mullu näitasid meierei kahtlased proovid. Ainukeseks õigeks järelduseks sellest kõigest oli, et Priidu otsustas hakata endale soetama häid tõuloomi, kuigi nende eest tuleb välja anda

nii ränka raha, et kukkur selleks kuidagi ei taha avaneda, kisu või küüned veriseks.

Priidu mõtles sõita Tõhelale, kus peremees Nigul laskis poole oma vallasvarast vabatahtlikule oksjonile. Sadas lumelörtsi ja metsavaheline tee oli pugalik: regi libises kord jääkoobakal, sealsamas aga naksatas porri kinni.

Priidu jõudis Tõhelale peaaegu esimesena. Peremees oli lahke ja vastutulelik ning viis ise Priidu karjalauta, kus näitas talle kolme müügile tulevat lehma.

«Ole sõbraks, Nigul,» ütles Priidu peremeest õlale patsutades. «Ütle mulle päris puhtast südamest, mihuke neist kolmest lehmast oleks väärt osta. Tahan head tõulooma. Mõtlen oma karja arendama hakata, olen näinud, et seda peab nüüdsel ajal hoolega tegema.»

Kui nad poleks olnud laudas, siis oleks Priidu pakkunud peremehele paremat sorti paberosse, mis ta oli tänaseks kaasa võtnud, peamiselt oksjonipakkujaile: see võib palju aidata, et lehma eest viimast senti välja ei pigistata.

«Kui sa head tõulehma tahad, siis vali see siit, see Muurik! Kibuga ei maksa selle alla minnagi, tuleb võtta ämber! Ja ta annab häid vasikaid! Vaata ise, Priidu, missugune udar tal on! Tubli mehe seljatäis! Loom ise kõneleb enda eest ja mul on kontrollraamat. Sealt sa näed, et see on kõige parem lehm minu karjas.»

Priidu oli umbusklik kontrollraamatu suhtes, sest niisugune asi oli talle hoopis võõras. See raamat võis tema arvates väga hästi olla ka võltsitud. Kuid lehm hakkas talle kiidutagi meeldima.

«Ta on pealegi tiine,» jätkas peremees. «Saad kohe nii-öelda ka vasika kaasa, kaks looma korraga.»

Priidu patsutas ja silitas suure mõnutundega lehma, kel talikarv juba maas ja kelle mugled sarved mustas peas läikisid, nagu oleksid nad poleeritud.

«Jah, selle looma ostan ära, Tõhela peremees,» ütles ta. «Mina!»

«Osta! Ma ei ole kiidukas mees ega tahaks tuttavale santi looma kaela määrida. Paremat lehma ei leia sa tikutulegagi!»

Väljas talli ukse ees juba askeldaski salkkond mehi

ilusa oaõie-karva noore mära juures, kes oli samuti oksjonile määratud. Keegi lühike puujalaga mees vaatles seda noort looma himukate silmadega: ta oleks ostnud selle meelsasti endale, aga ei võinud.

«Ilus sälg küll!» kiitis ta. «Pakuks endale, aga ei või! Lood on niisugused, et ei saa teda enda käes pidada. Niipea kui ta väravast sisse viin, kirjutatakse üles, — ka mina olen oma käe mitme teise mehe paberi alla pannud.»

«Sa tee mära peale obligats!» õpetas keegi peremees. «Siis ei saa seadus kallale.»

Meestejõuk müristas laia suuga naerda.

«Obligats peale küll,» pirises mees naerumürinas pisut piinlikult, «aga ega ta ole mul see liikumatu vara, et obligats!»

«Kui veel ei ole, siis anna loom mustlaste kätte. Mõne päevaga on ta sul liikumatu vara, mis enam paigast ei nihku. Ja siis — obligats!»

Mees naeris nüüd ka ise kaasa ja puges siis tagasihoidlikult teiste selja taha. Ta puujalg täksis porri rea ilusaid ümaraid auke.

Priidu polnud huvitatud ei hobustest ega muidu kilist-kolist. Ta tahtis osta ainult tõulehma ja muud mitte midagi. Seepärast ei kippunud ta vahele oksjonikäigule, kui müüdi aidas, rehalas ja tallis.

Kui pakuti veel sigu, seadis Priidu juba sammud lauda poole, sest nüüd pidi oksjon järjega jõudma sinna. Ta avas ukse ja hüppas sooja ruumi kõrgele sõnnikule. Siin tahtis ta oma väljavalitud lehma juures seista kindla ja kokkukõneldud omanikuna, kui algab pakkumine.

Lehm oli jalul ja lakkus mingit musta, tumedat kogu sõnnikul. Priidu silmad läksid äkki imelikult suureks, ta hakkas samm-sammult lehmale lähenema, õigemini öeldud — mustale kogule, mida lehm keelega aplalt lakkus. Kuigi Priidu silmad olid tükiks ajaks välja jäänud, nägi ta esimesest pilgust, et see seal on — vasikas.

Priidu jäi keset lauta seisma nagu tulp.

«Ptüi, tulisemat kuradit!» turtsatas ta. «Nüüd sa, sunnik, leidsid kõige parajama ja ilusama aja tulekuks!»

Looma emaarmastus jättis Priidu külmaks. Kui lehm suure kareda keelega poja niilast pead lakkus, müksas

Priidu saapaninaga vasikale ribikontidele, virgutas ta jalule.

«Tõuse, tõuse üles, põrguline! Lase mulle lauta mööda pisut labudeeri, sa vilets kiitsjalg!»

Vasikas hakkas siplema ja rabelema ja püüdis tõepoolest jalule tõusta. Ta sai enda suure vaevaga esimestele põlvedele, siis tagumistele jalgadele ja tõusis ema kõrval neljale jalale. Ta luud-liikmed olid veel nõrgad ja ebakindlad, ta ei tihanud neid tõsta ega liigutada. Tuikudes ukerdas ta hädavaevu ema kõrval, kes ta oma kareda keelega uuesti sõnnikule maha nilpsas.

Nüüd nagises laudauks ja mehi astus üles poolhämarasse ruumi.

«Näh, Priidu juba siin ...! Mis — vasikas!»

«Ohoo, vasikas!»

«Vana Nigul, jookse ruttu! Peenikest peret ...»

Ja mehed kogunesid uudishimulikult lehma ümber, nagu näeksid nad maailmaimet.

«Kuis nüüd küll teha ja olla?» mõtles Priidu hirmuga. «Kui lehm pakkumisele läheb, kes saab siis vasika? Selle ilusa ja väärtusliku tõuvasika!»

Kuid peremehel oli otsekohe kõik selge ja teada, mis teha. Ta hõikas sulase õuest lauta.

«Tule siia, Jaan, ja tõsta vasikas nurka tühja sulgu!»

Priidu ruttas peremehe juurde.

«Kuidas nii?» küsis ta virila ja hädise häälega. «Mispärast vasikas sulgu, kui see nabanööriga peaaegu alles ema küljes kinni on? Vasikas jääb siia, ja tuleb pakkumist alustada!»

Tal oli suur hirm, et saab nüüd ainult tühja lehmakere Saudrele kaasa viia, kuna vasikas, hea tõuloom, jääb Tõhelasse.

«Ei, vasikas ei käi kauba hulka,» ütles peremees otsustavalt. «Selle jätan endale, on pealegi lehmvasikas.»

«Või endale?» kirus Priidu hoiatavalt. «Mis siis seda lehmakiipsugi enam osta, kui vasikas maha jäetakse!»

«Ära osta, kui ei meeldi, ole lahke!»

«Või ära osta!»

Priidu vaatas vihast punetavate silmadega meestele, kes kõik hakkasid peremehe poole hoiduma ja Priidut tõgama. Priidu nägi, kuidas sulane vasika juurde astus,

selle jalule tõstis ja siis sülle kahmas. Priidu jalg hakkas sügelema, — ta oleks selle meelsasti sulasele ette nihutanud ja mehe ühes vasikaga sõnnikule pikali sirutanud. Lehm rabeles, inises lõa otsas ja hakkas rahutult oma vasikat otsima.

«Ma ei paku enam sentigi!» ütles Priidu südame kergenduseks mehele, kes seisis ta kõrval. Ning nööpis ruttu oma jopi kinni, nagu oleks ta tahtnud laudast väljuda ja tühjalt koju sõita.

Sulane tuli sulu juurest tagasi, puhastades põhunuustikuga oma määrdunud käsi.

«Andis tirida!» ütles ta. «Oli päris korralik kandam! Oleks tulnud hea tõuvasikas sellele, kes ta ... ühes emaga oleks saanud!»

«Kolm-neli tuhat senti ühe tunniga mööda nahka!» mõtles Priidu tigedalt. «Veelgi rohkem kui kolm-neli tuhat senti! Mine niisugust vasikat üksikult ostma, vaata siis, mis tinghambad küsida oskavad!»

Algas oksjonitoiming, pakkumisest võttis osa kolm peremeest. Priidu oli tusane ja kurb, nagu seisaks ta mõne raskesti haige omakse juures, kellele loetakse jumalaarmu.

Võib-olla tuli see vihast ja ägedusest, kuid paar korda virutas Priidu üleskruvitud hinnale tervelt kümme krooni juurde —, ja sai lehma endale.

Lehm oli nüüd tema oma, ta otsis taskust kuivanud leivatüki, ja looma kare keel käänas selle tema peost osavasti suhu.

Varsti jäi Priidu üksi lauta oma lehma juurde, käed vastamisi jopi kõhutaskuis. Ta saagis põlvi, mõtted kargasid mitmeid kaari. Ta silmitses tükk aega vasikat, kahetsedes, närides mõtlikult huuli.

«Suur nagu põdramullikas! Söögu teda susi siinsamas paigas!»

Ta pühkis jälle jopivarrukaga nina. Vajus rinnuli sulu veerele.

«Noh, kas heidad vasikale silma?» küsis äkki hääl tema selja taga. See oli peremees.

«Jah, heidan,» vastas Priidu tõtt tunnistades.

«Tahad ehk ära osta? Müün küll, kui hea hinna saan.»

Priidu vaatas altkulmu peremehele.

«Või ära osta?» hirmus ta. «Minu arvates see vasikas ongi seaduslikult minu oma!»

Selline oli ta pikkade arutluste ja mõtlemiste umbkaudne veendumus: see vasikas on seaduslikult tema oma!

«Mis jutt see peaks olema: või vasikas on seaduslikult sinu oma!» imestas Tõhela peremees. «Kuidas?»

«Niipalju kui mina seadust tunnen, tuleb igaühel oma kaubast kinni pidada! Kas ma ei öelnud hommikul, kui lehma vaatasin, et jah, lehm meeldib mulle, ostan selle ära, ostan ta kindlasti ära! Ja mis sina ütlesid? Sina ütlesid: olgu, lapsame kätt! Lehm on pealegi tiine, saad kohe nii-öelda ka vasika kaasa, kaks looma korraga! Kas ei olnud nii, mis?»

Tõhela peremees lõi pahuralt käega.

«Kurat sinuga!» ütles ta. «Ära räägi kohe iga asja, mis sülg aga suhu toob! See on juba päris ülerinna jobujutt!»

Priidu aga jammis ja punnis edasi:

«Vasikas oli alles nabanööriga ema küljes kinni, alles puhtaks lakkumata, ja juba ta tõsteti sulgu! Ime, et teda ei kistud öösel salakesi välja, oleks kindlam olnud! Kus on siin õigus ja aru! Või on need maa pealt tükkis kadunud! Tiinelt kupeldatakse ja määritakse kaela, aga kui loetakse oksjonisõnu, viiakse poolsündinud vasikas emalt minema. Nüüd muidugi on hea oma tollakasse habemesse kihistada: näe, Priidu sai endale palava silgu taskusse! Arvad, et mina jätan asja niimoodi, et lasen end pügada, et olen sinu käes muidu mehikese-müksuke!»

Priidut ei murdnud ükski jutt, ta jäi oma arvamuse juurde kindlaks. Tõhela peremees jättis ta sinnapaika ning lahkus laudast. Vaevalt sai ta aga poolde õue, kui Priidu talle järele sörkis, rahapaberid näpu vahel.

«Säh, kahe eest!» pakkus ta.

Peremees võttis raha vastu ja luges läbi.

«Ei, see on ühe eest.»

«Kahe eest!»

«Siis võta raha tagasi ja jäta lehm lauta: mis me jageleme ja nägeleme tühja asja pärast! Tuleb teine mees ja ostab mõlemad ära ilma oksjonita!»

Kuid Priidu ei võtnud raha enam tagasi. Lepiti siis lõpuks nii, et lehm jääb toibumiseni mõneks päevaks Tõhelale. Vasikas langes juturingist hoopis välja.

Tagakambri suure laua juurde kogunesid viimased oksjonimehed ja neile tõsteti kapist viinapudel liikudeks lauale. Priidu ei istunud teiste kilda, ta viskas püstijalu klaasitäie külmarohuks, jättis siis jumalaga ja ajas hobuse rehe alt välja. Lauda ukse ette jõudnud, hüppas ta reelt maha, kohendas midagi rangirinnuse juures, keris ja tõstis reel köisi, suits hambus tossamas. Siis sülitas ta suitsupõhja pitsist välja, astus jalaga peale ja — hiilis ukseprao vahelt lauta.

Sulu varbade vahelt vaatasid talle vastu vasika suured läikivad silmad. Need näisid teda ootavat ja kutsuvat: nääbus möögis haleda ja nõrga häälega.

Priidu lähenes sulule, kummardus selle kohale. Ta käed haarasid sipleva vasika sülle.

Kui ta oma kandamiga vaevalt keset lauta jõudis, kägises laudauks ja sulase suur kogu vajus sealt lõõtsutades sisse. Sest tagakambris oli kogu aeg jälgitud Priidu kahtlast kooserdamist laudaukse ees; ja kui ta lõpuks vargsi lauta puges, hüüdis peremees muiates sulasele: «Jookse nüüd, Jaan, arvan, et Priidu ei jäta vasikat rahule!»

Nüüd ta oli keset lauta Priidu ees, kes seisis, vasikas süles, seisis liikumatult nagu verstapost.

«Mis sa vasikast kisud?» hüüdis Jaan hoiatades ja jäi Priidu ette seisma. «Pane vasikas maha, kui sa sekeldusi ei taha! Silmapilk!»

Priidu püüdis sulasest mööda minna, andes talle õlanukiga tugeva müksu.

«No nüüd on padaäss paigal! On see sinu vasikas või?» küsis ta hambaid paljastades. «Mina sind ei tunne, tee, et sa mu silma alt kaod!»

«Kui sa ei tunne, siis saad tundma! Jäta vasikas rahule, või ma panen sulle käsna kõrva peale.»

Ta haaras Priidu jopivarrukast kinni ja tõmbas mehe tuikuma. Priidu komistas, ja vasikas kukkus tagasi sõnnikule. Nüüd tarvitses sulasel vaid pisut kaasa aidata, kui ka Priidu vajus — nii pikk ja lai kui ta oli — selili vasika kõrvale.

«Vasikavaras niisugune! Või muudkui käpad külge ja reele!»

Priidu teadis, et nüüd peab tapluseks minema. Sellest sulasest jätkub talle vaevalt paariks hoobiks.

Hetk hiljem oli ta uuesti jalul.

«Keda sa lööd? Keda sa sõimad vargaks?» noris ta otse pika sulase nina all, mõlemad käed rusikas. «Kas ma ei või vasikat sulust välja tõsta, kas ma ei või teda uksevalges vaadata? Kas pean ta ostma pimedas nurgas, nagu sea kotis? Mis?»

Kuid pikk sulane ei hakanud Priiduga nääklema, vaid võttis tema õlgadest kinni, tõukas ta sõnalausumata uksest välja, keeras ukse lukku ja pistis võtme tasku. Väärikal sammul suundus ta üle porise õue tagasi elamu poole.

Priidu seisis tükk aega mõtlikult ree kõrval, siis sidus ta ohjaotsad reelaamitsa külge ja mutsutas hobuse minema. Ise kõndis ta jalgsi ree taga, sest maa lagendikul oli üleni lumerohke, porine.

Ta tuju oli rusutud ja kibe.

«Mitte kuidagi ei oska endale elus jalgu alla lüüa, katsu hea või kurjaga, kõveruse või õigusega!» mõtles ta. «Sai tuldud Tõhelasse ausate mõtetega, et tõulooma osta, et tõukarja arendama hakata. Saadan hüppab sulle ikkagi kukile, kas või nuta! Ei saa elada, ei lasta! Maailm on kuri ja õel, vaata sa teda, kust otsast tahad!»

Jõudes metsateele, kus reejalased hakkasid jääkoobakal kergemini libisema, istus Priidu vaikselt rekke. Ta silmad läksid halemeelest märjaks.

«Mitte ei saa elada, mitte ei lasta elada!»

1934

VIHAPULL

I

Koksi-Jaani peremees Pärtel Tuuksam oli viiekümne-aastane mees, olgu mõni aasta alla või üle. Väliselt võis teda siiski vanemaks pidada. Ta kandis mustjat käharat habemevõru lõua ümber, ta meelekohad olid sügavalt paljad, näoilme kinnine ja askeetlik. Pärtel sarnanes inimesega, kellele elu on toonud raskeid katsumusi või kes on elust tülpinud ja pettunud. Mõnikord olid ta pilgud nii valusad ja karmid, et inimesed neid vältisid. Nad tundsid, et Pärtel neid põlgab, kõiki eranditult, ja et seda põlgamist põhjustab peamiselt Pärtli raske iseloom. Öeldi, et Pärtlit ümbritseb igavene jäävöö.

Kambrid, kus Pärtel elas, tundusid talle kolme tühja kaubakastina, mis olid üksteise kõrvale asetatud. Kaupa, milleks kastid olid kokku löödud, nad enam ei sisaldanud. Kaup oli läinud teistele, Pärtlile olid jäänud vaid tühjad kestad. Ühte neist kasutas Pärtel söögiruumiks, teist magamiskambriks. Kolmas oli nimepidi võõrastetuba, kuid võõraid — käis neid palju Koksi-Jaanil? Ei. Koksi-Jaani võõrastetuba oli nagu hoov mõisate-aegses kõrtsihoones: langenud nüüd mõne asuniku omanduseks, ei kihuta sellesse enam ükski sõiduk ei tagasihoidliku alandlikkuse, ei laia mehe uhkusega ega elurõõmuga.

Ligikaudu viieteistkümne aasta eest omandas Pärtel Tuuksam Koksi-Jaani talu. Ühes uue peremehega tuli Kõlluste külla ka kumu ja kuuldusi: Tuuksam polevatki põllumees, ta niisama pillerkaaritanud laiska elu kuskil

Venemaa või Siberi tagapõhjas. Selle kumu kaasatoojad olid tema küüdimehed, kes ruttu leidsid külameeste kõrvatorud. Eks mõned sõidukid jäta enda taha õhku mürkaineid — suitsu ja vingu, ning nii jätsid ka Tuuksami küüdimehed lahkudes endi taha mürgipilvi. Uustulnukas võeti seepärast külas tookord vastu kahtlustustega ja halbade ennustustega. Arvati, et Tuuksamist ei saa talupidajat, et ta talumeheks hakkamine on muidu silmapilgu tuju. Need ennustused ei täitunud siiski. Mees seisis majanduslikult kahe jalaga kindlalt oma maa peal. Ta oli nõudlik põllumees ja töökas. Naine oli ta maha jätnud, ja Pärtel tõi Koksi-Jaanile perenaiseks oma õe Juula. See oli juba elatanud inimene, vallaline ja Pärtlist tunduvalt vanem.

Koksi-Jaanil valitses tavaliselt raske ja painajalik meeleolu. Selle põhjustajaks oli Pärtli iseloom, kuigi ei võinud öelda, et Pärtel oleks olnud toore või õela südamega. Ta sõnad naabrite suhtes olid mõnikord siiski karmid, ja sama mõõdupuuga vastati siis talle ka külast. Küllalt leidus taludes inimesi, kes kandsid meelsasti edasi-tagasi naabritevahelisi vaenujutte. Koju toodi ikkagi suurem sületäis, kui külast kaasa anti. Mitte lausa vihavaen ei lõõsanud Pärtli ja küla vahel, vaid pigem küll jahe ükskõiksus. Peale Pärtli kinnise iseloomu mõjus küla ja vallarahva eemalejäämiseks kaasa ka see, et Pärtel oli siin uustulnukas, rahvas talle võõras. Puudusid sugulussidemed, lapse- ja koolipõlve ühised elamused ja mälestused, ja see andis end tunda.

Ühes Pärtli eemalehoidumisega külarahvast eemaldus, piltlikult öeldud, ka tema talu külast. Talu ei leidnud enam hõlpsasti teenijaid. Nooremaid inimesi oli üldse raske palgata, need ei tahtnud sinna tulla. Tuli otsida vanemaid töölisi ja — nagu külas näägutati — vigaseid, sante ja ogaraid. Nii hakkas Koksi-Jaani raudvaraks muutuma Käsna Kusta, väike mehenäss kirikumäe alt, kus tal oli oma maja ja naine. Kusta oli kurttumm ja ega olnud päris õigel kohal ka tema aruvärgid. Tema juures ei maksnud palju juttu teha säärtest. Mees oli üksainus ülakeha. Ta sarnanes porgandivärdjaga, mis end kahe harunöksiga on pingutanud inimeseks punnida. Ka tüdrukud, kes teenisid Koksi-Jaa-

nil, olid juba väljas kirmese-east, kõnelemata Aaloni-emast, kes oli elanud Koksi-Jaani saunakambris enam kui kümme aastat. Aaloni-ema ootas juba ammu oma pärispeigmeest — surma. Kui ta vanad sooned nägid kurja ilma, ei saanud ta enam omal jõul edasi, vaid võttis kaks kadakast keppi appi. Niisuguse perega oli Pärtlil palju tühja õiendamist, ja kui Aaloni-ema ka täna saunatarest mäele roomas, kummaski käes kepi-tuiakas, pidi tahes-tahtmata mõtlema, et mine-tea mis tüli või pahandust liikus nüüd jällegi silmapiiril.

Pärtel seisis õunaaia nurgal väriku juures, kui Aaloni-ema komberdas üle õue elamu poole oma nelja tõntsi jalaga, ettepoole kõveras. Ta teretas peremeest juba kaugelt, ja ta vanal kortsunud näol oli kurblik naeratus.

«Kas ajad juba jälle ilma sajule nõnda nelja jalaga ümber lipates!» käratas Pärtel eidele; aga Aaloni-ema tundis, et Pärtli karmi hääle taga oli täna siiski naljatooni.

«Mida's ma enam lippan, peremees,» vastas eit pooleldi lõõtsutades. «Aga sadu hakkab liginema, seda näitas minu «ilmaklaas» juba eile õhtul.»

Nüüd teatas eit Pärtlile, et ta tahab temaga kõnelda nelja silma all. Kui nelja silma all, siis nelja silma all, ja Pärtel astus eidega värikust aeda. Nad mõlemad istusid lõhmuse alla pingile.

Eide suu väratas, kui tuli kõnelema hakata; ta ohkas:

«Olen jälle hädas ja kiimas oma tütreliduga, Liinega. Üleannetu on ta olnud lapsest saadik, ei näe minu silmad tema tempude lõppu! Täna öösel tuli ta jälle minu kaela oma iri-liriga: aita, ema! Varjasin ja hoidsin teiste eest ta häbi, aga nüüd saagu see saladus ilmarahva naeruks: tüdrukul on juba aastane tütar . . . See juba tatsutab omal jalal ringi. Mis siis enam salata: siga on juba söönud ta au, susi sea!»

Pärtel kibrutas oma kullisilmi.

«Mis? Tütrel laps? Mitmes? Kolmas?»

«Maailma teada alles teine.»

Kuid Pärtlit see kõik ei huvitanud.

«Mis minul teiste ööasjadega tegemist,» kahmas ta käega.

Ent eit tasandas ruttu hääle, nagu oleks just see kõige hirmsam, mis ta nüüd tahab talle teatada.

«Tüdruk on oma sületäiega alatares: otsib lapsele peavarju! Ei ilgenud ise peremeest paluma tulla, et peremees lubaks ulualust, ütles, mine sina, ema, mina kardan, minul on häbi. Siis tulin mina.»

Pärtli ilme muutus morniks.

«Liine on sul põrgu kihusaba,» ägestus ta. «Liine on sul nagu karjarada, mida kõik tallavad!»

Vanaeit noogutas pead, kuigi ta sisehääl oleks teda sundinud seda eitavalt raputama.

«On, on!»

«Kui tuleb lojuste pudenemise aeg, pudeneb ka sinu tütar: naljalt ei jää ta kaheks aastaks ahtraks!»

«Ega ei jää, ega ei jää!»

«Nüüd siis pean mina neile isaks ja leivakünaks olema! Preili ei tule omaga linnas enam hästi välja, peene kauba müük läheb niuhkasti, preilike jääb vanaks ja inetuks! Aga ei — salakaupa ärge minu saunakambrisse poetage! Tahaks teada, kes su korteripäevad tasa teeb, kui sa endale lapse saba külge seod!»

Aaloni-ema istus tükk aega liikumatult Pärtli kõrval pingil. Mis saab niimoodi väikesest tütretütrest, kui talle ei lubata peavarju?

Ja pahura ning kibeda etteheitena hüüdis Aaloni-ema peremehele — löögu Pärtel vanainimene kas või sinnapaika maha —, hüüdis aiatades:

«Oled aga sina kõva südamega inimene, Pärtel, sina ei paugu enam tuleski! Jeesukest, kus kivi otsas sihuke maarjakadakas oma nõelad on ihunud! Või mitte ei luba peavarju, või mitte ei salli väetikest! See on ju pudenenud hõlma alt, see ju on petis salakaup! Aga kuhu Liine ta paneb, kui ta ise päevast päeva hinge läbi niidi kisub?!»

Ta viha oli tõusnud üle kallaste, ta oleks võinud kas või äiata Pärtlile, oleks meelsasti äianud oma jändriku kadakakepiga.

«Ja mu tütar on sul nüüd kihusaba, peene kauba müüja! Et ta ei tapnud oma ihuvilja, nagu teised seda teevad, et ta võttis oma häbi ilusti põlvedele — nüüd siis sellepärast on ta sul kihusaba ja see-teine! Sa vana

kõrvend! Oleksin ma seda teadnud, et tuleb siin sinuga sedasi tülitseda, ma oleksin aastase leivakoti kaasa võtnud!»

Kuigi Aaloni-ema jällegi rahunes ja katsus Pärtli südant murda küll pai, küll pisaratega, jäi Pärtel kindlaks oma otsuse juurde. Temasse see ei puutunud vähematki, et Liine ei suuda oma tütart kasvatada. Lapsel peab ju olema oma isa: niisuguste peale on kohtud alati väga kurjad.

«Ega's ometi mina talle seda vääksa külge ei külvanud!»

Nagu kaks põlisvaenlast lahkusid Pärtel ja Aaloniema teineteisest.

«Hea mokaprits oled!» See oli Pärtli viimane sõna ja tunnustus lahkujale.

Aaloni-ema näis vaevalt suutvat liikuda oma neljal puisel jalal. Kuid küllap see vaevaline ukerdus oli täna enam teeseldud — haletsustunde äratamiseks. Eit oli kaval vastase võitmises.

Kuigi Pärtel keeldus Aaloni-ema tütretütrele ulualust andmast, nähti lapsepõssi siiski teisel päeval saunatare ees päterdamas. Vähe sellest, et teda nähti seal veel teisel päeval, laps tuiutas kõndida koplis kivide vahel ka veel kahe nädala pärast. Ta oli jäetud keelust hoolimata vanaema juurde, ema ise sõitnud linna.

Nii tõmbas Aaloni-ema mässulipu saunatare katusele. Oma kindluse kaitseks ta tarvitas kaht vägevat relva: kaht keppi. Komberdas ta nendega saunatare ees, siis oli teada, et vaenlane teda sel päeval enam ei ründa. Niisugune kangekaelne ja omavoliline oli ta, et ei pannud miskiks Pärtli keeldu ja tahet. Ka tema elas ju omaette-elu — mis sellest, et nii väikeses koomitsas kopli südames. Tõepoolest omaette-elu ja omaette nurk: oma kaev ukse ees, oma seakuudike tare taga, oma puukuur räästahõlmas ja peenramaake ussaias! Ta hütikese seina ääres õõtsusid igal sügisel lopsakad päevalilled, suured kollased õiematid kõrgel üle räästa. Saunatarest oli oma paarsada sammu mäele ja nende ainsaks ühendussõlmeks oli vaid kitsas jalgrada läbi veerja kummelitest lõhnava õue. Kes sõtkukski sinna suuremat teed

või keda nähti sinna logistavat vankriga? Vahest ainult paar korda aastas hütt nägi hobuseluitsi, siis, kui veeti sauna küttepuid. Niisugune oli see elumõõt saunakoomitsas: selle juurde oli sõtkutud ainult nöörsirge jalgrada kopliväravani. Kuid ega käidud laias kaares väravagi kaudu: alatare inimene rahuldub paari lauatükiga. Need pistetakse otsapidi teine teispoole aeda poolde kõrgusse — üht mööda tõustakse üles aiale, teist mööda laskutakse teispool aeda tagasi alla. Nii pole vaja lahti murda raskeid väravaid.

Sinna omaette elusoppi jäigi lapsepõss vanaema leivale, kuigi Pärtli pahurad pilgud malkasid sageli alla saunatarele ja rasked vägisõnad uitasid vastamisi talu ja sauna vahet. Üht teadsid ja ennustasid siiski mõlemad pooled: tuleval aastal elab all saunatares teine korteriinimene. Pealegi kippus Aaloni-ema töövõimetuks jääma ja lapse juurest oli tal raske eemale liikuda, sest ega mul pole kahed käed, torises vanaeit peremehele, kui teda tööle kutsuti.

Ühel päeval tuli Pärtel alt koplist ja peatus nagu tahtmatult värava juures. Küllap ta süda ikka vist kõpitses Aaloni-ema ja selle tütrelidu pärast, kelle kaevust käisid mitmed vett viimas ja kes nüüd poetas oma patuvilja tema õue alla. Saunatare juures valitses vaikus, uksed olid kinni, korsten külm, — teab, kuhu see eit oli roitnud oma sohikuga. Jälle pole ta tükil ajal käinud oma korteripäevi tegemas, ikka selle linnast maale veetud lapsenääpsu pärast!

Kui Pärtel nii tusaselt vahtis üle aia vaikiva saunatare poole, märkas ta, et üsna teispool aeda otse ta vastas liigub seapüherduses mingi asi. Pärtel kummardus üle aia, ja peaaegu ehmus ootamatusest: seapüherduses ajas end püsti saunatare väike sohik.

«Ptüi!» pidi Pärtel sülitama, küll enam ehmatuse pärast, ja jõllitas siis teispool aeda ukerdavat põntsu.

Ka laps lõi kartma, kui pikk habemevõrus nägu kummardus üle aia alla tema poole. Laps tuias lombist välja, jäi aga mõne sammu järel uuesti seisma. Ta pöördus tagasi Pärtli poole — mitte uudishimust, vaid rohkem hirmust jätta see habemik enda selja taha. Nende esimene tutvumine ja vastastikune vaatlemine kujunes

nagu teineteise põhjalikuks mõõtmiseks ja jõusuhete selgitamiseks.

Milline lapsepeletis, see Aaloni-ema tütrelaps — must ja kasimatu nagu kogu küla korstnalupard!

«Tüdruk, mis sa sihid sedasi altkulmu?» urises talle Pärtel. «Vaata ilusti otsa, kui sa oled inimeselaps! Sind on ju paras varestega sõtta saata, eluilmaski ei ole sa näinud muud vett kui seda ristimismärga, mis köster sulle otsa ette niputas. Kes küll niisuguse peletise on valmis teinud!»

Kuid lapsest polnud vastajat, ta veel ei rääkinud, ta oli veel liiga väeti. Ta seisis püherduse äärel nagu mudakaaren. Ainult ta teisest peost pudenes tükkhaaval mulda maha. Ta silmad olid suured ja ümarad ja ta oli vist valmis kuulama selle suure mehe hurjutust kas või mitu päeva — nii liikumatult seisis ta.

«Kõrvetan sulle kadakaid hänna alla, kui sa siit ei kao!» hurjutas Pärtel pooleldi sosinal, vist ka ise taibates, et ta ei kohtle last lapse kohaselt.

Lapse kohaselt? mõtles ta samas endamisi. Mida varem see mudakaaren siit silma alt kaob, ühes oma koosuga, seda parem meile kõigile.

Ja ta hakkas last hirmutama.

«Pst! Pst! Kasi oma eide juurde! Mis sa siin vahid! Kasi eide juurde, peletis!»

Nüüd taipas laps, et see võõras mees oli kuri; tal hakkas hirm. Oli ju siin abituna — alatare on kaugel, tema enda samm aga lühike ja rabe.

Lapse suu virildus nutuks. Ta pöördus ja hakkas tuiama sauna poole; silmad vees, komistas ja kukkus ta oma teekonnal enam kordi, kui suutis teha samme, ja luilas hirmunult, nii et koppel lajas.

«Karju, karju!» urises Pärtel väravalt põgenejale järele. «Lase käia, niipalju kui aur annab, kui aga häälerihmad vastu peavad!»

Nüüd avanes alatare uks, Aaloni-ema astus välja ja võttis nutust luksuva lapse häälitsedes vastu. Ta nägi, kuidas lapse peletaja lonkis mäerinnakult üles elamu poole, vist rahul oma teoga nagu poisike, kes on saanud äiata kiviga omataolist üleaedset.

«Ött, susi! Ött, susi!» taples Aaloni-ema peremeest ja

hakkas last vaigistama. «Pikne, löö see soend maha, hirmutab last, südame asemel kivi kaenlas! Ära nuta, Epi, mu marjaleheke, küll me võtame vitsa, küll me veel teeme talle joobeli, saab see soend meie käest soendi palga!»

Lapse nutt hakkas vaibuma, mitte seepärast, et ta oleks aru saanud vanaema jutukobast, — teda vaigistas ellumemme soe ja lohutav hääl. Ja varsti istus laps ahju kõrval kummulipööratud jahumatil ja jusis leiba. Aaloniemal hakkasid visplema keripuud ja niks sirises ta peos nagu kilk. Mõnikord üritas eit kerimisel laulu ümiseda, kuid täna keris ta kõik oma laulud raskesse niidipalli. Täna ründasid teda painajalikud patumõtted. Kui laps oli söömise lõpetanud ja tuli ta põlvede vahele, silus Aaloni-ema ta pehmeid juukseid ning ohkas sügavast südamest:

«Oh, oh, lapsuke, mu väike näpuvileke, kas ei oleks siiski parem, kui jumal korjaks meid mõlemaid ära, viiks üles oma uude tuppa?! Kuhu jääd sina, värvuke, kui mina ära lähen oma pärispaika? Kärbse viisil on sind siia jumala-maailma virelema toodud, kärbse viisil elasin minagi ja elab su ema. Kui kustun mina, pole enam kedagi, kes sind hoiaks ja su eest hoolitseks. Siis võtab küla su käekõrvale ja viib võõrast leiba sööma, võõras leib aga on viha nagu haavakoor. Kes sind veel õpetab, kui mind ei ole: kes muud kui metsapuud! Minagi juba olen raamatu saba alla pannud, ei veeri enam iga kirjasõna kokku . . .»

Aaloni-ema südamekoormaks oli tõepoolest ta südamelaps.

Kuna ta varem oli palunud endale surma, palus ta nüüd silmavalgust vähemalt mõneks aastakski. Ta laskis endale jälle tuua jooksvarohtu, aarlemi eli, nagu ta seda nimetas, lootes, et see toob ehk vanadesse kontidesse ja soontesse uuesti eluvõimu.

Nii väga kui ta ka hellitas ja armastas lapselast, nii väga kui ta püüdis hoiduda surmamõtteist — need pugesid siiski ta pähe. Ta tahtis, et kui tuleb surm siia saunatarre, võtku ta siis mõlemad endaga kaasa, enne Epi, siis tema. Mõnikord, kui laps vilul ja vihmasel hommikul väljas külmetas, paterdades märjas rohus ja poris, ning

öösiti köksis köhida, siis hellitas Aaloni-ema juba igavese rahu mõtteid. Aga et ta oma lapselast üle kõige armastas, pidi ta oma hirmsad mõtted tasakesi peapatja nutma.

Samal ajal kui saunatare sohik jäi Pärtli soojemate pilkude eest täiesti varju, armastas teda kurttumm Kusta seda enam. Ka tema oli perekonnainimene, tal oli kirikumäe all osmikus kolm last, kõik poisid ja nii vallatud, et õpetaja võis karta — poisid toovad kas või kuke kellatornist alla. Kusta ainsaks elurõõmuks olidki tema kolm poisipõntsu, sest naine teda ei sallinud ja ainult nähvis temaga. Igal pühapäeval külastas Kusta oma poisse ja mõnikord sörkis ta isegi tööpäeval kodu ja Koksi vahet.

Kusta püüdis sageli lipata alla saunatarre Aaloni-ema lapselast vaatama. Kuid laps kartis tumma. Selle väike, kuivetu ja suurte lontkõrvadega näolapp näis teda peletavat. Ta kartis ka tumma jututori, mis käis käte ja kogu keha abil, kuna keel vaid lidistas veidraid piiksuvaid hääli. Kusta ju ise ei kuulnud oma häält ega osanud seda juhtida. Iga kord, kui tumm tuli saunakambrisse, oli lapsel tegemist pakkupugemisega. Ta kikerdas kitsasse voodijalutsi ja seina vahelisse ruumi, kust teda hiljem oli raske kätte saada. Ent Kustale see tegi ainult nalja, ta naer ja käejutt käiski kogu aja seal kitsas pilusuus. Ka Aaloni-ema oli tummaga hädas, ega temagi jutud läinud kokku Kusta kõnedega. Ta ei saanud temast kunagi aru, kuigi Kusta iga oma mõtet mässis ja nätsutas kümme korda.

«Ennem tulen toime türklasega kui sinuga,» urises siis Aaloni-ema. Ja Kusta ajas iga kord ta väikese kambri maani täis piibusuitsu, sest piibunosu hõõgus tal alatasa hambus ja tubakapusar käis kämbla ja tasku vahet. Siis tõreles Aaloni-eit:

«Nutsib muudkui seda piibunäsa nagu laps ema nisa! Võta parem varnast vuksvants ja sae meile puid!»

Ning ta pistiski Kustale pihku oma väikese käsisae, «vuksvantsi», ja talutas mehe saunatare taha pinu juurde. Kusta leppis sellega meelsasti, sest ta oli ju perekonnainimene ja Aaloni-ema vuksvants tegi talle nii palju nalja, et ta pinu juures kõhistas naerda: saag ju

ei näinud üldse puud, selle nürid hambad karglesid halgude kukil nagu püksipenid saunaleilis.

Kusta lahkunud, tunti saunakambris kergendust, nagu oleks lõppenud Türgi sõda: laps puges jälle paost välja, suurtükisuits uhati minema. Ometi ei põlatud seda porgandmeest seal pugerikus, sest iga kord tõi ta sinna üksildasse paika kaasa tükikese elu ja sooja südant.

«Tulgu ta peale meid vaatama, setu meie ka inimest näeme,» rääkis vanaema lapsele. «Elame ju siin muidu nagu kaks vana leske kurge.»

Kuid sinna saunatare poole seadis mõnikord oma sammud siiski ka peremees Pärtel. See juhtus laupäevaõhtuti, kui saunaahjule poole päeva jooksul oli antud nii tublit moona, et keris toobitäiele veele aina särtsus ja turtsus. Lava ja põrand nühitud lubjaveega puhtaks, vihad kuppasid kibus — kõik pidi olema puhas ja korras, sest esimene saunaline oli Pärtel ise. Saunauks suletud, jälgiti teispool seina — Aaloni-ema kambris — peaaegu hirmuga Pärtli leilijanu. Kui toop latsatas vee kerisele, kärgatas see hirmsasti, vilistas kõrvulukustavalt ja jõrin rauges alles tüki aja pärast nõrga kahinana. Kuid sellestki ei jätkunud Pärtlile. Uuesti surtsatas keris teispool seina, ja kambrisolijaile tundus, nagu suruks paisunud aur hüti hoopis laiali: kui nüüd seinapalkide salapulgad järele ei anna, siis lendab nende pesa õhku nagu tulenuia toss.

Põrgukuumusest hakkas kostma mõnusaid ja ägedaid vihasapsatusi, nagu rabaks kümme meest rukkireht.

«Att-att-att, küll kõrvetab!» urises Aaloni-ema. «Seda kõike nõuab ta kuri südamekivi. Sedasi ta nuhtleb oma patust südant igal jumala-laupäeval, süda aga pehmeks ei lähe!»

Jälle surtsatas vihane keris.

«Sedasi, sedasi! Harjuta aga põrgutule vastu, olgu issand sulle armuline! Jumal, isa, pojuke ja püha ristike, aamen!»

Ja Aaloni-ema pani käed palveks kokku.

Kui Pärtel oli lõpetanud oma puhastustöö ja saunast väljus, oli ta kambriuks poekil; selle alt paistsid lapse väikesed jalad: Epi. Ta ajas ukse tagant nähtavale ka oma põsepoole, ja üksainus silm seiras peremeest, kes

seisis sauna ees aluspesus, nägu õhetamas saunakuumusest. Kuid laupäeviti polnud ka Epi must ja räpane, vaid Pärtlist võib-olla veelgi puhtam ja valgem. Kui Pärtel lõi lapsele põgusa pilgu, langetas see arglikult silmad. Ometi ei libisenud nääpsuke tagasi üle kõrge uksepaku, nagu ta oleks seda teinud juhul, kui saunast oleks tulnud kurttumm Kusta. Pärtel kahmas juba seina äärest musta pesu, et minna. Kas jätab ta uuditseja ukse vahele? Kas pole põrgukuumus ikka veel leevendanud ta kivisüdant? Siiski — Pärtel heitis pilgu ukse taha, kus seisis Epi, nosides näpuotsi ja küllap soovides sobitada sõprust peremehega, sest kuigi ta vaatas altkulmu, oli ta lohkudega põskedel naerumuie.

«Mis sa seal vahid, tüdruk?» küsis Pärtel nagu suusoojaks, ja see oli kõik, mis tal leidus lapsele öelda.

Nüüd oli lõpp sellel õigel saunamõttel. Kui tulid sulane ja Priidu, siis neile oli saun vaid sisse ja välja joosta, vett korraks kaela visata ja jälle kaduda. Leilist polnud suuremat juttugi. Või kui tulid tüdrukud ja Juula, siis magas ahi nurgas keras nagu koer, keegi ei ärritanud teda viha ega kibutäie veega. Naised küll lobistasid kaua saunas, kuid enam nad pesid seal oma musti nirusid-närusid. Kui nad lahkusid, oli taevas juba hommikuselt hall, aga koplist kase otsast õrritas neid ikka veel öösorr, põristades oma ühetoonilist õrru: örr! örrr!

Viimane saunaline oli Aaloni-ema. Ta leotas seal kaua oma luid-liikmeid leelise toobris ja määris neid aarlemi eliga.

2

Suve poole pahandused ja tülid Koksi-Jaanil üha tihenesid ja suurenesid. Käsna Kusta sapine süda jonnis ja maadles igal jumala-päeval pererahvaga. Juhtus ta mõnikord pisut kauemaks tööle jääma ja pere oli teda ootamata asunud söögilauda, siis visati Kustasse nagu tuld. Ta hakkas vihast nagisema ja ägisema, tuiskas kätega ja jooksis südametäiega uksest välja. Juula pidi teda siis ilusasti manguma, enne kui ta jälle sööma ja tööle tuli.

Ka Aaloni-ema ei käinud mäel tööl, kuigi talle ala-

tarre iga päev mitu korda käsku saadeti. Ikka ja ikka toodi sealt tagasi vastus, et Aaloni-ema on haiglane, kaebab konte ja pead, samuti, et tal naba ümber niverdab. Ta jäi tulemata ka siis, kui teda kutsuti kõige kergemale tööle — supipada karjatama. Ometi teati mäel, et alatares alatasa vuriseb vokk, liiguvad sukavardad, veerevad kerilauad. Ja tõepoolest — Aaloni-ema käed tegid seal alatasa midagi, sest nüüd pidi ta toitma kaht kõhtu. Ta töö läks alla külla, Pärtlile jättis ta tegemata isegi korteripäevad. Must kass ju oli nende vahelt läbi jooksnud Epi, selle alatarre poetunud sohiku pärast.

Et tööd ei saanud tegemata jätta ja käsud Aaloni-ema mäele ei toonud, siis seadis Pärtel ise sammud alla saunatare poole. Juba jälle kõõlus lapseniru värava juures, nägu pulkade vahel, naeratas sõprust otsivalt. Pärtel ei pööranud talle vähimatki tähelepanu, vaid kargas värava kõrvalt üle aia koplisse. Samal ajal kui Pärtel ja Aaloni-ema jahutasid saunakambris vastamisi kuuma leent, oli laps roninud Pärtlile järele ja ajanud enda uksepakult kambrisse. Ta puges kuulmatult Pärtli kõrvale ja jäi sinna seisma, nagu oodates, et peremees paneb käe tema pea peale, silub ta juukseid või kõneleb temaga. Ta käes läikis pikk paljaksnäritud kont.

Pärtel vaatas tükk aega üle oma habemevõru alla lapsele.

«Mis sa seal jusid, tüdruk?» sai ta kuiva küsimuse viimaks üle huulte.

«Ah mis ma jusin?» rapsas vanaema lapse eest. «Ütle, tütreke, et jusin kanatäku liha!»

«Kanatäku liha?»

Pärtel peaaegu jahmatas. Mitte kunagi varem ei olnud ta kuulnud sellist hirmsat sõnavärdjat.

«Kanatäku liha? Hm! Miks sa siis kanatäku ära tapsid?»

«Ah mispärast tapsin?» mõtles eit kuuldavalt lapse eest. «Ütle, et hakkas öösiti mässu laulma: Tapa Pärtel ära! Tapa Pärtel ära! Siis ei julgenud enam pidada.»

Pärtel turtsatas pahaselt. Selline naaklemine kestis nende vahel kevadest saadik ja kõik peamiselt lapse pärast: oli ju Aaloni-ema jätnud lapse enda juurde saunatarre Pärtli keelust hoolimata. Nende vahekorda teri-

tasid omakorda liialdatud jutud, nende järgi tehti Aaloni-emale selgeks, et kevadel visatakse ta pikema jututa ühes oma sohikuga saunakambrist välja, kuuse alla, hoolimata sellest et Aaloni-ema on Koksi-Jaanil elanud juba üle kümne aasta.

Kuigi Pärtel ja vanaema olid naakas, ei võtnud tüli põhjustaja ise sellest osa. Ta näis koguni olevat peremehesse kiindunud, olgugi et see temast ei hoolinud. Ühel päeval, kui Pärtel meisterdas ja parandas rehevärava ees reha, hakkas õues uitav Epi varsti sinnapoole hoiduma. Ta jäi aga eemale seisma, sest oma kiindumusest hoolimata kartis ja võõrastas ta veel Pärtlit. Ja Pärtel jätkas usinasti tööd, löömata pilkugi eemalt vahtivale uuditsejale. Nüüd ilmus puukuurist Kusta õuele. Nähes oma lemmikut, hakkas ta juba kaugelt rõõmu pärast ägisema ja nagisema. Ta ajas käed laiali ja püüdis last oma sülle haarata. Laps karjatas ja püüdis pääseda vanaema juurde, kes oli jäänud kööki. Kuid Kusta sulges tee ja hakkas teda keelt laksatades meelitama.

Laps kangestus hirmust. Talle jäi veel järele teine pääsetee. Tükk aega kahtles ta selle valikus. Ent siis langes liisk: laps jooksis rehealuse väravast sisse, sööstis Pärtli põlvede vahele ja haaras neist hirmunult kinni. Alles nüüd julges ta vaadata tagasi oma peletajale, kelle väike naerunägu punetas reheväravas.

Pärtli nuga seisatas rehapulgas, ta vaatas alla lapsele. Hetkeks valdas teda pahameel, ta raputas oma põlvi, millest nii tugevasti hoiti kinni. Ja korraks näis, nagu vaataksid mõlemad teineteisele silma, laps ja Pärtel.

«Mis sa siia ronid ... ja vaata, et sa noa otsa ei jää!» pidi juba Pärtel tõrelema. «Ega mina ole mõni lapse-emand, kelle hõlma taha sa varju jooksed! Mine aga minema, mine nüüd!»

Kuid ta vaikis, vaikis tükk aega. Siis pani ta oma käe lapse käele, mitte selleks, et lapse sõrmi oma põlvedelt lahti kangutada.

«Mis nüüd?» küsis ta lõpuks. «Miks sa siis minu juurde jooksid?»

Ta ju teadis, et laps kardab Kustat ja kardab ka — teda. Kuid sattunud täbarasse seisundisse, oli ta valinud

siiski tema, Pärtli. See valiku mõte pani Pärtli pisut muiskama.

«Või minu juurde, tüdruk! Kas sa siis ei karda, et mina võin su ära murda?»

Väljas kaevu juures kuuldi Aaloni-ema pahuralt köögisolijaga sõnelevat. Pärtel peaaegu võpatas, kuuldes ta häält, ja pidi juba lapse endast eemale tõukama. Ta ei tahaks, et vanaeit näeb last siin tema põlvede vahel.

Ja ta ütleski lapsele:

«Mine aga nüüd minema. Kusta ei tee sulle enam midagi, näe ta juba keribki siit ära põllule. Mine vanaema juurde, minul, näed, oled siin noa ees! Ma ju pean tööd tegema, kes mulle muidu süüa ja juua annab!» lisas ta, nagu oleks ta rääkinud täiskasvanuga.

Ta saatiski lapse minema. Ta vaatas aga talle tükk aega tagant järele, kui ta taiutas kaevule vanaema juurde.

«Või minu põlvede vahele jooksis!» mõtles ta, ise pisut muiates. «Kustat kardab, mind aga mitte!»

Teisel päeval, kui Pärtel jälle nokitses rehe all rehade kallal, otsis Epi ta uuesti üles. Nüüd näis nende vahel juba siginevat sõprus, ja Pärtlil tuli rehapulki lõigata, laps süles — täna ei olnud laps enam takistajaks! Ja Epi tõi välja kogu oma jutuoskuse ja napi sõnatagavara, mis koosnes vaid üksikuist hüüatusist, kuid sellele vaatamata aeti rehe all juttu, aeti mõnusasti juttu.

Töö lõppenud, tahtis Pärtel Epi põlvelt maha tõsta, märkas aga lapse säärel suurt mädapaiset.

«Mis sul siin on?» küsis ta ja nägi, et Epil on paiseid ja vistrikke kätel, ihul ja isegi peas. See pani Pärtli mõtlema.

Ta tõstis lapse maha, riputas rehad seinale ja hakkas sammuma elamu poole, Epi talle järele vantsides. Teel Pärtel tundis, kuis laps pistis käe ta pihku, et minna seda lühikest teed üles rinnakule käsikäes. Köögis said nad kokku Aaloni-emaga, kes aitas Juulal kartuleid koorida.

«Alanaine!» pöördus Pärtel vanaeide poole. «Lapsel on paised — mida see peaks tähendama? Kust ta need on korjanud, tahaks teada?»

Eit vaatas tigedal pilgul Pärtlile, otsides talle löökvastust.

«Lapsel paised!» turtsatas ta. «Ega seda nähta maailmas esimest korda! Võta kas või koerakutsikas kätte, sealt leiad kõike, mis tahad, täisid ja kärni. Noor liha on ablas sigitama.»

Ka Juula tõmbas lapse enda juurde, tõstis ta kleidiääre üles ja veeretas poolalasti last enda ees edasitagasi.

«Jah, lapsel on jäledad paised,» ütles ta. Sõnad kostsid läbi talle suhu nõrisenud sülje. Siis tõukas ta lapse endast eemale.

«Kes teab, mis paised need võivad olla, laps linnast pärit!» kahtles ta ja pühkis oma sõrmi kartulikotti.

«Mis lapsel viga paiseis olla, kui keegi teda ei kasi,» seletas Pärtel. «Laps laseb ümber nagu nõelakott, jookse eest kas või metsa. Kes talle vett või seepi näitab! Elatakse kanadega ülestikku kongis — paise tahab mustust!»

Aaloni-ema vaikis tükk aega, kuigi oli ilmne, et nüüd on tema kord kõnelda. Ta tõmbas räti pisut enam silmile ja pühkis närviliselt suuääri. Siis ta oiatas:

«Mina ei tea, mis ma peremehele kurja olen teinud, et ta mind kiusab ja närib! Ei näe enam valget päevagi sellest ajast saadik, kui Liine-õnnetuke lapse minu kaela tõi. Peremees mitte ei salli last, ennemini sallib koerakutsikat, last mitte! Tuleks ometi surm ja võtaks mu ära — saaks ometi sellest südamevalust lahti. Jumal, kõiguta ometi peremehe kurja südant!»

Ta pea vajus madalale, nuga ja kartul pudenesid põrandale: ta nuttis.

Siis hakkas ta vihast ja haledusest luksuma:

«Sina süüdistad mind mustuses, peremees! Mustuses! Olen neli last üles kasvatanud.... Sina sugugi... ei kurna... oma sõnu, peremees!»

Ta hääl lämbus.

«Ära tõina,» ütles Pärtel mokaotsast naeratades. «Olen ma's öelnud, et sa pole kasvatanud... Pearattad hakkavad sul ka juba segamini käima!»

Ta läks ära tagakambrisse, jättes jutulõnga naiste kätte. Juulal tuli tükk aega vaigistada solvunud alanaist, kes muud ei osanud kui üha aiatada: «Pärtel ütleb, et

mina olen must ja ropp...! Pärtel ütleb, et lapsel on roppuse ja mustuse pärast paised.» Alles tüki aja pärast hakkasid ta silmad tahenema, ta otsis uuesti üles noa ja poolelijäänud kartuli.

Pärtli sõnad aga läksid Aaloni-emale sügavasti südamesse. Mõne päeva pärast märkas Pärtel, et ta kapp on segi pillatud.

«Kes mu kapi kallal on käinud?» küsis ta õelt.

«Mina,» vastas see. «Otsisin Aaloni-eidele püssirohtu.»

Ja ta seletas, et Aaloni-ema oli toonud naabrinaiselt paisesalvi, mis koosneb seitsmest vahendist — puudunud vaid püssirohi.

«Nüüd läheb nõidus ja posimine lahti!» kukkus Pärtel kurjaks. «Nüüd tahetakse laps ära tappa ja tapetaksegi, seda me näeme!»

Ta sai Epi väljast aida kõrvalt kätte, kus ta mängis karjatüdrukuga. Jah, lapse paiseid ja vistrikke oli juba määritud mingi kollase ainega. Sõrmeotsasuurusi kollaseid täppe olid tihedasti täis ta sääred, käed ja selg.

«Jookse, Anni, saunatare juurde ja ütle Aaloni-emale, et ta lapse paised rahule jätaks, muidu ma kihutan talle seadusesilma kaela! Ka Kõrvitsa-naisele! Et ta silmapilk saadab oma nõiarohu siia minu kätte!»

Karjatüdruk jooksis alla ja jäi sinna tükiks ajaks. Kui Aaloni-ema peremehe käsku kuulis, hakkas ta vihast värisema: jälle teda kiusatakse! Ei sallita paiseid, ei lasta neid ka ravida!

«Ütle peremehele, sellele vanale kõõmakõrvale, et jätku ometi kord õnnetu lesknaine rahule! Ma tean, ta tahab seda rohtu oma kurja südame peale. Aga mitte ma ei anna, mitte ei anna!»

Kui karjatüdruk oli juba saunakambrist väljas, hõikas Aaloni-ema ta poolelt teelt tagasi ja seletas:

«Ära ütle ühti peremehele, et ta tahab seda rohtu oma kurja südame peale. Ütle parem, et rohi on otsas, et Kõrvitsa-naine tõi seda ainult näputäie.»

Muidugi seletas karjatüdruk Pärtlile kõik, mis ta saunatares kuulis. Ometi pidi Aaloni-ema juba teisel päeval nägema, et Pärtlil pole kivine süda, et ta on muutunud lapse vastu leplikuks. Sest Aaloni-ema sai Pärtlilt kindla käsu tulla mäele ja võtta laps kaasa: neile raken-

datakse hobune vankri ette ja saadetakse alevikku arsti juurde. Rahagi annab Pärtel omast taskust.

Aaloni-ema oli jälle nutu piiril, seekord meelehärdusest. Ta unustas otsemaid pahandused, mis olid hõõgunud nende vahel kevadest saadik.

«Olime naakas, mis olime,» mõtles ta endamisi, «aga kui on vaja, annavad mõlemad südamed järele. Inimesed mõnikord ei mõista üksteist: üks mõtleb head, teine peab seda kurjaks.»

Nii arvas ka Pärtel, et Aaloni-ema ei anna ikkagi järele, isegi nüüd mitte, sest kui teda tööle kutsuti, tõi käsuviija sõna tagasi, et eit on hädine ega saa temast tulijat. Siis läks Pärtel jälle ise alla vaatama, mis sel eidel õieti häda on.

«Pärtlike, peremeheke,» haletses vanake. «Ma tõesti hüppaksin sulle appi, aga mu kondid on nagu tina täis, mitte ei jõua neid tõsta. Olen ju ka tuituvana, olen muruvana! Ajan õnnistegija ees küüned püsti: ma tõesti ei jaksa!»

Neil päevil oli ta jälle käinud keppidega. Ja tal oli üksi igav all saunakambris, sest laps püsis nüüd enamasti päevad läbi mäel. Kui ta mõnikord üle aia koplisse tõsteti ja kästi alatarre vanaema juurde minna, hakkas laps nutma ja jäi halemeeli seisma. Siis laskis Pärtel ta uuesti õue tagasi tõsta.

Nüüd, kus Pärtel oli hakanud last hoidma, kiindus laps omalt poolt temasse veelgi enam. Ta peaaegu ei kuulnud ega näinud teisi peale Pärtli. Kui ta saunatarest mäele pääses ega leidnud oma lemmikut, kippus ta päevarõõm kaduma. Ta leppis ka Juulaga, kuid see sõprus ei läinud talle kaugeltki nii sügavale südamesse.

Üldse ei tahtnud Epi enam kitsas saunakambris elada. Hädavaevu saadi talle hommikul vatike selga, kui ta tuias värava taha. Mõnikord pidi ta seal kaua ja kannatlikult ootama ning endast jorulauluga märku andma, nägu väravapulkade vahel, näpp suus. Aaloni-ema ei mallanud teda üle aia aidata, sest ta kartis, et laps võib inimesed mäel ära tüüdata.

«Häda on selle lapsega,» kõneles ta Juulale, võib-olla koguni meelitamiseks. «Saad talle hommikuti kleidi suure surmaga selga, pugnitsad kinni — tema kohe uksele ja

muudkui välja ja välja! Hoiad, mis hoiad, aga varsti pageb ta sul ikkagi silma alt nagu nõel: näe, juba ledib mäe poole mis jõud jaksab. Ei võta enam suutäie ivagi minu käest vastu, punnib kõik suust välja, äh, äh! Juula, kes teile küll kõik selle hea tagasi mõõdab! Söödate ja joodate seda vaesekest, nagu oleks see teie oma lihane laps!»

«Mis nüüd mina!» ühmatas Juula. «Aga Pärtel küll ei jäta teist rahule: jääb laps mõnikord kauemaks alatarre, siis muudkui silmad malkavad sinnapoole.»

Nii süvenes Pärtli ja Epi sõprus jõudsal sammul.

Kui laps tuli saunatarest mäele, siis oli esimene mure viia ta tagakambrisse ja anda talle süüa. Topsitäis piima ja tubli võileib, see oli lapsele naljaasi, oli ainult tilk vett ta ümarale kõhukerisele. Laps pidi end iga kord täis pillima, kuni luksudeni.

Õhtuti saadi ta hädavaevu alla vanaema juurde, kuigi ta muidu oli väga leplik, ei ajanud kiusu ega jonni; ta ei vajanud valvakat hoidmist ja leppis kõigega — kui aga sai olla Pärtli juures.

«Kes teab, mis ta sellest Pärtlist nii hullupööra hoiab!» arutasid teised. «Hommikust õhtuni vantsib ta tema järel, ei lähe see tüütavaks lapsele, ei lähe see tüütavaks Pärtlile. Pärtel on muidu suurte inimeste vastu okkaline nagu siil, aga näe, laps juba mässib ta sõrme ümber.»

Juula tundis oma venda paremini kui teised, tema seda muutust ei imestanud. Ta teadis, et vend on jäänud siin võõras külas ja vallas liialt üksildaseks. Pärtel oli üldiselt raskemeelne — mitte üksi tema, vaid ka Juula ise — ja kui tal tuli lõpuks veel lõhe naisega, tõmbus ta kõikidest tagasi nagu tigu oma karpi. Visa oli purunema see kivistunud kest ta hinge ümber. Kuid laps ise hakkas hoidma Pärtli poole ja otsis temaga sõprust. Olid esimesed raskused võidetud — lapse poolt, siis hakkas järele nihkuma ka Pärtli süda. Pealegi oli laps sama hästi kui täielik orb, isatu ja ematu, ja juba see pidi murdma näiliselt õela meele.

3

Kord õhtu eel võttis Pärtel Epi endaga kaugele heinamaale kaasa. Äsja oli sadanud äikesevihma ja veel praegugi helkis selge taevalook eemal pilvedes ja siputas sealt vikervihma. Kaasik lõhnas soojas niiskuses, lehed olid värskelt rohelised nagu kevadel. Linnud vidistasid üksteise võidu, nagu oleks metsas mänguvalmis seatud suurt orkestrit. Ühtesoodu piibitas heinatirts, silp-salpis lehelind, punapütt hirnus just nagu sälg. Õhk kirendas piiripääsukestest, kes noolisid liugu, ikka üles ja alla, üles ja alla — tsiu-tsiuu! Ja polnud lõpul oma pideva tööga see igavene saagija rääk, kes ei lase ju sõba silmale isegi öösel.

Püksisääred üles keeratud, püüdis tumm Kusta jõe veeres vähki. Ta kõrval rohul nagises ja liikus märg kott. Kui Pärtel jõudis lapsega ta juurde jõekaldale, oli tummal palju näitamist ja ähkimist. Kui põhjakahv tõi nähtavale mitmepealise vähipesa, hoidis Kusta kahva tükk aega lapse ees ja laskis tal imetleda ennenähtamatuid elukaid.

Nad mõlemad õiendasid oma mõtteid kätega ja häälejuppidega — tumm ja laps, sest kumbki neist polnud suurem kõnemees. Kuid õnnelikud olid nad siiski mõlemad. See päev oli ka Pärtlile nii ilus ja meeldesööbiv nagu ei ükski ta elu viimasel kolmandikul.

Tõendasid teised ja märkas ka Pärtel ise, et ta oli muutunud viimasel ajal elutahtelisemaks ja elurõõmsamaks.

Ühel pühapäeval istus ta aias suure pärna all pingil, Epi ta juures, — samal pingil, millel ta kevadel nägeles Aaloni-emaga Epi ulualuse pärast. Nüüd on sellest möödunud vaevalt kolm kuud. Kui palju on elu selle lühikese aja jooksul Koksi-Jaanil muutunud! Raudne tupp Pärtli südame ümbert on pudenenud.

Ülal pärna ladvas siristas võsaraat. Kui soodne oli ronimiseks vana puu haraline tüvi! Nagu ulatuksid kärbise pulgad üksteise järel üles latva, et sealt alla külale vaadata.

Nüüd oleks Pärtel tahtnud ronida sinna latva, et näha, mida tehakse Koksi-Jüril, Koksi-Koksil, Koksi-Märdil. Ja kõnelda oleks ta tahtnud oma üleaedsete peremeestega,

vesta nendega mõnusat pühapäevajuttu. Oleks tahtnud lüüa vaba pilgu kaugemale oma talust, oma talu kitsastest piiridest, ja seda mitte nagu piilur-sõdur kindluse tornist. Sest mõnikord turgatas Pärtlile pähe veider võrdlus, et meie talud on nagu riigiüksused üksteise kõrval: igaühel oma kindlus, igaüks oma naabritega vimmas. Nüüd tahaks Pärtel lüüa pilgu neile taludele mitte kui vaenlane, vaid kui sõber.

Pärtel tundis väsimust ning ta oleks meelsasti teinud rahuliku pühapäeva-uinaku. Ta tõi kambrist vaiba ja padja, asetas need aeda põõsa alla vilusse. Ka Epi heitis ta kõrvale ja lebas rahulikult maas. Ent kauaks? Juba tulid tal mängutujud, ta ronis Pärtli kukile ja tallas teda nagu õlekubu. Pärtli unevaev oli siiski suur, ruttu vajusid ta silmad kinni, ja tunniks sigines aeda vaikus.

Kui Pärtel ärkas, oli päike juba magaja põõsa tagant üles otsinud. Kus on laps? mõtles Pärtel kohe ja imestas ise, et mis küll oleks, kui Epi läheks Koksi-Jaanilt minema. Kas jääb siis talu tühjaks ja vaikseks, nagu oleks surmavikat siit üle käinud? Surmavikat? Või veelgi enam — kui Epi sureks...?

Pärtel tõusis püsti, tegi aias väikese ringi. Külast kostis hobuste hiuklemist ja hirnumist — seal vist kimpsles Koksi-Jüri täkk. Varsti tõusis suureks ka koerte kisa. Maa müdises ja täku möirgavad hirnatused hakkasid kostma üsna Koksi-Jaani aia tagant. Külas olid tõepoolest hobused lahti pääsenud ja tallasid nüüd viljapõlde, koerad ja mehed nende kannul. Kuna läbi aiaäärsete põõsaste oli raske nurmedele näha, ruttas Pärtel ukse ette õue. Ta kartis, et koplist võiksid lahti pääseda ka tema hobused.

Seitsmepealine hobusekari kihutas mööda põlde, tallates vilja pahmaks. Nende hulgas raius, kimpsles ja kemples Koksi-Jüri must täkk, kes oli nähtavasti tallist lahti pääsenud, külla jooksnud ja tarasid purustades vabadusse päästnud ka üleaedsete hobused. Seal neid oli nüüd kõigelt kolmelt Koksilt, puudusid vaid Pärtli omad. Nähti külamehi valjastega viljaveertel hobuseid piiravat, püüdes neid koju juhtida. Asjata. Erutatud ja vihase täku perutatud kari lendas kui võitlev ratsasalk mööda

avaraid nurmi. Linaväljadesse jäid laiad, haigutavad vaod.

«Mine sinna redelikuhja juurde ette!» hüüdis Pärtel aiaotsast üleaedse poisile. «Siis jooksevad nad mööda teed minu õue.»

Hobusekari kihutas tõepoolest mööda külateed Pärtli õue. Aga kui Pärtel lõi pilgud sinna, tardus ta ehmatusest. Mis ta nägi, oli hirmsam kui ta suutis kujutleda: kopli aia ääres seisis Epi! Seisis teel, aga eemalt kihutas sama teed mööda metsikuks muutunud hobusekari. Mõnekümne sekundi pärast jooksevad nad lapsest üle, tallates ta surnuks.

Endale aru andmata sööstis Pärtel aia otsast maha. Ta esimene mõte oli — kambrisse püssi järele! Püssi järele, et kihutada hobustele vastu, et tulistada nad seisma või surnuks. Siis aga meenus talle, et püss on seinal tühi, ja et seni kui tema selle kätte saab, oleks laps juba ammugi lömastatud.

Ta sööstis õuerinnakult alla, karjudes kõigest jõust, käed laiali, nagu tahtes nõnda peatada pööraste hobuste salka, kes kihutas teed mööda üha lähemale ja lähemale, nii et maa tümises.

Maksis tal hüüda Epit, et see jookseks teelt kõrvale! Laps polnud veel nii tark, et oleks osanud seda teha. Ta oli küll hakanud Pärtlile vastu jooksma, kuid kuuldes meeletut kisa, sattus ta ärevusse, teadmata, mis ette võtta. Ta komistas ja kukkus teele.

Maa vastutormajate vahel vähenes nagu kahel kiirrongil, mis sööstavad hetke pärast teineteisesse. Pärtli hirmunud silmad ei näinud enam hobuseid, vaid värviliste laikude üldkogu, — musta, punast, valget. See oli temast kümme korda väledam. Veel hetk, ja — enam ei tõsta Pärtel last elavana rööbaste vahelt välja.

Aga siis lõid hobused hetkeks jamelema, jooksid rüsinal kokku, raiudes eest ja tagant. Kuigi see seisak oli lühike, haaras Pärtel hirmunud Epi käepihtide vahele! Veel hetk, siis hüppab ta kabjataprite eest kraavi, laps süles. Ent juba kihutasid hobused neist mööda ja tormasid ühes koertega metsikul ajul üles õuerinnakule.

Pärtel jäi põlvili tee veerde, hoides ehmunud ja kisen-

davat last kramplikult kaenlas. Ta ei suutnud tõusta, kuigi ta end pingutas.

Ta pea oli raske nagu nui, mõtted kippusid seisatama. Tuli kokku võtta viimne jõud, et libistada end tee äärde kraavi. Sealt ta ajas enda teisele pervele põlvili, tõstis lapse üle kopliaia saunatare kõrvale. Laps oli päästetud.

«Mine... jookse vanaema juurde...!» lõõtsutas Pärtel teispoole aeda lapsele. «Mine!»

Ta hoidis käega teibast kinni. Aed näis siit olevat liiga kõrge, et Pärtel ise oleks suutnud sellest üle ronida. Ta komberdas mõned sammud kraavi mööda edasi ja leidis koha, kus ta alumise rooviku alt koplisse mahtus. Jalad veel aia alt kraavis, jäi ta kummuli pehmele soojale murule, käed vaheliti kuklas, mis ruskas verest.

Kui Pärtel jälle silmad avas, leidis ta, et ta polnud enam kummuli koplis aia all, vaid oma toas voodis. Päike pidi vist juba loojuma, sest kamber oli täis mahedat kollakat valgust.

Ta voodi ees toolidel istusid kolm vanakest, näod kõikidel tõsised, murelikud.

Pärtel püüdis end liigutada ja pöördus voodis küljeli, et sellest palavikunägemusest vabaneda. Kuid need kolm olid visad hajuma, need kolme Koksi peremehed.

Üks neist naeratas tõelise inimesena ja pani käe Pärtli õlale. Pärtel tundis selgesti Koksi-Märdi peremehe kämbla raskust. «On sul parem, Pärtel?» küsis mees, väristades oma hallikirjut lesthabet, — küsis väga soojalt ja osavõtlikult, nagu kõneleks ta surijaga.

«Minul?» küsis Pärtel imestades, ja veendus nüüd, et ta voodi ees istuvad tõepoolest kolme Koksi peremehed. Kuuldes õnnetusest, mis oli juhtunud nende lahtipääsenud hobuste läbi, olid nad rutanud Pärtlit vaatama.

Lamp põles laual, ja nagu selgus, oodati arsti.

Pärtlile saabus pikk põdemisaeg. Kaua vaevles ta peapõrutuse tagajärjel linnas haiglas, kaua loksus kodus jala peal. Suvest oli saanud sügis, tuule-ema tantsis juba aias puude vahel, nurmedel, metsas. Ja ööd olid muutunud pilkaselt pimedaks.

Aaloni-ema käis sageli mäel oma nelja puise jalaga ja iga kord nuttis ta suvist õudset juhtumit mäletades.

«Kui poleks sind olnud, Pärtel . . .» alustas ta ikka ja jälle. «Kui poleks sind olnud . . . Pärtel . . .»

Kui ta vanad jalad lubasid, käis ta külas, ja ka seal keerles ta jutu peamine sisu Pärtli ümber, kelle kiitmiseks tal nüüd puudusid sõnad: mõttejätkuks tuli tal iga kord niisutada rätinurka. Ta oli liigutatud ka see-üle, et Pärtel ei pillu neid kevadel saunakambrist vaestemajja, kuigi neist pole korteripäevade tegijat ja töölkäijat. Kõnelemata sellest, et Epi elas ja sõi nüüd aina mäel ja ka temale, Aaloni-emale, saadeti alati üht-teist kausi või kruusiga.

Aaloni-ema juba õiendas oma väikeses ussaias, et kevadel sinna jälle kapsaid-kaalikaid istutada ja mulda tippida ka päevalilleseemneid, neid saunatare põliseid lemmiklilli. Iga labidatäie pööras ta kummuli visalt ja suuri vaevu, aga ta tegi seda rõõmu ja armastusega, nagu oleks see maa nüüd jäädavalt tema oma.

Ometi ei saanud Pärtel seekord pidada oma sõna — jätta Aaloni-ema ka edaspidi saunakambrisse. Sest ühel sügisesel hilisõhtul, kui Juula läks last ööseks alatarre viima, valgustades poriseks tallatud teed rehelaternaga, leidis ta, et saunakamber on pime ja külm. Aaloni-ema lebas voodis vaiba all ega kuulnudki tulijaid. Ei kuulnud ärgata ka siis, kui Juula teda õlast raputas.

Kähku lipsas Juula saunakambrist välja ja ruttas pooljoostes tagasi mäele, laps süles.

«Mis nüüd?» küsis Pärtel, tulles talli juurest.

«Aaloni-ema on surnud!»

«Surnud?» kordas Pärtel ja lisas pärast lühikest mõtlemist: «Siia tallu see surm kipub tänavu päris vägisi. Lapse tahtis ära viia, siis minu! Aga meid ta ei saanud. Nüüd ta võttis selle kõige nõrgema ja väetima. Olgu pealegi, vii laps tagakambrisse ja pane ta minu voodisse. Tema jääb nüüd meie juurde, teist aset sel vaesel ju enam pole.»

Ta võttis ise lapse Juula sülest ja viis ta tagakambrisse voodisse, kuhu toodi rehetoast parsilt sooje vaipu.

Siis saadeti Käsna Kusta oma naisele järele, et see tuleks Aaloni-ema pesema ja riietama viimseks teekonnaks, sest sedasi oli vanake ise soovinud. Nii ruttaski Kusta oma naisele käsku viima, käies surmauudist seletamas igas teeäärses talus, mille aknaist veel vilksatas tulesilmi.

Õuekellad — koerad — ulusid ja tillasid sel piuhkpimedal ööl kuni koidikuni.

1934

TEISE EEST

Tänaval, vanakraamikaupluse akna all jäi keegi noormees seisma, vaadates ükskõikselt aknale pandud kaubakoli. See noormees oli Peep Lõo, Jakob Mesilase vanakraamikaupluse uus müüja. Igal hommikul ilmus ta aegsasti kaupluse ukse taha, oodates selle avamist. Ta ei kasutanud veel sissepääsuks õuepoolseid koridorikäike, sest ta vahekord peremehega oli veel küllalt võõras. Ja nüüd, kui Lõo oli mõned korrad tänaval edasi-tagasi jalutanud, käed selja taga, kuuldus kauplusest kolinat. Seespool tõsteti ukse eest raske raudkang maha, riivid löödi lahti ja võti raksatas tühja lukuauku. Siis tõugati kaks roheliseks värvitud ja plekiga löödud uksepoolt pärani lahti — vana Mesilase tüse kogu seisis trepiastmel, vestiväel, särgivarrukad üles kääritud, käsivarred jämedad nagu atleedil.

Peep Lõo oli esimene tervitaja:

«Tere hommikust!»

«Tere . . . ommukust!»

Lõo ruttas kaupluse laoruumi, tõmbas seal endale sinise töökitli selga ja tuli tagasi leti taha. Ta otsis üles vana vaskse teemasina ja hakkas seda parandama ning puhastama.

Mesilane istus kassalauas ja kuivatas taskurätiga oma higiseks muutunud härjaturja ning kiilaspead kõrvaäärsete juukseudemete vahel. Mõlemad istusid tükk aega vaikides, Mesilane aeg-ajalt Lõod kõõritades. Ta polnud oma uue müüjaga kõigiti rahul, sest tema arvates oli see vanakraamikaupluse jaoks ülearu peen ja lihvitud. Ka

ei osanud ta rahvaga küllalt ladusasti kaubelda ja küllalt libedasti lobiseda. Mesilase meelest oli ta selli kohta liiga lühikese jutuga. Alles paar kuud töötas ta Mesilase kaupluses müüjana, kuid juba haudus peremees mõtteid tema vallandamisest ja uue müüja palkamisest. Paar korda oli Mesilasel olnud isegi jultumust pista oma käsi Lõo taskusse, kui äri suletud ja Lõo lahkumas, et veenduda, kas ta sealt mõnd kauplusest näpatud asja ei leia. Kuid ei leidnud ta midagi seesugust.

Ka täna kaupluse kassalaua taga istudes pidas Mesilane endamisi aru, kas ta ei peaks Lõo vallandama.

Siis küsis ta äkki nagu mõni nuhk:

«Kust sa endale selle armi kaela peale said?»

Ja vaatas altkulmu üle prillide, hääl pisut kähisev, nagu oleks tal ravimatu nohu ja köha.

«Sõjas! Lahingus!» vastas Lõo, jätkates teemasina haljamist.

Mesilane ajas enda imestades sirgu:

«Nonoh, või lahingus, nonoh! Otse tules kohe?»

«Mitmes tules!» — ja Lõo tõmbas kuuevarruka üles ning näitas kuuliarmi ka küünarnuki piirkonnas.

«Kui kergitada särgisaba, küllap leiad sealtki midagi näidata,» torkas nüüd Mesilane, nagu oleks ta kade, sest tema oma ihu oli armidest täiesti puhas ja puutumatu.

Lõo sülitas riidelapile ja jätkas teemasina nühkimist.

«Praalid, poiss! Kelkima pistad!» urises Mesilane tüki aja pärast. «Mõõtu tuleb pidada, mõõtu pidada!»

Nagu näha, oli Mesilase ja Lõo vahekord niisugune, et Mesilane ütles Lõole s i n a, Lõo aga Mesilasele t e i e. Ning uuesti heitis Mesilane hindava pilgu sellele peaaegu kolmekümneaastasele kõhetule, valkjate juuste ja kahvatu näoga sõjaveteranile. Temas peitus Mesilase arvates nagu midagi salapärast, ja tal olid liiga pikad ja kahtlased sõrmed. Need võisid olla pimedas väga paindlikud ja osavad, kui suuremad saagid silmapiiril... Juba mitu korda oli Mesilasel mõttes Lõolt isikutunnistus nõuda ja seda pisut lähemalt uurida... Et on see ka kõigiti korras... Et järsku on mees tulnud vanglamüüride vahelt, võib-olla koguni ü l e müüride...

Peep Lõo ei tundnud end vanakraamikaupluses kaugeltki õnnelikuna. See ala polnud talle sobiv ega pakku-

nud midagi huvitavat. Pealegi oli ta töötasu ainult väike hädapalk.

Mõnikord, kui Mesilane oma vana mapi kaenlasse pigistas ja asjaõienduste pärast Lõo üksi kauplusse jättis, tundis Lõo veelgi enam räpase kaupluse vastikust. Sellesse kahte ruumi oli kokku toodud niisugust kili-koli, et see näis otse haisevat, näis olevat täitanud. Laes, otse pea kõrgusel, rippus vanu lampe, muusikariistu, ämbreid, ülikondi, kleite, mantleid, nööri- ja ketikimpe, — igasugu koli, mida oli võimalik naela otsa riputada. Nende all oli madalaks jäänud ruum üleni täis mööblirämpsu — kappe, laudu, toole, nende peal hunnikus vaipu, raamatuid, karusnahku, pilte, nõusid, iluasjakesi. Et ruumi pisut hubasemaks muuta ja meeltki lahutada, pani Lõo mõnikord grammofoni mängima, kuid vanade ja kulunud plaatide inetu kähisev hääl suurendas siis veelgi enam tuska. Ja Lõo tundis end õnnetuna, elust lahtirebituna, kuhugi tühjale saarele heidetuna.

Mesilane ise oli oma kauplusest ja kaubast teisel arvamusel.

«Kolil on oma väärtus, noormees,» seletas ta mõnikord. «Saepurugagi võib tuhandeid teenida — kui sul ainult on olemas nupp! Igal mehel aga seda ei ole!»

Kord tuli kauplusse räbaldunud ning kasimatu mees ja tõmbas taskust välja elektripirni.

«Kas põleb?»

«Põleb!»

«Kust sa ta sisse hingasid?»

«Kuidas . . . sisse hingasid . . . Lamp on oma!»

«Palju tahad?»

«Tühja midagi! Ise maksin krooni, ära annan viiekümnega.»

«Mitte viiekümnega, vaid — viiega!»

Aga lauale viskas Mesilane siiski kümnesendilise. Mees urises ja põrnitses seda väikest münti, kuid lõpuks pistis ta selle siiski tasku. Sest äri tegid selle väikese tehinguga mõlemad — üks vähem, teine rohkem.

«Nüüd sa nägid oma silmaga, noormees, et ka kolil on oma väärtus! Mis puutub minusse, kust see suli selle pirni sisse hingas! Kui ka sina kord oma kaupluse uksed avad, siis tee samuti!»

«Tänan!» urises Lõo.

Vanakraamikauplus on koht, kuhu kõik vaesuse ja viletsuse niidid kokku jooksevad. Enamikus oli see kolu siia kokku toodud rahahädaga, ja ostjadki olid siin omakorda kehvikud, kellel uue asja ostmine käis üle jõu. Iga sent oli siin kallis — nii eseme müüjal kui ka ostjal. Siin liikus tihti maalt endistest mõisahäärberitest linna loksunud ja kehvunud aadlikke, küürakaid ja vanu — suurte punaste pungsilmadega minevikuinimesi.

Viimasel ajal oli hakanud Mesilase kauplust külastama keegi proua Kivi, kes oli hiljuti lesestunud ja kandis nüüd musti leinariideid. Mees ei jätnud talle mingit kinnisvara, ei sularaha ega pensioniõigust. Surm tuli äkki, ja päevapealt asusid vaesus ning mured lese majja. Tema ainukeseks varanduseks oli toakraam, väikesed ilu- ja ehteasjad. Neid aga näis tal olevat üsna rohkesti ja üsna hinnalisi, sest ta mees oli olnud tüürimees, sõitnud kaugeid mereteid ja võõrsilt mõndagi kaasa toonud. Nüüd need ehted hakkasid valguma võõraisse kätesse. Leili Kivi oli, nagu näha, väga saamatu, haiglane ja eluvõõras inimene, pealegi ilma ühegi kutseoskuseta. Mesilase kaudu oli ta juba vabanenud mitmest hinnalisest esemest, kuid veel praegugi oli tal neid tema juures müüa. Ta käis peaaegu iga päev Mesilase kaupluses, läbematu ja närviline, hirmul oma tuleviku pärast. Sageli jutustas ta midagi mehest, ja ütles nukralt — valusam kõigest olevat talle see, et mees oli surma saanud sadamalinna joogikohas, kakluses. Ja ta tõendas:

«Ta polnud joodik ega kakleja. Ta kaitses rinnaga oma sõpra. Ta langes oma sõbra eest...»

Mesilane istus hiirvaikselt puldi taga ega lausunud midagi. Tema oli seda juttu juba korduvalt kuulnud, tema uskus seda vähe. Tema suhted lesega olid puhtärilised, mitte hingelised. Ilusa vahekasu annab talle kindlasti lesknaise mööbel, mille see oli tema ärri müüa toonud. Ja see vahekasu osutub võimalikuks ainult seepärast, et tüürimees Kivi sai surma Marseille' sadamakõrtsis, kakluses... Ta pakkus lesele mööbli eest ainult seitsesada krooni, kuigi tal oli teada ostja, kes maksaks talle selle eest tuhat viissada.

Õhtul läks Mesilane tükk aega enne kaupluse sulge-

mist välja, ja tulles hiljem tagasi, oli ta juba joobnud. Ta seletas Lõole:

«Mul oli ennist räbal tunne siin kõhu otsa juures. Astusin baari. Nüüd läks paremaks.»

Viin oli ta muutnud jutukamaks ja näiliselt isegi sõbralikumaks.

«Lööme kongi uksed kinni ja... sõidame pisut ööelu vaatama. Lähme, loputame natuke kõri! Minu arust me kööritamegi liiga palju teineteisele, just nagu metsikud murdjad! Mispärast sa ei võiks mulle vennaks olla, sest vanemad ei tihanud sulle venda anda, olid nähtavasti väga kasinad ja kokkuhoidlikud inimesed. Minul oleks hädasti niisugust inimest tarvis... niisugust, keda võiks täiesti usaldada... kes suud oskab pidada... kelle kõrvad ei ole iga tühja sõna juures kikkis!»

Ta vedaski Lõo baari.

«Kuidas sulle meeldib proua Kivi?» hakkas Mesilane varsti Lõod usutlema. «Ilus eit, mis? Kas võtame auto ja sõidame tema juurde? Vaatame järele, mis ta kannab neist leinahilpudest ühe liiderliku laevamehe pärast. Las kõrvaldab kord selle musta räbala näo eest ja laseb meestel silma vaadata.»

«Ei, sinna ma küll ei taha minna,» vastas Lõo.

«Miks? Kui mitte sinna, siis kuhugi mujale. Aga siit me liigume edasi!»

Mesilane hõikas auto, ja nad sõitsid mingisse kõrvaltänavasse suure kasarmutaolise puumaja ette. Hämaralt valgustatud esikus jäid nad elanike nimetahvlit lugema.

«Ahaa, korter üheksa, kolmandal korral!» hüüatas Mesilane.

«Aga seal elab ju... Leili Kivi!» ehmus Lõo.

«Aga nimelt Leili Kivi!» praalis Mesilane. «Rõhume aga sisse, julgust, poiss! Mis ta leinab sellest merehulgusest ja käib ringi nagu uppunud kass, mustad hilbud ümber.»

«Ei, mina sinna ei tule, härra Mesilane!»

«Mispärast olen ma härra Mesilane?» hüüdis Mesilane. «Kas ma ei ütelnud sulle ennist, et mu nimi on Jakob ja mitte härra Mesilane! Õpi see nimi korralikult pähe! Läki!»

«Mina ei tule!»

«Ära tule! Närts oled!» — ja Mesilane andis Lõole müksu roiete vahele. Ta hakkas pooljoostes üles ruttama, puutrepi kolisedes ja kiuksudes.

Natukese aja pärast kuuldi teda ülal kolmandal korral klaasuksele koputavat, õigemini küll taguvat. See nõudis temalt tükk aega, enne kui klaasukse tagant pitskardin kõrvaldati. Kas nägi ta õieti? Leili Kivi, kes seisis teisel pool klaasust, oli pigemini vaim kui inimene: kortsus ja kössis nagu saja-aastane, silmad pealuusse vajunud, juuksed kuluhallid. Pigemini vaim kui inimene! Ja alles tüki aja pärast taipas ta oma viinast uimastatud mõistust kirudes, et see seal klaasukse taga pole mitte Leili Kivi, vaid tema ema.

«Jube inimesetükk,» mõtles Mesilane puristades. Ja ütles siis: «Noh, avage ometi uks, ega ma inimesetapja ei ole, et te mulle niisuguse hirmunud näoga otsa vahite! Laske sisse, mul oleks noore proua juurde asja.»

Ema värisev hääl ukse tagant teatas, et ta tütar pole kodus.

«Aga mis ta siis hulgub nii hilja väljas?» hakkas Mesilane manitsema. «Õige inimene ja õige naisterahvas istub sel ajal kodus. Ta peaks iga silmapilk tagasi jõudma. Laske ma tulen sisse ja jään ootama. Olen tema vana tuttav ja sõber, ja kui sellest veel vähe peaks olema, siis isegi — tema heategija . . .»

Aga teda ei lastud nüüdki sisse. Ja kui ta lõpuks hakkas kolistades tüütavaks minema, avati naaberkorterite uksed ja nähtavale ilmusid matsakad mehekogud. Nüüd ei jäänud Mesilasel muud üle, kui vanaproua ees vabandada, kübarat kergitada ja trepist uuesti alla taaruda. Kuid alt olid juba kadunud Lõo ja auto.

Täis kurja sappi ja tasumismõtteid, vajus Mesilane hämarasse põiktänavasse ja hakkas seal tülitama üksikuid naisjalutajaid.

Kuigi Mesilane oli Lõole eile õhtul peale ajanud oma Jakobi nime, pöördus elu järgmisel päeval äris endiselt vanadesse rööbastesse. Mesilane oli jälle härra Mesilane, ja vahekord Lõo poolt endiselt tagasihoidlik-ametlik. Ka Mesilane ise ei lausunud palju eilsest joomingust, tähendades, et tema nagu enam ei mäletagi, kuhu nad baarist läksid.

Lõo jätkas endise hoolega uue teenistuskoha otsimist, sest elu siin läks tal päev-päevalt vastikumaks. Kogu see Mesilase vanakraamikauplus oli nagu avalik varguste ja kelmuste pesa. Et nüüd ka Leili Kivi, see elus äärmiselt oskamatu ja kogenematu inimene, saab osava ning musta sisetundega Mesilase küüsis kannatada ja petta — selles Lõo ei kahelnudki.

Ühel päeval tuli Leili Kivi eriti suure halina ja nutuga Mesilase kauplusse. Ta vajas hädasti raha ema ravimiseks, kes oli raskesti haige ja suremas.

«Või emake suremas?» ohkas Mesilane, ja talle kerkis silme ette ühel õhtul klaasukse taga nähtud nägu, tema arvates juba lõust. Seda parem, et niisugune surema hakkab, mõtles ta endamisi. Risu, keda veel arsti juurde viia ja taga nutta!

Kuid ütles:

«Kahju küll, et ta sureb... Aga kui te mööbli hinna seitsmesajale jätate, siis laon teile juba homme selle summa pihku! Siis ma ei saa ise punast pennigi vaheltkasu, aga olgu pealegi — peaasi, et ruum kolist vabaneks.»

Möödusid ainult mõned päevad, kui Leili Kivi tuligi ütlema, et ta müüb oma mööbli seitsmesaja krooni eest. Kui ta sellest teatas, polnud parajasti vana Mesilast ennast kaupluses.

«Ma ei tea, mis ma pean tegema,» kaebles ta. «Ema tuleks arsti juurde viia, aga mul ei ole sentigi taskus. Kui ma teda haiglasse ei vii, sureb ta kahtlemata. Siis jään jumalaüksi maailma.»

Lõo kehitas end piinlikult leti taga. Ta pilgud olid maas ja tal oli tunne, nagu oleks ta naise ees suur süüdlane. Paari sõnaga võiks ta talle teha suure heateo, kuid see võiks maksta tema enda teenistuskoha siin kolikaupluses.

Ta vaatas kaastundlikult naisele, kes istus väsinult ja murtult diivanil.

«Ma võiksin teile midagi ütelda... ainult kui te sellest kellelegi ei räägi...» sõnas Lõo äkki.

Ta õhetas näost, ta peaaegu lõõtsutas.

Naine vaatas talle imestunult otsa.

«Mida?» küsis ta siis ja tõstis leinaloori ääre pisut kõrgemale.

«Teie mööbli asjus,» ütles Lõo. «On vastik, kuidas Mesilane teid petab. Ma tean, tal on ostja valmis, kes teie mööbli eest otsemaid tuhat viissada maksaks!»

«Tuhat viissada!»

Naine otse karjatas need sõnad. Ta tõusis kähku üles ja ruttas leti ette, kummardudes pisut üle letiääre, Lõole lähemale. Siis rääkisid nad edasi poolsosinal, vaevaltkuuldavalt, nagu võiks nende salajutt maksta mõne kaasosalise elu:

«Ütlesite, et keegi maksaks minu mööbli eest tuhat viissada krooni ... Aga — miks siis Mesilane räägib seitsmesajast?»

«Et ise kaheksasada puhast tasku ajada!»

«On see tõsi?»

Leili Kivi sattus ärevusse ja hakkas kogelema.

Ta ei osanud enam edasi mõtelda ega toimida.

«Tänan teid,» ütles ta. «Tänan!»

Tänu — see oli kõige tühisem. Pigemini oleks ta pidanud küsima, mida nüüd edasi teha. Võib-olla on Mesilane praegu väljas saagil, tuleb tagasi ja viskab naise ette lauale seitsesada krooni. Ütleb: ... Siin on teile mööbli eest. Rohkem ma selle eest ei saanud ja rohkem pole see väärtki. Mina iga närvilise naise pilli järgi tantsima ei hakka, — ostuleping on juba alla kirjutatud, taganeda ma enam ei saa! Ajage need paberilipakad tasku! Ja tänage mind viisakalt selle suure vaeva eest! ...

«Andke mulle nüüd nõu, härra Lõo, mis ma pean tegema,» palus naine ahastades.

Ja Lõo ütles:

«Tulge juba täna ühes ekspressidega siia, ja kui Mesilane juhtub äris olema, siis ütelge talle: ... Härra Mesilane, te kurtsite mitu korda, et mu mööbel on teil risuks ees, viin selle nüüd ära ... Siis minge selle ostja juurde ja ütelge: ... Olen kuulnud, et soovite osta mööblit. Mul on müüa mööbel, mis teile meeldis. Tuhat viissada krooni, ja mööbel on teie.»

Naine tuligi kohe oma mööbli järele, ja alles pärast mitmetunnist rasket riidu Mesilasega, sõimu ja ähvardusi, saadi mööbel vankrile tassida ja ära viia.

See oli süngeim päev selles kolikaupluses. Mesilane käis ümber nagu marutuisk, pildus asju käte ja jalgadega, sõimas Leili Kivi kõige ropemate sõnadega. Lõo püsis vait ega võtnud osa oma leivaisa südamevalust.

Teist korda lõi pikne vanakraamikauplusse siis, kui Mesilane kuulis, et mööbel on müüdud samale mehele, kes pidi selle ostma tema kaupluse kaudu — suurte vahekasudega.

«Kes ta kuramuse sinna eide juurde juhatas!» vandus ta. «Niisugune tobe lootsikutüürmani lita! Ei taha enam nähagi selle inimese näolappi! Viskan ta tänavale nagu närtsu!»

Jällegi oli Lõo vait ja vaga ega võtnud osa peremehe murest ja pahameelest.

Aga kui Mesilane seda ränka ärilist hoopi päev-päevalt mitmest küljest uuris, hakkas ta asjaosalisena kahtlustama Lõod. Ja kui ta Leili Kivi kord tänaval kohtas, võttis ta naise ristküsimuste alla.

«Tähendab, — mööbel on teil nüüd õnnelikult müüdud?»

«Jah, müüdud,» vastas Leili Kivi.

«Tähendab, ilusad rahad taskus?»

«Teadagi!»

«Aga palju te oma abilisele maksite?»

«Missugusele abilisele?»

«Või missugusele abilisele! Lõole! Ärge kehitage õlgu! Need asjad on mul juba ammu selged. Lõo ise tunnistas puhtast südamest üles. Ja mis siin salatagi, sain ju isegi aru, kes teil nõuandjaks ja abiliseks oli. Oma paarsada krooni sai ta ikkagi?»

«Ei saanud,» eitas Leili Kivi pisut kõheldes. «Mitte sentigi ei saanud.»

«Aitas ja õpetas niisama?»

«Niisama, mitte sentigi ei tahtnud, kuigi pakkusin.»

Mesilane näris vihaselt huuli. Niisiis — saladus oli päevselge. See lihtsameelne naine reetis oma abilise!

Kui Mesilane kauplusse tagasi tuli, lõi kell parajasti viis. Ta tõmbas välisukse kinni, keeras lukku, tõstis raudkangi sissepoole ette. Siis läks ta tagumisse pimedasse ruumi, kus oli kirjutuspult äriraamatutega, ja kee-

ras elektri põlema. Ta kõneles telefoniga, üsna tasa, justnagu oma pihku.

Vihmamantel seljas, ilmus Lõo uksele, et hoovi kaudu tänavale pääseda. Kuna Mesilane veel kõneles, andis ta käega märku, et Lõo teda ootaks.

Lõo nõjatus uksepiidale, süütas paberossi. Ootas. Telefonikõne lõppenud, puges Mesilane laua ja seina vahelisest kitsast käigust välja ja astus Lõo ette. Ta rapsas Lõo rinnust kinni, pigistas mantlihõlmad tugevasti pihku kägarasse, jõllitas talle vihaselt otsa.

«Närukael!» möirgas ta äkki ja surus Lõo vastu seina. Siis tõmbas tal paberossi suust ja viskas selle põrandale.

«Sa kuradi vurle, taaripea, ma teen su vagaks nagu vagla!»

«Te olete mõistuse kaotanud!» hüüdis Lõo. «Mis teile pähe on tulnud!»

Ta püüdis end Mesilase käte vahelt vabastada, kuid Mesilane hoidis teda peaaegu lennus.

«Närukael, koerarisu!» möirgas ta. «Korja niisugune pätt tänavalt üles, anna talle tööd ja leiba, aga tema hakkab vurlet mängima, äri kahjustama, ärisaladusi lobisema!»

«Esiteks — kõnelge selgemini, teiseks — laske mind lahti!» nõudis Lõo.

Kuna aga Mesilane teda veelgi suuremas vihas vastu seina litsus, andis Lõo talle põlvega tugeva hoobi. Mesilane aietas, laskis Lõo lahti ja taganes kaugemale.

«Kasige välja!» karjus ta siis, näost verimust, silmad punased, jõllis. «Vana lese sokutaja! Aga ilusa tänu said oma rumala abi eest: kõik lobises mulle välja, ja irvitas pealegi! Sülitab sulle näkku su abi ja nõuande eest, — niisugused on kõik naised! Ja nüüd, enne kui ma kolm loen, oled sa siit minu silma alt kadunud ja — igaveseks! Kui sa veel oma kondid üle minu ukseläve tõstad, toon politsei, lasen sulle kumminuia anda, nii et sa enam ei mäleta, kui vana sa oled! Üks . . . kaks . . .»

«M i n a sinu politseid ei karda,» ütles Lõo. «Politsei tuleb kutsuda tõepoolest — teie jaoks! Kas arvate, et ma pime olen ega märka, missugust musta äri te siin ajate, kõnelemata armetute ja õnnetute tüssamisest. Arvate, et

mul on teadmata, mis teile üleeile aita toodi, — kaks koormat igasugust kraami! Tean kõik!»

Mesilane muutus näost lausa siniseks.

«Nüüd minu ärist välja!»

«Mitte välja, vaid nüüd kutsun politsei, nüüd kutsun m i n a politsei!» ähvardas Lõo. «Te olete suur kelm, toores inimene, kes isegi õnnetu lese kulul tahab tohutut vahekasu teenida! Üks niisugune kelm laskis kümne aasta eest minu vanemad pettuse teel oma kodust maanteekraavi tõsta. Liiga kannatlikud ollakse teiesuguste vastu! Tuleks teid mõneks heaks aastaks priileivale saata! Tean, et need kaks koormat kraami, mis üleeile teie aita toodi, lööti üle varustusvalitsuse laost, kus üks teie sugulane teenib laoülemana. Saate pogris oma narid kõrvuti, siis on teil lõbusam!»

«Välja! Hullumeelne! Sa ise saad narid kõrvuti mõne omataolise suliga, aga mind ära puutu!»

«Vaatame järele, kumb meist suli on!» vastas Lõo ja libises kirjutuspuldi ja seina vahelt telefoniaparaadi juurde.

«Telefon jäta rahule!» hoiatas Mesilane.

Vaevalt jõudis Lõo telefoni juurde, hoiatusest hoolimata, kui talle selja tagant rusikaga pähe anti. Ja samal ajal rapsas Mesilane laualaeka lahti ja haaras sealt revolvri.

«Käed üles, lurjus!» möirgas ta. «Jah, olen kelm ja suli ning koormad toodi varustusvalitsuse laost! Õigus! Toodi sealt! On varemgi toodud! Ja seal pole laoülemaks mitte mõni minu «sugulasi», vaid — minu lihane poeg! Vangileivale ei lähe meist kumbki! Saad siit paar tinakuuli kuklasse ja homme, juba homme on sul suu mulda täis! Käed üles!»

Lõo käed tõusid üles, kuid üks neist tõusis taskust ühes relvaga. Ta mõte töötas kiiresti. Ta ei kahelnud, et Mesilane võib ta tappa, et päästa iseennast ja oma poega. Kas jõutakse kunagi selgitada siinse roima õigepale, kui ellu jääb Mesilane üksi? Roimarist Mesilane võib jääda kõikide silmis õigeks ja ausaks kodanikuks, jätkata oma musta äri.

Lõo tulistas. Jõudis tulistada esimesena. Tulistas, et tabada ja halvata Mesilase kätt, mis hoidis ähvardavalt

relva. Ühe lasu asemel paugatasid kaks, peaaegu korraga ja vastamisi ... Lõo vaarus, relv kukkus põrandale ning ta vajus põlvili, põlvedelt kummuli põrandale. Ta küünitas käe põrandal suitseva revolvri järele, kuid siis ta jõud rauges, sõrmed jäid liikumatult relvale ...

Õhtul lebas Jakob Mesilane haavakliinikus, toodud operatsioonilaualt, kus tal õlaluusse peatuma jäänud kuul välja võeti. Sama haigla surnukeldris lebas selili koikul, üks käsi ettepoole välja sirutatud, lahkamisele toodud Peep Lõo laip. Väljas tänaval aga müüdi ajalehti, milledes juba pikalt ja laialt kirjeldati vanakraamikaupluse müüja alatut röövimiskatset Jakob Mesilaselt, kellel roimar teadis olevat suurema summa raha. Haavatud kaupmehel aga õnnestunud pääseda jultunud roimari käest, surmates selle tulevahetusel. Ajalehed tõid samuti roimari ja kallaletungiohvri näopildid.

Õla rängasti valutades lebas Mesilane poolsuletud silmil haiglas koikul. Tema oli nüüd ainus, kes mõtles järele verise roima üle kui asjaosaline, sest teine asjaosaline polnud selleks enam võimeline. Mesilase peamiseks mõtteks oli nüüd, kuidas käituda kohtulikul juurdlusel. Seni olid kõik asjaolud tema poolt, aga küllap võidakse juurdlust sihtida ka tema vastu, süüdistades teda ennast roimas.

Kas oli tema roimar? Lasud kõlasid peaaegu korraga... Mõlemal oli relv käes ja mõlemad kartsid teineteist, püüdsid teineteisest ette jõuda. Ent ... üks sihtis käsivarde, teine südamesse ... Ja üks, kes haaras esimesena relva, oli selle haaranud nimme selleks, et varjata avalikkuse eest oma musta äri ränki tehinguid, et päästa ennast ja oma poega vanglamüüridest ...

Kolmandal päeval hakkas teine laskjaist käima maise elu viimset rada. All surnukeldris tõsteti ta lihtsasse puusärki, siis tuli töövoorimees oma lariseva vankriga, heinamärss istme all, piits pihus. Puusärk paigutati vankrile, tema üle laotati vana luitunud vaip, ja saatjaks tuli voorimehele veel teine töömees. Nad hüppasid kahele poole puusärki ja hakkasid liikuma, jalad rippumas üle vankriääre.

Värava taga tänaval ootasid laiba väljatoomist ainult mõned üksikud uuditsejad.

«Mis siin on juhtunud?» küsis mõni mööduja peatudes. «Miks siin seistakse?»

«Miks siin seistakse! Roimar tuuakse välja ... matta.»

«Lõo! Kas te ajalehti ei loe!»

«Ah ... Lõo!» Ja küsija jäi teiste hulka seisma ning ootama, et näha ühe allakäinud inimese viimset teekonda.

«Eest ära!»

Ja juba jõudis surnuvanker haigla väravast välja. Rahvahulk valgus talle teed andes kahele poole kõrvale. Ootajate hulgas ei leidunud ühtki omast, ühtki sugulast ega tuttavat, kes oleks jäädavalt-lahkujat ta pärispuhkepaika saatnud. Ta sugulased elasid kaugel, isat-emat olid surnud, sõbrad aga jäid temast täna eemale...

Tänav laskus pikkamisi nõlvalt, ja hobune hakkas sörkima tasast sõitu. Ülal kitsa ja sügava tänava kohal kummus hall sügisene taevas, külm ja tuuline. Keegi ei pööranud tähelepanu möödujaile. Kes nägigi puusärki, arvas selle olevat tühja, — sest puudusid saatjad, puudusid pärjad. Kiriku juures nurgal seisis siiski keegi naine mustas, lilled käes, ja ootas surnuvankrit. See oli Leili Kivi, kes tahtis saatjatega ühineda ja omalt poolt lilli kadunu hauale asetada. Kuid temal olid oma mured ja mõtted, ega osanud arvata, et temast möödusid Peep Lõo maised jäänused: ta märkas vaid töövoorimeest lihtsa puusärgiga — küllap see viidi mõnele äsjalahkunule. Sest puusärk oli kaetud räbaldunud vaibaga, ja hobune laskis parajat sörki pärimäge alla.

Leili Kivi pilgud olid endiselt suunatud haigla poole, oodates matuserongi rohke saatjaskonnaga, pastoriga, lilledega, pärgadega. Nii ta jäigi sinna nurgale seisma, kauaks ajaks, lilled käes.

Peep Lõo teekond jätkus. Tänaval ristles sõidukeid. Inimesed tulid ja läksid. Kui paljude südamel nende hulgas lasus avastamata roimi?

Töömehed lasksid lahkunu hauda. Mehed olid palgatud linnavalitsuse poolt paariks tunniks, saades igaüks viiskümmend senti tunnis. Hauakaevamise eest

andis linn välja seitse krooni ja kakskümmend viis senti.

Kääbas sai suur ja liivane, kehvikute ja linnavaeste kõrvale. Kui kolmel töömehel olid labidad juba seljas, põlvitas kalmu juurde üks nende hulgast, mees, kes mõne aja eest oli toonud oma kaks poega kalmistu liivasesse sängi.

Üks hauaküngas oli kalmistul jälle rohkem, niisugune küngas, mis variseb varsti auklikuks, rohtub ja mille rist peagi vajub viltu. Sellest künkast möödus rahvas külmalt ja põlglikult, sest temale jäigi teadmatuks, et tõeline roimar raviti haiglas terveks ja läks tagasi vabadusse, kuna õige ja süütu langes, võideldes ülekohtu vastu.

1935

PEA KUKLAS

Ilmar Okas polnud oma sõpradele sugugi okkaks silmas, nagu seda ehk võiks vihjata ta torkav nimi. Vastupidi, see — liialdusega öeldud — kahe mehe pikkune koljat oli südameinimene ja ta polnud kunagi segatud mõne sõbra peksuloosse, ei algatajana ega abistajana. Linna vana paiukile läinud aednik pidas teda tema solaka välimuse pärast kardetava õunavarga tüübiks: sest iga õunaaia müürist ja plangust ulatub üle ta teravate silmadega pea, iga õunapuu ladvast küünib ta võtma kõige ilusamat ja punasemat õuna, iga aiateiba vahelt mahub ta läbi oma solaka kehaga. Kuid miks üldse Ilmar Okkale külge liimida õunavarga kahtlast tiitlit, kuna Ilmar Okas oli tegelikult noor mitmepalgeline, mitmehuviline ja arenemisvõimeline haritlane. Ta oli oma inimene kunstnike ja kirjanike ringis, oli varem õppinud maalikunsti ja turule lasknud paar luulepõimikut. Näitlejate laudkondade kobarasse kohvikuis mahtus mugavasti tema lai turi, sest teatriseltsi peakoosolekud müttasid Ilmar Okka ikka jälle mõnda toimkonda, kus tal aastast aastasse tuli mängida oraaklit ja musta maagikut. Ja kui veel näpu vahele võtta Ilmar Okka mõneaastane minevik, siis see sidus teda pealegi jõu- ja spordimaailmaga: maavõistlustelt oli ta toonud terve rea võite, kõik küll tagapool teist auhinda, kuigi ta end algul oma pikkade koibadega latsatas otse poolde basseini. Mõned seltskonnakõmu eksperdid kinnitasid, et kui Ilmar Okas poleks oma huvialasid nii mõtlematult jaotanud, siis oleks ta võinud maalijate hulgas seista

esimeses reas. Õnnetuseks, kõneldi, on Ilmar Okas jaotanud oma aju mitmesse kildu, nagu ihne talumees suured kartuliseemned. Sest sellisel jaotamisel juhtub, et väärtusliku iva mõni osake kaotab hoopis oma idanemisvõime, hakkab kõdunema, mureneb tolmuks nagu vana tossupõis. Kuuludes nii mitmesse kunstiringi ja koondisse, oli Ilmar Okkast aja jooksul kujunenud iseliiki tegelane, ei tahaks just öelda, et tegelinski. Kus iial mõne kirjaniku, kunstniku või sportlase aastalõimed näitasid juubelisööre — viitkümmend, kuutkümmend, seitsetkümmend ja nõnda edasi, kus iial oli vaja korraldada sellise sündmuse märkimiseks mõni peoõhtu, oleng-jooming, seal lasus ikka kogu korralduse pearaskus Ilmar Okkal. Kus iial mõni rauk või raugastuja istus loorberipuude vahel, — need puud olid paigutatud ja passitatud Ilmar Okka korraldusel: Ilmar Okkast oli lõpuks kujunenud kutseline ja vilunud juubelimeister, jubilaator.

Kui Ilmar Okas oli tegelnud sellel erialal kümmekond aastat, tundis ta, et ta kätele sadestub laibalõhna. Talle näis, et tema kätetööd seirab mingi saatuslik surmaneedus nagu vaaraode hauakabelite rüüstajaid, sest kes kord oli läbi käinud Ilmar Okka käte vahelt oma juubeliõhtuga, sellele helistati varsti surmakella, mööda okstega märgitud tänavat venis igaveseks suletud kirst meeste turjal oma pärispaiga poole. Ilmar Okas tundis ikka enam ja enam, et see mälestusõhtu on vaid juubilari eelmatus, ja tema, Ilmar Okas, matuste mustatöötegija, — köster, kes loeb oma hädasõnad ja salmid laibale kuni selle peatse üleandmiseni ülemale vaimulikule. Niisiis sõbralik ja tasuv tööjaotus mõlemale, sest ikka jälle otsiti ja joosti Ilmar Okkale järele: juba jälle tuli tellida loorberipuid, leigeks kütta mõni tühi saal, koostada kava, öelda oma lohutussõnad kokkuvarisejale ja kõdunejale.

See pole kaugeltki kerge ülesanne, vaid korraldaja peab lähemalt tundma iga juubilari, seda tükikest elavat hinge, mida ei saa tõmmata hoolimatult ja ühetaoliselt peokorralduste liistule. Juubilarid on sageli nõudlikud ja hellad, ja peab hoolitsema, et neil ei tuleks alla

kugistada appihüüet, mida tahaks kisendada kas või keset halvasti sõnastatud tervituskõnesid.

Ilmar Okas teadis, et kui saabub porine viinakuu, siis langeb talle kaela nii-öelda õnnetu must nädal: siis pühitseb oma kaheksakümne viiendat sünnipäeva keegi kirjanik ... keegi kirjanik, kelle nime ei tahaks meelsasti nimetada, sest igasuguse kumu tõttu võiks tekkida enneaegseid sekeldusi, arusaamatusi, solvumisi. Aga et mõned read eespool sai nimetatud, et selle eelmatuse pidaja on kaheksakümne viie aastane kirjanik, siis seega lipsas üsna mõistetavalt välja ka juubilari isik: meil on ju tegelikult üksainus kaheksakümne viie aastane kirjanik — Ado Lemmits. Pikk ja haruldaselt juubeldamisväärne iga, kuid Ilmar Okas oleks meelsasti pühitsenud Ado Lemmitsa saja-aastast sünnipäeva, nagu mullu kahe kirjaniku oma. Sest sellisel korral puhkavad juubilarid juba ammu kalmistu mullas, ei teki enam sekeldusi, solvumisi, intriige, ülesaamatuid erinõudeid.

Kui kirjanike liidu esimees Ingalt ajas tema kaela aktuse korraldamist, ohkas Okas sügavalt.

«Seekord katsuge ilma minuta hakkama saada,» palus ta. «Edaspidi olen valmis kõik tegema, ajage kaela ükskõik mis, aga seekord ... ma ei taha ... mul on takistusi, ema on haige ja nõnda edasi.»

Kaks tundi vaieldi ja jagati maad, siis juba libistas Okas märkmiku põuetaskust lauale ja hakkas sinna esialgseid mõtteid üles märkima. Arvati, et Okas pidi olema leidnud lohutava võrdluse, vahest umbes järgmise: isegi kõige vihasem pull seotakse laadavankri külge ja toimetatakse laadale, kuigi ta iga vankri kummuli puistab ja segi lõhub. Selline julge eneselohutus võib viia inimese kas või tuleriidale.

Kui lihavad ja mahlakad ploomimarjad panna kuumutatud kuivatusaparaati, jääb neist sõelale vaid luie ümber kuivanud ja kiprunud kuivik. Selliseks kuivanud ja kiprunud kuivikuks oli elu kuivatusaparaat moondanud ka kaheksakümne viie aastase Ado Lemmitsa, kes elas aedniku aiamajakeses kahes suures kambris. Nii, nagu see maja asetses eemal kõrvaltänavas, nii see oli saavutamatu ka moodsale ajavaimule. Oli tarvis heita vaid põgus pilk kahe suure ruumi mööblikolile, et veen-

duda: selles elab tükk minevikku. Ja jätkus ainult mõneminutilisest kõnelusest Ado Lemmitsaga, kui võis samuti veenduda — see on minevikuinimene!

Kõik ta ilusad päevad olid minevikus, olevik tundus talle morni ajatühemikuna, tulevikust ta ei mõelnud muud, kui et ei tuleks surm ja tõbi, hommikust õhtuni oleksid jalas soojad vilttuhvlid, et ahjumürakas igal talvel ära võtaks ainult kaks kuuritäit puid, et hambaahervaremed saaksid jagu toidust, mida ta vana teenija Mari valmistas igasuguste hakkmasinate ja tambitsatega. Kui Prantsuse suur võimukas keiser Punapart igal pildil seisab oma valgete pükstega majesteetlikult harkis jalu, parem käsi põues, pilgud süüvinud eneseармastusse, siis Ado Lemmitsa standardseisang sarnanes nüüd raugana nõrga kaseväädiku omaga, mida tüvele jäätunud lumi hakkab otseti maa poole suruma. Tuttavad ja kolleegid, kes Ado Lemmitsat külastasid, nägid tavaliselt keset kambrit selle lookavajunud kuiviku habrast kuju, pikk hall toamantel seljas, kepp toeks all, jalas igivanad vilttuhvlid, mida luised varbad on pahklikuks vorminud, nagu hakkaksid neist vaglad oma päid välja purema. Tal olid suured peletavad bismarckisilmad, nägu väike ja lahja, kurdu kiprunud, halle juukseid udutas ainult kitsa sõõrina kaelapiiril, kepile toetuvad sõrmed olid pahklikud.

Kirjanduslikud teened Ado Lemmitsal ei puudunud. Kirjanduslukku lähevad ta kaks teost: «Kitsas tee» ja «Adra tagant». Nendes kujutab vanameister meie agraarolusid möödunud sajandi teisel poolel, ja peale probleemi on nad ka stiililt hinnatavad. Suur arv tema teisi teoseid lebas juba ammu tolmukatte all, ja see kate sadestus üha tihedamaks ja paksemaks.

Kuid Ado Lemmits oli oma teostest hoopis teisel arvamusel. Tema ei lasknud ühelgi järglasel enesest kirjanduse kitsal teel mööda sõita, — kangekaelselt nagu mõni maatõugu ruun, kes jookseb kas või tükid taga, aga alla ei vannu, nii tallasid tema tööd ikka teiste lagipeal. Mitte ainult noorena ei kannatanud Lemmits suurusehullustust, vaid ka raugaeas kestis kõik vanaviisi edasi. Ja õnnetuseks Lemmitsale tegi üks tema

kirjanduslik austaja talle siin suuri teeneid — karuteeneid.

Nimelt keegi Viigipuu-nimeline ajaleheluuletuste ja följetonide autor, omamoodi pealekippuv arvustaja, keda seltskonna rasvakihid alati arvestasid.

Viigipuu karuteened kasvasid seda suuremaks, mida enam arenev kirjandus hakkas Lemmitsat tema õigesse ja loomulikku paika suruma — allapoole, tahapoole. Nüüd tegi Viigipuu Lemmitsast eesli lõualuu, millega hakkas tapma uut kirjanduspõlve, toppides lekkivale Lemmitsale kogu aeg päästerõngaid kaela, et ta ei vajuks mitte ainult alla, vaid tõuseks pinnalegi. Et aga nende kergekäeliste ülistuste tõttu hakati Lemmitsat võitlushoos veelgi kibedamalt arvustama, nägi Lemmits oma nüride vaimusilmadega enda ümber ainult sihilikke materdajaid, vaenlasi, kadetsejaid, kaikapildujaid. Ta ise kroonis end kogu selle rämpsu keskel ainsaks õilsaks keskkujuks, süütuks kannatajaks. Mida enam tema turjale aastaid lisandus, seda sügavamale juurdusid temas need veendumused, ja nii pandi rauk vanaduspäevil rängalt vaevlema. Seepärast sadas väikesest aiamajast igasse kaarde sõimu ja laimu, peletades eemale kõik kirjanduslikud sõbrad.

Ühel septembri lõpupäeval oli Ilmar Okas kohustatud külastama seda vana veterani, et talle teatavaks teha auõhtu korraldamise kavatsust ja selleks kaasa tuua tema mõningaid soove. Leplik olla, mitte vastu vaielda, kiita ja ülistada — kõike siiski väga ettevaatlikult, sest rauk on hell, ta kaalutleb ja kahtleb iga kuuldud sõna ja kiituse juures! — sellised olid hoiatavad näpunäited Ilmar Okkale, kui ta saadeti sinna kirjanduslikku aiamajja. Tundus, nagu läkitataks vahendaja kahe vaenuliku sõjalaagri — mineviku ja oleviku — vahele, et sobitada kui mitte lõplikku lepitust, siis vähemalt ajutist vaherahu.

Aedniku sügishall ja tühi aed oli täis madala päikese hääletut ja jahedat valgust, kui Ilmar Okas astus kriuksuvast väravast õue. Veterani onni rõske tõrvapapist katus sinetas kahe kollase vahtra tagant nagu tükike kauget järve, ja nende kahe vahtra vahel nööridel lipendas veterani lapitud pesu.

Lemmitsa bismarcki-silmad olid uudishimust erutatud, kui ta nägi enda ees pikka mapiga noormeest, kelle nime ta kuulis esmakordselt.

«Toon teile meie kirjanikkonnalt sooje tervitusi ja tõsise lugupidamise avalduse,» ütles Okas tervituseks. «Ühtlasi olen rõõmus, et võin isiklikult tutvuda meie suurmeistriga!»

Esimene laeng oli mürtsatanud käiku, ja nüüd tuli oodata selle tagajärgi ja tulemusi. Ent need avaldusid hetkeliselt: see pani rauga võpatama, ta sõrmed kepinäsa ümber värisema, ning ta hallid silmad klaasistusid.

Sügav vaikus sigines ruumi.

Inimene, keda Ado Lemmits pidas kindlustusagendiks, osutus kirjanikuks ...

«Ilmar Okas?» urises rauk. «Olete ka teie neid tigedaid ja rahamaiaid noorkirjanikke? Mõni nende nilbuste sepitseja?»

Nüüd tõmbus rauga suu mõnusale naerule, ja ta hakkas ajude-kolikambris teritama oma kõdunevat mälu:

«Okas... Okas... jah, Ilmar Okas? Olen niisugust nime tõesti vist kunagi kuulnud. Luulevihul ma teda näinud ei ole, aga kuskil mujal, — kas mitte mõni jõumees või midagi niisugust?»

Ilmar Okas kohmetus ja punastas.

«Kas mitte ujuja? Tõepoolest, kui olin mõned aastad noorem, sai tõmmatud krauli!»

«Jah, jah,» mäletas nüüd ka Lemmits. «Aga miks te siis oma krauli maha jätsite, — ei vedanud enam, põhja hakkas kiskuma, lained lõid suhu, kõrvad läksid vett täis? Aga kumb on siis lõpuks kergem ja kummaga saab rutemini valmis, — kas kilomeeter krauli või üks sonetimulin?»

«Arvan, sonett, maestro!»

«Seda minagi!» rõõmustas rauk. «Nimelt sonett! Ja neli meetrit teivast on raskem kui kilogramm romaani!»

Selline jutt oli ju huvitav, ja kui Ilmar Okkal ei puuduks ajanärv, ta paneks selle jutu kodus paberile, avaldaks ta kord memuaarides. Kuid kõnelda tuli ka teisest asjast, juubeliõhtust.

«Härra maestro, kahekümnendal oktoobril soovivad teie kolleegid korraldada teie auks piduliku aktuse teat-

ris ja pärast aktust omavahelise intiimolengu. Meie palume ja loodame, et teie, maestro, ei keeldu neist isiklikult osa võtmast.»

Vaikus. Hauavaikus halli toamantli hõlmade vahel.

Juubeliasjadega olid Ado Lemmitsal seljataga pikad erilood. Kui ta oli kuuekümne aastane ja pühitseti tema juubelit, siis ei saanud juubilar ise sellest isiklikult osa võtta. Ta oli raskesti haige, ja arst ei lubanud ta juurde isegi õnnitlejaid. Ta mälestuspäev möödus tõelises surmaheitluses. Kui tulid hiljem ta seitsmekümnes, seitsmekümne viies, — siis Ado Lemmits keelas sellised üritused, kuna ta ei tahtnud neist osa võtta: siis oli vaenuvanker juba hakanud veerema tema ja ta järglaste vahel, sest just tol ajal näitas kurikuulus Viigipuu oma suuri karuteeneid.

Mis pidi nüüd Lemmits vastama oma juubeli asjus tänasele proovireisijale? Tõsi, Viigipuu-sõda oli minevikus, osa selle koledusi juba ununenud, nüüdne põlv kippus tähelepanuta üle minema tema, Lemmitsa, loomingust. Ent kas pole nüüd siiski aeg end üles upitada omal väel ja jõul ja tõusta üles seniiti oma sünnipäeval? See oli probleem, mida Lemmits ei suutnud lahendada minutite jooksul. Sellel oli oma varjukülgi, oma tumedaid täppe, see andis mõelda kas või kukla kupla. Lemmits ajas oma ettepoole kummarduva kogu sirgu, veelgi enam, koguni selipidi, nii et nüüd oli kepp toeks tahapoole.

«Kas olete kirjanike liidu esimees?» küsis ta võrgutava karmusega.

«Ei,» vastas Okas. «Ei ole.»

«Miks siis esimees ise ei aja niisuguseid asju?»

Ta oli solvunud.

«Oli takistusi, härra Lemmits, puhtisiklikke takistusi . . .»

«Ignoreerib mind võib-olla? Võib-olla minu maja ei ole väärt, et esimees siia oma jala sisse pistaks? Mis tähendab niisugune sõnakõlks: puhtisiklikud takistused?»

Ta silmad hakkasid pahaendeliselt läikima.

«Ei, seda mitte, seda mitte!» kinnitas Okas siiralt. «Olin vist ise nii häbematu, et ei oodanud esimehe isik-

likku tulekut. Olen ka ise selle auõhtu korraldamise toimkonnaga lähedalt seotud ..»

«Stopp, stopp! Toimkonna!? Ah isegi toimkond! Ja mis seisab kavas? Paar head hoopi kõnelejate poolt juubilarile pähe, kes loorberite vahelt ei tihka minema joosta või appi karjuda ... Võib-olla olen ma kahekümnendal oktoobril haige, võib-olla ei ole. Kui olen haige, ärge mulle ekspresse korviga järele saatke, et mind aktusele kanda. Pidutsege siis mu seljataga iga mehe kondi järgi vabalt, ilma maskita! Siis puistake lausa välja, et vana Ado Lemmits on muidugi rämps sulemees. Ei ole ta töödes uih! ega aih! sabakergitamist, roppust ja nilbust. Kui te selle aktuse ja austuse korraldate ainult kohusetundest — siis ma vabastan teid sellest! Jätke mind niisugusel korral rahule — ja mina jätan omalt poolt teid!»

Ta oli ju inimene, kes üle hulga aja kokku saab mõne kirjandusinimesega, pole siis ka ime, et ta puistas oma hingelt välja kibedusi, mida sinna pikkade aastate jooksul oli sadestunud.

«Kes annaks aktusel minu tööde kohta ülevaate?» küsis ta äkki suure sisemise ärevusega.

«Küllap Ingalt, esimees.»

«Ingalt! Tänan!» tõrjus rauk vihaselt. «Olen juba küllalt selle Ingalti kibedaid pille sisse võtnud, — rohkem enam ei taha! Ingalt ei ole arvustaja, ta ei oskagi arvustada, ta on võhik. Aga oodake, oodake!»

Lemmits jooksis käbedal sammul raamatukapi juurde ja tõstis sealt ühe pappkasti lauale. Kastis oli kimp ajalehe-väljalõikeid. Ta otsis neist erutatult paar ajalehe joonealust. Need olid Ingalti kirjanduslikud mõtted Lemmitsa «Kitsa tee» ja «Adra tagant» uues trükis ilmumise puhul.

«Vaadake!» aietas rauk. «Siin nad nüüd on, need Ingalti mürgipillid! Lugege — täielik profaan! Ropendused puuduvad — ja ei meeldi! Minu naiskangelastel ulatuvad seelikud ligi maad, nad ei tõmba suitsu, ei kanna siidpesu — ja näe, igavad! Ei kõdita Ingaltit, ei anna silmahimu-jumalale midagi!»

Rauk laotas väljalõiked Okka ette lauale, need olid kohati punase pliiatsiga alla kriipsutatud, valgetel äär-

tel palju vastumärkusi. Lemmitsa purukuiv sõrmekonks libises mööda neid kibedaid pille. Aga tegelikult Ilmar Okas ei näinud neis mingisuguseid pille, küll aga rahulikke, asjalikke arutlusi, enam hea kui kurja poole. Lausa lõhnavad ülistused — need igatahes puudusid. Raugale aga näis, et laual on käputäis tuhka, jäänus ta suurest elutööst, millest ei tõuse enam midagi. Kui saag on langetanud põlise tamme, milline võim tõstab tamme siis jälle üles ja paneb ta taas kasvama?

«Kas maksab mind austada, mind, niisugust?» hädaldas rauk. «Ma ju pole midagi. Mitte kui midagi! Mind tallatakse nagu trotuaari!»

Traagiline hetk. Lemmits oli kaotanud meeleheites usu endasse. Okas püüdis teda asjatult lohutada. Rauk oli vajunud vana koitava polstertooli korjukarpi, — see lihatu kondik, nägu veretu ja tuhkhall, huuled sinivalged.

«Enne ma olin suurmeister, nüüd trotuaar! Miks tahate mind juubeldama hakata, irvitada vanainimest? Panete mind rahva ees tantsu turnima nagu ketikaru! Et endal oleks lõbus ja rahval! Mina ei taha seda! Ma ei võta sellest osa! Ma keelan selle korraldamise! Jätke mind rahule! Minge pomme tõstma, minge krauli ujuma, saate endale jälle mõne vaskplaadi rinda! Kasige kus kurat mu silma alt!»

Mõni teine oleks löönud käega rauga kapriisidele ja viinud meelsasti sõna tagasi liitu, et juubilar ei soovi mingisugust aktust. Tükk muret oleks jällegi kaelast! Kuid Okas mõistis inimlikult selle rauga traagikat, hakkas teda lohutama ja vaigistama, kuni sai nõusoleku, et ta võib homme selles asjas tema poole uuesti sisse astuda. Okkal oli isegi kahju jätta see kannataja terveks ööpäevaks vana ja lihtsameelse teenija hoolde, kes ei mõista iial oma peremeest. Raskelt istus rauk polstertoolis, sealt ulatas ta lahkujale pika väriseva käe ega jõudnud teda ukseni saatma tulla. Kes pidas seda vanakest veiderdajaks ja tema tegusid veiderdusteks, need ei mõistnud teda õieti, kes aga mõistis ta traagikat, see kahetses teda ja tundis kaasa, tahtis teda lohutada.

Nii ei sööstnud ka Ilmar Okas uudiste punnsuutäiega kärsitult kohvikusse, et seal raugast imelugusid jutus-

tada. Ta ei tahtnud omalt poolt midagi lisada sellele kergele lendavale kumule, millega ümbritseti rauka.

Kui Okas järgmisel päeval teda uuesti külastas, oli Lemmits hoopis ülevamas meeleolus kui eile. Nähtavasti oli ööpäev olnud talle küllaldaselt suureks vahemaaks, et oma seisukohti igakülgselt vaadelda ja kaalutleda, meisterdada sepitsusi. Nii oli ta puurinud peamiselt küsimuse kallal, kes annaks tema tööde kohta aktusel erapooletu ülevaate.

«Ma leidsin selle,» ütles ta rõõmustades, «aga jumalapärast, mitte Ingalt! Ülevaate annate kõige paremini — teie.»

«Mina!» see oli peaaegu karjatus. «Mina ei ole ju kriitik, härra Lemmits. Mina ei ole üldse arvustanud ja nüüd korraga . . .»

Lemmits hüppas äkitselt vahele.

«Kes meil siis see õige kriitik on?» värises ta tusane hääl. «Meil neid ei olegi. Meil kirjutatakse ainult isiklikke arveõiendusi. On kirjanik «kriitiku» vihamees, saab pähe, ei ole — jääb arvustus üldse kirjutamata. Mispärast teie ei ole kriitik: silmad ja kõrvad teil on, lugeda te oskate, kirjutada samuti!»

«Sellest kõigest on siiski vähe!»

«Kõigest saame üle!» oli Lemmitsa julge lohutus. «Peaasi, mina ei lase lõhkise kuuesabaga kirjatarku oma auõhtul pulti! Vaadake, siin on terve hunnik raamatuid, ajakirju ja ajalehti. Mina olen elus paremaid päevi näinud kui praegu, kus mind tahetakse õnnelikuks teha ainult tühise paiukiga. Kui kõik kokku võtame, mis minust eluajal on kirjutatud, saaks sellest Eiffeli torn! Oli aeg, kus rahvas tõesti armastas ja austas oma kirjanikke, ja luges nende raamatuid kas või peerutule valgel, üksitähti veeriti! Mind ei ole rahvas nüüdki maha jätnud ja unustanud: igas onnis loetakse mind ja armastatakse, ei loeta ega armastata neid teisi . . . kuigi neile tehakse ameerikalikku reklaami ja raamatu ostjale antakse pealekauba kas või terve suvila preemiaks. Mina mõistsin rahvast ja rahvas mõistis mind! Lugege, mis kõik minust on kirjutatud! Ükski teine kirjanik ei saa niisugust kiitvat arvustust!»

Rauk oli sattunud eneseülistuse hoogu. Ta suured silmad särasid õnnest ja rõõmust. Ta jätkas:

«Siin, näe, on mul Viigipuu kirjutus minu kuuekümne aasta sünnipäevaks. Võtke need, lisage üht-teist juurde ja kandke aktusel ette. Paremini ei ole mind kunagi keegi mõistnud kui tema. Nähtavasti need teised lehitsevad mu raamatuid üle lehe!»

«Minust ei saa siiski kõnemeest, härra maestro!» puikles Okas ettevaatlikult ja naljatas: «Mina pigemini viskan paar kilomeetrit krauli või ujun üle La Manche'i. Aktusele trügib oma paar tuhat inimest, mind lööb niisugune suur mass verest ära!»

Lemmitsa nägu virildus kurjakuulutavaks irooniaks. Ilmar Okas hakkas kartma, et võib teostuda ta eelaimus: ennem saab laadale viia vihase pulli, kes lööb iga vankri segi, kui õnnestub korraldada Ado Lemmitsa auõhtu.

«Kas teie tunnustate mind ja minu töid?» küsis rauk resoluutselt.

«Kas ma tunnustan?» tuli kuuldavale hea ja mittemidagiütlev vastus. «Küsimus ei seisne mitte selles. Mina olen ainult aktuse tehniline korraldaja ega hakka seal teiste mõtteid deklameerima.»

«Deklameerima! Või veel! Vaata, kus tänavažargoon! Niisiis ei esine?»

«Ei.»

«Aga kes siis? Kas lõpuks mitte vilets epigrammilaulik Tõrvand, kes minust on teinud süljepoti? Vaadake, et niisugused näod minu auõhtul ümber ei hulgu! Ka Ingalt mitte, ja Reheotsa, Kuusik, Paluvere ja tosin teisi nendetaolisi. Oodaku enne, kuni nende auks midagi korraldatakse, tulgu ja mingu siis! Mina neid oma auõhtul ei talu! Öelge neile!»

Kuna Okas kartis raugalt eilset keeldumishüsteerikat, oli rauk aga oma südamesse istutanud kindla mõtte, et aktus tuleb korraldada tingimata, kõigest hoolimata. Kui arvustajad tema kuulsust on püüdnud tumestada ja alla kiskuda, siis sel õhtul tahab ta laiali peksta selle musta, mürgise udu. Ta tahab rahvaga kokku puutuda silm silma vastu ja end ise rehabiliteerida, isegi kõnetoolilt,

kui olukord seda nõuab! Õhtu tuleb korraldada! Sellest ei tohi loobuda!

Ja siis võttis Okas jalad kähku alla ja hakkas jooksma, tehes kärmesti peokorraldusi. Tal tuli joosta sageli Lemmitsa juurde raporteerima korralduste käiku, nagu oleks ta peastaabi ja rinde vaheline sideohvitser.

Kolme nädala pärast saabus oodatud auõhtu.

Kui kell hakkas lähenema kaheksale, tuli sõita autoga juubilari järele. Kes tegid seda, — linnapea, haridusminister, diviisiülem või hädakorral isegi kirjanike liidu esimees Ingalt? Sõitsid järele — Ilmar Okas ja üks nooremaid kirjanikke.

Õhtu oli pilvine ja teerajal aiamaja juurde tilises jäljeaukudes habras kirmjää. Kõik aiamaja aknad olid heledasti valgustatud, nagu oleks juubeliõhtu korraldatud siin. Tõeliselt valitseski siin erakordne pidulikkus, — juba vana pereemand, kes avas ukse, oli enda ehtinud pitsidega kaunistatud sametkleiti — küllap kink mõnelt vanalt rikkalt pereproualt. Oleks uks olnud nelja poolega, oleksid kõik need pooled tulijaile aupaklikult laiali põrutatud. Ado Lemmits ise hiilgas ja säras seesmiselt ja väliselt. Ta kandis mantlipikkust vanamoelist musta kuube ja selle juurde triibulisi pükse. Need mõlemad olid tal nähtavasti minevikumälestised, suureks ja avaraks jäänud, läikima kulunud. Ta krae ja rinnaesine olid harukordselt lumivalged, otse kauplusest toodud, mansetid kahe suure sinise nööbiga rippusid üle käerandmete; lauanurgal ootas must kõvakübar kahel ristatud helehallil kindal.

Rauk püüdis olla rahulik ja tasakaalus, kuid kõneldes ta hääl laienes ja värises, ta silmad olid suured — õnnelikud, naeratavad: ootas ju teda väljas tänaval rahutult podisev auto. Kuna juubilarile tegi muret halvasti seotud kaelaside ja ta seda korduvalt peegli ees kohendas, astus Okas talle appi ja sidus selle korralikult ja moodsalt sõlme.

Nüüd siis algas see sõit — eelmatusele! Sellelt matuselt ei tahtnud puududa ka end sametisse ehtinud pereemand, ka tema pidi nägema ja kuulma oma peremehe aupidu; temal aga tuleb rutata juubilarile järele kas jalgsi või autobussiga. Kui Ado Lemmits võeti majast

väljudes tugevasti kahe saatja vahele, et ta ei libiseks ega komistaks, siis tundus, nagu tassitaks kahtlast meest nii hilisel tunnil kaitsepolitseisse, — tugevasti kaitsepolitseinike vahel, et ta ei pääseks põgenema ööpimedikku.

Auto noolis mööda pidulikult valgustatud tänavaid teatrihoone poole, Lemmits istus mugavalt sõiduki pehmel polstril, ajades oma saatjatega mõttetut kergesisulist juttu. Ta pilgud käisid vilkalt kahele poole teed, nagu otsiks jalgteilt tuttavaid. Teda erutas imelik tunne: inimesed vahivad kõikjal nende auto hämarasti valgustatud sisemust, et ennäe — Ado Lemmits sõidab oma auõhtule. Ning teatrimajas, küllap ta seal kaotab peagi sumisevas rahvamurrus, milles nii palju tuttavaid ja sõpru, suur osa neist kokku sõitnud teistest linnadest; kõik trepid ja esikud publikust tulvil — kunstirahvast, õppivast noorusest, seltskonna koorekihist kuni lihtsaima tööväeni. Küllap homme ta käsi valutab pikist, südamlikest tervituspigistusist. Kui väljakust üle sõites neile vastu kiirgasid teatrimaja loendamatud aknad, oli Ado Lemmits õnnelik, et ei hakanud jonnima auõhtu korraldamise vastu. Kõikjal nähti inimesi ruttavat teatrihoone poole, ja ukse ees seisis pikk rida toredaid autosid. Täna õhtul on Lemmits üleriigiliselt austatav, veelgi enam — ülemaailmselt, sest raadio kannab eetri kaudu ta aupeo laiali üle kogu maailma.

All bürooruumides, kuhu riputati ülerõivaid, sai Ado Lemmits esimese tervituse osaliseks. Saatjaist ümbritsetud, hakkas ta pikkamisi, kuid väärikal sammul laia treppi mööda üles tõusma. Kuna aga aktus oleks pidanud juba veerandtunni eest algama, oli rahvas valgunud saali, ja Lemmits jäi ilma kujuteldud pidulikust käigust jalutusruumis, kus mass valgub laiali kahele poole, nagu Punane meri Moosese eest. Nüüd seisis jalutusruumis vaid üksikuid pidulisi. Ühest pooleldi avatud uksest Ado Lemmitsa pilk vilksatas saali, ja ta süda lõi äkki jääkülmaks: silma paistnud tooliread olid peaaegu tühjad!

Tühjad? Ja kell on ometi tublisti üle kaheksa!

Lemmits tundis, kuidas äkki tina valgus ta jalgadesse. Ärevad sammud saali kolmanda ukseni panid

ta ihu kuumama. Hetk, mil ta astub saali, oli tal mõttes tuhat korda ette nähtud: saal rahvast puupüsti täis, tormiline aplaus, juubilar saadetakse suure lugupidamisega loorberite vahele autoolile. Torm saalis ei vaiki, juubilaril tuleb ikka ja uuesti tõusta, taas kummarduda ja kummarduda. Kõik tinane raskus on kontidest kadunud, ta oleks nagu saanud korraga nooreks ja käbedaks. Rõõm ja õnn annavad õhtuks tagasi peaaegu tõelise nooruse, mil ta käis nagu pilvedel, pea kõrgel kuklas, uhkelt, iseteadvalt, ümbrust tähele panemata.

Veel samm, ja Lemmits seisis saali uksel. Ta silme ees virvendasid pikad tooliread, inimene inimese kõrval, — ainult esimestes ridades. Kaugemal jäid read kord-korralt hõredamaks, ja tagumine pool saali haigutas tühjusest. See oli esimene, mida Lemmits märkas, ja see lõi ta meeled ühel hoobil segi. Ta peaaegu ei kuulnudki aplausi, millega teda tervitasid kokkutulnud austajad. Ta oli pettunud, enam kui pettunud: solvunud! Oli vähemalt hea, et ta nüüdki pääses loorberite vahele, sest ta tundis imelikku vajadust redupaiga järele. Sealt üle toolikorju nägi rahvas ainult tema läikivat, paljast peanuppu, kuklas lumivalgete juukseudemete rõngas.

Kellegi enesetunne pole nii rõhutud nagu juubilaril. Ta istub oma toolil nagu elutu kuju. Ta ei taha vaadata ei paremale ega vasakule. Ta esialgu ei saagi otsale oma tunnetega: on see viha, pettumus või solvumine? Ta vajab selgitust, ja seepärast ta istubki liikumatult paigal, vaadeldes otse oma nina ees olevale puldile, mis samuti on dekoreeritud loorberitega ja kust nüüd algavad ta elutöö hinnangud ja — tervitused.

Uksepilust lipsab saali Ilmar Okas, tema kui tegelik aktuse korraldaja on enese väsinuks jooksnud ja pingutanud. Kui ta nüüd heidab pilgu loorberite vahele, kus istub Lemmits oma mustas pidurüüs, näib ta ohkavat kergendustundega!

«Tänu taevale, vähemalt Kuivik on oma kohal! Saagu nüüd, mis saab!»

Ta laskub tühjale toolile, nagu oleksid ta jalad saanud äkilise halvatuse. Nüüd tõuseb püsti kirjanike liidu esimees Ingalt, tema on esimene rüütel, kes ründab hai-

gutavat pulti. Ta astub oma jalatsite kautšuk-taldadega kuulmatul kassisammul, nii et ta mõtteisse vajunud juubilarile tundub õhus hõljuva viirastusena, veelgi enam, — kogu ümbrus tundub talle illusoorse muinasjutuna, milles pole tilkagi tõde.

Olekski see kõik vaid tühipaljas muinasjutt, millest võib uuesti virguda tõsiellu! Ometi hakkab siin allalastud lavariide ees lahti rulluma ühe inimsaatuse ülevaade! Imelik ülevaade, mis ühtedele võib tunduda tragöödiana, teistele tragikomöödiana või isegi sangarliku kannatus- ja võidumänguna, mida võib tõsta eeskujuks kasvavale noorusele.

Kui pärast esimees Ingalti lühikest avakõnet puldile astus referent ja hakkas korraldama oma referaadi lahtisi lehti, pilutati kuskil tagapool saaliuks. Arglikud ja väga ettevaatlikud sammud hakkasid tippima vahekäigus saali keskel ja vaibusid seal tooli nagisedes. Lemmitsale turgatas pähe, et see hiline tulija võis olla vaid vana pereemand, kes nüüd oli järjega aktusele jõudnud. Kes ajas ta kodunt välja, siia õudselt tühja saali, kus ihu kipub külmast ja jubedast meeleolust kananahka tõmbuma? Kodu ta oli teenijale ette maalinud täiskiilutud saali ja kelkinud oma sünnipäeva üleriigiliseks suursündmuseks. Kuna saal haigutas tühjusest ja seega puudus aktuse nii-öelda pärisosa, ei võinud miski enam tuju tõsta. Ta oli löödud! Ta oli unelnud täiskiilutud saalist, ühtesulamisest selle laia, tänuliku lugejate massiga, kellega ta ise oleks tahtnud kõnelda suust suhu.

Ta ei jälginud kõneleja raskesse keelde vormitud teaduslikku ettekannet. Ta mõtted jooksid ja kihutasid mujal. Saatuse pilkena on inimene ikka oma elu pööripäevil kurt: ta ei kuule oma sündimist, ei hauakõnesid ega järelhüüdeid matusel, samuti ei jõua ta jälgida juubeliõhtu auavaldusi. Tuhat mõttekildu tulvavad vägivaldselt ajukurdudesse ja vallutavad mõistuse. Nii hakkas ka Lemmits ettekande jälgimise asemel märkama tühje toole, mille põhjadel valendasid ilmumata jäänud kutsutute nimelipakad, nende hulgas ka väga palju kirjanike omi. Lemmits mõtles kibestunult, et kui siin leiduks mõni kirjanduslik ajuinimene, võiks see aktuse

lõpul toolipõhjadelt kokku koguda need puuduvate auvõõraste nimelipakad ja nad haruldusena edasi anda kord avatavale Ado Lemmitsa muuseumile. Või vähemalt mõni taibuga reporter võiks üles märkida nende arulagedate isikute nimed ja homme avaldada nad teiste pidukirjelduste hulgas ajalehtedes. Referaadi ajal kippus ta samuti mõtteis läbi libistama oma kirjanduslikke sõpru ja ametivendi, kes täna olid kogunenud ta auõhtule. Mida mõtleb näiteks temast, juubilarist, toimetaja Räästas, kes on Lemmitsat omal ajal sageli toimetuses kohanud? Mõnel inimesel ununevad hõlpsamini ilusad ja kaunid mälestused, inetud aga ei kao ega kustu. Nii mõtles ka toimetaja Räästas sel hetkel ajast, mis ulatus tagasi ligi viiskümmend aastat. Ta silme ees hakkas kepslema noore Lemmitsa upsakas kogu, juba siis nakatatud suurusemaaniast, kes mängis end teiste silmis naeruväärseks kehkenpüksiks ja kolasuuks. Noor Lemmits vaevalt tikkus sel ajal kellegagi kõnelema, ega kõigutanud ta pimestatud meelt ja upsakat eneseülistamist isegi paar tulist nahatäit peksu oma parimailt sõpradelt.

Kuna publik hakkas juba poolel teel väsima ülevaatest, oodates kava elavamat osa — laule, deklamatsioone, dramatiseeringut, — siis juubilar vastupidi hakkas alles lõpul hoolikamalt jälgima kõne sisu. Olles seda tükk aega kuulanud, jäi Lemmitsal mulje, et kogu ta looming on nagu kitirull, mida klaassepp veeretab ja rullib küll lõpmata pikaks, küll laiaks, küll ümaraks. Referent pildus kord kiitust, võttis selle aga poole suuga ruttu jälle tagasi. See oli üsna hea juubelikõne, mitte päris erapooletu hinnang. Sellele kuldsele keskteele oli noor magister asunud tahes-tahtmata, olles kõne ettevalmistamiseks läbi lugenud Lemmitsa kogu loomingu. Pealegi tingis seda olukord, juubeliõhtu, nii et tuli lasta mööda kuldset keskteed. Kuid isegi see kuldne kesktee ei sisaldanud juubilari kohta ühtki sellist tunnustussõna, nagu surematu, suurmeister jne. Ning seda enam võrdles Ado Lemmits noore magistri kõnet kitipalliga: nii, kuidas teda sõrmitseti, nii ta paindus järele, see poolpehme mass, kõlvuline vaid aknaklaaside kittimiseks.

Vaheajal, esimene asi, murdis Lemmits läbi õnnitlejate müüri ja otsis üles Ilmar Okka.

«Kuhu on rahvas jäänud?» küsis ta pahuralt. «Saal on ära narritud paarikümne inimesega.»

«Jah, rahvast on tõepoolest vähevõitu, kahjuks...»

«Või kahjuks! Ei osatud reklaami teha, ei! Õhtu on korraldatud iseendile. Minule ka mitte, sest mina tunnen ennast ja oma tööd paremini!»

«Reklaamitud sai tugevasti,» vaidles Okas rahulikult vastu. «Aga teie sünnipäev juhtus õnnetule päevale: «Dianas» on maskeraad, spordiklubis samuti, kinnisvaraomanike seltsis demonstreerib Pariisist saabunud tantsumeister uusimaid tantse, ja nii üht kui teist, muud rämpsu siin ja seal. Maskeraadid tõmbavad inimesi ligi, midagi ei ole parata!»

«Seda enam kahju!» urises rauk. «Aga seda siinset maskeraadi, seda «muud rämpsu» ei ole osatud vääriliselt reklaamida!»

See oli karmim tänu, mida Ilmar Okas oli kunagi üheltki juubilarilt kuulnud. Teadagi, et enamik juubilare istus oma loorberitega kaunistatud toolil pettunult ja kibestunult. Nad olid lootnud paremat hinnangut referendilt, suuremat elevust ja soojust publikult. Kuid nad varjasid targu neid tühjustundeid oma naeratava maski taha, nii et Lemmitsal oli lõpuks õigus, kui ta nimetas kirjaniku juubeliaktust maskeraadiks.

Oli hea, et nende juurde tuli esinduslik linnapea, kes võttis juubilari käevangu ja hakkas temaga kõnelema, väga südamlikult ja hoolitsevalt. Seda soodsat juhust kasutas Ilmar Okas äralippamiseks ja alla telefonikappi jooksmiseks, et helistada Roostidele.

«Kuidas jääb siis lugu «banketiga?» küsis ta ärevalt telefonitorru. «Kas sa kindlasti tuled ühes naisega?»

«Ah, kas ma tulen?» torises vastus. «Ma... vist ei viitsi, nii hea soe on kodus istuda, ja pealegi naine on haigevõitu, kaebab ühte ja teist... Mis sul häda, su häält ei taha enam hästi ära tundagi?»

«Miks ei peaks häda olema, kui löön siin päris lahingut. Kuivik on tulivihane, sõimab kogu meie õhtut maskeraadiks. Kardan, kui ta saaks teiste abita trepist alla komberdada, oleks ta ammu autos ja kodus. Kui sina nai-

sega tulemata jääd, siis lihtsalt ei oska kujutleda, milliseks bankett veel lõpuks kujuneb. Te peate mõlemad lauas Kuiviku kõrval istuma, teine teisel pool, nagu kokku lepitud.»

Abielupaari Rooste tunti pikisilmi-oodatud banketikülalistena. Neil oli omamoodi kuulsus: nad olid kiidunäljaste juubilaride meisterkiitjad ja tavaliselt istusid nad lauas selliste juubilaride lähedal. Nüüd olid nad ette nähtud ka Ado Lemmitsa lauda.

«Lugu võib minna skandaaliks!» kurtis Okas. «Kuivik võib kõigega hakkama saada. Kui õnnetu Kask oma referaati luges ja klaasist tihti vett rüüpas, näis mulle, et Kuivik äkki üle saali hüüab: «Ärge laske seda viinanina end lõplikult täis juua!» Katkesta kas või raadioülekanne, nagu oleks äike pea kohal.»

Okas sai Roostilt tuleku-lubaduse, küll ilma naiseta, kuid ta ruttas siiski kergendatult pikil hüppeil treppi mööda tagasi üles. Õnneks oli vaheaeg juba lõppenud, publik valgunud oma kohtadele. Järgnev osa kavast — deklamatsioonid, dramatiseeringu-kild, tervitused — oli elavam, ja isegi juubilar elas sellele üsna siiralt kaasa. Ettekanded võeti vastu kiiduavaldustega, ja seejuures Lemmits märkas, et iga kord plaksutas keegi veel tükk aega üksi, pärast teiste vaikimist. Mõnikord ta ergutas sellega välja uue, üldise aplausi, mõnikord ta plaksutas kaua üksi, kuni kussutati vaikima. See plaksutamine tundus nii silmatorkavana, et Lemmits lõi äkki kartma — kas see pole mitte tema vana teenija? Kas vahest vana Mari ei tee seda kaastundest oma leivaisa vastu, keda on tuldud austama nii skandaalselt vähesel arvul? Isegi teenija pidi taipama, et leivaisa tunneb end täna hüljatuna ja õnnetuna. Temal, Lemmitsal, on niisiis — klaköör! See oli painajalik ja jube, ja kui Lemmitsa mõtted hakkasid uuesti oma sapist rada käima, ei rahuldanud teda ka tänase aktuse teine pool — ei deklamatsioonid ega tervitusedki. Ta sai neli auaadressi, mis tervitajad talle ette lugesid, ja kõik need kõlasid tardunud sõnakõlksudena, kõik algusest lõpuni. Suured ja tühjad sõnad, millede taha maskeeriti tõde. Kui palju viisakuse vaeva nõudis nende koostamine, kui suurt liigutavate sõnade leksikoni, mis oli kogutud võib-olla osalt

naeruga, osalt kirumisega. Oleks Lemmits olnud sõjaväelane, oleks teda saadud ülendada kindraliks, nüüd aga oldi kitsi ülendamast isegi geeniuseks. Esimesed auaadressid võttis Lemmits tervitajatelt vastu püsti tõustes, viimased ta laskis lihtsalt laduda endale põlvile. Sinna laoti talle ka ümbrik tšekiga kahesaja viiekümnele kroonile, kahesaja viiekümnele kroonile! Ja telegrammid, telegrammid, — ka need kõmisesid tühjusest! Ometi oleks Lemmits vajanud vaid paari-kolme sõna, mis oleksid täpselt märkinud, et Ado Lemmitsa looming on jäänud ületamatuks, et Ado Lemmits on meie suurim kirjanik! Ja saal — see oleks pidanud ägisema rahvamurrust!

Samal ajal kui üks tervitaja käis teise järel puldis, mõtles Lemmits omapoolset lõppsõna. Talle oli ju kogunenud nii palju kibedust hinge, miks ta pidi jätma selle sinna edasi pakitsema? Miks ei või tema, juubilar, kelle auks on korraldatud tänane õhtu, ise omalt poolt sõna võtta oma elu ja loomingu õigustamiseks ja valgustamiseks? Miks ei võiks tema isegi öelda kõvu sõnu nii oma hindajaile kui ametivendadele?

Lemmits hakkas värisema erutusest, ta tõttas tuliselt kokku loopima mitmekümne-aastast sappi. See oli väsitav töö, pani ta hingeldama, põsed õhetama. Ja veel enne, kui ta jõudis oma vastusega valmis, tundis ta suurt väsimust ja nõrkust. Ta tundis, et ta ei jõuaks end enam oma istmelt üles kergitada ja üles puldile astuda. Liiga palju aastaid on tal langenud turjale selliseks mehiseks ja raskeks tööks!

Nii läksid tervitused, ja liidu esimees Ingalt lõpetas kõiki tänades aktuse. Siis jooksis osa tülpinud kuulajaid üksteise võidu alla garderoobi mantleid ahmitsema, kuna väike kimp kirjanduslikke inimesi jäi juubilari ümber. Varsti kustutati saalis tuled, siis vähendati neid jalutusruumis. Ja ka viimased pidulised hakkasid tippima trepist alla. Kõik kustus ja vaibus ülemisel korral, selle asemel aga rõkkas ja tümises einelauaruum elavast suminast ja tantsuorkestri tapvast mürinast.

Uuesti mähiti tülpinud Ado Lemmits sooja kasukasse ja sõidutati kunsti- ja sulemeeste ulualusesse «Viie klubisse», et lõpetada mälestuspäev kunsti- ja sule-

meeste kitsamas ringis mingi banketitaolise olenguga koduselt ja kuivade kõnedeta. Keset avarat ruumi oli kaetud pikk laud, seina ääres terve rida väiksemaid. Kõik ootasid külalisi, ka kerekas kontrabass nurgas kotis. Läbi uste immitses toidulõhna nagu imetegevaid muusikahelisid. Külalisi aga tilkus ka siia vähevõitu. Okka rõõmuks oli esimeste hulgas siiski elukutseline juubilaride kiitja, näitleja Roost. Kirjanikke-ametivendi ilmus häbiväärselt vähe, ilmus peamiselt nooremat rahvast, — keegi arvas, et mitte Lemmitsa, vaid tantsu pärast või lihtsalt harjumusest näidata igal õhtul oma näolappi. Olengul ei puudunud aga epigrammimeister Tõrvand, kes oli tuntud oma teravmeelsuse ja teravkeelsuse poolest. Ta oli nii kirjanduses kui ka elus kardetud sõnasepp, kes ei saanud jätta oma silmust parajasse paika viskamata, kui jällegi midagi oli liimist lahti ja logises. Ning ka täna ei tundnud ta vajadust kätt muidugi suu ees hoida — liigsest austusest juubilari vastu, kellega ta pealegi oli peaaegu sõjajalal. Ta oli Lemmitsat oma epigrammides korduvalt suurusemaania pärast torkinud ja seepärast tundis Lemmits teda täna väga kasinasti, oma suurtest bismarcki-silmadest hoolimata! Kuna Lemmits istus lauas aukohal, keset lauda, puges Tõrvand eemale laua otsa. Mõnedki hingasid nüüd kergendatult, lootes, et kaks elektrijuhet ei saa selliselt hõlpsasti tekitada lühiühendust. Sest laetud olid need juhtmed kahtlemata vastandlikult, — üks positiivselt, teine negatiivselt.

Okas vaatas salaja kella: pool kaksteist. Arvatavasti kell kaks on ta oma ülesandeist vaba ja tõstab väsinud Kuiviku tagasi ta sarkofaagi.

Laudkonna kirev koosseis võttis visalt hoogu, alles napsid tegid siin korraliku mustatöö. Härra Roost, see kutseline juubilaride kiitja, pääses vaid vaevaselt juubilari südamele lähemale: juubilar oli täna sapine ja tusane, ta tõrjus tagasi kõik komplimendid ja ülistused. Roost sai vähemalt kiita rauga raudset tervist, avaldades lootust koos istuda ka meistri sajandal sünnipäeval samas klubis ja lauas.

«Ma ei kahtlegi, härra Lemmits,» ütles ta. «Kroonikad kirjutavad, et kui kardinal d'Armagnac kord täna-

val kõndis, nägi ta seal kaheksakümne-aastast meest, kes oma ukse lävel haledasti nuttis. Kardinal seisatas vanakese juures ja küsis temalt tema vaikse ahastuse põhjust. Vanake vastas nuuksudes, et isa just praegu andnud talle tulise nahatäie peksa. Kardinal imestas väga saadud vastuse üle ja soovis näha nutja isa. Majas esitleti talle saja kolmekümne aastast vanakest, kes oli oma poega seepärast peksnud, et see polnud teretanud oma onu, kellele aeg oli andnud aastaid sada nelikümmend kolm. Näete nüüd, armas juubilar, teiegi haruldane tervis eeldab teile kõrget iga.»

Siis kõneles Roost, et tema kümneaastane poeg loeb praegu suure huviga juubilari «Kitsast teed».

«Algul kahtlesin, et kas kümneaastasele poisule ei ole meistriteos ehk liiga raske. Poisu aga ütles: «See on kõige ilusam raamat, mis ma olen kunagi lugenud. . .»»

«. . . muidugi pärast «Kuke aabitsat»!» kuuldus Tõrvandi torisev piste eemalt laua otsast.

Okas vaatas hirmunult Tõrvandile ja pilgutas talle hoiatavalt silma, kuna teine juba jällegi kergitas konjakiklaasi.

Tilistati klaase, lauldi tervist.

Juba aktusel oli Lemmits kogunud jõudu ja mõtteid vastuväiteiks. Enamik pidukõnelejate sõnu ja mõtteid ei sattunud õigesse paika, vaid ta minevikku ja teoseid väänati nagu märga pesu. Tundes end surma läbi lahkujana, soovis Lemmits üles märkida viimset korraldust oma maise vara kohta, mille ta pärandab rahvale. Ta ei tahtnud selle varanduse juurest lahkuda testamendita.

Ta otsis põuetaskust pakikese pabereid, soris ja korraldas nad mitmesse kuhja, kõneles poolsosinal Roostiga, andes talle mingeid juhiseid. Need paberid olid jälle Viigipuu kiiduavaldused, milles Lemmits löödi korduvalt surematuks suurvaimuks ja mis lakkamatult ja painajalikult kollitasid rauka. Roost tilistas kahvliga vastu klaasi ja teatas, et juubilar soovib öelda mõned sõnad pidustuse puhul ka omalt poolt, kuna leiab, et tal on selleks kogunenud mõningaid pakitsevaid mõtteid. Ühtlasi vabandab juubilar, et ta väsimuse tõttu oma sõnad ütleb istudes.

Rauk naeratas, kui nägi, et paar ajalehereporterit

kähku otsisid taskust pliiatsi ja paberi. Niisiis ta ei kõnele ainult neljale seinale ja paarikümnele üsna juhuslikule pealtkuulajale, vaid koguni rahvale. Ülehomme juba avaldavad selle kõik suuremad ajalehed.

Ta hakkas kõnelema tasasel raugahäälel, tublisti erutunult:

«Mul on imelik tunne, kui mõtlen, et istun täna siin laua juures, heledasti valgustatud ruumis, inimeste keskel. Mul on niisugune imelik tunne, nagu oleksin ma siia sattunud kuskilt tühjast, kaugest ruumist, pärast mitmekümne-aastast eemalolekut. Selgemini öeldud, mul on tunne, nagu oleks mind mõni nõiasõna hauast üles äratanud, kus ma puhkasin kolmkümmend aastat. Kolmkümmend aastat ei ole pikk ajavahemik, kuid küllalt pikk selleks, et tagasitulijal on vajadus imestusest silmi hõõruda. Kui põhjalikult on kõik selle aja jooksul muutunud! Selle aja jooksul on kõigepealt üles kasvanud uus sugupõlv, kes läheb minu-ealistest põhjalikult lahku oma kommete ja eluviisidega. Kui ma lahkusin kolmekümne aasta eest, siis jäi mul maha põliste tammede all ilus kodu, aga kui ma nüüd tagasi tulin, oma majakese ukse avasin, siis ma nägin, et vahepeal on inimesed käinud rüüstamas mu valveta jäänud kodu. Kõik, mida pole suudetud kaasa tassida, on puruks pekstud tühisest peksmise- ja purustamiselõbust. Surun käed meeleheitest silme ette, jooksen ulualuseta tagasi maanteele, kust olen tulnud, pea täis kibedaid mõtteid. Mõtlen, kas ma ei jätnud lahkudes rahvale maha suure ja väärtusliku elutöö? Miks rahvas ei asetanud valvurit mu kodu kaitseks, — mitte mõnd relvaga varustatud valvurit, kes tallab jalgraja mu majakese seina veerde nagu relvalao ümber, vaid kas või hoopis noore ja nõrga valvuri, mõne virguva südi õpilase, kes oleks lähenevaile rüüstajaile tõstnud hoiatuseks käe ja öelnud: «Minge tagasi, ärge tulge rüüstama seda kodu, mis kuulub kogu rahvale! See kodu olgu meile pühamaks paigaks!» Kõnelesin piltlikult ja loodan, et te mind mõistsite. Tahtsin nimelt öelda, et viimastel aastakümnetel on meie kirjanduses maksma hakanud turu- ja laadakombed, küünarnukiõigus. Laia teed raiutakse siin endale teravate luukannustega, laia teed aule ja kuulsusele. Nüüd on oma-

kasupüüdlik materdamine päevamureks, mitte loov töö! On sent taskus hädaohus, siis see päästetakse tagatrepi kaudu. Ka minevik kollitab uut kirjanduslikku sugupõlve ega anna talle unerahu. Ka minevikust tahetakse kõrvaldada vähemgi oht. Seda hakatakse maha rebima üleoleva käega. Ometi ammutavad eluvõimsad rahvad endale elujõudu minevikust, sest mida tugevam rahvas, seda kindlamini ulatuvad tema juured minevikku. Olevik on neile ainult sillaks mineviku ja tuleviku vahel. Teie aga nägelete oleviku pärast mineviku ja tuleviku nimel. Te ei lase endile üles kerkida ühtki suurt ja võimsat tegelaskuju ei minevikust ega olevikust. See rebitakse kadedate võistlejate pool armutult maha, loobitakse mustaks.» (Tõrvand vahele: «Aga mõnikord must ja porine tegelaskuju loobitakse õilsaks ja puhtaks!»)

Lemmits naksatas vait ja vaatas küsiva pahameelega vahelehüüdjale. Kuid ta karistas teda ainult seega, et laskis reageerimata kõrvust mööda libiseda ta joobnud paradoksi. Ta jätkas oma süüdistust oleviku vastu, et see laostab omakasupüüdlikult tulevikku, selgemalt öeldud: kirjanduslik tänapäev ei tunnusta omaaegset suurmeistrit Ado Lemmitsat.

«Tulen minevikust ja astun peagi kaduvikku, aga olevikku mina siiski ei karda!» hüüdis ta pateetiliselt lõpetades.

Tõrvand tahtis otsekohe püsti hüpata ja õhku visata tubli ja selge vastuse, kuid ta suudeti hõlmapidi tagasi toolile vajutada. Mis sügeleb, seda ei jäeta sügamata, — nii ei jätnud ka Tõrvand oma vastust juubilarile võlgu. Ta tegi seda küll hiljem, pärast lauasviibimist, kui saali teises nurgas juba hõõruti tantsu. Kuigi Lemmits istus temast eemal, kuulis ta siiski selgesti Tõrvandi ägedat paukumist oma laudkonnale. Ka seal märkisid ajalehereporterid Tõrvandi kirjanduslikud mõtted nobedasti paberile, et ka need avaldada ajalehtede kirjanduslikus luukambris. Tõrvand kõneles:

«Kuna lugupeetud juubilar oma huvitavas lauakõnes puudutas tänuväärselt kirjanduse päevamuresid, siis kerkis ka minul omalt poolt mõningaid mõtteid selle kohta — ja laseme need lahti. Juubilar on suur humorist heas mõttes, kui ta ütleb, et tunneb end olevikus

mingi võõrkehana, kes siia on sattunud kolmekümneaastase ajavahemiku järel. Tegelikult juubilar tunneb olevikku paremini kui keegi teine meie hulgast. Juubilar piitsutas närust kirjanduslikku olevikku, ja mina tahan seda praegu teha veelgi teravamini, — sarjata küünarnukiõigust, eneseupitamist ja selle kõige kurja pisikut — suurusehullustust! Oh seda kirjanduslikku pahatõbe, mille ravimist ei maksa katsetada isegi söehappelumega! On tõepoolest kurb ja hale, et selle tõve pisik kargab peamiselt kirjanduse ja kunstirahva krae vahele, ja mitte ainult olevikus. Kardan, et sel pisikul on olnud hea kasvulava alles meie lähemas minevikus. Tegelikult moodustavad suurusehullustus, eneseupitus ja küünarnukiõigus ühise kolmnurga ja nende alusnurgaks on ometi suurusehullustus. Õnneks on suurusehullu kerge teistest eraldada: hullu pea kipub selga, peaaegu selja taha kuklasse, jalad õiguvad mehiselt laiali, nii et käimine muutub haledaks laaberdamiseks. Paar raamatut riiulil, ja juba meister! Küps geenius, pea muudkui kerkib ja kerkib, irdub lõpuks ilmaruumi. Taguotsast — vabandage, daamid! — aga ei saada hullumajaski suurusehullustust välja ravida: nii peab õnnetu mees lõplikult kaduma. Kas me ei saa liigagi hästi seada ühele redelipulgale äri marodööri ja kirjanduse vaimutobu? Marodöör nöörib kodaniku puupaljaks kõigest maailma ihuprügist, vaimutobu — vaimuprügist! Marodööri vastu astuvad välja vähemalt seaduseraamat ja raudvõred, aga vaimutobu asjus on seaduseraamatus lünk, vaimutobu jäetakse seltskonna jalgu veiderdama.

Mida kauem kestavad niisugused maskeraadid, seda veidramaks kehkenpüksiks mees muutub, ja harilikult askeldab niisuguse pehkiva roisu ümber mõni kolalõug, mõni truu kannupoiss, kes ei lakka ega lakka meest ülistamast. Kui aga kolleegid ei armasta kuulsusmaskeraade, vaid suhtuvad igasse kirjanikusse ikkagi kui inimesse, rõhutan: ikkagi kui inimesse, siis on «geenius» õnnetu kogu oma perekonnaga — et teda ei tunnustata kadedusest, et temale tehakse ülekohut, pillutakse kaikaid ta kodaraisse. Ja see annab kolalõuale uut ässitusmaterjali. «Geenius» areneb aga, piltlikult öeldes, jalgadeta ja käteta kehamassiks, kes ise enam ei oska oma

elu elada, vaid jääb teiste toita hingeliselt ja ihuliselt. Väga ruttu võib surra ja pehkida inimese intelligents, kui kehkenpüks ise peab seda üliintelligentsiks. Kuid, kehkenpüksid, tõstke aga koonud kõrgemale ja laaberdage edasi, siis pole vaja tõbist interneerida tervete hulgast või ta koduväravat varustada keelumärkusega: ettevaatust, siin elab suurvaim!»

Ingalt andis Tõrvandile tungivalt salaja märku, et ta lõpetaks. Meeleolu oli niikuinii äge ja sünge, selline piitsutamine tegi selle veelgi masendavamaks. Ülemäära rahulikuks teeseldud ilmel istus lauas ka üks noorem kirjanik, kes samuti siples suurusetaudis. Ta pilgud olid ebakindlad, ja talle tundus, et need mõtted käisid sõnasõnalt ka tema kohta. Sedasama tundis vihastades ka Lemmits, kes jäi lõpuks kahvatuks ja kurvaks. Nüüd lõpetaski Tõrvand oma läkituse hüüdega: «Olge siirad, hoidke julgesti oma kõlupead püsti, siis võime tagajärjekalt ravida oma pehkivat kirjanduslikku elu!»

«Bankett» kujunes nüüd peamiselt tantsuks, juubilar oli jäänud kahe vaikse lauanaabri kimpu. Kui ka tantsumuusikale vaheaeg tehti, saabus hetk, mil Okkal tõusid juuksed jubedusest püsti. Sest kahe ruumi üldvaikuses pudenes esimees Ingalt lauast ära ja läks einelauaruumi, kus seinal rippus Punase Risti mängukast, ja hakkas sellesse taguma oma viiesendiseid münte.

Polnud enam millegagi täita õhtu lõpposa, seda tunnipikkust aega. Juubilar oli tõmbunud poolvaikuse soomuse taha, võib-olla väsimusest, võib-olla tusast. Ka temal polnud muud teha kui vahtida tantsijaid ja mõlgutada oma segaseid mõtteid. Aeg-ajalt käidi ta juures muidu suusoojaks kõnelemas, ja aeg-ajalt pudenesid mõned pidulised riietusruumi, tilkudes sealt koju. Kõrvalruumides kustutas ökonoom juba tulesid, kokkuhoiust, ja väljast saabus sõnum, et seal sajab lund, ilusat laia lund. Esimene lumi! — see mõte tõi tülpinud olengu lõppu nagu puhangu värsket õhku, see kujutlus kesköisest vaiksest lumesajust, mis lapib linna valgeks. Nii ruttaski maalija Ensel välja, et jalutada selles rahulikus lumesajus ja nautida ilusat loodusepilti.

Kell kaks tõusis ka juubilar lauast. Ta nööpis kinni oma pidukuue. Ja siis jooksis Okas välja auto järele.

Kui juubilarile ta sooja kasukat selga aidati, surises juba auto klubi ukse ees. Ning jälle kahest mehest toetatud, väljus Lemmits, ning mustad kogud pugesid autosse.

Sadas tõepoolest laia, rahulikku lund, ja autorattad hakkasid lõikama linavalgele asfaldile pikki musti rööpjooni. Keldrite poolhämarad aknad levitasid juba värske saia sooja magusat lõhna.

«Stopp!» Kolme mehe kogud kummardusid aedniku jalgväravasse ja lähenesid vaikides aiamajakesele. Majakese aken oli valgustatud, seal oodati tulijat, kuum kummikott juba soojendas tühja voodit.

«Kallist rahu, armas juubilar! Meie poolt teile viimased soojad tervitused!»

Salk jagunes kaheks: üks puges majja, kaks ruttasid mööda jalgteed tagasi autosse.

Visa oli täna tuli kustuma juubilari kambris. Täna ei käidud seal arsti eeskirjade järgi, — ei hoolitud öörahust. Kell lõi juba neli, ent Lemmits istus ikka veel sügavas tugitoolis, seljas hall toakuub, jalas paksud viltkingad.

Kas ta lõpuks pole elanud üle oma aastate normi?

Täna tundis ta tõsiselt suurt vajadust sügava, sügava rahu järele. Kõik, mis oli väljaspool seda sügavat rahu, näis talle maskeraadina.

Ta silmad olid suletud, ent ta ei maganud. Ta sarkofaag oli juba täiesti hääletu, kuid see polnud absoluutne vaikus ja absoluutne pimedus — surm, mida ei saavutata vaid silmade sulgemisega.

Aga Lemmits rauges siiski oma pehmes tugitoolis, ja saabus vaikus, kuigi veel mitte igavene vaikus. Küllap aga pea saabub seegi vaikus, sest nüüd on rauk läbi käinud Ilmar Okka saatuslikest kätest, — on pidutsenud oma eelmatust, ja nüüd — sõbraliku tööjaotuse põhimõttel — antakse ta varsti üle vaimulikule mehele, — mitte kui kirjanik, vaid kui inimene.

1935

TEOD PAHUPIDI

1

Maanteekraavi pervel vihmamantlil pikutas kaks poissi. Jalg põlvel, tiristas üks neist kõhul mandoliini, kuna teine vilistas valsiviisi kaasa, ise kummuli sõbra kõrval. Lõpetanud kontserdi, tõusid poisid püsti, sest aeg oli juba hiline, üle kesköö. Püksisääred põlvini üles kääritud, laia veerega kaabud viltu peas, pikad juuksed peaaegu õlgadeni, alustasid nad palja jalu uuesti rännakut tühjal hallil maanteel. Oli valge kevadöö, noores rukkis kahel pool teed saagisid räägud, noor oras sätendas hõbehallilt, ja eemal raba kohal sinetas udu madalal maa kohal. Avarate nurmede keskel tukkusid vanad talumajad, küürakad, väsinud, silmad suletud. Poisid möödusid ristikunurmest, kus sõi noor valge varss. Nad ei mallanud mööduda sellest noorest loomast, vaid hüppasid nurmele ja sobitasid temaga sõprust. Varss lähenes neile hirnudes, laskis end kallistada ja patsutada. Tema ema oli jäänud eemale ja lamas õnnetult selili maas, jalad püsti. Ta oli sattunud vähkremisel sügavasse vakku ega saanud sealt enam välja, sest jalad olid kammitsas. Mära ähkis tasa, kõht pungis, kõik neli jalga ülespidi. Poisid jooksid ta juurde, pöörasid lämbuva looma küljeli ja vabastasid jalad kammitsast. Alles tüki aja pärast tõusis loom vaarudes jalule, hirnatas pojale, kes otsis ruttu üles ema suure sooja udara.

Rääkude vali ühetooniline kisa täitis öist küla, kust pillimehed kadusid Oru kiriku poole. Kirikumäel laskis

kirikuuks nad sisse; nad olid väsinud, märjad, unised. Pikale keerdtrepile jäi kaks rida märgi jälgi, kui poisid tõusid üles väärile, väärilt kiriku pööningule, et prantsatada mõneks tunniks kaerapõhusülemile. Samal ajal hakkas kõrge kirikupööning aegamisi valgenema, suures viiluruumis võis näha vana orelikasti, purunenud surnuraami, katkisi pinke, roostetanud plekkpärgi.

Ei möödunud tundigi, kui päike hakkas katusekivide vahelt pööningule paistma ja magajad äratati tööle. Nad mõlemad tõmbasid vastumeelselt selga värviplekkidega töökitlid nagu tuukrikestad, — ühel poistest tuli tõusta mööda treppi üles torni, kus ta avas väikese luugi ja ronis torni katusel rippuvale tellingule; teine neist aga laskus alla kirikusse, kus teda ülal lae all tellingul ootas toober kriidivedelikuga.

See, kes tõusis torni, oli Ants Paosk. Tema vöö küljes rippus pott, milles lõhnas värnitsa ja kinaveri tume veri. Kui päike ta selja soojaks paistis, hakkas ta rõõmsalt vilistama nagu kuldnokk, kes oma tonni august välja pugenud. Oli ilus hommik: sinises taevas ujus mügarikke valgeid pilvi, all madalas uppus kirikumõisa telliskivihäärber puiestiku ja viljapuuaia õitsvasse rohelusse. Tornist vaadatuna oli maastikurägastik veider: paistis maju, milledest oli näha vaid katuseid, vihmatorud kahel pool räästas; seinad katuse all näisid sügavale maasse vajunud. Kiriku ukse ees liikus lubjakast, kahel pool äärtel näha vaid inimese sõrmed. Käharad lõhmused kiriku ümber olid nagu rohelised ümarad padjad, mis uimastavalt meelitasid alla hüppama. Peadpööritav oli torni kõrgus. Juba teist päeva värvis Ants Paosk torni katust, rippudes laudtellinguil köie otsas. Ta oli teinud sellest vanast roostetanud tornist tuliuue punetava piigiotsa.

Kuid vastumeelt oli see töö Paoskile, ta oleks meeleldi tornist alla tulnud, käärkambrisse läinud, sealt oma värvikasti ja lõuendi võtnud ning puiestikku rutanud, kus oleks maalinud maastikupildi vanadest, põlistest lõhmustest. Nende lõhmuste vahel jalutas sageli tema hea sõber — valge kits kahe mökitava tallega, kes taotsesid hiilida tema kitlihõlma rappima.

All kirikus vaevles teine rahulolematu jünger — Lui

Ränneld, värvides ülal tellinguil kiriku lage. Ühesugused märtrid olid nad mõlemad: ülal Ants Paosk, all Lui Ränneld, ja nende traagika oli, et nad pidasid end kunstnikeks, kuid pidid töötama kiriku remontimisel meister Aadam Ilvese sellidena ...

Väga väike ja kahvatu oli see paarikümne-aastane suurmeister Lui Ränneld. Tema pikad rusked juuksed ulatusid peaaegu õlgadeni ning mustade sarvraamidega prillide taga vilkusid terased ja rahutud silmad. Palju ei jäänud nähtavale tema kitsast kahvatust näost, sest suured prillid katsid selle peaaegu üleni. Kuna Lui Ränneld oli alles pisut üle paarikümne, võttis Ants Paosk hiljuti vastu oma kolmekümne viienda. Üle poole lühikesest elust oli Paoskil juba seljataga — ja ikka veel unistas ta kunstniku vabast kutsest ja sellest, kuidas pääseda tühipaljast kõhuorjusest meister Aadam Ilvese sellina. Tema elu suurim voorus oli seisnud suures töötahtes, vankumatus edasirühkimises, kuigi see rühkimine oli olnud peaaegu meeleheitlik. Viisteist aastat tegi ta maalritööd, võttes vahepeal linnas ühelt kunstnikult eratunde. Kuskil pehkinud õuemajakeses, pesuköögi kõrval tema toa seinal rippus pilte maast laeni, ja need kõnelesid visast, väga visast edust. Nende piltide keskel elas Ants Paoski vana põdur ema oma surmaeelseid päevi, oodates pikisilmi poja heledamat tulevikku. Kuid nii, nagu vähktõbisele salatakse tema haigust, ei teadnud ka närbuv ema ega asjaosaline ise, et kunstnikuna Ants Paoskit vaevalt ootavad paremad päevad.

Niisuguses teadmatuse öös elas Ants Paosk mullu sügiseni, kuni Aadam Ilves võttis endale uueks selliks Lui Ränneldi. See uus sell tuli tema enda tõendusel otse välismaalt, Pariisist, kus ta oli end täiendanud maalikunstis, võttes nüüd kodumaal ainult ajutiselt ja hädasunnil lihtmaalri pintsli kätte. See Lui Ränneld kuulutas kõigepealt käperdajaks ja diletandiks kohaliku väikelinna kunstniku, kellelt Ants Paosk võttis eratunde, teiseks aga tegi ta kindlaks, et Ants Paoski tööd on ainult hallid õpilastööd, abitud, vigased, tühjad ja õõnsad, veidruseni lapsikud ...

«Ära seda endale liiga sügavale südamesse võta!» lohutas ta Paoskit. «Parem tõtt teada, kui ennast sel

kunstnikul-diletandil petta lasta! Võib-olla saab sinust siiski kunstnik! Võib-olla jään kevadeni Ilvese juurde, siis annan sulle näpunäiteid. Võib-olla avastan sinus tõelise suurvaimu, sest suurvaimud on niisugused, keda tavaliselt tuleb avastada.»

Lui Ränneldis oli tubli annus avantüristi verd. Ta polnud õieti mingi kunstnik, polnud kunagi oma silmadega Pariisi näinud. Ta oli küll õppinud paar aastat siin-seal välismaal, õigemini aga — logelnud. Ta oli laisk, lohakas ja arvas, et õppimine ei tee teda meistriks, vaid palju kindlamini hea ja osav suuvärk.

Ta ei olnud silmamoondaja, kuid siiski oli tal Ants Paoskile näidata kodumaa kunstinäituste katalooge, milledes esines Lui Ränneldi nimi. Samuti oli tal säilinud Lui Ränneldi pildiga varustatud ajalehekirjutus, milles Lui Ränneldit nimetati meie paremaks kunstnikuks, kelle teosed on võitnud kiiresti üldise tunnustuse, isegi välismaal. Üht tema «Tütarlast» nimetati koguni meie moodsa kunsti parimaks saavutuseks.

Ants Paosk, kes polnud tuttav kunstielu telgitagustega, võttis asja puhta tõena. Ta ei teadnud veel, et arvustus annab end seada tutvuste, sõpruste, viinalaudade ja muu kaudu. Pealegi oli Lui Ränneld hakanud sepitsema mingeid kubistlikke töid, mis ei nõudnud temalt suurt oskust, vaid pigemini jultumust. Nii sahkerdas Lui Ränneld end üsna odavalt kunstnikuks, kuna ta oleks hädavaevalt võinud olla ainult halb maalrisell.

Upitanud end meistriks, pidi Lui Ränneld meistrina esinema ka oma igapäevases elus. See oli raske ülesanne: tuli mehiselt oma väheseid oskusi pingutada, näidelda, võltsida, moonutada, — ja kõike seda kuni jultumuseni. Tal tuli niisiis elust läbi minna, valerahad taskus.

Oma uue elutundega hakkas Lui Ränneld aasta eest ründama ka lihtsameelset Ants Paoskit. Lui Ränneld tegi talle selgeks, et tema enda kunst on ainuõige, et need vigurid ja rattad, mis jäävad suurest loodusest pildile järele, pole muud kui looduse hing, kunstniku siseheitluste süntees. Kui Ants Paosk ei käsitanud küllalt seda mõttevinklit või selle mõttevinkli praktilist tähendust, siis seletas Lui Ränneld talle seda selgete sõna-

dega: Ants Paoskil tuleb loobuda senisest realismist ja üle minna mingile kubismile. Sest Paosk peaks ju ise taipama, et ta on alles hoopis käperdaja, hoopis abitu ja saamatu kunstiõpilane. Tal tuleks õppida veel vähemalt kümme aastat, alles siis saaks temast kunstnik. Kui ta aga loobuks realismist, oleks tema kunstnikuküsimus otsustatud juba mõne kuu jooksul.

Lui Ränneld haletses teda sageli ja õpetas:

«Kahju on sinust, vaene Ants! Kunstiga oled end pool eluaega piinanud, oled aga jäänud ainult käperdajaks. Olen küllalt näinud sinusuguseid enesepiinajaid: nad jäävad ikkagi käperdajaiks ja neid pärib lõpuks tiisikus ja hullumaja! Hädas ollakse siis nende järelejäänud «loominguga»: seinale neid keegi ei taha panna, ahju kütta ei luba lugupidamine kunstist!»

Niisugune jutt tegi Ants Paoski kurvaks.

«Sul on õigus, Lui!» vastas ta alistuvalt. «Olen jäänud halliks käperdajaks, sest olen vaene.»

«Vaene!» hüüatas Lui Ränneld südikalt. «Seda mitte vaesuse pärast, ei! Kirjuta kõrva taha: ära tee «ilusaid» pilte, ega sa pole mõni fotolääts! Lase pintsel vabamalt käia, ja ma pandin oma pea, et sul juba aasta paari pärast on ilus nimi! Kui maalid oma madonnale kolm silma pähe, ei saa keegi sind sõimata, sest seda lubab moodne kunst, ja õnnetu on see vilets kriitik, kes mõtleb soomuslaeva vallutada oma taskunoaga! Realism on rämps ja fotomeeste asi!»

Ikka noomiti ja piinati teda ühe ja sellesama jutuga:

«Tõepoolest, sõber, sind ähvardab oht: sa pead varsti oma uksele maalermeistri sildi üles lööma; hakkad endale perekonda soetama ja elad vanaduspäevad mugavas rahus nagu vana Aadam Ilves. Või tahad kõigest hoolimata nälgida, kannatada ja õppida, — õppida ja surra siis kuskil kütmata katusekambris? Pole kunst sedagi väärt, kui sulle avameelselt selgitada. Minu kunsti eesmärk on elu teenida: kosida kuskilt tõusiku perekonnast, kus tütred õnneks ikka kunstnikke jumaldavad, mõni mamsel, kes saab kaasa mitu maja ja ilusad miljonid! Nii tahan mina kord mängu panna oma kunstniku-nime. Mind lõppude lõpuks ei huvitagi, et rumalad inimesed näitustel minu töid nuhivad, et mõni

fanaatik kirjutab minu monograafia, milles on loendatud kõik päevad, mil ma ei saanud korralikult süüa, mil käisin ägedas tujus katusekambris edasi-tagasi, habemenuga kõri peal, et äiata tuiksoont (õnneks inimkonnale!). Mõttetus: kui oled saavutanud kuulsuse, ristitakse mõni tänav sinu nimega, kus sinu auks lopsakalt õitseb ilus öölilleke *Ulcus molle,* kus äiatakse mõnele puss turja, röövitakse mõnelt daamilt käekott, milles küll õnneks pole muud kui küüneviil, puudritops, huulepulk ja ammuiganenud loosipilet. Või võõbatakse su õnnetu nimi mõnele jäälõhkujale, ja siis galantne «Ants Paosk» või «Lui Ränneld» tassib mõne vana «Margarethe» või «Isabella» sadamast ulguvette; võib juhtuda, et «Isabella» jookseb sulle selga, sul murdub kruvi; su raudne kere tarvitab nädalas suurema summa eest kivisütt kui sa kulutad maises elus kümne aasta jooksul priiskamisele! Totakate ideoloogia! Seal nad ripuvad ajaloo hoiuruumis — need kirjamehed ja kunstnikud, nagu odavasti panditud talikasukad lombardis, milledele aegajalt koide vastu puistatakse naftaliini, või teiste sõnadega — neile korraldatakse iga kümne, kahekümne, saja aasta surma- ja sünnipäevi, et unaruse-koid neid tulevastele põlvedele rabedaks ei pureks.»

Need Lui Ränneldi küünilised mõjutused jätkusid — häda Paoskile! — kavakindlalt ja suure visadusega. Tükk aega pani Paosk neile vastu, siis hakkas ta vähehaaval painduma ja nõtkuma, ning kui tal nüüd oli poolelí maastikupilt kirikumõisa ilusast puiestikust, siis polnud see enam realistlik maal, nagu kõik teisedki tema viimase aja tööd. Ja maal oli määratud kunsti sügisnäitusele.

Lui Ränneld oli Paoskit mõjutanud ka teisiti: oli õpetanud teda logelema ja tööle üleõla vaatama. Nii vedeles nüüd ka Paoski värvikast ja pukk päevade kaupa kiriku pööningul, ilma et Paosk oleks püüdnud lõpetada oma maali. Ta oli küll sõitnud linnast maale suurte kavatsustega, kuid siin lendas kogu ta aeg nagu nähtamatult mööda. Tööst vabanenud, ruttasid nad tavaliselt alevisse, Paosk nagu kannupoiss Ränneldi järel, ja luusiti tihti päikesetõusuni ümbruskonna külades.

Aga õnnelikum neist mõlemast on Aadam Ilves, kes

tuuseldab all kirikus oma laia pintsliga. Sest mida varem lõpeb kiriku remont, seda suurem tema tulu. Ta vilistab muretult, ja linnas kosub ning kasvab ta noor pere. Ta kahekümne-aastane naine oli talle äsja kinkinud kaksikud pojad.

Päike paistab suurtest akendest kirikusse: kirik on täis tellinguid, tünne ja koli, meistri enda habe aga valendab kriiditäppidest.

2

Oli laupäeva õhtu ja alevis palju rahvast. Restoranis mängis polüfon, ja tubakavingu immitses väikesest õhuaknast välja ühes suure kõnemüraga. Sinna lõbutsevasse majja siirdusid ka maalrid, sest kõrts on tüüpide muuseum ja kunstniku teine kodu, — nii ütleb Lui Ränneld. Nad ei pugenud üles numbrikambrisse, vaid võtsid koha suurde eesruumi, jäädes sinna istuma pudeli õlle juurde. Joogiarvetega pidi olema kokkuhoidlik, sest nad käisid siin liiga sageli, ja arve kippus kuu kohta kerkima liiga suureks.

Juues oli Lui Ränneld kogu aja silmas pidanud üht meest, kes istus üksi oma laua juures ja tõmbas hästilõhnavat sigaretti. See mees näis olevat rahajõmm, hangeldaja, ta määrdunud krae oli lõua all viltu, vesti kaks nööpi lahti. Taskus tiksus tal raske ahvatlev kulduur, mille kaitseks poleks soomusauto liigne. Uhkeldades pildus ta sigareti suitsurõngaid õhku ja kõneles aeg-ajalt teise laua juures istujaga üksisõnu, üleõla, hoobeldes.

Selle rahajõmmi rikkalikus lauas istub täna õhtul Lui Ränneld, või — kui ta ei istu, siis pole ta üldse tema!

Lui Ränneld tõusis püsti, astus leti ette, tasus kõrtsiemandale oma väikese joogiarve ja küsis temalt märkamatult mehe nime: see olevat metsakaupleja Tilk. Selle teada saanud, hakkas Ränneld kõmpima lookjoones tagasi oma lauda. Aga äkki poolel teel peatus ta pilk nagu kogemata metsakauplejal, kes kuulas polüfoni, kaabu lauanurgal. Ta jäi seisma, käed tõusid imestuseks õhku.

«Keda ma näen!» hüüatas ta rõõmsalt. «Taeva pärast,

sõber, musjöö Tilk! Jumala rahu olgu sinuga ja sinu kojaga!»

Ta jäi metsakaupleja ette seisma harkis jalu ja väljasirutatud kätega, oodates sellelt vastutervitust. Kuid metsakaupleja silmad tõmbusid vidukile nagu niisked konnakarbid, ta raputas tuha sigaretilt toosi ja ütles seljakile toolile laskudes:

«Ei ole au tunda, musjöö, ei!» ja surus mõlemad pöidlad vestitasku, nagu libiseksid need sinna taskukahurite järele.

Lui Ränneld kummardus. Tema nägu mängles nagu näitlejal, kes heitleb raskes osas. Ning siis lõi ta oma raudse käpa metsakauplejale õlale, nagu tahtes teda vahistada.

«Mis sa lorad, et sa ei tunne!» imestas ta meisterlikult. «Ei või olla, et sa mind ei tunne, sõber Tilk! Aga kui su mällu on just mõra tekkinud, siis luba esitleda: Lui Ränneld ... maalikunstnik!»

Metsakaupleja vaikis nüüdki tükk aega kahtlevalt, viitas siis oma laia kämblaga toolile. Ja Lui Ränneld istus.

«Sõber Tilk,» kõneles ta muiates. «Oleme varemini kuskil kohanud, — linnas, kuskil urkas. Priiskasime seal hommikuni, lõbus oli, ja läksime juba esimese pudeli juures sinasõprusele. Olid vahva poiss, Karl, mäletan seda kui eilset päeva!»

Tilk vaevas asjata pead, sealt ei tulnud talle midagi meelde.

«Võib-olla,» möönis ta lõpuks. «Olen tõepoolest unustanud ja palun vabandust. Aga küllap me ikka priiskasime, sinu nägu ja nimi tunduvad mulle tõepoolest tuttavad!»

Metsakauplejal oli võlurusikas, millega tal tarvitses lauale virutada, ja see kattus rikkalikult toitude ja napsidega.

Kähku läks lahti elav jutt, ninapidi koos vesteldi metsäärist, valuutast, vekslitest. Lui Ränneld pidi kõnelema oma altaripildi-maalimisest, Pariisi poisitaridest, Ungari mustlannadest ja muist olematuist seiklustest. Kuid Ränneld ei saanud vaikida ka oma sõbrast Ants Paos-

kist, kes istus hämaras nurgas kahe tühja õllepudeli juures.

«Armas sõber!» ütles ta metsakauplejale. «Ma ei ole siin lokaalis üksi, mul on ka sõber kaasas. Pealegi väga lugupeetud sõber, inglane, Oxfordi ülikooli professor sir William. Tuhat ja tuline, eksiksime rahvusvahelise etiketi vastu, kui laseksime teda seal laua juures üksi konutada!»

Metsakaupleja teritas kõrvu.

«Inglane, mis?» ja ta nägu muutus tõsiseks, nagu oleks ta kuulnud puuhindade katastroofilist langust.

«Tõepoolest inglane!» seletas Lui Ränneld. «Oxfordi ülikooli professor sir William, püksipaelaordu kavaler. Sain temaga sõbraks Londonis paari aasta eest, ja nüüd sõitis ta mulle külla. Tema reisil on kaks peasihti: kirjutada pikem uurimus meie vanadest altaripiltidest ja tundma õppida meid, noort kultuurrahvast. Sir William on «Times'i» lähem kaastööline, šeff-redaktori tädipoeg, ja avaldab meie noorest vabariigist reisikirjelduse. Oleks vist kohane talle lahket nägu näidata ja teda meie lauda paluda. Muide peab ütlema: sir William on üsna tubli topsisõber!»

Tilga käsi sadas Lui Ränneldi õlale ja ta sõrmed puurisid tema teravat õlakonti.

«*All right*!» hüüdis ta. «Palu püksipaelaordu kavaler meie lauda, tal ei tohi jääda halbu muljeid meie rahvast, kes on seitsesada aastat ...»

Lui Ränneld tõusis püsti.

«Kuid siiski, sõber, pean sind pisut informeerima: sir William oskab ainult mõne üksiku sõna põlist maakeelt: «Terre-terre», «kurrat» ja nõnda edasi ... Aga küll me kõneleme temaga rahvusvahelist esperantot: kõigi nelja käpaga!»

Pöörates Tilgale selja ja rutates Ants Paoski juurde, põles Lui Ränneldi nägu võiduröõmust, nagu oleks ta lahti saanud mõnest oma pildist, paarikümne krooni eest.

«Ants!» sosistas ta tasa ja vajus Paoskile peaaegu selga. «Vedasin noota ühe kiiduhimulise rahaonu, — pole minu silmad teda eluilmas siin maakeral näinud! Aga oskasin õigesse paika vajutada. Pole esimene kord,

kus ma restoranis «vanu sõpru» kohtan. Võime täna nii palju lakkuda, kui süda soovib, kõik on hinnata! Aga pea meeles: oled inglane, Oxfordi ülikooli professor sir William, püksipaelaordu kavaler. Maakeelt ei oska peale mõne kange «kurradi» ja «terre-terre».»

Lui Ränneld võttis taskust kuldraamidega prillid ja poetas need Paoski ette lauale.

«Pane need oma ninaõrrele ja löö rind ette, nagu oleks sinu seitse sugupõlve meeletult sportinud.»

Siis viis Lui Ränneld Ants Paoski metsakaupleja lauda ja esitles teineteisele mõlemaid maailmakuulsusi.. Mehed kummardusid vastamisi, pigistasid tugevasti kätt, ja Ants Paosk urises kurguhäälel oma sõbraliku «terre-terre». Siis naeratas ta veidralt nagu surmamõistetu, kuldprillid ninal kippusid viltu.

Sellise inglise professori ootamatu esitlemine tegi isegi metsakaupleja hetkeks kohmetuks. Talle tundus, et välismaalase tumedad silmad kuldprillide taga kõnelevad vanast kõrgest kultuurist, mille lugupidamisväärse esindajana viibis nüüd nende keskel noor sir. Ent keeleoskamatusele vaatamata nad võisid siiski üsna taibukalt teineteisega kõnelda silmade, käte ja konjakiklaaside abil. Kõige raskem osa oli mängida Paoskil. Ta tundis end täna koerana, kel suukorv peas, — suu tal oli, kuid kõnelda ta ei tohtinud. Ta võis vaid uriseda üksikuid moonutatud sõnu.

«Miks ei mängi muusika?» hüüdis Tilk, pöörates oma äkkvihase näo kõrtsiemanda poole. «Laske tulla kümme lugu järjestikku vana Tilga kulu ja kirjadega!»

Nüüd läks lahti hooplev ja kelkiv joomine; metsakaupleja tahtis inglasele näidata noore kultuurrahva sitkust ja vaprust, et reisikirjeldus «Times'is» ei tuleks alahindav.

Kõike söödi ja joodi külluses, mida väike alevilokaal suutis pakkuda. Kui see aga siiski ei vastanud joojate rafineeritud nõudeile, üritati mitu korda mõtet võtta takso ja sõita linna. Kuid alevi ainus taksiauto oli sõidus, ja lõbutsejail tuli leppida siinse poolmusta lokaaliga.

«Udu nagu tõuseks täna silme ette!» kaebas joonud Lui Ränneld mõne tunni pärast, võttes mustade raami-

dega prillid ninalt ja pannes nad tagasi topsi. Tal olid taskus tervelt kolmed prillid: ühed näpitsad, teised tumedavärvilised, kolmandad nelinurksed.

«Oled nagu prillide proovireisija,» tõgas Tilk ja püüdis oma arvamust avaldada ka inglasele.

«Seda mitte!» vaidles Lui Ränneld vastu. «Aga varustan end iga kord kodunt lahkudes prillidega nagu vedur sütega, et mitte äkki teele jääda.»

Ja nüüd ta asetas ninale siniste klaasidega prillid.

Jäi ajapikku nõrgaks ka meretaguse külalise — Paoski kael, ja tema pea pidi kummargile lauanurgale ankrusse heitma.

«Vaata imet!» viitas Lui Ränneld pöidlaga tukkuja poole. «Sir William on süvenenud meie vanade altaripiltide raskesse probleemi. Mis oleks, sõber, kui laseksime jalga ja jätaksime joogiarve auväärt inglase kaela?»

«Välja hiilida? Sel mõttel pole viga!»

Ja metsakaupmees naeris kõhu vappudes, pöidlad vestitaskus.

«Jah, las inglisman kergendab oma kukrut mõne naela võrra!»

Ants Paoski pea tõusis ehmunult lauanurgalt üles, tema silmis põles viha. Ta oli juba varemini arvanud, et täna temaga mängitakse rumalat nalja ja et see kõik ei lõpe hästi.

Metsakaupleja aga ütles:

«Kena mõte küll, see sinu mõte, Lui, kui ei oleks olemas seda «Times'i». Sa vist tahad, et nädala pärast teaks kogu maailm, kuidas inglise õpetlane langes metsrahva küüsi ja paljaks riisuti? Löön ise oma arve kinni, mingu minema kas või kümme tihumeetrit tammelaudu!»

Ants Paoski süda ei jäänud enam rahule, ta surus käe metsakaupleja pihku ja jättis jumalaga. Ta oli sellisest petmisekavatsusest hoolimata veel siiski küllalt aumees, et ei hõisanud lausa välja oma nime ja rahvust. Ja enda teades aumehena tuikus ta mööda poriseks tallatud rada restoranist tänavale.

Soe kesköö oli hämar ja vaikne. Veel mõni üksik aken alevis oli valgustatud ja pagari majas võristas rätsep vestiväel masinat, meetririhm kaelas.

Mõeldes oma segasele olemasolule, lonkis Ants Paosk tänavat mööda kiriku poole. Nagu vehikul logisesid tema lõdvad liikmed.

«Sir William!»

Lui Ränneld oli juba lõõtsutades tema kannul. Nagu oleksid nad õnnelikult tühjendanud mõne pangamaja raudkapi, pugesid sõbrad sumeda öö ääretu kaane alla.

«Kas meil ei vedanud täna hästi, mis?» küsis Lui Ränneld. «Kas ei saanud hiilgavalt prassida ühe haneks püütud rahajõmmi kulul?»

Ning Lui Ränneld ei saanud mööda lasta juhust, et jällegi õpetada oma kaaslast. Ta kõneles, käsi teise õlal, tumesinised prillid nagu kaks plaastrilappi näol:

«Vaata, sir William, kas ma pole sulle sada korda öelnud, et inimene saab elus edasi ainult küünarnukkidega! Vagadus ja aus süda, — sülita nendele! Vaja on inimesi tunda ja — neid pügada! Kas meil pole ühine eesmärk: tõusta kõrgele, rabelda välja kriiditünnide vahelt. Auto, rikas naine, miljonid pangas ... Ja kui see on vältimatu, — isegi suur vats vesti all, peamiseks ilmamureks seedimine! Ei ole mõtet oma ihu piinama hakata puhta kunsti pärast!»

Nagu kaks hilinenud termiiti ruttasid nad oma tornisarnase pesa poole, ja Lui Ränneld urises:

«Vean kihla, Ants, et sinust ei saa ilmaski midagi, — ei kunstnikku, maalermeistrit ega midagi! Oled õnnetu inimtüüp, õnnetu tusa, oleksid pidanud elama vähemalt kolm tuhat aastat enne Kristust. Oled eluvõõras ja abitu nagu liivale heidetud kala.»

Hämarastööst läheneb neile naise kogu, suurrätt ümber õlgade. Ta tammus ühelt jalalt teisele, puiselt nagu vigane.

«Vaata,» ütles Lui Ränneld. «Sealt tuleb keegi naine. Kuigi ma teda ei tunne, võin ma sind veenda, et ta on kidakeelne, et tal on kaks käsna kuklas. Kanavarguse pärast on ta kinni istunud neli aastat.»

Kui naine jõudis nende kohale, küsis Ants Paosk temalt, kas ta on kunagi kanavarguse pärast vanglas istunud. Kuid ehmunud naine pistis hädaldades jooksma ja hakkas neid kaugemale jõudes sõimama. Naine oli tõepoolest kidakeelne.

«Vean kihla,» ütles Lui Ränneld kiriku juurde jõudes, «nädala pärast suudlen õpetaja ilusat prouat — kas või kirikus! Või ükskõik, kus soovid: kellatornis, kantslis, altaris, surnuaias!»

Käärkambri madal uks laskis hilinenud tulijad hämarasse ruumi, mis oli täis värnitsa ja värvi lõhna.

«Istu siia pingiotsale, sir!» ütles Lui Ränneld ja surus Ants Paoski valgeks piserdatud pingile. «Istu siia, tahan sinuga pisut tõsisemalt kõnelda!»

Ta jooksis treppi mööda kantslisse, ja Ants Paosk vaatas nagu idioot imestunult alt üles, ise pingile kössi vajunud. Lui Ränneld ajas oma konksutõmbunud käed üle kantsliveere, võttis tähtsa poosi ja hüüdis:

«Esimene sõna, mis ma sulle siit läkitan, sõber Ants Paosk: vii oma ema vaestemajja! Vii oma ema vaestemajja, sest ta on sulle tüliks ja takistuseks, ja sõida ise Pariisi — maailma kõigi saatanate nimel . . .»

Aga äkki ta vaikis, tema viimane sõnagi oli tulnud sosistades. Ta vaatas oma tumedate prillidega ümber nagu autojuht öösel võõral teel.

« . . . maailma kõigi saatanate nimel . . .»

Ta püüdis tõmmata õhku kopsulõõtsa, et jätkata, ent püsis tükk aega vait, valged käed närveldasid kantsliveerel. Ja siis haaras ta meeleheitel kinni oma peast ja jooksis alla Paoski juurde.

«Sõber, aita mind!» sosistas ta. «Teotasin jumalat ja kirikut . . . Tunnen, ei teinud hästi . . . Aita! . . .»

Ta tõmbas Ants Paoski oma kaenlasse ja kogu kehast värisedes vajusid nad mõlemad kiriku kivipõrandale. Ants Paosk kainenes peaaegu silmapilkselt.

«Palvetagem!» ütles Lui Ränneld sosistades. «Palvetagem, sõber! Palveta minu eest, sest see oli inetu, mis ma tegin . . .»

Kaks põlvitavat kogu jäi kivipõrandale, ja Lui Ränneldi käsi värises Ants Paoski pihus.

Ja jälle, nagu kartes isegi andekspalumist, talutas Lui Ränneld Ants Paoski laudtreppi mööda üles kiriku pööningule. Õudne tundus Ants Paoskile see hämar ja tühi, suur kolmnurkne ruum, mis sarnanes puusärgi kaanega.

Oli kahju Lui Ränneldist, kes värises kaerapõhul,

poolalasti, kahetsedes oma tegu. Ent varsti näis ta toibuvat ja koputas sõbra käsivarrele.

«Sir William, püksipaelaordu kavaler!» hüüdis ta irvitades. «Usud sa tõepoolest kõike seda, mis juhtus praegu all kirikus?»

Ants Paoski hingamine vaikis, ta tõstis pea ehmunult üles.

«Mida?» küsis ta.

«Seda, mis sa nägid? Sain vaevalt mõnitada mõne sõnaga, ja juba vajusin kokku ... Kõik puhas vigur, Ants! Uus müstifikatsioon, et sulle näidata, kuidas sinusuguse mannetuga võib igasugu nalja mängida. Mul on kõik omadused, nagu näed, et võtta kergeusklikud enda järele, ja see võime viib mu kord veel suurele võidule.»

Ants Paosk peaaegu nuttis vihast.

3

Meister Ilves äratas raskesti-magajad. Nad ümisesid talle uniselt vastu, ja kuigi Paosk ajas end upakile, ei saanud temastki tõusjat. Kui meister teist korda tagasi tuli, ei leppinud ta enam eemalt hõikamisega, vaid astus magajate juurde ja hakkas pahaselt kiruma. Ta andis oma tuhvlininaga Paoskile roiete vahele, nii et see oiates lõplikult silmad avas ja pahuralt jalule tõusis.

«Jälle öösel küla mööda ümber kolatud?» küsis Ilves mornilt. «Selle peale te meistrid oletegi, — töö on teil hoopis kõrvaline asi!»

Paosk seisis ta ees püsti, unine ja tusane, kiskudes suure vaevaga pükse jalga. Ta silmad olid pooleldi kinni ja pea nagu põles ning hõõgus.

Meister urises ja paukus peamiselt Paoskiga, kuna Lui Ränneld nohises endiselt kaerapõhul. Meister vaatles tükk aega poolkõõrdi tema kerratõmbunud väikest kogu, juhatas siis Paoskile töö kätte ja astus uuesti pööningult alla.

Ta jättis Lui Ränneldi magama! Jättis Lui Ränneldi magama!

Paosk vedas tusaselt oma värvist koredaks kuivanud töökitli selga, lonkis vastumeelselt trepist alla, läks

kirikumõisa rentniku kaevule, loputas nägu ja jõi. Siis pildus ta karastavat ja külma vett käsivartele, rinnale ja pähe ning kõmpis mööda nagisevaid treppe üles torni.

Avades torni väikese aknakese, et sealt välja katusele ronida, tundis ta pööritust. Ta jalad vaarusid, ja vaadates alla pööritavasse sügavusse, läbis teda kerge hirmuvärin. Ta polnud täna endale kindel, täna ta kartis tõesti, et võib kukkuda, söösta pea ees alla kividele.

Ta jäi rinnuli aknakese äärele, käed ja pea väljas, jalad põlvili trepil. Siin oli mõnus puhata, kuum pea jahedas karges hommikutuules. Varane loodus oli nii kaunis, et Paoski silmad otse ahmisid avarat ja lopsakat ümbrust: all kirikumõis ruskavate katuste ja tumeda puiestikukrooniga, eemal valendav järv laias rohelises luhavöös, mäenõlval tuuliku tiirlevate tiibade all sööb kari, ja karjus on kadakate alla süüdanud lõkke — sinihalli suitsu niriseb kõrgesse taevasse, mis on täis kuldseid pilvetätraid. — Paosk pidi tahtmatult mõtlema oma maalidele, mis olid nii viletsad ja hingetud, võrreldes suure elava loodusega. Kus leiduks meister, kes oleks võimeline jäädvustama selle võrratu maastiku tema loomulikus ilus?

Tema loomulikus ilus? ... Kuid sedasama loomulikku ilu oli Ants Paosk ju ise õppinud viimasel ajal põlgama. Loodus, mida tema maalis, ei sarnanenud vähimaski selle loodusega, mis võlus teda täna. Tema maastik pargist sarnanes pigemini tühjade kastide hunnikuga kusagil kaubamaja õues. Suurvaim Lui Ränneld oli see, kes ütles, et selline ongi looduse hing, võimsam loodusest endast.

Paosk oli kuulanud seda õpetust. See seiklejaverega sõber oli olnud luupainajana tema seljas terve pika talve ega lahkunud sealt enne, kui ohver murdus. Ta võttis ohvri enda järele, tegi temast oma kannupoisi, kes kõike uskus ja jäljendas, mis tema mentor tegi ja õpetas. Ta oli välja pugenud omaenda nahast, et joosta iseendaga võidu sellesse tulevikku, mille talle Lui Ränneld oli meisterlikult ette maalinud. Nüüd oli ta oma eesmärgil, temast oli saanud veiderdaja, kes oma tehnilist saamatust hakkas varjama vägistatud vormidega. Nii

jooksis ta oma teekonna ruttu läbi, ja kevadel oli ta esinenud juba kunstinäituselgi, oma väikelinnas, ja suure eduga, sest arvustajaks oli olnud Lui Ränneldi kohustustega sõber. Sügiseks ennustati talle veelgi suuremat menu, siis aga juba pealinna kunstinäitusel. Peale õppimise oli Lui Ränneld viinud tema elu ka teisalt rappa: Paosk sattus sageli joogilauda, kodus valitses alatine puudus, ta haige ema pidi põdema tihti kütmata ruumis.

Kuigi Ants Paoski pea valutas ja huugas, leidis ta, et täna mõtleb ta selgemini kui kunagi enne. Ta põlgas Lui Ränneldit, seda tühipaljast kunstiseiklejat ja silmamoondajat. Ja nüüd oli meister jätnud selle pealegi kiriku pööningule magama. Tema aga pidi tõusma, saanud tugeva hoobi roiete vahele nagu koer, kes oma poriste käppadega on julgenud heita Lui Ränneldi kõrvale!

Lõug käerandmel, mõtiskles Ants Paosk kellatorni aknakesel. Siis märkas ta, et räästa alt vahib üles Aadam Ilvese punasesse habemesse kasvanud nägu.

«Mis sa ometi vahid seal augus?» hüüdis mees alt vihaselt: «Mis logardit sa mängid töö ajal, tahaksin teada!»

Paosk vaatas tükk aega seda veidrat ülespoole tõstetud punast habet.

«Oleks siin auguäärel minu asemel Ränneld,» mõtles ta, «siis see oleks sinna punasesse habemesse lihtsalt sülitanud. Sellega saan minagi toime, kui see lõust ei kao sealt õigel ajal räästa alla.»

Kuid Paoskist ei saanud sülitajat, tema toimis vastupidi: tõmbas pea katuseauku tagasi nagu metsloom, keda on hirmutatud, sulges luugi. Ta ei läinud täna katusele, ta tundis pööritust ja nõrkust. Ta kobis tornist alla, vaatas hetke norskavat Ränneldit ja laskus siis kirikusse. Siin pani Aadam Ilves ta vääri veerelt tellinguid lammutama. See polnud uimasele Paoskile vähem ohtlik töö, sest tuli ronida ja roomata mööda tugipuid, purustada nii-öelda oma jalgealust. Kuid sellest tööst Paosk ei julgenud enam loobuda, kartes, et Ilves ta vallandab.

Kõrge ja ruumikas kirik hakkas päev-päevalt omandama pidulikumat ja ilusamat ilmet. Varsti tõsteti välja

viimased tellingud, ning rõõmus suvepäike muutis ruumi silmipimestavalt valgeks. Remonttöödest jäid teha vaid õlitööd ja parandada tuli ka ajahamba ja rõskuse all kannatanud altaripilti. Selle töö usaldas meister Aadam Ilves Lui Ränneldile kui tuntud maalijale, kes on õppinud välismail ja kelle tööd on saanud näitustel häid arvustusi.

Asudes ühel päeval altaripilti parandama, leidis Lui Ränneld, et peale muu on vaja parandada ka ristilöödud Kristuse jalgu.

«See ei ole lihtne asi,» seletas Ränneld asjatundlikult. «Seda ma ei saa teisiti kui elava modelli järgi.»

Ja nii tuli arutusele küsimus, kust saada mõneks päevaks Kristuse jalgadele modelli, head modelli, kelle jalad sarnanevad pildi omadega, nagu nad kord on maalinud nimetu maalija. Ka pastor võttis osa sellest arutlusest ja murest.

«Võib-olla saame meistri enda jalgadest asja?» ütles Lui Ränneld küll enam pilkamiseks.

«Minu jalgadest?»

Ja meister paljastaski viimaks imelikult naerdes oma jalad tuhvlitest, istudes altari äärele. Ta näitas neid juuresolijaile lapseliku avameelsusega, kuigi need olid inetud jalad, suured, soonelised, luised, kondid teravalt väljas, varbad konnasilmadest kõverad.

Lui Ränneld vaatles pilusilmi neid looduse väärtöid, käed püksitaskus. Tema otsus oli järsult eitav.

«Ei sobi!» ütles ta. «Aga muidu need on huvitavad jalad, Matthias Grünewald poleks iial oma Kristusele paremat modelli leidnud.»

Meister pistis oma jalad jälle häbelikult tuhvlitesse, tundega, nagu oleks keegi tagasi lükanud ta tervituseks väljasirutatud käe.

«Aga pastori omad?»

Ka pastor ei puigelnud sellele ülevaatusele vastu, temagi paljastas oma jalad, võib-olla enam üldiseks naljaks. Ta kääris püksid oma karvaseilt säärtelt, aga ka tema jalad ei meeldinud Lui Ränneldile, sellele jalaparisnikule, — need olid väikesed, ümarad, paksud piimajalad, pealegi lääpjalad.

«Need jalad on Rubensile,» ohkas ta murelikult.

«Kahju, et altaripilt pole Rubensilt ega Grünewaldilt! Sõida kas või linna, sest ma tean: linnasauna seljapesijal on toredad jalad, mis meile kindlasti sobiksid. Kunst on niisugune õrn stiili-asi, et kui näiteks parandaksin pildi härra pastori jalgade järgi, siis tuleks stiili kinni pidades sepitseda isegi väike rasvavats.»

Naerdi kõhistades, tegi seda isegi pastor, kuigi veidi piinlikult puudutatult.

Aga Lui Ränneldil oli peas omaenda idee, selleks ta õieti oligi lavastanud selle jalgade näitamise. Sasinud oma pikki kunstnikujuukseid, ütles ta teeseldud argusega:

«Ma tean küll, kust saaksime väga sobiva modelli, isegi haruldaselt sobiva, kuid ... Vaadake kõik tähelepanelikult seda altaripilti: kas Kristusel pole peened jalad, otse aristokraatsed?! Sääraseid jalgu tuleb otsida ikkagi ainult naismodellilt ...»

«Naismodellilt?»

«Paratamatult! Kui tahame häid ja stiilseid jalgu, peame valima naismodelli. See modell, keda mina tunnen ja pean sobivaks ... kardan ... tema ei poseeri ... vist mitte ...»

«Miks ta ei peaks poseerima!» imestas pastor ja tõmbas kamassid uuesti jalga kui mängus lõplikult hüljatu.

Nüüd avaldas Lui Ränneld oma saladusliku naismodelli.

«See modell, härra pastor, oleks teie abikaasa ...»

Pastor kohmetus.

«Minu abikaasa ... Elli?»

Ta kogeles, punastas, naeratas ja pööras näo altaripildi poole. Kas siis tema naise jalad tõepoolest sarnanevad pildi omadega? Sarnanevad tõepoolest! Aga kust see maalrisell, see naaskel, on näinud tema naise paljaid jalgu? Tõepoolest, tema naisel on ilusad jalad, peened, valged, pikkade varvastega, nagu tõelisel madonnal.

Siis tuli teine näriv mõte: on see sünnis, kui tema naine tuleb siia kirikusse poseerima, mis ütleb selle kohta kogudus? Kas ei labasta see usutundeid? Talle näis, et see harkjalgne maalrisell on läinud liiale oma naljaga: teha ettepanek, et tema naine tuleks kirikusse

ja laseks maalida oma paljaid jalgu? Ometi olid Kristuse jalad hämmastavalt sarnased tema Elli jalgadega, ja küllap selle altaripildi looja oli need kord maalinud naismodelli järgi.

Lui Ränneld seisis hädisel ilmel altaris, mõtlik pilk põrandal, käed sügaval hallide pükste taskuis. Oli kuulda, kuis meister Aadam Ilvese suur hõbekell tiksus valjusti vestitaskus.

Pastor naeratas endamisi. Kas pole see siiski veidralt müstiline — palvetada altaris Kristuse pildi ees, kelle jalad on suurte veriste naeltega ristipuule kinnitatud, ja need jalad on maalitud tema naise jalgade järgi? Kuid mis on selles hukkamõistetavat, eks kõik kunstnikud maali pühakute pilte inimmodellide järgi?!

«Isegi verise inkvisitsiooni ajal ei viidud kunstnikku tuleriidale, kui ta Kristust maalis maise inimese järgi. Ja meie ei saa sellest küsimusest üle!»

See otsustas asja.

«Mis siis ikka!» ütles pastor. «Arvan, et minu naine ei hakka puiklema nende tühiste jalgade pärast.»

Ta läks kuulama naise arvamust. Pool tundi veetis ta kirikumõisas. Ja kui ta tuli tagasi, oli vastus eitav.

Lui Ränneldi unised silmad läigatasid irooniliselt prillilahmakate taga. Alahindava pilguga mõõtis ta pastori lühikest ja tüsedat kogu.

«Lubage see asi, härra pastor, minu lahendada,» ütles ta. «Lähme kahekesi proua jutule!»

Pastor võttiski Ränneldi kaasa, ja nad kadusid naerdes suure viljapuuaia nurga taha. Aadam Ilves ja Paosk jäid huviga ootama nende tagasitulekut, arvates mõlemad, et ka Ränneldi vägi ei too prouat kirikusse poseerima. Möödus pool tundi, ei kihku ega kahku. Veel teine pool tundi, kaks, kolm, — Ränneld ei tulnud tagasi ei üksi ega pastoriprouaga. Aadam Ilves lõksutas närviliselt oma suure hõbekella kapslit.

Hakkas juba kalduma õhtule. Torni vari venis hiiglapikaks. Kui meister läks rentniku kaevule end õhtuks puhtaks pesema, nägi ta pastorit ja prouat ühes Ränneldiga viljapuuaias. Nad näitasid oma külalisele lilli ja õunapuid. Väsinud Paoskil tuli täna üksi kiriku pööningule magama pugeda, sest Ränneldi tulekut maksis

tal vaevalt oodata. Veel hilisõhtul oli häärber valgustatud ja sealt kostis klaverimängu. Raskesti uinunud Paosk ei kuulnudki, millal Ränneld ronis tema kõrvale kaerapõhule.

Järgmisel hommikul läks Ränneld uuesti häärberisse ja tuli sealt tagasi ühes pastori ja prouaga ...

Altarisse asetati nüüd midagi poodiumitaolist ühes tooliga ja sellele seati pastoriproua istuma. Ta oli erutatud, õhkuvate põskedega, veel väga noor, abielus alles jõulust saadik. Ta tuli peaaegu koolipingilt, oli vaid kaheksateistkümneaastane.

Tema jalad olid tõepoolest ilusad ja valged nagu marmor. Ränneld käsutas Paoski korda seadma pintsleid ja paletti, tema pidi sellele välja pigistama isegi värvid. Samal ajal vestles Ränneld pastori ja prouaga.

«Palun nüüd poodiumile!» kummardus ta kergelt prouale.

Valge, värviplekkidest kirev töökittel seljas, silmitses Lui Ränneld mustade prilliraamide tagant ainiti pastoriproua hõplu jalgu.

«Proua pole seni vist ühelegi kunstnikule poseerinud?» algas ta juttu, palett juba pöidla otsas, kimp pintsleid sõrmede vahel.

«Ei.»

«Palun jalgu pisut rohkem paljastada, põlvini, proua. Nii, nii. Tõepoolest, teil on ilusad jalad, proua.»

Kuna õpetajale tuldi järele kahe talumehe pärast, kes soovisid ta jutule, jäi proua üksi kirikusse. Lui Ränneld polnud kunstnik, kes oma töid armastas luua vaikides. Tema rääkis kogu aja ja naljatles, kippudes isegi kahemõtteliseks. Seejuures ei lasknud ta Paoskil minna pinke värvima, vaid jättis ta enda juurde nii-öelda mustatööliseks. Viimane pidi aeg-ajalt pintsleid puhastama, õli topsi valama ja muud väikest tegemist tegema.

Sel päeval töötas Lui Ränneld ainult kaks tundi, siis oli tülpinud nii proua kui ka Ränneld ise. Pooleldi tusaselt viskas Ränneld pintslid kasti, sest tema töö oli peaaegu täiesti nurjunud: Kristuse jalad olid tulnud liiga heledad ja irdusid seetõttu üleliia tumedalt pildilt. Jalad olid isegi kaotanud oma loomulikud kontuurid.

Kui pastoriproua poodiumilt maha astus ja uudishimulikult pilti silmitses, sattus Lui Ränneld kimbatusse.

«See on tegelikult alles alusmaal,» seletas ta. «Selle järgi on veel raske midagi otsustada. Ja üldse: on pööraselt raske vanaaja meistreid parandada. Nüüd ju valitsevad kunstis hoopis teised maitsed, ja minu silm on harjunud ümarate joonte asemel nägema nurklikke. Sellest harjumusest on raske vabaneda.»

Ka Paosk jäi hindavalt pildi ette seisma, käed püksitaskus. Et tal olid käed püksitaskus, see osutas tema seesmisele muhelusele ja mõnulemisele. Kuna Ränneld oli teda proua ees alandanud peaaegu mingiks jooksupoisiks, siis nüüd oleks Paosk tahtnud avaldada pildi kohta omagi otsuse: kui nõnda maalida, siis võiks poodiumil proua asemel poseerida ka — sületäis puid!

«Pese pintslid puhtaks ja vii kast käärkambrisse,» nähvas Lui Ränneld napsavalt Paoskile. «Tänaseks on töö läbi: oleme mõlemad väsinud, proua ja mina. Homme jätkame. Üldse on kahju, et parandamise asemel ei lastud mind maalida hoopis uut altaripilti. Oleksin neile teinud töö, mis isegi turiste oleks kokku tõmmanud...»

«Seda küll,» irvitas Paosk ja pakkis meistri värvikasti kinni vastumeelse kuulekusega.

Oli ju õieti alles keskpäev, kui Lui Ränneld viskas töökitli käärkambri nurka ja luges oma töö lõpetatuks. Ta pidas endastmõistetavaks, et tema kahetunnine töö kaalub üles teiste kaheteistkümnetunnise. Ta riputas kepi käevangu ja kõmpis maanteele. Kui meister oleks temalt küsinud, kuhu ta läheb, siis ta oleks vastanud, et läheb suplema. Seda võis ta öelda kartmata, sest ta teadis, et meister Ilves kohtleb teda lugupidavalt, mitte kui selli, vaid kui kunstnikku. Miks ta ei peaks kasutama seda lugupidamist?

Samal ajal kui Lui Ränneld hulkus maanteel, värvisid Aadam Ilves ja Paosk kirikus tüütult-pikki pinke ja peaaegu lemmele kulunud põrandat. Aadam Ilves nohises endamisi, ja kui Paosk juhtus talt midagi küsima, vastas ta hädavaevalt, läbi hammaste, nagu oleks Paosk süüdi, et Ränneld longib väljas ja suvitab. Meister klõpsutas asjatult oma suurt hõbekella, sest Ränneldit ta silmad sel päeval enam ei näinud. Tema

tuli kirikusse alles päikeseloojangul, kui teised olid juba lahkunud. Tükk aega silmitses ta oma tööd, küll kaugelt, küll lähedalt, kaapis siis lõpuks tänase värske värvi Kristuse jalgadelt maha ja pesi rikutud koha bensiiniga puhtaks.

Oli Lui Ränneldi suurim õnn, et pastoriproua ei tulnud järgmisel päeval tööle, sest talle oli sõitnud külalisi. Nüüd hakkas Lui Ränneld nokitsema pildi tausta kallal, võõpas seal pilvi, mäeharju ja päikesekiiri, mis langesid sügavast taevast peente vihkudena alla hämarusse. Sedagi tööd tegi Lui Ränneld enam teeseldes, püüdes mõned nädalad pildi juures aega viita. Sageli libistas ta pildil vaid kuiva ja puhast pintslit, et aga käed aeg-ajalt liiguksid. Ta tahtis, et altaripildi parandamine lõpeks ühel ajal kiriku muu remondiga.

Aadam Ilvesest ta enam palju ei hoolinudki, sest ta lootis pastorilt töötellimust kahele näopildile ja kahele maastikule. Ta oli teinud juba palju kihutustööd pastori ja proua kallal, et need hakkaksid oma saali seintele moodsaid maale himustama. Kui ta need tellimused tõepoolest saab, jätkub tal kirikumõisas sügiseni tööd, ta saab selle eest kuulmatut tasu ega mõtlegi enam Aadam Ilvese remondile. Ka oli tal juba ammu igatsus pealinna järele.

Nüüd, kus Lui Ränneld võis pahatihti logelda kirikumõisas, ta nagu unustas hoopis oma sõbra Paoski. Kuna ta pastori ja selle abikaasa silmis oli tõusnud suureks kunstnikuks, näis tal olevat piinlik sõbrustada lihtsa maalriselliga. Ta sai tõepoolest pastorilt tellimuse neljale maalile, rikkaliku tasu eest, sest pastor oli alles värske miljonär — jõuluaegsest pulmapäevast saadik. Tema kukile polnud veel sadestunud rahamehe ahnuse paks kilp. Lui Ränneld ei tulnud nüüd enam üles kiriku pööningule magama, temale leiti häärberis mugav ärklituba.

Altaripildi parandamine aga ei edenenud kuigi libedasti. Ränneld ei saanud hakkama jalgade maalimisega, need kippusid tal moonduma pesukurikaiks.

«Teie jalad, proua, on nii ilusad, et neid ei oskaks maalida kõige geniaalsemgi kunstnik!» hädaldas Ränneld. «Kuidas küll loodus mõnikord armastab pillata:

ühele ta annab jalgadeks kunstitööd, teise jätab hoopis jalgadeta, kolmanda omad moonutab hirmsaiks, vormituiks nottideks.»

Ta vajus sügavaisse mõtteisse, tema silmad vist niiskusid.

«Mis on teiega, härra Ränneld? Te ... nutate?»

Lui Ränneld raputas ägedasti pead.

«Ei, ei! See ei ole nutt! See on pigemini hardus, ekstaas, mis mõnikord loojat vapustab. See on eriline hingeseisund, võib-olla midagi hullumeelsuse lähedast, vaevalt looja isegi teab, mis temaga juhtub!»

Ta astus poodiumile, silmad vett täis.

«Lubage, suudlen teie jalgu, neid meistritöid! Ärge keelduge, proua!»

«Ei ... Ei! ...»

«Tean, olen hull, olen meeletu ... andestage!» Ta kummardus proua ette ja suudles ta põlvi. Ta ju oli kord Paoskile tõotanud, et suudleb pastoriprouat lausa kirikus, ja ta tegi seda nüüd, suudeldes tema põlvi.

Kuid need maagilised ja ülistatud jalad käisid tal siiski üle mõistuse ja oskuse, sest pühapäeval, mil töö seisis, oli Ants Paosk see, kes vaikselt ja vargsi aitas korda seada Kristuse jalad, poodiumil modelliks — Lui Ränneld.

«Tänan, pean sind meeles, armas sõber,» ütles talle Ränneld siiralt. «Täna olid sa minust tugevam. Teinekord tasun sulle mitmekordselt.»

4

Nädala keskel lõpeb kiriku remont. Luitunud maakirikust on saanud piimvalge hoone vanade sahisevate pärnade keskel. Kolme töömehe teed viivad nüüd lahku: Lui Ränneld jääb mõneks kuuks pastori majja, et maalida neli pilti, Ants Paosk sõidab linna, et jätkata seal kevadel pooleli jäänud remonttöid, kuna Aadam Ilves ise siirdub nädalapäeviks Oru alevisse koolimaja värvima ning ühtlasi ootama komisjoni, kes temalt kirikuremondi vastu võtab.

Lahkumise eelõhtul kutsus Lui Ränneld Paoski enda

juurde häärberisse. See oli ilus ja mugav tuba, kuhu Ränneld oli üle toodud kiriku pööningu kaerapõhult. Toa suur nelinurkne aken oli avatud ja tuuleleitsak liigutas heledaid õhkpeeni eesriideid. Väljast hämarusest kuuldus ööbikute meisterlikku laulu ja rohekashallis taevas nukitses unine täht.

Suurel töölaual põles valge lamp. Lui Ränneld istus mugavalt suures polstertoolis ja suitsetas piipu. Tema näol oli muhelev naeratus ja ta põrnitses altkulmu Paoskile, oodates, mida arvab see tema härrandlikust elust. Paoskile pidi ju eriti silma torkama ööseks laiale diivanile tehtud ase: vaibaots lumivalge linaga ootavalt üles pööratud, kahe suure pehme padja püürid tulnud otse triikraua alt.

Paosk silmitses endamisi mugavat ruumi, kuid vaikis. Ta oli tusane ja pisut nagu kadegi. Ei üritanud ka Ränneld ise sellest juttu, ta kõneles vaikselt ja elumehe resigneeritud rahuga, popsutades ahnelt oma piipu. Ainult ta silmad keerlesid kiitust ja tunnustust oodates laubale langenud juuksekahlu all. Mõjus võikalt, et ta täna vaikis ja rääkimise asemel silmitses Paoski võidunud riideid ja vildakaid kingi. Täna ta isegi ei puistanud teda üle oma õpetuste ja noomimistega, et, sõber, kumb on lõpuks õigem ja suurem kunst, kas kunst kunstiga lõbutseda või kunst kunstiga nälgida? Ta oli täna nagu pronksbüst, liikumatu, kivine — taipaja pidi ise taipama selle kivise aju mõtteid.

Lui Ränneld küünitas käe ukse kõrvale nupule ja helistas. Trepist jooksis üles teenija.

«Katke meile õhtulaud. Punšiks rummi!»

Nad istusid söögilauas nagu kaks kaugelt tuttavat, kelledest üks on lihtne ja tagasihoidlik argiinimene, teine kinnine ja endahull härrasmees.

«Tähendab, sa sõidad linna?» küsis Ränneld vastuse vastu vähematki huvi tundmata.

«Jah, linna. Näeme teineteist alles sügisel.»

Lui Ränneldi suust pahises pikk suitsujuga üle toa. «Vaevalt.»

Ta seletas, et töötab siin Oru kirikumõisas nelja pildi kallal vähemalt kolm kuud. Edasi on pastor kinnitanud, et ta tutvustab teda ühe teise pastoriga, Jaanusega, kes

on samuti kunstisõber ja kavatseb oma korterit kunstiteostega kaunistama hakata. Tema tagab, et pastor Jaanus annab talle suurema tellimuse.

«Kui mul need rahad taskus, siis ei näe mind keegi enam tükil ajal,» kiitles Ränneld. «Siis vajun mõneks ajaks silmapiirilt — välismaale!»

Juba kesköõl lonkis Ants Paosk kitsarööpalise unises jaamas, mantlikrae üles tõstetud, sest öö oli jahe. Kui ta lõpuks umbses vagunis koha sai, sundis ta end selles lämbes soojuses uinuma. Kuid ta pea huugas möödunud nädalate elamustest, need olid teinud ta nukraks ja rahutuks. Ei võinud see tulla kadedusest, kuid Paosk veendus, et Lui Ränneldi teod on ta südamele võõrad, veelgi enam — need äratavad vastikust ja pahameelt. Üles kirikumõisa ärklituppa jäi mitte kunstnik, vaid petis, kes kunstivõhikuilt pressib välja ilusa summa raha oma väärtuseta värvisoperdiste eest.

Paosk ajas end vagunipingil seljakile, et uinuda. Ta pistis käed püksitasku ja sealt jäi talle pihku peotäis pabereid, mitmesuguseid väljalõikeid ajalehtedest ja raamatuist, samuti käsitsi kirjutatud märkmeid. Paosk peaaegu võpatas, nagu oleksid ta sõrmed kombanud midagi läilat. Need paberid viisid ta mõtted jälle tagasi Ränneldi juurde, sest need olid Ränneldi «vaimne pärand».

Lui Ränneld oli teda alalõpmata kiusanud:

«Sa pead kindlasti üht-teist lugema; kui mitte muud, siis ajalehe nipet-näpet! Aeg nõuab, et inimene oleks väike entsüklopeedia. Ei või ometi seltskonnas libastada sõnadega, umbes nagu — et Bismarck oli Itaalia tõusuaja suurmeister ja Marie Voltaire prantsuse silmapaistvaid naiskirjanikke! On väga hea, kui jutuajamisel juhtub käepärast olema mõni paradoks, mõne kuulsa mehe mõttekild. Mis ütleb Nietzsche sünnitamisest? «Sünnitamine on raske — miks sünnitada veel õnnetuid?» Aitab mõnikord isegi mõnusast anekdoodist! Püüa omandada vähemalt haritlase väline koor!»

Paosk oli teinudki tema nõuande järgi ja kuhjanud oma taskud igasuguste väljalõigete ja märkmetega, mida ta aeg-ajalt sirvis, luges, püüdes neid meelde jätta. Need olid nagu loosinumbrid tema taskus: kirjan-

dus, kunst, ajalugu, propaganda, poliitika, filosoofia, sport, rividrill, kombeõpetus, raadio, anekdoodid...

Täna oli Paosk morn ja mässuline. Ta pigistas paberid pihku, kägardas nad kokku ja viskas seinal rippuvasse prügikasti.

Siis mässis ta pea mantlisse, nagu tahtes sellega takistada mõtete vastikut ja ägedat rünnakut väljastpoolt.

Kui ta jõudis linna ja ruttas koju, seirasid teda ka seal Ränneldi teod ja vaim. Need jälitasid teda peaaegu igal sammul, kõikjal. Sest mis muud rippus tal kodu seinal kui Ränneldi vaim, — need pildilupardid, mis ta oli maalinud viimase aasta jooksul Ränneldi mõjul! Tükk aega neist eemal olnud, vaatles Paosk neid suurima pettumusega. Nad jätsid ta täiesti külmaks, olid võõrad, veelgi enam kui võõrad, — nad näisid talle mõttetuina, vastikuina, otse jälkidena. Ta oli end Ränneldil petta lasknud — peaaegu terve aasta. See aasta oli tema elust nagu välja lõigatud! Ja nende lõuendiräbalatega, milliseil polnud midagi ühist tõelise kunstiga, maaliti ta silme ette hiilgavat tulevikku!

Ema oli poja vastu hell ja tähelepanelik. Ta magas kööginurgas koikul, punase riide taga, et poeg saaks toas segamatult töötada. Temale oli ju Ränneld korduvalt kinnitanud, et juba mõne aasta pärast jõuab ta poeg välja sellest hallist viletsusest.

Ja kuna maalt tagasi sõitnud poeg näis talle kinnisena ja tusasena, hoolitses ta tema nagu haige eest.

«Oled sa haige?»

«Ei,» vastas poeg. «Miks haige?»

Talle jäi paar vaba päeva ja ta tahtis tõsiselt puhata. Võib-olla tuli tema rusutud ja viril meeleolu tõepoolest väsimusest?

Ta otsis kuuetaskust Lui Ränneldi kirja, mille see oli kirjutanud oma korteriperenaisele. Ta pidi tooma Ränneldi kraaminatukese enda juurde hoiule ja andma toa edasi.

Oli kuum keskpäev, päike kõrvetas kõrgel seniidis, kui Paosk kõndis läbi rannaveerse puiestiku kodu poole, Ränneldi komps käeotsas. Kuna päike paistis heledasti ja piinas Paoski tundlikke silmi, siis pani ta endale

ette värvilised kaitseprillid. Loodus omandas nüüd müstilise värvingu; taevas muutus tumeroheliseks, ähvardades tuua sadu, luitunud puiestik elustus värskeks ja maaliliseks, nagu langeks talle põlevate tungalde kollast kuma.

Ühelt pingilt tõusis üles valge panamakübaraga mees ja tervitas Paoskit.

«Vabandage,» ütles ta, jäädes tema ette seisma. «Ma vist ei eksi: teie olete härra Ränneld?»

Paosk võpatas seisma ja vaatas imestades küsijale.

«Mina ... Ränneld?» hüüdis ta. «Mina? ... Ei ... ei! ...»

«Ei?» urises mees. «Aga te olete temaga sarnane nagu tilk vett teisega.»

Mees istus tagasi pingile, kuna Paosk ruttas edasi kodu poole.

See juhtum erutas jällegi Ants Paoskit.

Mina Lui Ränneldiga sarnane nagu tilk vett teisega! Kust ta võttis niisugused silmad, see kanapime?

Mõne nädala eest oleks selline tunnustus võib-olla teinud Paoskile aina rõõmu, kuid nüüd tundis ta end piinlikult puudutatuna. Pöördudes puiesteelt agulisse viivale teele ja lähenedes nurgapealsele riideärile, ehmus ta uuesti: ootamatult vilksatas Ränneld nurga tagant välja ja astus talle kiiresti vastu.

Nad vaatasid teineteisele otsa, jäädes äkki paari sammu kaugusele peatuma. Kuid see oli hullem kui viirastus: vastutulija polnud siiski Lui Ränneld, vaid Paoski enda peegeldus riideäri suures maani ulatuvas reklaampeeglis ...

Ta pidas end ise Lui Ränneldiks — niisiis pidid nad olema teineteisega tõepoolest väga sarnased! Väliselt nad olidki seda, sest kevadel oli Paosk ostnud endale täpselt samasuguse vesihalli kübara ja valged suvekingad nagu Ränneld. Ta kandis pealegi haile pükse ja sinakat pluusi — samuti nagu Lui Ränneld! Peale selle tegid veel tumedad kaitseprillid ta Ränneldi sarnaseks — nagu tilk vett teisega.

Tusasena hakkas Paosk kodu poole lonkima.

Ühelt põiktänavalt tuli talle vastu vanaldane daam. Paosk mõtiskles: kui Lui Ränneld oleks siin — ta

ennustaks juba kaugelt, mis usku see naine on, millisest rahvusest, mitu soolatüügast kasvab ta kuklas. Tema tunneks ja teaks iga vastutulijat, kuigi ta elab siin linnas vaevalt aasta.

«Pane tähele seda daami!» ütleks ta. «See on ühe riigiametniku proua. Tal opereeriti möödunud kuul ussjupp, ja seda tehti riigi kulul — bürootarvete arvel ... See härra seal koeraga ... see elab oma naise selja taga. Ei suitseta ega joo!»

Keegi viletsais riideis kodanik peatas Paoski ja palus temalt paberossile tuld. Mida ütleks Lui Ränneld niisugusele tülitajale, niisugusele viletsais riideis kooserdajale, kel puuduvad isegi tikud? Tema nähvaks: «Tikke? Kas peate mind tikuvabrikuks? Palun, kus on mul korstnad?» Ja sammuks iseteadvalt edasi ...

Selline on Lui Ränneld: ta armastab poseerida, näidelda, upselda, härratseda. Tema teeb kõik teisiti kui teised inimesed, tema teod on pahupidi.

Paoski mõtted jooksid ikka ühele ja samale umbteele: Lui Ränneldi juurde. Vastikud mõtted, pealekippuvad mõtted, vägivaldsed mõtted, hirmsad mõtted! Sõber, keda ta äsja otse jumaldas, muutus talle nüüd vastumeelseks.

Paosk tundis suurt kergendust, kui ta järgmisel päeval Lui Ränneldi riidekompsu jaama viis ja selle Oru kirikumõisa saatis. Sellega vabanes ta viimasest, mis meenutas talle Lui Ränneldit. Jäi veel üle hävitada kodus seintel kõik Ränneldi survel maalitud pildid.

Ta tegi kõik, et endast maha raputada seda võõrast vaimu. Ta lootis sellest vabaneda seda hõlpsamini, et nüüd ei näe ta enam kunagi Lui Ränneldit. Sest Aadam Ilvese juurde ei tule see enam iialgi töötama ...

5

Kahe nädala pärast sai Paosk meister Ilveselt kirja, milles see kutsus teda tagasi maale. Remonttööde vastuvõtukomisjon oli leidnud mõningaid puudusi ja nõudis nende kõrvaldamist. Nii asus Paosk siiski teele Oru kirikumõisa.

Seekord sõitis Paosk sinna vastumeelselt. Ei magatud nüüd enam kiriku pööningul, vaid rentniku juures rehe all vankris — polnud enam midagi järel endisest romantilisest elust.

Hommikul läks Paosk uuesti torni ja avas seal luugi. Siinsest hommikusest loodusest oli talle jäänud unustamatuid muljeid. Vaade küündis siit lõpmata kaugele — üle metsatukkade, talusagarate, mitmevärviliste nurmede, heinamaade. Põuane päike moodustas all pargis puude ja majade ümber pikki musti ja külmi varje, sood aurasid mõtlikult suures tuulevaikuses. Rinnuli luugiveerel, vaatles Paosk peaaegu võlutult looduse ärkamist.

Kui Paosk avas lõunapoolse luugi, küündis ta vaatama alla pastorimajale. Rentniku aida juures lesis kaks kana, nende kõrval kari poegi. Puie vahel kõmpis valge kits oma kahe tallega alla oja äärde.

Lui Ränneldi aken oli avatud, toas valitses vaikus. Seal kindlasti veel magati ja oodati hommikukohvi, mille teenija toob diivani ette lauale ... Sest alles siis hakkab Lui Ränneld liigutama oma loidunud luid ja libiseb haigutades välja linade vahelt.

Kui Lui Ränneld hiljem ärkas ja rinnuli aknale vajus, oli Ants Paosk oma värvipotiga juba käärkambri katusel. Nad vaatasid tükk aega teineteisele, ilma et oleksid tervitanud, kuigi kaugus nende vahel polnud mõõdetav kilomeetritega, vaid ainult sajakonna sammuga. Lõpuks Paosk siiski tõstis käe ja vibutas värvist määrdunud kämmalt.

«Tervist, meister!» hüüdis ta pisut irooniliselt.

Lui Ränneldi tardunud büst nõksatas ellu. Ta noogutas kergelt peaga ja tõstis ka omalt poolt käe vastutervituseks, ent loiult ja ükskõikselt, nagu noorsõdur omataolisele. Tundes oma asjatu ja pealekippuva tervituse pärast pisut piinlikkust, asus Paosk jällegi libistama oma laia pintslit mööda katuse loskunud magu.

Esimesel kahel päeval ei puutunud Paosk temaga üldse kokku. Nii head sõbrad kui nad alles äsja olid olnud, ei tulnud nüüd Ränneld teda kiriku juurde vaatamagi. Ta elas nähtavasti raudse kava järgi: nüüd, kus ta tegeleb kutselise kunstnikuna, hoidub ta eemale

maalrisellist, sest sellised suhted võivad ehk mõjuda kahjustavalt tema ülesupitatud väärikusele. See oli nii tüüpiliselt tõusiklik: ikka eemale hoiduda madalamast.

Paosk oli õnnelik, et oli ka seekord kaasa võtnud oma värvikasti. Ta käis vabal ajal ümbruskonnas ringi, otsides huvitavat motiivi maalimiseks. Ta valis selleks kalmistu tagant väikese talukese: liivasel künkal suure jändriku männi all pesakond väikesi õlgkatusega majakoomitsaid, piiratud taraga. Ja mõned sammud sellest eemal vana tuulik, mis elas oma viimaseid päevi. Paari kilomeetri kaugusel järvekaelas töötas tubli vesiveski, all alevis aga tuliuus mootorveski.

Paosk jäi peatuma selle motiivi juurde, sest see vana ja uue naabrus tundus talle omasena ja huvitavana. Tal tuli nüüd üle maalida endine pooleli jäänud motiiv kirikumõisa puiestikust, et kasutada lõuendit uueks tööks.

Vabad õhtupoolikud töötas Paosk all tuuliku juures. Enamasti kogu aja piilusid teda möldri arglike ja uudishimulike laste valged pead tara tagant, ja mõnikord tuli ka mölder ise vaatama Paoski imetööd. Ta tõmbas kokkukeeratud kodutubakast vilkat ja ütles ohates:

«Mis te nüüd meie viletsaid ja väikesi lobudikke ... Need ei ole ilusad, need on vanad ja kaela vajumas!»

Peaaegu esmakordselt pärast aastast vaheaega maalis Paosk oma pilti suure seesmise innuga. See töö tuli tal südamest, ilma Lui Ränneldi kõrvalmõjuta. Ta ei moonutanud enam maju puukastideks ja puid nuppudega keppideks, nagu need lõuendi alusmaalile olid jäänud kirikumõisa puiestikust. Nüüdne maastik pidi olema tükk tõelist loodust ja elu. Kuigi see maal ei olnud meistriteos, tundis Paosk siiski, et ta on tema parimaid.

Kord külastas pastoriproua möldri peret ja kuulis, et Paosk käib nende talu maalimas. Proua oli pildist huvitatud ja läks seda aita vaatama, kuhu Paosk oli ta ööseks kuivama riputanud.

Proua vaatles pilti tükk aega vaikides ja oli üllatunud. Nagu oleks juhtunud midagi erakordset, ruttas ta koju mehe juurde. Mõne päeva eest oli Lui Ränneldil valminud maastik, millel ta kujutas kõveraks kooldunud häärberit värskelt võõbatud kiriku taustal, kuid see maal prouale ei meeldinud. Sel oli kõik ebaloomulik —

värvid ja vormid, ning raske oli aru saada neist geomeetrilistest laikudest. See pilt ei meeldinud ka pastorile, kuid pastor jättis selle pettumuse esialgu enda teada. Ta arvas, et ta võib-olla ei tunne moodsat kunsti, on võhik, ja pilt nõuab ehk silma harjumist. On ju tuhandete haritlaste traagika, et nad ei mõista ei kirjandust ega kunsti! Tubli hind oli pildi eest välja kaubeldud, — nüüd ta pigemini vaikis, kui kahetses ja haletses. Kuid proua oli siiras, ta tõstis vaimustusest Paoski pildi üle peaaegu kogu maja lendu.

Ka Lui Ränneldi juurde üles ärklituppa ulatus see kihin ja kahin. Ta kõmpis trepist alla, laisalt, astmekaupa, kätt käsipuul libistades. Tema nägu tõmbus pilve nagu riigivalitsejal, kes kuuleb vaenlase vägede voorimist piirile. Ränneld ei läinud oma pakitseva südamega tagasi ärklituppa, et seal oma sõjakaarte uurima hakata, vaid astus julgelt saali, kust leidis pastori ja selle abikaasa oma maastiku ees.

Oli prouast kahetsevalt rumal, et ta hakkas ka Lui Ränneldi kuuldes innukalt Paoski maali kiitma. Ta tegi seda siiski, kuigi mees talle pilkudega märku andis vaikida.

«Meistriteos, tõepoolest meistriteos!» ütles ta.

«Või meistriteos!» urises Lui Ränneld mürgiselt tagantjärele, püüdes end ohjeldada. «Võib ju tõepoolest juhtuda, et õpilane ületab meistri! Kuid kõik, mis Paosk teeb, olen mina talle andnud. See tänamatu epigoon!»

Kui Lui Ränneld oli tusaselt lahkunud, sügas pastor mõtlikult kuklanappa. Tal oli raske uskuda naise juttu, oli ju Lui Ränneld nimekas kunstnik, Paosk aga ainult — maalrisell!

Samal ajal kui Paoski pildi pärast pastorimajas võideldi ja närvitseti, oli Paosk ise heitnud kiriku pööningul oma endisele asemele lõunauinakule. Ta nägi seal väga veidra, kuid imeselge unenäo:

Ta ei ole Ants Paosk, vaid Lui Ränneld ... Ta istub linnas kohvikus ja libistab sõrmede vahel oma nimekaarte. Need pudenevad tal käest ja lendavad põrandal laiali. Inimesed kummarduvad nende poole ja loevad: «Lui Ränneld, tööstur, kaubanõunik.» Samal ajal tormavad kohvikusse ajalehepoisid, kisendades tuliuut

uudist: «Lui Ränneld — riigivaras, riigi kahjud mitukümmend miljonit!» Paoski süda seisatub hirmust.

Jättes oma nimekaardid põrandale, põgeneb ta kohvikust. Ta jookseb voorimehe juurde, vinnab sõiduki kummi üles ja kihutab linnatagusesse metsa. Öö võtab ta vastu nagu sügav vesi enesetapja. On alanud ränk vihmasadu. Põgeneja hinge raiub raske mõte: teda ootab vangla ja sunnitöö, pole enam mingit pääsu! Tema vahistamine on ju ainult päevade küsimus. Sihitult hakkab ta hulkuma mööda maid ja metsi, et koguda meelekindlust enesetapuks. Päikesepaistelisel keskpäeval jõuab ta kuhugi kiriku juurde, mille kriitvalged seinad valendavad silmipimestavalt vanade lõhmuste vahel. Üle latvade punetab värskelt värvitud torn nagu verine piik. All seinaveeres magavad kolm valget laiska kitse. Põgenik sammub peaukse poole, vajutab käsiraua maha ja — uks avaneb! Ta astub tühja, äsjaremonditud päikesepaistelisse ruumi, kus värviliste akende valgus maalib altari ebatavaliseks. Suur kõrge ruum on haudvaikne, ja põgeniku väsinud jalgade kopsatused lajatavad siin kümnekordseiks. Ees, vaestekoja kivipõrandal loeb põgenik oma meie-isa ja astub siis raskel aeglasel sammul altari ette, laskudes seal põlvili punasele kalevile. Ta põlvitab nagu kerjus, riided vanad ja määrdunud, pikad sassis juuksed ulatuvad õlgadeni. Tema pea vajub kahele käele altariäärel, ja nii ta laseb silme eest mööda oma elu, et paluda siis meelekindlust selle viletsa rännaku lõpetamiseks. «Olen elanud kõlvatut ja alatut elu,» pihib ta ristil närbuvale kannatajale. «Olen olnud kogu eluaja variser, petis, roimar . . . Kui õppisin Pariisis, oli mul kuskil pööningul urgas, kus andsin öömaja neljale vaesele lapsele. Hommikul ma saatsin nad tänavale kerjama, kogu päevase sissetuleku pidid nad õhtul andma minule. Toitsin neid viletsate toidujäänustega, ja mu äri õitses hästi, kuigi pillasin need summad öölokaalides . . .» Jah, Pariis! Kui ta oleks nüüd seal, täna, mitte lõbutsemiseks öölokaalides, vaid selleks, et varitseda jalgteel mõnd raske koormaga veoautot! Ta viskuks selle suurte tapvate rataste alla, ja surm oleks silmapilkne! Kohutav pilt: ehmunud juht püüab põgeneda õnnetuskohalt tänavate rägastikku,

jättes asfaldile verise laiba! Ja auto suured verised kummid kirjutavad asfaldile autotehase võikaid punaseid reklaamsõnu: «Michelin ... Michelin ...» Mida kaugemale laibast, seda tuhmimaks jäävad tähed, ainult vaevu võib nüüd veel lugeda: «. . . Mi . . . el . . in, Mi . . .» Siis lõpuks ei midagi muud kui rida segaseid täppe . . .

Äkki märkab altari ees põlvitaja, et käärkambri uksel seisab pastor ja hüüab talle valjusti: «Lui Ränneld, põgenege!» Kiriku ees hüppab kiviaiast parajasti üle kolm lõõtsutavat kordnikku, kes teda jälitavad. Samal hetkel kaob pastori must kogu käärkambrist, ja põgenik jookseb tema järel välja õue, õuest üle nurme otsejoones kalmistu poole ... Ta näeb, kuidas tema ümber hakatakse ahelikku vedama, ta haaratakse üha kitsamasse meestesõõri. Kähku võtab ta suuna vana tuuliku poole, mis veeretab nõlvakul oma laiu risttiibu. Ta jookseb laudtrepist üles lavandile, nõjatub hingeldades käsipuule. Liivaseljandikul ruttavad ahned piirajad hoogsalt lähemale, tuulik tõmmatakse relvade rõngasse. Põgenik pöördub tuuliku võimsate tiibade poole ja sirutab käe, et neist kinni haarata. Kerge laastuna tõstaks tiib ta üles ja virutaks kõrgelt alla kividele ... Käed juba välja sirutatud, valdab teda ilus mõte: sel õudsel surmaeelsel hetkel ta mäletab selgesti oma sõpra ... Ants Paoskit ... kes on jäänud truuks tõelisele kunstile ja on suutnud vastu seista elu tühiseile võrgutustele. Ants Paosk ... Üha selgemini ilmub tema ette too vähenõudlik, töökas ja aus kuju, — need ilusad lehekuu päevad paljude aastate eest, mil ta värvis Oru kiriku kõrget torni, vilistades nagu suur, puhkamiseks tornile laskunud lind. Ja mis sai minust, hooplejast, suurustlejast? Olen petis, varas, roimar! Kes muudaks mu äkki Ants Paoskiks, — kui õnnelik ma oleksin! Ent veider mõte: muutuda teiseks inimeseks, olla keegi teine ja mitte enam Lui Ränneld ise ... Ta käed haaravad meeleheitlikult kinni tuulikutiivast, tiib tõstab ta jalad lendu ... All võsa ääres karjatatakse. Seal nähakse vere tardudes kohutavat pilti: tiib viib mehe kõrgele üles, ülal vabanevad mehe käed peele küljest ja mees paiskub alla kividele, pea ees ... Aitajad käed ruttavad ta juurde, tõstavad ta pea üles. Kõik hilja — ainult

kujutu verine tomp lamab nende ees maas. Värisevate sõrmedega kisub kordnik laiba kuuetaskust verest niiske passi, millelt võib veel selgesti lugeda põgeniku nime: Lui Ränneld ...

Paosk avas hirmunult silmad. Ta ihu nõretas higist, nagu oleks teda luupainaja piinanud. Jube nägemus oli olnud nii selge ja võimas, et ta veel nüüdki, ärkvele tulnud, murdis pead, kas ka tühjal kiriku pööningul lebamine pole samuti vaid nägemus. Ta tõusis, raputas oma kangestunud liikmeid ja arutles trepile astudes, kas minna alla kirikusse või üles torni.

Ta läks siiski torni, et seal luugi äärel unelda ja mõtiskella, vaadelda piiritut kaugust. Kui ta lõi pilgu alla vanadele lõhmustele ja kiviaiale, elustus temas jällegi äsjane nägemus. See oli olnud tõelikkusega nii ühtiv, et Paosk võis täpselt jälgida, kuidas ta põgenes jälitajate eest. Tuulik — see oli praegugi seal, seesama tuulik, mille laiad tiivad tõstsid ta kõrgele lendu ja paiskasid siis alla kividele — Lui Ränneldina ...

Isegi unes ei vabanenud Paosk Lui Ränneldist, vaid tegutses ja võitles temana edasi! See piinas teda nagu lummutis, ilmsi ja unes. Kõik oli pöördunud pahupidi!

6

Täna tuli Paoski «kuulsaks saanud pilti» vaatama pastor ise ja ühes temaga ta naine. Pastor tuli umbusklikult, kuna ta ei lootnud, et Paoski pilt võiks olla selline meistriteos, et sellega võrrelda Ränneldi oma.

Kui nad saabusid, töötas Paosk parajasti oma pildi kallal.

«Tulime vaatama teie meistriteost,» ütles proua juttu alustades, kuid pastor vähendas seda ettekippuvat tunnustust seega, et ütles, nad olevat jalutuskäigul juhuslikult siia sattunud.

«Jah, jalutasime, sattusime siia ...»

Paosk kohmetus, punastas, pigistas pintslid pihku, tal oli piinlik. Pastor jäi pildi ette seisma, pilutas silmi,

pööras pead. Ta vaatles pilti tükk aega ja ta nägu hakkas pikkamisi naerule venima. See oli heaks tunnusmärgiks.

«Ja-jah, ja-jah,» noogutas ta nõustuvalt. «Tõepoolest ilus asi . . . poleks uskunud . . . Seda küll . . . vägagi ilus!»

Nüüd oli proua võitnud, ja ta seletas, vaadates oma mehele, kuigi oleks pidanud vaatama Paoskile:

«Vaidlesime juba mitu päeva selle töö pärast. Ütlesin, et teie maalite paremini kui Ränneld, minu mees aga torises vastu. «Seda ma küll ei usu,» arvas ta.»

«Mina tõesti ei võinud seda arvata,» ruttas pastor pehmendama oma naise siirast seletust. «Niipalju kui härra Ränneld meile jutustas, olevat teie alles . . . algaja.»

«Ränneld muidugi!» ütles proua pisut pahandavalt, nagu oleks ta Lui Ränneldist juba tüdinud.

«Kunstiasjad on imelikud,» juurdles pastor pilti vaadates. «Miks lõpuks moonutada loodust, tihti kuni tundmatuseni? Võtame näiteks kas või härra Ränneldi. Tegi seal meile maastiku — mitte ei saa aru, mis on maja, mis puu, mis põõsas! Seletab, et moodne!»

Ta nohises pettunult Ränneldile antud tellimuse pärast.

«Maaligu ka tema nii!» pahandas ta. «Siis kõlbaks seinale panna. Kuid nõnda, nagu tema seda teeb, oskab meist igaüks pintseldada.»

Paosk pahvatas naerma, peitis aga kohe näo paleti taha.

«Härra Ränneld ju ometi oskab?» küsis proua ja vaatas uurivalt Paoskile. «Eks tema ometi ju parandanud altaripildi?»

«Jah, tema ju parandas altaripildi. Seal ta oskas!»

Nüüd tõmbus Paoski kulm kortsu, nagu oleks ta kuulnud midagi kahtlast. Altaripildi parandaja polnud ju tegelikult Ränneld, vaid tema. Ränneldile jäi ainult parandaja au. Mis oleks Ränneld teinud, kui nende osad oleksid käesoleval juhul vastupidised? Ränneld tegelik pildi parandaja, au aga langenud Paoskile? Polnud kahtlustki, et Ränneld oleks hüüdnud pastorile kohe sõna kannul, et pilti ei parandanud Paosk, vaid tema — Ränneld! «Protesteerin selle vastu, ja kirjutage see endale igaveseks ninale ning ühtlasi ka kiriku krooni-

kasse!...» Miks peaks temagi, Paosk, varjama tõtt, kui Ränneld on hakanud häbenema tema tutvust oma karjääri rikkumise kartusel. Ta ütles seepärast avameelselt: «Altaripildi parandasin tegelikult mina...»

«Kuidas?»

«Kuidas teie?»

Neid väljalipsanud sõnu ta ei saanud enam kinni haarata. Nüüd tuli tal seista nagu kostjal kohtulaua ees, kes tunneb, et süü salgamine osutub mõttetuks. Ta pidi üksikasjaliselt seletama, k u i d a s tegelikult toimus pildi parandamine.

Teisel päeval, kui Paosk juba viimistles oma pilti, tuli ka Lui Ränneld seda imet vaatama. Pilt oli löönud pastorimajas suuri laineid. Ränneld oli morn ja kinnine, ajas end pildi ees harki ja silmitses seda kõõritades.

Äkki lõi ta koerapiitsaga pikuti üle pildi tugeva hoobi, nii et lõuend plaksatas.

«Rämps!» karjus ta. «Või nii! Jätka aga!»

Vihaselt pööras ta Paoskile selja ja hakkas väärikal sammul tagasi Oru poole minema, mässides koerapiitsa piud ümber oma käe. Karjus ehmunud Paoskile veel üle õla:

«Või seesama ongi too evangeelium, millest pastoripesa nüüd hommikust õhtuni sumiseb! Rämps!»

Õhtul koju minnes võttis Paosk oma valminud pildi kaasa. Ta oli õnnelik, et lõpetab homme ühtlasi remondi ja võib sõita lõplikult tagasi linna. Ta tuju oli tänase vahejuhtumi tõttu rusutud, ja ta ei mõelnud millelegi muule kui võimalikult kiirele ärasõidule.

Kui Paosk jõudis kalmistu kõrvale männikusse, lonkis talle sealt ootamatult vastu Lui Ränneld, kes rapsis koerapiitsaga teeäärseid noori männikasve. Vahejuhtumist hoolimata naeratas Paosk vastutulijale, nagu oleks kokkupõrge juba ammugi unustatud. Lui Ränneldi klaassilmad aga läigatasid talle kurjakuulutavalt. See kohtumine männikus polnud nähtavasti juhuslik, vaid Ränneld oli teda siin tahtlikult oodanud.

«Sain oma pildi valmis!» ütles Paosk, sest ta taipas, et seekord peab jutu alustaja olema tema.

Ränneld vaikis. Ja mis puutuski temasse, et Paosk oli

jõudnud lõpule tööga, mida ta äsja oli nimetanud rämpsuks! Ta hõõgus nagu kühvlitäis elavaid süsi, sest ta kartis, et Paosk on talle andnud hävitava hoobi. Juba ollaksegi kirikumõisas tema vastu kinnine, umbusklik, veel samm — ja pastor tühistab oma töötellimuse.

«Pea!» ütles ta Paoskile nagu roimarile ja jäi tema ette seisma. «Mis sa sellest viletsast tapeeditükist kaasas kannad, tahaksin teada? Ega sa ometi kipu sellega kunstinäitusele või koguni kunstimuuseumi? Ogar!»

Paoski ilme muutus tõsiseks.

«Näitusele või mitte näitusele . . . see pole tähtis,» ütles ta. «Pole lõpuks tähtis, kuhu ta viin!»

«Lõpuks . . . lõpuks!» mõnitas Ränneld läbi hammaste. «Ma sulle näitan lõpuks, mida niisugune tapeedipintseldamine tähendab!»

Välkkiirelt plaksatas piitsahoop Paoskile pähe, siis teine, kolmas. See tuli nii ootamatult, et Paosk ei osanud teha muud, kui pillas pildi ja värvikasti tee äärde maha ning tõstis käed üles, võttes pea nende vahele. Metsikuks muutunud Ränneld ei lakanud, ta peksis edasi, — ja nüüd ei sattunud hoobid enam Paoskile pähe, vaid kätele ja käsivartele. Paosk pigistas valust hambad kokku ja seisis paigal, oodates hoopide lakkamist.

«Jäta, Lui!» ütles ta valust ümisedes. «Oled sa hulluks läinud?»

«Jah, hulluks, hulluks!» karjus Lui Ränneld omalt poolt ja virutas talle uue hoobi.

Alles nüüd taipas Paosk, et ta peab end paratamatult kaitsma, ja oma kahe raske rusikaga tormas ta peksjale kallale. Piitsahoobid lakkasid, võitlejad läksid käsitsi kokku, hakates teineteist peksma rusikatega. Ränneldi prillid kukkusid maha ja purunesid jalgade all, kuid see ei teinud teda võitlusvõimetuks, sest õieti ei vajanudki ta silmad prille, ta kandis neid vaid uhkuseks.

See heitlus kujunes Lui Ränneldile raskeks, sest ta oli Paoskist kehaliselt märksa nõrgem. Seni kui ta oma vastast koerapiitsaga pähe peksis ja see vaid käsi kaitseks pea ees hoidis, võis ta nautida ülevõimu. Kui aga Paosk lõpuks kannatuse kaotas ja talle vastu hakkas, kujunes lugu vastupidiseks.

Paosk keeras ta männijuurtele maha.

«Sa vilets kunstivurle!» karjus ta siis, kummardudes Ränneldi kohale. «Sa vastik silmamoondaja! Või õpetama: hakka kubistiks, hakka kõmu tegema! Tuubi endale pähe, kes on Bismarck, Moltke, Nelson! Mitme sendi eest on inimeses rauda, fosforit, dünamiiti, püroksüliini, strühniini! Hiilga seltskonnas elava leksikonina! Maali inimesel suu lagipähe, kõrvad kubemesse, — kõrge kunsti nimel! Tuubi pähe, mis ütleb Forel, Napoleon! Tuubi džiu-džitsut, rividrilli, viisakust, anekdoote! «Kaastunne on nõrkuse tunnus,» ütleb Nietzsche, «kaastunde läbi kaotad oma tugevuse!» Või — vii oma ema vaestemajja ja ise hakka kunstivurleks! Ah, närukael! Oled väärt, et teen sulle lõpu samas paigas!»

Lui Ränneld lebas kõveras männi juurtel, käed kaitseks näo ees, nüüd temal. Kuid Paosk teda maas ei puutunud.

Paosk võttis oma värvikasti ja pildi ning ruttas minema. Ta nägu ja käed põlesid hoopidest, särk oli rebitud puruks, silm valutas, — seda oli tabanud piitsapiu.

Õhtul hakkas ta tundma suuremaid valusid. Ta oli palaviku piiril, ja haige silm jooksis vett. Ta leidis, et peab sõitma veel samal ööl linna, peab sõitma silma pärast, mis võib jääda pimedaks.

Paosk oli viimaseil tundidel läbi teinud suure seesmise murrangu: ta pigem loobub lõplikult kunstist, kui jätkab aineliselt kiratsedes õppimist kunstivurledest mürgistatud õpetajate juures. Mis sellest, kui ta jääb surmani katusetõrvajaks, maalriselliks, mustatööliseks, kuid iial ei taha ta olla nagu Ränneld, kes elatab end alatust pettusest — kõrge kunsti nimel.

Öine rong viis ta tagasi linna, nüüd juba uue inimesena: mitte enam kunstnikuna, vaid — maalrisellina.

Järgmisel ööl sõitis ka Lui Ränneld kellamehe hobusega jaama. Ta tassis oma kompsud vagunisse ja kihutas minema, ka tema, kuid teise suunda, pealinna poole.

Ta oli end ise koerapiitsaga kirikumõisast minema kihutanud, sest pärast skandaali Paoskiga ei saanud ta sinna edasi jääda. Isegi temal näis olevat pisut häbija sisetunnet.

Kuid ta ei tundnud selle ärasõidu pärast erilist tuska ja rahutust, sest küllap ta leiab — kas pealinnas või mujal — jällegi ligimesi, kes usuvad ja vajavad temasugust! Juba reisi algus oli talle kõigiti soodne: rongijuht lubas tal sõita teises klassis kolmanda klassi piletiga! Ja nii ta mässis oma pea vihmakuube, et ärgata ükskõik kunas ja kus. Tõepoolest — ükskõik, kus ta oma kompsu vagunist välja lohistab, kas pealinnas või mujal, kuskil saab ta ikkagi peavarju, sest inimesed on vaid inimesed, igal pool.

1935

ARMULEIB

1

Ühel hommikul sõitis Nooremärdilt sulaspoiss Ott linna uuele töömehele järele.

Perekambris pühkisid tüdrukud juba hommikul nurga puhtaks, nihutasid oma kapid ja lauad kaugemale, sest sinna nurka pidi uus töömees oma kapi ja voodi asetama.

Kambrinurka kasides said tüdrukud suure hunniku rotimulda ning kujutlesid endamisi uut töömeest, keda nad polnud veel oma silmaga näinud. Perenaise jutu järgi pidi ta olema üsna rässakas mees, lesk, peremehele lähedalt sugulane, nimepidi vana Tõnn, nagu teda suu ees ja tagaselja kutsuti. Oma eluajal oli tal olnud üheksa ametit ja kümnes nälg. Tüki aega oli ta linnas restorani pidanud, aga kui need ettevõtted Vene sõja ajal kinni jäid ja elu üldse rööpast välja jooksis, lõi ka Tõnn oma viimased rahanatukesed läbi ja hakkas oma eluga igapidi hätta jääma, kui mitte öelda: põhja käima, ikka allapoole ja allapoole.

Kui peremees Juhan nädala eest linna sõitis heinaajaks töömeest otsima, kohtas ta tänaval vana Tõnni ja ütles talle:

«Juhata mulle mõni hea töömees, sina tunned seda linna paremini!»

«Töömees...? Töömees?» kordas Tõnn mõttesse vajudes ja ütles siis südikalt: «Mullast olen ma võetud ja mullaks pean ma jälle saama — tulen ise heameelega

tagasi maale elama. Vana Tõnn seisab sul risti ees, võta tema endale tööle!»

«Tõnn!» imestas peremees. «Oled sa siis niikaugel . . .»

Ta ei lõpetanud oma mõtteid, sest Tõnn heitis talle valusa pilgu, kuigi ta silmad hakkasid seejuures ebakindlalt vilama, ja urises:

«Jah, olen niikaugel, et tahan maale tagasi tulla, neljakümne aasta pärast. Või arvad sa, et ma enam maatööd ei mäleta? Mäletan küll, sugulane. Olin seal omal ajal kõige valusam töömees!»

Mehed vedasidki lõpuks kõik jutuotsad kokku ja Juhan palkas Tõnni tööle.

Kui Ott Tõnniga Nooremärdile jõudis, vaatasid tüdrukud köögiaknast uudishimulikult välja, et näha, milline on see oodatud uus töömees. Kui vana Tõnn pikkamisi vankrist maha kobis, sinitriibulised takused püksid ja saapakotad jalas, oli tüdrukutel pettumus suur, eriti Liisil, sest Ott ameles Minnaga. Liisi aga oli veel sõbrata.

Et töösulaseks palgati vana mees, see ei meeldinud ei Otile ega tüdrukutele. Nemad oleksid meelsamini näinud, et tema asemel oleks tulnud mõni tubli noor poiss. Seepärast tekkis nüüd otsekohe väike vimm Tõnni vastu ja teda nähti peamiselt ainult halvast küljest. Juba esimesel päeval pistsid nad oma ninad tema selja taga kokku ja naersid teda, leides ta olevat veidriku.

Vana inimene perekambris — mõne noore asemel —, see andis teistel ohata ja nohata. Ja see kõrises öösiti pimedas nurgas, nagistas oma laia voodit. Uni oli tal visa tulema, maatöö oli teinud ta kondid kangeks, lihased haigeks. Pöörles ühelt küljelt teisele, lebas selili, põlved konksus, õhuke vaip kõhnadel säärtel, põlvekondid teravalt nähtaval. Tihti ajas ta enda voodist üles, otsis käsikaudu söögilauda ja joogitoopi või käis pesuväel valge tondina kaevul joomas. Siis kobis jälle tagasi voodisse, põletas piipu, sügas ihu, haigutas ja kõneles mõne sõna endaga.

Näis, nagu oleks ta linnas kibedat nälga kannatanud, sest ta sõi väga isukalt, palju ja kaua. Ta pilgud jooksid ikka vilkalt toidunõudel, nagu hirmu tundes, et toit

võiks enneaegu lõppeda. Ja söögilauda tulles neelatas ta suhunirisenud sülge, teadmata, mida esimesena kätte rabada, mida rabamata jätta. Ott juba ammu suitsetas voodiserval, tüdrukud juba tassisid laua teisest otsast nõusid kööki, tema polnud ikka veel lõpetanud.

Talutöö oli Tõnnile alguses raske ja võõras, kuigi ta oli teinud ka linnas juba aastaid kehalist tööd. Hommikul tõustes ei saanud ta oma jalatseid nii ruttu korda kui teised. Peremees käis juba kümme ringi talli juures, tõi hobused välja, ajas neile rangid kaela, jootis rokatõrrel, rakendas rulli või adra ette — alles siis kobis Tõnn kambrist välja, pooleldi longates, keerutades veel lehttubakast plotskit, sinitriibulised takused püksid lotendamas. Sest kui tal endal tuli hobune aiste vahele rakendada, siis kulus selleks palju kallist aega: teised kadusid juba ammugi põllule, tolm tõusis äkkepulkade alt või pikk vagu oli lastud ümber laia nurme. Õues keerutab Tõnn ikka veel pomisedes rangiroomi, laseb rinnuli loogale, sajatab, et look laiali õigunud, tõmbab ähkides rangirinnust, mis visa koomale tulema . . .

«Look nagu kaigas!» pomiseb ta kirudes, et oma saamatusele vabandust leida. «Põle siin riista ega asja!»

Ent kui vana Tõnn pääses töö juurde, siis oli ta hoolas. Ta viilis hommikust õhtuni äkke taga, ei ajanud hobuseid märjaks, ei nüpeldanud neid arutult ega õelalt, nagu tegi seda mõnikord Ott südametäiega. Vana Tõnn oli kannatlik ja pika meelega, piitsa asemel kandis ta seljas lepavitsa, millel veel lehed küljes. Nendega hirmutas ta hobuste kallalt parme eemale. Hobused juba tundsid tema kannatlikku meelt, nii et keskpäeva kuumaga liikusid nad vaevalt edasi ega pannud ohjaharudega hirmutamist tähelegi.

«Mis saab siis, kui tuleb sõnnikuvedu, heinaaeg, kuhjatõstmine, linaleotus?»

See mõte ajas Otile hirmu peale. Kuid eks ta teadnud juba ette, et kõik vankrid jäävad laudas sõnnikuveol tema pöörata, heinakuhjad tema tõsta, linaleos mulistamine tema mulistada.

Liisi aga ütles parastades perenaisele:

«Miks te ei tellinud kevadel Kustit, keda mina tahtsin. Oleksime saanud korraliku töömehe! Tee mis tahes,

aga õiget töõhimu ei ole meil kellelgi. Kas meie oleksime tööd kartnud? Töö oleks olnud mäda meie käes!»

Laupäevaõhtuti muutus Nooremärdi perekamber ümbruskonna noorte kogunemispaigaks, kus tantsiti ja rämmati suure valgeni. Neil öil ei saanud keegi silma kinni, ei ees- ega tagakambris. Ja eeskambris lebas Tõnn oma sängiloksis, vaip üle pea, et summutada tralli. Mõnikord, kui kamber juhtus olema pime ja mõni külapoiss tuli kobades ta voodi juurde, et katsuda, kes seal magab, urises Tõnn talle pahuralt vastu:

«Mis sa siin käperdad! Tee, et minema saad!»

Nii möödusid mitmed laupäevaõhtud ja Tõnn ei saanud sõbagi silmale. Ta pidi kogu aja kuulma kõike seda tralli ja trampimist, pillikisa ja poiste lärmi. Lõpuks ei aidanud nüüd muu nõu, kui et ta tegi järgmiseks laupäevaks oma aseme üles kambrilakka. Sinna kostis vaid summutatud hääli ja seal sai ta üsna rahulikult magada. Hiljemini magas ta isegi tööpäevade öil ülal kambrilakas.

Kuid ülalt kihutati Tõnn siiski varsti tagasi kambrisse. Ühel lõunauinakul juhtus tal kambrilakas rumal õnnetus: ta oli suigatanud ja hõõguv piip oli kukkunud padjale. Kui peremees teda äratama tuli, tundis ta läilat suitsulõhna. Ta jooksis üles lakka: Tõnni padi suitses ja hõõgus. Polnud enam kaugel hetk, mil see oleks süüdanud kogu elamu. Peremees viskas hõõguva padja ülalt alla õue ja kisendas ehmunud Tõnnile:

«Et sa siit silmapilk kaod, sa raisk! Et sa kaod mu silma alt, raibe!»

Nad ronisid mõlemad kambrilakast alla, kohkunud Tõnn ees, peremees sõimates järel. Tõnn vaikis süüdlasena ega püüdnud end sõnagagi vabandada, tehes endale kibedaid etteheiteid ettevaatamatuse pärast. Ta jäi rahulikult ootama oma õiget palka — äraajamist Nooremärdilt.

Kuid minema Tõnni siiski ei kihutatud, sest kibe heinaaeg oli algamas ja raskemad tööd veel ees. Ei võidud tööinimest kergemeelselt minema saata.

Ent sel juhtumil olid siiski oma tagajärjed. Tagakambris leiti, et eeskambris on mürgeldamine lastud

liiale minna, eriti laupäevaõhtuti, ja et sellele tuleb kord lõpp teha.

«Just nagu kõrts!» urises peremees tüdrukutele. «Üks trall teise peale. Et me niisugust lärmi enam ei kuuleks! Tõnn peab nagu koer endale väljas aset otsima!»

Järgmise laupäeva ööl valitses Nooremärdil hauavaikus. Küll ilmus sinna mõningaid külapoisse, aga kui Tõnn tare-esikus istus, valgeis alusrõivais, nägi ta, kuidas nad hakkasid köögist välja tilkuma, paljad rinnaesised valendamas, harmoonikad kaenlas. Tüdrukud saatsid neid köögiukseni, köögiukselt alla tallini, tallist alla teeni. Sealt hakkas kõnekõmin järjest kaugenema, koerad haugatasid siin ja seal, ulgusid, harmoonika üürgas. Tüdrukud ei tulnud enam tagasi, vaid läksid ühes poistega külla.

Tõnn istus tüki aega üksi tare-esikus, käsi rinnal särgiaugus. Eeskamber oli vaikne nagu haud, võõras oli jumalaüksi sinna sisse pugeda. Nii oli see nüüd igal laupäeval: vaevalt lõpetas Ott söömise, kui ajas uued rõivad selga ja kadus; hiljemini kadusid ka tüdrukud, minnes Kure tallu kiigele.

Tüdrukud ja Ott mõistsid väga hästi, et nad pidid seda kõike tegema vana Tõnni pärast. Poleks eeskambris vana Tõnni, siis poleks keegi keelanud tantsimast. See teadmine hakkas tekitama üha kibedamat vihavimma Tõnni vastu, mida näis õhutavat eriti Liisi. Nad kõnelesid söögilauas ainult kolmekesi, ja kui Tõnn juhtus midagi ütlema, siis jäeti see tähele panemata. Nad mõnitasid ja pilkasid teda mõistu, nad ei sallinud enam Tõnni varjugi. Nad lakkusid lusikat, matsutasid suud, jäljendades ja pilgates seega Tõnni. Matkisid ta puist kõnnakut, laulvat kõnetooni, ta kõnemurdeid. Iga päev viisid jutu piibuloole, naersid, turtsusid.

Oti ase tehti õhtul kobedaks, Tõnni oma jäeti puutumata. Ei osanud Tõnn enam mütsi pähe panna, kõndida, hobust rakendada, toolil istuda. Ikka pilgati, naerdi, mõnitati, ikka jälle pisteti kolmekesi pead kokku, sosistati, itsitati. Ei tohtinud Tõnn enam midagi toolile panna, kohe oli seda tooli mõnele kolmest hädasti vaja ja asjad pilluti põrandale. Inimene on sageli asjatult õel: hakkab ta kedagi põlgama ja kiusama, tihti tühise

asja pärast, põlgab ja kiusab teda kaua, tõmmates ka teisi kaasa, õhutades ka neid tema vastu. Nooremärdil oli Liisi kõige selle kurja juur, ikka samal tühisel põhjusel, et Tõnni pärast jäi kevadel noorem poiss tööle võtmata.

Kuigi vaen ja kius sageli ei löönud lausa lõkkele, märkas Tõnn ometi ilmselt, et ta oli Nooremärdil ülearune inimene, vihatav ja põlatav.

Kui ta kord kesanurmel äestas ja neid mõtteid heietas, muutus ta närviliseks ja tusaseks.

«Kui mind siin ei sallita, kes keelab mind siis mujale minemast,» mõtles ta. «Ega mulle siingi ilma tööta ivaraasu hamba alla anta — ükskõik, kus ma oma käed liikuma panen! Ja need mul, jumal tänatud, veel liiguvad!»

Hobused kemplesid parmude käes aiste vahel ja kippusid jooksma. Neid tuli kinni hoida nagu tallitäkke, kes perudena lõhuvad.

Vana Tõnn aga mõtles edasi:

«Kui ei sallita, siis ei sallita. Ega minagi ole siin nendega kokku laulatatud.»

Ta pidi ohjadega hobuste suid saagima, et loomi mitte lasta peruks minna. Need aga kemplesid edasi ega pannud tähelegi vana töömehe saagimist. See omakorda vihastas Tõnni veelgi enam: peatamise asemel tõmbas ta neile mõlemale äkki malgaga, ja nüüd ringlesid nad pooljoostes kesanurme kandilisel lapil. Lai tolmupilv jäi nende taha, äkked tantsisid, vana Tõnn sörkis töllerdades järel.

«Mis narri ma siin mängin, ma võin ju minema minna,» ässitasid teda mõtted lakkamatult. «Mis siis sellest on, kui ma minema lähen!»

Ta oli välja kutsunud pahad vaimud: ta ei jõudnud enam hobuseid kinni pidada, need hakkasid lausa jooksma. Nad ei hoolinud enam rajast, vaid tormasid uisapäisa edasi.

Tõnn komistas ja kukkus äkke taha maha. Tal olid ohjad ümber käerandme ja ta hoidis neid kramplikult kinni. Ta peatas, kuidas suutis, aga hobused ei kuulanud enam ta sõna, vaid lohistasid teda mulda mööda edasi, nüüd juba lausa hullunud. Siis vabastas Tõnn

ohjad peost, ja perutajad kihutasid üksteise võidu, ilma Tõnnita, kapjade välkudes edasi. Nad tegid suure kaare ja pöördusid siis kodu poole, lõõtsutades, puristades. Ja kui Tõnn enda tolmu seest üles ajas, olid hobused õueaia juures ja seisid värava taga. Sinna olid neile juba vastu jooksnud peremees ja Liisi.

Tõnn seisis tüki aega oma väherdusel püsti ja piilus altkulmu kodu poole, nagu kardaks ta sinna lausa avalikult vaadata. Seal nähti hobuseid rahustatavat, neile seljale patsutatavat. Ohjad kisti jalgade alt välja ja seati uuesti korda.

Tõnn läks kõmpsides kraavikaldale ja istus suurele kivile. Ka tema lõõtsutas ja ta süda tagus nagu raudvasar. Veelgi rohkem oli ta vihane kui ehmunud.

Õueaia taga pöörati hobused uuesti ümber ja Liisi tuli nendega tagasi nurmele. Nad ei perutanud enam, vaid olid täitsa taltsad, ja Liisi sammus nende järel nagu jõumees oma raskete ja matsakate sammudega. Ja ohjad püsisid ta peos tugevasti kinni nagu raudklambrite vahel. Pääsu ei olnud ei hobustel ega ohjadel.

Ta ei toonudki enam hobuseid tagasi Tõnnile.

Tõnn istus kivil nagu vari. Teda nagu polnudki seal olemas; ei vaadanud hobused ta poole, ei vaadanud Liisi, kuigi nad mitu korda temast üsna lähedalt möödusid. Lõpuks tõusis ta üles ja kõmpsis mööda kraavikallast kodu poole.

See lugu andis söögilauas jälle mitmeks ja mitmeks päevaks pilkamist, naermist, turtsumist.

Ei lastud teda siiski minna ega antud talle palka kätte, sest kesksuvel oli raske uut töömeest asemele leida. Küll sõitis ta pühapäeva hommikul linna, tuju räbal; lonkis ja otsis sealt endale uut kohta. Talle antigi lootusi, et lähemal ajal vabaneb linaaitade öövahi koht, et tal on selle saamiseks väljavaateid.

Esmaspäeva lõunaks tuli Tõnn siiski Nooremärdile tagasi, kuigi vastu tahtmist, sest meelsasti oleks ta jäänud kohe linna. Tööolud linnas olid aga viletsad. Tuli jälle Nooremärdil jätkata seda virilat elu. Nad olid nagu neli veohärga töölepingu põhjal terveks suveks endid ikkesse sidunud; raske oli selle küljest enneaegu vabaneda.

Kui tuli rukkivedu, tegi Tõnn nurmel koormaid. Siin tabas teda väike õnnetus, sest noore hobuse edasi nihkudes kukkus Tõnn ülalt koorma otsast maha. Oigas selili kõrres ja vaatas abiotsivalt Otile, kes seisis ta juures püsti, hark peos. Kogu ta keha oli valu täis, ta ei julgenud seda liigutadagi. Talle tundus, nagu ripuksid ta käed ja jalad elutute tompudena keha küljes.

Lebas hakkide vahel maas, pea vaos, silmad pärani, põsilt kadunud viimne veretilk. Ott vaatles teda liikumatult ega märganud talle abi pakkuda, teda istukile tõsta, vankrisse asetada ja koju viia. Tükk aega lõõtsutas ja oigas Tõnn abitult ta ees, siis katsus end liigutada, hakkas kõike kurja kiruma ja upitas enda suure vaevaga istukile. Ta kompas oma puusa- ja sääreluid, mis näisid olevat kümneks katki murdunud ja valutasid, kuid osutusid siiski terveks.

Hädavaevu ajas Tõnn enda viimaks jalule, hõõrus valutavat puusa ja selga, mida ta ei suutnud enam sirgu ajada. Temast ei saanud siiski enam koormategijat, nad viisid koorma poolikuna koju ja Tõnni asemel saadeti Liisi nurmele. Tõnn heitis nüüd voodisse, vireles mitu päeva kodus, hääl hädine. Või ta aitas köögis perenaist, valvas tema supipada, kohendas tuld, keris lõnga, paikas karjapoisi pastlaid. Selg ja ristluud valutasid, olid paistes, käega puudutamisel lõi ihu nagu elavat tuld täis.

«Vaata õige, perenaine, ole hea inimene, mis mu seljal päris viga on,» ütles ta. «Valutab ja pakitseb; ise ma ei näe — on ta sinine või punane. . .»

Ta läks eeskambri ahju juurde, tõmbas selja paljaks ja näitas valutavaid kohti.

«Sinine,» ütles perenaine. «Siit ristluude kohalt on lausa sinine, nagu ussipaistetus.»

«Või sinine!» imestas Tõnn. «See võib mulle surmahaiguseks saada. Ma pean küll linna sõitma, nii arsti kui rohtu otsima.»

Ta sõitiski linna, kõige vanema ja laisema hobusega, kes ei kartnud autot ega olnud peru. Ta käis ka jälle linaaida öövahi kohta vaatamas, mis pidi vabanema nädala pärast. Ta leppis selle väikese palgaga ja sai kohakese endale.

Ta magas veel mõned päevad Nooremärdil voodis, selg määrdest kollane, haisedes Liisi ütluse järgi nagu tõhk. Eeskamber oli vänget lehka täis, ei võidud ninagi lahti hoida. Ott koguni läks ööseks kuuri alla magama.

«Vana hakkab surema!» naeris poiss ja mõtles: «Raibe toodi maale kärvama, hakka veel teda kuumal ajal matma ja vedama...»

Ent Tõnn ei surnud siiski. Ta ajas enda neljandal päeval voodist üles, istus pingil, kõndis õues — longates.

«Ei saa minust enam eluinimest,» kaebas ta. «Sandiks võin jääda, nagu arst arvas. Võin põdeda mitu aastat, aga endist tervist ei saa ma enam kunagi tagasi!»

Järgmisel päeval sai Tõnn oma palga kätte. Teiste keelust hoolimata hakkas ta jalgsi linna kõmpima, komps seljas.

«Küll jõuan pärale, kas mul nüüd aega vähe!» ütles ta. «Lähen samm-sammult, talu-talult, mihklipäevaks saan ikkagi linna. Et teile mitte enam risuks ja tülinaks olla!»

Läks komberdades läbi küla, kasemalakas peos, koerad murdjatena ta ümber sagimas.

Metsa jõudes kiirendas ta otsekohe sammu, siin ta enam ei longanudki... Siin polnud vaja teeselda lonkamist, sest ta tervis oli kõigiti korras. Ta tõttas rõõmsasti linna, sest juba homme õhtul tuleb tal minna linaaida juurde öövalvele.

Ta võttis jalad paljaks ja kiirendas sammu.

2

Kuigi vana Tõnn lahkus Nooremärdilt enne mardipäeva, kuna ta elu muutus seal vastikuks ja talumatuks, ei tähendanud see veel sugugi seda, et nüüd on ta suhted ka edaspidiseks Nooremärdiga lõplikult katkenud. Paari aasta pärast toodi ta suveks jällegi maale — öövahikoht oli tal juba ammugi käest läinud —, sest üks töö ajas pakilt teist taga, töökätest aga oli maal suur puudus. Kuigi Tõnni tööjõud oli jäänud nüüd veelgi

kasinamaks ja napimaks, tuli sellega siiski leppida, sest teati, et see polnud Tõnni laiskusest, vaid tema vanadusest ja jõuetusest.

«Mulle on see Nooremärdi lausa kalliš, nagu oleks ta mu oma sünnikodu. Aga eks ma ole samast Nooremärdi soost ja suguvõsast: siin sündis ja kasvas mu vanaisagi üles. Ühed Toomad oleme ju kõik, nii nimelt kui verelt. Mina aga olen nii üksi maailma jäänud, muud kodu mul enam ei olegi kui Nooremärdi... Küll lööme käed töö külge, nii et raksatab.»

Nii veeresid aastad aastate järel. Kevaditi toodi vana Tõnn Nooremärdile, sügisel viidi tagasi linna.

Kui Nooremärdi Juhan jälle kord linna sõitis ja jäi sadamasse jõudes kai äärde suuri välismaa laevu vaatama, kuulis ta kedagi selja tagant lähenevat. Esimesena jõudis ta juurde läheneja pikk vari kai laudpõrandal, selle järel vilets ning nõrk vanamehe kurguhääl.

«Kanäe, Joannes linnas! Nooremärdi Joannes...! Ära märkisid silmad, et Joannes, sugulane...»

Ning Juhani juurde kõmpis ühes oma pika vibaliku varjuga vana Tõnn, üsna viletsasti ning räbalalt riides, paigatud tuhvlid paljaste jalgade otsas. Ta lõuale oli nüüd kasvanud ümar habemevõru, üleni kuluhall.

«Tere koa!» hüüatab ta rõõmsasti ja pistab Juhanile oma kuivetanud käe naerdes pihku.

«Tere, tere, vana Tõnn!» hüüatab Juhan talle sõbralikult vastu. «Või näe Tõnn, ei tahtnud enam tundagi, niisuguseks saksaks oled vahepeal läinud!»

«Või saksaks!» kõhistab Tõnn omale habemesse. «Saksaks neh! Aga mida sina siin sedasi kai peal piilud, kas tahad türgi laevale madruskiks karata?»

Juhan tunnistas teda teraselt ja leidis, et Tõnn on jäänud selle paari aasta jooksul väga vanaks ja viletsaks.

«Mis sul siia linna asja on?» päris Tõnn uudishimulikult. «Kas tulid jälle töörahvast otsima?»

Peremees vaatas teist silma pilutades mõtlikult küsijale.

«Kas hakkame kaupa tegema?» küsis Tõnn. «Olen vaba mees ja tuleksin jälle heameelega Nooremärdile.»

Juhan peaaegu võpatas neid sõnu kuuldes. Tema oleks täna tõepoolest mõne tööinimese kaasa viinud,

kuid Tõnni enam mitte, see oli talle juba esimesest pilgust enam kui selge. Tõnnil on juba oma seitseküm-mend aastat turjal, temast pole enam maatöölist.

«Ei ma taha seekord ühti töörahvast,» seletas Juhan. «Oli muidu teisi asju ja põhjusi tulekuks.»

«Arvan, et istun siiski sinu vankripäras, kui sa õhtul välja sõidad,» kõneles Tõnn. «Suitööd on pakilised, siin ei saa töökätega kokkuhoidlik olla.»

Ta võttis mitu korda sama jutu üles, üsna tungivalt.

«Eks sulle siiski mõni töökäsi kulu ära, Joannes. Mina krapsaksin sulle tõesti heameelega appi, nii sugulase poolest... palgast ja rahast pole juttugi... kargan sulle naasama appi... sugulase poolest... Meie ju ühed Toomad ja Nooremärdi kännust ...»

Ent kui Juhan õhtul linnast välja sõitis, ei istunud Tõnn siiski tema vankris. Ei Tõnn ega keegi teine. Ta sõitis üksi. Suure tegemisega oli ta vanamehe endast lahti raputanud ja linna maha jätnud.

Mõne päeva pärast hakkas hall mehekogu külateed mööda Nooremärdile lähenema. Kui koerad talle suure kisaga vastu jooksid, rauges nende kurjus suutäiekaupa, ja varsti lähenesid nad teekäijale sõbralikult ja otse saba liputades.

«Kas sa usud või ei, aga see on vana Tõnn, kes sealt tuleb, näe!» näitas Mari käega alla teele.

Tõnn jõudis käbedasti õue, astus kambrisse, teretas kõiki kättpidi ja oli väga lõbusas tujus.

«Tulin õige sugulasi vaatama,» ütles ta ja istus pakutud toolile laua juurde. «Muid sugulasi mul nagu enam ei olekski: kes on rikas ja uhke, see ei näe mind, kes aga on vilets ja kehva, seda jälle ei näe mina!»

Ja ta kõhistas kestvalt naerda oma nalja üle.

«Ah kuidas ma elan?» küsis ta. «Kunas ma olen haletsenud ja aiatanud! Elan ikka päevast päeva. Eile õhtul võtsin jalad selga ja tulin maale: mul on siin väike ärigi ajada!»

Ta laskus teisele küljele, ajas käe püksitaskusse ja kiskus sealt välja mingi kuldasja.

«Müütan lipuvardanupse, äri läheb korralikult, üks ainus jäigi järele. Õieti jätsin selle meelega müümata ja tõin ta nüüd perenaisele.»

Ta ulatas ilusasti treitud ja ülekullatud nupu Marile. «See maksab viiskümmend senti,» ütles Tõnn. «Kuid ega ma sinu käest midagi taha, annan selle sulle kingituseks. Päris tõsi, sinu käest ma ei võta sentigi.»

Võis arvata, et lipuvardanupu kinkimise pärast Tõnn seekord oli tulnudki Nooremärdile. Ometi olid Tõnnil siin hoopis teised põhjused varuks. Sest kui Tõnn oli oma külajuttude kõnelemise lõpetanud, läks ta õue kõndima, libises siis rehalasse, tõi sealt kirve ja asus tanumaväravat kohendama, mis oli lagunemas ja raskesti avatav. Sest seda tuli mööda pori tõugata nagu igavest rasket saadu, ja selline värav pidi perenaisele iga päev suureks nuhtluseks olema.

Kui värav parandatud, haaras Tõnn kirve kaenlasse ja hakkas aiaäärt mööda alla soo poole minema, raiudes seejuures mõne pehastunud rooviku asemele uue lepalati või pistes viltuvajuvale teibale toe alla. Ta oli end niisiis ise tööle rakendanud.

«Kust Tõnn äkki siia ilmus?» kuulis ta järsku mehehäält selja taga.

Küsija osutus Juhaniks.

«Tere!» rapsas Tõnn talle ruttu vastuseks. «Tulin, ristipoeg, tulin. Võtsin äkki jalad kaenlasse ja lipsasin linnast välja.»

«Või ristipoeg!» imestas siis Juhan.

«Seda sa ju oledki,» kinnitas vana Tõnn. «Minu nimi on selles asjas kirikuraamatusse kirjutatud.»

Juhan pigistas ühe silma kinni ja vaatas tükk aega vanamehele otsa.

«Või ikka vedas enda linnast välja,» mõtles ta. «Ja kohe kirves kaenlasse ja kopliaia kallale!»

«Parandasin esiteks perenaise õueväravat,» seletas Tõnn. «See jooksis mööda pori nagu losinal, ära tapab naise niimoodi. Nüüd tõuka üheainsa sõrmega nagu kerget pilbast...»

«Nii! Või üheainsa sõrmega...»

«Siis hakkasin aiaveert mööda siia alla kõmpima...»

Mis see Juhan piilub teda nii salapäraselt, pilusilmi? Mis kipitab ta südamel? Aga siis ütles Juhan:

«Kui sul aega oleks, Tõnn, sa võiksid meile mõneks päevaks appi tööle jääda.»

Tõnni nägu lõi naerule, ta silmad läksid niiskeks, ta poolavatud suu hakkas suurest sisemisest liigutusest värisema.

«Miks mul aega ei ole, kallis ristipoeg,» ütles ta. «Aitan teil kõik viljad salve panna ega taha selle eest sentigi palka. Mis mul vanainimesel palgast! Mis ma selle rahaga enam teen! Hakka veel enne surma testamenti tegema ja sugulasi tülli ajama!»

Nii jäigi vana Tõnn Nooremärdile tööle, ja õieti see oligi tema tahe, kui ta linnast siia saabus. Ta elu oli ju linnas viimaseil aastail väga raskeks läinud, ta oli end elatanud vaid juhuslikust tööst. Seda leidus aga väga vähe ja tal tuli tihti rasket puudust kannatada, nälgida päevade kaupa. Ta oli pidanud mõnikord isegi kerjama, salaja, sest muidu oleks teda oodanud politsei protokoll. Tihti oli talle antud nõu, et lasku end paigutada vanadekodusse, kuid selle mõttega Tõnn ei suutnud leppida. Ta ju teadis, kuidas elavad mõned ta endised tuttavad neis viletsusekarpides. Ta tahtis olla niikaua vabaduses, kui see tal üldse võimalik. Linnast maale tulles lootis ta Nooremärdilt tööd leida, kuigi ta polnud enam mingi töömees, sest tal oli seljataga juba seitsekümmend pikka eluaastat.

Ta polnud tõepoolest enam endine Tõnn, kes siin mõne aasta eest tööd liigutas. Isegi kergemad tööd käisid tal üle jõu, kõnelemata raskeist vikati-, labida- ja viglatöist. Ta polnud seepärast enam kuigi nõudlik, leppis iga sõna ja olukorraga. Ta hakkas isegi tahtma, et talle antaks toit kausikesega eraldi, et mitte süüa perelauas.

«Las ma jusin pealegi omaette pinginurgal või köögis. Vanal inimesel vanad ja halvad hambad, mul läheb palju aega, enne kui ma söögist jagu saan!»

Kui ta kord köögis nõnda omaette sõi, kuulis ta perekambrist laua juurest sööjate juttu, mis pani teda kohkuma.

«Pole tast enam asja midagi!» kõneldi seal. «Vanaks jäänud!»

«Vanaks jäänud jah,» arvas ka Juhani hääl. «Ei ole enam mõtet teda pidada!»

«Las ta olla pealegi, vähemalt sügiseni!» kaitses Mari. «Sügiseni ta võiks siiski jääda.»

«Mis tast sügisenigi pidada?» küsis Juhan. «Mis ta muidu leivast raiskab, kui ta seda enam ära ei teeni!»

Vana Tõnni hing jäi kinni, ta käed hakkasid värisema.

Siis ütles peremees Pärdist sulasele:

«Pärt, kas sa lased ta maha või pood üles?»

«Lasen maha,» vastas sulane. «Miks ma ei lase.»

Siin pidi küll tegemist olema mingi eksitusega, sest jutt ei võinud olla temast. Ja suure kergendustundega kuulis Tõnn, et eeskambris kõneldi vanast koerast. Teadagi, et koerast ja mitte temast. Ja Tõnn jätkas rahulikult oma leivakannika näsimist.

Ning sellest päevast peale, mil lepikust kuuldus püssipauk, jäi koer kadunuks ega istunud enam söögiajal Tõnni põlvede ees ega anunud temalt oma näljaste pilkudega toiduraasukest. Aga kuigi koer oli teda seni oma pealekippumisega pahandanud, tundis Tõnn nüüd temast suurt puudust. Igal söögikorral tuli koer talle meelde.

«Kuule, Tõnn,» hõikas teda kord Juhan.

«Jah, ristipojake!»

«Lugu on niisugune, et... pärast lõunat me sõidame metsa palkide järele. Arvasime nii, et karjapoiss tuleks meile sinna appi ja sina läheksid täna tema asemel karja...»

Tõnn vaikis. Ta lõi pilgu maha. Ta mõtted hüppasid mitmesse kaarde. Ta pomises midagi enda ette, sest talle ei meeldinud see peremehe käsk.

Kas pidi ta küsima, miks võetakse karjapoiss tema asemel tööle? Mis sellest küsida! Teadagi, mispärast! Karjapoiss on temast agaram ja tugevam, tema, Tõnn, muutub ülearuseks nagu see vana koer, kes hiljuti maha lasti.

«Heake küll,» nõustus Tõnn. «Ju ma siis lähen täna tema asemel karja.»

Ning Tõnn mässis oma jalad põlvini kinni, vabastas laudas lehmad lõast ja lonkis tanumast alla karjasoo poole.

Sellest päevast alates juhtus tihti, et karjapoiss võeti

tööle ja Tõnn saadeti karja. Sest karjapoiss kippus heameelega raskema töö juurde, kuigi oli alles kolmeteistkümne-aastane.

Mõnikord tundis Tõnn end hommikuti päris haiglasena ja oleks meelsasti edasi voodisse jäänud, aga ajas enda siiski üles. Ta ei võinud töölt ära jääda, sest mida oleks siis pererahvas öelnud? Ta taipas ju väga hästi, et temal oli tööd kasinasti, et temaga ei olda täiesti rahul. Kui ta aga jääb otse voodisse, siis ta võidakse tagasi linna viia. Ja mida hakkab ta linnas tegema?

Juba lähenes sügis. Tõnn oli ikka veel Nooremärdil. Ta nukitses nüüd siin mitmesugust tööd, ent mida tehakse temaga talvel? Hobusemeest ree taha temast ei saaks, selleks pole ta enam suuteline. Ühel päeval jäävad ta käed seisma, töö lõpeb, ja siis tuleb tal linna tagasi kõmpida. Ent ta tundis hirmu linna ees. Kust saab ta seal iva hamba alla?

Ta jäi tihti nukralt tükiks ajaks istuma ja oma raskeid mõtteid mõtlema. Ta tahtis sellest asjast Juhaniga kõnelda. Ning ühel päeval ta patsutas Juhanile õlale ja ütles:

«Kallis sugulane! Talv tuleb peale ja ma hakkan nägema, et mu töö saab otsa. Ma ei taha aga tagasi linna minna, ma jääksin heameelega maale, siia Nooremärdile. Vaatasin ja takseerisin järele: teil on sauna kõrval tühi tuba, luba mind, ristipoeg, talveks sinna ulu alla pugeda.»

Juhanile ei jäänud tähele panemata, et Tõnn teda üha sagedamini hakkas kutsuma kalliks sugulaseks ja ristipojaks. Ta märkas samuti, mis oli selle õrnuse põhjustajaks: hirm vanaduspäevade ees.

«Sel saunakambril pole ju ahju,» vastas talle Juhan. «Seal lööb külm su talvel lõhki nagu aiateiba.»

«Mis sellest ahjust,» arvas Tõnn. «Seal on siiski mingisugune ahjutaoline kivihunnik olemas. Ma parandan selle ise ära, nii et ta tuld laseb teha. Küll ma selle ise ära parandan, kallis ristipoeg.»

«Pole seal õiget lagegi peal,» jätkas Juhan laitmist. «Seal sa küll talve mööda saata ei saa. Sinna sa lähed ja sinna ka sured, ega su tervis rauast ole!»

«Küll ma parandan ka laekese, kallis Juhan,» veenis

Tõnn edasi. «See mul väike asi, saagi ja kirvest ma ju ei karda!»

Niisugusele mõttele seisis aga Mari risti vastu. Mari oli siira sõnaga inimene, kes ei mõelnud sellega midagi halba, kui ta mõnikord teistele kõik oma arvamused lausa alasti ette tõi. Tema ütles nüüd ka Tõnnile, ilma et oleks tahtnud tema vastu eriti karm või õel olla:

«Kulla Tõnnike, ära sa meile küll sedaviisi kaela jää! Mine ikka tagasi linna. Linn peab sinu eest hoolitsema, ta on ju selleks isegi kohustatud. Tööinimene sina enam ei ole, oma leiba sa enam ära ei teeni. Kui sa jääd maal meie kaela, siis ei aita sind viimaks enam ka linn ja... kaua meie sind aidata tahame... Meie tahtmine võib kord ka otsa lõppeda.»

Ta kõneles halastamatut, varjamatut tõtt. Ta polnud kaugeltki karm, ta soovis seega vanale Tõnnile vaid head, — et ta läheks tagasi linna, kus ta on elanud üle neljakümne aasta.

Ta karmid sõnad aga kõmisesid lakkamatult Tõnni kõrvus edasi:

«Sina ju ei ole enam tööinimene... oma leiba sa ei teeni enam kunagi ära... Mine tagasi linna...»

Tõnn patsutas jälle Juhani õlale, nurus sauna kõrval asetsevat kambrit endale talikorteriks.

«Kallis sugulane ... Ei ma jää teile jalgu midagi... Küll ma veel elan ja olen ja teenin oma suutäied tasa.»

Juhan oli õrnema südamega kui Mari. Ja et Tõnn oli tõepoolest tema sugulane, hea ning rahulik inimene ja hoidus kõigiti talu poole, andiski Juhan talle lõpuks loa, et ta võib saunakambri talveks enda jaoks korda seada.

3

Ristikuädalal hoidis sea- ja hanekarja sulaspoiss Nikolai, pikk ja turjakas poiss, kes oleks pidanud karja asemel soos vikati otsas higistama. Tema aga vedeles seakarjas, nagu oleks tal mõistus kasin või nagu kardaksid ta kondid tööd. Nikolai oli oma käed kesanurmel marlimähistesse mürtsutanud: enneaegu plahvatanud kivilaeng oli löönud ta suu ja silmad tuld täis ja paisa-

nud ta verisena väljakangutatud kivi ümmargusse auku.

Ilm oli läpatavalt vaikne, päike põletas kesktaevas, haududes äikesevihma. Nikolai nõjatus vastu rõugunurka, ta marlisse mähitud pea oli ümar nagu nui. Ta vaatas oma ainukese vaba ja terve silmaga rukkivälja poole, mille taga tumeroheline pihelgasalk lõi juba marjakobaraist punetama. Sealsamas pihelgasalgu taga immitses sammaldunud katusega elamu korstnast halli suitsu, virvendas uus laudakatus, laulis kukk ja perenaist kuuldi kurikaga pesukünal kopsivat.

Haned lähenesid selja tagant Nikolaile ja kõnelesid temaga, pead tema poole sirutatud. Ning varsti olid nad ta vestiräätsa kallal.

«Kõtt!» hirmutas neid Nikolai.

Haned kaagatasid, põgenesid eemale.

Kuum heinakuu-lõõsk kippus vaibutama Nikolaid. Ta istus kui nukk, pea nõksatas aeg-ajalt alla. Oli siginenud pakitsev vaikus, mis tundus pahaendelisena ja mis võis lõppeda vaid äikeseplahvatusega. Juba nähtigi läänest pilvi kerkivat, esialgu väga kaugeid ja väikesi, paigalpüsivaid: aga nad nihkusid siiski pikkamisi lähemale, nende kiirus üha suurenes, nad muutusid mustadeks rünksagarateks, mille kõrgemad kihid olid pimestavalt valged.

Ka vana Tõnn nägi oma saunakambri künnisel istudes neid ähvardavalt lähenevaid pilvi. Need tegid talle tõsist muret, sest pärast plahvatusõnnetust Nikolaiga oli Tõnn võtnud need mõned ülejäänud kivimürakad kesanurmel enda hoolde. Ta käis seal juba ligi kaks nädalat auke puurimas, toksides nende kallal nagu mõni vigane rähn. Ta ju otsis endale tööd ja kopsimist, kust seda aga andis leida. Ta ei tohtinud teistele muljet jätta, et ta on talus liigne söödik, kuigi ta elas nüüd saunakambris ega puutunud seal kellelegi ette. Kuid süüa vajas ta siiski ja süüa ta viis endale sinna kolm korda päevas.

Nüüd olid hiigelmürakaile kesanurmel augud sisse puuritud ja nad ootasid vaid laenguid.

«Aga nüüd võib vihma tulla, augud täis sadada. Ilm võib pikemaks ajaks sajule minna, mine ja lõhu nad siis veel lõhki!»

Ta kobis saunakambrist välja ja otsis perenaise tagakambrist üles.

«Kus need kivirohud on, perenaine?» küsis ta.

«Missugused kivirohud?» päris Mari imestades.

«Need kivirohud ikka,» vastas Tõnn. «Sadu ajab üles, ma katsun kivid enne lõhki lasta.»

«Sina?» imestas perenaine.

«Mina neh!»

«Sina mõni kivilõhkuja! Vaata, kui lendad õhku ühes oma kividega!»

«Mina mitte, kivid küll!» suurustles Tõnn.

Ta nägi ülal kapi otsas sinist paberkotti ja teadis, et selles on kloorkaali. Ta tõstis koti maha ja küsis perenaiselt suhkrut. Siis hakkas ta neid sealsamas tagakambri söögilaual usinasti segama.

Mari vaatas seda vähe aega vaikides pealt.

«Nikolai laskis endal näo ja käed lõhki, ega sinagi sealt terve nahaga tagasi tule,» mõtles ta, kuid ei lausunud sellest sõnagi. Ta isegi nägi mõttes pilti, et laeng plahvatab enneaegu, kivimürakas lendab tükkideks ja matab vana Tõnni suitsu- ja mullapilve. Aga tema mõtted ei jäänud sellele kauemaks peatuma, just nagu poleks olnud üldse tähtis, mis Tõnniga kivide juures juhtub.

Kuna vihm ähvardas kaela tulla, hakkas Nikolai oma karjaga kodu poole nihkuma, et tarvilikul korral ulu alla pääseda. Varsti teda hakkaski taga ajama must, kohisev pilv, ähvardades ta matta oma raske sinise tinakaane alla.

Nikolai ajas loomad koju. Jõudes ukse ette, nägi ta, et tare uks oli lahti ja tossuaugust imbus suitsuvine räästa alla: tares küdes leivaahi.

Taevas juba tümises ja kärkis, pikne pimestas ähvardavalt silmi.

«Nüüd alles saame vihmasauna,» ütles Nikolai perenaisele, istudes uksepakule.

Äkki kostis eemalt tare tagant tugev mürts, mis pani vana tare pehkinud palkseinad võpatama.

«Mis see siis oli?» küsis Nikolai. «Vanamees?»

Pikne pimestas uuesti sünge tare ja sellele järgnes

vihane kärgatus lagipunktis. Ja ka tare taga lendas selle järel uus kivimürakas puruks.

«Nüüd leidis paraja aja kivilõhkumiseks,» urises Nikolai, vaadates oma mähkmeis käsi, mille haavad täna tunduvalt valutasid.

«Jooksis teine natukese aja eest kambrisse ja kirus, et nüüd paneb vihm ta töö seisma ja ajab augud vett täis. Rabas ruttu rohtu teha ja lubas kivid enne vihma puruks lasta.»

«Aga kust ta püssirohtu sai?» päris Nikolai.

«Mis püssirohtu?» imestas Mari. «Ta võttis seda teist.»

'«Mis teist? Kloorkaalit?»

«Ja, seda kaalit.»

Nikolai pistis äkki kiruma.

«Seda põrgulist küll! Nüüd laseb ta enda täna tõepoolest tükkideks, see kuradi vanamees, seda me saame kõik oma silmaga näha!»

Mari valged hambad naeratasid läigatades.

«Kas ta võttis ka suhkrut?» küsis Nikolai endise ägedusega. «Kas sa nägid?»

«Võttis,» vastas Mari. «Ütles veel, et segan ta kange nagu vanakurja kõhuvalurohu, muidu ei löö neid kivimürakaid puruks. Võttis ikka kaks lusikatäit kaalit ja ühe suhkrut. Ikka kaks ja üks, kaks ja üks!»

«Tulisem saadan!» kirus Nikolai. «Siis lendab ta pilvedesse kogu oma kaadervärgiga! Tuleb ta kesalt kättpidi koju tuua nagu rumal laps, kes ei tea, mis ta teeb! Alles aru vanamehel! Minu silmnägu ja käed on sodiks tehtud, nüüd tahab temagi teise ninatäie saada!»

«Las saab pealegi, kui ta ise nii kangesti tahab,» urises Mari.

Ilm muutus hämaraks ja kurjakuulutavaks, pilved ronisid päikese ette, katsid selle kinni. Valgus, mis alla langes, sarnanes õhtueelsega: oli kollakashall või rohekaskollane ja väga nõrk. Nikolai astus lävelt tarre ja tõmbas ukse kõvasti kinni.

Müristamine muutus ägedamaks, taevas torises vahetpidamata, kärgatus näis rebenevat kümneks osaks ja need osad jooksid laiali taevalaotuse alla, koondudes taas, tulles kaugelt tagasi, uueks kõrvulukustavaks

prahvatuseks pea kohal. Tare oli pime, tuli ahjus kustumas, väikesest nõestunud aknast immitses vaid nõrka valgust.

Veel ei saabunud vihmapagin, ja vana Tõnn jätkas eemal kesal oma tööd. Üks mürts järgnes teisele, nagu oleks seal kahuripatarei tulistamas.

See oli jube ning äge võitlus maa ja taeva vahel. Vaevalt oli kõlanud hirmus kärgatus ülalt lagipunktist, kui vana Tõnn vastas sellele tare tagant kesalt veelgi ägedamaga; kahevõitlus nõrga inimese ja vihase looduse vahel, ülbe võitlus tule ja surmaga.

«Oh sa jumal küll!» oiatas Mari.

Nikolai, kes oli juba vigastatud neist ohtlikest relvadest, seisis tarenurgas peaaegu kangestunult.

«Vanamees on hull!» urises ta sealt.

Mari oli hakanud kolde süte kumal leiba kastma, tema vaikimine tundus ebaloomulikuna. Üksikuid raskeid raheteri hakkas vastu lauda laastkatust rapsama.

«Pole midagi teha,» ütles Nikolai, «vanamees tuleb ära tuua. Ta on jaburaks läinud. Kui ta täna kloorkaaliga puruks ei lenda, siis hakkan küll imesid uskuma. Niisuguse kange kloorkaaliga ei oska vilunud meistergi ümber käia, siis veel sihuke poologar vanamees! Tema koht oleks juba ammugi soojas ahjukapis priileival!»

Mari jätkas vaikides taina sõtkumist. Ta vajutas tugevad kämblad kordamisi sitkesse tainasse, ja tõmbas nad siis jälle nätsatades välja. See oli tükil ajal ainukeseks hääleks hämaras kambris.

Äkki kostis tugev raksatus, tugevam kui ükski senine. Ja see raksatus tuli tare tagant kesalt!

Nikolai hüppas puupakult püsti, et kesale joosta. Kuid nüüd hakkas nagu luukide avanedes jämedat vihma alla noolima, ühes tormiga ja üksikute suurte raheteradega. Tuul paiskas tareukse pärani, näidates redusolijaile lagedat õue, mida äkiline pagin hakkas üle ujutama ja mis muutus otsekui järveks.

See oli ränk sadu, millele ei näinud lõppu saabuvat. Torm sarjas ja murdis puid, lõi oma tugeva nähtamatu turja räästa alla, ähvardades selle lendu tõsta ja laiali paisata nagu tühise mängukanni.

Tare taga kesamaal oli kõik jäänud vaikseks. Ka äike oli saavutanud oma haripunkti ja hakkas mõõnama. Ta taandus itta, nagu oleks ta siin juba lõpetanud oma vajaliku töö ja muutunud ülearuseks. Päike tuli pilve tagant välja, tuul vaibus täiesti ja maa hakkas niiskusest ja soojusest aurama.

Mari tõmbas söed niiske luuaga ahjust koldesse, pani lõukaukse kinni ja läks kambrisse. Suurel söögilaual nägi ta kimbu süütenööri, kloorkaalit ja tambitud suhkrut. Laud oli pulbrist valge, sest vana Tõnn oli siin äsja kiirustanud.

Aga kuhu jäi Tõnn nii kauaks? Tare taga kestis ikka veel endine vaikus edasi, juba otse valusana tunduv vaikus.

Mari lõi veel kord pilgu lauale, kus vedelesid süütenöörid ja kloorkaali. Ta muutus rahutuks, ta mõtted hakkasid närvitsema. Teda valdas hirm. Aeg-ajalt kuuldus väljast tüminat, kuid see ei tulnud tare tagant kesalt.

Mari ruttas tarre.

«Nikolai!» hüüdis ta.

Nikolai oli istunud kolde ette ja jäänud müüri kõrvale tukkuma. Nüüd virgus ta kohe Mari hüüde peale.

«Kas Tõnni pole ikka veel näha?» küsis ta, erutust varjata püüdes.

«Ei!» venitas Nikolai.

«Mida see tähendab?» kohkus Mari. «Kuhu ta jääb ometi nii kauaks?»

Nikolai tõstis marlisse mässitud käe üles, nagu oleks ta tahtnud kukalt sügada. Tema sai nähtavasti alles nüüd, pärast virgumist, oma mõtted jalule.

«Seda küll ... oleks pidanud juba ammugi tagasi olema. Kas ma kaua magasin? Kas vanamehega mitte mõni — õnnetus . . .!»

Ta hüppas jalule.

«Õnnetus?» kordas Mari hirmunult. «Mine vaatama! Jookse! Mis ta jändab nende kividega! Kas ta ei oska oma käsi paigal pidada!»

«Jah, ma jooksen vaatama,» ütles Nikolai. «Kuradi Tõnn niisugune!»

Ta ruttas tarest rehalasse ja tõukas kesapoolsed vära-

vad lahti. Siit viskas ta paar pikka sammu edasi ja jäi seisma. Ta libistas pilgu üle vihmast halliks pekstud nurme. Seal ta silm ei tabanud Tõnni, ta nägi vaid üksikuid suuri kive, mis olid osalt puruks lastud, osalt veel terved.

Mari ei julgenud minna rehalaväravale. Ta ilmus vaid tareuksele ja vaatas sealt Nikolaid, kelle pilgud ringlesid kesaväljal.

«Kas sa näed teda?»

«Ei näe! Ma ei näe seal linnupoegagi liikumas!»

Ta ei näinud isegi kahtlast kogu maas kivide vahel, kes oleks võinud olla vana Tõnn.

Kuid kesa oli soo poolt pisut madalam. Kui Tõnn oleks järjega soopoolsete kivide juures, siis võiks ta jääda Nikolai pilkude eest maakühmu taha varju. Ent kui ta seal püsti peaks askeldama, oleks ta siit ometi selgesti näha.

«Ei midagi, ma jooksen vaatama,» ütles Nikolai. «Head nahka sellest kõigest küll loota ei ole! Nüüd ta sai, mis ta otsis!»

Ja ta hakkas pikal sammul kesale ruttama.

Mari ei julgenud enam hämarasse tarre tagasi minna, ta jäi rehalasse seisma. Siia paiskus avatud väravast heledat päikest.

Ta rahutus muutus järjest suuremaks.

«Miks ma ei võtnud vanamehe käest kaalikotti ära?» mõtles ta. «Miks ma lasksin tal kesale minna?»

Kui Tõnn tõesti hukka sai, siis on ka tema selles süüdi. Kas ta hoiatas teda, vana inimest, kui ta kloorkaalit ja suhkrut segas? Ta vist ei hoiatanud, kuigi ta teadis, et kaks lusikatäit kloorkaalit ühe lusikatäie suhkruga annavad väga ohtliku segu, mis võib laadimisel kergesti enneaegselt plahvatada. Vähe sellest — ta mitte ainult ei hoiatanud vanameest, ta isegi mõtles seejuures hirmsaid mõtteid: et olgu, las saab oma laengu vastu silmi, leiab ehk nõnda oma otsa! Nüüd ta piinab neid nagu luupainaja, mitte ei saa lahti! Et las saab pealegi laengu ...

See oli hirmus, et ta oli nõnda mõelnud. Niisugused mõtted olid enam kui kergemeelsed ja rumalad. Siis ta veel ei osanud arvata, et kui juhtub õnnetus, langeb

suur osa süüd ka tema hingele. Alles nüüd ta mõistis, et oli mässinud end hirmsasse asjasse. Muidugi ei saaks teda keegi avalikult süüdistada, kuid sellest veelgi enam kartis Mari oma sisehäält.

Nikolai oli juba jõudnud kesale kivide juurde. Ta seisatas seal ja otsis Tõnni, ja ühe kivi juures ta kummardus madalale, nähtavasti midagi tähelepanelikult silmitsedes. Kuid siis ajas ta enda uuesti sirgu ja astus edasi.

Mari jooksis rehalast välja. Tema silmad olid näinud hämaras tares mingit halli varju, mingit viirastust. Ta hakkas ebausklikult kartma ja ruttas tanumale. Et täna, sellisel hirmsal päeval, juhtus Juhan parajasti välja sõitma!

Tanuma otsas kükitas hüljatult vana saunahoone, saunakambri uks oli kinni. Äkki kuulis Mari sealt mingit häält: keegi köhis läkatades.

Mari võpatas. Oli see Tõnn? Ja kui ta aknast mööda rutates pilgu kambrisse heitis, vaatas talle sealt vastu Tõnni väike hall nägu.

Mari kiskus ukse tugeva tõmbega lahti, vahtis suuril silmil saunakambrisse: see oli tõepoolest Tõnn, kes seal läkatas. Ta oli elus ning terve! Ta soojendas pliidi alla tehtud lõkke tulel oma kangestunud käsi, ta rõivad olid läbimärjad ja tilkusid veest.

«Kuidas sa siia said, vanamees?» küsis Mari peaaegu ägestudes, kuid see ägedus tuli tal enam rõõmust kui pahameelest. «Meie otsime sind kesa mööda taga ja peame sind surnuks, sina aga istud siin!»

Tõnn astus imestunult ukse poole, märg nagu tõrrest tõmmatud.

«Surnuks?» küsis ta, uskumata oma kõrvu. «Mispärast surnuks?»

«Sellepärast surnuks, et sa hullu teoga toime said ja endale põrgurohtu segasid! Sulle tuleks vitsahirmu anda, et sa paigal oskaksid seista. Just nagu lausa meelega otsid endale surma! Kas sa ei mõista siin saunakambris paigal seista?!»

«Kus ma seda võin teha, kulla inimene,» vastas Tõnn. «Ega leivapaluke kuku mulle ise taevast suhu, pean ikka oma käsi ja jalgu liigutama! Kus sellega!»

«Ei ole sul midagi vaja käsi ja jalgu liigutada,» vas-

tas Mari tõsiselt. «Nooremärdil on isegi vanadele hobustele armuleiba antud, ammugi siis sinu jaoks toiduiva ei leidu. Palju siis sinusugune ikka veel sööb või joob?!»

«Oh, ära räägi, perenaine, niisugust juttu!» vastas talle vana Tõnn elutargalt. «Ei ma ole näinud veel ühtegi vanainimest, kelle pärast ei ohata ja nohata, et ta sööb liiga palju, et ta on teistele jalus ja tüliks! Ega minulgi ole oma katus pea kohal ja oma vili salvedes. Kõike tuleb kümne küünega korjata ja koguda. Muudkui aja aga vanad kondid voodist välja ja pane liikuma!»

«Juhan on sulle mitu korda öelnud, et ära ometi rassi, et see kambrikong ja söögisuutäis ei maksa meil midagi, sugulane sa ju oled ja ristiisa, puhka ka pisut oma konte vanul päevil ...»

«Jah, Joannes ütles seda küll,» vastas Tõnn. «Joannes küll, sest Joannes on hea südamega inimene.»

«Seda olen ka mina öelnud,» kinnitas Mari. «Ka mina olen seda öelnud ja ütlen ka praegu! Ainult sina ei võta seda kuuldavaks. Oled nagu mõni kiusujuurikas!»

Tõnn jäi vait. Ta ju mäletas väga hästi, et seni polnud Mari kunagi niisuguseid sõnu poetanud. Et ta nüüd seda tegi, see tundus Tõnnile lausa uskumatuna.

Ta ütles:

«Tänan, perenaine, nende heade sõnade eest! Oma käsi ei pane ma siiski enne rüppe, kui nad on külmad. Ja kui teie mu ulualust ära ei võta, siis ei ole mul karta midagi.»

«Kes sult seda võtab!» kinnitas Mari. «Ela siin kas või saja-aastaseks!»

Ta viipas Nikolaile nurmele käega, märku andes, et ta tuleks tagasi koju, sest Tõnn on saunakambris ja terve.

Siis sulges Mari ukse ja hakkas tanumat mööda tare poole minema, süda kerge, et õnnetus jäi tulemata.

Ta süda oli nüüd tõepoolest kerge.

1936

LEIB JA ARMASTUS

Sadulsepp Oina maja, milles elas vana Tõnu Näps, oli peaaegu katuseharjani väätidesse kasvanud ja sellest lopsakast rohelusest paistsid välja ainult kaks väikest akent ja värskeltvärvitud uks. Väljas majakese akna all kasvasid kõrged jorjenipuhmad, suured õiekettad maantee poole pööratud nagu mingid looduse uudishimulikud salasilmad, mis liikumist maanteel tähelepanelikult jälgisid. Võiks veel märkida, et mõnikord tuulistel ilmadel paukus selle väikese maja pööningu-uks päevad läbi kinni ja lahti, ilma et sulgejat oleks nähtavale ilmunud.

Kes sõitis hommikul alevikku, see nägi tihti vana Tõnu aknakardinate vahelt välja vaatavat, olles seejuures kardina teise poole kõrvale lükanud, et möödasõitjat paremini näha. Kui aga keskpäeva paiku alevist tagasi koju sõideti, istus vana Tõnu akna all teisipidi — suu tulija poole, et nii nüüd paremini paistaksid ka alevikust lahkujad.

Taludes aeti töökäsi alatihti taga, seal aga istus tugev ja terve mees akna all laua juures ja vahtis igavust kannatades tundide kaupa välja. Või kui ta ei istunud akna all, käis ta omataoliste sõprade juures kaarte mängimas ja viina tipsutamas. Või jälle magas pooled päevad nii raskesti oma värskelt kollaseks värvitud ukse taga, et sealt keegi kunagi sisse ei pääsenud, kolistas ta niipalju kui tahtis.

Kui sinna väikesesse sadulsepp Oina majja mõni talunik aeg-ajalt siiski sisse pääses ja astus, siis selleks, et vana Tõnu vankrisse võtta ja ta endaga kaasa

tööle viia. Nii ta mõnikord oligi paar-kolm päeva ära, ja kui ta siis uuesti koju ilmus, oli ta väsinud ja pahur kogu maailmaga. Sest töölt lahkus ta alati enneaegu suure tüli ja pahandusega ja jäi harutihti ilma ka oma mõnepäevasest töötasust: ta kas «kinkis» selle tülituhinas peremehele, või jälle jättis peremees talle tasu välja maksmata ennetähtaegse lahkumise pärast. Kohtuni niisuguste mõnepäevaste töörahade pärast kunagi ei jõutud, küll aga oli vana Tõnu edaspidi ettevaatlikum töölemінekuga. Ta hinge laskus raske vihavimm ja ta hakkas juba tõsiselt uskuma, et töö pole siiski tema pärisosa.

Astus nüüd mõni peremees tema poole sisse, et teda tööle kutsuda, võttis Tõnu ta vastu väga sõnaahtralt. Igale küsimusele vastas ta enamasti kas «ei» või jälle «võib-olla», või puikles vastusest kõrvale teiste tühiste ja mõttetute sõnadega.

«Aga kuidas sa sedasi omadega läbi tuled, kui sa tööl ei käi?» küsis talt imelikul kombel peaaegu iga tööpakkuja.

Aga siin oli Tõnu vastus väga selge ja kärme.

«Aga miks siis mitte, mis? Tulen läbi, ja pealegi väga uhkesti; ja vargil pole ma seni ka veel käinud. On siiani läbi tuldud ja tullakse ka edaspidi, ära sellepärast ühti pisaraid vala ega haletse!»

Ja jätkas veelgi:

«Oled sa kunagi minu uksetahvlil oksjonikuulutust näinud või on mind muidu mõne pristaviga või konstaabliga kõnelemas nähtud? Tulen omadega hästi läbi, võta seda, palun, teatavaks!»

Peremees mõtles seepeale vaikselt tükikese kallist linakitkumise aega.

Ja Tõnu tuligi omadega läbi, sest kui ta lõunalauas ära sõi viimase toidupala, jõudis ta naine õhtusöögi ajaks koju, käevangus pirdudest korv, millest ta välja tõstis mitmesugust toitu mitmeks ja mitmeks päevaks. Ta naine Reet oli suur nagu raskeveohobune, jämedate reite ja käsivartega, suurte kämmaldega nagu kulpidega, ja need käed-jalad olid tööst, külmast ja päikesest peaaegu lillad. Nüüd otsis naine oma korvist välja parimad palad, vabastas need ajalehepaberist ja asetas lauale. Hämar õhtune kamber täitus pikkamisi mitme-

suguseist magusaist lõhnadest, ja nende hulgast tundis vana Tõnu selgesti ära külma ja verivärske seapeki lõhna. See tõi otsekohe rõõmsa meeleolu hämarasse sügisesse kambrisse, mille aknast paistis tükike punetavat taevast. Isegi kilk hakkas lõõri taga laulma ja vana Tõnu ajas enda nagisevast voodist üles, tõukas õlgpõhjaga tooli laua juurde ja hakkas kärmesti kahe käega sööma.

Väike trumlisarnane klaasita plekklamp läideti alles hiljem, kui kamber läks veelgi pimedamaks. Oldi tulega tagasihoidlik, sest kõigest vana Tõnu hooplemisest hoolimata valitses majas ometi suur puudus. Ja nüüd, kui põles tuli, võis samuti selgesti näha, et naine oli peaaegu kaelani märg, ta seelik kõvaks paakunud nagu nahkpõll ja lehkas toorest linalämust üsna vastikult. Naine polnud täna ka oma kätest ja seljast hoolinud, vaid oli jälle üle tuhande peo linu kitkunud, pildudes end seejuures märjaks pori ja mullaga. Kuigi ta oli ka täna surmani väsinud, askeldas ta siiski ligi poole ööni kambris, segades magava mehe magusat und, ning kui hommikul väljas oli veel pilkaselt pime, ajas ta jälle oma linalämust lehkavad poolmärjad rõivad selga ja kadus pimedusse, mis oli hakanud tibatama külma uduvihma.

Vihm ja sombune sügis olid vanale Tõnule äärmiselt vastikud, kuid ühel sellisel õhtul pidi ka tema söögipoolise muretsemisel kaasa aitama. Ta nimelt pidi minema naisele tallu vastu, kus linatöö lõppes ja kust töötasuks lubati ka toiduaineid. Nurisedes asus Tõnu sellele teekonnale, aga seda ta oli oma naisele juba ette öelnud, et ta ei lähe tallu sisse, vaid jääb teda ootama koopamäe alla männitukka. Ta ju teadis, et talus hakatakse talt pärima, et mis sa, vana Tõnu, ka ise teed ja töötad, või koguni hurjutatakse, et ta jõude ümber logeleb ega teeni seda vettki ära, mis talle leiva sisse pannakse. Niisugust juttu Tõnu ei sallinud, see tegi ta pahuraks, ja üldse arvas ta paremaks kõigist sihukestest nihvanähva juttudest kõrvale hoiduda. Nüüd pidi ta üle tunni männikus ootama, niiske külm puges juba kontidesse, aga naist ei tulnud ikka nähtavale. Kuugi kerkis juba talu katuseharja ning raba ajas üles külma ja sinist

tossu. Tõnul hakkas kõhe, ta pani vilka näkku, et oleks nina all soe, ja vajutas selja tugevasti vastu männitüve. Naine tuli alles paari tunni pärast, maitstud viinast pisut lõbusas tujus, käes ja seljas nii suured toidukompsud, et ta ise nende all küürus ja kõssis komberdas.

«Kuhu sa lähed niisuguse koormaga,» oli talus teda hoiatatud. «Ei sa üksi nendega koju küll ei jõua.»

«Küll ma jõuan,» vastas naine. «Mul ju Tõnu all männikus ootamas!»

«Või Tõnu all männikus ootamas!» imestati siiralt. «Või said ka Tõnule jalad alla! Said ta sängist välja!»

Mees nagu aimas all männikus, et ega seal talus tema nime suhu võtmata jäeta. Tal olid nüüd okkad püsti nagu turtsuval siilil, kui naine lõpuks männikusse jõudis ja osa kompse tema kanda andis. Naine ees, mees järel, liikusid nad siira-viira lookleval jalgrajal, sumades valges liivas keset õitsvat kanarbikku ja madalaid männijusse. Rasked kompsud hakkasid varsti nende kõõluseid nöörima, käed kippusid väsima ja tuikama ning vajasid puhkust. Ikka enam ja enam jäid tassijad küüru, ikka enam jäi mees naise küsimustele vastuse võlgu ja lõpuks seisatasid mehe laisad sammud. Ta oli visanud oma koti maha ja kobas teda nüüd väljastpoolt kätega.

Ka naine pöördus, jäi seisma ja pani oma kompsud jalgrajale.

«Kas võttis väsima?» küsis ta eemalt hõigates.

Aga mees oli ikka veel sapine.

«Kartulid!» hüüdis ta vihaselt. «Need on ju närused kartulid, ja mina pean nad seljas koju kandma?!»

«Muidugi kartulid, mispärast mitte kartulid!» vastas talle naine eemalt. «Kas kartul pole söögipoolis ja või sa nad söömata jätad, kui nad sul laual ees on?»

Lõpuks hakkas moonavoor siiski jälle kodu poole liikuma, nüüd kandis naine kartulikotti ja mehe kaenlas oli tangukott suure tüki lihaga. Ja et naise kandam oli Tõnu omast mitu korda raskem, jõudis naine alles hulk aega hiljem koju; mees juba magas voodis, riided seljas, põlved viltu vastu seina vajunud, tulesilm lauale põlema jäetud.

Pahandusi ja kurja meelt juhtus selles majakeses harutihti leivapalukese pärast, kuigi naine oli väga kannatlik; ta armastas siiski oma meest, isegi sihukest laiska. Mees aga nähtavasti ei hinnanud seda armastust ja hoolt, vaid vastupidi, kinnitas tihti, et elu käib talle närvidele.

Kuid ühel kuumal suvepäeval külastas surm seda väikest väätides maja ja viis endaga kaasa suure «hobusekontidega» naise, kelle punased koredad käed naabrinaine seadis risti rinnale, kuhu nad tänulikult tardusid igaveseks, puhkama raskest tööst ja vaevast. Mehel olid matusel hallitriibulised mansester-püksid jalas, põlvekohad ümaraks kooldunud, ja õpetaja luges ilusasti kodus ja surnuaial.

Nüüd jäi leskmehe kodu vaikseks ja rahulikuks. Nüüd võisid ta närvid kosuda ja puhata. Nüüd ei tekkinud majas enam nägelusi ega lahkarvamusi. Kolm päeva magas Tõnu pärast matuseid sõna tõsises mõttes päevad ja ööd ühtejärge, käies ainult aeg-ajalt sahvris matusetoite söömas. Ent neljandal päeval pidi ta jalga tõmbama oma mansester-püksid, sest juba ta piip ja sahver olid jäänud tühjaks. Ta astus mööda vaikseid tänavaid ja talle tundus, et keegi, kes teda seni toetas, on tema kõrvalt kadunud. Ja äkki mattis tal hinge, nagu oleks õhk ta ümber läinud hõredaks.

«Tere, Sõgel!» hõikas ta läbi taralattide pagarile, kes istus oma aias valgel malmjalgadega kalmistupingil. Tõnu sai ainult ühe oma silmaga lattide vahelt aeda piiluda, ta naeratas tükk aega tummalt ja alustas siis pagariga juttu. Pagar oli pika veoga, ja Tõnu kohutav üksildus ei puutunud temasse. Alles kui jutt läks sõjale, kutsuti Tõnu aeda. Kui nad olid tükk aega vestelnud, avati aken ja pagar hõigati tuppa. Aga aknast paiskus aeda praelõhna ja Tõnu vahtis üksisilmi pagarile järele, kes tuiatas jalgrajal oma paksu turja ja vatsa, et minna lõunat sööma. Kuid teda, Tõnu, kes oli kaotanud naise ja kellel nüüd puudus toidukeetja, — teda sinna kaasa ei kutsutud, kuigi ta oli seda oodanud.

Järgmisel päeval puges Tõnu sisse lihuniku õueväravast ja hakkas seal kutsumatult asjameheks. Tapeti härg ja kaks vasikat. Loomad tuli puhastada, tükkideks

lõikuda ja keldrisse kanda. Kõik tegi Tõnu usinasti kaasa. Kui töö lõppenud, võttis lihunik vedruvankrist istmealusest kastist pooliku viinapudeli ja laskis sellel meeste hulgas ringi käia. Ja kui ta tõmbas taskust paberossikarbi, otsisid Tõnu sõrmed kärmesti ka selle üles.

«Ah, näe, kaks tükki tuli koguni!» ütles Tõnu nagu ahastades, näidates kaht sõrmede vahele jäänud paberossi. «Aga olgu peale, teine jäägu tagavaraks,» ütles ta ise kohe ja pistis teise paberossi kõrva taha nagu pliiatsi.

Ta oli nüüd saanud mitu tublit lonksu viina, oli saanud suitsu, aga tundis piinavat nälga. Äkki lõi Tõnu oma kämbla lihuniku kõrgele turjale ja vaatas talle nälgija nukrusega otsa.

«Viin oli hea, aga kuluks ka midagi suupoolist! Ei teeks paha!»

Lihunik vaatas talle alla nagu vingerdavale vaglale, tõmbas siis aidaukse lahti, haaras konksu otsast käsivarrejämeduse vorsti, viskas selle pakule ja lõi kirvega pooleks. Ta vaagis käega mõlemaid pooli, need olid peaaegu üheraskused, aga siis jäi ta hetkeks mõttesse ja viskas mõlemad vorstipooled tagasi riiulile.

«Ei,» ütles ta. «Mis ma nüüd tahtsin teha! See ju ei lähe! Sinu kadunud naine aitas meil kord pesu pesta, aga palk jäi meil maksmata, mäletan!»

Ta tõmbas nüüd konksu otsast uue vorsti, ei visanud enam pakule ega poolitanud teda kirvega.

«Säh, olgu see su kadunud naise töö ja vaeva eest! Oli sul ikka üks tubli eluseltsiline, tampis teine nagu väsimatu hobune hommikust õhtuni töö juures.»

Tõnu ulatas lihunikule kaks kärmet kätt vastu. Vorst oli ligi meetripikkune, tihe ja kõva nagu kaigas. Nüüd oli põhjust otsekohe koju rutata.

Leskunud Tõnu pidi iga päev ümber liikuma ja valvel olema oma elumurede pärast. Tühi kõht ja tühi piip tegid ta tihti väga agaraks, mõnikord isegi jultunuks.

Ühel varahommikul nähti teda turul liikuvat ja turulistega juttu otsivat. Seistes seal nelja mehe sõõris, hakkas ta äkki üksisilmi restorani poole vahtima. Ta puges meeste vahelt välja ning lonkis vaadatud suunas edasi.

Jõudnud restorani ette pika lasila juurde, mille hobused olid närinud sakiliseks nagu sae, libistas ta käe neid sakke mööda edasi, kuni jõudis rebasekarva hobuseni. Ilma et ta oleks vankri juures kohmitsevat meest teretanud või teda kõnetanud, alustas ta juttu hobusega. Ta patsutas selle turjale, silus ta lakka ja laukjat ninaselga.

«Vaata imet, kui uhkeks sind on tehtud,» ütles ta hobusele. «Uus look on sulle peale ostetud! Ei tahtnud sind enam tundagi! Hm! Hm! Aga kui ma arvama hakkan, peaks sul peal olema koguni kaks uut looka!»

Mees, kes vankri juures kohmitses, oli kogu aja teise kõrvaga Tõnu hobusejuttu pealt kuulanud, ilma et oleks sellele vahele seganud. Aga viimaseid sõnu kuuldes pööras ta näo Tõnu poole ja ajas enda kuidagi kohevile.

«Mis juttu sa, Tõnu, seal ajad?» küsis ta, mitte kurjalt, mitte kaugeltki lahkelt. «Miks mu hobusel peaks olema kaks looka peal?»

Siis ütles Tõnu väga etteheitvalt, ajades oma kõhna keha sirgu:

«Arvasin välja, et kahe looga raha jäi mul sinult kolme aasta eest saamata, nimelt kahe päeva palk, Kõvera peremees. Selle minu kahe päeva palga eest oled sa nüüd Mirkale peale ostnud üheainsa looga!»

Kõvera peremees turtsatas põlastavalt, kuid vaikis.

«Ahaa,» ütles tema asemel Tõnu pilgates ja tagus saapaninaga vankri rattale. «Näe, teise looga raha eest on vanale rummule uued kodarad sisse löödud!»

Nüüd astus Kõvera peremees paar sammu Tõnule lähemale, piits püsti peos.

«Või kuule nüüd, missugust jäma see vana alevirebane ajab!» ütles ta ja tõukas piitsavarrega kübaraääre pisut kõrgemale. «Ise sa, igavene veenusk, jooksid enneaegu töö juurest minema; ja mis töö see oligi, mis sa seal liigutasid. Ja nüüd sa arvad, et ma oleksin pidanud sinu olematu palgaraha eest oma hobuse mardisandiks tegema!»

Mehed lähenesid teineteisele sammu võrra ja tõusis vali sõnavahetus, mis rahva tähelepanu endale tõmbas. Selle lühikese ja ägeda sõneluse tagajärjeks oli siiski see, et Kõvera peremees viskas vanale Tõnule viis

krooni peo peale. Tõnu sülitas paberrahale, pistis selle tasku ja kõmpis sõnalausumata minema: ta oli saanud, mis tahtis.

Ent kauaks ei jätkunud niisugustest juhuslikest tuludest ja toetustest. Möödus kuu, kaks ja kolm, siis hakkasid inimesed teda kerjamise pärast alatihti hurjutama ja tööle manitsema.

«Või tööle ... tööle!» vastas Tõnu neile kibestunult. «Just nagu mina pole elus tööd teinudki ja just nagu kardaksin tööd. Ohoo, ei!»

Ja aeg-ajalt viiski siis mõni munakividel larisev vanker Tõnu ta maja ukse eest minema; ta istus tagurpidi vankris, selg vastu uue peremehe selga ja vahtis vidusilmi maanteetolmu, tusaselt, nagu oleks talle tehtud ülekohut. Ta kandis triibulisi mansestrist matusepükse ja päevapiltnik Nõgese põõnaga spordikuube, — sama päevapiltnik Nõgese oma, kes end sügisel üles poos.

«Mis viga tööd teha!» kinnitas vana Tõnu nii endale kui ka teistele. «Tööd ma teen heameelega, ega ma seni ole sulepatjades elanud. Ohoo, ei!»

Kuid Tõnule meeldis töö ainult siis, kui see oli kerge, kui sai niisama ümber kõndida, nõu pidada, seletada ja targutada. Aga niisuguseid töid leidus väga vähe. Ikkagi tuli vaeva näha ja higistada, lihaseid pingutada ja konte murda. Tuli pealegi hommikul vara tõusta, voodisse aga pääses alles tükk aega pärast päikeseloojangut. Pikapeale muutus kogu see jooksmine ja trügimine Tõnule vastikuks, talumatuks ja närvesöövaks. Oli vaja vaid mõnd üsna väikest vihjet või pahanduselõhna, kui vana Tõnu hakkas peremehele vastu, pildus ülbeid ja uhkeid sõnu. Lõpuks viskas ta tööriista maha, otsis kraavipervelt oma kuue, pani käed selja taha ja marssis töö juurest minema. Uksi pildudes lahkus ta talust ja ta jäme sõim mattis kõik teised hääled enda alla.

Naabreile ootamatult ilmus ta jällegi tagasi koju, oli tige ja pahur. Lebas enamiku päevadest selili voodis, käed risti pea all, ja otse ta ees jalutsis rippus naela otsas enesetapjast päevapiltniku Nõgese pintsak.

«Sina magad nüüd surnuaial igavest und, sõber Nõges, ühe tüdrukulita pärast, kes sulle naiseks ei taht-

nud tulla ja teisele mehele läks. Igatahes ei kaotanud sa just palju, kui sa endale nööri kaela tõmbasid: tüdruk elas vaevalt poolteist aastat teisega, siis juba nõudis lahutust. See tüdruk oli tiiger-tüdruk, ja kui sina oleksid ta naiseks saanud, oleks ka sinu elu põrguks tehtud! Rahu sinu põrmule! Tegid hästi, et sa siit plehku pistsid. Pole see elu maa peal midagi väärt, ei saa õieti kõhtugi täis süüa!» Nii näis mõtlevat Tõnu oma voodis, vaadates kõledate silmadega seinal rippuvat kuube.

Aga siis viis Veskimäe lesk perenaine Tõnu enda juurde tööle ja sinna läks Tõnu enam-vähem rõõmuga. Ta uskus kindlasti, et perenaise juures on parem ja muretum töötada kui peremehe juures. Ja Veskimäel teenis ta tõepoolest võrdlemisi kaua, nimelt kolm nädalat. Siis oli ka sellel unistusel lõpp. Tal tekkis perenaisega nägelus, mõlemad olid ägedad ja targad, kumbki ei andnud järele, eriti perenaine mitte, ja siis ei saanudki seal olla teistsugust lõppu, kui et Tõnu peksis naisemaida läbi. Peksis väga armetult, nii et teisel päeval toodi Veskimäele arst ja kutsuti ka konstaabel asja uurima.

Kui tuli konstaabel, oli Tõnu Näps sealt juba ammugi lahkunud. Ühed rääkisid, et teda on nähtud ranna poole minevat, kuub käsivarrel, jäme metsast lõigatud kadakamalk käes: teised teadsid, et ta on rutanud riigipiiri poole ja küllap juba omalt maalt väljas. Aga kui ühel päeval jällegi koputati ja kolistati ta majakese ümber, nähti aknast päevapiltnik Nõgese kuube, mis rippus Tõnu voodijalutsi juures seinal. Polnud kahtlust, et põgenik on jõudnud paost tagasi ja et ta nüüd tabatakse. Ja tabasidki, kui nad ukse lahti murdsid: Näps oli samuti pannud käe oma elu külge nagu omal ajal päevapiltnik Nõges.

Üks oli leidnud, et leib on liiga raske teenida; teine varises jõuetult kokku, et ei saanud tüdruku armu osaliseks.

1938

TIIDUJAAGUTA JUHAN

Sageli nähti alevis, kiriku juures, turul, vallamajas või mujal meest, kes köitis tähelepanu. Võõrad, kes nägid teda esmakordselt, seisatasid, pöördusid tema poole, silmitsesid teda. See oli pikk mees, üle kuue jala, märgatavalt koomiline, iselaadne. Tal olid peened, veidi kõverad säären, ülakeha liialt kogukas, õlad laiad ja sirged, kämblad kumerad nagu kulbid.

Veelgi enam äratas tähelepanu ta nägu: see oli kitsas ja kahvatu, valkjad kulmud hõredad, nende all liikusid kaks elavat silma, mis ei vajanud pea pööramist, vaid käisid ise vilkalt ühest nurgast teise. Selle mehe aastad näisid küündivat viiekümnesse, ja sestap oli ta näonahk muutunud läikivaks, tõmbunud pinguli ta kõrgel otsmikul, põsenukkidel ja paljaksaetud lõual. Ja mitte vähem imelik polnud ta suu: kõnelemisel seisid ta lõualuud peaaegu paigal, liikusid ainult huuled. Ning ta kõneles ruttu, ühetooniliselt, vaadates tavaliselt eesseisjast üle, olles sellest mitu peajagu pikem. Rätsep oli teinud lohakalt ta hallid riided, — püksid olid alt laiad ja vajusid kamassidele kortsu, kuigi nende veered olid üles pööratud ja näitasid valgeid kaitselappe. See pikk mees, kes liikus sageli alevis, kiriku juures, turul või mujal ja kes armastas naljatada, oli Tiidujaaguta peremees Juhan Ilusk. Seda pikka meest, Juhan Iluskit, nähti liikuvat maanteel ikka üksi, istudes kaksiti oma tugilauata pinkvankril, valge hobune sörkimas sõitu. Kumera taevakupli all maanteel, kus teekäänakuil kasvavad hallid pajud maanteest lahti rebisid kitsaid teeribasid, nihkus

Juhan pikkamisi edasi, kurvameelse maantee üksinduses lõpmatu väikese täpina.

Ühel paastukuu pühapäeval sõitis Tiidujaaguta Juhan jälle alevisse — peretellimiseks, sest ta vajas tüdrukut ja karjast. Aga enne kui astuda trahterisse, tahtis ta minna apteeki, mis asetses alevi äärel. Sest Juhani naine oli haige, ja ligi pool aastat vedas Juhan talle arstimeid, sellesama sedeliga, mis krabises nüüdki tema kasukataskus. Apteeker, kes tavaliselt küsis inimestelt iga haiguse käiku, — nagu ei usaldaks ta noort algajat arsti, kuna ta ise oli haiguste-arstimite keskel veetnud üle neljakümne aasta — nüüd ei lausunud see apteeker Juhanile sõnagi, ta lõi ainult põgusa pilgu üle viltuseisvate näpitsate, ning vanad sõrmed hakkasid otsima väikesi grammivihte: ta teadis juba, et Juhani naine on haige, ammu ja parandamatult, ja et see haigus on niisugune, mis viib põdeja mõne kuu pärast hauda. Ent imelik oli see vana apteekri pilk siiski üle vildakate prillide: kumerate paksude klaaside taga näisid ta silmad naeratavat ning põselihased liigutasid sissepoole kooldunud suud, nagu oleks ka see tahtnud pilusilmadele kaasa naerda.

Niisuguseid imelikke pilke pidi Juhan nägema sageli, kui ta kohtas mõnd tuttavat ja temaga juttu ajas. Ikka püüti mööda hiilida tema naise haigusest, — ühed ei puudutanud seda küsimust hoopiski, teised riivasid ainult põgusalt paari sõnaga, et siis jälle edasi minna uuele jutuainele. Ja keegi polnud kunagi pärinud, mis saab Juhanist siis, kui surm teeb ta leseks, — nüüd, kus Juhangi hakkab vananema.

Juhan teadis, miks inimesed sellest küsimusest nii veidralt mööda hiilisid. Ent parem oli temalgi, kui ta rahule jäeti, sest nende abielu oli andnud kuue aasta jooksul igas talus kõige mitmekesisemat jutuainet. Kas oli see pilge, vemmalvärss või tõsine kõne vanainimeste vahel, lõppotsus oli kõigil sama: Juhan, kes seni oli olnud lihtne talupoiss, laskis end laulatada Tiidujaaguta taluga, mitte selle lesest Juulaga, sest Juhan oli abiellumisel neljakümne, Juula kuuekümne aastane.

Kes tundis Juhani minevikku, sellele ei tulnud Juhani tookordne samm ootamata. Juba karjasena oli Juhan

unistanud rikkusest ja kõnelnud sellest iga päev teistele. Kord ta ütles, et temast saab rikas talunik, siis — et ta hakkab linnas linakaupmeheks, ostab sadamas mõned suured rootsiaegsed linaaidad ja kaupleb otsejoones välismaaga. Tal oli teisigi suuri unistusi ja neid sõeluti iga päev perelauas, kus suviti tihti istus koos kümmekond inimest. Seal siis said Juhani rikkuseunistused lemmikjutuaineks ja tema ise naeru- ja pilkealuseks. Sest tavaliselt oli igal aastal mõni tööline lauasistujaile märklauaks, keda nokiti, pilgati ja naerdi, kuigi enam heatahtlikult ja lõbusa jutu jätkuks. See oli heasüdamlik naer, iga sõna ja tegu väänati kümnel korral, mida üks ei osanud, seda oskas teine. Kui lauda juhtus eriti häid naljamehi, siis naerdi pisarateni, ja tüdrukuil tuli joosta kööki, kurku jäänud suutäit köhima.

Kuid lauasistujate hulgas leidus ka mõni sõbralik muldavarisev vanake, kes ütles mõne sõna Juhani kaitseks. Nad isegi manitsesid teda raha koguma — iga münti, ja ulaelust ning joomisest hoiduma. Need olid rasked murrangu-aastad noorele Juhanile, keda sõprade pahed olid ahvatlevalt haaramas ja kiusamas. Ta oleks meelsasti hakanud suitsetama, kuid rahast oli kahju. Kui sõbrad käisid pühapäeviti alevis, tagasi tulles taskud nädalaks maiustustest ja viinapudelitest pungis, siis Juhan ei tihanud midagi osta ega süüa. Ta jättis isegi aleviskäimised harvemaks, sest seal tuli tihti ikkagi raha välja anda, tahes-tahtmata, ja sõbrad kippusid teda pilkama ta suure ihnsuse pärast. Ta parem istus kodus, puhkas nädalaväsimusest, punus mõne kartulikorvi, millest sügisel sai ruttu lahti, või hööveldas ja saagis pruupingil, meisterdas endale seinakapi, millesse võis lukutada oma väikese vallasvara. Sellesse seinakappi pani ta paberisse mässitult samuti oma hoiukassa-raamatu, milles numbrid kunagi ei näidanud mõõna, vaid üha tõusu. Aasta-aastalt järgnes selles üks juubelinumber teisele, kuigi visalt: viiskümmend, seitsekümmend viis, sada, kakssada, kolmsada . . .

Kui Juhani hoiusummad aastate jooksul tõusid sadadesse, hakkas ta uskuma oma unistuste teostumist. Mis sellest, et ta paremad elupäevad möödusid kitsikuses, et

paari saabastega tuli läbi ajada kas või kümme aastat, sest ta oli niivõrd kokkuhoidlik, et tal kodunt kuhugi teele minnes olid saapad alati käeotsas ja ta nad jalga tõmbas alles alevi külje all.

Ta jäi elust kõrvale oma ihnsuse pärast, muutus inimeseks, kelle ainus eesmärk oli raha. Suvine teenistus lõppenud, rippus ta peaaegu kevadeni linamasina otsas — nende hoiuraamatu uute arvude pärast. Ta ei kõnelnud kellelegi oma kavatsusist, nagu ta seda oli teinud poisikesena: tema eest arutasid ja veerisid teised. Juhan aga kuulas vaikides ja naeratas, sest mõnigi mees pidi sülitama, kade tema hoiusummade pärast. Kuid nüüd oli ka Juhan ise jõudnud oma elutee keskpaika. Ta unistas möldrikohast, vaatas ja kuulas veskeid, kõige enam kroonu omi, mida aeg-ajalt siin-seal rendile anti. Arvati küll, et Juhanist ei saa möldrit: Juhan on ahne ja... tal on raske hoiduda mõnest viljakühvlitäiest, — neid ta kindlasti pillub salaja veski pööningul oma viljasalvedesse — neisse nelinurksetesse ablastesse aukudesse. Arvati, et ta võõrutab veskilised veskist ja jääb siis oma ahnuse tõttu pankrotti.

Kuid Juhani ligi paarikümne-aastane ränk vaev leidis siiski teise lõpu: sõda, mis ootamatult lahti pääses ja aastaid möllas, lõi kohutavalt madalale ta kord nii suure hoiusumma väärtuse, ja lõpuks jäi ta ilma sellestki vähesest. Juhan teadis, et ta heledamast tulevikust on läbi tõmmatud must joon, mida enam pole võimalik kustutada. Kuid nüüd sattus ta isegi lapsikusse: ta sai odavasti osta kukutatud valitsuste raha, — mõne naela leiva eest mitu miljonit. Ta hoidis ja lehitses neid tihti õnnelikuna ja hoolega, lootes, et need rahad omandavad kord jälle endise väärtuse. Ta oleks niisiis uuesti rahamees: mitme- ja mitmekordne miljonär. Kuid varsti tuli aeg, millal ta usaldas hoida oma suuri rahapakke isegi väikeses lukutamata seinakapis, sest need polnud enam muud kui kirevad paberilipakad.

Ta teenis seekord Tiidujaagutal, kus lesk kuuekümneaastane perenaine Juula võitles raskete aegadega, langedes aasta-aastalt ikka enam võlgadesse. Ta võlakoorem oleks tõusnud veelgi suuremaks, kui seal poleks teeninud Juhani-taoline virk töömees.

Juhan hakkas päev-päevalt arutama küsimust: mida pakub talle lõpuks elu? Seni oli see teda karmilt vintsutanud. Tina hakkab juba immitsema tema tööst vaevatud kontidesse, — head pole elust enam midagi oodata. Ja siis astus Juhan sammu, mida ta varemalt poleks isegi endast uskunud: abiellus Tiidujaaguta vana perenaise Juulaga, kuuekümne-aastase lesega, ise alles mõni kuu üle neljakümne.

Juhani tookordne samm ei tulnud külarahvale ootamata, kuid keegi ei aimanud, et Juhan astus selle kauase kaalutlemise järel, teadlik, et ta sellega matab kinni oma elu teise poole. Ta oli kaalunud igakülgselt üht väikest arvu — Juula surma-aastat, tõstes seda edasi ja tagasi: see kõikus tema arvates nelja-viie, kõige enam aga paarikümne aasta vahel. Kuna Juhan ka muidu oli elus harjunud arvusid edasi-tagasi tõstma ja seadma, miks ta siis ei võinud seda teha oma naise elupäevadega?

Kui ta valmistus pulmade vastu, pruulides tares katla juures õlut või hööveldades rehalas pikki pulmalaudu ja pinke, siis tahtsid kulp või kirves tal vägisi pihust libiseda. Samuti oli raske meisterdada vanale vedruvankrile tiislit, et nüüd teostada oma noorpõlveunistust — sõita oma pulmasõitu kahehobuse-kalessis, kutsar pukis.

Tares ajasid rammusad õllevaadid vissi, raudvitsad pingul, prahvatamisel. Parte all vastu seina kuivas kalessi mustaks värvitud kahehobuse-tiisel nagu must rist — rist, mis püstitatakse tema elu viimastele aastatele. Ning siis mõne päeva pärast kaks sugulastelt laenatud täkku, lapid silmade kõrval, tõstsid pulmavankri maanteetolmust peaaegu lendu, kihutades kirikumäel valendavate müüride ja torni poole.

See sõit oli liiga uhke ja ainulaadne, ja mõned eided sosistasid omavahel, et selline veiderdus on kurjaks märgiks Juula ja Juhani tulevikule.

Nüüd, millal kuus aastat möödunud, sammus Juhan enamasti igal pühapäeval aleviäärse apteegi poole.

Apteegis ulatas ta arstitähe vanale hallpäisele apteekrile ja see hakkas sõnalausumata riiulitelt purke ja pudeleid otsima, kaaluvihte kaalule pilduma, valgeid pulbrikotikesi täitma ja mõõtma. Kuid seda teadis nii apteeker kui ka Juhan, et neid arstimeid viidi põdejale enam lohutuseks kui ta surmahaiguse võitmiseks.

Apteegist tulles liikus Juhan eelõhtuni alevikus, käed jopitaskus, läkiläki kõrvad maas. Aeg-ajalt jäi ta mõne vastutulija ees seisma, pistis sellele käe pihku, kõneles temaga ja sammus siis jälle edasi. Ta oli ajanud mitmega pikalt ja laialt juttu, aga ükski neist ei küsinud, kuidas on haige tervis. Ka kohtas ta täna alevis naist, kellest ta oleks meelsamini eemale hoidunud: see oli kiriku lähedalt Karutoa väikekoha perenaine Reet, lesk, kolme väikese lapse ema. Hallide ruutudega suurrätt ümber, hoides seda vasaku käega lõua alt kinni, andis ta Juhani suurde pihku oma kareda ja külma töökäe, mis kadus sinna nagu lapse oma.

Ent see lesk perenaine, Karutoa Reet, oli peaaegu ainus inimene, kes päris Juhanilt ta naise tervist. Ning temale oli see tükk tööd — vaadata alt üles pika Juhani otsa.

«Vana ta sul praegu on — see Juula?» küsis ta, ja kui vastusega viivitati, vastas ise: «Jääd vist küll ruttu leseks... ja kaua sa temaga abielus olid, — kuus aastat?»

Neid numbreid ja arve Juhan nähtavasti ei rutanud mäletama, Reet pidi nad ise leidma ja välja kangutama.

«Ja lapsi teil vist ka polnud?»

Juhan raputas vaevalt märgatavalt pead.

«Aga minul on neid kolm,» ütles Karutoa lesk. «Väikesed alles, abi neist pole küüneväärtki. Aga muidu on hea, kui inimesel on lapsi.»

Ta oli nüüd puudutanud Juhani hellemat kohta, sest Juhan tundis suurt elutühjust just sellepärast, et ta naine polnud võinud anda talle lapsi. «Milleks ma töötan ja vaeva näen,» mõtles ta sageli, «kui pole last, kellele ma kord oma töövaeva jätan?» Tal oli vaja ehitada uut lauta, kuid ta lükkas selle juba mitu aastat edasi: ta ei teadnud vastust küsimusele, miks ta ehitab uue hoone. Kui ta aga tänavu siiski tahtis selle juurde

asuda, siis oli ta ometi leidnud veenva, kuid — tema seisukohalt — üsna jubeda vastuse: laut tuleb ehitada loomadele, — ei kellelegi muule kui loomadele, ja selle pärijakski saavad ükskord loomad.

Alevis käies kiindusid Juhani pilgud sageli mõnele lapsele, kes sammus vanemate käekõrval. Ja kui siis laps jäi imestades teda vaatama — seda kole pikka meest, siis ei saanud Juhan omalt poolt naljatamast hoiduda. See naljatamise-osavus pani täiskasvanudki südamlikult naerma, — nii omapäraselt oskas ta seda teha.

Karutoa Reet vaatas üksisilmi Juhanile otsa, ta pilgud nagu põletasid teda. Nii naerumuigel seisis ta tema ees, põsed õhetasid, jutt hüples ühelt ainelt teisele. Reeda silmist võis igaüks selgesti lugeda, et ta otsis Juhani armu ja oleks tahtnud teda endale meheks — kui Juula surnud.

Aga ikka pistis Juhan varsti Karutoa Reedale käe pihku ja jättis ta jumalaga. Piinlik oli tal selle pealekippuva naise pärast: inimesed pole pimedad, et nad ei märkaks, miks Reet teda sageli teiste hulgast üles otsib. Ikka oli Juhanil niisugune tunne, et inimeste uudishimulikud pilgud on kogu aeg nende poole pööratud, kui nad kahekesi jutlevad, need — võiks öelda — kaks leske.

Tusasena lahmis Juhan mööda teed, raske piht vajus kord ühele, kord teisele poole, kõrviku lapid lopendasid. Ja ta nägi, kuidas Karutoa Reet läks oma hobuse juurde, kes oli seotud pagariäri ette lasila külge. See oli kõhn hobusekronu, küljed sõnnikust korbatanud, — värvimata look vajus talle ühes rangidega pähe, kui ta näris oma sooheinapundart. Ja saan oli nii väike, madala seljatoega, et temasse vaevalt mahtus istuma üksainus tubli mees.

«Meest oleks sulle küll hädapärast vaja,» mõtles Juhan endamisi. «Hobune on sul nagu lehm aiste vahel — korbatanud ja tälgatanud, look laiaks õigunud, rangid nagu lõdvad tõrrevitsad! Mehekäsi kuluks sulle marjaks ära!»

Pagariäri ees köitis hobuse kaeratorpa Mäeniidu peremees, valmistudes kojusõiduks. Ta tütar istus juba saa-

nis, hulk pakke põlvedel. Juhan astus nende juurde, teretas peremeest ja teretas tütart, ja küsis siis osta mõned puudad linaseemet. Kõneldes peremehega püsisid Juhani pilgud enam saanis istuval tütrel, kelle kõvasti lõua alla seotud kollane rätt surus ta roosapõselise näo ümmarguseks. Juhan pidi endamisi tunnistama, et ta oli ilus, väga ilus — see Mäeniidu tütar. Juhan vist silmitses teda täna liiga kaua, sest tüdruk märkas seda ja naeratas iseäralikult. Nüüd tõmbusid Juhani silmad häbelikult pilukile ja ta pööras saani poole selja. Täna üldse puutus Juhanile silma palju ilusaid tüdrukuid, aga nüüd otsustas ta pugeda nahakauplusse, et osta uued rangiroomad.

Kell kaupluse ukse kohal tilises, sisseastujale lõi vastu teravat tökati-, parknaha- ja paberossilõhna.

«Juhan,» sosistas keegi ta kõrval. «Ole mulle abiks ja aita mul nahka osta, sina oled asjatundja mees!»

Juhan pöördus kõneleja poole, kes ikka veel hoidis kinni tema jopihõlmast: kes see võis muu olla kui Karutoa Reet. Ja see naeriski ilusasti Juhanile nagu noor tüdruk; ta vedas Juhani teiste vahelt leti ette, vastu Juhani tahtmist. Juhanil oli piinlik, kui teda nõnda jopihõlmast veeti.

«Ah nahka?» kordas ta ja hakkas siis letile tõstetud nahatükke sirvima ja koolutama.

«Vaata, kus on veel ilus tükk,» ütles Reet ja andis Juhanile ühe keerdutõmbunud nahatüki.

«See?»

Inimesed surusid Reeda peaaegu Juhani kaenla alla, ja Reet jäi sinna kannatlikult Juhani asjatundlikku otsust ootama.

«Teab, kui pikk tuleb lõigata naisterahva pastel?» küsis Reet.

«Sinule?»

«Minule!»

Juhan püüdis vaadata alla Reeda jalgadele.

«Kakskümmend viis inglise tolli!» ütles ta surmtõsiselt.

Keegi pahvatas nende kõrval naerma.

Naeris ka Karutoa Reet. Ja naer tõi ta põskedesse lohukesed.

«Ära raiska juttu, Juhan!» ütles ta ja vaatas tükk aega õnnelikult Juhanile — tema nalja pärast.

Kauplusest lahkudes vabastas Juhan hobuse lasila küljest ja pöördus maanteelt varsti metsa, kadudes selle vaiksesse hämarusse. Kui ta oli tükk aega sõitnud, muutus kuusik hõredaks, tüvede vahel lähenes valge lagendiku ümar söör. Siin asus väike metsatalu, vana elamu kaks neljaruudulist akent saatsid lumisele nurmele nõrga valgusjoa, mida mööda jooksid teele mustad haukuvad koerad.

Juhan pidas möödasõidul kogu aeg silmas seda üksildast metsatalu. Kumera räästaveere all mustendas lai tareuks, selle kõrval väike luugita aken: siin selle talu tares oli ema Juhani ilmale toonud, külmal küünlakuu ööl vastu hommikut, üksi, kellegi teadmata. Kui perenaine hommikul tõusis ja läks tarre, leidis ta seal külmadelt õlgedelt kaks lõdisevat abitut inimest. Ning põrandal tibata savikruus, ja selles tükk seebikivi, mis polnud jõudnud veel sulada.

Koju jõudes sai Juhan vaevalt lasta hobuse rehalasse, kui avanes tareuks ja tüdruk Miili tuli laternaga. Ta pani laterna pesuküna otsale ja tahtis hobuse lahti rakendada.

«Lase olla, Miili,» ütles Juhan pisut väriseval häälel. «Saan sellega ise hakkama ja viin ta talli, — ma ei ole külmanud.»

Ning siis langes üks ja langes teine ais rehala savipõrandale, ja hobune, kubemed niisked ja lakk härmas, jooksis välja lumele püherdama.

Kui Juhan astus kambrisse, tasa uksi avades ja sulgedes, tõstis haige naine pea padjalt üles. Ta voodi oli asetatud kuuma ahju kõrvale ja ta ise maetud vaipade ja kasukate alla. Väike klaaslamp põles seinal naela otsas, voodi peatsi taga. Valguskiired langesid längu haige näole ja moonutasid ta silmakoopad mustaks ja sügavaks: Juhanile näis, nagu elaks haige täna oma viimset ööd.

Juhan istus voodi ette pingile, jopp veel seljas ja kõrvik peas.

«Läks alevis aega, jäin pimedale,» ütles ta nagu vabanduseks. «Siin on sulle midagi apteegist.»

Ta võttis jopitaskust paar pudelikest ja pulbripaki ja pani kõik voodi peatsis olevale lauale, kus leidus teisigi pudeleid ja pulbrikotikesi.

«Saa nüüd terveks,» ütles ta. «Täna oli juba esimene ilus päev. Kõneldi, et on juba musträstaid nähtud.»

«Ju ma seda ikka püüan,» vastas naine. «Mis ma siin voodis ööd ja päevad muud teengi, kui püüan terveks saada.»

Ta lõi pilgu arstimeile, mis Juhan oli asetanud lauale, ent tal ei näinud olevat neisse enam usku, sest ta oli neid tarvitanud juba sügisest saadik. Juhan tõstis vaibaveere üles ja silmitses haige jalgu. Ta vajutas sõrme säärelihha, sinna jäi järele sügav lohk: paistetus... Ja see paistetus oli tõusnud juba üle põlvede.

«Minu ema oli kord samuti maas, aga tuli kevad, näe, paranes!» kõneles Juhan haige lohutuseks. «Ja kui vähk poleks teda maha murdnud, oleks ta võib-olla elanud praegugi. Aga sinul ei ole surmahaigus, päris tõsi, paistetus lööb nagu alanema...»

Haige ohkas.

Juhan heitis viivuks oma voodisse pikali, et lasta väljajäänud hobusel taheneda. Ta jäi varsti suigatama ja nägi minuti jooksul imeselge unenäo, — imeselge, ent jubeda:

Ta kõndis väljas õuel ja tuhnis saapaninaga vana labidat, mille päike oli lumest nähtavale sulatanud. See oli sama labidas, millega kord oli kaevatud Juula mehe haud. Juhan naeris ühe ja naeris teise põsega kordamisi, ja Miili tuli tanumast veepaaridega, ajades haned lendu. Juhan ootas Miilit rehala väraval, võttis ta käest kinni ja tõmbas ta sinna pesuküna juurde.

«Ära sureb Juula ikkagi,» ütles ta Miilile. «Ära sureb ikkagi, ei jää enam elama. Ja nüüd, tead, Miili, võtan ma sinu endale naiseks. Tahan ka kord elama hakata, minu senine elu oli armetu varjuelu! Või see Juula oli mulle muuks kui emaks! Ise olen praegu neljakümne kuue, tema aga kuuekümne kaheksa!...»

Ta sülitas.

«Võtsin endale naiseks niisuguse mullahunniku, aga — enam talu pärast! Arvasin, et ta ei ela kaua, et

ta on vana ja vilets, üks päev haige, teine terve, ööd läbi muud ei tee kui ohkleb ja rähkleb. Aga nüüd ta süda ütleb mõne päeva pärast üles, ta jalad on juba nagu pakud, aga kui jalad paistetavad, siis ei ela inimene enam kaua. Õieti oli ta muld juba siis, kui mina ta võtsin.»

Ta vaatles innukalt Miilit, kes seisis ta ees, rõkates tervisest: põsed nagu verre kastetud, käsivarred ja jalad lihavad, jämedad. Noor, kahekümne-aastane.

«Sa pead mulle lapsi tooma,» ütles Juhan. «Nüüd peavad kambrid laste kisa täis olema, seni oli neis ainult rohulõhna, kasukaid ja vaipu! Sa aja oma voodi ja kapp juba täna tagakambrisse, mis seal enam oodata! Tahan noort ja tervet naist!»

Ta tõmbas Miili rehalasse, kus seina ääres oli lauahunnik, valmis lõigatud uue lauda ehitamiseks.

«Valime siit mõned lauad,» ütles ta. «Ma pistan hobuse ette ja viin nad tisleri kätte. Pole mõtet puusärki alevist osta, kui oma laudadest tuleb odavam, ja suvel võib tisleril lasta töö eest peenrailt lambaheinu lüüa . . .»

Ta hüppas üles virna otsa ja hakkas seal valima paremaid laudu. Need olid enamasti kõverad ja okslikud ega kõlvanud puusärgiks, mis lõhnab veel kuusevaigust ja on värskelt värvitud — mustaks. Ta tuhnis laudu jalaninaga, nagu oleks neid kahju tislerile viia; ja kui ta ühe neist üles tõstis ja jälle langeda laskis, kõmises see veidralt, nagu oleks ta luust ja seest õõnes.

«Suur see kirst talle ei lähe,» kõneles ta. «Jalga neli vaevalt pikk: haigus on ta teinud nii pisikeseks ja kiskunud kõveraks.»

«Öeldakse, et küürakad inimesed sirguvad pärast surma kirstus,» kostis Miili, hääles hirm ja ebausk.

«Sirguvad pärast surma?» kordas Juhan ülal lauahunniku otsas. «Vaevalt!»

Äkki ta naeris:

«Aga näe, siin on üks laud otse Juula järele — kõver nagu pasun. Nagu loodud temale!»

Ning Juhan viskas kõvera ja vääniku laua ülalt alla.

«Nüüd alles saab nalja,» ütles ta. «Nüüd teeme niisugused matused, missuguseid pole näinud vana-

sarvikki! Teen nüüd säärase õlle, et peielised kõik käpuli käivad! Kus ei ole leina, seal ei maksa ka leinamist vigurdada. Las rahvas tantsib ja laulab, kui tahab.»

Ja ta hakkas ise esimesena mürgeldama...

Ta rabeles.

Ta ärkas.

Jube vaikus valitses kambris.

«Sa sonisid,» ütles Juula teisest voodist.

«Sonisin? Mina?»

Juhan tõusis kähku voodist, erutusest kahvatu.

«See oli kole unenägu... Oh, kole! See oli vanasaatan ise, kes mind kiusas!»

Ta seisis tükk aega keset tuba ja tal oli tunne, nagu oleksid ta juuksed püsti. Kell tiksus aeglaselt seinal, iga hetk peatumas.

Ta istus laua juurde ja vaatles surijat: see oli jäänud pika põdemise järel väikeseks ja kõhnaks, hingas vaevaltkuuldavalt.

Vaikselt lahkus Juhan kambrist, et hobust talli viia. Kuid juba tuli talle Miili köögiuksel vastu, trampides lumiseid jalgu.

«Ma juba viisingi,» ütles ta.

«Juba!» ja Juhan ägestus järsku, võib-olla selle vastiku unenäo tagajärjel. «Kas ma pole sulle sada korda laulnud, märjaks aetud hobusele ei tohi külma vett anda? Kas sa tahad, et ta maha kärvab!»

Ta silmad välkusid vihast.

Miili, kes oli tahtnud Juhanile head teha, langetas nüüd tusaselt pilgu. Ent Juhanil hakkas temast kahju, ta oli olnud tema vastu järsk võib-olla selle vastiku unenäo tõttu. Olles nukker — ta ei tahtnud kellelegi haiget teha — otsis ta ruttu Miiliga lepitust. Ta läks minutiks tema juurde perekambrisse, mis oli läpastavalt soe, ja ütles:

«Ma ei saanud sulle täna suveks paarimeest kaubelda. Viimaks jäämegi kahekesi siia talu peale!»

Juhan oli jällegi endale märkamatult hauda pannud oma naise — seekord sõnadega...

«Aga perenaine?» küsis ka Miili.

«Jah, perenaine...» möönis nüüd ka Juhan kohku-

des. «Tema ma unustasin hoopis, aga vist sellepärast, et ega temast ikkagi enam tööinimest saa.»

Juba järgmisel hommikul otsis Juhan naaskli ja nõela ja istus perekambri akna alla laua juurde range parandama. Suurem osa laudapalke oli veel metsas ja Juhan tahtis kiirustada nende veoga, sest lumetee oli lõplikult lagunemas.

Haige lamas üksi tagakambris, kus päike paistis heledasti aknast sisse ja kilgi laul sooja müüri taga suurendas meeldivat hubasustunnet. Lamas seal kuuma müüri ääres voodis, kasukad peal, haisedes nuuskpiiritusest. Päike langes otse padjale ja oli vaibutanud öö läbi valvanud haige.

Kui Juhan lõpetas töö, viis ta rangid tarre naela otsa ja astus õue. Ere kevadine valgus pimestas ta silmi, lumi nagu pildus talle vastu sinakaid sädemeid; kari vareseid lendas kisades üle küla, tõusnud naabri lauda tagant hangelt, kus nad olid rappinud lambaraibet, lammutades seda nagu vana purjeka keret rannikul.

Juhan kõndis mõnuldes õuel ringi, tõstis üht ja tõstis teist asja, vedas reed rehalasse, et päike neid ei põletaks, ja raius kaevu juurest jäämäe maha, et Miili pääseks paremini vee juurde. Ning lõpuks läks ta aita, koer sörkides kannul.

Ta käis kõigis kolmes aidas, uksed pärani lahti. Vilistades vaatles ta asju, mis olid teda seni vähe huvitanud. Ühe salve nurgas oli rauakoli-hunnik, ta tõstis ja silmitses üksikasjaliselt iga eset. Pildus neid edasitagasi, need olid roostes, aga tilisesid siiski, tilisesid tuhmi roostetilinat. Neid rõngaid ja rattaid ja kruve leidis ta seal mitmesuguseid; ta avastas selle koli hulgas isegi endise peremehe puust nimelaua, millega see oli märkinud talu viljakottidele oma ja Tiidujaaguta nimed. Vanu rangilaudu, katkisi rehapäid, vikatilüsi ja igasugu tarbetut koli oli endine peremees siia kokku kuhjanud ja need olid siin püsinud tänini. Nüüd pildus Juhan osa sellest kolist aida ette lumele, sest see ei kõlvanud muuks kui põletamiseks.

Ent Juhan ei mallanud kaua askeldada aidas.

Ta tahtis teha ringi õunaaias, kuid habras kevad-

kuine lumi ei kandnud teda. Ta kollasest loomanahast säärikud vajusid põlvini sisse, ning ta selja taha jäi rida tühje sügavaid sinakaid auke.

Juhanil oli täna imelik meeleolu: ta kõndis aias ja nautis kevadpäeva, nagu oleks ta alles täna jõudnud kodumaale, aastakümnete järel, kusagilt kaugelt. Elamu kelbaaukudest ja räästa alt imbus välja suitsuvine: Miili küttis tares leivaahju.

Juhan peatus vana õunapuu all. Vähktõbi oli söönud selle tüvve sügavad augud, mustad nagu tulega põletatud, ja nüüd oli latv juba kuivamas ja oksad kattunud halli samblikuga.

«See puu ei kanna enam vilja,» mõtles Juhan. «Selle juurime kevadel välja ja istutame tema asemele uue . . .»

Ja siis — siis kandusid ta mõtted tagakambrisse, kus Juula lebas kuuma müüri ääres, raskesti haigena . . .

Ta sureb.

Ta muutub päev-päevalt ikka ja ikka enam põrmuks.

Juhan sulges rasked aidauksed, astus aeglasel sammul tagasi tare poole.

Ent juba mõne päeva pärast pidi ta tunnistama:

«Miks siin enam pimesikku mängida! Juula ei jää siiski elama, surm on paratamatu, surijad oleme kõik.»

Ning siis läks ta aita, tõstis kühvliga salvest otri kotti ja viis nad tarre, pani tõrde ligunema — õllelinnaseiks.

Teed muutusid päev-päevalt viletsamaks, mustemaks. Ja Juhan pidi ruttama oma laudapalkide veoga. Nendega jätkub talle tööd veel mitmeks nädalaks, sest palgid olid kaugel ja päevas sai käia vaid ühe voori.

«Mis sa tapad ennast sellega,» kõneles talle Juula noomivalt. «Jäta nad metsa, kes teab, kas sa suvel alustadki ehitust.»

«Mis ma neist metsa jätan,» arvas Juhan. «Metsa ei jäta ma midagi. Ja ehitamist ei või ka enam edasi lükata — ühel heal päeval vajub vana laut loomadele mürinal kaela.»

Kuigi Juhan õhtuti väsinuna vandus ja kirus oma vedu, korjas ta mõne päeva pärast jälle müüri äärest kokku oma kõvakskuivanud tööriided, rakendas hobuse

ree ette ja sõitis metsa. See reis jäi tal kevadel viimaseks, sest teed olid juba vees ja läbipääsematud. Kogu aeg tuli tal toetada rasket koormat, mis ähvardas ümber minna. Ta ei võinud koormale istuda isegi niidul, mis oli muutunud lausa järveks, seal tuli tal sumada põlvini külmas vees, et koormat rööpais hoida. Peaaegu rinnuni märg, larpis ta ree kõrval, palitu üles koormale visatud. Päike oli juba ammu loojas ja Miili sõi üksi eeskambris pika perelaua juures, kui Juhan kööki astus, märjad rakmed süles. Ta tõstis need vadja otsa, pani looga seina äärde maha ja astus tagakambrisse.

«Tänane reis oli tappev,» ütles ta seal. «Kaks korda ajasin koorma ümber, lausa vette! Ja vesi oli ära viinud ühe silla — oleksin peaaegu hobuse ühes koormaga jõkke ajanud. Tuli tagasi minna ja suur ring teha.»

Juhan astus naise juurde ja istus ta voodi äärele. Siis paljastas ta põdeja sääred, ja — nagu arst — vajutas nendele näpuga: paistetus tõuseb päev-päevalt ikka kõrgemale.

«Mine, las Miili toob söögi lauale,» ütles Juula. «Said külmetada ja oled läbimärg. Lasksin sulle kuuma teed keeta.»

«Külm oli mul täna tõepoolest,» ütles Juhan, «ja ma vist ei saagi muidu sooja, kui pean end müürikappi soojendama minema.»

Ta tõusis üles, tõstis jalad põrandale nõrisenud veeloikudest välja ja astus teise kambrisse.

«Ma lämmitan end natuke müürikapis,» ütles ta Miilile. «Täna hakkas külm. Istusin nurmele jõudes koorma otsa, ihu oli higine, ja siis tundsin, kuidas tuul läbi tõmbas. Hull oleks, kui ma haigeks jääksin!»

Müüri ääres kasukate ja vaipade all kasvasid linnaseodrad. Juhan võttis jalad lahti ja astus üle linnaste müürikappi: ta puges sellesse nagu väike poisike, kerides jalad enda alla. Need jäsemed olid külmad nagu jää, kuid siis hakkas mõnus soojus teda immutama. See kuumus oli aga liiga järsk: selg, jalad ja käed läksid ruttu soojaks, ent sisse jäi mingi sulamatu külmasüda. Ja ihu hakkas värisema, pannes hooti hambad lõgisema.

«Pealt läheb juba sulama, aga seestpoolt olen ikka

veel jääs,» naeratas ta. «Miili, too mulle siia tassiga teed, vaatame siis, kas saab sooja või ei.»

Miili tõi talle kuuma teed, ja nüüd hakkas soojus levima üle kogu keha. Siis tuli Juhanile meelde, et tal on kapis konjakit; ta laskis Miilil punši teha ja jõi seda kolm tassitäit järgemööda.

Punš nagu süstiti talle verre: nii imeruttu jõudis ta pähe ja jooksis alla varvasteni. Mõnus kuumus hakkas teda uimastama, tegi uniseks ja laisaks.

«Sega neid linnaseid natuke,» ütles ta müürikapist käriseval häälel. «Vaatame, kas juba lähevad turbasse.»

Miili laskus põrandale ja kõrvaldas linnaseilt vaibad. Magus ja imal lõhn levis kambrisse: odrad olid juba idanema löönud.

Juhan vaatas ülalt alla, pikk sooneline kael siruli, pea uimane ja kuum. Ta silmad olid niisked ja kilasid nagu palavikuhaigel. Ja siis ta suur punane käsi vajus müürikapist alla, keha kummardus pisut, pilk kiindus Miilile.

Ta pani oma käe Miili õlale.

Miili vaatas ehmunult üles.

«Mis nüüd?» ütles ta segaselt.

«Mis siis ikka...»

Tüdruk puikles eemale Juhani käe eest, mis polnud nii pikk, et oleks saanud teda uuesti haarata.

Külmavärin pani Juhani võpatama.

«Anna mulle veel punši,» ütles ta.

«Ei, enam ei anna,» vastas tüdruk.

Ja Juhan tõmbus tagasi ahjukappi nagu tigu oma karpi, olles kokku puutunud välise ohuga.

«Võib küll olla,» mõtles ta. «Ehk on paremgi nõnda.»

Siis sai ta tagasi oma laokile läinud mõistuse.

«Ulata mulle sealt natuke linnaseid,» ütles ta vähe aja pärast.

Miili lõi sõrmed sooja linnaseturbasse ja ulatas peotäie üles ahjukappi. Juhan nuusutas neid, pistis suhu ja näris tükk aega mõtlikult.

«Tea, mida see peaks tähendama — ma ei tunne mingit maiku, mingit lõhna!» erutus ta. «Suu on nii mõru, nagu oleksin ma tubakat närinud.»

Ta tundis suurt muret nende matuselinnaste pärast, sest halvad linnased ei anna head õlut.

Pikapeale hakkas ta suu siiski tundma näritud linnaste imalat ja magusat maitset, ja ta näris neid mõnuldes suures kuumas ahjukapis.

Kui Juhan hommikul ärkas, tundis ta end haiglasena: ta pea oli üsna kuum ja tal näis olevat kerge palavik. Täna ta vaevalt suudaks sõita metsa palkide järele, kui mitte just tervise pärast, siis vähemalt halva tee tõttu, mis tund-tunnilt ja silmanähtavalt laguneb. Ta arvestas juba, et laudapalkide vedu jääb tal sedapuhku pooleli ja jätkata tuleb vankriteega.

Täna pidi ta korraldama veelgi tähtsama toimingu: sõitma aleviveskisse matusepüüli jahvatama. Matus võib tulla juba kahe-kolme päeva pärast. Ja ta asuski teele nisuterakottidega.

Alevis kohtas ta paljusid tuttavaid, kes tulid ta juurde ja küsisid naise tervist. Nad kõik lohutasid teda Juula pärast, kellel on tulnud aeg saatuse tahtel siit maailmast ja kodust lahkuda. Inimesed olid imelikud ja liigagi osavõtlikud Juhani vastu, sest mõni tuttav hakkas juba ta tähelepanu juhtima uue naise võtmise vajadusele — otsigu mõni töökas ja rikas lesest perenaine. Juhanile niisugune jutt ei meeldinud, talle tundus, et ta on liiga vara kujunenud nagu mingiks kaubitsejaks, kellele pakutakse ja tuuakse näha vajalikku hooajakaupa. See oli tavaline laadakaup, mida tuli ettevaatusega sorida ja silmitseda, et mitte kaela saada riknenud rämpsu. Üks neist, keda talle soovitati, öeldi olevat rikas ja lastetu, alles mõned aastad peale kolmekümne. See, kes tõi ta Juhani pilkude ette, hindas üle oma teeneid sobitamise võimaluse mõttes. Sest Juhani silmad riivasid vaevalt seda keskealist leske, ta pilgud vilksatasid kohe sellelt naiselt üle kuhugi mujale. See lesk oli nii elutult loid ja vähese jutuga, et raske oli temaga kõnelõnga koos hoida. Ka oli ta kõhn ja kuivetu, puusad peaaegu puudusid, seelik oli vajunud ühele küljele viltu. Niisugune kupeldamine tegi Juhanile meelehärmi, sest kui talle neid leski või piigasid soovitati, siis öeldi ühtlasi manitsevalt ja hoiatavalt — tal

ei maksvat enam vaadata noori ja nägusaid, sest ka temal endal olevat turjal tüse arv eluaastaid.

«Ilusat ja noort naist on sinusugusel mehel raske kinni pidada,» seletati talle. «Pigem saab mees hakkama jabura täkuga — anna talle kettidega tubli nahatäis ja ta muutub taltsaks, — aga noort naist läheb vanal mehekännul vaevalt korda ketti panna!»

Kui kõigist neist leskedest tuleks mõni valida, mõtles Juhan endamisi, siis tema võtaks endale Karutoa Reeda. Reet on talle siiski kõige enam meele järele: ta on elurõõmus, teravmeelne ja naljaka jutuga. Ja Karutoa Reet silmitseski Juhanit liiga teravasti ning pidas end temaga üheväärseks. Ta isegi sõitis paari päeva pärast Tiidujaagutale, päeval, mil Juhan oli veskile läinud. Miili võttis ta vastu nagu Juhani külalise, viis kambrisse ja keetis talle kohvi. Väga teraselt silmitses Reet Miilit, kes talitas koduselt nagu perenaine kunagi, käis tagakambris kapi juures, kolistas seal midagi otsides ja tõmbas seinakella mahakäinud nuiad üles. See nuiatõmbamine läks Reedale eriti valusasti südamesse, sest Reet mõtles, et tüdruk, kes on majas ainult teenija, ei teeks seda tema arvates kunagi.

«Sina oled siin majas vist uus perenaine?» küsis Reet pisut pilklikult ja vaatas teda kõõrdi oma silmanurkadest. Küsimus pidi vist olema nali, kuid ei tundunud sellena — sõnades võis märgata ilmset kibedust ja teravust.

«Mis muud kui perenaine ikka,» vastas Miili ja jälle läks ta kapi juurde tasse ja nuge tilistama.

«Ilus ja noor nagu linnast toodud.»

Ja Reet naeratas õõnsalt.

Nuhkija ja pealekippuv näis Reet Miilile ega meeldinud talle. Ta ei püsinud kaua toolil paigal, käis varsti läbi kõik kambrid, puudutas ja vaatas iga asja uudishimulikult. Ta tõstis voodivaiba üles, vaatas pesu, patsutas padjale ja kotile; pistis sõrme lillepoti mulda, võttis siis aknalt joogitoobi ja valas lilledele vett. Ta vedas isegi jalaninaga põrandavaiba sirgu, kohendas kardinaid ja peatus pikemaks ajaks peegli ees: ta oli täna ilus — seljas must kunstsiidist kleit ja jalas uued mustad kingad, õlgadel valkjaskollane siidsall. Kõik

need riided ja saapad olid tal tuliuued, härja müügist saadud raha eest ostetud.

Reet istus kaua üksi kambris, Juhan ei jõudnud ega jõudnud koju. Ta ei raatsinud minema sõita ja ootas ühe tunni teise järel. Mõnikord kadus ta pea käte vahele ja ta vaiksed mõtted lõppesid naeratusega. Siis läks ta välja õuele, kõndis läbi kõik põllupeenrad. Lüpsiajaks tuli ta tagasi koju, käis laudas, luges lehmi, lambaid, sigu, ja kui lüps läbi, oli huvitatud piimaliitrite arvust. Ta ringkäik lõppes õunapuuaias; sealt läks Reet koguni viljaaita, et näha Juhani mullust viljajääki.

Päike vajus õhtusse, paistis läbi õunapuude oksastiku Reeda kleidile, see sätendas ja kahiseski. Raske oli ära sõita, ilma et oleks Juhanit näinud. Ta ootas veelgi, ühe tunni, teise, käis jälle aias vaatamas, kas oodatav veskiline ei ilmu teel nähtavale. Kuid lõpuks tuli tal siiski minema sõita, kõigest hoolimata, sest kodus ootas teda töö ja talitus, ja õhtu hakkas kiiresti lähenema.

Mis mõtles kõigest sellest Juhan, kui ta õhtul hilja kõju jõudis ja kui Miili talle teatas Karutoa Reeda külaskäigust? Ta ajas jahukoorma aidaukse ette, laskis hobuse talli ja kõndis hämaras tagakambris, riided veskitolmust hallid.

«Mida see Karutoa Reet päris tahtis ja otsis, kui ta siia sõitis?» küsis Juhan Miililt.

«Seda ta mulle ei öelnud,» vastas Miili. «Ütles ainult ära sõites, et küll on kahju, et peremees koju ei tulnud, mul oli temale hädalist asja kõnelda.»

«Hädalist asja!» hüüatas Juhan. «Ma tunnen ja tean tema hädalist asja!»

Miili urises julmalt:

«Võib-olla tuli perenaise hinge järele!»

«Või nii . . . arvad sina,» ühmas Juhan nagu ehmudes. «Aga hea küll, — tahtis, mis ta tahtis, ja tuli, mis ta tuli, aga asjalugu on niisugune: homme hommikul sõidan jälle varakult palgimetsa. Sain alevis meistriga kokku, tahab juba nädala pärast tulla siia palke tahuma. Ja ülehomme sõidan juba lupja tooma. Ehk saan veel lumeteega veod korda.»

Ta läks varahommikul teele, päike alles punetas metsa taga. Heinamaale jõudes hakkas regi tilisedes

öösel tekkinud jääkirmet lõikama. Päev-päevalt hakkas soodel ja heinamaadel laienema veemeri, kraavid ja ojakesed mässuliselt tormitsema. Veotee soodel oli paiguti vee alla kadunud. Kui koormad teel kohtusid, siis saadi suuri vaevu mööduda. Koormad kippusid ümber minema ja mehed pidid solistama vee sees, et neid kinni hoida.

«Viimane jääkoobakas, viimased koormad, — paari päeva pärast ära näita enam nägugi!»

Juhan rabeles kaks päeva oma laudapalkide veoga, pealaest jalatallani läbimärg. Ta oli väsinud ja kurnatud ning teda vaevasid öösiti unenäod: ka magades mässas ta palkidega, tema raskused unes olid veelgi suuremad ja rängemad. Teda kuuldi sagedasti läbi une oigavat ja appi hüüdvat.

Kui ta hommikul ärkas, tundis ta kogu ihus valu ja väsimust. Ta oleks meelsasti terveks päevaks voodisse jäänud. Isegi pea oli tal kuum.

«Sa oled täna tõepoolest imeliku näoga,» ütles Juula. «Kas sa pole haige?»

«Sellepärast siis haige!» ühmas Juhan. «Aga kondid ajavad küll just nagu tulist kuuma välja. Ma viskan pitsi konjakit, see lööb vere käima. Ega ma ei saa voodis laiselda, pean veel täna lupja tooma sõitma. Kui ma täna talle järele ei lähe, jääb ta hoopis toomata.»

Ja Juula keelust hoolimata sõitiski ta jälle teele.

Juhani tee viis teda läbi metsa, üle soode, üle rabade. Nägi ta vaid paari põllulagendikku, millel asus mõni üksildane taluke või metsavahikoht. Sõita oli ilus, ainult rõskus kippus tal kontideni ja põhjustas külmavärinaid.

*

Oli juba hilisõhtu, päike ammu loojunud. Läänest rullus musti ja raskeid pilvi itta, vaevaliselt ja pikkamisi, nagu oleksid nad ettevaatlikud või tunneksid hirmu, liikudes pimedas õhuruumis.

Tee ääres seisis lubjapõletusahi. Pisut hiljem tulid nähtavale vana õlgkatusega elamu ja kõrvalhooned. Elamu väike aken oli valgustatud ja tare avatud uksest saatis küdev ahi porisele teele pika valgusekanga. Par-

tel kuivavate rõskete linavarte auru immitses räästa alla, levides pilvena pimedasse õue. Rehe all vaikis kaks vinnaga linakolkimismasinat, vibud ööseks lõdvale lastud, nagu vajaksid ka masinad öörahu. Ahjus aga praksusid ja visisesid toored kasepakud.

Suures eeskambris söödi õhtust. Kausside vahel plekkpurgi otsas põles väike klaaslamp, mille kasin valgus jättis kambri hämaraks. Kuue lauas-istuja suured varjud liikusid kõigil neljal seinal — mitme meetri pikkused, jämedad ja tömbakad. Kambrisse oli tunginud köögist kuiva linatolmu lõhna — seal rippusid ropsijate tolmused tööriided, ja keset kambrit aampalgi küljes kõlkusid päsmri otsas päeval puhastatud linapuntrad.

Tares kolkmete hunnikul hakkas koer urisema ja jooksis siis haukudes õue. Kambris kuuldi vankrilõginat, siis karjatas koer piitsahoobist ja sööstis kiunudes tare taha.

«Keegi vist sõitis õue, koer sai kõvasti nüblikut, nii et oigas! Kes see niisugune peaks olema?» ütles peremees.

«Kes teab, aga kurja südamega inimene on ta küll. Võtab kohe kaika, kui koer paar korda suu lahti teeb. Ja nii hilja siia metsakolkasse tulla? Siin ei näe võõrast inimest isegi aastate jooksul!»

Ukselink lõksatas, keegi tuli väljast kööki. Kostis saapakobinat. Köök oli pime, tulija otsis tükk aega ust ja astus siis kambrisse.

«Tere õhtust,» ütles ta ja jäi ukse juurde seisma. «Siin tuleb teid nii hilja õhtul tülitama üks ümberhulkuja — Tiidujaaguta Juhan naabervallast.»

Peremees tõusis lauast püsti ja ütles:

«Ja-jah, nüüd ma tunnen sind küll. Ja-jah — tulid vist lubjakivide järele. Sain su kirja sügisel kätte.»

«Jah, nendesamade pärast just tulin,» ütles Juhan. «Nüüd on mul aga säärane mure, et palun endale ja hobustele peavarju. Minule endale ainult seljatäis põhku, kuhu võin kondid puhkama visata. Tulin kahe hobusega, tee oli vilets viimase võimaluseni.»

Peremees pöördus naispere poole:

«Tooge külalisele nuga ja kahvel ja paluge ta meie

õhtusöögist osa võtma. Ja siis vaadake talle magamisvõimalus.»

«Tänan,» ütles Juhan. «Söömist sai söödud ka teel, nii et suurt isu nagu polegi. Küll aga jooksin klaasi kuuma teed, mul hakkas teel külm — olen peaaegu üle-peakaela märg.»

Ta istus lauda ja jõi mitu klaasitäit tulikuuma teed.

«Olen juba mitu päeva järgemööda ümber kihutanud nagu hull koer,» hakkas Juhan kõnelema. «Mitu päeva olen laudapalke koju vedanud, ja kas oskate kujutleda, missugust vaeva ma seejuures nägin! Mina aga olen niisugune mees, kes enda kontidest suurt ei hooli, kui on midagi teha või õiendada.»

«See jutulõpp ei ole sul õige,» ütles peremees. «Konte ja tervist tuleb hoolega hoida ja hellitada — see meie varandus siin maailmas ongi! Kui oled oma tervise ära töötanud — siis teised toitku! See pole õige majapidamine!»

Linatöölised suitsetasid laua juures ja mängisid kaarte. Aeg-ajalt käisid nad tares reheahju tuld segamas ja tõid iga kord sahvrist kaasa toobitäie taari.

Kui Juhan oli söömise lõpetanud, tõstis ta oma pingi ahjulõõri juurde ja hakkas end soojendama. Varsti laskus ta istmele pikali, käed ristamisi pea all, põlved püsti. Või pöördus küljeli, tõmbas jalad konksu ja pani saapatallad vastu kuumi lõõrikive.

Kolm laia voodit seisid seina ääres tühjadena, need ahvatlesid ja kiusasid Juhani väsinud pilke.

«Lähen õige väheseks sinna sängi pikali,» ütles ta. «Mul on niisugune imelik tunne ja olek, nagu sõidaks mu selg halli.»

«Sa oled siis teel võib-olla kõvasti külma saanud?» küsis peremees osavõtlikult.

«Seda muidugi,» vastas Juhan. «Seda on saadud iga päev, kuid egas see meest ei murra. Ajab ainult aevastama ja muud midagi. Homme jälle terve nagu karu. Olen raudse tervisega inimene, ei ole vist ühtki tundi oma eluajal haiguse pärast voodis laiselnud.»

«Seni ei ole, aga ükskord laiskled siiski,» ütles noor linatööline, «ja siis teed terve eluaja puudujäägi tasa.»

Mehed lauas jätkasid kaardimängu. Juhan suigatas

peaaegu sõnapealt oma raskest väsimusest. Aga see sügav uni ei kestnud kaua, sest varsti hakkas mees end liigutama, ühelt küljelt teisele visklema, nagu kiusaks teda keegi unes.

«Mis ta seal vähkreb sedasi,» lausus üks kaardimängijaist. «Vist kuradiga sarved kokku löönud. Või ajab metsa all ilusaid naisi taga!»

«Küllap ikka neid naisi, neid naisi!» kiitis vana habemik laia ja lõbusa naeru saatel.

Peremees tõusis püsti, läks voodi ette ja silmitses Juhanit.

«Tõbi ei ole naljaasi,» ütles ta. «Mõne aasta eest tuli meie juurde öömajale keegi kausikaupmees. Asja ees, teist taga jäi siin haigeks, paar päeva oli voodis pikali, trimpas kõvasti liikvat ja siis viskas hinge vaikselt välja! Sai oma käsu kätte ja läks! Sellele käsule ei saa keegi vastu!»

«Ega saa keegi,» ütles ka perenaine. «Vanal ajal, kui mina veel laps olin ja ema seelikuhännas kinni, siis oli üksainus surmatõbi — lendva! Oli inimesel oma pärissängis kaks kätt rinnal, siis öeldi ikka, et mis muud — lendva lõi läbi! Nüüd on lendva asemel teine haigus — põletik. Küll kopsus, küll maksas, küll põies ja neerus ja kus ja kuidas! Määri seda peale ja võta seda sisse nii- ja naapalju tilku. Ükskõik missugust luud või liiget sa apteekrile näitad, ikka saad sa ühte ja sama rohtu. Mina ei ole neid enam klanimas käinudki, — see muidu raha raiskamine, abi ei mingit!»

Juhan surus näo vastu põhukotti ja inises läbi une tasakesi. Ja siis ütles ta nagu sonides ja vaevalt kuuldavalt:

«Sees on valud, suured valud . . .»

«Mees lihtsalt sonib väsimusest,» sõnas keegi pärast pikemat vaikust.

Väljast toodi suur sületäis kaerapõhku ja Juhanile tehti ase põrandale. Kui aga linatöölised kustutasid tule ja heitsid magama, ei saanud Juhan oma asemel enam und. Ta hakkas põrandal külmetama, otsis asjatult sooja, kiskudes end põhul kõverasse.

Kui külm ei andnud järele, võttis ta padja ja vaiba kaenlasse ja läks tarre, kus suures reheahjus veel hõõ-

gusid elavad söed. Tare oli soe nagu saun, uksed kõik suletud. Juhan pani oma magamistarbed linahunnikule ja kägardus sellele kokku nagu vihma käest tulnud koer.

Ahjus hakkasid söed pikkamisi kustuma, tare hämardus, jäi pikapeale pimedaks ja vaikseks. Juhan tukastas ja nägi nüüd selgesti kevadisest suurveest üleujutatud heinamaad, millel ta veab raskeid palgikoormaid. Heinamaa on vett täis, öösel tekkinud kirmjää tiliseb, lai veelaam näib olevat põhjatu ja süsimust.

Ja ta mõtles rahutult:

«See ränk palgivedu ja külm lumine vesi — kas ei saa nad mulle hukatuseks? Kas surm ei otsi mind üles siit, pimeda tare alt?»

Pikkade tundide jooksul vähkres ta segi oma aseme — lina ja vaibad rullusid kokku, libisesid asemelt eemale, ainult põhukott jäi otsapidi pea alla.

Juhanit hakkasid piinama ärevad mõtted:

«Juula on võib-olla juba suremas... võib-olla juba surnudki. Lõpuks ometi. Ta haigus on surmahaigus, ta peatsis teritatakse juba surmavikatit. Ja nüüd ka mina siin... samuti haige! Surra ja minna Juulale järele... Surra, kui õieti pole veel elatudki... Kui elu on olnud vaid varjusurm... Kui tõeline elu alles peaks algama! Kui tunned alles nüüd, et oled kõige paremas eas, võid ja tahad töötada, suudad kas või rusikaga purustada kive, taguda tulist rauda!»

Ta on seni hingitsenud nagu kitsastes kammitsates, mis takistasid tal elamast tõelist elu. Kui ta oli noor, piiras ta oma elu halastamatu rangusega, — ta ei tihanud õiget saabastki jalga osta, õiget kuube selga ajada. Kui teised temaealised käisid pilliga mööda küla, tantsisid, lõbutsesid, siis jäi tema koju. Ta punus külarahvale korve, meisterdas mõne tooli, mõne puunõu, et ahnitseda oma palgale lisa. Ta tahtis koguda raha, raha ja raha, et oma elu teisel poolel elada varaka mehena.

Ta sündis tares ja ta ema — vallasnaine — tahtis tappa end ja oma lapse, — selles polnud kahtlust, sest tema juurest leidis pererahvas hommikul pudelitäie seebikivilahust. Ema ei saanud oma mõtet teostada

vaid seepärast, et kaotas teadvuse, et ta ei suutnud toibuda. Enne jõudsid teised tarre ja päästsid nii ema kui lapse.

Nüüd on tema, Juhan, jälle tares. Ta ihu heriseb kuumusest, lausa põleb. Kas ongi ta saatus paratamatult seoses tarega: sündida tares ja surra tares?

Surra siin õlgedel!...

Väljas kohas tuul, tujukas kevadine tuul. Juba see nagistas rehala värava kallal, undas korstnas — ennustas sadu.

Surra, kaduda igaveseks!

Talle meenus üks kummaline surmajuhtum:

Kord pääses varss Tiidujaaguta koplist välja, ja joostes ristikunurmel, tõmbas okastraadi otsas oma kaelasoone läbi. Ta haavast nirises verd, — nirises mööda kaela, rinda ja jalgu. Inimesed, kes töötasid linapõllul, ei märganud kohe seda õnnetust. Nad ässitasid koera ta kallale, ja varss kihutas mööda linavälja edasi-tagasi, rebitud soonest purskas verd. Lõpuks jäi ta seisma, pea väsinult norgus. Ja alles nüüd märkasid inimesed õnnetust. Sõideti loomaarsti järele, kuid enne kui abi kohale jõudis, oli varss verest peaaegu tühjaks jooksnud. Ta ajas end vaevu esimestele jalgadele, vahtis kalkvel silmadega sügisestele nurmedele ja hirnus. Hirnus valjusti, kurvalt, ja see viimne hüüatus nagu oleks nõudnud ahastades inimestelt abi... Siis vaarus, vajus maha ja suri. Varsa surmaeelne hirnatus oli nii kurb, et juurderutanud inimestel tulid pisarad silma.

Kui Juhan ärkas, lõgisesid laternaga valgustatud hämaras ruumis linamasinad. Juhan tõstis lahjunud näo üles, ta juuksed olid tolmust ja linaluudest hallid.

«Kuidas tervis?» küsisid töölised, kummardudes ta kohale.

«Kelle... tervis?» küsis Juhan segasena, püüdes pingsalt järele mõelda. «Mina? Pole häda midagi. Kellel siin aega on haigeks jääda! Tõusen varsti ja pillun koormad peale. Pean minema naise matuseid korraldama!»

Ta ajaski end jalule, kuid tarepõrand ta jalgade all hakkas ühelt poolt vajuma ja teiselt poolt kerkima. Ta

oleks kukkunud tagasi linahunnikule, kui mitte üks linatöölisi poleks temast kinni haaranud.

«Oh, küll ma suudan omal jõul,» rahustas Juhan aitajat. «Nähtavasti olen öösel pisut vingu saanud, võtab pea ringi käima. Lase lahti, ega ma ei kuku!»

Teised aitasid Juhanil tema enda soovil tarenurka kolida, kuhu ta uuesti maha heitis ja kasuka peale tõmbas.

«Mehel on kõva palavik,» sosistati. «Käed ja pea tulisemad kui tuli. Ei niisugusest küll saa täna kojusõitjat! Olgu veel tühjalt kuidagi, ilma koormata!...»

Juhanist ei saanud tõepoolest sel päeval teeleminejat. Ta ei lasknud end kambrisse voodisse viia, vaid lebas tarenurgas linahunnikul. Ta ütles, et tal on seal parem ja mõnusam, et teda rahustab nii imelikult linamasinate ühetooniline torin, roobitsate sahin, — see meenutab talle tema enda noorust, mil ta sügiseti ja talviti rassis linamasina vinna otsas ja sellega endale raha teenis. Ja raha — selle viis ta ikka ühte ja samasse kohta — hoiukassasse.

Järgmisel päeval ta sonis ja oigas, silmad kinni. Palavik oli kõrge, nägu õhetas, pulss mässas. Juhan rääkis aeg-ajalt läbi une, sest ta mattis Juulat ja alustas korduvalt kadunule viimset laulusalmi. Kui haud oli kinni ja maetud kuuseokste alla, hõikas ta Miilit, et koos koju sõita... Ja ta vabastas hobuse kalmistu lasila küljest ning ütles muiates Miilile: «Nüüd siis olen jälle vaba. Seda vabadust ma ootasin juba ammu ja ammu. Ta ei surnud nii ruttu kui arvasin. Miili, olen neil aastail, mil sa Tiidujaagutal teenisid, oma pilgud sinu peal hoidnud ja mõtelnud: sina oled noor ja minu meele järele, sinust saab minu teine naine. Esimene oli enam mu ema kui naine, esimese ma võtsin ta vara ja raha pärast... Küll oli ta visa minema! Nagu koer. Küll sai seda tundi loodetud ja oodatud! Kirstulauadki olid juba kaks aastat tisleri juures, ja juba ma kartsin, et nad on seal kas tuksi pandud või vahetatud halvemate vastu.»

Surm saabus siiski mõne päeva pärast Tiidujaagutale. Põlluäärsest metsast väljus ühel päeval kaks hobust, ja ühel neist jõudis koju Tiidujaaguta Juhan —

siruli vankril õlgedel, vaip üle näo ja keha. Vankri kõrval kõndis lubjapõletaja, — pikk, kõhetu mees.

Tiidujaagutal märgati aegsasti tulijaid, sest neid oli mitu päeva pikisilmi oodatud. Mida lähemale vankrid talule jõudsid, seda ärevamaks muutus seal meeleolu. Ja lõpuks oldi valmis kõige halvemaks: et peremees ei astu enam omal jalal üle Tiidujaaguta künnise, vaid tuleb teda sisse kanda mitme mehe abil. Pole temast enam kõndijat, pole enam töötajat — kevadel külvab teine mees Tiidujaaguta nurmed...

Juula seisis väljas ukse ees, kui hobused väravast õue jõudsid. Laip toodi meeste abil tagakambrisse ja asetati voodisse, kuni talle valmistatakse viimne rüü — puusärk.

«Juhan, Juhan,» ütles Juula, seistes voodi ees, käsi mehe jääkülmal laubal, «näib, et sina lahkusid minu eest. Minu tervis näitas neil päevil paranemist ja mul on nõrka usku, et see võib päriselt tagasi tulla, sest juba ma loksun oma jalgel kõndida. Et sina läksid ise minema, siis surm vist jättis minu rahule.»

Kõik mured kuhjusid nüüd Juulale, kes oli äsja end tõvevoodist üles ajanud. Mees tuli viia ta pärispaika ja sõbrad-sugulased saatma kutsuda.

Vähemalt kahest murest oli Juula nüüd vaba: matuselinnaste valmistamisest ja püüli jahvatamisest. Sest nende eest oli hoolitsenud Juhan ise, oli hoolitsenud eriti südilt.

1929/1949

Lambavaras Näpsi
lorijutte

MUSTLASED

Küla-äärsest metsast kuuldus tihti kisa ja kära ning koobasmäe suurte vanade mändide ladvust tõusis suitsukeeli üles kõrgele. Samal ajal hõikas keegi eemalt ja sellele hüüdis kuskilt vastu teine hääl — või oli see esimese kaja? Tee ääres kraavi kaldal istus tõmmu näoga naine, piip suus, süli lapsi täis, ja kesal pildus kari poisse üksteise võidu kive, kisendades, joostes, seljas närused riided: küla kubises juba mitmendat nädalat mustlastest.

Nad käisid nagu tondid ühest talust teise, magasid päikese paistel kraavipervel, — möödasõitvad hobused ehmusid; nad petsid noori tüdrukuid, lubades neid mehele panna, valget nõiapulbrit poistele voodisse raputada; nad seletasid kaartide järgi minevikku ja ennustasid tulevikku ning nurusid selle eest raha, leiba, riideid.

Taludes juhtus iga päev siin ja seal pahandusi: kas kadus lammas või vasikas karjast, kana õrrelt; kas murti lahti sahvriuks ja viidi toidukraam minema; õuele unustatud kirvest või labidat ei leitud hommikul enam iialgi oma kohalt.

Nende suur laager oli üles löödud küla-äärsesse metsa, koobasmäele; seal podisesid pajad tule kohal hommikust õhtuni konksu otsas ja mäekülg kirendas vankritest ning telkidest. Seal istus inimesi nagu kirevaid liblikaid tule ääres, seljas sinised, punased, kollased ja valged riidehilbud. Vanast liivaaugust kostis mängivate laste lakkamatut kisa — nende arv oli loen-

damatu. Nad kisendasid seal nagu vihased kullid, hüppasid, kargasid, pildusid üksteisele liiva kaela. Liivauk kihas neist nagu ussitanud haav, nad peksid üksteist tihti veriseks, aga vaevalt tuli keegi neile sinna appi: vanemad pikutasid rahulikult mäeküljel mändide all või telkides, käed-jalad laiskusest ja lodevusest laiali.

Söögiajaks aga saabus koobasmäele vaikus. Kui naised vankrist närude vahelt lusikad ja kopad välja otsisid, siis oli suur lastepere rõngana supipaja ümber nagu ümmargune korallisaar. Kogu päikesepaisteline mäekülg oli täis niisuguseid elavaid, nagu sirkliga veetud korallisaari.

Külanaised ei tohtinud enam marjametsa minna, sest ikka juhtusid nad metsas nägema mõnd musta näoga meest. Kui nad hakkasid tema eest põgenema, jooksis see musta näoga mees neile mõnikord koguni tagant järele... Mets oli ilusaid marju täis, aga korjama ei julgenud ükski naine minna.

Niisugune kisa, kära, käevaatamine, kaardipanemine, vargused ja näppamised tüütasid varsti kogu külarahva. Nad oleksid meelsasti mustlastest vabanenud ja nad küla-äärsest metsast välja kihutanud. Eriti pahane näis olevat Kelbaküla pops Näps, kes oli muidu tore vembumees, kuid kes mitu ja mitu korda oli kutsutud vallakohtusse vastust andma, kust ta oli saanud need verivärsked lambanahad, mis politseivõim ta sauna juurest üles nuhkis, kui kuskil mõni lambahingeke oli kaduma läinud. See vembumees Näps teadis väga hästi, et teda kutsutakse lambavargaks ja et sügiseti pannakse kõik ümbruskonna lambavargused tema arvele. Nüüd aga, kus mustlased ajasid käed külameeste lammaste kallale, lambavaras Näpsile see muidugi ei meeldinud. Ta oli vihane ja paukus oma hurtsikus, lubas kõik teha, et mustlaslaager metsast võimalikult ruttu kaoks ja et lõpeksid lambavargused.

«Võib-olla on nad homme sealt mäelt juba kadunud!» kiitles Näps. «Siin nüüd muudkui varastatakse, ja siis aetakse-mõeldakse süü... tea veel kellele...»

Tal oli seljas pruuniks värvitud lambanahast poolkasukas, hõlmad eest lahti, peas väga väike lodumüts. Ta

kandis alati lühikest habet, mida ta habemenoa puudusel ise kääridega pügas. Ent ta silmad olid elavad ja tundlikud.

Ühel valgel ööl kogus ta enda juurde salga püssidega varustatud külapoisse. Nendega ta kõmpis alla metsa, kus puhkas mustlaslaager kustuvate tuleasemete juures. Liivaaugu ääres tukkus käsipõsakil mustlaspoiss, kes nähtavasti oli jäetud laagrivahiks. Ta nägu oli vajunud rinnale, selg tuges vastu männitüve.

Näps läks koos kahe kaaslasega tema juurde ja äratas ta üles.

«Mis sa magad siin, vargapoiss!» ütles Näps pooleldi sosistades, kuid siiski karmilt.

Mustlane avas silmad, võpatas, hüppas püsti ega taibanud esialgu midagi. Ta vaatas hetke magavat laagrit, Näpsi oma kahe kaaslasega, ja naeratas siis mõttetult.

Poiste seljas läigatasid püssirauad, nad tõmbusid rõngana mustlase ümber.

«Vaata siia!» hüüdis Näps. «Säh, loe!»

Ta andis mustlase kätte suure paberilehe, seistes ise ta ees morni ja salapärase näoga. Mustlane võttis paberilehe vastu, silmitses seda mõlemast küljest, — sellele oli kirjutatud mingi lühike kiri.

«Loe, aga ära lehitse!» urises Näps altkulmu piiludes. «Ega see ole sulle mängimiseks antud!»

Näps silus oma püssi läikivat rauda, mis seisis ta ees püsti.

Mustlane naeratas uuesti, silmitses tükk aega paberit, kehitas siis abitult õlgu.

«Ma ei oska . . .» ütles ta siis hädisel häälel.

Ta oleks tõepoolest lugenud, aga ta polnud üldse koolis käinud, ta ei tundnud tähtigi. Need väikesed mustad märgid hakkasid ta silme ees tantsima, nii et ta nägi oma käes vaid valget paberit.

«Mis, sa ei oska lugeda!» käratas Näps. «Lugeda ei oska, aga varastada oskad küll! Kui sa lugeda ei oska, siis ärata mõni teine varas maast üles, kes lugeda oskab. Aga otsekohe ja tasa, nii et teised üles ei ärkaks! Ja kui sa põgeneda peaksid püüdma, siis lastakse sind jalamaid maha. Sest laager on ümber piiratud!»

Mustlase käed värisesid nagu haavalehed. Siis hiilis

ta kikivarvul magajate vahel edasi ja äratas ühe mehe üles.

«Ussa, hei, Ussa!»

Mis saab nüüd laagrist, — see on ümber piiratud, ja tulelõkke juures seisab salk püssimehi.

«Ussa, tõuse üles, üks kiri on ...» sosistas ta oma laagrikaaslasele.

Magaja ringutas ja ta kurk hakkas tegema korisevaid hääli. Poiss surus ruttu oma käe ta suule, et summutada neid korinaid. Nüüd virgus magaja, hüppas ehmudes istuli, teadmata, mis juhtunud, ja küsis kogeldes mitu korda järjestikku:

«Mis on? Mis on? Mis on juhtunud?»

«Kiri!» sosistas äırataja salapäraselt. «Ära kisenda: kiri!»

Ja ta seletas mehele ootamatut sündmust.

Lebaja ajas end närviliselt püsti ja nad läksid mõlemad meeste juurde, kes seisid eemal liivaaugu kaldal.

«Kas sa lugeda oskad?» küsis Näps alandlikult mehelt väärika karmusega.

«Oskan ... oskan!» kogeles mees, ja talle pisteti ähvardav käskkiri pihku.

Kuid mis ta luges, kui temagi polnud suur kirjamees. Ta silmad piilusid enam üle paberiääre meeste poole, kes seisid salapäraselt ta ees, püssid käes. Kui ta püüdis lugeda, hakkasid tähed paberil kukerpalli pilduma, esimesed silbid hüppasid taha, tagumised ette, ridadest sai sassiläinud köiekimp.

«Miks sa ei loe?» pahandas Näps. «Või arvad, et me tulime siia metsa nalja tegema? Kas sa loed või ei loe?»

Vana mustlane hakkas veelgi enam kartma: tal on ju vankris ja vankri all suur perekond. Kui need mehed viimaks lasevad ta maha või viivad kinni, kuhu jääb siis pere?

«Loe, Ussa!» manitses ja julgustas teda ta kaaslane, müksates talle küljekontide vahele.

Vanamees tõstis väriseva paberi silmadele lähemale. Siis luges ta kugistades:

«K..ä..s..k... Käsk... va...la..la..»

«Jah, muidugi käsk!» kargas Näps mehele vahele.

«Egas me ole tulnud siia nalja tegema, ära laula: va-va, la-la! Loe!»

Lõpptulemusena vajusid mehe käed kõrvale, ta ise piilus altkulmu üles: lastagu ta kas või siinsamas maha, kuid ka temast ei saa lugejat!

«Või nii!» ja Näps väänas vihast oma lõuapära. «Või kirjaoskamatud! Noh, siis annan teile teise käsu: laager olgu silmapilk jalul, rinnalastest raukadeni! Aga otsemaid!»

Näps pöördus kannal ringi, pistis kaks näppu suhu ja vilistas kõrvulukustavalt.

Sedamaid vilistati talle eemalt metsast vastu.

Nüüd tegi Näps kaks korraldust: esiteks saatis ta käskjala metsa oma kaaslaste juurde käsuga: laskevalmis olla! Teiseks andis ta mustlastele laagri äratamiseks kolm ja pool minutit.

Käskjalg jooksis kähku metsa ja Näps võttis uuri kontrollimiseks kätte.

Nüüd tõusis mäenupul suur segadus ja sagimine. Äratajad jooksid ühe telgi juurest teise juurde, kohutades magajaid, suutmata neile seletada äratamise põhjust. See kõik põhjustas omakorda ärevust ja hirmu, sest ainus, mis nad teada said, oli see, et laager on ümber piiratud, liivaaugu juures seisavad relvastatud mehed ja et siia on toodud kiri, mida keegi ei oska lugeda.

Juba enne kolme minutit olid mustlased jalul, vahtisid umbusklikult liivaaugu poole ja lähenesid sellele samm-sammult ning kaheldes. Mändide all valitses jube tormieelne vaikus.

Näps astus väärikalt ühe laia kännu otsa, hoides paberilehte käes.

«Asjalugu on väga tõsine!» ütles ta. «Olen Kelbaküla kümnik ja ma pean teile järgmise väeülema käsukirja ette lugema. Pange tähele iga silpi, iga sõna, sest see võib maksta teie elu.»

Ta hakkas lugema endasepitsetud käskkirja:

«Täna öösel kell 12 sai Kagula vallavanem väeülemalt järgmise käsu, mille ma kui ametlik kümnik teile edasi annan. Esiteks: verine sõjaratas hakkab jälle veerema, sõda läheb lahti. Teiseks: esimesed lahingud lüüakse vaenlastega Kagula vallas. Seda silmas pida-

des tuleb kõik võõrad isikud, nagu mustlased ja närukaupmehed ja nõnda edasi, kahe tunni jooksul valla piiridest välja saata. Kodanikud peavad esimesi suurtükipauke kuuldes koobastesse ja keldritesse pugema ja oma karjad metsa ajama. Liivamägi Kelbaküla all — seesama mägi, kus me praegu seisame ja kus ma väeülema käsku ette loen — seesama mägi tuleb poole tunni jooksul mustlastest tühjaks teha, sest sinna ehitatakse välikindlus, sinna asetatakse üles rasked patareid ja muud asjad, mis kuuluvad aga sõjasaladuste hulka ega anta kodanikkudele teada. Iga mustlane, kes poole tunni pärast veel Liivamäel kohmitseb, lastagu viibimata maha. Seda kõike korraldab väeülema käsul Kagula vallavanem

Jaan Kabba.»

Mäeveerul valitses hauavaikus, tükk aega seisid mustlased poolsõõris kännu ümber nagu soolasambad.

Et asi oleks veelgi kindlam, näitas Näps mustlastele ametlikku paberit, millele oli löödud viiesendise rahaga must rõngas — pitser.

«Kuigi mina olen võrdlemisi õrna südamega inimene, pean ma ometi täitma oma ülemuse käsku ja omalt poolt nõudma selle täitmist poole tunni jooksul. Kes veel pärast seda aega siin mäel liigub, see lastakse maha. See on mu viimane sõna. Marss, kolid kokku ja minema!»

Nende sõnade peale kõlas metsast Näpsi kaaslaste kogupauk ja tuli välgatas puude vahel. Tuul tõi püssirohu vänget lõhna mäele laagrisse ja pani selle kihama. Laager hakkas hädaldama ja kaeblema ja Näpsi paluma: on võimatu poole tunni jooksul laagrist minema pääseda ja valla piiridest lahkuda. Nende hobusedki pole praegu siin, hobused on eemale metsa sööma viidud.

«Andke meile hommikuni aega, siis oleme omadega valmis. Palume, olge meie vastu armuline.»

Näps nuias õhus oma kaht rusikat ja raius neile üksisõnu järgmise vastuse:

«Mina ei saa siin midagi parata, mina ei ole väeülem. Kui mina ei täida täpselt seda käsku, siis olen homme ise võllas. Või hobused on teil eemal metsas söömas!

Mitte metsas, vaid peremeeste heinamaadel, need on ümberringi kõik poriks tallatud ja mustaks söödetud. Ja peale selle te pistate oma nina iga pilu vahelt sisse, millest see läbi pääseb. Kui ma teie vankrid praegu läbi otsiksin, saaks neist nii palju varastatud asju, et teid kõiki tuleks oksa tõmmata. Nüüd — marss! Kolid kokku!»

Mustlased valgusid vandudes ja nurisedes laiali ja poistekari saadeti hobuste järele. Need jooksid mäelt nii kiiresti minema kui kannad lubasid. Mäel vankrite vahel algas sõge askeldus. Mustlased jooksid edasi-tagasi, otsides oma koli ja kraami kokku. Nad pildusid asju vankrisse ja samas kiskusid jälle maha. Nad kisendasid ja sõimasid üksteist. Kuhu mahuvad korraga kõik need pajad ja pannid, kirved ja saed, taldrikud ja tassid, pudelid ja kannud, padjad ja kotid, lapsed-naised ja jälle lapsed? . . .

Näps käis oma saatjatega vankrite vahel ringi, ta salapärane pilk sundis mustlasi kiirustama. Ent kuidas nad said kiirustada, kui mees näiteks ajab koli sülega vankrisse, naine aga tõstab jälle tagasi maha, hädaldades, et nii võivad kopad ja kausid katki minna, nõgised keedupotid riided mustaks määrida. Meestel polnud muud mõtet kui et minema pääseda, sest tasse ja taldrikuid saab jälle, aga uut elu mitte kunagi.

Ühe vankri juures hädaldas vana mustlaseit.

«Mis sa uludseal?» küsis Näps.

Eit ei vastanud.

«Ta on haige,» vastas vankri juures askeldav mees.

«Mis ta siis kisendab, kui ta haige on?» päris Näps.

Mees viskas vilksti kavala pilgu naise poole, kelle suunurgas hõõgus kõver piip.

«Aga — ta ei kannata sõitu,» seletas ta. «Tal on . . . seespool suured valud!»

«Anna talle siis punselpanselpulbrit,» urises Näps. «Ja kui ta sõitu ei kannata, siis võta ja kanna teda seljas, aga käsk olgu poole tunni pärast täidetud.»

Siis hakkas maa müdisema ja eemalt kostis kisa ja kära. Ikka lähemale tuli see matsuv müdin, ikka valjemaks läks inimeste häältesagin. Üle põllunurga kihutas hobustekari metsa poole, poisikesed turjal vehkisid,

kisendasid, peksid malkadega. See oli nagu põgenev sõjaväe ratsasalk, — hobused traavisid udupilves, üha selgenedes ja suurenedes, hiuklemist ja hirnumist kostis juba kaugelt üles liivamäele. Siis tormasid nad laagrisse, nende paksud mokad puristasid rohelist vahtu ja punnis maod latsusid nagu õhtul kojutulevail lehmadel. Laagris topiti nad suure sõimu saatel aiste vahele, visati neile rangid südametäiega kaela, vedagu need loomadel kas või silmad peast. Hobused trampisid erutatult, siputasid sabu, nooskasid, vasknuppude ja naastudega nahkrakmed nende turjal rippusid mööda külgi alla nagu pärliread.

Esimene vanker juba nihkus paigalt ja jäi liivaaugu äärde teisi ootama.

«Lase aga lase edasi!» ütles talle Näps. «Mis sa siia vahtima jäid, kui sa edasi ei lase?»

«Aga kuhu ma lasen?» küsis mees, — ta ei teadnud tõepoolest, kuhu voorijuhina sõita.

«Kuhu sa lased!» pahandas Näps. «Lase muudkui . . . lõunasse! Ja vaata, et sa täkule pinna peale annad, nii et rattad tantsivad!»

Ja esimene koorem hakkas mäeveerult alla pudenema, kiikudes kändude vahel vasakule ja paremale. Vankrirattad vajusid sügavale samblasse ja hobune vedas kogu jõust, mustlase piits aga vingus alatasa ta turjal. Nii nad lahkusid ükshaaval mäeveerult, kuhu jäi suitsevaid tuleasemeid, õlesasi ja sõnnikut. Mõnelgi mustlasel unus metsa mätta alla külast näpatud asi, kuid sinna ei saanud sellele enam järele minna, ei tohtinudki minna.

«Lase aga edasi, ole kärmem!» hüüdis Näps ühele pikatoimelisele mehele. «Aega sul ka teises vallas saapaninale õlenuustikut näidata!»

Aga mees vaatas talle sõbralikult naeratades vastu, valged hambad läigatasid.

«Ma ootan lelle,» vastas ta. «Me laseme üheskoos jalga!»

Lell aga tõmbas alles rangirinnust kinni, ise ülal kännu otsas — oli üsna väike vana mehike.

«Või lelle ootad!» käratas Näps. «Katsu, et sa minema saad, ja pane tähele, et sa enam üle õla tagasi ei vaata!»

Ja mees laskiski lelleta minema. Ta ei julgenudki enam oodata: seadus on välja kuulutatud — tõrkujaid karistatakse surmanuhtlusega, sealsamas paigas. Ei aidanud ka sõbralik naeratus — Näps oli nagu röövel, karm ja halastamatu.

Aovalge metsaalune oli täis põgenejate sõimu ja kära, vankrite naginat, halle liikuvaid mehenässe. Siis roomasid koormad auklikul külateel, üksteise järel, aeglaselt nagu teod. Juba jõudsid esimesed koormad maanteele, kust tuiskas üles pakse tolmupilvi. Reis läks lõunasse, kõrged vankrid kuhjaga täis patju ja inimesi.

Kõik külakoerad kihutasid maanteele kokku neid taga ajama, nagu oleksid nemadki mustlastele tulivihased. Metsast aga tilkus ikka veel uusi koormaid, venides tigudena nurmedele. Kuid maanteel pöördusid nad lõunasse ja lõid lahti tubli sõidu.

Viimane vanker konutas ikka veel metsa all ja mees kopsis hirmunult aisapära kallal, mille konks oli lahti läinud. Ta ei pääsenud ega pääsenud minema, kuigi Näps kogu aeg irises ja kärkis ta juures.

«Sind oleks paras oksa tõmmata,» ähvardas ta. «Pool tundi juba läbi, kõik teised külast kadunud, aga sina ukerdad ikka veel siin! Kolm nädalat magasid mäeveerul, ei viitsinud aisagi ära parandada.»

Mees jätkas hirmuga kopsimist ega julgenud midagi vastata, ei head ega kurja. Ainult higi voolas tal laubalt ja kivi lõi raudnaela aisapäras ikka jälle kõveraks.

«Vaata seal seda oksa!» ütles Näps talle hirmutuseks. «See on just nagu loodud silmusenöörile!»

Ta tegi mehega julma nalja, kuigi ta ise polnud sugugi nii õel, vaid kõhistas endamisi naerda, nähes mehe hirmu, ta higist laupa, ta ärevaid sõrmi, ta varjatud pisaraid kurgus. Ta ju oli ka veel poisike, kuigi naine ja kaks last vankris.

Kuid lõpuks sai mustlane siiski raudnaela aisapärasse, rakendas norutava hobuse ette ja nagu üksik mahajäänud kurg ruttas ta teistele järele, kihutades maanteel, nii et vankri rattad ragisesid.

Ka see viimane koorem kadus põldude vahelt külakoerte saatel, mäeveerule jäid suitsema mahajäetud tuleasemed.

Ühe lõkketule juurde istus nüüd Näps oma kaaslastega mänguväsimust puhkama, ja viinapudelit ringi lastes jutustati tänase seikluse üksikasju. Igaüks poistest oli näinud midagi naljakat ja veidrat, ja agaramad püüdsid seda omalt poolt tublisti täiendada.

«Olen maailmas palju vempe ja vigureid teinud,» hakkas ka vana Näps poiste ees kiitlema. «Kui ma kõik selle kirja paneksin, mis ma olen läbi elanud, siis kas saaksin kuulsaks või mind poodaks üles. Mu suguselts isa poolt oli üksainus vembumeeste-sari: isa ise oli mul põline pulmajüri, ja ükski mu neljast lellest ei jäänud temast palju maha. Kõik nad olid nagu linnud oksal, muretud ja ka — laisad. Ükski neist ei võinud nuriseda oma saatuse üle, ikka ootas neid elus mingi omaette õnn, mis tegi vähemalt nende viimased elupäevad päikesepaisteliseks. Ja kõik nad pudenesid kodust «laia maailma»: Siim ja Joop rassisid Pärnumaal Tahkurannas, Ado — Virumaal Narva külje all. Ja ega Tõnugi jäänud koju norutama ja kopitama, — tema oli suures sõjas prapersnik ja sai elus käia kiitsukingadega. Ainult lõpp oli Tõnul pisut närune: ruttas liiga oma kõrvu pea alla panema ... Ja mina — see viimane vesi Näpside taari peal — mina ju pole ka ainult mehikene meeste seas! Minu head ööd-päevad on veel ees ...»

Siin pigistas Näps teise silma kinni ja vilistas pikalt, nii et vile vajus lookas teispoole vaikset metsa.

Siis jätkas:

«Aga ma jutustan teile oma lelledest, sest need mehed on seda väärt, tõesti on väärt!»

Ja Näps hakkas jutustama oma neljast lellest, kes olid pudenenud «laia maailma» ja seal leidnud oma õnne.

1922

KORVITEGIJA SIIMU ÕNN

Mullu tegi Siim lusikaid ja kulpe: lusika- ja kulbitöö on raske töö. Vanad näpud värisevad nuga hoides ja silm ei leia enam õiget mõõtu. Viis aastat on ta lusikate ja kulpidega laatadel käinud, mullune laat jäi viimaseks.

Vankrikere valendavat kaupa täis, nii seisis ta laadal kaupmeeste reas, oodates ostjaid. Ja ostjad ilmusid ta vankri juurde, sorisid mõtlikult kaupa, vaatasid iga lusikat ja kurikat, viibutasid neid käes. Nad leidsid vankrist suuri kulpe, vaatasid neid nii ja teisiti ja naeratasid endamisi. Kes ostab nii suuri kulpe? Ja nad ütlesid Siimule sõbralikult:

«Suur! Muidu hea töö, aga suur! Ja mis niisugune maksab?»

Nad ehmusid Siimu hinda kuuldes, pidasid seda verehinnaks. Ent Siimul polnud võimalik oma kulpi odavasti anda: see polnud tehases tehtud, vaid käsitsi. Kaks päeva oli vana Siim seda meisterdanud.

Ei ostnud keegi neid kulpe, ostjad pidasid neid suurteks ja kalliteks. Siim viis nad kõik laadalt tagasi koju, meel nukker, tuul sasimas ta halle juukseid. Ta sai vaid mõnest lusikast ja kurikast lahti, ent kulpe ei ostnud keegi. Ta ei suutnud teistega võistelda, — tema töö oli konarlik ja kallis töö, nuga polnud enam osanud puud siledaks voolida.

Ta kambrinurk kuhjus müümata kaupa täis, sinna see jäigi vedelema. Ja Siim ei läinudki enam kirvega metsa

kulbi- ja lusikapuid tooma: ta tahtis hakata korvimeistriks.

Ja polegi see kulbi- ja lusikatöö kiiduväärt töö: ta toob aina tüli ja pahandust majja. Sageli trambitakse Siimu ukse taga jalgu puhtaks ja sisse vajub suur mehemürakas, püss rihmaga seljas, labakindad käes. Ja teretab: «Tere hommikust, Siim!»

Siimul vaid tarvitseb näha läikivaid püssiraudu, ja kohe ta teab, kes on tulnud ja kust tulnud.

«Istu,» ütleb ta siis hääle värisedes, tooli nurgast välja nihutades. Ja tulija vajub raskelt selle õlgpõhjale, ladudes labakindad ristamisi põlvele; ta lausub üsna sõbralikult:

«Külm on väljas, kolmkümmend pügalat. Küllap nüüd lüüakse külma süda lõhki ja hakkab kevadele minema . . .»

Ütleb nii, aga endal silmad piiluvad seejuures vargsi toanurkadesse, otsides sealt nagu midagi kahtlast. Ning ta ütleb:

«Astusin pilguks sisse... oli asjagi...»

Ta vaatab suurt veeloiku oma tooli all, mis lume sulades saapailt nirisenud; siis alles leiab ta õige mõtteniidi ja jätkab:

«Olen sinuga surmani kimpus, vanamees. Sa istud mul nagu tõbi kaelas, — surm ei näe sind ka ära koristada! Metsas on mul jälle vargad käinud, paar kaske ja saart maha raiutud! Juhtusin eile kändudele peale, — ei ole ilus, kui nõnda võetakse! Mets on kõik värskeid kände ja oksi täis! Metsaülem jookseb mulle kallale ja kisendab: «Kus su silmad ja kõrvad on, kui sa tähele ei pane, mis metsas tehakse? Lase varas maha, lase samasse paika, mitte koergi ei haugu tagantjärele!» — Vaatasin enne mitu korda neid kaski ja mõtlesin: «Küllap nad ükskord vana Siimu nahka lähevad, varem või hiljem,» ja nii ma nagu sõnatasingi need kased ära!»

Siimu süda peksab hirmust ja ta põsed hakkavad punetama. Kuid ta hall kogu ajab end metsavahi ette sirgu ja hüüab:

«Mis juttu sa ajad, Mihkel? Sa teed mu vargaks, minu — vana inimese! Kes käis sul metsas vargil! Mina? Mina?»

Veider on see Siimu teeseldud ärevus ja viha, sest ta voodi alla on peidetud hunnik värskeid kulbipuid, kõik värskeist varastatud kaskedest. Ja metsavaht lööb vaibaveere jalaga üles ja irvitab:

«Aga need? Aga ütle, mis puud sul need seal voodi all vedelevad?»

Siim vaikib, otsib vastust, haarab nagu õlekõrrest kinni ja hüüab:

«Kes lubas sind tulla minu majja nuhkima, ütle? See on, Mihkel, omavoli! Ma ei luba sind siin oma elumajas nuhkida, seaduse nimel! Ma ei ole varas!»

Ja ta koputab halli habeme värisedes erutatult oma paljale rinnale.

Metsavaht tõmbab kulmu kipra.

«Olen sinuga kimpus, surmani kimpus,» seletab ta uuesti Siimule. «Aga ... ega mul midagi selle vastu ole, kui sa tasapisi võtaksid, ainult kännud mata iga kord ilusti kinni ja hävita oksad-ladvad ... Tee puhas töö ja lase jalga ...»

Ja nii nihkub asi leppimisele, Siimu silmisse ilmub pisaraid, ta patsutab sõbralikult metsavahile õlale, heldinud ja tänulik, andes tõotuse, et ta ei lähe enam iialgi metsa vargile.

Ta annab küll tõotuse, kuid läheb siiski. Häda sunnib, sest mis muud tööd suudab vana inimene veel teha, — häda sunnib. Ja mõne aja pärast ilmub metsavaht jälle sinna, püss rihmaga seljas, labakindad käes. Ja algab jälle oma harilikku juttu:

«Olen sinuga surmani kimpus, vanamees. Istud mul nagu tõbi kaelas, — ei märka sind ka surm kord ära koristada!»

Kuid nüüd jäid kõverad kased ja saared rahule: Siim oli hakanud korvimeistriks. Ta oli vanul päevil katsetanud mitmeid töid, kuid korvitöö jääb tal kindlasti viimaseks. See ongi raukade viimane töö: äpardub see, siis on kõik otsas. Siis jäävad järele vaid kaks suurt soonelist kätt — kerjamiseks.

Tuul veeretas halle laineid Tahkuranda, vedas raskelt sügispilvi merelt maale. Männid liivaseljakul pöörlesid ja murdsid oma käbiseid oksi, maja muldril aga

istus Siim ja tegi korve. Ta käed käisid kärmesti, sest oli kibe korviostu hooaeg: kartuliväljad ootasid töölisi. Iga päev käis Siimu juures korvitahtjaid, ja valmis korv võeti kohe kaasa, isegi poolikule maksti käsiraha ette.

Kord lähenes Siimu majakesele mees, kes polnud korviostja. Ta tuli otsejoones rannast ega otsinud teedki, tuul ajas teda tagant nagu rasket rahepilve. See oli võhivõõras mees ja Tahkurannas kõigile tundmatu; ta kandis seljas noateritamise-käia — niisiis rändtööline.

Ta tuli Siimu maja ette ja istus muldrikivile. Nägu pooleldi kõrvale pööratud, varjas ta end nagu mõni kahtlane varas, kes kardab jälitajaid.

«Mis sa hulgud siin rannas?» ürises talle Siim kahtlustades. «Mis sa siin käid ja mis sa siit otsid? Kes sul maal laseb nuge teritada, kui igas talus on oma käi ja luisud. Sa vist oled küll mõni hulgus, jooksik?»

«Ei see ega teine,» vastas võõras mees Siimule. «Kuid anna mulle pisut süüa. Küll ma siis ütlen, kes ma olen.»

Aga Siimu suu tõmbus tõrksalt viltu ja ta näitas käega eemale küla poole.

«Seal antakse sulle süüa,» urises ta vastu tahtmist. «Seal on küllusesarved aitades ja seal seda ei tuntagi, kui kõhutäis talust välja viiakse. Mina olen kehv inimene, mina ise elan peost suhu . . .»

Ja Siim ei andnudki võõrale mehele süüa, sest tal polnud ei põldu ega maad, millelt oleks võinud saaki lõigata. Iga suutäie kandis ta küür külast koju, — seepärast on õigem, kui võõras läheb ise oma kõhutäie pärast külla.

Kuid võõras mees ei läinud siiski külla, vaid tarvitas omavoli. Ta tuhnis keelust hoolimata Siimu hurtsiku põhjalikult läbi ja sõi kõik ära, mis süüa andis. Toppis oma piipugi Siimu tubakat ja lõikas korvimalgast uue reisikepi. Tasuks selle eest teritas ta Siimu vana hambulise noa.

«Kuigi päike juba mere taga, ei jää ma siiski su juurde öömajale, — sa oled see viimane koi ja ihnus.»

Ta tõstis oma raske käia selga ja ohkas raskesti: tal oli ees pikk ja võõras tee.

«Ma rändan ringi ümber riigi,» seletas ta Siimule.

«Ma käin läbi iga sentimeetri pikast piirist. Iga maanina, kaldakääru, lahe äärde jätan ma oma jäljed. Igale saarele, ka kõige väiksemale, teen ma ringi ümber. Ma ei jäta ühtki sammu riigi piiriribast käimata — sest siis oleksin ma kõik kaotanud... Sa vist arvad, et olen hull. Kuid nii ringi ümber riigipiiride käies saavutan ma oma elu suurima õnne.»

Ta haaras Siimu käe pihku ja silmitses seda tükk aega uurivalt. Ta vedas tähendusrikkalt pika joone üle ta konarliku peopesa ja tegi selle keskpaika risti.

«Korvitöö jätab su varsti nälga,» ütles ta ennustavalt. «Varsti tuleb siia valda uus võistleja ja su korve ei osta enam keegi. Sa käid asjata laatadel, aga tood kõik koormad ja kandamid tagasi koju. Ütlen sulle: mine Pärnu, õnn ootab sind Pärnu sillal.»

Ja siis lahkus rändaja, käi seljas, pikemalt oma ennustust selgitamata. Ta pöördus õgujoones kaldale ja hakkas seda mööda põhja poole minema, et ei jääks ükski jalatäis riigipiiri käimata. Sealt võttis ta vanad jäljed kinni ja ruttas siis Pärnu poole, kummargil käia all.

Kuid see kõik oli nagu unenägu, see kõik: rändaja, käi, õnneennustus. Pea hütikese muldril — nii lebas Siim sügispäikese paistel, käes värske korvisang. Ja kui ta virgus, rabasid ehmunud silmad rannariba: seal sammub ehk võõras rändaja, käi seljas, tehes pikka rännakut päripäeva ümber riigi.

Veider oli see põgus nägemus, kuid veel veidram oli mõte — käia päripäeva ümber riigi. Ja kolm korda veidram oli see, et võõras mees aasta pärast siia tagasi tuli, tehes nüüd ringi ümber riigipiiride — vastupäeva...

Ta tuli jälle Siimu juurde, käi seljas, ja nõudis süüa ja tubakat. Kuid Siimu majas valitses suur puudus, sest korviostu hooaeg polnud veel saabunud.

Nüüd käib rändur vastupäeva, et leida veelgi suuremat õnne. Rännaku lõpetanud, ei tule ta enam iialgi tagasi, sest pole kolmandat suunda ümber riigipiiri käimiseks.

Mees oli kuri, teada saades, et Siim pole käinud Pärnu sillal.

«Su õnn ootab sind seal, ütlen sulle teist ja viimast korda!»

Ei leidnud nüüd Siim enam kusagilt rahu. Ja kui valda ilmus tõepoolest teine korvitegija, kelle korve peeti paremaks, otsustas Siim minna selle ränduri õpetuse järgi Pärnu sillale.

Sest viimane töö on see korvitöögi, toob samuti pahandusi majja ja metsavaht Mihkli kaela. Püss rihmaga seljas, samblakarva rohelised riided seljas — nii ilmub ta metsas äkki ja ootamata nähtavale: Siimul on parajasti suur kandam ilusaid juuri üles kistud, maa puude vahel on nagu sigadest segamini küntud, — ja lõksus! Ta seisab ähvardaval ilmel metsavarga ees, kaigas käes.

«Jälle sa, varganägu, siin, Siim!» hüüab ta vihaselt. «Varem varastasid sa puid maa pealt, nüüd varastad maa alt. Tõmban sulle selle kaikaga, kui sa mu metsa rahule ei jäta! . . . Tee, et sa siit ruttu kaod!»

Ei jäänudki midagi paremat järele, tuli minekut teha ja jätta juured metsa metsavahi kätte.

Või teinekord juhtub metsavaht veel halvemal ajal jaole: juurtekimp juba seljas, astub Siim mööda rääsikut edasi, mõeldes, et siin teda metsavaht ei näe. Läheb vargsi ja tasa, ükski oks ei murdu jalgade all. Ent äkki hüüded:

«Stopp! Pea! Mis sa kannad seal, varas?»

Juurtekimp kukub seljast maha, nahk lööb kuumaks, meel tuhmub hetkeks. Hirmunud silmad ei näe muud kui rohelist mehetompu kuskil puude vahel, kaks suurt musta silma vihast vilamas. Alles viimasel hetkel ta taipab: nüüd muudkui jalgadele tuld!

Ja annabki tuld . . .

Kogu mets on nagu täis seda vihast metsavahti, seda pahurat Mihklit. Samblakarva rohelised riided seljas, kaheraudne püss rihmapidi üle õla. Ja õnn veel, et Mihkel on siiski kuldaväärt mees: ta juhtub küll metsas jaole, ähvardab ja vannub, kuid asjale käiku siiski ei anna. Ta kannatab vaikselt kõik Siimu vargused, sest nad mõlemad on emade poolt pisut sugulased.

Asi jääb küll alati soiku ja ainult kahe mehe teada,

kuid Siimu südant vaevab ta siiski: olla varas ja kanda varga nime! . . .

Läheks tõepoolest Pärnu, leiaks sillalt oma õnne, nagu unenägu kaks korda ennustanud, vabaneks sellest vastumeelsest korvitööst . . .

Ja Siimu süda ei jäänud rahule, mees võttis ette selle pika käigu. Ta läks samuti mööda randa linna poole, nagu noateritaja unenäos, sest paremat ja otsemat teed Tahkuranna ja linna vahel polnud olemas.

Oli tööpäeva varahommik, kui Siim kohale jõudis. Tänaval töötas vaid mõni üksik kojamees, libistades luuda üle kivide. Idataevas aga lõõmas verev koit, külm sügispäike algas sealt madalat rännakut lookjoones üle nukra sügismaa.

Siim suundus otsekohe sillale, mis loksus tasa vee peal, allapidi kumeras. Keskel rüseles salk mehi edasi-tagasi: seal oli nähtavasti midagi juhtunud . . .

«Ahaa!» mõtles Siim südame värisedes. «Olen tulnud just parajal ajal.»

Ta ruttas silla keskele, kuid pettus siiski. Seal vinnati sillaklappi kõrvale, et läbi lasta pikka lotjaderida, mis tuli tellisekoormatega, libises mööda jõge allapoole.

Siim toetus käsipuule ja ootas. Ta vaatas mõtlikult lähenevaid lotje, mida väike vedurlaev pingutades tiris. Mis peaks küll täna siin sillal juhtuma ja millist õnne toovad talle need laia vee raudsed vankrid? Nad olid peaaegu ääreni vette vajunud, ja üksik mees seisis tüüri juures, pilk mõõtis avatud sillasilma.

Juba algas sõim ja askeldus, sillavaht sõimas lodjajuhti, kes pidi laskma oma lodja vastu silda. Nüüd juhtub ometi midagi: murdub sild või lendab lodi kummuli? . . .

Siim vaatas hinge kinni pidades neid lähenevaid laevu, milledest esimesed hakkasid juba sillasilmast läbi jõudma. Ta pilgud ahmisid vähimatki liigutust, kõrvad püüdsid kinni vähimagi hääle.

Ometi ei juhtunud midagi — kõik lodjad pääsesid õnnelikult sillasilmast läbi. Juba hakkasid vinnarattad tirisema . . . ning klapp lasti tagasi oma õigele kohale . . .

Lodjad läinud! Sillaklapp omal kohal! Sillavalvurid jälle lahkunud, ja ometi ei juhtunud midagi!

Siim jäi üksi sillale, pettunud pilgul seirates lotjade ahelikku, mida vedurlaev muuli poole tassis. Päike nihkus juba metsa kohalt kõrgemale, kuid täna nagu eriti pikkamisi ja jõuetult. Juba sõitis mõni maamees oma uue puuvankriga üle silla, juba ilmus jalakäijaid. Kuid midagi ei juhtunud, ei midagi! Pettunult käis Siim silla ühest otsast teise, käed taskus, pilgud ärevad ja otsivad. Keegi ei pööranud talle tähelepanu, keegi ei kõnetanud teda, keegi ei lausunud talle sõnagi, ei head ega kurja.
Vilkad pilved ülal pea kohal jätkasid oma pikka rännakut, tornis lõi kell nagu vaskpann, osutid mõõtsid naksukaupa aja jaamavahesid.
Keskpäevaks hakkas Siim juba rahunema, sest ärevus ja hirm tundusid asjatuina: kui õnn saabub — saabub ikkagi! Ta käis nagu valvur arsenali ees — ikka silla ühest otsast teise. Või jälle rullis oma söögipaki taskust välja: liha ühes, leib teises käes, tõstis ta neid kordamisi näljase suu juurde. Ja seejuures vilksatas tal meelde metsavaht Mihkel, head kandamid mahajäetud juuri...
Keskpäeval saavutas päike oma haripunkti ja hakkas laskuma. Varjud pikenesid, saabus õhtu. Ent kui oli möödunud pikk ja igav päev, — mis oli juhtunud selle pika ja igava aja jooksul? Ainult üks maanaine komistas sillal ja väänas jala, mõni maahobune laristas nõtkuvast sillaklapist üle sõites, ja võeti kinni taskuvaras, keda kaua oli otsitud.
Siim kõndis pimedani sillal ja ootas oma õnne... Ja alles hilisõhtul lahkus ta sealt, ööbides ühes vanas laevakeres talisadama lõpus.
Aovalgel oli ta juba jälle jalul, — ta ei lonkinud pettunult tagasi Tahkuranda, vaid suundus uuesti sillale. Ühe päeva vaatab ta veel, ja kui ka siis ei saabu ennustatud õnn, loobub ta lõplikult sellest veidrast mõttest.
Uus päev algas sarnasena eilsega: aeg nihkus väga kiuslikult ja igavalt õhtule. Ja mida lähemale jõudis õhtu, seda kurvemaks muutus vana Siim. Ei mingit õnne! Kõik vaid pettus!
Öö saabudes tegi Siim oma viimaseid nukraid käike silla ühest otsast teise. Homme ei tule ta siia enam tagasi, vaid asub varakult koduteele. Kaks pikka tööpäeva on tal asjatult sillal marssides möödunud.

Ta käed olid sügaval kuuetaskus, ta pilgud püsisid mõtlikult jõe pigimustal pinnal. Ja siis kuulis ta enda selja taga hüüdu:

«Seisa, vanamees!»

Ta ees peatus pikk sillavalvur, hallid riided seljas, lodumüts peas.

Ta küsis:

«Mis sa hulgud siin sillal edasi-tagasi, külavana? Hulgud juba kaks päeva järgemööda, mis sul arus on? Seleta!»

Ta haaras Siimu randmest kinni, sest Siim tahtis põgeneda, kartes, et lõpuks võib sellest sillaloost tulla halbu sekeldusi.

Mis mõistiski Siim talle muud seletada, tundes oma rannet pika mehe sõrmepihtide vahel, — ta kõneles tõtt! Ja oli hea, et kõneles tõtt, sest valvur muutus leebemaks ja vabastas Siimu käe. Ta hall väike nägu tõmbus hämaruses naerule ja ta patsutas kahetsevalt Siimu õlale.

«Ei, sõber,» ütles ta noogutades. «Asjata oled käinud, kergeusklik oled! Pole veel keegi siin halli taeva all unenägude järgi midagi saanud, ei saa ka sina. Tühipaljas pettus kõik, mine rahuga tagasi koju! Niisuguseid unenägusid olen minagi mitu korda näinud, aga kas ma hakkasin nende järgi tühja tuult sõtkuma?»

Ta seletas Siimule oma järgmise unenäo:

«Mine, Andres, Tahkuranda! ütles mulle tänavu kevadel unes imelik mees, kes rändas mereäärt mööda ringi ümber riigipiiride. Mine Tahkuranda ja otsi sealt üles see maja, mis on sada kakskümmend sammu kaldast eemal. Selles majas elab vanamees... korvitegija Siim, ja selle majakese läve ees on lai kivi, kanguta see üles, kivi all on katlatäis kulda... Aga kas ma läksin selle rumala unenäo peale mööda maailma hulkuma, seda Tahkuranna Siimu üles otsima? Jumal temaga! Kõik puhas lori! Ei tunne Tahkurand niisugust maja ega niisugust Siimu! Puhas lori!»

Siim vajus jõuetusest röötsakile silla käsipuule, need võõra sillavahi sõnad panid ta hetkeks vaaruma, ta näost kadus viimane veretilk.

«Kahju küll,» kuulis ta sillavahi kumisevaid sõnu oma

selja tagant. «Käisid kaks päeva asjata sillal, aga õnne ei tulnud sulle kuskilt. Jah, kahju!»

Kuid Siim ei kuulnud enam neid sõnu, Siim oli juba sillalt kadunud. Ta ei läinud enam laevakeresse ööbima, vaid libises mööda rannariba nagu must vari, libises tagasi Tahkuranna poole.

Ühel pool mühises mets, teisel pool avar meri, — Siim käis nagu kahe vaenulise, relvi täristava sõjaväe vahel. Ja kesköök tuli silmapiiril nähtavale ta vana must maja, sada kakskümmend sammu merest eemal, tühi, uks ühel hommikul naelaga kinni löödud.

Nagu meeltesegane langes Siim kohale jõudes läve ette laiale kivile ja ajas oma ahned sõrmed kivi ääre alla. Ta lamas kaua röötsakil kivil, meri oigas ja ulus ta läheduses.

Siim vinnas suure kivi üles ja veeretas eemale. Ta sõrmed hakkasid nagu rehapulgad liiva kraapima, süda peksles ärevusest, hing ähvardas takerduda. Ta ei kraapinud kaua . . . ja juba sattusid ta küüned vastu kumisevat metalli . . .

Katel! . . . Kuld! . . .

Siimu kärmed käed haarasid suure vaskkatla sangadest kinni ja tõstsid ta augu äärele. Ta segas hullunult kamalutega selle sisu — kuld, kuld, sulaselge kuld . . .

Nüüd sai Siimust rikas mees ja ta veetis oma vanaduspäevad külluses ja õnnes.

Ent hoiatus:

Vana Siim on juba ammugi surnud ja tema rahapajalugu teab ainult ta vennapoeg Mikk, lambavaras Näps. Kuid see lambavaras Näps on igavene luiskam ning küllap seegi rahapaja-jutt võib olla vaid üks tema lorijutte.

1923

RAHAPADA

Päike sulatas Ado Näpsi elamu ümber lumest aeg-ajalt imelikke asju nähtavale: tema tare taga lamas küljeli granaadist purustatud väliköök, ümbrus oli täis laialipillatud rattakodaraid nagu vurriluid, kuskil vedeles kummuli roheline kiiver ja selle ümber suur sõõr sulanud vett; rehala taga nurmel märkis lumi talviseid verelaike, ja padrunikesti vedeles kõikjal loendamatul arvul. Enamasti iga päev luusis vana Ado nurmedel, lepikus ja metsas ringi, kergitas saapaninaga siin ja seal vedelevaid asju, pistis midagi tasku ja kandis oma majakoomitsasse, mis oli jäänud nagu ime läbi sõjamürinas tuhaks põlemata.

Oli ilus kevadpäev, maa juba roheline, hele keskpäevane päike kuumutas õhku. Hoopis juhuslikult võttis konstaabel Hunt jahilt tulles suuna Ado hüti poole, püss rihmaga seljas, jahisaagina tedrekukk kaelapidi pihus.

Ta seisatas hüti ees ja ta pilgud peatusid granaadikestadel, mis olid laotud ridamisi muldrile.

«Hm!» ühmatas Hunt seda sõjasaaki nähes, mis tegelikult peaks kuuluma riigile, nüüd aga vedeleb siin Ado muldril. Ta sõrmed klõbistasid püssipäral, tal tuleks Adoga nende kestade asjus vähemalt paar sõna kõnelda.

Raske värav oli praokil ja uudishimulikult ajas Hunt oma näo värava vahele: ta pilk avastas rehalas peaaegu relvalao, sest sinna nurka oli pillutud väga mitmesugust sõjavarustust: kiivreid, tääke, okastraati, kaab-

lit ja muud; ja koli seest paistis välja isegi mitu roostetanud püssi.
Hunt lükkas rehala värava saapaninaga lahti, sagarad nagisesid ja kiunusid. Ja jälle klõbistasid uudishimutseja sõrmed püssipäral ja ta näris oma vurrututti.
«Kus on alles inimene see Ado!» mõtles ta endamisi ja vihasööst lõi ta näo siniseks. Hütis endas, selles madalas ja läntsakil koomitsas, millele päikeselääts koondas oma põletavaid kiiri, valitses aga ürgne vaikus.
Äkki astus Hunt ametniku raskete sammudega rehalast välja. Kus on Ado, see vana kelm, kes nagu tagalarüüstaja endale võõrast vara kokku kuhjab?
Köögiuks oli seestpoolt kinni: niisiis Ado on kodus. Ja kambri aknale oli valge riie poolde ruutu ette tõmmatud: Ado näis midagi tühjale lagendikule varjavat ja salgavat...
Hunt asus muldrile, ajas näo piiludes aknale lähemale: ta võis seda teha, ta oli ametimees ja seaduslik korravalvur. Ta hakkas poole silmaga üle valge riide ääre kambrisse piiluma: Ado istus särgiväel laua juures, pea alla kummardatud; laual oli mitu värvipotti, pliiatseid, pintsleid. Ado oli kibedasti ametis sööri joonistamisega, keeleots suust väljas, nagu aitaks see kergendada kohmakate käte peent ja rasket tööd.
Juba ajas Hunt kogu oma silma piida tagant välja ja see ehmus tal üllatusest suureks. Siis ta aga nihutas ka oma teise silma selle kelmika Näpsi salapärast toimingut piiluma.
«Nii, nii!» urises Hunt vihaselt, sest ta oli avastanud määratu roima: vanamees oli ametis viiekümnemargase sõjaaegse paberraha võltsimisega. Ta joonistas sellele viiekümnele teise nulli juurde ja tegi raha viiesajamargaseks, sest mõlemad rahad olid väliselt sarnased.
«Või nii, või nii!»
Hunt naeratas salakavalalt ja nautis mõnuga rahavõltsija toimingut, sest selle kavala kelmi otsustas ta täna õigesse paika toimetada. Lai naeratus näol, lõi ta sõrmenukiga äkki aknaruutudele.
Nagu oleks granaat lõhkenud vanas Näpsis endas, nii hüppas see röötsakile vajunud kogu laua juurest üles, pea kargas selga, hallid silmad kohutavalt suured

ja ehmunud. Ja kui ta nägi väljas akna taga tumedat mehekogu, selg vastu päikest, lai irve näol, laskus Ado kõhuli lauale ja mattis kõhu alla kogu oma kauba, selle salapärase kauba, mis kartis kurja päevavalgust.

«Ado, Näps, massuurikas, mis sa teed seal praegu?» möirgas Hundi karm bass akna taga. «Nüüd sa oled mul peos, vana rebane, lase mind sedamaid sisse, seaduse nimel! Võtan su endaga kaasa, täna ripub mul tedrekuke kõrval veel teine ilus lind käe otsas!»

Hundi raske kogu vajus ähvardavalt vastu aknaruutu, see otse pragises.

«Lase mind sisse,» jätkas Hunt nõudmist. «Ära mängi seal jaanalindu. Asi on päevselge, ja kohus mõistab su kümneks aastaks Naissaarele!»

Vana Näps lebas ikka veel kummuli laual, ta ihu tantsis hirmust, ta lõõtsutas. Ta teadis, et Hunt ei tee nalja, et Hunt on karm ja halastamatu ametnik. Kui tema ähvardab Naissaarele saata, siis ta ka kindlasti saadab.

«Vana kelm, uks lahti!» jätkas karm bass väljast paukumist. «Seaduse nimel — lase mind sisse!»

Hunt seisis ikka veel väljas muldril, ilus jahisaak seisis kambris otse ta silme ees, ikka veel kõhuli oma roimal, teadmata, mida teha, mis tegemata jätta.

«Kogu vald murrab pead ja mõtleb, millest see Näps küll elab ja sööb. Ilusasti käib riides, tihti istub restoranis — aga ametit ei mingit! Või niisugune suur kelm elab siin soo ääres ja joonistab nulle! Või muudkui lastakse uusi viiesajalisi rahapajast välja! Ja mis sul seal rehala nurgas on, vanamees, terve relvaladu! Sinusugusele on Naissaarest vähegi, jumala õiget juttu ajan!»

Nüüd upitas Ado end pikkamisi laualt üles. Ta ajas oma ehmunud näo aknaklaasile lähemale ja hakkas siis halisema, silmad vett täis:

«Kallis Hendrik . . . oleme sugulased . . . sugulased! Kui ma olen midagi kurja teinud, siis teen seda esimest korda. Seda võin ma sulle vanduda kõige kurja nimel. Halasta vanainimese peale, ole pehme ja kannatlik minu vastu . . . ja olgu see viimane kord, mis ma siin täna teen!»

Ent Hundi süda näis olevat kivist. Mis sugulane ta

oligi Adole: Ado naise surmaga läks ka nende sugulus hauda, nüüd on nad jälle teineteisele võhivõõrad.

Kui kambriuks jäi kõigest hoolimata lukku, ütles Hunt:

«Lähen ja toon külast abi, tõstame su koomitsa kas või palgikaupa lahti, kui sind muidu kätte ei saa. Pead saama vangirauad, see on kindel, siin ei aita enam ussi- ega püssirohi!»

Ta nägi külateel vankrit lähenemas ja ruttas akna alt tuisates minema, et kutsuda endale teelt abi. Ta oli vilgas nagu kala, seda valerahategijat ei tahtnud ta minna lasta. Ta oli auahne ametnik, ja kui ta avastab valerahameistri... kindlasti viiakse ta üle mõne parema koha peale... Olgu Ado pealegi sugulane — siin ei saa enam olla mingit halastust!

«Olen kadunud!» nuttis vanamees laua juures, rikutud raha näpu vahel.

Ta värises kogu kehast, vanade silmade ees läks ilm uduseks ja hämaraks, kadus ka Hundi südi ja sirge kogu, mis ruttas abi tooma.

Ent külateel läheneś vanker pikkamisi, suur kapp risti redelitel, vankrikeres igasugust vana koli. Mees ise kõndis maas, roheline sõdurisinel seljas, hall sõdurimüts peas; isegi tema hobuse rakmed näisid pärit olevat mõnest laialitassitud sõjaväe-moonalaost. Ja kui see vanker jõudis teekäänule, kus Hunt püsti seistes ootas, võis silmata vankris koli hulgas mitmesugust sõjavarustust: okastraati, tühje kahurikuule ja kesti; ja roheline kiiver rippus köie otsas nagu pool kolpa.

Nüüd pole Adol enam mingit pääsu, ei mingit. Ta on juba mitu ja mitu korda pääsenud oma mustade näppude pärast, kuid täna ta langeb raskesti. Ja teda reedab ta oma karmi südamega sugulane, see auahne mees, verine tedrekukk käe otsas.

Neidsamu sõnu raius ka Hunt tee ääres seistes: minu käest sa, vana kelm, ei pääse, enam ei pääse! Tulgu kas või katk maad rüüstama — ei pääse!!

Ta ajas käe uhkelt püsti, andes teelisele väärikalt märku, et see peab tema juures peatuma. Ta käsi seisis lapiti õhus nagu semafor.

«Stopp!»

Vanker nagises aga ikkagi edasi, sest mees oli jäänud tükk maad vankrist maha ja ruttas nüüd sörkides järele.

Vana Ado jälgis ahastades seda pilti külateel. Ta nägi, kuidas koorem auklikul teel vaevu edasi nihkus, hobune ise otsis paremat teed ühest sügavast rööpast teise. Ent äkki vajus koorem küljeli, vanker ühes kapiga prantsatas tühja kraavi, otse Hundi kohale. Kraamivedaja käed jäid ehmunult õhku püsti, piits pihus. Ja siis kõlas teelt kärgatus, õnnetuskohalt viskus tuld ja suitsu üles. Maa võpatas, hüti aknad tilisesid, ja kuigi suitsusammas polnud veel hõrenenud, võis näha veidrat pilti: tuhatnelja kihutas hobune suitsupilvest välja, vankri esimene telg kahe rattaga ta järel. Ja mees, kes oli sörkinud koorma kannul, ajas end üles eemal nurmel, kuhu ta oli käpuli paiskunud.

Ent miilitsamees ja ta tedrekukk — need jäid jäljeta kadunuks, ka siis, kui suits oli lõplikult hajunud.

Vana Ado võis lõpetada oma poolelijäänud nulli, ja tema sõidust Naissaarele ei saanud asja.

Ka temal vedas.

1929

PIIBUMEISTER JOOBI ULAELU

Kummaline oli viinakuu hommik rannas. Kalurite külades valitses vaikus, hämarik oli hääletu. Tuuled ei õngitsenud ilmakaart, mutiveskid vaiade otsas ei lõgisenud. Vaikisid jändrikud männid, vanad ja vaigused, ladvad tuulte rüüstatud, tüved maa poole kooldu. Meri — see magas. Meri oli sel hommikul vaid sinine peegel suures liivases raamis, ja rannakülas kuuldi isegi linna tornikellade kauget kõminat.

Ülal kõrgel — tuul oli tõusnud sinna. Seal tüüne mere ja liivase maa kohal rüseles pilvine sügistaevas, kobises ja nagises õhukoobas, täis halle mügaraid.

All — vaikne merepeegel, liivarand kalurite hüttidega, ent ülal tuiskab tuul ja rullib pilvi: see oli tõepoolest kummaline hommik.

Rannikul vanas hütis, mis seisis teistest eemal ja mille tuuled olid painutanud maa poole niisama viltu nagu jändrikud männidki, vajas piibumeister Joop sel hommikul jumala abi. Nad olid seni teineteisele võõraks jäänud — jumal ja Joop, sest kui Joobi näpud piipe nikerdasid, hulkusid ta mõtted seejuures mööda laia ja patust maailma — külades, linnades ja merel. Nüüd laskis ta hütt vaiksel hommikul hallile liivarannikule salga inimesi, ja kaldal ootasid neid seitse musta tõrvatud paati, ninad reastikku liivas. Ruttu ründasid need mehed sõidukeid, need rõõmsad, hallis riides kalurid, ja liivalt lahti päästetud paadid hakkasid sinisel veepeeglil sujuvalt linna poole libisema, Joobi paat kui

juhtlaev ees, kolm noort ja turjakat kalurit mõlade juures.

Oli uhke see sõit, ja see oli pulmasõit: ees esimese paadi ninas istus Joop oma mõrsjaga, käsi ümber mõrsja piha. Ta habemevõru lõua ümber oli juba hall, ta põsenukid verekiududest punased, silmad pilukil ja vesised, — ta elu pöördeline muudatus oli niisiis tulnud alles ta raugaeas; seni oli ta elanud poissmeheelu, üksi ja vaba nagu kajakas, kelle päralt on kogu meri ja rannik. Seljas vesihallid villased riided ja peas kõrge pidulik torukübar — nii erines ta väärikana oma saatjaist, samuti ta mõrsja, kes kandis mirdiokstega kaunistatud loori ja atlass-siidist kleiti.

Joop vahtis mõtlikult vette, milles peegeldus pilvine taevas oma liikuvate udulaamadega. Imelikult selge oli see pilt, ja Joobile näis, nagu lendaks ta uhke pulmarong ülal õhus, pealpool pilvi, kõik need seitse musta paati, — rahutud pilved rähklevad all, põhjatus sügavikus.

Ta pea hakkas pööritama, ta sulges hetkeks silmad. Nii võluv ja vapustav oli see pilt, et jätkus ka kinnisilmi, nüüd veelgi võimsamana: meri oli vikersinine, peegelsile, pilved kihutasid ülal ja all, mustad ja paksud pilved, ja neis pilvedes pilkus ja paukus pikne. Paadid aga — paadid olid nüüd nagu suured kuunarid, kiilvesi täis kohisevaid ja vahutavaid viirge.

Kui ta jälle silmad avas, kiindus ta pilk raugale, ämmale, kes istus paadipäras, tüürpuu pihus. Ämm oli nagu muumia, nägu pruun ja lohku vajunud, pea ja piha ümber must narmastega rätt, otsad selja taha kinni seotud. Ta ilme oli rahulik, jäik nagu surnul, ja Joop teadis, et ta ämm on üle maa kuulus ja kardetav nõid.

Kui Joop nii mõtlikult vette vahtis, virutas tuulesaba äkki vastu vett, vesi hakkas pöörlema ja kohisema, kuid rahunes siiski varsti. Ent sähvatas uus hoop, veelgi võimsam ja vihasem, tuulesüda oli viskunud alla, ta keerles vesipüksina, ähvardades tõsta mere üles pilvedesse. Paadid kiirustasid sõitu, sõudjate tugevad turjad pingutasid lihaseid, sest raju oli tulnud äkki ja ootamatult, meri muutunud vahutavaks katlaks. Ent taevas — sinna oli nüüd saabunud vaikus, pilved püsisid raske-

tena paigal, tardunult nagu sült, päike palistas nende piimvalgeid ääri.

Joop silmitses ebausklikult merd ja taevast: siis niisugune oli nõiatütre pulmasõit, kuna nõida ennast pildus paadipära üles ja alla nagu peru täkk. Tagumistes paatides oli pill vaikinud, pilli asemel vilistas ja huikus tuul, ja hädavaevu pääsesid pulmalised muuli ja ranna vahelisse vaikusse.

Kui jõuti sadamasse ja aeg oli veel varajane kirikusse minna, roniti üles kaile, toetuti titsiriitadele, vesteldi ja võeti ajaviiteks viina.

«Kus on Joop, peigmeespoiss?» küsis äkki üks pulmalisi, sest Joop oli märkamatult nende hulgast kadunud. Juba avaldati kartust, et ega ta lõpuks ometi lasknud jalga kodu poole ega põgenenud papi eest...

«Mis vingerpussi ta meile mängib, see vana veidrik, võtaks teda saatan!» urisesid mehed.

Joopi hakati otsima ja ta leiti titsiriitade vahelt, käsipõsakil, vaiksena ja rusutuna.

«Mis sa siin teed, Joop?» küsisid mehed. «Nali naljaks! Naised juba ajavad pilli, sest aeg on kiriku poole astuda!»

Hallid mehed seisid ta kõrval, Joop võpatas.

«Jah, tulen, tulen!...» kogeles ta. «Miks ei tule, aga — olin siia väheks mõttesse vajunud... oma elu üle...»

Ja siis asuski pulmarong teele, läbides peatänava. Inimesed jäid kahel pool tänavat uudishimust seisma ja imetlesid pruutpaari, sest mees kandis ju heledat kodukootud ülikonda, hõbebrokaadist vesti ja torukübarat, pruut aga sätendavat atlasskleiti, nägu ja käed põlenud meretuultest ja päikesest pruuniks, peaaegu mustaks.

Juba oli kolm aastat möödunud tollest mälestusrikkast päevast. Ja istudes oma hüti ees vanal kummulipööratud paadil, meenus Joobile elavalt ta pulmasõit üle merelõuka, mis oli muutunud tulivihaseks, kui paadid olid jõudnud poolele teele.

Ja Joop oli kaua võidelnud kahtlusega: kas võtta Juula naiseks või jätta võtmata, sest inimesed hoiatasid

teda Juula ema Epu pärast, kes oli ju kuulus ja kardetav nõid. Leidus ka neid, kes hoiatasid mõlemate eest, pidades nii ema kui tütart nõidadeks ja õela südamega inimesteks, kes hoiduvad ühte ja kütavad Joobi viimased elupäevad kibedaks. Need hoiatused polnudki asjatud, sest juba varsti pärast pulmi nägi Joop, et kõik nad läksid täppi. Need kaks vana nõida — Juula peaaegu kuuekümne-aastane, Epp kaheksakümnene — elasid kahekesi omaette elu, Joop kuulus nagu sootuks teise perre. Päevad läbi askeldasid nad kahekesi, võtsid abiotsijaid vastu, tilpasid ja keetsid rohte, mis olid otsitavad mitmes maakonnas. Joop pidi pikad igavad päevad veetma väljas, hommikust õhtuni, sest majas oli üksainus kamber, ja inimesed häbenesid Joobi kuuldes oma häda kaevata. Abiotsijate voolul tuli harva vahet, ikka oli männitüve külge mõni hobune kinni seotud, vankriga või sadulaga, ja ikka jälle hiilis vargsi mõni jalakäija pedastiku teerajalt hüti poole, kompsud käes.

Joop polnud enam peremees oma majas: kui ta julges mõne valjema sõna ütelda, sai ta kahelt kümnekordselt vastu. Ning vaikima pidi ikka — Joop.

«Kuid oodake mul!» ähvardas Joop mõnikord endamisi. «Küll ma teen sellele kõigele varsti ilusa lõpu: kihutan selle vana nõia majast välja, ja kui tarvis — ühes tütrega!»

Kord ta üritaski seda kihutamist, ent siis tõusis kisa ja kära, ja võit jäi naistele. Joop ise siples õhtul voodis, sisikond kobises ja korises ja hirmsad valud jooksid südame ja naba ümber.

«See nõid, see kuradi loitsija!» ägas Joop vihast ja valudest. «Nüüd on ta mulle mürki sisse andnud. Aita sinagi, Juula!»

Ent Juula seisis voodi ees liikumatult nagu tulp ega pistnud kättki mehe külge.

«Kuidas mina oskan sind aidata,» urises ta. «Sa kannatad oma kange ja kurja südame pärast ja oled endale ise haiguse kaela vihastanud.»

Neli päeva jooksis Joop läbi, hommikust õhtuni elas ta pedastikus, valud talumatud. Aga siis rauges ta viha ja kangekaelsus ning ta otsis lepitust naise ja ämmaga.

Ja kohe nagu peoga võeti talt valud ja ta kõht oli jälle korras.

See oli raske kurbmäng Joobile: olla mees majas, omas majas, kuid alistuda naistele...

Siis saabus päev, mil Joobilt taheti võtta ta voodigi — ja nimelt haigetele, keda tuli jätta mõneks päevaks ravimisele.

Voodi, see oli olnud Joobi armsaim paik, ja nüüd peab ta sellestki loobuma?! Joop sõimas ja märatses mis mõistis, viha mässas nagu raju merel.

«Mifte ei anna teile oma voodit, nõiduge mind kas või koeraks!» hooples ta, tagudes endale kahe rusikaga vastu rinda.

Ja viskus sängi, nii et maja värises.

Ta lebas ööpäeva kangekaelselt, söömata, vihavimma hõõgudes südame all. Teisel ööl pidi ta rapsima tikust tule, sest ta ihu sügeles ja kiheles. Nüüd nägi ta oma suureks ehmatuseks, et oli üleni täitanud: ta palakas ja särk kihasid söödikuist, ja need olid suured ning pruunid nagu linaseemned.

Ta karjatas ja jooksis voodist välja mere äärde. Seal ta leotas ja hõõrus end liivaga ja sukeldus vette, et vabaneda söödikuist ja nõidusest. Meri oli tumeroheline, tüün, parv kajakaid magas eemal kividel. Ja päike oli tõusmas.

Joop lõdises liival, kuub õlgadele visatud. Ta reied olid luised ja pikad nagu piitsavarred, ta labajalad vibalikud nagu kurikad. Ta hakkas liivasel rannikul edasitagasi kõmpima, mures oma elu pärast. Mändide all mustendas ta majake — kahe õela naisega. Külas kiresid kuked, lõgises mutiveski. Ja siis Joop nägi, kuidas hüti kõrval pedastikus hobust puu külge seoti: juba jälle oli saabunud varajane abiotsija.

Joop astus mööda rannikut edasi ja pöördus sisse külarätsepa juurde, kelle maja asus kõrkjate taga kaldasopis. Rätsep istus juba töölaual, jalad kõveras all, ahjus sisises laupäevane leivatuli.

«Istun siia tule äärde, sugulane,» ütles Joop ja tõmbas pingi ahjusuu ette. Ta avas kuuenööbid ja soojendas kõhtu, mis läks mõnusalt kuumaks ja hakkas aurama.

«Mis head on kuulda küla pool?» küsis rätsep, nõel hammaste vahel. «Ja kust sa, Joop, nii vara tuled?»

«Ptüi!» vandus Joop. «Mis mul tulla või uudist! Vanakuri ise kiusas mind täna öösel ja tahtis mul hinge välja võtta. Kui sul juhtub olema liigne kirves, laena see mõneks päevaks minule, ma löön selle kiusaja maha, kes mind enam elada ei lase!...»

«Sa ajad koguni segast juttu, Joop,» sõnas rätsep niiti närides; ta oli juba vana mees, see rätsep, ja tal oli raske niiti nõelasilmast läbi ajada, käsi värises.

«Ka sina hakkad ära vanaks jääma!» ohkas Joop. «Aga vilets on vanainimese elu, seda tunnen ma juba oma enda naha peal.»

Ta näitas rätsepale oma paljast, auravat kõhtu.

«Vaata, siin ma olen, Tiit! Särgi viskasin merre, see oli mul täitanud ja kihas sajajalgseist nagu sipelgaist!»

«Hoidku jumal, kust need?» ehmus rätsep. «Kas siis ämm nende vastu rohtu ei tunne?»

«Ämm?» naeratas Joop kibedalt. «Temap nad panigi mu selga!»

Rätsepa pea vibatas üles, näpp sõrmkübaraga värises.

«Joop, kas tõesti on olemas nõidust?» küsis ta hirmunud silmil. «Kas sa seda tõesti usud?»

«Usun!» vastas vana Joop rõhutades. «Usun! Nüüd usun! Olen seda nüüd ise oma silmaga näinud, sugulane!»

Jube tunne ajas rätsepa ihu kananahka ja see hakkas tal sügelema ja kihelema, nagu oleks Joop ka tema kambrisse söödikuid levitanud.

«Olen oma hinge müünud saatanale, kurat teab, mis armurohtu need nõiad mulle sisse söötsid ja jootsid, et ma nad oma majja tõin,» hädaldas Joop.

Igal hommikul saadeti Joop kodust minema, mässiti talle leivaõhik paberisse ja pisteti piimapudel tasku. Mõtlikult imes Joop muldrikivil istudes piibu tühjaks ja läks minema — läks ükskõik kuhu. Enamasti otsis ta üles mõne vana meremehe, kes nagu temagi veetis oma vanu päevi, soojendades end päikesepaistel ja mõlgutades minevikumälestusi. Ja nii need kaks jutulaaduta-jat siis unistasid ja vaimustasid teineteist, otsides oma ajusoppidest välja kõige põnevamad merekaru-seiklu-

sed. Või jälle aitas Joop ajaviiteks perenaistel kalu rappida, — selleks oli tal alati ettenägelikult kaasas omaenda luupeaga nuga, tera hambuline nagu saag, — või magas pikka ja rasket und, tiidakile kuskil männitüve najal, mille pikad mustad juured tuul ja vesi olid aegade jooksul rampu näksinud. Kuid ikkagi kannatas Joop ränka igavust, sest piipe ta enam ei meisterdanud, saatsid ju nüüd tehased turule paremat ja odavamat kaupa ega suutnud käsitöö nendega võistelda. Ja toidu- ning ihukatte muret Joobil polnud — selle eest hoolitsesid naised.

Jaanilaupäeva pärastlõunal tundis Joop jälle üle hulga aja tõelist mõnu ja kodust rahu, sest Epp ja Juula olid sõitnud väikesse rannakülla pulma. Päike oli juba vajunud madalale metsalatva ja rannakülakesse hakkas levima õhtu-eelne vaikus. Hüttidest tõusis magusat karaskilõhna ja mõni saunalösu visises nagu toores kütis aia ääres.

Joop istus kambris akna alla, mõlemad aknapooled pärani lahti. Väljas noolisid pääsukesed ja kiviaia taga läikis siidiselt pehme roheline rukis. Aeg-ajalt kostis eemalt üksikuid hääli, looklevais tanumais liikus juba saunalisi, valgeid nagu kodukäijaid, ja siin-seal männiku all kiitsatas lõõtspill, otsekui märguandeks kalurikülakese noortele: rutake, sest niipea kui kaob päike, vinnatakse männilatva lõõmav tõrvapada ja algab jaaniku pillerkaar.

Joop istus ja mõnules üksi kesköönı laua juures, närides sooja karaskit ja rüübates toobist värsket petipiima peale. Aeg lendas märkamatult ruttu, ja juba lõi kell üks. Piip hambus, oli Joop laua juures hetkeks suigatanud.

Ent siis avanesid ta silmad ärevalt, ta liigutas suud ja sasis kõige kümne sõrmega oma hõredat juukserõngast ümber palja lagipea. Käsipõsakil tukkudes vilksatas talle äkki väga imelik ja ootamatu mõte:

«Raha! ... Neil nõidadel peaks ju olema raha ... palju raha ... Sest iga päev käib nende juures inimesi, ja ihned ning nöörijad on nad mõlemad, Epp ja Juula.

Ei, raha peab neil tingimata olema... kuskil... palju raha!...»

Joop sulges ärevalt akna, kattis selle voodivaibaga ja süütas siis lambi. Nagu arust ära kargas ta naiste voodi kallale, puistas patju ja aluskotti. Siis kõlises midagi — võtmed! See polnud raha, vaid võtmed, ja nüüd pääses Joop kapi ja kirstu kallale. Kapp oli täis pudeleid, karpe, kuivatatud lehti ja juuri, kirst täis kangarulle, suka- ja kindakimpe ning lõngapuntraid. Kuid raha — raha ta ei leidnud ainsatki senti. Ta laskus käpuli põrandale, tuhnis läbi voodi- ja kapialused... ei midagi. Ta käis isegi pööningul puistamas, ikka asjata. Siis lükkas ta sahvriukse lahti ja jäi tusaselt kahe piida vahele seisma: siin tühjas ruumis ei saa olla mingit peidupaika, sest siin on kõik hõre ja lage, ainult nurgas seisab pooltühi silgutünn. Ta astus siiski sisse, tõstis ja vaatas riiuleil nõusid, otsis raha... Ikka asjata. Lõpuks haaras ta tünni kõrvadest kinni ja veeretas ta nurgast välja. Ta vanad silmad olid tuhmid ja sahvri nurk hämar. Ta laskus põlvili põrandale ja hakkas kätega tünnialust põrandat kobama. Ta ehmus ja veri lõi talle pähe, sest ta tundis: tünnialune põrand oli segi tuhnitud. Joop lõi oma värisevad ahned sõrmed saviprügisse ja otsekohe sattusid ta küüned vastu külma plekk-kasti! Ta tõmbas saviprügi kähku laiali ja tõstis väikese plekk-kasti august välja.

Äkki kostis väljast kõnehääli ja raskeid samme; lõgistati ukselinki. Joop jäi põlvitades ja hinge kinni pidades augu kõrvale, süda peksis ägedasti. Kas lõpuks Epp ja Juula pole teelt tagasi pöördunud? Siis on ta paljastatud ja kadunud! Väljas koputati uuesti, oodati, lõgistati linki ja põristati aknaruudule.

«Hei, majarahvas! Avage uks!»

Oh õnne, need seal väljas olid siiski võõrad, nad lahkusid jälle ja kõik jäi endiselt vaikseks.

Joop rapsis tikust tuld, otsis riiulilt väikese plekklambi ja süütas selle põlema. Siis avas ta külma ning salapärase kasti: kast oli täis väikesi ajalehepaberist topsukesi ja kõik nööriga korralikult kinni mässitud. Kui ta ühe neist lahti harutas, pudenes ta pihku kõlise-

vaid münte ... Teise topsukese südamest ta rullis välja peotäie paberraha.

Lambituli maalis seinale Joobi näo silueti, see naeris seal ühes Joobiga, hääletult, suu pärani lahti. See suur õnn oli Joobile nii ootamatu, et ta vana pea enam tuult ei pidanud. Kast tühjendada ja — põgeneda!? Põgeneda? Kuid kuhu? Joop ju teadis, et kohe hakkavad teda jälitama kaks tugevat võimu: politsei ja naised!

Tükk aega istus Joop sahvri põrandal, rahakast süles. Ta oli õnnelik, aga õnn tegi ta ühtlasi meeletuks ja õnnetuks. Põgeneda ta ei suutnud, selleks oli ta juba liiga vana, ent raha sinna kasti jätta ta ka ei võinud. Lõpuks leidis ta kuldse kesktee: ta pistis tasku ainult kaks topsu, siis veel kaks, ja veel kaks, kaanetas kasti, pani selle tagasi auku, ajas saviprügi peale ja veeretas silgutünni ettevaatlikult endisele kohale. Ta oli otsustanud võtta tasa ja targu, ainult vähehaaval; kui see läbi, siis tulla jällegi ja võtta uuesti! ...

Ei, sel ööl ei saanud Joop sõbagi silmale, ta viskles ühelt küljelt teisele ja oigas.

Epp ja Juula jõudsid alles kolmandal päeval tagasi koju, tuues talle räti sees külakostiks saia. Joop istus vaikselt voodiäärel, nosis saia ja pidas teraselt naisi silmas. Need näisid talle väga kenadena ja lahketena. Nad panid oma uued pulmariided hoolsasti kokku, käisid kapi ja kirstu juures ega märganudki, et võõras käsi oli neid vahepeal puistanud.

«Täna ma sõidan linna,» ütles Joop neile sõbralikult ja asjalikult, kõigutades voodiäärel jalgu.

«Või nii, linna?» imestasid nad pealiskaudselt ja jätsid jutu sinnapaika. Neil ju oli ükskõik, kas Joop sõidab linna või ei sõida, kui ta ainult kambris jalus ei vedele.

«Ma vist saan sealt tööd,» jätkas Joop alatud juttu. «Jään linna võib-olla terveks nädalaks, võib-olla koguni kaheks. Lähen lossima ja laadima, mitu head laevamürakat sõitis eile sadamasse, puumaterjali viima. Ära tassivad inglismannid meie kalli metsa ...»

Ta käänas varsti oma vanad riided rulli, pistis tüki kollast saia tasku ja sammus ranna poole.

«Lähen lossima ja laadima ...» muigas ta endamisi,

tõukas paadi liivalt lahti ja hüppas sisse. Leebe lõunatuul paisutas purje ja paat hakkas tasa linna poole libisema, lohistades sinises vees purjede valget ja virvendavat varju. Rand vajus üha kaugemale ja kaugemale selja taha ning Joobi ees hakkas sadam lahesuus pikkamisi kaht kõverat muulisarve paadile vastu ajama.

Jõudnud sadamasse, tõttas Joop otsekohe linna. Turul puges ta ühte laudkongi ja laskis endale paksul turunaisel kohvi ja kuumi vorste anda. Joop vitsutas kõhu täis, süües ka saia, sülti ja juustu, ja kui ta ägisedes laudkongist väljus, valmistas kumerakspaisunud kõht talle endalegi nalja. Tatsudes ühelt jalalt teisele nagu nuumatud part, väntas ta oma laisa kere mere äärde ja puges põõsasse puhkama. Seal vähkres ta kõhult seljale, seljalt kõhule, ja kui päike oli juba taevas tüki maad edasi jõudnud, tundis Joop, et ta kõht on juba jällegi hele...

Ta ruttas tagasi linna ja astus söögimajja. Ei, neist mõnest liha- ja kartuliliblest ei jätkunud talle midagi, vaid ta otsis üles teise urka ja lõunastas teist korda. Seal sai ta viina ja õlut, ja Joop laadis aplalt oma kõhtu nagu turukorvi: kalu, vorsti, liha ja maiustusi, — ja toitude kihivahed jootis ta kinni viina ning õllega.

Joobi igapäevane elu muutus nüüd lõpmatuks söömiseks-joomiseks: hommikul see algas ja õhtul lõppes. Raha tõstis ta välja mitmest taskust ja lõppu selle ei tulnudki. Päev-päevalt otsis ta üles linna paremad köögid, ja kui teda oleks tahetud tabada, oleks võidud talle järele tulla ka ilma verekoerata — mööda kompvekipabereid, mis ta aeg-ajalt maha pillas, lonkides sihitult tänavail.

«Oh, küll ikka on inimese elu hea, kui ta on rikas,» mõtles ta endamisi. «Maga, söö ja jaluta, maga, söö ja jaluta!»

Ja hirmuga mõtles ta sellele, et peab veel kunagi koju tagasi minema...

Juhtus siiski nii, nagu Joop kartis ja mida ta püüdis vältida kõige viie meelega: ühel õhtul kaotas ta sadamakõrtsis oma aru, sattus pillama ja hooplema.

Aovalgel pummeldas ta kelneritega ja orkestrineidudega piljarditoas — kõik olid purujoobnud. Kui Joop keskhommikul ühes pimedas koridoris ärkas, teadagi — puudus ta taskus uur ja raha.

Oli alles laupäev ja viie päevaga oli Joop lendu lasknud summa, millega ta oli arvanud elada mitu nädalat. Ja laevad, mis olid linna saabunud temaga ühel ajal, olid juba lossinud oma koormad, laadinud uued peale ja ajasid lahkumisvilet. Nende trossid vabastati kaipostide küljest, võimsad kruvid ärkasid varjusurmast, ja vedurlaeva järel libisesid nad muulisarvede vahele.

Muuli poole semmis ka vaene Joop, pea uimane, süda sant, riided kortsus ja määrdunud. Ta läks mööda pikka kiviseljandikku, käed püksitaskus, samm tömp ja tuim. Varsti jäid ta sammud veelgi aeglasemaks, ta seisatas, vaatas alla kividele, nagu otsiks ta midagi. Paadilt, mis sõitis merre mõrdade juurde, pandi ta kahtlast lonkimist teraselt tähele.

«Vaata, näe! See mees seal mõtleb oma elupäevi õhtule ajada!»

Siis aga nägid nad, kuidas Joop äkki muulile põlvitas, käe kivi alla küünitas ja sealt väikese valge paberitopsu välja tõmbas. Selles oli Joobi tagavararaha... Ta oli selle linna tulles targu muulikivi alla peitnud, sest ta kartis, et ta — kergemeelne nagu ta oli — ühelainsal õhtul kogu oma raha läbi pillab; samuti pidi ta pisut ettevaatlik olema kojujäänud naiste pärast: viimaks märkavad nad näppamist ja saadavad talle võimud kannule! Ja kui siis tema juurest seda rahaprügi leitakse...

Kuid see tagavarasumma polnud enam kuigi suur, sellega sai ta ainult mõned päevad kasinasti elada. Siis ostis ta viimaste veeringute eest viina, kaks villast salli, tõmbas purjed üles ja sõitis tagasi koju.

Oli jälle laupäevaõhtu, tanumad olid täis magusat karaskilõhna. Ja saunad lehkasid seebiveest ja lava all kopitavaist vanadest vihtadest.

«Ennäe meremeest!» imestasid kodused Joopi nähes. Juula võttis ta vastu peaaegu siira rõõmuga, uskudes, et Joobil on seljataga raske töönädal.

«Lahkusid laevad, lahkusin ka mina!» sõnas talle

Joop südikalt vastu. «Aga homme on oodata uusi laevu, veelgi suuremaid!»

Joop pani lauale kingid ja viinapudeli.

«Kõik konterbant Inglismaalt,» sõnas ta uhkelt. «Sain nad ühe kondise näoga madruse hõlma alt...»

Naised sorisid kinke, mis polnud ei konterbant ega pärit Inglismaalt, kuid imestasid siiski üleliia ja tänasid viisakalt. Ning kui lauale toodi laupäevaõhtune isuäratav toit, lingutas Joop ohtralt oma pudelit ringi.

«Hea oli mu teenistus!» kiitis ta lakkamatult. «Makstakse aina Inglise naeltes, ja mina olen seal teiste ülem...»

Kuid hea oli olnud teenistus ka naistel kodus, ja kui nad juba voodis norskasid, hiilis Joop kikivarbail sahvrisse, veeretas silgutünni tasapisi nurgast välja... Ta oli oma tehnilist varustust linnas märksa täiendanud: tema teenistuses seisis nüüd juba taskuelekter.

Ükskõik oli Joobile, kuidas kord see sahvrilugu lõpeb, sest linn võlus ja meelitas Joopi oma rüppe. Joop teadis, et see ta kord hukutab, kuid pakub selle eest lõbusid, milledest ta ei suutnud keelduda.

Ta sõi ja jõi. Ta jõi. Ta mõnutses, mis mõistis, ükskõik temale, kuidas see kord lõpeb...

Joop lossis ja laadis jälle sadamas laevu, nagu teadis kõnelda lambavaras Näps, lossis ja laadis neli nädalat järgemööda... Oli saabunud sügis, tormid olid muutnud meretee rööplikuks ja konarlikuks. Neljaks nädalaks oli Joobile jätkunud sahvrist silgutünni alt võetud paberitopsudest, siis lonkis ta jälle koju end varustama. Kuid kodu läheduses jäi ta ühe männi all harkis jalu seisma: ta hütiukse ette oli püstitatud kaks kuuske, ladvad kokku köidetud, nende küljes lipendasid mustad leinalipud. Surm oli vahepeal Joobi teadmata ta maja külastanud, ja küllap ta oli sealt kaasa viinud ämm Epu. Kuid surmavikat polnud siiski niitnud vana Epu, vaid Joobi naise Juula. Juba kaks nädalat puhkas see mullas, surnud ja maetud, ega aidanud teda Epu keedetud kanged ja kuulsad rohud.

Oli nüüd Joopi tabanud raske hoop? Sest kui vana Epp tütre surma järel Joobi juurest lahkub, viib ta

kaasa ka oma rahakasti, ja Joobi mõnusal ulaelul oleks korraga lõpp! Epul on kogu kihelkond sugulasi täis, kes teda meelsasti enda juurde elama kutsuvad — Epu rahapataka pärast.

«Ära jäta ühtigi mind ja mu ubrikut maha,» hakkas Joop teda paluma. «Ela siin minu juures edasi just nagu lihane ema... Ela... saja-aastaseks, oled ju mulle, üksikule vanamehele, ainsaks rõõmuks ja toeks...»

Epp jäigi tema juurde elama, vähemalt esialgu, ja tihti, kui Joop talvel käreda pakasega linnast koju kõmpis, asus ta rinda hubasusetunne, nähes eemalt oma onnikese korstnajuppi vägevalt tossavat. Ja Epu kitsas, naeratav nägu võttis ta alati vastu muigega, vahtides välja pisukesest jäälillelisest aknast, kui Joop trampis ukse ees lumiseid jalgu.

Ent saatus kippus siiski töötama Joobi vastu, ähvardades teha lõpu ta kuldsele elule. Juba saabus kevad, ja värskete meretuultega, mis puhusid linna poolt, tuli maale ka mehi, kellele Joobi pillerkaarid linnas olid silma hakanud. Sest miks lõpuks ei võinud paista kahtlasena, et vanal piibumeistril jätkub nii palju taskuprügi linnas lullilöömiseks?

«Kust sa raha said?» usutleti teda ühes sünges ametiasutuses.

«Kust ma sain?...» seletas Joop teeseldud julgusega. «Kui ma noor olin ja madrus, eks ma ajanud teda kokku... Vedasin konterbanti, ja siis kah see kevadine loosivõit...»

Muidugi ei uskunud keegi ta juttu. Ja nagu teadis rääkida Näps, pandi tal käed raudu ja uuriti edasi. Kõigil Näpsi lelledel oli eluratas vanul päevil veerenud hästi, kuid Joobil kiskus see vägisi viltu. Joop viidi tapiga koju, kaasas kaks karmi ametnikku, pikad ja sirged nagu laanekuused, ja Joobi süda peksis täpselt nagu kellatila.

«Olen omadega igapidi läbi!» mõtles ta ahastades. «Vangiraudadest ei päästa mind enam ükski ime ega vägi. Hea asi, et pole enam püksikohut!»

Nad lähevad ja lähevad, koputavad Epu uksele, kuid ust ei avata. Aiva hullemaks läheb asi: Epp hakkab neid aknast sõimama ja neile asju ning nõusid kaela loo-

pima. Ta ei lase neid sisse ei hea ega kurjaga, just nagu oleks ta kaotanud meelemõistuse...

Ja tõepoolest: juba hulkamat aega, kui Epul pole peas enam meeletuhkagi, kuid eks ta ju olnud ka tuiduvana, ainult veel surma suutäis, mustuke mullakannikas... Kaheksakümne kaheksa aastane...

«Või nii on lood!» hüüatas Joop rõõmu pärast hüpates, sest nüüd oli ta pääsenud: Epp ei tundnud enam ei külarahvast ega Joopi, veelgi vähem teadis ta midagi rahast ja raha kadumisest. Needsamad mehed, kes tõid Joobi linnast maale, toimetasid nüüd Epu linna, kus ta paigutati küll mitte vanglasse, vaid ühte teise suurde hoonesse, millel olid ilusad valgekslubjatud seinad ja mis asetses põliste pärnade all nagu uhke loss...

Joop oli pääsenud.

Ta sõitis juba järgmisel päeval linna «laevu lossima ja laadima»...

1930

Novellette, satiire, humoreske, groteske

JÄLLENÄGEMINE

Keskpäeval kuuldi Liiva talus äkki kellatilinat ja varsti seejärel nähti küla lõpust väikest musta täppi lähemale kihutavat — suure ajuga, nagu oleks sõitjal tuli taga, saani tantsides tuhkjal lumel. Saani ees sudis väike surmakarva hobune, pildudes väledasti jalgu kaugele ette. Ja näe — ootamatult pöördus tulija Liiva talu teele, millest kahel pool kasvas paks pöetud kuusehekk. Lausa ime, kuidas see kääbushobu sealt öösel umbe tuisanud hangedest läbi kihutas, ise sageli rinnuni lumes sumades. Kambris saadi vaevalt imestuseks käsi kokku lüüa, kui võõras juba oligi õues, saan ja mees lund täis pillutud.

Kaks uudishimulikku nägu uurisid tulijat perekambri jäätunud aknaruutude tagant. Hobune oli võõras, saan ja mees samuti. Viimane ronis nüüd saanist maha, suur ja lai karusnahast kasukas seljas, karvad sees- ja väljaspool, peas toobrisuurune karvamüts. Kui saan laia labakindaga puhtaks löödi, tuli lume alt nähtavale uhke hundinahkne vaip.

«Kes see niisugune küll peaks olema? Mitte ei ole niisugust meest oma silmaga näinud!» arutati kambris.

Mees sidus hobuse aiateiba külge, tõmbas mütsitoobri kõrvaklappide nööri sõlmest lahti ja lükkas klapid üles. Nüüd tuli nägu selgemini nähtavale: see oli vanaldane mees, kollaka lõuahabemega, suure kongis ninaga, ja ta kandis prille.

Mees astus aurusesse kööki, pühkis seina äärest võetud luuaga lumiseid saapaid, nuuskas nina. Siis

lõgistas ukselinki, avas ukse — see viis sahvrisse, lõgistas teist ust — see viis tarre. Mees köhatas ja urises auruses köögis ja pääses alles kolmandast uksest suurde perekambrisse, kus polnud aga näha ühtegi inimhinge. Tükk aega kõndis ta oma suurtes saabastes ringi, ikka jälle köhatades ja nina nuusates, et endast elumärki anda. Alles siis, kui mees oma sammud teise ukse poole seadis, mis pidi arvatavasti tagakambrisse viima, avas pika, kitsa ja luise näoga perenaine vaheukse, uus jakk kärmesti selga visatud.

«Tere!» hüüdis võõras mees valjusti ja jämeda häälega nagu tõrrepõhjast ning pigistas kaua südamlikult perenaise kõhna ja külma kätt, vaadates talle naerdes otsa nagu igivana tuttav. Perenaine piilus teda areldi altkulmu, tal polnud vähematki aimu, kes küll võiks olla see võõras.

Hetkeks vaatas mees suurele seinakellale, mis mõtlikult tiksus nurgas, kaks rasket nuia peaaegu juba põrandat puudutamas.

«Sõitsin seda maad tervelt poolteist tundi,» ütles mees juttu alustades, kuigi perenaine ei teadnud, missugune oli see tuldud maa ja kust oli tuldud. Ja siis astus mees seina äärde ja tõmbas põrandale lähenevad rasked kellanuiad kordamööda üles, koduselt nagu mõni igivana tuttav.

«Perenaine vist ei tunne mind enam?» küsis ta siis ja ta suu jäi vastust oodates lahti.

«Ei, mitte ei tunne!» pidi perenaine siiralt tunnistama. Siis ütles võõras:

«Olen ... siit Jaanist-peremehe lapsepõlvesõber ja koolivend, koos käisime karjas ja koos õppisime leeris ... Ehk nüüd tuleb meelde? Sind ennast ma tundsin niisama hästi nagu Jaanigi!»

Külalise väikesed hallid silmad kilgendasid prillide taga ja naerdes lükkas ta keeleotsa pisut välja. Ootas ja laskis perenaist puurida ja uurida, kuid sellest polnud palju kasu — näis, naisel polnud temast mälutuhkagi.

«Olen ... vana Koorits! Vana Villem Koorits!»

«Villem Koorits?!» ja perenaise nägu lõi üsna pisut selgemaks.

«Jah, Koorits! Jaani igavene vana sõber! Kui rändasin ära Siberisse, pidi ka Jaan sinna kaasa tulema. Kõik oli valmis, ihu ja hing, aga mehike lõi viimasel silmapilgul kõhklema. Jäi jaama ette silmi pühkima, kui mina talle vagunist kübaralotti keerutasin. Sellest on aga oma kolmkümmend aastat möödas, ja nüüd ma olen jälle tagasi kodumaal! Võib-olla olete kuulnud: ostsin siin ligiläheduses endale Kiipsaare koha... Sõitsin nüüd Jaanile külla, usun, meil on teineteisele tuhat uudist kõnelda. Tahan ta nagu vana karu oma käppade vahele murda! Vaata, perenaine — karu ma nagu olengi: kasukas, mis mul seljas, on puhtast siberikaru nahast, seest- ja väljastpoolt!»

Nüüd kutsuti külaline tagakambrisse, pakuti talle tooli ja lasti karunahast kasukas voodile laotada, nagu oleks kardetud, et seinas puudub nii tugev nael, mida kasuka raskus kõveraks ei veaks või seda seinast hoopis välja ei kisuks.

«Kus siis Jaan ise on?» küsis Koorits ja istus laua juurde, seljas uhked poeriidest rõivad ja sõrmes suur sinise kiviga kuldsõrmus, lai nagu pütivits.

«Jaan veab täna metsast puid,» seletas naine. «Peakski iga silmapilk koormaga koju jõudma.»

«Siis on tore!» rõõmustas Koorits. «Siis lööme kohe jutumasina lahti! Kolmkümmend aastat korjasin Siberis head mokaainet, et kui ma kord Jaaniga kokku saan, siis see otsemaid lahti lüüa!»

Kuna Jaani saabumine võttis veel aega, hakkas Koorits ka perenaisele oma Siberi uudiseid jutustama.

«Oli ikka elu seal Siberis, kui kõike seda tagantjärele mõtelda!» praalis ta laua taga. «Mis kõik läbi on elatud ja mis kõik ära on nähtud! Just nagu unenäos! Et olen praegu veel elavate kirjas, see on enam kui uskumatu, hakka kas või silmi hõõruma. Tead, Tiina, kaks korda tõmmati mind poolsurnult veest välja: kord Baikali järvest, kord Leenast. Olen oma elus kulda kaevanud, kalameheametit pidanud, kaks aastat põlises metsas paos elanud, kolm röövlit-hunhuusi teise maailma saatnud ja tuhat muud asja teinud. Kus olid elul laiad piirid! Kui ma kord Vladivostokki sõitsin, olin ligi kolm nädalat teel. Kasvasin vagunis habemesse nagu

ürgmetsa padrikusse, rongijuht hakkas mu naise ümber ringlema ja tiivaripsutama — ilus ja noor, nagu mu Maali seekord oli! On sul aga ilus tütar, isake! ütleb ta mulle teist silma pilgutades. — Kas annad ta mulle, et papi juurde viia? Inimesed pistavad ümber naerma. Mõtlen: küll ma sulle vastu kõrvetan, ära hoople, ja kõrvetasingi: — Mitte tütar pole ta mul, vaid — ema! Nüüd möirgas vagun teist korda naerust, kavaler punastas, ahmis abitult õhku ja kadus! Ja-jah, oli elu! Karud, kelle nahast mul kasukas seljas, olen ise oma käega tapnud! Ja kuidas veel tapnud! Mitte püssiloksiga! Õige karukütt võtab metsa minnes püssi asemel niisuguse... rinnakõrguse raudora kaasa! Kui siis päts tuleb, hakkab ta teda narrima ja vihastama, et mõu, mõu ja mõu! Näedki, kuidas metsavana sind vihaste silmadega sööma hakkab ja saps, saps lähemale müttab... Vaatad talle habemesse naerdes otsa ja mõtled: näib, kumb meist nüüd langeb! Juba ajab vanamees enda su ees kahele jalale püsti... vihane nagu vanakurat, möirgab ja matsutab laia suud... Hoian teravat ora kahe käega enda ees püsti — nõnda — üks ots vastu maad, teine rinnakõrgusel. Hirmus silmapilk: karu tõuseb tagumistele jalgadele püsti ja ... krapsti kallale! Aga samal ajal... ta kargab rindupidi ora otsa, röögatab, prantsatab maha, hakkab möirgama, siplema, püüab veelgi kallale karata, kuid jääb varsti vagaks!... Missugune tunne siis haarab rinda, kui su jalgade ees niisugune mürakas lamab, oma kätega tapetud, ilma püssita! Sel kombel olen tapnud üle neljakümne karu, ega ma ei valeta!... Mis aga huntidesse puutub, siis olen neid maha kõmmutanud... terve mäe!»

Koorits tõmbas oma kuuevarruka pisut kõrgemale.

«Vaata, perenaine,» ütles ta. «Ega see hundijaht lähe iga kord libedasti! Näe, siin on vana isahundi kihvajäljed, tõmbas käsivarre nagu peeru lõhki. Kuklas on mul veelgi jäledamad armid.»

Nii jutustades oli möödunud juba üle poole tunni.

«Aga kuhu jääb Jaan oma puukoormaga?» küsis külaline kahetsedes.

«Seda küll,» nurises ka perenaine. «Ta oleks pidanud

juba ammu kodus olema. Lähen ja vaatan järele, küllap ta on juba lauda taga riida juures.»

Ta läks välja vaatama, jättes külalise üksi kambrisse. Jaan oli tõepoolest oma koormatega koju jõudnud ja ladus nüüd lauda taga puid katuse ääre alla riita.

«Tule kambrisse, Jaan!» hüüdis Tiina juba laudanurga juurest. «Sulle tuli haruldane külaline!»

Jaan nõksatas puukoorma kõrvale seisma, halg otsapidi peos.

«Missugune haruldane külaline?» küsis ta pisut ehmunud häälel.

«Seda sa vist küll ei oska arvata?» kimbutas teda naine.

«Aga kes siis? Konstaabel?»

«Mispärast konstaabel?» imestas naine. «Mitte konstaabel, vaid sinu vana hea sõber... Villem Koorits!»

Jaani pea vajus hetkeks kummargile, silmad vaatasid alla lumele. Ta mõtlemine ei andnud tulemusi.

«Missugune Koorits?» küsis ta pisut pahuralt. «Mina ei tunne küll ühtki Kooritsat, mis sa ajad juttu! Vist mõni agent, kes end «vanaks sõbraks» kaela määrib!»

«Kuidas agent?» urises naine omakorda. «Sina ei mäleta ka enam midagi, pearattad on sul päris nüriks kulunud... Kolmekümne aasta eest kolis ta Siberisse, tuli sealt tagasi rikka mehena ja elab nüüd Kiipsaares taluomanikuna.»

Nüüd vibatas Jaani pea selga, nüüd tuli tal meelde — ta lapsepõlve hea sõber ja koolivend Villem Koorits! Ja ta naeratas rõõmust.

«Või siis tema siin, või tema siin!» imestas ta ühtejärge.

«On ta aga suureks ja tüsedaks läinud,» seletas Tiina. «Just nagu lihunik, kuklas mitu sügavat volti. Tuli teine uksest sisse otsekui karu: lai ja pikk karunahast kasukas seljas, äär peaaegu mööda maad, karvad sees- ja väljaspool. Jalas põdranahast saapad, pehmed nagu samet, prillid ninal ja kuldhambad suus. Just nagu juut laseb lidinal vene ja tatari keelt.»

Ja ta ruttas mehele omalt poolt kõiki neid uudiseid edasi teatama, mis ta oli ootamatult külaliselt kuulnud.

Mees kuulas teda innukalt, mõtlikult, puuhalg ikka veel otsapidi peos. Ta silme ette kerkis elavalt ta lapsepõlve vana sõber, kellest Siberis on saanud suur ja vapper mees, kes oli risti ja põiki läbi käinud rasked elukoolid. Teda on isegi noodaga Baikali järvest poolsurnult välja õngitsetud, tal on hundi kihvaarmid kuklas ja käsivarrel, on kolm aastat lausa roimaritest sunnitööliste keskel elanud! Ja sellest hoolimata jõudis ta sealt pärapõrgust elusalt tagasi ja ostis siin talu! ... Ta upub lausa karunahkadesse nagu mõni bojaar ... või tsaar ... ja kannab prille ...

Jaan tundis imelikku pööritust südame all. Ta vajus sisemiselt nagu hoopis kokku, jäi väikeseks ja armetuks. Ta lõi kiire pilgu oma elule ja minevikule: siin ta nüüd seisab puukoorma kõrval nagu hernehirmutis — pastlad jalas, püksid lipitud ja lapitud, läkiläki üheainsa kõrvalapiga, käed mustad ja külmast konksus. Väike ja armetu mehike, pakukõrgune, nägu karvadesse kasvanud, hääl äbarik ja nigel, hambad ära, pealagi juba viiekümneaastasena paljas, juustest säilinud vaid udemeehmeke kõrvade ümber ja kuklas. Ja millega on ta kodumaal toime tulnud selle kolmekümne aasta jooksul? Elanud kogu aja räbalat elu, mis ei tähendanud ei nälga ega täis kõhtu! Hingitsenud need kolmkümmend aastat päevast päeva siinsamas Liival, ainult kolm korda käis selle aja jooksul maakonnalinnas! Isa ehitatud hooned on kooldu ja kõveraks kiskunud, õlgkatusest järele jäänud vaid üksikud samblamättad roovikuil! Hobune siinsamas aiste vahel nagu lummutis, kasimatu ja karvad sõnnikuga koos! Pole Jaan näinud ei aurikut ega kiirrongi, ei Baikalit ega Uraali!

Tal hakkas süda ägedasti peksma, kui ta kõigele sellele mõtles. Ja kui ta veel mõtles, et teisel on kallis karusnahkne kasukas seljas, lai, puhtast kullast uurikett risti üle rinna, sõrmused sõrmes, kuldhambad suus ... Kuidas läheb temasugune äbarik niisuguse mehekoljati ette, — tema, hale ja vilets kääbus, sõnad ja mõtted kurgus kinni!

Jaani enesetunne oli äärmiselt halb, ja juba paistis talle enam kui küsitavana, kas see vana lapsepõlvesõbra külaskäik teda nii väga rõõmustabki...

«Ei, mina ei olegi nii väga tema tulekust huvitatud,» leidis ta. «Mis nüüd minul tema juttudest... Mul pole aegagi kõiki neid maailma-värke ära kuulata. Ja mis tal seal rääkidagi, eks seda saa ju raamatustki lugeda...»

Tiina ootas riida kõrval, külaline kambris.

«Jah, ei, ei!» otsustas Jaan lõplikult ja hakkas uuesti puid pilduma, nagu poleks vahepeal midagi juhtunud.

«Jaan, tule nüüd ometi kambrisse!» kutsus ja imestas naine. «Taevake, sul ju seal kaugelt tulnud külaline! Pärast sul aega küllalt koormat tühjendada. Hobune, kellega Villem siia sõitis, kihutavat kuuskümmend kilomeetrit ühtejutti maha!»

Jaan jätkas aga puude pildumist üha ägedamini.

«Kus minul seda aega on kambrisse tulla!» kiunus ta. «Näed isegi, et... kes need puud ära veab, kui mina priiskama lähen! Ja ilmad võivad sulale minna ja puud metsast vedamata jääda...»

«Teine sõidab neljakümne kilomeetri tagant sulle külla... kolmekümne aasta pärast... ja sina...»

«Las sõidab!» urises Jaan. «Mis see nelikümmend tal selle siberi hobusega asi sõita on, kui see kuuskümmend kilomeetrit ühtejutti maha kihutab, nii et tee kõik eest puhas ja lage!»

Ei, ei, tema ei läinud kambrisse, tema hakkas veel rutemini koormat tühjendama. Ja ta mõtles:

«Ei ole sugugi võimatu, et Villem seda minu kohtuprotsessi asja on kuulnud. Piinlik... Väga piinlik... ja häbi!»

See oli tõepoolest piinlik protsess: Jaan võeti sügisel õunavarguse pärast täiesti süütult vastutusele, tal oli kaks tugevat tunnistajat, kuid ta ise kõneles end kohtulaua ees rumalasti sisse, saamatu ja kohmetu, nagu ta oli. Ta jäigi kohtulikult õunavargaks ja mõisteti üheks kuuks aresti. Kogu kihelkond helises ja kõmises sellest kõmuprotsessist ja pärast seda niisutas Jaan mitu kuud öösiti kogemata oma voodikoti märjaks: nii masendavalt piinas teda alaväärsustunne.

«Mis sa siin külma käes kükitad!» urises Jaan nüüd naisele. «Ega minul ikkagi ole aega seda maailma löra kuulama tulla. Mine kambrisse ja ütle sellele... et sa ei näinudki mind, et olin tagasi metsa sõitnud... et nüüd ma ei jõua enam puukoormaga enne pimedat tagasi koju!»

Naine vaatas talle imestades otsa, sest mees oli äge ja okkaline nagu väike vihale ärritatud pärlkukk.

Samal ajal vaatas naine tagasi elamu poole ja nägi, et Koorits oli tulnud kambrist välja uksele. Ta silmitses nüüd uurivalt ja uuditsedes ümber ja tõmbas elamu õlgkatuse räästast pika õlekõrre välja.

«Näe, Koorits!» hüüdis Tiina ehmudes. «Seisab ukse ees ja vaatab siiapoole!»

«Siiapoole?» kugistas Jaan kohkunult ja pildus viimased halud reelt ruttu maha, muist lausa riida kõrvale lumme. Siis viskas ta sassis köiekimbu reele ja pööras hobuse ringi.

Ta astus hetkeks riida otsa juurde ja piilus halupilude vahelt elamu poole. Koorits seisis seal turjakalt ja rinnakalt nagu uhke vürst, karunahkne kasukas lahtiselt õlgadel.

Jaan rapsas kärmesti ohjad, kukkus seljakile tühja rekke ja hakkas mööda teed allamäge sõitma, lõhkudes hobust ohjaharudega. Oli õnn, et vana laudakoomits teda siberlase eest varjas ja ta minema pääses!

Ta põgenes! Põgenes ülepeakaela! Või õigemini — ta... kihutas metsa, ta kartis reetee lagunemist, tal polnud aega... Hobune aga kõukas aiste vahel, mao kolisedes ja korisedes hommikusest rokast.

Põgeneja tundis end rahulikuna alles mäe all pajuvõsas, kus talle lumised oksad vastu nägu peksid. Aga et hull siberlane talle oma tulise kääbushobusega järele ei kihutaks, kui ta kuuleb, et ta metsa tagasi sõitis, pöördus Jaan varsti umbsesse rääsikusse. Seal alles hakkas ta pikkamisi rahunema ega olnud tal enam vaja kartlikke pilke selja taha heita.

«Ära metsa on Jaan sõitnud!» ütles Tiina külalisele, tuppa tagasi jõudes. «Hiljaks jäime! Ja ega ta nüüd sealt enam enne pimedat koju jõua!»

«Ah ära on sõitnud?» kahetses Koorits. «Küll on kahju! Küll on kahju! Ja kuidas veel Jaan ise võib kahetseda, kui ta õhtul koju tuleb ja kuuleb, et m i n a, Koorits, tema südame- ja lapsepõlvesõber, sõitsin täna teda vaatama — kolmekümne aasta tagant!»

Ja külalisel ei jäänudki muud üle kui pettunult koju sõita ja jätta Tiina kätte vanale lapsepõlvesõbrale edasiandmiseks tuhat tervist.

1921

MAANAINE

Nägu suurrätti mähitud, seisis Reet alevis Urbaku raamatukaupluse akna all. Aknale oli pandud postkaarte, sulgi, sulepäid, mõni tähtraamat.

Väljas tibas vihma, Reet astus kauplusse.

Ta ootas tükk aega üksi leti ees, enne kui tuli kaupmees Urbak, käed müüritööst savised ja nõgised. Oli neid kähku loputanud, kuid ikka nad olid veel savised ja nõgised.

«Kas teil tinti on?»

Tint oli Reedal kodus otsas, tinti läheb aga mõnikord hädasti vaja.

«On küll tinti!»

Urbak pöördus riiuli poole, ladus sealt mitu potti lauale. Tinti oli riiulil palju, mitu rida.

Reet nõjatas küünarnukkidega letile, hoides sõrmedega lõua alt halli suurrätti kinni. Veeretas teise käega tindipotte letil, — mõni neist oli ümmargune, mõni tahuline, kõlisesid kokku lüües.

Reet pigistas suurräti lõua alt veelgi tugevamini kinni, vajus mõttesse. Mõtles ja tilistas laual potte, tinti oli kaupmehel palju, igasugust tinti. Väljas tibas vihma; kes teab, mis maksab tint?

«Kas teil lahtist tinti ei ole?»

«On küll lahtist tinti.»

Reet võttis taskust tühja klaasi ja pani letile. Urbak kogus potid letilt kokku ja asetas tagasi riiulile.

«Lubage mulle siis lahtist tinti.»

Lahtine tint on odavam. Reet ostab ikka lahtist tinti.

Kes teab aga, on see ka hea tint. Soris sõrmedega rahakotis; kes teab, palju kaupmees selle eest nõuab.
«Kas see on hea tint?»
«Oi, see on hea tint! Paremat tinti enam ei olegi.»
Reet seisis tulbana leti ees, liikumatult. Nagu väsinud oli ta alevisse tulekust, nagu kahju oli vähimastki liigutusest. Suurräti august paistis ainult nina, mustad silmakoopad liikumatute silmadega. Vaatas tindipotti ja peas elasid varjatud mõtted.
Ka sulgi oleks ta hädasti vajanud...
«Lubage mulle ka sulgi.»
Valis kastist kuldse sule.
«Kas see on hea sulg?»
«Oi, see on hea sulg!»
Ei teadnud Urbak, kas ostja veel midagi ostab. Ei teadnud seda Reet isegi. Kuid sulepea oli kodus kadunud, oli küll hoolega otsinud, aga kätte ei saanud. Ehk leiab selle siiski üles, või ostab siiski uue?
«Kas teil sulepäid on?»
«On küll sulepäid.»
«Lubage mulle ka üks sulepea.»
Urbak tõstis sulepead karbikesega letile. Reet tahtis neist osta kõige ilusama.
«Missugune neist on kõige ilusam sulepea?»
«Oi, need on kõik ilusad sulepead!»
«Kas need on head sulepead?»
«Oi, need on head sulepead, paremaid enam ei olegi!»
Reet valis sinise sulepea, Reeda meelest sinine sulepea on kõige ilusam.
Urbak rullis asjad paberisse; kas naine ostab võib-olla veel midagi?
Ei osta, midagi enam ei osta. Kolm asja on ostnud: tindi, sule, sulepea.
Väljas tibas vihma, Reet ei tahtnud väljuda. Vihmavarju ta oli jätnud koju, kodus veel vihma ei sadanud. Rullis asjad tagasi paberist välja.
«Kas on ikka hea tint?» küsis kaheldes.
«Oi, on küll hea tint.»
Ja kaupmees ulatas Reedale paberit.
«Kirjutage midagi, olge lahke!»
Kirjutada tahtis Reet tõepoolest midagi.

Mõtles ja vaatas aknast välja. Rasked pilved liikusid majade kohal ja räästad jooksid sorinal. Reet nõjatas küünarpeadega letile ja mõtles edasi.

Midagi ei tulnud pähe, millest kirjutada. Tindine sulg oli valmis paberil, aga meelde ei tulnud mitte kui midagi.

«Ei tule midagi meelde kirjutada.»

Pea oli tühi, ühtki mõtet ei vilksatanud.

«Mis seal kirjutada!» naeris Urbak. «Kirjutage ükskõik mida.»

Kuid Reet ei tahtnud kirjutada ükskõik mida.

«Kirjutage: väljas sajab vihma...»

Ei, seda Reet ei tahtnud kirjutada. Mis sellest vihmasajust kirjutada!

Mõtleb midagi muud, paremat.

«Kirjutage: koer jookseb maanteel.»

Reet vaatas välja — koer jooksiski maanteel.

Ei tahtnud sedagi kirjutada, oodaku, varsti tuleb parem mõte. Ja ta naeris väsinult, — imelikke asju sunnib kaupmees teda kirjutama.

Urbak ootas leti taga, Reet ikka mõtles.

«Kirjutage: pea on tühi!»

Ah, parem mõte tuleb kohe!

Nüüd vaatas isegi Urbak hajameelselt välja ega mõistnud enam midagi ütelda.

Ent nüüd võpatas Reet: nüüd tuli mõte, hea mõte. Kummardus leti kohale ja kirjutas:

«Suur reheahi.»

Oli küll hea tint, hea sulg ja sulepea. Rullis asjad paberisse, maksis raha ja lahkus kauplusest.

1925

HEA PÜSS

Kuu oli kesktaevas, lumised väljad sinetasid. Lääs tuikas rebukollasena, külm oli küünlakuu õhtu.

Kuumas kambris laskis Mait oma jalad voodist alla vajuda ja tõusis siis istukile. Ta silmad olid unised ja pilukil, pea uimane, raske.

Mait istus kaua pilusilmi voodiäärel, haigutas ja nohises. Kas vajuda tagasi sooja pessa või tõusta virgalt üles, riietuda ja väljuda — ühe neist kahest pidi ta valima.

Vokk vurises nurgas nagu vurriluu, Maali tuhm nägu vaatas valge linakoonla kõrvalt uurivalt Maida poole. Ta pistis näpu ikka jälle suhu, venitas koonlast kiude ja liigutas paljast labajalga, mis pani vokiratta virgalt vurama.

Mait istus ikka veel konukil voodiveerel, pilgud kiindunud Maali liikuvale labajalale; raske oli tal otsustada ühte kahest — kas tõusta üles või vajuda uuesti selili voodisse.

«Mis sa vahid nõnda rumalasti?» urises Maali. «Kas sa mu jalga täna esimest korda näed?»

Mait pööras näo kõrvale, maigutas mõtlikult suud ja vaatas tükk aega oma võnkuvale jalale, mis oli suur ja sooneline. Ta sai siiski oma laisa keha üle võimu, tõusis püsti, mässis müürinööril kuivavad villased rätid jalgade ümber ja tiris vanad säärikud otsa. Siis ajas ta mitu kuube ja lambanahkse kasuka selga, mässis pea ja suu salliga kinni, tõmbas läkiläki pähe ja võttis voodikoti alt jahipüssi.

«On sul aga himu!» urises Maali. «Väljas kõrvetab külm nagu soolvesi, aga sina ei mõista soojas pesas paigal seista.»

Mait vaatas mõnutundega oma tüsedat kogu, millel üks riie oli kuhjatud teisele, lõi Maali jutule käega ja läks välja.

Ta puges ühes aurupilvega köögiuksest õue, viskas püssi nööriga õlale ja sammus tänavat mööda alla heinamaale, vana küüni poole. Ta läkiläki kõrvalapid tõmbusid hingeaurust härmaseks, lumi krudises saabaste all ja pakane lõi paukudes aiateiba lõhki.

Mait läks hiilides kõrget lumehange mööda, jalad vajusid sageli sügavale sisse, sinised augud jäid nagu värviloigud ridastikku ta selja taha.

Mait hiilis vargsi heinaküüni juurde, raputas saapad puhtaks ja puges ukse musta avausse, mis oli madal ja lai. Ta tõmbas akna eest heinatombu ära ja pistis oma püssiraua otsa sealt välja. Siis nõjatus ta seljakile heintele, toppis käed kasukatasku ja jäi valvsalt ootama.

Kümme sammu küünist eemal, otse akna vastas, oli lumele asetatud sületäis heinu, — küünist oli hea jäneseid valvata. Pärast kolmekuningat sai ta siit ühe halli ja nääri lõpul suure valge jänese.

Nüüd oli Maidal jälle tulnud värske liha isu, — oleks paras iga nädal neid paar tükki maha lasta, siis peaks sealihagi tünnis kauemini vastu ega ulatuks Maali näpud paastukuus selle põhja.

Ta vaatas küünist lagedale nurmele ega näinud seal ühtki elusat olendit liikumas või küünile lähenemas. Öö oli sinihall, külm, kuuvalge.

Igav hakkas küünis oodates — ja Mait vajus selili heintele, püssiraua ots aknast väljas, pära põlvede vahel. Vaikselt ja kaua lamas ta heintel . . . Siis hakkas metsast jäneseid nurmele ilmuma, suuri, väikesi, halle, valgeid. Nad lähenesid ukerdades heinaküünile nagu sõdurite ahelik üle nurme. Nad kargasid edasi nagu suured konnad, ikka küüni poole, ikka suuremaks muutudes, lume krudisedes.

Siis jooksid nad rüsinal heinte juurde, üksteise võidu — neid võis olla mitukümmend. Mait haaras kär-

mesti püssi, pistis pea seinaaugust välja ja nägi — ainult tühja lagendikku väikese heinasülemiga: kõik jänesed olid kadunud ühes petliku uneviirastusega.

Mait istus uuesti heintele, uni ei tulnud enam tagasi. Ta mõtles oma möödunud sõjamehepõlvele, mil ta konutas aastaid kaevikus, püssiots kaitsevalli august väljas, silmad väsimusest kinni kippumas, keha värisemas külmast. Mõtles sõjamehe-elule ja tõusis jälle aeg-ajalt istuli, et vaadata heinasülemit, mis pidi jäneseid juurde meelitama.

Kui ta suur pea oli mitukümmend korda asjatult akna juurde tõusnud ja jälle pettunult tagasi vajunud, jäi ta äkki liikumatuks, käed hakkasid pikkamisi põlvede vahelt püssi kergitama: väljas heintel liigutas hall kogu oma pikki kõrvu.

Mait tõmbas hinge pidades ja ettevaatlikult püssi vinna; lukk naksatas vinnamisel kaks korda, must toru otsis aknaaugust heinahunnikut. Ja kui ta lõpuks peatus, välgatas tuli, kõlas tugev pauk, kaja jooksis kohisedes üle lagendiku metsa. Küüni ümber levis hall suitsupilv, püssirohu vänge hais imbus laiali. Kambris jättis Maali pauku kuuldes jala vokilaual seisma, käed värahtasid, ihu läks kuumaks.

Mürinal prahvatas küüniuks äkki lahti, Mait hüppas sealt välja nagu must tont, püss käes, silmad ärevusest pärani, läkiläki viltu peas. Ta tormas küüni nurga taha ja nägi jänest, kes paarkümmend sammu eemal metsa jooksis.

«Oh sa tuline palasilk,» vandus Mait. «Niisugusele püssile ei ole muud vaja, kui löö vastu seina puruks: ei saa enam kümne sammu pealtki jänesele pihta!»

Jänes jooksis edasi, metsa poole, ta jooks aga oli imelik ja ukerdav, aeg-ajalt kükitas ta lumele ja seisatas.

«Pihta olen sulle siiski saanud!» mõtles Mait. «Toon koera ja võtan su ikkagi kinni.»

Kuid ta ei läinud siiski koera tooma, jooksis ise jänesele järele, sest ega's ta kaugel ei olnudki: neli-viiskümmend sammu. See jänes nagu narritas Maita: nad jooksid mõlemad ühteviisi viletsasti — maa nende vahel oli ikka paarkümmend sammu. Kui Mait seisma

jäi, seisatas ka jänes, kui Mait jala lumest välja tõmbas, edasi sumas, ukerdas ka jänes edasi ega lasknud jälitajat nii lähedale, et see oleks saanud talle kõhuli peale karata ja teda enda alla matta.

Mait oli vana jänesekütt ja teadis väga hästi, et nõnda on haavatud jänest raske kätte saada, — sest jänes jääb kas kohe pikali või komberdab haavatuna edasi. Ja kui ta edasi komberdab, siis komberdab edasi veel mitu versta. Kõige parem on niisugusel korral jänes rahule jätta ja ära minna: hommikul saaks jänese samast paigast surnult kätte.

Aga Mait ei pidanud täna jahikavalusest suurt lugu, vaid kihutas saagile järele: otse nina all ta ju oli, tabamine polnud enam kaugel. Oleks kivi, viskaks sellega, või saadaks mõne kaika järele.

Ta vandus ja kirus jänest, sõimas iseennast ja oma üheraudset püssi. Nad olid teinud nurmel tare ümber suure ringi, juba paistis kambri valgustatud aken, kus Maali vokki sõtkus ja teda ootas. Ta ajas jänest taga karjamaa võsani, siis pöördus ta ümber ja hakkas üle nurme õgujoones tare poole kõmpima, kasuka- ja kuuehõlmad lahti, laup higist märg.

Maali oli ketramise lõpetanud, sest tükk aega oli püssipaugust möödunud, Maita aga polnud veel kuskil näha. Ta võttis ärevalt suurräti ümber ja läks õnnetust aimates välja, sest üksi tundis ta imelikku hirmu selles väikeses majahütis, kui väljas aiateibad ja seinapalgid paukusid.

Mis siis, kui püss laskmisel lõhkes ja Maida surnuks lõi? Ta oli varemalt mitu korda mõtelnud, kui Mait ikka seda püssi nagu piipu endaga kaasa vedas, et — kord veel läheb püssiloks lõhki ja Mait sureb püssisurma.

Ta vaatas alla küüni poole, kus valitses hauavaikus ega liikunud ühtegi hinge. Ta hakkas juba üle hange sinnapoole minema, kui algul Maida vari ja pärast Mait ise tare nurga tagant nähtavale ilmusid.

«Sa ei saand's nehkugi?» küsis Maali ja lisas pettunult: «Mõtlesin ikka, et saad . . .»

«Miks ma'i saand's!» ümises Mait. «Ainult ära lipsas käest . . .»

Ta ei vaadanud Maali poole, vaid ta pahur pilk jook-

sis tareseina mööda köögiukseni ja kadus siis sinna pimedasse auku ühes väsinud jahimehega.

«Mis saamine see siis oli!» pomises Maali. «See on ju sama hea, nagu poleks sa midagi saanud.»

Maida järel läks ka Maali kambrisse, püüdis uuesti juttu alustada ja laskmist pärida, sest Maida riided ju näitasid selgesti, et ta oli lumes vähernud ja jänest jooksutanud.

«Mis see siis oli?» päris ta. «Kas su püss ei läinud lahti või ei saanud pihta?»

Aga sellele küsimusele vastas Mait ainult vihase pilguga, ta kooris enda kähku riidest lahti, jättes põrandale märjad jalarätid, mis Maali üles korjas ja nöörile kuivama pani.

Pool ööd oli jäneseraibet nurmel taga aetud, aga hommikul oli vaja vara tõusta — Mait puges ruttu voodisse vaiba alla ja vedas selle üle pea.

«Küllap see püssiloks ikka enam hinge ei võta,» mõtles ta endamisi. «Kümne sammu peal oli, oleks pidanud tükkideks lendama, aga ei midagi . . .»

Hommikul võttis Mait koera kaasa ja läks uuesti jänest otsima. Ta oli ju kindel, et jänes pole jõudnud kuigi kaugele, vaid et on pugenud põõsa alla ja sinna surnud.

Karjamaa ääres algasid verised jäljed ja suundusid põõsaste vahel siira-viira metsa poole; aga koer ei ajanud neid jälgi, vaid istus Maida selja taga lumel — ta oli vana karjakoer — ja lakkus niutsudes oma külmetavaid käppi. Jäljed viisid metsa poole — jänes oli aegajalt peatunud ja verd lumele tilgutanud. Mait jäi kraavi äärde seisma ja kuulatas: metsas ragistati ja raiuti puid, kuuldus inimeste jutukõminat, ja suits tõusis üles puulatva, — seal metsas töötasid puuraiujad.

«Tont teab, mis nüüd teha?» mõtles ta. «Edasi minna või koju tagasi pöörduda?»

Tuul kandis jutukõmina ja suitsu metsast karjamaale, — mis siis, kui metsavaht juhtub metsas olema ja käratab: «Mis sa hulgud siin oma koeraga, Mait?» Püssi pole Maidal luba pidada, ta hoiab seda salaja voodis koti all, aga kui võimumehed haisu ninna saa-

vad, et ta on salakütt, võivad nad tuhnima tulla ja püssi üles leida.

«See jänes pole ju suur suutäis, mille pärast maksab kohtu alla minna,» mõtles Mait ja pöördus tagasi koju, jättes verised jäljed metsa all jälgimata. Kodus oli tal muidki töid ja toimetusi teha.

Jõudnud koju, tõi Mait rehe alt kambrisse toore aisapuu ja hakkas selle kallal meisterdama. Aga siis tuli Maali köögist kähku kambrisse ja kutsus Maida välja.

«Tule ometi vaatama, Mait,» ütles ta, «mida see koer seal küüni juures teeb. Lohistab lund mööda musta asja edasi ...»

«Musta asja?» imestas Mait. «Mis musta asja?»

Nad läksid mõlemad välja vaatama ja nägid, kuidas koer tuli mööda tänavat tare poole, hall tomp tilkuvate lõugade vahel. Nad nägid ka selgesti, mis see oli, ja Maali ei saanud imestusest hoiduda, vaid pahvatas suure häälega:

«Jänes, issa-pojuke, jänes! ... Kust ta selle on kätte saanud?»

Maida näost jooksis tume vari üle, silmad sihtisid tigedalt koera poole, kes oli raipe ukse ette toonud ja seda seal isukalt närima hakkas. Mait taipas kohe, kust see koera jänes pärit oli.

«Ehk sünnib veel süüa!» arvas Maali, läks koera juurde, tõmbas jänese ta lõugade vahelt ära ja uuris teda kord ühelt, kord teiselt poolt. Kuid koer oli juba pehmema liha ära närinud ja limastanud. Maali laskis raipe näppude vahelt lahti ja tõukas jalaga tagasi koerale.

«Ju ma neid siis ühe pauguga kaks tükki lasksin,» urises Mait. «Olin selili küünis heintel, tõusin istukile ja näen — jänes heinte juures. Silmad olid mul natuke unised, tõmbasin paugu, jooksin välja ja näen — jänes on haavatud ja hakkab minu eest metsa poole jooksma. Ei mõistnud sinna heintele vaadatagi, hakkasin rumalast peast seda ühte taga ajama. Ju see teine raibe siis kohe sinna maha jäi ...»

«Kuidas su nimi, nõnda su tegu!» urises Maali. «Enne oleksid pidanud ikka heintele vaatama! Ja kus

su silmad siis olid, kui sa ei näinud, et sul oli *kaks* jänest püssitoru ees, mitte üks!»

Maida nägu läks veelgi tumedamaks. Ta lõi Maalile ähvardava pilgu ja urises läbi hammaste:

«Ega's jänes lehmamullikas ole, kes sul nelja jala peal ees seisab ja keda sa ära lugeda võid, mitu tükki sul teda seal püssiraua ette on sattunud. Sa pole eluilmaski jänest lasknud ega tea ka sellest jumala midagi!»

Ja ta kadus nohisedes kambrisse ja lõi ukse enda järel paukudes kinni.

1925

EMA

Kirikutee ääres Järviste aida kõrval oli suur ja kahar vaher märkamatult muutunud kollaseks. Päike, mis tõusis suve keskpäeval kõrgele ta lopsaka ladva kohale, hakkas sügise saabudes soendama ta kohati juba raagus oksi. Hiljuti selle hiigelpuuga õelalt jõudu katsunud tuul oli kihutanud edasi, lähedasse metsa, kus ta mõttetu vihaga sasis ja raputas tumedaid süngeid kuuski, et siis hoopis raugeda, või jälle rutata kaugetele meredele, puistama koduranda pöörduvaid kalapaate ja kaubalaevu.

Aeda oli jälle saabunud suur väsimuse-rahu. Tormist toibunud viljapuud hoidsid hellitades oma küpsvat vilja, liigutamata oksi, ja ükski pilveriba nagu poleks raatsinud libiseda päikese ette. Nurmed olid hommikust õhtuni täis leiget õrnkahvatut valgust ja vaikust, milles hääled kandusid imeselgeina kaugele.

Sellele looduse sügavale mõtlikkuse-vaikusele elas kaasa ka kirikutee ääres seisev väike ja küllakile vajunud majakäsn üsna suures, peaaegu padrikuks kasvanud viljapuuaias. Teekäijale, kes möödus siit madala kiviaia tagant, pidi küll jääma mulje, et majake aiasopis on tühi ja mahajäetud, sest ainult harva — tihti mitme päeva tagant — nähti sinna sisse astuvat üht naist ja varsti jälle lahkuvat.

Kõikjal juba koristati aedades vilja, Järviste aias aga valitses vaikus. Aeg-ajalt kopsatas õun, kukkudes ladvast läbi rohelise lehekuhja, ja sahises musträstaparv, lennates ühest marjapõõsast teise. Ka paksud lopsakad

jorjenipõõsad ukse ees murul olid täis uhkeid valgeid ja roosasid õisi, seisid aga puutumatult, otsekui oleksid nad ehtinud kalmuküngast.

Ometi polnud see majake täiesti hüljatud, sest juba mitu aastat veetis selles lesepõlve Järviste vana ema, kes elas seal üsna üksi, kuna kõik ta lapsed olid pudenenud laiali kolme kaugesse kihelkonda. Varem oli ka Järviste ema läbi käinud kõik need kihelkonnad, peatudes kord ühe, kord teise lapse juures, kuid lõpuks oli ikkagi tulnud tagasi sellesse väikesesse kodusse, kuhu ta oli toodud juba enam kui viiekümne aasta eest ühes oma kasina kaasavaraga. Ta nooruspäevil oli see nüüd juba looka vajunud majaubrik veel uus ja nägus, äsja kirve alt tulnud, värskelt lõhnavate vaiguste palkidega. Väike silt majakese uksel näitas siis, et selle omanik on puusepp ja tisler, kes ka oma kodukese oli raiunud omaenda kätega, vilistades ja kopsides päev-päevalt kõrgemale kerkivail seintel ja püüdes aimata, milliseks kujuneb ta elu uues kodus, — õnnelikuks või õnnetuks, — ja kelle toob ta ühel päeval siia oma elukaaslaseks.

Tõi siis Anu, sirge, linalemmepehmete ja valgete juustega lõbusa tüdruku, ja elu oli neil tõesti õnnelik kolme tütre ja kolme pojaga. Ainult liiga vara pidi puusepp lahkuma oma perekonna juurest, ja lesel tuli suurte raskustega üles kasvatada ja ellu saata oma kuus last.

Aastad möödusid kiiresti. Nüüd olid lapsed kodunt lahkunud, igaüks oli läinud ise rada, ja kõik nad olid asutanud oma perekonna, juba mõned ta lastelastestki. Ja sellest siis tuligi, et nende ema ja vanaema kirikutee ääres hakkas aasta-aastalt jääma ikka enam üksi ning unarusse.

Kevadel oli ta lasknud oma väikese kapsaaia kohendada ja seemendada võõraste kätega. Tema ise ei suutnud enam labidat mulda suruda ja seemneid peenrale poetada. Ta jõud ja tervis kahanesid päev-päevalt, juba oli tal raske aedagi komberdada, pingile istuda ja jälgida, kuidas Tiina, ta mehe-õde, seal kaevas ja muldas, tulles talle appi vaid harukorril, sest ka sellel lesel oli oma kodus küllalt peret ja tööd, pealegi elas ta mitme kilomeetri kaugusel.

Haiglane ema Anu elas ihuüksi oma vanas, nüüd juba vastu maad lömitunud majakeses. Pikad olid need ööd ja päevad, mida mõõtis poolroostes ärataja laual, — see kell oli omal ajal nad välja ajanud voodist, tema ja ta mehe, kui nad olid veel nooremad ja oma töö tegemise kõrval rühmasid ka võõrast tööd; või jälle, kui lapsed käisid koolis, ja emal tuli neile varakult, ammu enne valget ja tööleminekut, valmis seada leivakotid. Nüüd polnud äratajal enam mingit tähtsust, sest siin polnud enam kellelgi kuhugi rutata ega kartnud keegi kunagi kuhugi hilineda. Siin seadis Anu üksi oma vaevalisi samme, käies köögi ja laua vahet, et pisut süüa, taas istuda akna alla, vahtida välja maanteele, ja näha seal möödujaid, sest see oli ainus, mis aitas tal vähendada tühjust ja igavust ta üksluiselt kulgevas elus. Oli päevi, mil ta istus seal liikumatult tundide viisi, pilk kiindunud halli tänavatolmu, tõstes silmad vaid aeg-ajalt põllul kerkivaile viljahunnikuile, või jälle taevasse, mis oli nüüd juba kahvatu, täis pehmeid sügispilvi ja lahkuvate kureparvede nukrat halinat. Mõnikord ilmus vana Anu hallidesse, ikka veel selgetesse ja suurtesse silmadesse hellust ja õrnust, ta naeratas siis ja raputas oma värisevat pead, mida ümbritsesid hallid hauaõilmed. Küllap neil puhkudel olid mõtted viinud ta tagasi kaugesse minevikku, sinna, kus ta kõndis veel kergel sammul ukse ees murul, kannul tuiates valgejuukselisi lapsi ja kari kanu, kes kõik talt midagi ootasid, kes taskust suhkrutükki, kes matist ivatera.

Kaua mõtiskles ta nii, kuid siis peaaegu võpatas; sest põõsaste tagant ilmuvad nähtavale valge hobune ja kollane look — ta vanem poeg Hendrik ise tuleb teda lõpuks vaatama? ... Ta pole ema külastanud enam kahe aasta jooksul, kuigi ta elab ainult mõne tunni tee kaugusel ja kuigi tal on kaks hobust tallis.

Aga see teeline polnud Anu poeg Hendrik, seda nägi ta selgesti. Ka võõras mees märkas vanakest, ja küllap selle kohkunud ja pettunud ilme oli põhjuseks, miks mööduja teda tungivalt oma pilkudega jälgis, nagu imestades tema ahastavalt suuri ja nukraid silmi.

On möödunud juba üle kahe kuu sellest, kui ta tütar Reet käis teda külastamas. Reet tõi talle korvitäie

toiduaineid. See tütar oli oma õdedest-vendadest kõige kehvem, kuid hoolitses siiski ka ema eest.

«Sina oled mul ainus laps, kes mind meeles peab,» kaebles ema. «Keegi ei käi mind vaatamas. Kui Tiinat ei oleks, ei tea, mis siis minust saaks! Tema on kuldaväärt inimene, tema pistab ikka jälle mõnikord oma jala minu kambrisse.»

«Kas Mari pole sind vaatamas käinud, Mari ja Miili?»

«Ei Mari ega Miili,» vastas ema. «Sina olid viimane.»

See valus etteheide toob kambrisse pika vaikuse. Reet mõistab, et temagi oleks võinud varemalt ema juurde sõita, aega ja võimalust oleks alati leidunud.

Ja siis ta ütleb:

«Arvasin, et teised lapsed käivad sind tihti vaatamas, igal nädalal.»

Ema ei vasta sellele midagi, ta vaikib. Ta on nüüd tusane, ja seda tuska püüab ta võib-olla teadlikult süvendada. Kuid ta hakkab siiski kõnelema, sest ta tunneb suurt rõõmu tütre tulekust. Ta laseb tütart katsuda ja hõõruda oma õlasooni, valutavat selga, jalgu. Ta kõneleb surmast ja ütleb, et ootab seda päevast päeva, tunnist tundi. Aga surm ei tule, ei tule.

Päike pole enam kuigi kõrgel, ta hakkab jõudsalt laskuma. Ema juba tunneb muret tütre magamisaseme pärast; ja ta rõõmustab öö üle, mil ta saab tütrega pikemalt vestelda. Sest ta elab ju pikki päevi ja pikki öid ihuüksi oma majakambrikeses.

Ent tütar hakkab jälgima silmapiirile laskuvat päikest.

«Sa too nüüd endale pööningult põhukott,» ütleb ema hoolitsevalt. «Oled väsinud, heida ära pikali.»

Reet vaikib ja tõstab siis toiduained oma korvist lauale.

«Kell hakkab juba seitsmele käima...» ütleb ta. «Minuga on niisugne lugu... et ma pean siiski koju minema... täna! Ma jääksin meelsasti ööseks siia sinu juurde juttu ajama — sul on ju üksi igav elada —, aga Juhan on veskil ja ootab mind nüüd seal. Muidu ma jääksin küll ööseks sinu juurde...»

Süleldes oma ema ja tõotades teda jälle varsti vaatama tulla, lahkus ta viimaks, et rutata tühja korviga

alevisse mehe juurde, kes ootas teda nahakaupluse ees, pikali vankris.

Saabunud öö oli emale kahe sügisöö pikkune, — ei saanud ega saanud und, ega tulnud tal mingeid paremaid ega lohutavamaid mõtteid, kui vaid need, mis keerlesid ta suure üksinduse ümber. Tulid taas tühjad päevad, mil ta ikka jälle istus akna all ja vaatas välja, maanteele, mida põõsad püüdsid kiuslikult varjata.

Kord oli ta ühele oma pojale öelnud, et see võtaks kirve ja raiuks maha need põõsad aia äärest, mis varjavad maanteed.

«Kui ma ometi saaksin liigutada sõrmi, kududa, nõeluda, aga see hirmus luuvalu...» Ja ta näitas pojale oma pahklikke, kõverakskiskunud sõrmi. «Mul on igav, mul on nii kohutavalt igav,» kaebles ta. «Ma ei näe, ma ei kuule midagi...»

Aga poeg ei võtnud siiski kirvest.

«See oleks inetu töö,» vastas ta. «Need on ju ilupõõsad! Rahvas naerab mu välja, kui ma raiuma lähen.»

Ja ta ei läinudki raiuma.

Ema pidi endiselt nende põõsaste vahelt teekäijaid piiluma, et ikka jälle möödujate hulgast otsida neid, keda ta siin üksinduses ootas.

Kuid nüüd vähemalt laasis sügis põõsad, ja vanake võis selgesti näha aia taha teele.

Sealt eemalt hakkab lähenema valge hobune värske lauakoormaga. Koorem läheneb nii aeglaselt, nagu liigutaks hobune vaid jalgu ega astukski edasi. Kas pole see poeg Hendrik, kes sealt tuleb? Ta pole enam kahel aastal ema külastanud, kuigi ta ei ela väga kaugel ja on siit kindlasti nii mõnegi korra mööda sõitnud? Teab, mis ta nüüd nende laudadega teeb?... Võib-olla on hakanud ehitama uut elamut? Ja võib-olla on uues majas ette nähtud väike kambrike emale?

Valge hobune läheneb tõepoolest pikkamisi, väga pikkamisi, otsekui unenäos. Samm-sammult, ruttamata. Ent ta jõuab siiski lähemale. Ta ei tõuse õhku, ta ei haju, ta pole siiski unenägu.

Ema käed hakkavad värisema, ta erutub, ta kardab, et ta suured silmad ei näe küllalt selgesti.

See, kes läheneb, on tõepoolest tema poeg Hendrik, — ja kahe aasta jooksul pole ta astunud kordagi üle oma ema majaläve.

Nüüd ta siis tuleb, ei saagi tulemata jääda, sest ükski tee ei pöördu enne siiajõudmist ei paremale ega vasakule. Ja läheneja pole uni, pole ka viirastus, mis võiks õhku tõusta või maa alla vajuda, nagu sageli unes.

See on Hendrik, tema kõige vanem poeg, kes läheneb lauakoorma valendades! Ja loodus on täis sügispäikest, rikkalikumalt kui kunagi varem!

Ema tõuseb erutatult laua juurest ja liigub ukse poole. Ta peaaegu ei tunnegi oma õlgadel pikkade aastate rasket tina.

Ta avab ukse, lükkab selle pärani lahti. Teel põõsasaia taga kiuksuvad vankri rattad.

Hendrik, jah, poeg! Ta tuleb küll kahe pika aasta järel, aga tuleb siiski!

Ta on lauakoormal röötsakil, pea pooltühjal heinamärsil.

Hobune tasandab sammu. Ta näib mäletavat, et ta on siin kunagi peatunud. Ta vaatab maja poole ja märkab ootavat ema. Ta astub veel mõne lühikese sammu ja seisatab siis lõpuks jalgraja algul, mis viib ukse ette.

Kuid Hendrik viivitab koormalt mahatulekuga. Ta üks jalg ripub üle ääre alla. Ta näib magavat. Ja tal näib olevat viinapudel kuue taskus.

Ta ei aja end jalule, ta magab tõesti.

Hobune vaatab uksele komberdanud ema ja hirnatab. Nüüd virgub uimane Hendrik lauakoormal, sajatab pooluniselt ja kirub kurja. Silmad viinauimast kinni, otsib ta jalgade vahelt piitsa.

Piits plaksatab õelalt ja hobune kaob põõsaste taha, kaob ühes lauakoorma ja koormal-istujaga. Rattad põrisevad ja kiiksuvad, ja põrinast kostab joobnu laulujoru.

See oli Hendrik, ta vanim poeg! Kui ta lähenes alevi poolt, rõõmustas vanake, et poeg ei saa enne ema koju jõudmist pöörduda ei vasakule ega paremale, ei kaduda maa alla ega tõusta õhku. Kuid ema ei osanud ette näha, et poeg võib sõita otsejoones edasi, võib sõita temast mööda . . .

Ja see oli esimene tema kuuest lapsest, see kõige vanem, Hendrik!

Kahe aasta eest — siis oli ta astunud mõneks minutiks ema juurde sisse, — nüüd sõitis ta siit mööda, nüpeldades hobust.

Ema pöördus jälle tagasi oma tühja kambrisse. Kitsas uks jäi lahti ja loojangu valgus maalis vaikseks jäänud kambrit punaste ja kollaste värvidega.

Hakkas saabuma raske ja pikk öö.

Hakkab ta homme jälle ootama üht neist kuuest, istudes akna all laua juures? Nad on verivisad tulema, nad on tuimad märkama, et neid oodatakse päevast päeva, ööst öhe.

1925

SÕNAD JA TEOD

Täna näis ühes maakirikus toimuvat midagi erakordset: tööpäevast hoolimata oli kiriku juurde nii palju rahvast kogunenud, et osa sellest ei mahtunud enam kirikusse, vaid pidi seisma väljas suurte kolletavate vahtrate all. Kirikus põlesid kõik kroonlühtrid ja altari ette kõrgemale põrandale oli asetatud puusärk, mis uppus lilledesse ning pärgadesse.

Kuigi uus pastor oli mõne aasta eest maksma pannud korralduse, et surnuid enam kirikusse ei toodaks, vaid neile öeldaks viimased sõnad ja järelehüüded kalmistul, oli nüüd sellest uuest korraldusest mööda mindud ja puusärk siiski kirikusse toodud.

See, kes lebas nüüd laudisel, oli kihelkonna silmapaistvamaid mehi — Henn Laidre. Teda tunti mitte ainult oma kihelkonna piirides, vaid isegi kaugemal. Ta oli näinud maailmavalgust siinses kihelkonnas, töötanud pikemat aega õpetajana ja siis siirdunud linna samasse ametisse. Raugana paiukile lastud, kustus ta siin kodukihelkonnas vaikselt ja isegi pisut hüljatuna.

Henn Laidre ellu oli suur muudatus tulnud alles siis, kui ta oli juba oma viiekümnendate eluaastate lähedal. Ta noorpõlv oli olnud üsna tormiline, rahutu ja kirev, ja alles poolesaja-aastasena hakkas ta nagu endalt küsima, kas ta elu on olnud küllalt väärikas ja õilis, kas sellel on olnud mingit mõtet. Võib-olla andis nimelt ta enda tormiline minevik selleks tõuke, et elunautija muutus vagatsejaks. Kuid Henn Laidre ei põdenud ega parandanud oma eluhaavu mitte üksnes vaikselt nelja

seina vahel, vaid ta hakkas oma pakitsevaid mõtteid ajakirjanduses avaldama. Ta kargas kõigile elupahedele kallale ja piitsutas neid karmilt ning õelalt. Tal oli osav ja väle sulg, ta kirjutused olid huvitavad ning vaimukad ja äratasid üsna laialdast tähelepanu. Nad kutsusid tihti välja poleemika, ja kuigi teda mõnikord põhjani maha tehti, panid ta artiklid ometi mõtteid liikuma ja virgutasid teisigi sulge kätte võtma samade küsimuste üle. Henn Laidre kirjutuste kinnismõtteks oli kõlbelise inimese otsimine ja kuritahtliku elemendi ümberkasvatamine. Oli neid, kes teda rängalt pilkasid ja karjusid — Henn Laidre püüdvat keedetud kartuleid uuesti idanema panna. «Ennäe jüngrit, vagatsejat! Ennäe mäejutlustajat!»

Oli üsna loomulik, et Henn Laidre määrati mõni aasta enne paiukileminekut kuritahtlike kalduvustega laste koonduslaagrisse õpetajaks. Sest seal võis ta ju tegelikult rakendada oma õpetust noorte ümberkasvatamisest ja teha neist korralikud, ausad kodanikud. Laagris võttis Henn Laidre oma erilise hoole alla neli poissi, kes olid eriti taltsutamatud ja metsikud. Ent ime küll — Henn Laidre juhtimisel muutusid poisid ajapikku taltsamaks, andsid ühel päeval tõotuse saada korralikeks kodanikeks, ja nad vabastati Henn Laidre eestkostmisel laagrist. Mõni nädal enne paiukileminekut luges Henn Laidre kõigist ajalehtedest, et ta neljast kasvandikust üks on saanud sissemurdmiskatsel tulevahetusel surma, üks raskesti haavata ja kaks on paigutatud vanglamüüride vahele ... Maaslamajat ei lööda, — ajalehtedes ilmus sel puhul ainult mõni humoristlik pilge Henn Laidre kärarikka elutöö tulemuste kohta ...

Nüüd lebas see visa töömees Henn Laidre väikeses maakirikus lillede ja pärgade vahel. Väljas kiriku ees teel seisis pikkades ridades kihelkonnakoolide õpilasi, seltside esindajaid, lastevanemaid, lahkunu endisi kasvandikke. Ka linnast oli sõitnud ametivendi teda jumalaga jätma ja talle sooje lahkumissõnu järele hüüdma. Nii suurt rahvamurdu oli väikese maakiriku juures nähtud vaid suurtel pühadel. Leinalipud lehvisid sügisõhus, mida kahvatu päike napilt soojendas.

Samal ajal kui kiriku ees korraldati rongkäiku kal-

mistule minekuks, lähenes kirikule maanteed mööda teine matuserong. Kiriku ees vaadeldi uudishimulikult lähenejaid, seda väikest leinarongi, mis koosnes õieti vaid kuuest sõidukist kolmeteistkümne saatjaga. Veider, milline kääbusrong võrreldes Laidre omaga! Kes võis see küll niisugune olla, kel oli nii kasinalt sõpru ja omakseid, et neid jätkus vaevalt kuude sõidukisse?!

Kui leinarong lähemale jõudis, siis tunti esimese hobuse kahest valgest täpist laubal ja kollasest loogast, et matus tuli Koidusaarest.

Kirikueelne tee oli rahvamurrust umbes. Seal askeldati ja rivistati saatjaid. Koidusaare leinarong jäi lugupidavalt juba aegsasti seisma ja paarist vankrist hüppas mehi maha, et vaatama minna, kuidas ummikust läbi pääseda. Kuid nad ei pääsenudki läbi, neil tuli veel tükiks ajaks ootama jääda. Ja tegelikult neil polnudki kuhugi rutata, sest pastoriga oli lepitud, et enne maetakse Henn Laidre ja alles siis Koidusaare peremees. Nüüd libises Koidusaare vankritest maha teisigi peielisi, et minna kiriku juurde Henn Laidre ärasaatmist vaatama.

«Küll on aga rahvast, küll on aga lippe ja pärgi!» imestati teises leinarongis. «Maetakse nagu vürsti! Aga siis, kui ta elas, tal neid sõpru just palju polnudki!»

Henn Laidrele hüüti hauda järele kõige soojemaid sõnu ja teda ülistati suureks ja õilsaks inimeseks, kes on sooritanud väärika elutöö. Kõigi kohalike seltside ühisel kokkuleppel anti värskel kääpal tõotus, et selle kihelkonna suurimale mehele püstitatakse mälestussammas kas hauale või alevisse koolimaja juurde, kus kadunu oli pikemat aega suure armastusega töötanud.

Järelhüüded kestsid kaua-kaua ega tahtnud lõppeda. Ka Koidusaare peremehe põrmu saatjad olid tulnud ta haua äärde ja elasid seda kõike siiralt kaasa.

Sügisõhtune jahedus pani peielised juba värisema, kui järelehüüded viimaks ometi lõppesid ja lippudega rongkäik hakkas liikuma aleviku poole: igavesele unele oli sängitatud mees, kelle elutöö ja mälestus öeldi kestvat põlvest põlve.

Nüüd kogunes näputäis inimesi teise haua juurde. Saatjaskond oli siin vahepeal veelgi kokku kuivanud.

Pastor hakkas ruttama. Ta ütles laululehte võttes, et hilise aja tõttu lauldakse igast laulust ainult kaks esimest salmi. Ka hauakõne oli lühike, kuna tal ei olnud lahkunu kohta ütelda muud, kui et igavesele unele asetatakse kallis abikaasa ja kallis isa, kes nüüd on kutsutud oma igavesse päriskoju. Lauldi jälle kaks salmi, haud aeti kinni ja peielised kummardusid värske liivakünka kohale, et lugeda oma issameiepalve. Siis jättis pastor käega kolm lähemat omast jumalaga, lohutas neid põgusalt ja tatsas nagu väsinud veoloom tagasi kiriklasse.

Peielised seisid veel tükk aega värske kalmu juures ega rutanud lahkuma, kuigi päike oli laskunud juba üsna madalale.

Nende hulgas langetas oma pea ka kadunu vend, hall kübar näppude vahel, lihtne mees, lihtne külasepp, suur pilli- ja laulumees, kes oma mängu ja lauluga oli osanud kokku liita sõbralikuks tervikuks kaks teineteisega vaenulikku küla, kelle laul ja mäng oli toonud naabri uuesti teise naabri künnisele, mida polnud juhtunud peaaegu kümnekonna aasta jooksul. Mida ta võis mõtelda oma venna värske kalmu juures, see lihtne külasepp, see elurõõmus inimene ja kõikide lemmik, kuid ikkagi lihtne külasepp? Ta seisis seal kahtlemata väga segaste tunnetega, sest täna oli ta näinud üht nii hiilgavat ja toredat matust ja teist nii lihtsat ja armetut ... Üht neist lahkujaist tõsteti suureks ja väärikaks, teist aga ei millekski, sest see teine oli tavaline, igapäevane ... hall inimene kuskilt metsakolkast ...' See, keda lippudega kalmistule toodi, keda saatis tuhandepäine rahvahulk, kelle järele hüüti pikki ja ülistavaid sõnu, see oli oma elu lõpul tegelnud küsimustega, kuidas ümber kasvatada kõlvatuid ja kahjulikke kodanikke, või jälle, kuidas noorsugu kasvatada tugevaks ja kõlbeliseks. Kuid ta oma teod ja sammud ei käinud kunagi seda rada ja teed, mida ta teistele juhatas ja õpetas: noorena oli ta olnud kergemeelne elumees, elanud pillavat ja segast elu, ja ka hiljem, kui ta tuli linnast tagasi oma kodukihelkonda veetma vanaduspäevi, oli ta pahur ja õel vanamees, kes käis isegi üsna tühiste asjade pärast oma naabritega kohut. Ning oma lesest

minia kihutas ta ühes selle väikese pojaga enda juurest minema, elatagu see end kas või lubjakivide korjamisest maanteelt. Sest ta ise ei suutnud ega osanud nii kõlbeliselt ja vagalt elada, nagu ta seda teistelt nõudis.
Hoopis teistsugune mees oli olnud see vana Koidusaare peremees, keda kutsuti ta väikese talukohakese järgi lihtsalt Koidusaareks. Ta oli olnud haruldane inimene, kuid muidugi neile, kes inimeses hindavad kõigepealt inimest, õieti sedasama, mida Henn Laidregi inimeselt nõudis. See vana Koidusaare oli olnud aus ja õiglane, töökas ja püüdlik, abivalmis ja kaastundlik hädalistele. Ta ei nurisenud ega virisenud eluraskuste üle, ta hindas ka teises inimeses inimest. Kui sellelt täna nii pidulikult maetud ja kõrgeks ülistatud Henn Laidrelt oleks küsitud, kas ta leiab selles lihtsas mehes midagi puudulikku, väära või laiduväärset, siis oleks ta pidanud kindlasti vastama, et ta ei leia temas neid puudusi, et ta on haruldane inimene, et kui kõik inimesed oleksid nii õilsad ja väärikad kui Koidusaare peremees, siis võiks ütelda, et inimkond on oma voorustes täiuslik.
Ent kuidas sängitati viimsesse puhkepaika selline väärikas mees? Imeväärselt tagasihoidlikult. Kui poleks samal ajal maetud Henn Laidret, oleks pastor saatnud ta hauale köstri lugema. Veider ja armetu vastuoksus: seda oma eraelus üsna riivatut meest, kes väikese osa oma elust oli pühendanud sellele, et otsida õilsat elumõtet ja püüda vääratajaid tagasi õigele teele juhtida, — seda meest maeti täna suure kiituse ja auga, kuid teisele, kelle elu oli vastanud kõigiti Laidre õpetusele ja nõudmistele, sellele nii-öelda inimese ideaalkujule ei osutatud mingit lugupidamist, tema laipa ei lastud kirikusse, temale luges pastor üsna tavalise hauakõne, ise seejuures kartlikult jälgides silmapiirile kerkinud vihmapilve, süvenemata oma kõnesse, mis oli lohakas sõnademäng, tavaline halisemine, et mõnel omaksel pisaraid välja pigistada ja seega oma eesmärki saavutada. Sel teisel mehel oli vist elust lahkudes nii veidralt vähe vaekausile panna, et keegi ei andnud ta kääpal lubadust tema mälestuseks sammast püstitada.
Ent lõpuks — kas ongi mõtet hädaldada maailma tühiste kommete pärast. Kuigi Koidusaare peremeest

tuldi saatma ta viimsel teekonnal koguni vähesel arvul, teame, et tihti on näputäis tõsiseid sõpru enam väärt kui tuhat edevat liputajat ja paraaditsejat. Ja samuti teame, et igal aastal lahkub meie keskelt tuhandeid väärikaid kaaslasi, lihtsaid igapäeva-inimesi, kelle haual poleks tarvis kõrgeid sõnu kangutada ja võltse ülistusi otsida, vaid lasta kõnelda lahkunu enda maisel elul.

1932

MÄLUPRAOD

Kohtulaua ees seisis väike mehike. Hall känguruna-hast kraega jopp seljas, hõredad juuksed läikima õlitatud, lõug hoolikalt puhtaks aetud, jalas tuliuued kalossid — see kõik jättis mehejõmmist hea mulje, kuigi ta seisis kohtulaua ees süüalusena; sest tema paremal käel maadles advokaadipühvel tigedate seadusekonksudega, et kuidagi päästa oma kaitsealust ähvardavast vanglakaristusest. Kohtukoda oli täna rahvast tulvil, oli kokku voolanud inimesi nii maalt kui linnast, eriti palju aga maalt. Sellest siis tuligi, et kohtusaali õhk oli vürtsitatud tõkatilehaga, mida levitasid auväärsed säärikud, suured nagu koljatite omad.

Kängurunahkse kraega mees higistas ja punetas kohtulaua ees, sest asjad olid tal üsna halvad. Teda süüdistati küllaltki piinlikus kuriteos: kõmpides ühel lõbusal pühapäevaõhtul alevist oma asundustallu, oli ta sattunud väljapoole ajukontrolli: ta oli võtnud teeveerselt ristikuväljalt veskipidaja pooltäku, hüpanud sellele selga ja kihutanud nii läbi peaaegu kogu valla, või vähemalt kõik talud, kus elasid ilusad peretütred. Ta oli ajanud oma ratsu valgesse vahtu, ja kui ta hiljem koju jõudis ja looma vabaks laskis, jõi see oma mao kraavis külma vett täis, sai krambid ja kõnges. Nüüd süüdistati meest mitte just hobusevarguses, vaid omavolis, vaatamata sellele, et ta oli juba omanikule raipe eest tohutu summa tasunud. Raske oli kuulda, mida see mees nüüd ise kaine peaga oma teost arvas, sest ta seisis seljaga rahva poole ja kõneldes oli ta hääl nii väike

ja häbelik, nagu oleks see tal tulnud kõhust. Seda enam nühkis oma kõhukumerust vastu laua äärt ilukõneleja advokaat, sest tegelikult polnud ta ilukõneleja, vaid pidi suure vaevaga ajukolkast välja urgitsema iga sõna ja mõtte. Nii ta koostas vaevast hoolimata mõtteka kaitsekõne, milles toonitas pikalt ja laialt oma kaitsealuse Jaan Allika ausust ja korralikkust, korduvalt rõhutades, et tema volitaja on vahetpidamata elavalt osa võtnud seltskondlikust tegevusest.

«Kuid mu kaitsealusel on veel suuremaid teeneid,» kõneles kaitsja edasi. «Minu volitaja võttis sõjast osa algusest lõpuni, näitas üles ülimat vahvust, sitkust ja vaprust. Tema ei pugenud mitte pelgurina ahju taha rettu, vaid oli esimene, kes seadis oma rinna vaenlase laviini vastu ...»

Olles väsitanud kohtunikku pool tundi oma liialdusse kippuva kõnega, palus kaitsja kohut arvestada Jaan Allika suuri sõjateeneid ja mõista ta kohtulikult õigeks või karistada vähemalt tingimisi. Teadmata, kas võeti arvesse ta sõjateeneid, aga kohus mõistiski süüaluse kinni tingimisi. Mees kaapis tänades jalga, kummardas ja lahkus kohtusaalist, nüüd juba pooleldi sangarisammul.

Selle protsessi kaitsekõnet oli kuulanud ja jälginud eriti suure tähelepanuga keegi Miitra-nimeline mees, kes peaaegu hommikust saadik oli istunud viimasel pingil sügavais mõtteis. Ta nägu punetas ärevusest, pikad pehmed juuksed olid kleepunud kõrgele ja laiale laubale. Ta oli pannud pingile mütsi kõrvale oma triibulise kaelasalli, ja nüüd pühkis ta sageli musta ning märja taskurätiga oma laupa, kaela ja närvilisi käsi. Ta jalad ei püsinud kaua paigal: küll peitis ta neid pingi alla, küll sirutas neid ette või tõstis ühe põlve otsast teise otsa. Ja käed otsisid kordamööda üles kõik taskud, kuid neil polnud kuskil püsi ega paika; oli näha, et mehel polnud kohtusaalist midagi head loota ja et küllap ka tema on hakkama saanud mõne vembuga, mis viib ta tükiks ajaks veele ja leivale ning paneb triibulisse vangimundrisse. Ja tõepoolest, kui oli lahendatud kaks vargalugu, kutsuti kohtulaua ette ka too Miitra-nimeline mees ja keegi vanaldane naine oma tunnistajaga.

Ka Jakob Miitral oli seljataga väike hobusejant, ja süüdistusakt kõneles sellest, et Anu Oja juurde ilmunud kevadel Jakob Miitra ja palunud temalt hobuse ostmiseks kakskümmend krooni laenu. Anu Oja aga Miitrale laenu ei andnud, vaid lubas talle parem oma hobuse paariks päevaks põllutöid lõpetama. See lesknaise vastutulelikkus aga tõi majja nii suuri pahandusi ja sekeldusi, et neid tuli lõpuks kohtulauas lahendada.

Anu Oja tunnistaja, ta tööperemees Madis Kübar, kes saadeti tunnistajate tuppa, mäletas selgesti seda õnnetut päeva ja harjutas nüüd mõtteis endamisi, kuidas kohtunikule kõige ladusamini ja perenaisele soodsamini jutustada seda veidrat lugu.

Ta mõtles:

«Seda ma ei kuulnud, võin vanduda, kui Miitra küsis perenaiselt kahtkümmend krooni laenuks, sest nende kõnelus sündis tares ja mina puhastasin marjaaia kõrval kraavijuppi. Aga siis ma nägin: perenaine tuleb kõmpides minu juurde ja küsib nõu, et ei tea, mis teha: Miitra tahab laenuks kakskümmend krooni. Mina löön labida kraavipõhja, panen paberossi põlema ja ütlen, et aeg on nüüd niisugune: tee süda külmaks, on iseendale parem, on Miitrale parem! ... Aga Miitra juba oskab naistega haspeldada, ja varsti kuulen õuel valjaste tilinat ja näen läbi taras-aia, kuidas perenaine ja Miitra talli poole lähevad. Viskasin pahaselt labida minema ja seadsin ka ise sammud talli poole, käed selja taga. Perenaine seletama: «Miitra mitte kuidagi ei saa oma linalappi maha teha, ei jõua uut hobust osta, vana aga kõnges ära, — lubasin siis oma halli talle reede õhtuni tööle.» Mina ei lausu selle kohta sõnagi, noogutan ainult tasa ja targu pead, niisugune kahtlane pisikas puges mu südame alla, aga ma ei tee väljagi. Hakkame siis reede õhtul hobust tagasi ootama, söök juba söödud, päike juba loojas, — kes ei tule ega tule, see on Miitra ja meie hall. Mõtleme: toob teise öösel ära ja laseb koplisse sööma, aga võta näpust. Kui lähen hommikul koplisse, ei hirnu mulle sealt keegi vastu, ei ka järgmisel hommikul! Siis juba võttis mõtted vimma, istusin jalgrattale ja sõitsin Miitra juurde. Tõstsin seal pisut kurja häältki ja ütlesin mõne käreda sõna, sest asi

oli tõepoolest rumal. Miitra aga kargab mulle näkku: kes sa oled niisugune, kas sul volikirja on, et võid Anu hobuse ära viia? Nii tuli maadelda selle mehega nädalapäevad, enne kui ta vana halli meile tagasi tõi. Aga mis oli vaesest loomast järele jäänud, — luu ja nahk. Nagu kuulsin, oli Miitra mitu head päeva papivabrikule paberipuid vedanud ja endale raha teeninud. Nähtavasti perenaine talle selle eest vist midagi ütleski, sest Miitra kukkus tulivihaseks, lõi perenaise kaevu juurde maha. Poleks mina õigel ajal jaole saanud, oleks ta nõrga naisterahva vaeseomaks materdanud!»

Nii mõtles Madis Kübar tunnistajate toas ja nii tunnistas ta hiljem ka kohtulaua ees, kui poolte lepituskatse oli äpardunud ja Anu Oja nõudis jonnakalt kaebealusele karistust; — tunnistas väga südikalt ja julgelt, nagu loeks ta selle maha kuskilt kübarasse peidetud paberilipakalt ja nagu vastaks iga sõna puhtale tõele.

Kaebealune astus ise enda eest välja, sest ta rahakott ei võimaldanud advokaadi palkamist. Kohtusaal kippus silmade ees kirjuks minema, kohtuniku ristküsimused olid teravad nagu noaurgitsused, raske oli otsustada, mis nendele vastata, mis vastamata jätta.

«Kas võtate omaks tunnistaja sõnad, et lõite Anu Oja kaevu juurde maha, kui tõite talle hobuse tagasi kätte?» küsis kohtunik.

Miitra seisis tükk aega liikumatult nagu tulp.

«Võtan omaks . . . ja ei võta,» seletas ta siis kumiseval häälel, nutt kurgus. «Lugu oli tõepoolest nii, et sain Oja perenaiselt mõneks päevaks hobuse tööle, aga mitte kaugeltki nii väevõimuga, nagu tunnistaja kõneles. Palun üldse kohut tema sõnu mitte uskuda, tema on seal Oja Anu juures nagu lihane peremees, kõik külarahvas teab nende olemisi ja asju . . .»

Kuid selliseid sõnu ei lubatud tal kohtulaua ees tarvitada ja kaebealune pidi jätkama pettunult ja tusaselt:

«Oli küll hobune minu juures kogu nädala töös, aga ikka perenaise loaga. Perenaine ütles juba viies, et ega tagasitoomisega ole ruttu, ma sel nädalal suuremat midagi põllul ei tee, mul Madise-roisk kööbitseb kraavipõhja ja teeb üht ja teist muud nukitsemist. Ma ei

salga: käis küll Madis Kübar paar korda minu juures hobust nõudmas, mina aga teadsin, et see mees trügib omapead peremeest mängima, ma kõneleksin sellest pikemalt, aga kohus ei lase ... Aga mis sellesse puutub, et ma perenaise kaevu juurde maha lõin, — see küll ei vasta tõele, taeva pärast mitte! Löömise asemel mina just tänasin perenaist lahke vastutuleku eest ja patsutasin talle tänutäheks õlale ...»

Miitra libistas käed selja taha, liigutas närviliselt sõrmi, sõnad kippusid kogelema:

«... Löömise asemel mina just tänasin perenaist lahke vastutuleku eest, ja kui ma hakkasin teda jumalaga jätma, et ära koju minna, komistas perenaine vanale vannirisule ... kukkus maha ... ja hakkas oigama ... Sai vist haiget!»

Tunnistaja ja kaebaja püüdsid südikalt midagi vahele hüüda, kuid kohtunik summutas nende ajakohatud vahemärkused.

Jakob Miitra aga laskis edasi:

«Kukkus maha ja hakkas oigama. Olin esialgu kohmetu, mõtlesin — kas nüüd pole nali lahti! Siis aga lasksin oigaja juurde põlvili maha ja püüdsin teda üles tõsta. Raske ja paks inimene — üle jõu kippus käima! Tükk aega kangutasin ja tirisin, aga ikka vajus tagasi maha nagu liivakott. Siis aga jooksis parajasti Madis tarenurga tagant välja ja — mulle kohe kallale, et ma sulle näitan, nii ja teisiti ... Sain ise peksa, aga kellele ma kaebama läksin! Palun armulist kohut mind õigeks mõista, mina ei ole Anu Oja vastu kätt kurjas mõttes üles tõstnud, olen ikka oma naabritega hästi läbi saanud ja saan ka edaspidi! ...»

Kohtunik raputas umbusklikult pead, naeruvine näol.

«Kuidas see asi nüüd päris oli, Jakob Miitra, et perenaine komistas maha ja teie hakkasite teda üles aitama?» küsis ta.

Miitra kehitas õlgu ja tammus ühelt jalalt teisele. Kui kodus maal keegi oleks ta jutus kahelnud, oleks ta lihtsalt rinna ette ajanud ja vilistanud sellele. Kuid siin kohtulaua ees pidi ta vastama igale küsimusele, olgu see kuitahes vastumeelne. Ja et kohtunik veab ta oma küsimustega sisse, seda Miitra kartis juba kodus, kõi-

gist headest lootustest hoolimata. Nüüd mässiski Miitra end ülepeakaela sõnasilmustesse ja tal ei jäänud muud järele kui asjast kõrvale kalduda.

«Armuline kohus,» sõnas ta nukral häälel. «Olen vilets ja vigane inimene, kes sõjast osa võttis algusest lõpuni ja ohverdas oma kalli tervise isamaale. Sain kaks korda raskesti põrutada — pähe — ja oli ime, et ma ellu jäin ... Veeti mind küll ühest linnast teise, ühe arsti juurest teise juurde, aga terveks mind enam ei tehtud. Jäingi vigaseks, armuline kohtunik, ja nüüd sagedasti jookseb mul mõistus peast ära: mõnikord ei tea ma midagi, mis ma teen või ütlen. Olen mõnegi rumalusega toime tulnud, aga ise ma ei tea ega mäleta sellest midagi! Lihtsalt ei mäleta: sandiks tehti mind sõjas! Kui ma tõesti perenaist peksin seal kaevu juures hobust tagasi tuues, siis pidi mul küll jälle tume silmapilk olema ... nende sõjapõrutuste tagajärjel, armuline kohtunik. Võib-olla ma tõepoolest peksin oma naabrit, aga jumala pärast — mul endal pole sellest kõige vähematki aimu ...»

Inimesed saalis turtsatasid naerma, naeris ka kohtunik. Hea tuju jäi saali ka siis, kui kohtunik läks oma tuppa otsust tegema. Tagasi tulnud ja otsuse ette lugenud, millega ta Jakob Miitra kaheks kuuks vangi mõistis, küsis ta:

«Kas teil jääb see otsus ikka meelde, Jakob Miitra, et kohus mõistis teid kaheks kuuks vangi? Kas jääb ikka meelde ja kas mälus ei ole praegu mõnd pragu?»

Miitra laskis pea norgu, suured higitilgad helmendasid ta kitsal näol.

Kui ta kohtulaua eest taandus ja uksest välja hakkas ruttama, vaatas talle pinkidelt otsa lõbusaid ja irvitavaid lõustu. Ta jõud hakkas jalgades vähenema ja tal tekkis purev tunne, nagu vajaks ta jalgadele toeks karke.

1932

KUNST JA ROIM

Kunstnik Jürise pea huugas mitu nädalat pärast oma juubelipäeva tuhandeist meelitussõnust. Need pauku-sid ja surisesid ta kõrvus nii unes kui ilmsi: «Meister! Virtuoos! Värvivõlur! Suur inimene! Kallis seltsimees! ...» Ja peale selle lõpmatud õnnitlused, õhtusöögid austajate ringis, ümbrik «reaalse sisuga» ja juubelinäitus kuskil endiste härraste varsatallis.

Imelik, selle asemel et Jüris oleks käinud ülevas tujus ringi, oli juubelipäev teinud ta hoopis nukraks ja mõtlikuks. Ta otsis oma mõtetele üksindust, jäi sageli kesköönі, tihti koguni hilishommikuni oma suurde töötuppa, mis asus sadamarajoonis, endises fotoateljees. Ja võib-olla just üksinduse mõjul oli ta mõtete lõppkokkuvõte vägagi sünge: kogu minevik kunsti teenides on olnud üksainus vaevlemine, nii hingeline kui kehaline — ja selle kõige tulemusena, veider küll, mõnikümmend maalingut, väga habrast, mõttetut ja tühist eset halastamatule ajahambale. Pikk minevik pole talle pakkunud midagi, mida toob siis veel napiks jäänud tulevik! Küllap see kujuneb vaid vaikseks mõõnamiseks viletsale paiukimehe armuleivale, pikaldasele roiskumisele igaveseks unustamiseks.

Üks öö andis Jürisele siiski huvitava, juubelimeeleoludega seoses oleva groteskse elamuse, mis võib-olla oma kummalisuse tõttu hakkas Jürise tuska leevendama. Sajune oktoober oli tol ööl tuult täis puhunud ta suured hämarad ateljeeruumid. Avarad valged eesriided tohutu klaasseina ees liikusid nagu lahtirullitud purjed.

Ja väljas vinguv ning mühisev tuul andis mulje kohisevast merest.

Jüris istus poodiumi servale, avas raudahju ukse. Ta pildus väikesse ahju halujuppe ja läitis need tulemasinaga. Külm plekk hakkas praksuma, roostelõhna ja soojust levitama. Hiljem pisut suigatanud, avas Jüris silmad parajasti hetkel, mil täiskuu oli pääsenud pilvede tagant välja, heites oma helgivihke pikale eesriidele, mis rippus klaasseina ees laest maani. Kuid valgus kadus kohe ja suur ruum muutus peaaegu kottpimedaks.

Kas see polnud karjatus, mis kuuldus eemalt sadamast? Kas ei hüüdnud seal keegi appi?

Seal oli tõepoolest midagi lahti, keegi tõepoolest karjatas.

Siis kõlas püssilask. Ja jälle vaikus.

Alla linnale vaadates ei näinud Jüris pimedikus midagi, öine linn vaid kustutas nobedasti oma aknaid.

Viivu pärast kuulis Jüris nagiseval trepil samme, mis tõusid üha kõrgemale, kähku, pooljoostes. Siis peatusid sammud ukse taga, ja seal loeti vististi taskulambi valgel ukse nimekaarti. Täiesti ootamatult aga hakkasid sammud ukse tagant edasi ülespoole kõpsutama, kajades trepil, mis ei viinud enam üüritubadesse, vaid pööningule. Jüris avas ukse ja keeras koridoris lambi põlema: ta nägi ülal pööningu-ukse ees kahtlast meest, paberikomps käes, millest mees nähtavasti oli midagi söödavat nosinud. Nüüd oli mees närimise järele jätnud ja vaatas ehmunult alla.

«Keda sa otsid?» küsis Jüris. «Kas sa ei näe, et see trepp viib pööningule?»

«Miks ei näe,» vastas mees. «Ja miks sa arvad, et ma ei või pööningut otsida?»

Samal ajal all õues paukus värav, mees lõi kõrvad kikki, muutus väga rahutuks. Ja kui varsti all nagises koridoriuks, astus mees kähku trepilt alla Jürise juurde.

«Kas teil pole minu jaoks tööd, härra?» küsis ta hääle värisedes erutusest. «Tööd — poseerimiseks ... Olen varemalt juba mitme kunstniku juures seda tööd saanud, olen igapidi vilunud, istun rahulikult ja liikumatult ...»

Tüüp oli tõepoolest huvitav: habemesse kasvanud,

kohlatanud ja kiprunud nägu, haledad vesihallid klaasised silmad. Kogu ilmes aga midagi deemonlikku, roimarlikku, kuid ühtlasi abitust ja nukrameelsust.

«Astu sisse!» ütles talle Jüris pärast põgusat silmitsemist.

Ja kuuldes all kõmpivaid samme, ei oodanud mees teist kutset, vaid libises kähku ukseavausest tööruumi.

Jüris juba taipas, kellega tal on tegemist. Ta keeras ukse lukku ja palus tulijat istuda. Sest sündmused pidid järgnema iseenesest ja loogiliselt. Ja juba jõudsidki sammud ateljee ukse taha; kolme mehe kärmed sammud. Siis torises seal hääl nimekaarti lugedes: Gustav Jüris, maalikunstnik ...

«Ah Jüris! ...» osatas teine hääl. «Seesama Jüris, kes sai hiljuti viiekümne-aastaseks. Riik pistis talle kolmsada viletsat krooni ümbrikku, nii et hale oli vaadata ... Aga vargapoissi me siit küll ei leia, kurat teab, kuhu ta lipsas!»

Ja mehed hakkasid trepist alla laskuma, et jätkata põgeniku otsimist.

«Miks need mehed sind taga ajavad?» küsis Jüris oma modellilt.

«Vaevalt et mind!» ütles mees vastu, nüüd juba südikalt.

«Aga keda siis sadamas tulistati, kui mitte sind?»

«Kas kedagi tulistati sadamas?» küsis mees teeseldud uudishimuga.

Jüris viskas kiired sammud ukse poole, et peatada tagaotsijaid, keda kuuldi all trepikojas kolistavat. Sest ta ei tahtnud lavastada kahtlase ja tagaotsitava vargapoisi varjamist.

Kuid mees viskus talle uksele ette, käed laiali ühelt piidalt teisele, nägu moondunud haledaks grimassiks, hääl halisev nutust.

«Ärge seda tehke, kallis sõber!» anus ta. «Näete mind ... viletsat ... õnnetut ... Siin ma olen ...»

«See on tõsi, siin sa oled!» möönis Jüris naeratades. «Aga küllap sa tegid all sadamas «ilusa otsa», muidu ei aetaks sind mööda linna taga!»

«Ilusa otsa?» ohkas ja hüüatas mees üllatunult. «Ah arvate, härra, et tegin all sadamas ilusa otsa! ... Ei

midagi niisugust: näppasin ainult öövahilt leivanatukese, mis naine talle ööseks kaasa oli pannud, ja siis löödi põrgulärm lahti, kihutati suurtükkidega tagantjärele. «Ilusad otsad» on ainult magusad muinasjutud! Nüüdsed ajad on niisugused, et kui tahad käe võõra mehe taskusse libistada, on kuri sul kohe kaelas! Ilusaid otsi tehti siis, kui elul olid avaramad piirid, kui suured linnad olid käes tuuseldada. Ega ma naljapärast läinud vaese öövahi leivanatukese kallale ... Teedki mõnikord ilusa otsa ja puhta töö, nii et võid rõõmust kaks sõrme suhu pista ja vilistada: meistritöö, seda ei nuhi ükski pagan üles! Elad oma kaks-kolm aastat muretult, kõik on vait ja vaga — lugu hakkab endalgi ununema. Aga siis ühel heal päeval nabitakse sind ootamatult kinni: vana «meistritöö» on avalikuks tuhnitud ja sul ei jää muud teha kui käsi laotada ja kergemat karistust paluda ...»

Mees pistis sõrmed kuuetasku ja murdis paberi seest öövahi leiba, hakates seda isukalt närima.

«Väga räbal on nüüdsel ajal vargapoisi elu, uskuge, härra!» veenis mees. «Ajad pole enam endised!»

Politsei oli lahkunud, õueväravkolksatas kinni. Mehe silmad läigatasid.

Jüris käis pikal sammul edasi-tagasi, käed seljal.

«Või räbalasti käib viimasel ajal ka vargapoiste käsi,» mõtles ta endamisi. «Nii et mitte ainult kunstirahval, vaid ka vargapoistel!»

Tõepoolest imelik aeg ja paradoksaalne elu!

Jürise mõtlik nägu märkis ühtlasi naeru ja tuska.

Kaks kõige viletsamat asja: kunst ja roim! ...

Nüüd avas Jüris ukse ja laskis mehe välja, kes kadus pimedasse koridori. Polnud kuulda tema samme, ei allaminevaid ega ülesronivaid, pimedus näis olevat mehe endasse imenud.

Jäädes üksi oma hämarasse töötuppa toolile, põlev piip hambus, oli ta silmist visa lahkuma selle teise hädaldava kannataja armetu kogu piida najal, kes ikka veel näris öövahilt näpatud leiba ja jutustas oma raskeid elumuresid.

1933

EELHIRM

Nigel molkus oli see metsaülema kümneaastane poeg; pikk ja kõhn. Kevadel tuli ta linnakoolist koju, roheline kuldservadega nokats peas, tumerohelise kuue varrukad narmaskil ja määrdunud, põlvpüksid lühikesed, luised põlvekedrad paljad. Ta nägu oli luibak ja punetas tähnidest, ta pealmine huul oli pikk ja kummis, ta vildakad manduja võhkhambad alati nähtaval; ta punased juuksed hoidusid püsti nagu noore kuke hari, ta silmad olid imeväikesed, punakashallid ja vilasid võikalt kumerate prilliklaaside taga. Ta ei leidnud enesele mõisa õuelt sõpru, kuigi seal liikus ja käratses suur parv asunike lapsi. Ta ei sallinudki neid, käis üksi, kepp käes, ja kui talle kuskil puiestikus või jalgteel vastu juhtus mõni asuniku poeg, peatas ta selle, torkas oma kepiotsa talle mütsi alla ja paiskas mütsi õhku. Siis pöördus ta ise ümber ja läks vilistades tuldud teed tagasi. Aga kui juhtus vastu kaks-kolm poissi, siis kööritati pahuralt, sõimati pisut ja saadeti kivi tagant järele. Kuid tüli ei läinud kunagi lausa lõkkele, — poisid sudisid häärberi suurelt eestrepilt oma kivisesse tarru ja metsaülema poeg endise valitseja ilusasse aedmajja.

Kevad poetas linnast maale veel teise õpilase, asunduse sepa kaheteistkümne-aastase poja. See oli tüse poisinolk, juuksed kahe nulliga nudiks pöetud, lõua all rasvakott, lohud põskedel: ta oli toidul linnas oma tädi juures ja sinna küütis sepp hoolikalt toidumoona ja

raha, sest poeg Juss oli ta ainus laps. Koju jõudnud, kooris Juss end juba esimesel päeval koolimundrist lahti ja ruttas palja jalu ning särgiväel mõisa poriseile tanumaile, et oma mulluseid sõpru üles otsida. Kolm-neli lehma ja lammast ees, koeraklutt kontsas, tuli neid lõuna eel mitmeid koju, määrdunud, räbalased, sõrm või varvas kinni mähitud; või kihutas temast tanumal mööda nurmelt tulnud tühi sõnnikuvanker, mullune sõber tragilt püsti põhilaual.

Kuid ... võõraks oli jäänud sepa poja Jussi ja asunike poiste vahekord pika talve jooksul. Võõrastades vaatasid poisid kojuilmunud Jussi, naeratasidki võib-olla algul, kuid nägu tõmbus varsti jälle tõsiseks. Võib-olla põhjustasid seda võõrastust Jussi prillid, sest Juss oli hakanud linnakoolis prille kandma samuti nagu metsniku poegki. Ta kaitseprillide klaasid aga olid sinised ja need tegid ta pisut kummaliseks: suur valge pea ja selle keskel kaks suurt tumedat klaassilma; kui ta eemalt naeratas, siis näis, et ta tumedad klaassilmad ei pilutugi naeruks, vaid vahivad endiselt jäiselt ja salapäraselt otsa. Sepp ise oli oma poja üle uhke ja tõotas igale sepilisele, et ta koolitab oma poja nii kaugele, kui koolid üldse võtavad. Kolm nende sugupõlve on olnud sepad, las neljas viskab nõgise mundri seljast ja asub õpetatud mehena linna. Ning kui isa temast nii sepilistele kõneles, seisis Juss ise sealsamas piida najal, pisut häbelik, mõni paks õpperaamat kaenlas, et jälle vana lõhmuse alla õppima minna. Ta oli oma siniste prillide tõttu erakuks jäämas, sest asunike poisid kippusid teda pilkama ja tema kulul rumalat nalja tegema.

Kuid ühel päeval, kui Juss maanteel jalutas, jooksis ta juurde neli asunikupoissi. Need olid täna väga sõbralikud ja naersid juba kaugelt nagu vanad semud.

«Juss, tule meile appi ... aga kohe!» sosistasid nad salapäraselt, lõõtsutades. «Aga ainult siis, kui sa oskad vaikida! Sest mängus on miljonid!»

«Oskan vaikida!» hüüdis Juss siiralt, valmis kas või elu andma talle usaldatud saladuse eest.

Siis ütlesid asunikupoisid:

«Tule meiega Hundimäele kaasa, me leidsime sealt vanaaegse koopa. Selle seintel on näha salakirju ja

põrand kõmiseb imelikult ... Ja selgesti on näha kinnimüüritud ukse koht ... see võib viia salakäikudesse ja rootsiaegsetesse kullakeldritesse ...»

Juss tõstis sinised prillid hetkeks laubale ja vaatas poisse tunnistavalt, silmad pilukil.

«Lähme!» ütles ta siis vapralt. «Tulen kaasa, murrame salaukse lahti, tungime kullakeldritesse!»

Oma kaheteistkümnest eluaastast hoolimata olid ta sõnad karmid nagu vandeseltslase omad.

«Ja kulla, mis me leiame, jaotame ühetasa?»

«Ühetasa!»

«Siis muudkui Hundimäele!»

Nad hüppasid maanteekraavi, jooksid kükakil rukkivälja peenrale — sest asi nõudis ettevaatust — ja sealt metsa.

«Usume, sa oskad kindlasti neid salakirju lugeda!» ütles üks asunikupoiss Jussile.

«Arvan, et kindlasti,» vastas Juss talle tähtsalt.

Nad jõudsid Hundimäele, mis oli kaetud tiheda noore kuusikuga ja millel valendas ümmargusi lubjakive nagu pealuid.

Nad kadusid mäel mustavasse koopasse, valgustades taskulambiga selle salapäraseid seinu.

«Siin, näe, ongi salakirjad!»

Seinal leidus tõepoolest imelikke ja veidraid salamärke. Taskulambi valgus liikus uudishimulikult niiskel paeseinal ja nüüd oodati suure põnevusega Jussi otsust. Nüüd ... nüüd Juss köhatas.

«Need kirjad on vanad ligi viis tuhat aastat,» ütles ta hääle värisedes. «Usun, kui ma nende kallal nädalapäevad töötan, siis on saladus lahendatud.»

Äkki sai ta selja tagant hoobi ribide vahele, varsti teise, valusama.

«Ärge segage mind,» ütles Juss sügava rahuga. «Saladus tuleb lahendada, saagu mis saab!»

Jälle uus hoop selja tagant, ja lööja käsi kadus viirastuslikult pimedusse nagu vaimu oma.

«Keegi lõi mind!»

«Lõi? Siis siin on vaimud!»

Juss komistas hoobist ja prantsatas külili vastu koopaseina. Ent nüüd langesid talle poisid robinal selga,

lamp kustus, ja pimedas huupi antud rusikahoobid panid Jussi oigama.

«Mis sa siin valetad?» karjuti ta kukil. «Või kirjad on viis tuhat aastat vanad! Alles täna hommikul me nad tegime siia! Ja arvad, et see on mõni vanaaegne koobas? See on ju mõisa endine paemurd!»

Nüüd taipas Juss, et teda oli silmusesse meelitatud, et asunike poisid olid ta vastu salanõu sepitsenud. Nad muutusid nüüd üha vihasemaks, üks ähvardus oli hirmsam teisest. Juss oli põrandal kägaras, hunnik poisse ikka veel ta seljas.

«Mis me teeme selle tulevase riigivargaga? Teeme su, riigivarga, juba enne vagaks, kui sa riigi rahade juurde pääsed! Müürime su elavalt siia paemurdu!»

Jälle kuuldus hoope ja nendest karjatas mitte ainult nuheldav.

Äkki hüüti ärevalt:

«Mis, kus on Juss? Juss on kadunud — valvake koopasuud!»

«Miks!» hüüdis Juss koopanurgast tõrksalt. «Olen siin ega mõtlegi põgenemisele! Lööge mind maha või müürige elavalt kinni, te petised, kuid põgenema ma ei hakka! Tahan parem surra, kui kunagi niisuguste alatute üle valitseda!»

Need sõnad ei olnud õieti valitud. Nad otsisid ta uuesti üles ja nüüd karjatas ta mitu korda läbi hammaste.

Ta sai poiste käest armetult peksa selle eest, et ta kandis prille ja tahtis õppida nii kaugele, kui koolid võtavad. Sest kes teab, kus ja kunas võib ta neid mõne büroolaua taga pigistada, petta, tüssata, paljaks koorida, käsutada ja nende üle valitseda!

Ta sai peksa, armetult peksa, sai peksa teiste — eelhirmust. Kes teab, mis temaga kõik seal pimedas koopas tehti, sest Hundimäe kupp kõmises tükk aega imelikult, ja pikad kuused seisid üksteise kõrval liikumatult nagu tummad nunnad, kes ei näe ega kuule midagi.

1933

HALL ELU

Kesköõl oli klubi täissuitsetatud ruumidesse konutama jäänud neljaliikmeline laudkond, arvestamata kaht malehullu piljarditoas. Tühjades ruumides olid tuled juba kustutatud, põlesid ainult veel mõned üksikud hämarad silmad. Raske polstermööbel õhkus nagu kütis kibedast suitsuvingust, mida ta päevast päeva ja aastast aastasse hoolega endasse oli imenud. Hämarasse einelauaruumi oli valvele jäetud üksainus vana kõverate jalgadega kelner Triks, ja see tukkus käsipõsakil aknalaual, näost kahvatu ja kollane nagu laip. Raadio, mis tasakesi nurgas ragises, laulis talle parajasti nukrat koraali. See sisendas mulje, et all tänaval ootab vana Triksi juba koguduse surnuvanker mustade meestega.

Klubis viibiv laudkond koosnes professorist, dotsendist, magistrist ja heliloojast. Meeste tuju oli lõbus, ja peagi leegitses kohvikannu all rõõmsasti piiritusleek, keetes uut kohvi likööri juurde. Magister Sild, väikesed punased silmad sarvprillide taga pilukil ja ähmased, jutustas laudkonnale oma jahilugusid, olles eriti vaimustatud ühest graatsilisest sokust, kes oma sirgetel ja nõtketel jalgadel nagu pillirookeppidel hõljunud metsatüvestikus ta püssiraua ette.

«. . . Märkan teda äkki, ja alles siis, kui ta on minust vaevalt viiekümne sammu kaugusel. Seisan liikumatult paigal nagu tulp, ta vaatab mulle pingutatult ja umbusklikult otsa. Ma ei saa teda tulistada, sest kui ma teda märkasin, seisis püss mu kõrval, laad vastu maad. Tean, et kui haaran selle palgesse, on sokk juba läinud! Ta

liigutab oma elastseid kõrvu ja veab õhku laiade sõõrmetega. Siis jääb ta rahulikumaks. Hakkan püssilaadi ettevaatlikult jalale lähemale tõstma, tasa ja väga pikkamisi. Laad tõuseb kõrgemale ja kõrgemale, saan selle juba paremale käsivarrele tõsta. Siis sokk võpatab, viskub üles kõrgele ja lendab suures kaares metsa alla nagu nool. Kuid mina pole vähem väle: kihutan talle sinna välkkiirelt peotäie tuliseid haavleid järele. Röögatus! Hall kogu prantsatab sõnajalgade vahele maha... Käes! Kui jooksen talle ragistades lähemale, hüppab sokk uuesti jalule ja kaob imelikult vänderdades võssa. Koht, kus ta oli väherdanud, punetab värskest ja soojast verest. Küll ma su varsti kätte saan, rõõmustan ma lapselikult. Küll sa jooksed varsti verest tühjaks. Nõjatan seljaga vastu männitüve ja teen rahulikult ühe suitsu. Siis...»

Magister ei saanud rahulikult lõpetada oma jahijuttu, sest dotsent Soo kippus ka ise midagi lobisema, rebis heliloojat käsivarrest ja tõmbas ta endale lähemale. Helilooja raske pea kaotaski tasakaalu ja kolksatas kuulekalt dotsendipoolsele õlale. See sokulugu oli dotsendile elavalt meelde tuletanud ühe teise jahiloo, mis oli eelmisega üldjoontes hämmastavalt sarnane. Ta peab nüüd selle edasi jutustama, saagu mis saab. Ja hakkab pajatama piltlikult ja elavalt nagu mõni edev näitleja:

«Jalutasin esmaspäeva õhtul jõe ääres, ilm oli suurepärane, päike vajus udusompu nagu vihmamerre. Äkki ma märkan, et all jões palkidel istub ilus tütarlaps ja solistab vees paljaid jalgu. Ta on nii ilus, et ma ta esimesest pilgust võpatan. Ta kõrval on üsna suur reisikartong ja sellest ma järeldan, et tütarlaps on kindlasti pärit kuskilt maalt. Jään muidugi seisma ja otsin jutuvõimalust. Ei leidnud midagi paremat, kui et hakkasin teda hoiatama, et jõgi on palkide kohalt väga sügav ja neelukohaga. Ta vaatab kõõrdi üle õla mu poole, aga ei vasta midagi. Kordan oma hoiatust teistkordselt — kuigi mõttetult, sest tütarlapse jalad ulatuvad kindlasti jõepõhja ja neelukohast pole seal juttugi. Istun vähe maad temast eemal kaldaservale. Nii halb joonistaja kui ma ka olen, kritseldan siiski paberilipakale viletsa lepalehekujulise südame ja torkan sellesse

armunoole nagu haralise kadakapulga. Siis libistan lehekese ühes väikese pühendusega vette. Vesi kannab selle kuulekalt otse palkide poole. Tüdruk on aga lugupidavalt jonnakas, leht libiseb tema jalgade juurest mööda, teeb seal paar tiiru, kuid asjata... Varsti tõuseb see näkk püsti, tõmbab kingad jalga, kartongi käe otsa ja — linna poole! Mina järele, peaaegu ta kannul! Sulipoiss ma pole, aga seekord sattusin siiski hasarti. On juba suur hämarik, kui jõuame linna. Põgeneja astub esimesse kauplusse, et jälgijat kaotada. Alustan vastutuleva tuttavaga juttu ja lõpetan selle alles siis, kui tütarlaps kauplusest väljub ja minust möödub, silmad häbelikult maas. Ta ei olnud minu peale pahane, ta oli enam häbelik ja saamatu, ta nagu püüdis põgeneda oma saatuse eest. Käin jälle ta kannul kuni sillani, sillalt turuni. Pagan võtaks, kui kaua ma nõnda lippan! Ahaa! Ta vaatab tagasi, ta näib väsivat, ta näib uskuvat, et võin kas või kümme aastat ta kannul käia. Lippaks ta mõnda õueväravasse ja ilmuks sealt alles hommikul tagasi, ikka ootaksin ma teda väljas tänaval! Saatus! Olen ta küljes kinni, ei saa ega saa lahti. Et see tundmatu on provintsist, see on mulle nüüd enam kui selge, sest tal ei ole kuhugi põgeneda, ta on nii abitu ja saamatu. Reisikartong hakkab tal juba sõrmi soonima ja kätt väsitama. Siis...»

Parajasti dotsendi jutustuse haripunktil ragistas keegi saali ukse kramplukku. Sisse astus pikk ja kõhetu klubiliige Rängel, uduvihma tõttu mantlikrae üles tõstetud. Ta näis olevat tusane ja sarnanes oma kondise näo ja seitsmepäevase tüügashabemega kodutu või heinakuhjades ööbijaga. Tusatujus oli ta otsinud mõnd mõnusat päästerõngast — klubisõpra, kuid sattus temale endale üsna ebameeldivasse laudkonda. Sest juba hüüti talle sealt lärmikalt vastu:

«Näe, Rängel! Olge meheks, visake mantel varna ja istuge meie juurde! Hei, vana Triks, too siia veel üks tass ja klaas!»

Kuigi Rängel oleks otsekohe kannal ringi pöördunud ja klubiruumist kadunud, tassis professor Kure ta peaaegu vägivaldselt lauda. Ta kööritas pisut sapiselt dotsendile, kellega tal oli alles mõne nädala eest pikem

poleemika ajalehes lõpule jõudnud, milles dotsent lõpuks külma vere kaotas ja lausa sõimama pistis. Seljakile diivanile vajudes rebis punase ja pondunud näoga professor osaliselt selle äsjalõppenud poleemikahaava uuesti lahti, kuigi mitte pahatahtlikult. Ta ütles:

«Härra Rängel, tõsi, ma austan teid siiralt kui kirjanikku, andekat kirjanikku, aga ka mina ei saa aru... miks te lõpmata neist väikestest hallidest ja igapäevastest inimestest kirjutate! Miks te ikka mööda aguleid ja külatanumaid kolate?! Te kirjutate tingimata huvitavalt ja te olete andekas inimene — ma ei ole meelituste ütleja — aga miks te näiteks ei kirjuta haritlastest?...»

Dotsendi nägu vajus muhelusest irvakile, sest ta märkas, kuidas Rängeli silmad vibalesid neid sõnu kuuldes ja kuidas ta sattus kohmetusse. Nüüd pani professor oma pehme ja sooja käe Rängeli õlale ja andis talle isalikku ja kallist nõu:

«Kirjutage linna elust, noormees, kirjutage aedlinna, südalinna elust, aga mitte agulist! See oleks hoopis midagi muud! Ja mis on lõpuks maaelu, küla — rämps! Kirjutage haritlastest — noh — professoritest, dotsentidest, ja minupärast kas või näitlejatest!»

Rängel kehitas end toolil ja arvas, et kas poleks parem üles tõusta ja sõbralikult jumalaga jätta.

Lüües pilgu dotsendile, kes äsjases teravas ajalehepoleemikas oli ajanud umbes sedasama küla ja linna joru, nägi ta selle lapselikku kahjurõõmu, mis pani ta ähmased silmad põrgulikult särama.

Nüüd otsustas Rängel vähemalt viieks minutiks oma toolile jääda. Ta pidi professorile vastama, ja kui ta talle vastas, siis oli see vastus kõige enam mõeldud dotsendile.

«Kirjutage linna elust... kirjutage südalinna elust... kirjutage haritlastest!» osatas ta tusaselt. «Mis te mõtlete selle linnaga? Kas küla, milles elab mõnikümmend tuhat elanikku ja millest tubli talupoiss, kui ta kaks sõrme suhu paneb, võib vabalt üle vilistada ja oma sõbra vastava signaaliga õhtuks pomme tõstma kutsuda? Säh, teie linn! Ja kui juhtud elama maja teisel korral, näed igas neljas kaares põlde ja heinamaid, kuuled niidu-

masina lõginat, tunned kesasõnniku lehka. Mis ma peaksin kirjutama näiteks dotsendist, magistrist, professorist?»

Dotsent ja magister tuksatasid ebameeldivalt, sest nad nägid, et Rängel oli hakanud mõte-mõttelt ikka enam ägestuma ja sõnu otse raiuma.

Ja Rängel raius:

«Ärge tehke suuri silmi, kui kuulete, et ma ei eelista haritlast maaelanikule või nagu nüüd on moodi läinud ütelda — hallile, igapäevasele inimesele. Kui ma näiteks mõne dotsendi, magistri või professori nattipidi õppetoolilt alla kisun ja auditooriumist välja tirin, see tähendab, kui ma ei arvesta tema kutse ja eriala kitsapiirilist tarkust, siis jääb temast kirjanikule järele üsna igapäevane «väike inimene», kes elab samuti nõndanimetatud «halli elu». Tema elamused ei ole palju rikkamad kui aguli- või maaelanikul, tema kired tugevamad, vaist ja mõte teravamad! Kas te arvate, et kui toppida tavaline haritlane või linlane romaanikangelaseks, kui panna talle kuldhambad suhu, viikidega püksid jalga, tõmmata talle valge vest selga, lasta teda võõrsõnu kogelda ja võõraid mõtteid kokku plagieerida ja kerjata, et siis kirjanik on maha saanud meistriteosega, mis euroopalikul tasemel — ükski mees ei jää lordist alla! Oh teid kirjanduslikke kadakaid! Oh teid monoklinäljaseid! Kas arvate, et loodus on loonud kehalise töö tegija äbarikuna, et tema hing on jäetud sööti, et temal puuduvad niisugused tunded, nagu armastus, õnn, rõõm, viha, põlgus, ausus, suuremeelsus, eneseohverdus, kättemaks, et kui tema armastab, end ohverdab, kätte maksab, vihkab, põlgab, et see on siis kindlasti alaväärtuslik ja hall. Härra dotsent, kui ma näiteks peaksin teist tõetruu ja psühholoogilise romaani kirjutama, siis te oleksite selles paratamatult «hall» ja «väike, igapäevane inimene»! Sest teie siseelu on ikkagi väga elementaarne!»

«Kurat, mis see nüüd tähendab?» hüüdis professor peast kinni haarates. Ta kartis kaklust ja löömingut ega teadnud, miks Rängel dotsendile niisuguseid teravaid kaikaid pildus. Sest professor oli nagu rasvane ja heasüdamlik sügisene lammas, kellel silmad villa kasvanud

ja kel seepärast puudus ülevaade kõigest sellest, mis sündis ta ümber.

Klubi tagumistest ruumidest ilmusid nähtavale malehullud, kellel lõpuks oli kodu meelde tulnud. Üks neist oli väga erutatud ja näost punane ja pahvis pika Wallace'i-pitsi otsa pistetud sigaretti, rääkides seejuures midagi india avangust ja lipugambiidist. Nad ei märganud klubikaaslasi jumalaga jätta, vaid mässisid kähku, käte värisedes, sallid ümber kaela ja kadusid. Nende järel lahkus otsekohe ka Rängel, tehes laudkonnale hajameelse peanõksu. Uks ta järel langes paukudes kinni, kuid see ei tulnud Rängeli meeleavaldusest, vaid tõmbetuulest. Ent professor tuksatas ehmudes, nagu oleks ta ühtlasi oodanud revolvrikuuli. Lauas valitses imelik ja segane vaikus. Helilooja imes huuli.

Siis müksas professor magistrit küünarnukiga:

«Mis siis edasi sai?» küsis ta.

Magister kibrutas laupa ja jutustas, kuigi tujutult ja sunnitult:

«Jah, nõjatan seljaga vastu männitüve ja teen rahulikult ühe suitsu. Siis hakkan teda taga ajama, aga ma ei saa teda siiski kätte. Rada on küll verine, sokk aga maha ei jää! Jändan nõnda mitu tundi. Lõpuks, kui ilm juba hämaraks veab, toon isakodunt koerad, need võtavad ta varsti kinni. Aga koerad on ta hirmsasti lõhki kiskunud. Ta röögib nende käes nagu rattal. Kui ma jaole saan, elab ta veel. Ma olin ta mõlemad esimesed jalad puruks lasknud, need rippusid tal vaid veel nahkapidi küljes.»

Aga mis sai sellest tütarlapsest, keda dotsent esmaspäeval jälitas?

Dotsent oli muutunud kidakeelseks, ta vastas pärimistele ainult kuivalt ja lakooniliselt:

«Noh, eks kätte sain ma ta ikkagi, veel samal õhtul!»

Oli ilmne, et meeste tuju polnud enam kuigi hea, et ilus õhtu oli rikutud.

«Kuradi kirjanik niisugune,» kirus professor oma laiu atleediõlgu raputades. «Küll on ikka kreatuur!»

Einelauaruumis lõpetas raadio neegrimuusika. Mängiti hümni.

1934

SÕBRA SURM

Tanumataguse popsikoht asub Sinimaa piiril võsariba taga mäekupul, mille külgedel on hulk vanu koopaasemeid. Neis ummistunud aukudes kasvab kõrgeid laasitud kuuski, mille rohelised ladvatutid suviti punetavad noortest käbidest. Seal kõrgetes kuuselatvades armastavad krabistada oravad, vibutada ühe kuuse otsast teise otsa, õrritada koeri, kes all haukuda raiuvad ja tüvesid närivad. Nende kuuskede all asub ka Tanumataguse Juula majahütt, selle õnnetu lesknaise oma, kes elab seal mõnetiinulisel maalapil kahe lapsega. Tanumatagune pakub oma korralageduse ja räpakusega rusuvat pilti: tema hütikesel pole õiget ust, akent ega katust. Juulat valdab tihti meeltesegadus, mille all ta kannatab eriti kuumadel suvepäevadel.

Viletsamaid päevi Tanumatagusel nägi alatihti Juula vana hobune. Sest majas puudus inimene, kes oleks osanud tema eest korralikult hoolitseda. Näruseks kulunud rakmed näisid pärit olevat ta nooruspäevilt, mil ta oli veel tugev ja rammus. Nüüd oli ta kõhn ja vana, rangid tema kaelas jäänud suureks ja avaraks. Nad hõõrusid tema piha veriseks, muhud ja kärnad ei lõppenud sealt peaaegu kunagi. Tal polnud samuti õiget vankrit järel, vaid see jooksis viltu, rõuk käis rattale, määrimata rattad kiuksusid alatasa.

Tanumataguse Juula naaber, Sinimaa Taavet oli loomaarmastaja ja ta haletses sageli Tanumataguse hobuse piinu. Taavetil endal hobust polnud, ta oli käsitööline, tisler, ja sai tarbe korral hobust käikudeks

külast — töö eest. Mitu ja mitu korda käis Taavet Tanumatagusel hobuse rakmeid parandamas, ja kui ta kord tõi hobuse endale kartulimuldamiseks, õmbles ta suureks jäänud rangidesse viltpadja, et need looma pihamuhke vähem hõõruksid. Ta pani isegi mitu korda höövli kõrvale, läks alla Tanumatagusele ja võttis mäeveerule kase külge köidetud hobuse käekõrvale, — loom tiirles seal kuumal suvisel keskpäeval parmude käes ja joogijanus, maa kase ümbert poriseks tallatud. Ta päästis looma piinast, jootis teda ja viis varju alla. Ta patsutas talle haletsedes turjale, silus teda ja libistas pilpaga tema veristele turjamuhkudele parmude ja kärbeste peletamiseks rattamääret.

Ühel õhtul, kui külla levis pikkamisi sinakas tumm videvik, summutades endasse kõik hääled, tõstis Taavet juba ühe jala üle oma uksepaku, et puhkama minna. Pilku Tanumatagusele lüües nägi ta alt võsast valget kogu Sinimaale lähenevat. See oli Tanumataguse Juss, Juula noor poeg, kes vedas enda järel ohelikuga valget hobust.

Kui nad Sinimaale jõudsid, jäi poiss Taaveti ette seisma ja põrnitses talle altkulmu otsa. Ta oli näruselt riides, kuresaapad jalas, nägu mitu päeva pesemata. Jussi käest oli raske mõnd sõna välja kangutada, kunagi ta ei teretanud ega jätnud jumalaga, kuigi ta oli juba kümneaastane.

«Kas minu juurde öömajale?» küsis nüüd Taavet. Poiss ainult naeratas selle peale vaevaltmärgatavalt.

Tema käed ja nägu punetasid suurtest tedretähnidest.

«Heakene küll, mine ja seo siis hobune sinna pihelga külge.»

Taavet märkas, milleks hobune siia toodi: see ju tõstis oma puisi jalgu vaevaliselt nagu puukarke, ta pea oli norgus, kõrvad longus. Ta oli haige, tal olid tiirud. Juba varemaltki oli poiss Tanumataguselt lõõtsutades Sinimaale jooksnud, hingeldades hirmust, kartes, et hobune hakkab tallis surema. Kui siis Taavet värnitsapudeli taskusse pistis ja Tanumatagusele abi andma läks, käskis ta juba edaspidi, kui hobune jälle peaks haigestuma, tuua ta Sinimaale. Ja nii veetigi tihti suure hirmuga hobune hädapalavalt Sinimaale, kuigi haigust

polnud olemaski. Kui loom oli terve, siis temast Tanumatagusel palju ei hoolitud; kui ta aga haigestus, läks tema surma kartusel kabuhirm lahti. Seekord oli aga hobune siiski haige ja trampis suurtes valudes jalgadel, rind paistetanud ja kõht pondunud.

Kui Taavet läks kambrisse värnitsat tooma, ruttas poiss meistri heale käiale oma taskunuga teritama.

«Kas sa mõtled nülgima hakata?» küsis Taavet, kui ta oli üle kõrge uksepaku tagasi õue astunud.

Poiss lõksatas taskunoa kinni, libistas selle tasku ja sörkis Taavetile suure pihelga alla järele. Mis ka Taavet temalt kunagi küsib, poiss jätab enamasti ikka vastuse võlgu, nagu oleks ta tumm, — seda Taavet juba teadis. Kuid Taavet teadis vigurit, kuidas poissi vastama panna: küsimus tuli esitada kavalalt. Kui Taavet oleks küsinud otseselt, kas tema ema on kodus, siis oleks vastus jäänud võlgu, sest poiss ei hoolinud vastamisest. Kui Taavet talle ütleks, et ema kihutas sul vähe aja eest siit mustlastega mööda alevi poole, vist laadale, siis poiss vastaks enne, kui küsija on saanud lõpetada: «Ära luiska, ema jäi ju praegu koju!» Sest poiss valet ei sallinud, selle õiendas ta iga kord kohe. Ja niisuguste keerukate küsimustega Taavet oskaski poisiga mõnikord pikki jutte maha ajada, kui ta seda parajasti viitsis. Ka nüüd tahtis ta teada hobuse haigestumise põhjust, kuigi ta seda juba isegi märkas.

«Vähe veel puudus, et ma oleksin sinu hobuse ennist püssiga maha lasknud, — ta tallas minu kartulipõldu. Mõtlesin, et mis ma temast ikka tapan, lõhki sööb ta enda seal niikuinii ja sureb sinnapaika . . .»

«Ära valeta!» hüüdis talle poiss ruttu vahele. «Kus ta kartulisse sai, kui ta aida ees rukkikoti kallal nosis.»

«Nii, nii!» hüüdis Taavet pead noogutades, ja nüüd ta teadis, miks hobune oli jälle haige.

Taavet köitis hobuse pea valjaidpidi pihlaka külge. Nõudis palju vaeva, enne kui ta sai tema suu lahti kangutada ja talle pudelist värnitsat ja imesoola kurku loksutada. Oli hobune need alla neelanud, vabastati tema pea, ja Taavet hakkas õlenuustiga paistetanud rinda ja külgi hõõruma. Varsti hakkas hobune puristama ja muutus erksamaks.

«Noh!» rõõmustas Taavet ja ütles poisile: «Tule siia, Juss, karga hobuse selga, sõida sinna kolme kuuse juurde ja sealt jälle tagasi.»

Nii kõnnitati ja sõidutati hobust tükk aega, et ta soojaks läheks. Ja kui ta tagasi jõudis, sidus Taavet talle sooja, villase vaiba ümber, viis oma kuuri ja jättis ta ööseks oma valve ja hoole alla.

Kui Juss hommikul hobusele järele tuli, istus ta temale selga, et nagu mustlane tuhatnelja koju kihutada. Kuid ööseks söömata jäetud hobune tundis suurt nälga — ta püüdis igal sammul peenralt vilja ahmida. Lõpuks hüppas Juss vihaselt ta seljast maha, hakkas teda kividega ja mullatükkidega pilduma ja kihutas ta nii enda ees koju.

*

Oli kottpime viinakuu öö, tuul nagistas Sinimaa räästa alla kuivama riputatud vasikanahka. Seina ääres kasvav pihlakas krabistas oma raagus oksi vastu pilbaskatust, ja aeg-ajalt viskas iil aknaruutudele jämedat jäävihma.

Oli juba kesköö, kui Sinimaa haige ema püüdis äratada oma raskesti magavat poega.

«Kuule, Taavet, kuule! Kas sa ei kuule ometi? Magad nagu surmaund!»

Taaveti raske hingamine vaikis, voodi nagises.

«Keegi kolistab väljas!» hakkas ema hädiselt seletama. «Juba tükk aega keegi nagu käib väljas akna taga . . .»

Taavet tõusis voodis istukile ja püüdis erksamalt kuulata. Kuid mida enam Taavet kuulatas, seda vaiksemaks jäi väljas öö.

«Ei midagi,» ütles Taavet tüki aja pärast. «Mina vähemalt küll ei kuule midagi!»

Vaikus näis olevat pahaendeline. Ja ema ütles:

«Võta latern ja mine siiski välja vaatama.»

Taavet mõtles vastumeelselt väljaminekule. «Pole midagi,» rahustas ta. «Mis ma sinna lähen, seal ei ole ju mitte kui midagi. Need on sinu vanad kõrvad, mis sind petavad. Sul vist jälle palavik?»

Ta laskus tagasi voodisse ja jäi vait. Silmad hakkasid uuesti kinni kippuma, kuid nüüd kuulis ta tõepoolest väljast kolinat. Ja siis hirnatas hobune vaevaltkuuldavalt. Selles hirnumises tundus nagu midagi tuttavalikku, see oli nagu Tanumataguse hobuse hääl. Ja küllap see võis olla Tanumataguse Juula, kes siit veel hilja mööda kolistas, teadmata kuhu.

«Kes muu kui Tanumataguse Juula,» ütles Taavet ema rahustamiseks, ja nii' katkeski tema mõte selleks korraks. Ta uinus uuesti magama, öö läbi möllas väljas rajuilm.

Kui aknast hakkas immitsema aovalgust, hõikas ema poega:

«Taavet, sa magad veel? Too mulle juua! Minu tops on juba tühi.»

Taavet tõusis istukile, libistas soojad jalad üle voodiääre põrandale. Ta rapsis tikust tule, valas laualt toobist ema topsi vett. Siis läks ta tagasi voodiservale, otsis karbist paberossi ja hakkas suitsetama. Pimedas nurgas hiilgas pabeross nagu hundi silm pilkases metsas.

«Võiksid siiski laterna võtta ja õue vaatama minna, kes seal öösel kolistas,» ütles ema.

Taavet ei vastanud tükil ajal, tal oli mugav ja soe oma voodiserval paberossi pahvida.

«Ei seal kolistanud keegi,» ühmas ta. «Kes seal ikka!»

Kuid ema ei jätnud järele. Taavet ajas kasuka selga, pani tule laternasse ja astus tuulisesse õue. Idataevas metsa kohal punetas kitsas viir, kirdesse pöördunud tuul oli öösel sadanud vihma jääkamaraks kahutanud, millel väreles õhuke kord esimest lund. Peagi hakkab saabuma talv.

Taavet läks laternaga aida juurde. Aida uks ja lukk olid terved. Ta tegi ringi ümber hoone — ka seinad olid terved. Pöördudes tagasi elamu poole ja astudes mööda krabisevat lumikatet, märkas ta elamu nurga juures pihlaka all suurt valget kogu.

Taavet võpatas, tuli laternas värahtas. Ta astus ehmunult kogule lähemale: seal lamas Juula hobune, jalad siruli, liikumatult... Temale oli sadanud lund ja

rahelobjakat, kibe kirdetuul oli muutnud selle jääks. Kõhnana, viletsana, hüljatuna valendas tema korjus laterna valguses. Taaveti süda hakkas kiiresti peksma.

Niisiis — see oli siiski tema, Juula hobune, kes öösel õues kolistas. Ja nüüd ta lebas siin pihlaka all. Miks tuli ta siis südaööl, suri siin? Miks ta ruttas siia — see Juula hobune? Kas ta konutas üksi pikal pimedal ööl oma tallikongis? Pikk tuuline öö, väljas mäenõlvadel mühisevad kuused. Ta on haige, ta norutab veeküna ja heinasülemi juures: ei söö, ei joo. Ta sisikonnas on valud, talumatud piinad, ta rind paistetab, kõht pondub, ta tambib jalgadel. Nii ta vaevleb tundide kaupa, valu üha suureneb. Siis kuuldakse Tanumatagusel, kuidas keegi lõhub ja surub talliust. Latt annab väljastpoolt järele ja tallist väljub hobune. Ta komberdab kuuskede all, seisatab, komberdab jälle edasi.

Siis hakkab ta mäeküljelt alla minema, ja kui ta jõuab väikese kopli lepikusse, üritab ta sörki. Ent selle ta katkestab kohe, valud on liiga suured.

Ta jõuab välja lepiku äärde, seal tõkestab tema tee madal kahe latiga aed. Ta käib selle ees edasi-tagasi ega pääse üle. Siis laskub ta rinnuli roobikule, see murdub, ja ta hüppab koplist välja nurmele. Ta hakkab ruttama Sinimaa poole. Üle pikkade ja poriste nurmede, millele tuul on öösel kahutanud õhukese jääkoorukese. Suured jäljed jäävad sellesse jääkoorukesse, mustad ja sügavad, ja neisse niriseb vett. Ta tuleb Sinimaa ukse ette, — siin valitseb öine vaikus, aknad on pimedad. Ta läheb nurga taha pihlaka alla, ootab seal. Valud põletavad sisikonda, ta vaevleb hirmsasti. Hirnatab.

Taavet seisab nagu suurima mõistatuse ees. See, kes lebab siin pihlaka all maas — see tuli temalt abi saama, kui ta jälle tundis suuri valusid. Oli tal tõepoolest mõningaid mõttevõimeid nagu inimesel — kuigi mitte nii selgeid ja teravaid —, et ta otsis üles selle, kes oli teda korduvalt päästnud piinadest, oli teda armastanud ja tema eest hoolitsenud?

Ja tulles oma häda vastu abi saama, ootas ta asjata päästjat. Võib-olla ta kuulis, kuidas elamus kõneldi ja rapsiti tuld, kui ta endast märku andis, hirnudes ja

kolistades. Ja siis ta vajus kohutavais valudes põlvili, hirnatas veel korra ja langes pihlaka alla porri.

Siin ta nüüd lamas valge jääkoorukese all, samuti nagu hilissügisesed nurmed, ja Taavet seisis tema juures laternatulega ega saanud teda enam aidata. Eemal Tanumatagusel aga mühisesid endiselt kõrged kuused, tüved ja oksad kattunud kerge keltsaga.

Taaveti laternatule juga hakkas eemalduma korjuse juurest, lähenes uksele ja kustus. Ukseavast lõi talle vastu lämbet soojust.

Ema ootas tükk aega pojalt sõna, poeg aga vaikis. Siis küsis ema:

«Mis sa nägid seal väljas?»

Taavet vastas moondunud ja väriseval häälel:

«See oli siiski Juula hobune, kes seal kolistas ja ... hirnus. On praegugi pihelga all siruli ... surnult. Tuli minult abi saama, mina aga ei läinud talle appi. Ootas asjata!»

1935

ELU NULLPUNKT

Kõode vanaisa Jürri Kõo oli olnud vesiveski ja suurtalu omanik. Tema poeg Hendrik müüs esmalt talu, hiljem veski ja asus linna elama, ostis seal väikese maja ja avas kaupluse. See kauplus oli tugev talurahvakauplus, kus leidus üle linna suurimas valikus veesaapaid, sest neid tal rippus neljalt realt ülal lae all. Samuti oli ta õuepealses aidas linna suurim ladu kuulsaid loogapuid ja kardämbreid.

Kui vana Jürri kolmas võsu Villem endale pärast isa surma jalad iseseisvalt alla ajas, oli talurahvakaupluse vähikäik majale juba mõned valusad obligatsioonid kaela toonud. Juba paari aasta pärast leiti, et võlgadesse sattunud maja tuleks ära müüa, talurahvakauplus likvideerida ja mõnes südalinna käidavamas kohas avada mugav pesuäri pitside ja nööpidega. Seda nõu andis ja õhutas eriti Villemi naine. Ja nii lõpuks hädasunnil tehtigi: maja müüdi ära, südalinnas avati pesu-, pitsi- ja nööbiäri . . .

. . . Kahekümne aasta pärast istus Villem Kõo aguli keldrikorral asetsevas vürtskaupluses taburetil, küünarnukid letile nõjatatud, kõik kümme sõrme juustesse äiatud. Lõunapäike paistis heledasti sisse õuepoolsest laealusest aknast, küündides ainult poole põrandani; ülejäänud osa ruumi jäi hämaraks, jahedaks ja rõskeks. Kõrvalruumis õmbles Kõo naine singeriga ja kõlistas aeg-ajalt kääridega, muidu aga tundus kauplus kuumal keskpäeval kõigist hüljatuna ega komberdanud ülalt

trepist alla ühtegi vanaeite, paar sooja vaskraha pihus. Kõo ees letil valendas sulfiitleht eilse päeva brutosissetuleku kokkuvõttega, mis näitas, et eile on seda koobast külastanud nelikümmend kolm ostjat — nelikümmend kolm neetud vanaeite — kogu ostusummaga alla üheksa krooni!

Kõo viskas minema nagu igavese kaika oma puusepapliiatsi, millega ta iga päev hoolsasti oma tulusid märkis. Siis ajas ta end jalule ja hakkas kitsas ruumis oma vilttuhvlitega pehmeid kassisamme mõõtma, ikka ühest nurgast teise. Ta tuju oli alla nulli, sest täna oli ta vaatluse alla võtnud kogu oma mineviku ja elukäigu.

«Mitte ei vea mul elus, mitte ei vea!» raiusid ta pahurad mõtted ärevas kolbas. «Vanaisa oli kihelkonna rikkaim mees — suure talu peremees, vesiveski omanik... Isalgi oli surres oma peavari pea kohal, leinaküünlad põlesid kaupluse aknail, pasunakoor saatis ta austavalt maamulda! Aga mina! Mina! Kahekümne aasta jooksul neljas äri ja ärikoht, ikka järk-järgult südalinnast aguli poole, ikka kord-korralt viletsamad ja armetumad, kuni siia alla rõskesse keldrisse, elu nullpunkti! Tõtt ütelda: ka mu kadunud isal ei vedanud kõige paremini, tema lõi pool osa pärandist läbi, mina ülejäägi! Viletsad punapead: mina ja mu isa! Sest vanaisa oli meil tõmmuvereline, mustade, läikivate ja kädisevate juustega nagu mustlane. Kust punapea meie sugukonda kargas, seda mõistatust pole seni veel keegi lahendanud, sest rahvas ei mäleta meie sugukonnas punapäid! Viletsad punapead, ja nüüd kalpsab tänavail ringi kolmas punapea: mu poeg!

Aga kui silmad ringi lüüa, siis näed, et mõni loll ja loru läheb püstijalu rikkaks, näiteks kas või koolivend Ormus. Hakkas peale lihalauaga turul, aga nüüd on suure karni omanik, viis meest ja naist leti taga nagu lõod... Kahe aasta eest sõitsime koos välja rohelisse, seal jäi tema kätte minu ilus sarvpeaga taskunuga. Jäi ja jäigi! Kas ma talle vähe olen meelde tuletanud, et ta selle tagasi annaks! Ainult naeratab vastu, kord üks vabandus, kord teine: küll saad, oota ometi, ega sul tast häda ole, ei tea enam isegi, kuhu ta jäi,

arvatavasti koguni kadunud... Kuid samal ajal kui ta minuga kõneleb, on tal minu nuga risti püksitasku põhjas!

Pean ma siis käe võõrasse taskusse ajama, kuigi selles on mu oma varandus? Seda mitte! Küll saaks aga sellega hakkama Ormus ise, kui meie osad oleksid vahetatud: tema noa andja, mina võtja! Tema on niisugune mees, sest kõik ju teavad, mis ta oma karni kaalukuuris maameestega teeb! See sinise näoga sell on tal välja treenitud nagu verekoer, tüssab ja petab, nii et kaal oigab vihast. Kuid harva tõuseb kuuris kisa ja kära ja saadakse pettusest aru... Aga mina, vilets punapea, möödan oma kaupa vastuoksa: ennem kaal ikka ostja kui enda kasuks! Jah, olen aus, õiglane inimene, võin endale uhkelt rinnale koputada. Ja kas ma vähe olen vaestele võlgu andnud, seni kui mu puusepapliiats kaks tugevat risti üle arve tõmbas ja ma paukusin: nüüd lase jalga, eit, ei võlgne me teineteisele enam midagi. Aus mees oli ka mu isa: võõradki pühkisid tänaval silmi, kui pasunakoor ta põrmu päriskoju saatis. Vanaisa... see oli teistmoodi mees; teatakse, ta olevat istunud mitmed korrad vanglamüüride taga! Tema päris õige ja aus ei olnud...»

Kõo sammud hakkasid ägedamaks ja pikemaks muutuma. Ta pea ähvardas häbist lõhkeda mõtte juures, et vanaisa oli istunud korduvalt vanglamüüride taga. Vanglamüüride taga!...

Äkki jäi Kõo seisma ja kuulatas: ülalt õuest kostis appihüüdeid. Hüüdja näis olevat majaperemehe poeg, kes nähtavasti oli tülli läinud Kõo punapäise pojaga, mõlemad kümneaastased poisid. Nüüd see hädapill nähtavasti oli lennutatud kaevu kõrvale selili ja karjus, mis hääl andis. Kuid ta karjus asjata, sest ta isa ja ema polnud parajasti kodus.

Siis kuulis Kõo, kuidas naine viskas teises toas käärid masinale, tõusis püsti ja krabistas laealuse akna juures: ta tahtis akna avada ja tülitsejaile vahele astuda. Kuid nüüd tõmbas Kõo vaheukse lahti, näost punane, ärevusest lõõtsutades:

«Jäta aken rahule!» hüüdis ta. «Mis see tüli sinusse puutub, jää, kingsepp, oma liistude juurde!»

Naine lõi ehmunud pilgu mehele nagu hullumeelsele, ja tükk aega valitses keldris vaikus.

«Aga meie poiss peksab ju peremehe Eedit, kas sa ei kuule?» ütles naine tagasihoidliku kartusega.

«Miks ma ei kuule!» paukus vana Kõo, silmad vihast ässis: «Las annab, las peksab, ütlen! Las müdib selle Eedi kondid nii pehmeks, et ta kolm kuud villakorvis magab!»

Vana Kõo hüppas akna juurde ja lõi selle uuesti paukudes kinni.

Väljast kuuldus tumedaid mütsatusi ja röögatusi, mütsatusi ja röögatusi...

«Nõnda, nõnda!» parastas Kõo. Naine aga pani käed kokku ja vahtis hirmunud pilgul üles laealusesse aknasse, kust ta ei näinud muud kui õunapuulatvu. Ta tuksatas iga mütsatuse ja röögatuse puhul, kuid vaikis.

«Mispärast sa tahad vahele minna, kui meie poiss on peal ja meie poiss müdib?» küsis nüüd Kõo leebemalt. «Mis tal seal Eedi seljas viga on? Kas sa ei märka, et meie poiss kannatab alaväärsustunde all, käib ümber nagu kuutõbine. Las ta nüüd ratsutab teise turjal, ja on just hea, et ratsutab majaomaniku poja seljas! Las hakkab eneseusaldust ja julgust koguma, las hakkab oma rusikat ja jõudu austama ja hindama... Mõtlesin täna pikalt oma elu üle järele, ja ma arvan, et leidsin nüüd elu võtme ja nii mõnegi kasuliku mõtte.»

Ja ta rassis edasi:

«Poissi tuleb hakata teisiti kasvatama! Tänasest peale keelan tal kauplusest kompvekkide ja saia võtmise oma käega ja ilma loata: las ta hakkab ise varastama ja näppama!»

«Ise varastama...»

Ja naine lõi käe ruttu suu ette, et mitte jätkata neid hirmsaid sõnu.

«Just, las ta hakkab neid ise varastama ja näppama! Kas mina või mu isa on kunagi varastanud ja vangis istunud, ahaa? Ei ole! Aga kas vanaisa istus? Istus... korduvalt! Istus korduvalt ja ostis endale talu ja ostis vesiveski! Pane nüüd tähele, naine: kui meie, viletsad punapead, tahame elus kõrgemale tõusta, siis ei saa seda enam teisiti, kui meie sugukonda peab suge-

nema — peen suli! Pane tähele: peen suli! Suli, kes tasapisi näppudega ja peaga töötab ja seejuures jääb ausaks ja lugupeetud kodanikuks! Mitte vang, mitte vang! Minu vanaisa päästis maanteel vankris tukkuva randlase räimekoti suu lahti ja täitis oma tühja kaeratorba: väga lihtsalt aurasid tervel perel värsked räimed lõunaks laual! Niisugune oli minu vanaisa maailmavaade! Koolivend Ormus jättis minu ilusa luupeaga noa enda tasku ega anna seda enam kunagi kätte. Ka tema võtab maailmaelu õigest küljest. Mina sain isalt suure talurahvakaupluse, hallitan aga mõne aasta pärast keldrikorra vürtspoes!»

Tilises kaupluse äbarik uksekell. Kõo lõi võiduka pilgu naisele, astus vaheuksele ja ütles viimselt:

«Jah, naine, meil puudub suli, peen poiss! Kõik meie hädad tulevad sellest! Nüüd aga kõrvaldame selle vea, meil on veel olemas kolmas punapea! Usu, nüüd hakkab meie elu varsti tasapisi nullpunktist kõrgemale kerkima! . . .

Ta avas laealuse akna ja ütles õues tülitsevale pojale õige mahedal ja rahulikul häälel, isalikult ja tunnustavalt:

«Poja, selleks korraks vahest siiski Eedile aitab, mõtle järele!»

Ta sulges akna rahuldustundega, oli nähtavasti õnnelik ja uskus oma uut elumõtet nagu kallist võluvahendit.

1937

AUGUST JÜRISOO RÕÕMUD

August Jürisoo oli viimasel ajal imelikult ülevas meeleolus. Ta oli nagu muutunud hoopis teiseks inimeseks, sest varemalt ta tuju tõmbus tihti vimma, ta kaebas närve, tundis une- ja isupuudust. Ei teda meelitanud enam jänese- ega tedrejaht, ei purjekasõit, ja suve jooksul oli ta visanud ainult mõned korrad jahipüssi selga, et linnast välja loodusesse kõmpida. Ent sedagi oli ta teinud peamiselt seepärast, et tänaval edvistada oma tohutult kalli ja ilusa püssitoikamiga. Varemalt juhtus Jürisoole sageli, et kui ta ajaviiteks mõne raamatu või ajalehe kätte võttis, hakkas ta varsti aietama ja viskas minema nii ajalehe kui ka raamatu.

«Närvid!» kahetsesid omaksed vaikides.

Kuid nüüd oli kõik hoopis teisiti, nüüd oli August Jürisoo rahulik ja õnnelik, und tal sadas õhtuti kahe mehe osa ja turul käidi hommikuti toiduaineid toomas kahe korviga, kui mitte just käruga. Ta aeles tujukülaselt ühest toast teise, tagus kahe sõrmekonksuga ülemeelikult klaverit, võimles ja murdis vaibal oma luidliikmeid.

Ühel päeval, kui ta nägi oma sõpra Änilast tänaval mööduvat, toppis ta oma pea ja õlad aknast välja ja hõikas sõbra seisma:

«Pühi jalad puhtaks ja astu sekundiks sisse. Ajaksin sinuga meelsasti paar sõna mõnusat juttu, pealegi sügeleb mul mitu head asja keelel.»

Änilane kõhkles, puikles, vabandas ajapuudusega, kuid pöördus lõpuks siiski auklikelt jalgteetahvleilt kõr-

vale. Ta ujus oma kautšuktaldadega saapais kuulmatult esikusse — see tüse tuttvurrudega, suurte rahutute ning kõhklevate silmadega mehike.

Saalis pidi Jürisoo teda mitu korda paluma istet võtta, ja õieti oligi Jürisoo ise see, kes istutas oma külalise poolvägisi leentooli kahe pehme käetoe vahele, lohutades:

«Ära karda midagi, vana Änilane, istu aga julgesti, ega mina topi kunagi oma külalistele nõelu toolipatjadesse! Mina naeran harilikult teistsuguste naljade üle.»

Nüüd hakkas ta Änilasele seletama siiakutsumise põhjusi:

«Tahtsin sulle ütelda, vana sõber, et ma elan nüüd väga õnnelikult. Siiani ei võinud seda sugugi öelda. Siiani oli üks igavene irin ja pirin kõrva ääres. Nagu tead, olen tasapisi ja omaette kultuurihuvidega inimene ja loen aeg-ajalt üht ja teist raamatut, isegi juturaamatut... Loed diivanil vestiväel, tuba soe ja valge, ja paned silmaklaasid ninale. Loed ja loed, ja siis hakkab see igavene materdamine! Tunned, kuis kirjanik muudkui hakkab rida-realt rahulikule kodanikule pähe andma, eriti meietaolistele... Olgu ta ärimees, poliitikategelane või keegi teine oma elus kõrgemale trüginud aus kodanik — seda nüpeldatakse ja sügatakse nii armetul kombel, et nuta! Üks raske sõna visatakse teise järel, ausaks ja korralikuks kodanikuks ei jäeta meietaolistest ühtegi. Ikka muudkui hõõrutakse ja nühitakse külgi mööda, kogu aeg tunned lugemisel, et — täi ronib su krae vahele: kõnnib ja krõbistab ringi, ei söö kõhtu täis ega heida ka magama! Ikka et... meietaoline on oma varandused kokku kraapinud nii ja naa, et kisub viimase pala vaese inimese suust, et oleme omakasupüüdlikud, sahkerdajad, ühiskonna söödikud, et oleme rasvamaod, mustad, võltsitud. Tunned, et ässitatakse kogu aeg su peale rahvamassi: säh, kisu, rebi lõhki, tõmba lagipähe sellele logardile, sellele inimkonna jätisele!...»

Änilase suurtesse vilkuvatesse silmadesse ilmus ahastust ja ärevust. Ent samas libises Jürisoo näost üle hele ja õnnis vari. Ja Jürisoo hüüdis:

«Aga nüüd, vana sõber, nüüd! Kas tead, mis nüüd

tehakse? Nüüd on meid rahule jäetud, rahule! Ja mitte ainult rahule, vaid nüüd koguni hakatakse meis väärtusi ja sangarlikkust otsima ja hindama. Ja tead: isegi leitakse seda! Usu või mitte, aga leitakse! Kui meil seda mõnikord polegi, siis see traageldatakse külge! Võime rahulikult käed kokku panna ja loojat tänada, et ta meid on kurjast päästnud. Tunned end jälle inimesena, tahad igale vastutulijale kaela langeda, sest oleme kõik ühed kallid inimesed, nii rikas kui vaene! Haarad igast asjast kinni, mis ilus ja hea, loed jälle ajalehti ja raamatuid! Kõikjal näed vendlust ja suurt rahu, töörõõmu ja ideaale... Kas sa eile leidsid lehest sõnumi, et meie aurik «Kai» kihutas Norra rannas Inglise aurikule selga?»

Änilane võpatas.

«Ei lugenud. Ja siis?»

«Viisteist inimest uppus, laev vajus põhja!»

Änilane neelatas tummalt sülge.

«Ühes laevaga? Ega ometi meie omad?

«Mispärast meie omad?» vastas Jürisoo otse helisedes, pooleldi lauldes. «Ega's ju meie «Kai» vajunud põhja, põhja aeti Inglise oma!»

«Inglise oma? Inglise oma?» rõõmustas Änilane, silmad mõnust kissis. «Ära luiska, et Inglise oma!»

«Jah, Inglise oma!»

«Mitte ei julge oma kõrvu uskuda!» kahtles Änilane. «Ons see võimalik, et Inglise oma? Sa tahad mulle ainult rõõmu teha ja muud midagi.»

August Jürisoo tõmbus pisut ähmi.

«Noh, nüüd hakka veel sinuga maadlema, poiss,» pahandas ta. «Ka sina oled säärane, kes elus ainult kõhkleb, kõiges musta ja halba näeb! Tõsi, need olid meie poisid, kes Inglise auriku põhja ajasid, ühes kõige prahi ja meestega! Jäta kord ka sina see virisemine ja irisemine ja kõhklemine!»

«Ei...» vabandas end Änilane piinlikult. «Tunnen selle üle samuti suurt rõõmu, et põhja vajus Inglise laev ja mitte meie oma. Miks ka mitte! Kas meie poisid vähe on teinud sangaritegusid! Kas või näiteks Sigtuna!»

«Jah, Sigtuna!» hüüatas Jürisoo silmade särades.

«Jah, Sigtuna! Oleme tapnud nii, et mees ei tunne meest ja veresõõrid ulatusid pealepoole põlvi!»

«Ja Assamalla lahing!» täiendas Änilane omalt poolt.

«Jah, ja Assamalla!» kordas August Jürisoo uhkeldades. «Oleme igapidi vahvad poisid ja teistest üle, keegi ei tohi meie peale näpuga näidata!»

Nüüd võis Änilane lahkuda. Nad surusid tugevasti teineteise kätt, mõlemal silmaveered rõõmust niisked.

1937

PÄÄSTEKANGELANE

Härra Mõrd ilmus peaaegu igal hommikul puiestikku jalutama ja enamasti ikka samal ajal, kui lapsetüdrukud kärutasid ja kõnnitasid oma riiakaid hoolealuseid liivakastidesse mängima. Need aeg-ajalt kohale tilkuvad vankrid olid nagu elavaks baromeetriks, sest mida rohkem vooris neid sinna liivakastide juurde kokku, seda soojem, ilusam ja päikesepaistelisem tuli päev. Või kui nad lahkusid rutates, ülepeakaela, siis ennustasid nad nagu tõelised baromeetrid kunagi äikest alles viimasel hetkel, kui sinine pilv oli juba kihutanud oma ääre silmapiirilt kõrgele ja tümistas ähvardavalt lahingutrummi.

Härra Mõrrast oli saanud aja jooksul nagu mingi puiestikuvalvur: käed seljal, kõmpis ta siin jalgteil ühest otsast teise, silmad jälgisid hoolikalt liiklemist ja elu. Ja imelik — poetas mõni kodanik pingil saia nosides paberi maha, seisatas Mõrd hetkeks ta ees, hurjutas teda ja sundis paberi korralikult prügikasti viskama. Kippusid poisikesed kivide ja kaigastega puid loopima, paiskas Mõrd paari kurja sõnaga vallatu jõugu laiali. Või kiskus mõni viinaaurus väsinud öömajatu end pingile magama, koputas Mõrd talle kepiga saapatallale ja tuletas mehele meelde, et pingil magamine on keelatud.

Nii kõndis Mõrd puiestikus nädalast nädalasse, kuust kuusse, aastast aastasse, arsti nõudel: jalutada, jalutada, jalutada ja pidada ühtlasi karmi dieeti; koju minnes lubati tal närida ainult mõni toores porgand ja lurpida taldrikutäis piimasuppi — sest tervis kippus tal

vägisi rööpast välja. Nii muutusid need igapäevased jalutuskäigud lõpuks monotoonseks ja igavaks ning polnud ime, kui Mõrd jälle algatas juttu mõne pingil-istujaga. Ta juhatas maameestele ametiasutusi, andis neile oma napist tagavarast juriidilist nõu, laenas mõnele nutjale naisele kojusõiduks piletiraha, — ühe sõnaga, mängis üldse mingit päästjat ja aitajat.

Ühel udusel hommikul kõndis Mõrd jõe kaldal, linn oli veel vait ja vaga ja harva mürises eemalt mäest mõni varajane piimavanker alla. Ülal lõhmuse ladvas võttis hakk juba hommikueineks väikese halli lepalinnu, ja asjata viskas Mõrd oma kepi hirmutamiseks üles puulatva: hakk lohises sealt ühes oma saagiga prefektuuri tõrvatud katusele, mis helkis puude vahel sinisena nagu tükk järve, ja nii tõetruult, et Mõrd kuulis tõepoolest ta pinnal isegi mõlade solinat.

See solin nähtavasti polnudki pettekujutus, vaid ta näis tõepoolest kuskilt tulevat — ja keegi niutsus. Mõrd teritas silmi ja kõrvu, kuid puiestik kahel pool lõppes halli uttu ega olnud seal midagi näha. Kuid niutsumine kestis edasi, nõrk, vaevalt kuulduv niutsumine, nagu nutaks kuskil naine kummuli padjas.

Otsides erutatult hädalist ei tea kust, märkas Mõrd äkki, et üsna ta jalgade ees all jões vastu kalda tsementmüüri liigub veepinnal mingi must kogu. Võtaks saatan — koeranäru, üsna ninapidi vastu kaldamüüri, väsimusest veel vaevalt-vaevalt liikudes, iga hetk vajumas. Hale meel hakkas Mõrral koeranärust, ta laskus upakile kaldamüürile, upitas kepikonksu uppuja kaelarihma taha ja lohistas koera edasi trepini, mille astmed küündisid alla jõkke. Jäsemed kauasest ligunemisest kanged, taarus pika kerega mägrakoer üles kõnniteele, veider nagu kõver vorstijupp, pikk, sile, neli armetut jalga vänderdamas kõhu all.

Vaevalt nädala pärast tuli Mõrral teistkordselt päästjat mängida: jõel läks süst kummuli, sõitja — noor neiu — paiskus jõkke. Esimesena lõi Mõrd lahti hädakisa, ja juba ta rapsis valla kuue- ja vestinööpe, et jõkke söösta. Ta nägi, kuidas veest tõusid üles valged käed, kobades kummulilangenud süsta, mida vool hakkas edasi kandma.

«Appi, appi, inimene upub!»
Läbi pargi jooksis poisikesi ja mehi kalda poole, siis paar naist pesukorviga. Vesi mulises kahe tsementkalda vahel, kandes edasi süsta ja surmaga heitlevat neiut.
Mõrd viskas maha oma kübara, kuub rippus juba varrukatpidi käe otsas. Ja samal ajal jõudis kohale abilisi — spordipoisse ja noormehi.
«Ruttu, ruttu!» hüüdis Mõrd hädaldades. «Inimene upub, kuued maha, kähku appi!»
Nähes kõhklevaid poisse, muutus ta nägu vihast punaseks. Ning keegi koguni arvas heaks ta selja taga küsida, miks ta ise ei hüppa vette ega rutta uppujale appi...
«Mina?» küsis Mõrd kibestunult. «Mina... elatanud ja haiglane inimene, kes vaevalt ainult meetri ujuda oskab!»
Ja tõepoolest, kui ta tüse kogu prantsataks vette nagu lihav jõehobu, puristades ja ähkides, lühikeste kätega nagu murdunud mõlajuppidega vett lõhkudes, vajaks ta võib-olla varsti ise kaldalekiskumist, Punase Risti sanitaarautot ja osavat elluäratajat.
Mõrd hakkas kinni ühe poisi õlast, rebis tal kuue seljast, ja kui selle sale keha tegi toreda kaarhüppe ülalt tsementmüürilt jõkke, siis selle tõeliseks põhjustajaks ei olnud keegi muu kui Mõrd ise. Ning sama teed ja samal kombel prantsatasid varsti välkkiirelt vette ka kaks teist poissi.
Kolme ühisel jõul toodi uppuja kaldale, süst viidi tagasi paadisadamasse. Kaks kordnikku, kes juba ootasid kaldatammil, talutasid võbiseva neiu troskasse ja kihutasid sauna. Puiestikku aga tilkus uudishimutsejaid õnnetuspaika vaatama, üksteise järel.
«Kõneldakse, kolm poissi olevat kooliplika päästnud?» päriti ärevalt.
«Jah, päästsid!» vastati neile mitmelt poolt korraga.
Mõrd, kes viibis veel puiestikus ja andis seal mõnelegi lähemat seletust, nihutas end nobedasti uustulnukaile lähemale.
«Ah kolm poissi päästsid kooliplika?» urises ta pahuralt. «Mitte midagi nad ei päästnud, nolgid niisugused!

Kui mind poleks siin olnud, oleks neiu praegu jõepõhjas.»

Kahtlejaile, kes uskumatult ta tulikuivi riideid silmitsesid, pidi Mõrd andma täpsema seletuse. Ja ta ütles:

«Kolm argpüksi jooksid siia kaldale, kui ma kisa tõstsin. Niisugused katkenud ja närused, nagu neid sõja ajal tagavaraväeosadesse koguti. Ja nii nagu tagavaraväeosades need räbalapuntrad munsterdatakse tublideks liinisõduriteks, nii tuli ka minul paari kalli silmapilgu jooksul poisid ümber luua...»

Ei aidanud needki Mõrra asjalikud seletused, kolm vahvat poissi kippusid siiski kangelasteks jääma. Nii kirjutas ka ajaleht teisel päeval ainult kolmest poisist, Mõrrast mitte sõnagi!

Pahaselt murdis Mõrd kokku ajalehe suured leheküljed, — mitte midagi ei leia neist aus kodanik lugemisväärset — aiva lori otsast otsani! Mõrd käänas lehe kaheksaks kokku, pani pingile enda kõrvale kepi alla, — ei tahaks enam kuulda ega näha, kui keegi veel peaks kuskil karjatama ja kisama. Tõmbaks lihtsalt kuuekrae üles, vajuks kössi pingile ja teeskleks magajat.

Kui ta nii norutas, langes ta pilk ajalehe kuulutustelõppu. «Aidake, hukkume! Haige lesknaine nelja väikese lapsega on kuristiku äärel, päästke neid heldete annetustega!»

Mõrd jäi tükiks ajaks liikumatult istuma, ajaleht põlvil. Haige lesknaine... nelja väikese lapsega... kuristiku äärel...

«Aga kus on ühiskond, kui ta ei aita hukkujaid?» mõtles ja nurises Mõrd. «Nimelt ühiskond! Sest mis suudab aidata üksik inimene, kas või minusugune! Mul on ise perekond kodus, kaheksateistkümne-aastane tütar toita, ise olen põdur, naine põdur, ning kaks kivimaja peatänavas vajavad juba mitmendat aastat remonti... Teine asi, kui plika kukub vette, siis võib-olla tuleb appi hüpata, ükskõik kuidas või kes!»

Nii arutades päästeprobleeme, heitis Mõrd pilgu teisele hädakuulutusele. Võtaks tont, see on enam kui liig, jaa, jaa, elame rasket kriisiaega! «Aidake! Noor, 18-aas-

tane neiu — kõneldakse, et ilus ja meeldiv — palub lahkeid härrasid laenata või kinkida mõnikümmend krooni. Tasuks igavene ja truu sõprus. Lonni.»

Mõrd lõi mütsi pöidlaga kuklasse.

«Ühiskond?...»

Kui katastroofiline võib olla selle tundmatu Lonni seisund: mõnekümne krooni eest pakkuda igavest sõprust.

Mõrd tõusis pingilt püsti ja tegi mõne mõtliku tiiru ümber puiestiku. Kuskil pingil nosis maanaine võileiba ja rüüpas pudelist imelikku punakashalli vedelikku. Tavaliselt oleks Mõrd niisuguse einestaja ees seisma jäänud ja küsinud, mida ta rüüpab niisugust punakashalli. Kuid täna rändasid Mõrra mõtted mujal.

«Ühiskond... see on ainult sõnakõlks!» arutas ta. «Kas ta on kunagi aidanud üht tõsist hädalist!»

Mõrd jalutas veel paar ringi puiestikus, siis astus ta kirjutusmaterjali-kauplusse, küsis ümbriku ja paberi, kirjutas leti äärel paarirealise kirja ja laskis selle ajalehetalituse postkasti. Juba järgmisel päeval, kui Mõrd tuli taas puiestikku jalutama, oli tal teada selle hädalise aadress ja nimi, kes vajas mõndkümmend krooni ja pakkus selle eest igavest sõprust.

Mõrd oli ikka aidanud hädalisi, kes võib seda salata, ja ka siin ei hoolinud ta raskest vaevast, mis ta pidi kannatama kuumal keskpäeval, kui ta mööda tolmust tänavat pikast ja järsust mäest üles tatsas. Kuskil Kana tänavas kippus tal hing kinni jääma raskest sõnnikuhaisust. Kolmekordses kasarmutaolises elamus tuli tal tõusta kolmandale korrale ja pimedas koridoris tükk aega ust otsida, mille taga kannatas häda ja puudust noor kaheksateistkümne-aastane neiu.

Ta koputas.

«Sisse!»

Korvtoolis lakkis heledapäine plika oma pikki kullikküüsi, seljas lilleline pidžaama. Ta oli nii ilus ja noor, et Mõrd oli selliseid seni näinud ainult ekraanil.

Mõrd surus end rüsinal kitsast ukseaugust madalasse tuppa ja tal oli tunne, nagu libiseks ta mööda kitsaid rakkeid alla sügavasse kaevu, kust kostavad summutatud appihüüded. Ning jätkates libisemist ja lähenedes

hukkujale, veendus Mõrd kohe, et ta päästab selle hädalise, kelle hüüetele ühiskond vaikib.

Ta ladus Lonni lahke käeviipe loal oma väsinud liikmed nagisevasse tugitooli ja vaatas lõõtsutades tüdrukule.

«Olen nagu heldesüdameline Punase Risti auto, mis abivalmilt appihüüde peale kohale kihutab,» ütles ta. «Et ainult bensiin ei lõpeks reservuaarist.»

Lonni naeratas võluvalt. Mõrd aga kortsutas mõtlikult kulme.

«Kas teid tõesti ainult mõnikümmend krooni hädast välja aitab?» küsis ta ülepakkuvalt. «Niisugune väike summa? Võin teid aidata ka tõhusamalt...»

«Te olete suuremeelne,» ütles neiu ja naeratas veelgi võluvamalt.

Selle hädalise Mõrd päästab hukkumisest, selles oli ta enam kui kindel. Ta on võimetu vastu seisma oma saatusele, mis on ta seadnud mingiks avalikuks tegelaseks ja päästekangelaseks. Sellest koormast ta ei pääse, sest igaühel peab elus olema oma kohustusi ja ülesandeid, mis rikastavad ja vääristavad elu. Ning nüüd tundis Mõrd, et ta on sattunud õigele alale, mis on talle jõu- ja huvikohane. Ta oli väga õnnelik, et tema vanadusepäevad ei jookse tühja ega tarvitse tal neid mööda saata mõttetult. Ta päästab selle ilusa Lonni!...

1937

SISUKORD

VALITUD NOVELLE

Tühjas löövis 7
Laip metsas 21
Puusepp Reos 29
Epp Pillarpardi Punjaba potitehas 47
Võsa taga 101
Rasked rakmed 113
Auvõlad 138
Omakohus 166
Viis vana ruuna 191
Pillaja 213
Neli tuult jalge all 237
Ristialune elu 265
Vihapull 292
Teise eest 316
Pea kuklas 330
Teod pahupidi 356
Armuleib 395
Leib ja armastus 419
Tiidujaaguta Juhan 428

LAMBAVARAS NÄPSI LORIJUTTE

Mustlased 457
Korvitegija Siimu õnn 467
Rahapada 477
Piibumeister Joobi ulaelu 482

NOVELLETTE, SATIIRE, HUMORESKE, GROTESKE

Jällenägemine 499
Maanaine 508
Hea püss 511
Ema 518
Sõnad ja teod 525
Mäluprаod 531
Kunst ja roim 537
Eelhirm 541
Hall elu 545
Sõbra surm 551
Elu nullpunkt 558
August Jürisoo rõõmud 563
Päästekangelane 567

Пеэт Валлак
ИЗБРАННЫЕ НОВЕЛЛЫ
На эстонском языке
Оформление В. Томасов

Эстонское Государственное
Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

•

Toimetaja Ü. Poots
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja A. Tõnisson
Korrektorid
A. Nurmoja ja M. Teemägi

Ladumisele antud 12. V 1958. Trükkimisele antud 2. VIII 1958. Paber 54:84. 1/16. Trükipoognaid 36. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 29,52. Arvutuspoognaid 30,51. Trükiarv 14 000. Tell. nr. 1557. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk 40/42.

Hind rbl. 12.—

7—3

Rbl. 12.—